

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ
(TEMMUZ–EKİM 1921)

Yüksek Lisans Tezi

HARUN KARAKÜTÜK

Tez Danışmanı

PROF. DR. MUHAMMET ERAT

Çanakkale–2021

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ
(TEMMUZ - EKİM 1921)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Harun
KARAKÜTÜK

Tez Danışmanı

Prof. Dr.
Muhammet ERAT

Çanakkale - 2021

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türk Basınında Sakarya Meydan Muharebesi (Temmuz-Ekim 1921)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/02/2021

Harun KARAKÜTÜK

ÖZET

TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ (TEMMUZ-EKİM 1921)

Birinci Dünya Savaşı sırasında imzalanan gizli ve açık antlaşmalar ile Anadolu toprakları çeşitli işgal bölgelerine ayrılmış ve savaşın sonunda İtilaf Devletleri ile onların desteklediği Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin vatanın işgaline karşı bir kurtuluş yolu bulamaması, Türk milletini kendi bağımsızlığını ve vatanın kurtuluşunu yine kendisinin gerçekleştirmesi için harekete geçirmiştir. Vatanın ve milletin kurtuluşu için başlatılan Millî Mücadele hareketi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde örgütlenme sürecini tamamladıktan sonra, TBMM'nin açılmasıyla birlikte doğuda Ermenilere karşı, batıda da Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri ile Yunanlılara karşı askeri başarılar elde etmiştir. Eskişehir-Kütahya Muharebelerinde ordu Sakarya nehrinin batı kıyılarına çekilmek zorunda kalmış, fakat Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılması ile vatanın savunulması konusunda büyük bir başarı kazanılmıştır.

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrasında meydana gelen değişimler ve muhtemel muharebeler için yapılan hazırlıklar bu dönemde basın-yayın araçları tarafından yakından takip edilerek haberleştirilmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi devam ederken de İstanbul ve Anadolu'daki çeşitli basın-yayın araçları halkı sürekli olarak bu muharebeler hakkında bilgilendirmiştir. Gazetelerde yer alan köşe yazıları, makaleler halkın Millî Mücadele'ye olan inancını canlı tutarken, cephe hattından gelen son dakika haberleri de halkın cephe hattı ile sürekli iletişimini sağlamıştır. Sakarya zaferi sonrasında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok farklı noktalarda yapılan zafer kutlamaları yine gazete ve dergilerde geniş yer bulmuş ve okuyucuya aktarılmıştır.

Sakarya kıyılarında kazanılan zaferin ardından Millî Mücadele hareketinin haklılığı ve vatanın işgalden kurtarılma çabaları siyasi faaliyetler ile devam etmiştir. Bu doğrultuda yapılan diplomatik çalışmalar da sonuç vermiştir. Yapılan antlaşmalar ile vatanın bir kısmı istila ordularından temizlenirken düşman tarafından tutsak edilen asker ve bürokratlar da kurtarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Gazete, Dergi, Millî Mücadele, Muharebe, Sakarya.

ABSTRACT
THE BATTLE OF SAKARYA IN TURKISH PRESS
(JULY-OCTOBER 1921)

With the secret and open treaties signed during the first World War, the Anatolian lands were divided into various occupation zones and at the end of the war it was occupied by the Entente States and the Greeks supported by them. The fact that the Ottoman government could not find a way of salvation despite the occupation of the homeland prompted the Turkish nation to realize its independence and the liberation of the homeland again. After completing the process of organizing the congresses of Erzurum and Sivas, the National Struggle Movement launched for the liberation of the homeland and nation achieved military successes against the Armenians in the East and against the Greeks in the first and Second Battles of İnönü in the West with the opening of the Parliament. In the battles of Eskişehir-Kütahya, the army was forced to retreat to the Western banks of the Sakarya river but with the victory of the Battle of Sakarya Square, the national struggle gained great success in defending the homeland.

The preparations for the changes that took place after the Eskişehir-Kütahya Battles and the possible battles were closely followed and reported by the media in that period. While the Battle of Sakarya was continuing, various media outlets in Istanbul and Anatolia constantly informed the public about these battles. While the articles and columns in the newspapers kept the belief of the people in the National Independence, the breaking news from the front line ensured the continuous communication of the people with the front line. After the Sakarya victory, the victory celebrations held at many different points both in the country and abroad were also widely featured in newspapers and magazines and were conveyed to the readers.

Following the victory on the shores of Sakarya, justification of the National Independence movement and efforts to save the country from occupation continued with political actions. Diplomatic studies in that direction have yielded results. Thanks to the agreements that made, a part of the country was cleared from the invading armies, soldiers and bureaucrats were saved who captured by the enemy.

Keywords: Press, Newspaper, Magazine, National Struggle, Battle, Sakarya

ÖNSÖZ

“Türk Basınında Sakarya Meydan Muharebesi (Temmuz-Ekim 1921)” adlı bu çalışma temel olarak dönemin gazete ve dergilerinde yayınlanan haberler üzerine temellendirilmiştir. Gazete ve dergilerde muharebelere yönelik çıkan haberler başta dönemin görgü tanıklarının hatıraları olmak üzere çeşitli birincil ve ikincil kaynaklar ile desteklenerek bir bütün oluşturulmak istenmiştir. Bunlara ek olarak konu ile ilgili yayımlanmış olan yerli ve yabancı tez, makale ve bildirilerin yanı sıra sempozyum, konferans, TBMM kayıtları, arşiv, dijital arşiv gibi farklı kaynaklardan da çalışmanın meydana getirilme sürecinde yararlanılmıştır. Bu kaynakların bulunduğu yerler; “Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Taksim Atatürk Kitaplığı, Karadeniz Teknik Üniversitesi Faik Ahmet Barutçu Kütüphanesi; Bonn Üniversitesi Sayısal Arşivi Veri Tabanı, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, Milli Kütüphane Sayısal Arşivi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dijital Arşivi vb.” olarak gösterilebilir.

Mondros Mütarekesi sonrasında başlayan işgaller ve bu işgallere karşı Anadolu’da ortaya çıkan Millî Mücadele hareketinin örgütlenme sürecinin ele alındığı giriş kısmı ile başlayan çalışma, üç bölüm halinde organize edilmiştir. Birinci bölümde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ve bu muharebeler sonrasında ordunun almış olduğu yeni vaziyet ile Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde yapılan hazırlıklar incelenmiştir. İkinci bölümün hemen başında Sakarya Meydan Muharebesi’nin gerçekleştiği alanın coğrafi şartları ile Türk ve Yunan ordularının muharebeler öncesindeki genel durumlarının yer aldığı bir kısma yer verilmiştir. Bölümün devamında Sakarya Meydan Muharebesi süreci ele alınmıştır. Son bölümde ise Sakarya Meydan Muharebesi sonrasındaki takip harekâtı ile bu muharebelerin askeri ve siyasi sonuçlarına yer verilmiştir. Belirtilen bölümlerdeki konular ele alınırken dönemin basın-yayın araçlarında çıkarılan haberler kronolojik sıra ile temel kaynak olarak kullanılmış olup, diğer yardımcı kaynaklardan edinilen bilgiler bu kronolojik sıraya uygun olarak haberlere eklenmiştir.

Bu çalışma ile ulaşılmak istenen temel hedef, Sakarya Meydan Muharebesi sürecinin öncesinde ve sonrasında yaşanan olaylar ile gerçekleştiği dönemde basın-yayın hayatına devam eden süreli yayınlar tarafından nasıl algılandığını müstakil bir çalışma olarak ortaya koyabilmektir. Gazetelerde yer alan haberler ve makaleler benzer ve farklı yönleri ile

karşılaştırılarak muharebelerin gazete ve dergiler tarafından nasıl algılandığı da ortaya konulmak istenmiştir. Bunlarla birlikte gazetelerin cephe hattında bulunan muhabirlerinden aldıkları son dakika telgrafları da çalışmada geniş bir yer tutmuştur. Bu muhabir günlükleri aynı dönemde muharebelerde bizzat görev alan komutan ve askerlerce kaleme alınan harp günlükleri ile bir bütünlük oluşturacak şekilde ele alınarak incelenmiştir.

Tezde, kendinden önceki çalışmalarda Millî Mücadele'nin bu mühim safhası anlatılırken olayların genel itibariyle eksik kalan mizah kısmı yine bu dönemde çıkarılan mizah dergilerindeki haberler vasıtası ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu döneme ait mizah dergilerinde yer alan haberler kronolojik akış sırasına göre çalışmanın içeriğinde aktarılmış olmakla birlikte karikatür vb. görsel mizah unsurları da ekler kısmında ek olarak gösterilmiştir. Çalışmada kullanılmış olan gazete ve dergilere ait baskı sayıları ve sayfa numaraları ile baskı tarihleri bu kaynakların ilk sayfalarında yer alan bilgilere göre düzenlenmiş olmakla birlikte yalnızca İleri gazetesinin baskı sayısı gazete sayfalarında meydana gelen tahribatlar nedeniyle bu şekilde belirtilememiştir. Bunun yerine İleri gazetesi kaynağa ulaşılan dijital arşivde arşivlendiği sayı numaraları ile çalışmada kullanılmıştır. Bu dijital kaynağa ve adı geçen gazetenin sayılarına kaynakça kısmında yer verilmiştir.

Meydana getirmiş olduğum bu çalışma sürecinde yardım ve desteklerinden dolayı başta tez danışmanım Prof. Dr. Muhammet ERAT olmak üzere, lisans ve yüksek lisans eğitimim sırasında üzerimde emeği geçen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Harun KARAKÜTÜK

2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
EKLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİNDE YAŞANAN GELİŞMELERE YÖNELİK HABERLER

1.1. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Öncesindeki Gelişmeler	32
1.2. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Sürecindeki Gelişmeler	43
1.3. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Sonrasındaki Gelişmeler.....	68
1.4. Türk Maarif Kongresi	93
1.5. Sakarya Meydan Muharebesi'ne Hazırlık Süreci	99
1.5.1. Başkomutanlık Kanunu	99
1.5.2. Tekalif-i Milliye Emirleri	110
1.5.3. Muharebe Öncesi Yapılan Diğer Hazırlıklar	115
1.6. Yabancı Basında Yer Alan Haberlerin Türk Basınına Yansımaları	121

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ SÜRECİNE YÖNELİK HABERLER

2.1. Muharebenin Gerçekleştiği Sahanın Coğrafi Özellikleri	127
2.2. Muharebe Öncesi Tarafların Genel Durumu	127
2.3. Yunanlıların İleri Harekâta Başlaması (14-22 Ağustos 1921).....	128
2.4. Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-14 Eylül 1921)	137

2.4.1.	23 Ağustos 1921.....	137
2.4.2.	24 Ağustos 1921.....	141
2.4.3.	25 Ağustos 1921.....	144
2.4.4.	26 Ağustos 1921.....	149
2.4.5.	27 Ağustos 1921.....	153
2.4.6.	28 Ağustos 1921.....	156
2.4.7.	29 Ağustos 1921.....	162
2.4.8.	30 Ağustos 1921.....	165
2.4.9.	31 Ağustos 1921.....	170
2.4.10.	1 Eylül 1921.....	174
2.4.11.	2 Eylül 1921.....	179
2.4.12.	3 Eylül 1921.....	185
2.4.13.	4 Eylül 1921.....	191
2.4.14.	5 Eylül 1921.....	199
2.4.15.	6 Eylül 1921.....	204
2.4.16.	7 Eylül 1921.....	211
2.4.17.	8 Eylül 1921.....	215
2.4.18.	9 Eylül 1921.....	223
2.4.19.	10 Eylül 1921.....	229
2.4.20.	11 Eylül 1921.....	233
2.4.21.	12 Eylül 1921.....	239
2.4.22.	13 Eylül 1921.....	248
2.4.23.	14 Eylül 1921.....	257
2.5.	Muharebe Sonrasındaki Takip Harekâtı.....	261

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ
SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELERE YÖNELİK HABERLER

3.1.	Zafere Yönelik Kutlama ve Tebrikler.....	282
3.1.1.	Basında Yer Alan Makale ve Tebrik Yazıları.....	285
3.1.2.	Anadolu'da Gerçekleştirilen Zafer Kutlamaları	298
3.1.3.	Yurt İçinden ve Yurt Dışından Gönderilen Tebrikler	301
3.2.	Zaferin Yabancı Basındaki Yankılarına Yönelik Haberler.....	304
3.3.	Başkomutan'a Gazilik Unvanı ve Mareşallik Rütbesi.....	309
3.4.	Sakarya Meydan Muharebesi'nin Siyasi Sonuçları	310
3.4.1.	Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile Kars Anlaşması.....	311
3.4.2.	Fransızlar ile Ankara Antlaşması	314
3.4.3.	İngilizler ile Tutsakların Serbest Bırakılması Antlaşması.....	318
	SONUÇ	321
	KAYNAKÇA.....	324
	EKLER	335
	ÖZGEÇMİŞ	357

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser.
A.g.g.	: Adı geçen gazete.
A.g.d.	: Adı geçen dergi.
A.g.m.	: Adı geçen makale.
A.g.t.	: Adı geçen tez.
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüt.
Bknz.	: Bakınız.
BMM	: Büyük Millet Meclisi.
C.	: Cilt.
Çev.	: Çeviren.
Der.	: Derleyen.
Ed.	: Editör(ler).
GCS	: Gizli Celse Zabıtları.
GHBT	: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı.
Haz.	: Hazırlayan.
İ.	: İçtima.
K.	: Kısım.
N.	: Numara.
s.	: Sayfa.
ss.	: Sayfa Sayıları.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
Yön.	: Yönetmen.

EKLER LİSTESİ

- Ek 1.** *İrade-i Milliye*, “Hareket-i Millimizin Esaslar”, 14 Eylül 1919, N: 1.
- Ek 2.** *İrade-i Milli*, “Hâlâs-ı Vatan Yolunda Yeni Vatani Vazifelerimiz”, 22 Nisan 1920, N: 38. s. 2.
- Ek 3.** *Güler Yüz*, “Konstantin Topal Eşekle Cepheye Gidiyor”, 6 Ağustos 1921, N: 12.
- Ek 4.** *Hakimiyet-i Milliye*, “Maarif Kongresi Açıldı”, 17 Temmuz 1921, N: 237 s. 2.
- Ek 5.** *Tevhid-i Efkâr*, “Mustafa Kemal Paşa Başkumandan”, 9 Ağustos 1921, N: 3090-62.
- Ek 6.** *Tercüman-ı Hakikat*, “Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların Orduya ve Millete Beyanâtı”, 9 Ağustos 1921, N: 14496.
- Ek 7.** *Açıksöz*, “Tekalif-i Milliye Emirleri”, 10 Ağustos 1921, N: 256.
- Ek 8.** *Açıksöz*, “Tekalif-i Milliye Emirleri”, 10 Ağustos 1921, N: 256, s. 2.
- Ek 9.** *Tevhid-i Efkâr*, “Gordiyon Düğümünü Kesemeyecekler”, 21 Ağustos 1921, N: 3099-71.
- Ek 10.** *Tercüman-ı Hakikat*, “Bugün Harekâtı Harbiye’yi Gösteren Harita”, 18 Ağustos 1921, N: 14502.
- Ek 11.** *Tercüman-ı Hakikat*, “Sakarya’da Evvel ki Günden İtibaren Büyük Muharebeler Başladı”, 21 Ağustos 1921, N: 14505
- Ek 12.** *Hakimiyet-i Milliye*, “Kral Konstantin Baygınlık Geçiriyormuş”, 31 Ağustos 1921, N: 278.
- Ek 13.** *İstikbal*, “Dün de Düşman Taarruzları Hatlarımız Önünde Eridi”, 1 Eylül 1921,
- Ek 14.** *Anadolu’da Yeni Gün*, “Nurettin ve Kâzım Paşaların Portreleri”, 8 Eylül 1921, N: 320.
- Ek 15.** *Tevhid-i Efkâr*, “Türk Süngüsü Şanlı Bir Zafer Kazandı” 15 Eylül 1921, N: 3124-96.
- Ek 16.** *Ayine*, “Kosti ve Papuli”, 22 Eylül 1921, N: 6.
- Ek 17.** *Yeni Şark*, “Yunan Karargâhı İzmir’e Taşındı”, 15 Ekim 1921, N: 13.

Ek 18. *Tevhid-i Efkâr*, “Düşmanın Ric’at Hattını Gösteren Harita”, 17 Eylül 1921, N: 3126-98.

Ek 19. *Varlık*, “Sakarya Güneşi”, 26 Eylül 1921, N: 5.

Ek 20. *Servet-i Fünun*, “22 Eylül 1921, N: 1470.

Ek 21. *Güler Yüz*, “Nasılmış Düdüğüm Ankara’ya Giderken Ayağımı Kunduramı Sıktı”, 22 Eylül 1921, N: 21.

Ek 22. *Servet-i Fünun*, “Güzel Adana’mız”, 15 Aralık 1921, N: 1471.

GİRİŞ

Tarih sözcüğünün kökeni İbranice ay anlamına gelen “yareks” kelimesinden gelmektedir. Tarih, bir bilim dalı olarak ele alındığında ise tarihçiler tarafından; “İnsan ve insan topluluklarının belirli bir mekânda ve zamanda ortaya koyduğu eylem ve fikirler ile bunların sonucunda ortaya çıkan olayları araştıran, inceleyen ve sentezleyen bilim dalıdır” ifadesi ile tanımlanır. Tarih bilimi, insanı ve insan yapımı olayları araştırıp incelerken, geçmiş dönemlerden günümüze kalan belgeleri veri olarak kullanır. Bu veriler tarihçiler tarafından tarafsız bir şekilde ve belirli metotlarla analiz edilerek, geçmiş ve bugün arasında kesintisiz bir bağ kurulmuş olur².

Türk tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen Sakarya Meydan Muharebesi'nin³ ele alındığı bu tez çalışmasında, muharebelerin gerçekleştiği dönemden günümüze ulaşan süreli yayın araçları temel veri olarak kullanılmıştır. Tarihi olaya kaynaklık eden bu (Arap harfli) belgeler, öncelikle günümüzde Türk dilini ifade etmek için kullanılan (Latin) harflere transkript edilmiştir. Bu süreçten sonra elde edilen bilgiler tarihsel metotlar doğrultusunda analiz, sentez ve değerlendirme aşamalarından geçirilerek çalışma alanına kazandırılmak için hazır hale getirilmiştir.

Gazete ve dergi gibi süreli yayınlar yayınlandığı döneme ait siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve askeri birçok konunun aydınlatılmasında araştırmacılara önemli bilgiler sunmaktadır. Her gazetenin farklı bir ideolojiye sahip olmasından dolayı incelediğimiz gazetelerden her biri tarihimize farklı bir bakış açısı ile bakabilmemizi sağlamaktadır. Yerel olarak çıkarılan ve bölgesel yayın yapan gazetelerin incelenmesi, Millî Mücadele yıllarında

---

¹ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1985, ss. 1-10.

² Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1998, ss. 1-2.

³ Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türk tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olduğu tarihçiler tarafından genel kabul gören bir durumdur. Bu durum muharebelerin gerçekleştiği dönemde yayın hayatına devam eden gazeteler ve bu gazetelerin başyazarları tarafından da kabul edilmiştir. Örnek olarak Açığsöz gazetesi başyazarı İsmail Habip Bey 26 Eylül 1921 tarihinde “Yapılan İşin Azameti” başlığı ile yayınladığı başmakalesinde Sakarya Meydan Muharebesi'ni Türklerin 2'inci Viyana bozgunundan sonra batıya karşı gerçekleştirdiği ilk taarruz olarak nitelemiştir. İsmail Habip, bu muharebelerin Türk milletinin batı karşısında yüzyıllardır süren çekilme hareketine son verdiğini belirtmiştir. Ayrıntılar ve adı geçen makale için **bknz:** *Açıksöz*, 26 Eylül 1921, N: 293.; Bununla beraber Anadolu'da Yeni Gün gazetesi başyazarı Yunus Nadi Bey ise Sakarya Meydan Muharebesi henüz başlamadan bu muharebeler hakkında öngörülerde bulunarak Türklerin Anadolu'da vermiş olduğu mücadeleyi Türk destanlarından Ergenekon destanı ile özdeşleştirmiştir. Yunus Nadi “İkinci Ergenekon” başlığı ile kaleme aldığı makalesinde Türklerin yüzyıllar önce yine şu an olduğu gibi düşmanları tarafından tuzağa düşürüldüğünden bahsetmiş fakat sonunda Türklerin tekrar ayağa kalkarak düşmanlarından intikamlarını aldıklarını anlatmıştır. Ayrıntılar için **bknz:** *Anadolu'da Yeni Gün*, “İkinci Ergenekon”, 20 Temmuz 1921, N: 285.

o gazetenin yayın yaptığı bölgenin sosyal ve ekonomik yapısının yanı sıra; vatanın kurtuluşu için yola çıkan Millî Mücadele önderlerinin yurdun hangi köşesinde ne kadar anlaşıldığını ve Millî Mücadele çağrısının vatanın neresinde nasıl bir yankı uyandırdığının da ortaya konulmasıdır.

Çalışmanın temel kaynağı olarak kullanılan süreli yayın araçlarının ülkemizdeki gelişim sürecine baktığımızda ilk Osmanlı süreli yayınının Takvim-i Vekayi adlı gazete olduğunu görürüz⁴. Takvim-i Vekayi, Osmanlı Padişahı II. Mahmut tarafından kurulmuş ve batılılaşma çabaları doğrultusunda yapılan yeniliklerin basın yolu ile halka duyurulmasını hedeflemiştir. Daha sonra yayımlanan gazeteler biçimsel yapıları ve ilgi alanları itibarıyla onun takipçisi olmuştur⁵. Osmanlı topraklarında çıkarılan ve ilk Türkçe yayın yapan dergi ise 1849-1851 yılları arasında yirmi sekiz sayı olarak yayınlanan Vekayi-i Tıbbiye dergisidir⁶.

1860'lı yıllar gazete ve dergi yayıncılığı konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Namık Kemal, Ali Suavi gibi kendilerinden sonra gelen kuşaklar üzerinde önemli etkileri olan kişiler bu dönemde ortaya çıkmıştır⁷. Basındaki gelişmelerin artması üzerine 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ve Ceza Kanunnamesi ile basın üzerinde bir tedbir uygulanmıştır. İktidar tarafından basın üzerinde yapılan düzenlemelerin temel amacı muhalif siyasi düşüncenin basın yoluyla ifade edilmesinin önüne geçilmek istenmesidir⁸.

⁴ 15'inci yüzyılda matbaanın Avrupa'da hızla yayılması ile beraber haber kaynağı niteliği olarak mektupların kullanılmaya başlaması ilk gazetecilik faaliyetleri olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen bugünkü anlamını tam olarak karşılayan gazetecilik faaliyeti ise 16'ncı yüzyılda ortaya çıkmıştır. Belirli periyotlar ile süreli hale gelmesi ise 17'nci yüzyılın başlarını bulmuştur. 1631 yılında Fransa'da çıkarılan La Gazette isimli yarı resmî gazete bunların ilk örneklerindedir. Osmanlı Devleti'nde ise basın tarihi genel olarak Takvim-i Vekayi ile başlatılmış olmakla birlikte bazı tarihçiler bunun Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından yarı Türkçe yarı Arapça olarak 1828'de çıkarılan Vekayi-i Mısriyye ile başladığını söylemektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi olan Takvim-i Vekayi'yi takiben 1840 yılında İngiliz Morning Herald gazetesi muhabirlerinden William Churchill kapitülasyon hukuku sayesinde Osmanlı Hükümeti'nden edindiği gazete imtiyazı ile Ceride-i Havadis adında yarı resmi bir gazete çıkarmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk özel gazetecilik faaliyetleri ise 1860'ta Agah Efendi ve İbrahim Şinasi Efendi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval gazetesinin yayın hayatına başlaması ile olmuştur. Devlet desteği almadan kurulan bu ilk bağımsız fikir gazetesini 1862 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesi izlemiştir. **Bknz:** Hadiye Yılmaz, Peyam-ı Sabah Gazetesinde Millî Mücadele, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 3-10. Vekayi-i Mısriyye ve Mehmet Ali Paşa'nın basın alanında yaptığı yenilikler hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca **bknz:** Orhan Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014a. ss. 20-30.

⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 42.

⁶ Ahmet Özcan, *Türkiye'de Popüler Tarihçilik (1908-1960)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011, s. 170.

⁷ A.g.e., 170.

⁸ Orhan Koloğlu, 1994, a.g.e., s. 42.

İkinci Meşrutiyet dönemi bütün basın-yayın hayatı için zirve niteliği taşımaktadır. Bu dönemin bütün cemiyeti farklı bir havaya sokan ortamı basın hayatını da fark edilir derecede değiştirmiştir. Bu dönemde her görüşten ve fikirden onlarca yeni gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır⁹. Değişimi destekleyen siyasi olaylar toplumsal hayatta çeşitli fikir akımlarının da özgürce kendine yer bulmasını ve Osmanlı toplumunda çağdaşlaşma hareketlerindeki değişimin hızlanmasını sağlamıştır. Bu değişimde gazetecilerin rolü oldukça fazladır. Çünkü 24 Temmuz 1908 günü gazetelerini sansür denetimine sokmadan piyasaya sürmüşlerdir. Böylece bu fiili durumla gazeteciler kendileriyle ilgili basın rejimini değiştirmişlerdir¹⁰. Sultan II. Abdülhamit döneminde İstanbul'da sayısı 52 olan gazeteler, meşrutiyetin bahsettiğimiz bu değişim havası ile birlikte henüz 1909 yılında yedi katına, 377'ye ulaşmıştır. Bütün ülkedeki gazete sayısı ise 120'den 730'a yükselmiştir¹¹.

Millî Mücadele döneminde de önemli roller üstlenen süreli yayınlar, yaptıkları haberler ile askeri mücadelenin toplum nezdindeki sesi olmuştur. Özellikle Anadolu gazeteleri 1919'un sonlarına doğru ülkenin hemen her köşesine yayılmışlardır¹². Çok zor şartlar altında yayın hayatını sürdüren gazetelerden bazıları soba borularından toplanan isten hazırlanmış mürekkeple, bazıları vagonlarda, bazıları da sarı kâğıda baskı yaparak faaliyet gösterebilmiştir. Bu gazetelerin hazırlanmasında çalışanlar zamanı geldiğinde kalemi bırakıp Kuva-yı Milliye saflarında savaşmış ve akşam tekrar gazetelerine dönmüş kişilerdir¹³.

Bu gazeteler Millî Mücadele'nin birçok farklı alanda ifade edilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Milli şairlerden şiirler, tarihi olaylardan kesitler vererek halkı coşturmayı hedeflemişlerdir. Örnek olarak Yeni Adana Gazetesi 28 Temmuz 1921 tarihli nüshasında Ziya Gökalp'in "Büyük Azim" şiirini okuyucularına aktarmıştır. Varlık gazetesinin 22 Eylül 1921 tarihli nüshasında ise Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle neticelenmiş olması anısına yazılan bir şiire yer verilmiştir. "Sakarya Güneşi" adı ile kaleme alınmış olan şiirin yazarı ise "Mazlumlar Şairi" mahlasını kullanmıştır¹⁴. Bu durum gazetelerin birer haber kaynağı olmaktan çok daha büyük görevler üstlendiğini göstermek için oldukça önemlidir.

⁹ Orhan Koloğlu, *Hainname*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014b, s. 19.

¹⁰ Ahmet Özcan, a.g.e., s. 171.

¹¹ Orhan Koloğlu, 2014b, a.g.e., s. 19.

¹² Zekai Güner, *Millî Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kalkan Matbaası, Ankara 1999, ss. 17-20.

¹³ Suat Gezgin, *Türkiye'de Yerel Basın*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 94.

¹⁴ *Varlık*, 22 Eylül 1921, N: 4.

Zira muharebelerin halk edebiyatına nasıl yansıdığını ve halkın kazanılan zaferleri şiirlerinde nasıl duygusallaştırarak ifade ettiğini de bize aktarmışlardır.

Gazetelerin üstlendiği görevlerden bir diğeri de cephede Mehmetçiğin ihtiyaç duyduğu her türlü yardımı toplamak ve cepheye ulaştırmak olmuştur. Örnek olarak Babalık gazetesinin cepheye gönderilmek üzere Konya halkından toplayarak Hilal-i Ahmer'e bağısladığı yardımları gösterebiliriz¹⁵. Diğer taraftan bu dönemde yayın yapan birçok gazete gerek Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında, gerekse Sakarya Meydan Muharebesi devam ederken ordunun Sakarya nehrinin batısına çekilmek üzere ric'at hareketine başlamasını Türk halkına bütün detayları ve gerçekliği aktarmayı başarmıştır. Gazeteler bu manevraların halk arasında ümitsizlik ve karamsarlık yaratmaması için bütün maharetlerini ortaya koymuş ve durumun askeri bir taktiksel çekilme olduğunu halka anlatmaya çalışmıştır¹⁶.

İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin uygulamaya başladığı sansürüne rağmen Kuva-yı Milliye'nin zaferleri buradaki halka da sürekli olarak yansıtılmıştır. Öyle bir durum meydana gelmiştir ki, Türk milliyetçiliği hem Anadolu hem de İstanbul basını aracılığıyla topluma tamamen hâkim olmuştur. Kurtuluş Savaşı ve bu savaşı yürütenlere karşı amansız biçimde saldıran İstanbul gazeteleri ise İstanbul Hükümeti ve işgal kuvvetleri tarafından olabildiğince desteklenmiştir¹⁷. Millî Mücadele karşıtı yayın yapan bu gazeteler arasında İstanbul, Alemdar ve Peyam-ı Sabah'ı saymak mümkündür. Mondros Mütarekesi'yle başlayan süreçte Millî Mücadele'nin karşısında yer alan bu gazetelerin temel düşünceleri imparatorluğun varlığını sürdürmesinin işgal güçleriyle uzlaşma yoluyla sağlanabileceği olmuştur¹⁸.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmalar ile yok edilmek istenen bir milletin, Anadolu'dan yeniden doğuşunu gerçekleştirme mücadelesinin ilk gür sesi İrade-i Milliye gazetesi olmuştur. 4-11 Eylül 1919 tarihlerinde gerçekleştirilen Sivas Kongresi sırasında kongre heyeti tarafından alınan bir karar ile çıkarılmaya başlanan ve ilk sayısını 14 Eylül 1919 tarihinde çıkaran İrade-i Milliye¹⁹, millet iradesinin ülke ve dünyaya

¹⁵ Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, s. 140.

¹⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 20 Temmuz 1921, N: 3074-46.; *İleri*, 23 Temmuz 1921, N: 73-298.; *Açıksöz*, 25 Temmuz 1921, N: 242.; *Anadolu'da Yeni Gün*, 25 Temmuz 1921, N: 289.; *İkdam*, 29 Temmuz 1921, N: 8755.

¹⁷ Suat Gezgin, a.g.e., s. 91.

¹⁸ Zekai Güner, a.g.e., ss. 15-17.

¹⁹ Gazetenin ilk nüshası için **bknz**: Ek 1.

duyurulmasında Anadolu hareketinin ilk yarı resmi yayın organı olma görevini üstlenmiştir²⁰.

Yukarıda niteliklerinden ve öneminden bahsettiğimiz basın araçlarında yer alan haberler üzerine temellendirilen bu çalışma, aynı zamanda Millî Mücadele dönemi Türk basınının da doğru anlaşılmasına hizmet etmektedir. Gazeteler kuruluş amaçları gereğince belirli ideolojilere sahip basın araçlarıdır. Bu nedenle her gazete kendi düşüncesini köşe yazıları veya makaleler yolu ile halka aktarmayı hedeflemiştir. Bu açıdan bakıldığında gazetelerin yayın hayatını sürdürdüğü dönemlerde birer kamuoyu oluşturma ve toplumu yönlendirme aracı olarak kullanıldığını da görmekteyiz²¹. Çalışma içeriğinde Millî Mücadele döneminde çıkarılan gazetelerin başyazarlarına ait makalelerin ve bu makalelerde Millî Mücadele sürecinin nasıl işlendiği hakkında değerlendirmelere yer verilmiştir. Bununla birlikte farklı gazetelerin aynı olaya nasıl yaklaşım sergilediği incelenmiş böylece meydana gelen bir olayın Anadolu'nun hangi bölgesinde nasıl bir algı oluşturduğu ortaya konulmuştur. Millî Mücadele'ye destek veren gazeteler kadar Millî Mücadele karşıtı olan gazeteler de incelenerek, savundukları fikirler ve bu fikirleri dayandırdıkları argümanlar tez içerisinde gazetelerin içeriğinde yer alan haberlere göre ortaya çıkarılarak metne eklenmiştir.

Bütün bunların yanında incelenen basın-yayın araçları sadece birer haber kaynağı olarak ele alınmamalıdır. Cephede bulunan ve isimleri gazeteden gazeteye değişmekle birlikte genellikle, muhabir-i mahsusa olarak nitelendirilen, kimlikleri gizli, harp muhabirlerinin cepheden sürekli olarak gönderdiği telgraf veya mektuplar da birer harp günlüğü niteliği ile ele alınmalıdır. Nitekim bu çalışmada Sakarya Meydan Muharebesi, gazetelerde yer alan ve cepheden gelen son malumatlar doğrultusunda örgü edilmiştir. Cepheden gelen haberlerin yanı sıra gazetelerde yer alan ve Millî Mücadele'yi kapsayan diğer yazılarda da bu örgü etrafında içeriğe eklenerek araştırmaya kazandırılmıştır.

Çalışmada, Türk gazetelerinde yer alan başta Yunan basınında çıkan haberler olmak üzere, yabancı basında yer alan haberlere de yer verilmiştir. Bu sayede farklı devletlerin Türk-Yunan savaşında aldıkları rolün, Türk basını tarafından nasıl algılanmış olduğu incelenmiştir. Ayrıca gazetecilerin yapmış oldukları röportajlar, araştırmalar, ileri sürdükleri fikirler, tezin konusu ile ilgili olarak incelenmiştir. Diğer yandan Türk dünyasının ve Asya

---

²⁰ Sivas Belediyesi, *İrade-i Milliye Tıpkı Basım ve Yeni Harflerle*, Sivas Belediyesi Yayınları, Sivas 2014, s. 2.

²¹ Suat Gezgin, a.g.e., s. 91.

devletlerinin de Anadolu’da yaşanan Millî Mücadele’ye dair gelişmeleri nasıl değerlendirdikleri hususu da tez kapsamı dahilinde incelenmiş ve metne eklenmiştir.

Çalışmada, basın-yayın araçlarında yer alan bilgilerin yanı sıra bu dönemde yaşamış ve yaşadıklarını gerek cephe hattında, gerekse daha sonraki hayatlarında kaleme almış olan komutan, siyasetçi veya cephede başka bir maksatla bulunmuş kişilerin; hatıra, anı ve günlükleri de incelenmiştir. Bu kaynaklarda yer alan bilgiler basında çıkan haberleri destekleyen birer argüman olarak kullanılmıştır.

Türk tarihi açısından basın ve yayın hayatının kısa bir geçmişi ile Millî Mücadele sırasında basın-yayın araçlarının üstlendiği rolün önemine değinmiş bulunuyoruz. Çalışmanın asıl konusunu teşkil eden bölümlere geçmeden önce Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden, bu bölümlere kadar yaşanan sürecin kısaca aktarılmasında fayda görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı’nın Sona Ermesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılmasına Yönelik Faaliyetler

Birinci Dünya Savaşı İtilaf kuvvetlerinin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Uzun süren savaş yıllarından sonra Amerika’nın savaşa katılmasıyla Batı Cephesi’nde meydana gelen mevzi savaşları, Almanların aleyhine olarak taarruz savaşları haline dönüşmüştür. Almanların büyük umut bağladığı zehirli gaz savaşı da Fransız ve İngilizlerin başarılı teknikleri karşısında sonuç vermemiştir. Bu olayların sonucunda Hindenburg’un bütün gayretlerine rağmen Alman Cephesi çökmekten kurtarılamamıştır²².

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Rusya, İngiltere ile yaptığı anlaşma sonucu boğazlara hâkim olmak için onay almıştır. Fransa da Suriye’deki çıkarlarını korumak amacıyla Rusların Çanakkale ve İstanbul’daki hakimiyetlerini kabul etmiştir. Daha sonra İngiltere, Rusya ve Fransa arasında İstanbul Antlaşması imzalanmıştır²³. Yapılan diğer anlaşmalara göre de Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya, Karadeniz Boğazı ile Sakarya nehri ve İzmit Körfezi’nde sonradan tespit edilecek bir nokta arasında kalan Anadolu kıyıları, Marmara Denizi’ndeki adalar ile İmroz ve Bozcaada Ruslara verilmiştir²⁴. 26 Nisan 1916 tarihinde yapılan bir diğer antlaşma ile Rusya, Osmanlı topraklarında bir Arap devleti

²² Asım Gündüz, *Hatıralarım*, (Der. İhsan Ilgar), Kervan Kitapçılık, İstanbul 1973, s. 35.

²³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Cilt: I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999a, s. 5.

²⁴ Muhammet Erat (Ed.), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2013, s.72.

kurulması ile Suriye, Mezopotamya ve Kilikya'nın İngiltere ve Fransa arasında paylaşılmasını kabul etmiştir. Buna karşılık Rusya; Erzurum, Van, Bitlis, vilayetleri ile Trabzon'un batısına kadar Karadeniz kıyılarını istemiş ve isteğinin kabul edilmesi ile buraları işgal etmiştir. Kayseri, Zara, Eğin, Elâzığ arasındaki topraklar ve daha sonraki anlaşmalar ile Güneydoğu Anadolu bölgesi de Fransa'ya bırakılmıştır. 1917 yılında İtalya ile yapılan anlaşma sonrasında ise Antalya, Konya, Aydın, İzmir İtalyanlara verilmiştir²⁵.

Mondros Mütarekesi Süreci ve Mütarekenin İmzalanması

Yaşanan ağır yenilgiler sonucu İttifak Devletleri, İtilaf Devletleri ile ateşkes için çözüm yolları aramaya başlamıştır. Bu sürecin sonunda İttifak Devletleri, kesin bir yenilgi ile harp dışı kalmak yerine daha elverişli barış şartları ile müzakere yapabilmek için teslim olmaya ve harbe son vermeye başlamışlardır²⁶. İttifak devletlerini barışa iten bir başka unsur da şüphesiz 8 Ocak 1918'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson tarafından yayımlanan ve yenilen devletlerin toprak kaybetmeyeceğini beyan ettiği 14 maddelik Wilson ilkeleri olmuştur²⁷.

Harpten çıkma fikrinin öncülüğünü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yapmıştır. Almanya ve Bulgaristan ise barış görüşmelerinin ayrı ayrı değil, bir bütün olarak görüşülmesini savunmuştur. Buna rağmen 29 Eylül 1918'de Bulgaristan teslim olduğunu bildirmiş ve barış çağrısında bulunmuştur. Bulgaristan'ın teslim olması üzerine Osmanlı Devleti; Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da 5 Ekim 1918 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'a barış teklifinde bulunmuşlardır²⁸. Almanya ile Avusturya-Macaristan, İsviçre; Türkiye ise İspanya aracılığı ile barış isteğinde bulunmuştur. Bu barış teklifinin yanı sıra Osmanlı yetkilileri İzmir Valisi aracılığıyla İngilizlere de barış teklifini iletmışler, fakat bu teklif reddedilmiştir. Bu durum üzerine yeni kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesi bu sırada Bern Ataşemiliteri olarak görev yapan Halil Paşa'nın, Kut'u'l-Amare'de İngilizleri yenerek esir aldığı İngiliz General Townshend'in mütareke için aracı olarak kullanılması yönündeki mektubunu dikkate almıştır.

²⁵ Fahri Belen, *Askeri, Siyasi, Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973, ss. 7-10.

²⁶ Genelkurmay Başkanlığı, 1999a, a.g.e., s. 23.

²⁷ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt: I, Kastaş Yayınları, Ankara 1987, s. 40.

²⁸ Fahir Armaoğlu, *20'nci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1985, s. 77.

Osmanlı Hükümeti esir General Townshend'i İngiltere'nin Akdeniz Filosu Kumandanı Amiral Calthorpe ile görüşmek üzere 18 Ekim 1918'de serbest bırakmıştır. Esir generalin çalışmaları sonucu Amiral Calthorpe 23 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nden mütareke koşullarını görüşecek olan delegelerin Mondros limanına gönderilmesini istemiştir. 24 Ekim 1918 tarihinde İstanbul'dan hareket eden mütareke heyetine Rauf Bey'in başkanlığında, Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Kurmay Yarbay Sadullah Bey'den oluşan bir delegasyon seçilmiştir²⁹. Mütareke metnini görüşmek üzere Rauf Bey ve maiyetindeki heyet 26 Ekim 1918 gecesi Limni adasının Mondros limanına ulaşmışlardır.

Rauf Bey ve heyeti, İtilaf Devletleri tarafından müzakereye delege tayin edilen İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe ile kumandan gemisi olan Agamemnon zırhlısında buluşmuşlardır. Müzakereler ertesi gün saat 09.00'da başlamıştır³⁰. İlk oturumlarda İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Heyeti'ne önceden verilmemiş olan mütareke projesi metni okunarak maddeleri tartışılmaya başlanmıştır³¹. Dört gün süren görüşmelere İngiltere ve Müttefik kuvvetler adına Amiral Calthorpe katılmıştır. Türk heyeti zaman zaman hükümetten yeni talimatlar isteyerek ve daha çok inisiyatif kullanarak İngiliz Amiralin teklifini ve mütareke şartlarını hafifletmeye çalışmış ve nihayet görüşmelerin kesileceğine dair verilen ultiatom üzerine mütarekeyi 30 Ekim 1918 tarihinde imzalamıştır³². Bu antlaşma ile birlikte Müttefik kuvvetler Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını işgale ve istilaya açık bir vaziyete sokmuşlardır. Yüz yıllardır süregelen sömürgecilik refleksi ile bu devletler hızlı bir şekilde Anadolu coğrafyasında istila harekâtına başlamışlardır³³.

Mütareke İstanbul Hükümeti tarafından, diğer yenik devletler ile imzalanan antlaşmalara göre daha yumuşak şartlara sahip ve böyle bir durumda yapılabilecek iyi bir iş olarak nitelendirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise 13 Kasım'dan sonra İstanbul'da bulunduğu süre içinde olayın aslının böyle olmadığını farkına varmıştır. Nitekim İstanbul'da görüştüğü Ali Fuat Paşa'ya bu antlaşmanın imzalanmasından sonra milletin artık kendi haklarını kendisinin araması zamanının geldiğini ve bunun için millete yol göstermek

²⁹ Sabahattin Selek, 1987, a.g.e., ss. 42-43.

³⁰ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*, Cilt: I, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 90.

³¹ Genelkurmay Başkanlığı, 1999, a.g.e., s. 35.

³² Sabahattin Selek, 1987, a.g.e., s. 45.

³³ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 102.

gerektiğini belirtmiştir. Mütareke hakkında tartışan Paşalar bilhassa mütarekenin yedinci maddesini müttefiklerin diledikleri gibi ve kendi menfaatlerine göre tefsire tabi tutacaklarına dair fikir birliğine varmışlardır. Mustafa Kemal Paşa bu durum karşısında kararının Doğu ve Batı Anadolu’da arkadaşlarıyla hazırlayacağı teşkilat ve mukavemetin başına geçmek olduğunu Ali Fuat Paşa’ya söylemiştir. “Bu yolda bütün güvencemiz ve ümidimiz milletimizdir” diyerek kurtuluşun bir halk hareketi ile gerçekleştirileceğini ifade etmiştir.

İki Paşa arasında Mustafa Kemal Paşa’nın Şişli’deki evinde yapılan görüşmeler sonucunda Ali Fuat Paşa’nın 20. Kolordusunun merkezini Konya’dan Ankara’ya taşınması ve Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde birlikte hareket edilmesi kararı alınmıştır. Bu sayede Anadolu’da gerçekleşecek olan Millî Mücadele hareketinin merkezi de belirlenmiştir. Aynı yerde yapılan bir diğer toplantıya Rauf Bey de davet edilmiş ve o da Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Millî Mücadele’de yer almak için hadiselerin seyrine göre Anadolu’ya geçme kararı almıştır³⁴.

Müttefiklerin İşgal Girişimleri ve İşgallere Verilen İlk Tepkiler

Mondros Mütarekesi’ni takiben müttefikler bu mütarekenin çeşitli maddelerini dayanak gösterip, onları tehdit eden herhangi bir emare dahi olmadığı halde kendilerini güvende hissetmedikleri gerekçesi ile işgallere başladılar³⁵. İngilizler, Kilikya’dan Musul’a ve Basra Körfezi’ne kadar olan Osmanlı topraklarının paylaşılmasında Fransızlar ile anlaştıktan sonra, Musul vilayetini ve buradaki petrol bölgesini içine alan sahanın ve Güney Doğu Anadolu’nun önemli yörelerinin işgalini hedeflemişlerdir. 2 Kasım 1918 günü İngiliz birlikleri bölgede bulunan ve Arap saldırılarına karşı asayiş sağlayan Türk askerlerinin İngiliz varlığı için tehdit oluşturduğunu ve bu durumun Mondros Mütarekesi’nin yedinci maddesine aykırılığı gerekçesi ile Musul’u işgal etmişlerdir³⁶. Yaklaşık dört yıl sürecek olan ve Türk milletini, Anadolu coğrafyasından atmayı hedefleyen istila hareketinin ilk adımı bu şekilde atılmıştır. Kısa bir süre içerisinde müttefikler ve onların desteklediği Yunanlılar Anadolu’ya birçok yerden asker çıkararak işgallerine hız vermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli paylaşım antlaşmaları³⁷ ile Anadolu’yu işgal bölgelerine ayıran müttefikler, bu konuda ortaya çıkan fikir ayrılıklarını görüşmek

³⁴ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul 1953, ss. 39-41.

³⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Kuva-yı Milliye’nin İcyüzü*, Temel Yayınları, İstanbul 2002, s. 19.

³⁶ Genelkurmay Başkanlığı, 1999a, a.g.e., s. 110.

³⁷ İtilaf Devletleri 1’inci Dünya Savaşı’nın başından itibaren savaşın bedelini Osmanlı Devleti’ne ödetmek için kendi aralarında gizli paylaşım antlaşmaları yapmaya başlamıştır. Bu antlaşmalar ile paylaşılması hedeflenen

üzere Paris Barış Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir. Bu konferansta daha önce İtalyanlara verilen İzmir ve çevresi Yunan işgal bölgesi olarak belirlenmiştir³⁸. Bu durumda 1919'un Mayıs ayında Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmaya karar vermiştir³⁹. 14 Mayıs günü Mondros Mütarekesi'ni Müttefik Devletler adına imzalayan İngiliz Amiral Calthorpe bir İngiliz yatı ile İzmir limanına gelmiştir. İngiliz memurlarıyla görüşükten sonra İzmir hükümet konağına giderek Vali İzzet Bey ile görüşmüştür. Amiral bu görüşme sırasında resmi nota ile 14 Mayıs saat 10.00 itibarıyla İzmir'in yönetiminin Müttefik Devletlere geçeceğini bildirmiştir⁴⁰. Bu gelişme sonrasında Yunanlılar Müttefik Devletlerin desteği ile harekete geçmiş ve İzmir'i işgale başlamışlardır.

İşgalden önceki süreçte Aydın Valisi olan Nurettin Paşa, İngiliz ve Yunanlıların işgal girişimine karşı bölgede bazı askeri faaliyetlerde bulunmaya çalışmış fakat Osmanlı Hükümeti bu durumun farkına varınca Nurettin Paşa'yı görevden alarak yerine İzzet Bey'i Aydın Valisi olarak atamıştır. İzzet Bey ilk olarak İzmir ve Aydın civarındaki depolarda bulunan silahları bölge halkının işgaller karşısında ihtilal hareketine girişme ihtimaline karşı Müttefik Devletlere teslim etmiştir. Bu durumun sonucunda ilk Yunan işgalleri bölgede hızlı bir yayılma alanı bulmuştur⁴¹. Bunlara rağmen vatanperver Batı Anadolu halkı tarafından İzmir'in işgali karşısında işgal kuvvetlerine yönelik protestolar yapılmaya başlanmıştır. Bu protestolar Hukuk-u Beşer gazetesi başyazarı Hasan Tahsin'in Yunan işgal kuvvetlerine ateş açması sonucu çatışmaya dönüşmüştür.

---

topraklar Osmanlı topraklarıdır. Bu amaçla olsa gerek İtilaf Devletleri savaşın başından beri Osmanlı Devleti'nin kendilerine yapmış olduğu ittifak taleplerini geri çevirmiştir. Bu paylaşım antlaşmaları İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya arasında yapılmış olup daha savaş bitmeden 1917'deki Bolşevik ihtilalinden sonra Rusya'nın antlaşmaları dünya kamuoyu ile paylaşması sonucu ifşa olmuştur. Sözünü ettiğimiz antlaşmaların ilki 1915 yılında Rusya, İngiltere ve Fransa arasında yapılan İstanbul Antlaşması'dır. Bu antlaşma ile Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını Ruslar; Suriye, Kilikya ve Filistin bölgelerini ise Fransızlar etki altına alacaktır. 1916 yılının Ocak ayında yapılan Sykes-Picot Antlaşması ile Türklerin Asya'da kalan toprakları İngilizler ve Fransızlar arasında paylaşılmıştır. Buna göre Mekke, Medine ve Kudüs gibi İslam'ın en önemli şehirleri İngiliz hakimiyetine girmiş, İngilizler Hristiyan ve İslam dünyasının en büyük hamisi durumuna gelmiştir. Sykes-Picot ile Fransızlar ise Anadolu'nun büyük bir kısmı (Sivas, Harput, Çukurova bölgesi, Diyarbakır) ile Suriye, Akka, Lübnan topraklarını egemenlikleri altına almıştır. 1916 Petrograt Antlaşması ile İngiltere ve Fransa Boğazlara ek olarak Van, Erzurum, Bitlis ve Trabzon'a kadar olan bütün bölgeyi Ruslara vermeyi kabul etmiştir. 1917 Saint Jean de Maurienne Antlaşması ile ise İtilaf Devletleri Antalya, İzmir ve Muğla mıntıklarını İtalyanlara vermeyi kabul etmiştir. Detaylı Bilgi için **bknz:** Muhammet Erat, *Millî Mücadele Tarihi*, Paradigma Akademi, İstanbul 2016, ss. 67-70.

³⁸ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, ss. 55-60.

³⁹ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2006, s. 61.

⁴⁰ Ali Çetinkaya, *Askerlik Hayatım*, (Der. Oktay Şimşek, Zeki Dilek), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 183.

⁴¹ Ali Fuat Cebesoy, 2002, a.g.e., s. 20.

İzmir'in işgalini takip eden günlerde Yunanlılar Urla, Çeşme, Ayvalık bölgelerini işgal etmişler, İzmir'in doğusuna keşif kolları yollamaya başlamışlar ve Batı Anadolu bölgesinde birçok şehri işgal etmişlerdir⁴². Yunanlılar Manisa, Aydın gibi şehirleri işgal ettikten sonra Ayvalık'a yönelmişlerdir. Ayvalık diğer şehirlerden farklı olarak teslim olmamış ve Kaymakam Ali Çetinkaya⁴³ Yunanlılara şehre girmeleri halinde ateş açılacağını bildirmiştir. İzmir'in işgalinden sonra Yunan askerlerine karşı ilk silahlı mukavemetin yaşandığı Ayvalık, Kaymakam'ın bu direniş çabalarına rağmen Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir⁴⁴. Yunanlıların işgal hareketlerine karşı ilk halk direnişi ise Ödemiş'in işgali sırasında yaşanmıştır. Ödemiş Jandarma Komutanı Tahir Fethi, Yunan askerlerinin ilerlemesi sonucu Ödemiş halkını silahlandırma ve toplu mukavemet gösterme adına örgütlemiş ve depolardaki silahları halka dağıtmıştır. Yunan işgal kuvvetleri karşısında jandarmadan aldıkları silahlar ile işgallere karşı baş kaldıran bu ilk halk harekâtı daha sonra, komutası bölgedeki Jandarma Komutanı Tahir Fethi'de olduğu halde Kuva-yı Milliye adı ile örgütlenmiştir⁴⁵.

Mondros Mütarekesi ile başlayan bu hızlı istila süreci sonucunda İzmir'in yanı sıra Çanakkale ve İstanbul boğazları, limanlar ve demir yolları da İtilaf Devletleri'nin denetimine geçmiştir. Ülke birçok işgal bölgesine ayrılmış ve mütarekenin 7'nci maddesi olan "Bağlaşıklar, güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahiptir" ilkesine dayanarak işgal edilmiştir. Mondros Mütarekesi sonrası ortaya çıkan bu durum 18'inci yüzyıldan beri devam eden Osmanlı Devleti'ni kurtarma çabalarının artık sonuç vermeyeceğini açık olarak ortaya koymuştur. Bu durumda Türk milleti için yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreç bin yıldır üzerinde yaşadığı vatanını istilacılardan kurtarma ve yeni bir bağımsız Türk devleti kurma sürecidir⁴⁶.

⁴² Kazım Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 14.

⁴³ Ali Çetinkaya, 1877 yılında Afyonkarahisar'da dünyaya gelmiş ve 25 Aralık 1898'de Teğmen rütbesi ile orduya katılmıştır. Katıldığı Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Savaşları'ndan sonra Millî Mücadele hareketinin de öncülerinden olmuştur. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e girmesinden sonra Ayvalık'a gelen kuvvetlere karşı koyarak milis mücadelesinin ilk cephesini açmıştır. Ayvalık'ta Yunan işgaline karşı ilk kurşunu atmıştır. Daha sonraki hayatında Millet Vekilliği ve Bakanlık görevlerinde bulunmuştur. Detaylı bilgi için **bknz:** Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbine Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri*, Cilt: II, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 2010, s. 54.

⁴⁴ Ali Çetinkaya, a.g.e., s. 51.

⁴⁵ Rahmi Apak, *Batı Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 70.

⁴⁶ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk Devrimi Tarihi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1971, s. 22.

Millî Unsurların Örgütlenmesi ve Millî Mücadele Hareketi'nin Programlanma Süreci

Mondros Mütarekesi ile başlayan işgaller süreci başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere birçok kişide vatanın kurtuluşu için yeni çareler arama düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Mütareke döneminde Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya bu antlaşmanın imzalanmasından sonra milletin artık kendi haklarını kendisinin araması zamanın geldiğini ve bunun için millete yol göstermek gerektiğini söylemesi vatanın kurtarılmasında nasıl bir yol izleneceğinin de göstergesi olmuştur. Vatanın geleceği ve bağımsızlığı meydana getirilecek milli bir mücadele ile gerçekleştirilecektir⁴⁷. Mustafa Kemal Paşa milletin bağımsızlığının ve vatanın kurtuluşunun milletin topyekûn bir mücadele ile sağlanabileceği fikrinin kendisinde ilk kez Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı günlerde Yıldırım Orduları Komutanı olarak atandığı Adana'daki izlenimleri sonrasında doğduğunu belirtmiştir⁴⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçmesi

Yukarıda anlatıldığı gibi bir mücadelenin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle gerekli koşulların meydana getirilmesi gerekmektedir. Mondros Mütarekesi ile birlikte mevcut Türk orduları terhis edilmiş ve halkın elindeki silahlar da İtilaf kuvvetlerince toplanmıştır⁴⁹. Halkın büyük bir kısmı da Osmanlı Devleti'ne bağlılığı ve Millî Mücadele'yi henüz kavrayamamış olması nedeniyle böyle bir harekete destek vermekten çekinmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele'deki silah arkadaşlarının yapması gereken ilk iş halk ile iç içe olmak ve ülkenin içinde bulunduğu zor duruma halkı inandırmaktır.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da bulunduğu sürede böyle bir örgütlenmeyi yapamayacağını bilmektedir. Nitekim İstanbul'da bulunduğu sürede Padişah ile yaptığı görüşmelerde kendisini Anadolu'ya göndermesi için girişimlerde bulunmuştur. Bununla birlikte daha önce değindiğimiz gibi Şişli'de bulunan ve cumhuriyet döneminde müze yapılan evinde de arkadaşları ile buluşarak düşüncelerini onlara da anlatmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa ve Halife-Padişah Vahdettin ile Sultan'ın veliahtlığı yıllarından tanışmakta ve ikisinin arasında bir güven bağı bulunmaktadır. Nitekim bu güven bağı sonucu Sultan Vahdettin, Karadeniz bölgesindeki iç karışıklıkları gidermesi için Mustafa Kemal

⁴⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 13.

⁴⁸ Hamza Eroğlu, "Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'nin Lideri Olması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 21, N: 63, 2005, ss. 841-858.

⁴⁹ Sina Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi*, Cilt: IV. Cem Yayınevi, 1997, s. 55.

Paşa'yı çok geniş yetkilerle 9'uncu Ordu Kıtataatı Müfettişi olarak Samsun'a göndermiştir⁵⁰. Bu durum vatanın kurtuluşu için Mustafa Kemal Paşa'ya büyük bir fırsat vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa 9'uncu Ordu Kıtataatı Müfettişliği görevi ile 19 Mayıs 1919 tarihi sabah saatlerinde Samsun'a ulaşmıştır⁵¹. Mustafa Kemal, Samsun'a ayak bastıktan çok kısa bir süre sonra önceden düşüncelerini bildiği ve güvendiği komutanlar ile iletişime geçmiştir. Bunlar arasında Ali Fuat Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya daha ilk aşamada bağlılıklarını bildirmiş ve yapılacak bir Millî Mücadele'de gerekirse canları pahasına savaşacaklarını bildirmişlerdir⁵².

Mustafa Kemal Paşa, vatanın ve milletin kurtuluş hareketini başlatmak ve düşüncelerini hayata geçirebilmek için Samsun'a ayak bastığında karşılaştığı vaziyeti pek vahim bulmaktadır. Daha sonra kaleme aldığı Nutuk'ta durumun vahametini açıkça ortaya koymaktadır:

Samsun'a çıktığım umumi vaziyet ve manzara: Osmanlı devletinin dahil olduğu grup Harb-i Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmıştır. Büyük harbin uzun seneleri zarfında millet fakir ve yorgun haldedir. Millet ve memleketi büyük harpte idare edenler kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmişlerdir. Saltanat ve hilafet makamını işgal eden Vahdetin mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını muhafaza edebilmek için tedbirler araştırmaktadır. Damat Ferit Paşa Hükümeti de yalnız padişahın varlığını koruyabilecek tedbirler uygulamaya hazırdır. Ordunun elinden silahları ve cephaneleri alınmış ve alınmaktadır. İtilaf Devletleri mütareke hükümleri gereğinde hareket etme lüzumu görmüyor. Bir vesile ile İtilaf donanmaları İstanbul'a girmiştir. Adana vilayeti Fransızlar, Urfa, Maraş Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş; Antalya ve Konya'da İtalyan askerleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunmaktadır. Nihayetinde sözünü ettiğimiz tarihten (19 Mayıs) dört gün evvel İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. İstanbul Rum Patrikhanesinde teşekkül edilen Mavri Mira Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin de desteklemesi ile Rumları ve Ermenileri teşkilatlandırmaktadır. Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde ise Pontus çeteleri faaliyet göstermektedirler. Bu vaziyetin dehşet ve vahameti karşısında her yerde her mıntıkada bir takım zevat tarafında mukabil kurtuluş çareleri düşünölmeye başlanmış ve bu düşünceler sunucunda bir takım teşekkül ortaya çıkmıştır. Edirne ve civarında Trakya-Paşaeli, şarkta Erzurum ve Elazığ'da merkezi İstanbul'da olan Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti,

⁵⁰ GHTB, 1971, a.g.e., s. 31.

⁵¹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Devri, İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali, TBMM Hükümetinin Kurulması, Batı Anadolu ve Trakya Cephelelerinde Yunan İleri Harekâtı (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920)*, Cilt: II, K: II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 12.

⁵² Ali Fuat Cebesoy, 2002, a.g.e., s. 22.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk ve merkezi İstanbul'da bulunan Trabzon ve Çevresi Ademi Merkeziyet Cemiyeti, İzmir'de ise 13-14 Mayıs günlerinde Yunanlıların çıkarma yapacağı haberi üzerine Reddi İlhak Cemiyeti kurulmuş bulunmaktadır⁵³.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığı günlerde ülkenin içinde bulunduğu vaziyeti bu şekilde aktarmaktadır. Buna rağmen Samsun'a ayak bastığının üçüncü günü olan 22 Mayıs 1919'da Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği bir şifrede bütün bu ağır şartlara rağmen milletin adına bütün umutların hâlâ tükenmemiş olduğunu belirtmiştir⁵⁴. Bu durumda vatanın kurtuluşu için mevcut üç yol ve fikirden bahsedildiğini bildiren Mustafa Kemal, bunlardan birincisinin İngiltere himayesini talep etmek, ikincisinin Amerikan mandasını talep etmek, üçüncüsünün ise mahalli halâs (kurtuluş) çareleri aramak olduğunu belirtmiştir. Sözlerinin devamında ise şu ifadeleri kullanmıştır:

Mesela bölgesel olarak bazı çevreler Osmanlı'ya hâlâ bağlı iken bazı çevreler Osmanlı'nın artık yıkıldığı gerekçesi ile kendi bağımsızlığı için mücadele etmek istiyordu. Ben ise bu çarelerin hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu çarelerin hiçbiri gerçek bir kurtuluşu desteklemiyordu. Osmanlı Devleti'nin artık temelleri çökmüş ve ortada Türk'ün barındığı sadece bir ata yurdu kalmıştır. Bu durumda ne için ve kimden medet umuluyordu. Bu vaziyette tek bir karar vardı. O da millet hakimiyetine dayalı, kayıtsız ve şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktır. Bu kararın en büyük dayanağı ise Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Türk'ün haysiyeti ve izzeti nefis kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır.

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'ye başlarken içinde bulunduğu duyguları ve ruh halini bu şekilde ifade etmekle birlikte milli kurtuluş mücadelesindeki parolasını ise "Ya İstiklal Ya Ölüm! İşte halâs-ı hakiki isteyenlerin parolası bu olacaktır"⁵⁵ ifadesi ile ortaya koymaktadır.

Havza Genelgesi

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a vardığından sonra yaptığı çalışmalar önemli zorluklara rağmen başarılı olmuş, halk ve ordu Millî Mücadele fikrini artık benimsemiştir. Şimdi artık durumdan yararlanarak, bütün girişimlerin ulus adına yapıldığının halka anlatılması ve ulusun bu girişimlerin içine girmesinin sağlanması gerekiyordu⁵⁶.

⁵³ Mustafa Kemal Atatürk, 1970, a.g.e., s. 13.

⁵⁴ Hamza Eroğlu, a.g.m., ss. 841-858.

⁵⁵ Mustafa Kemal Atatürk, 1970, a.g.e. s. 13.

⁵⁶ GHTB, 1971, a.g.e., s. 33.

Bu amaçla 28 Mayıs 1919'da yayımlanan Havza Genelgesi ile işgallere karşı mitingler yapılmasını ve İstanbul Hükümeti'ne yönelik bu durumu kınayan şiddetli telgraflar çekilmesini istemiştir⁵⁷. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa, Havza Camii'nde yaptığı konuşmada halkı işgallere karşı silahlı direnişe çağırması ve 5'inci Kafkas Ordusu Kumandanı Cemil Cahit Paşa'nın da desteği ile Havza silah deposunun kapılarını halka açmıştır⁵⁸. Bu gelişmeler sonrasında İstanbul Hükümeti, O'nun davranışlarından şüphelenmiş ve 8 Haziran 1919 tarihinde kendisini İstanbul'a dönmesi için geri çağırmıştır. Mustafa Kemal Paşa o güne kadar "Ordu Müfettişi" sıfatı ile bütün kişisel ağırlığını kullanarak hareket etmiştir. Osmanlı Hükümeti'nin aldığı son karar ile birlikte bu meşruiyeti tehlikeye düşmüştür. Bu nedenle girişmiş olduğu hareketi kişisel olmaktan çıkarıp halka mal etmesi gerektiğini anlamıştır⁵⁹.

Amasya Tamimi

Mustafa Kemal Paşa 8 Haziran 1919 tarihine kadar görevini Havza'da hem ordu müfettişi olarak dar anlamda hem de kurtuluş ve yeni Türk Devleti'ni kurma yönüyle geniş anlamda yerine getirmiştir. İstanbul Hükümeti tarafından 8 Haziran 1919'da geri çağırılması üzerine vatanın kurtuluşu için girişmiş olduğu bu işe komutan arkadaşlarının da katılması gereğini duymuştur. Bu amaçla iletişim kurabildiği arkadaşlarını ivedilikle Amasya'ya davet etmiştir. 5'inci Kafkas Tümeni'nin bulunduğu Amasya'ya kendisi de 13 Haziran 1919'da varmıştır⁶⁰. Kendisinden başka Amasya'ya gelecek olan Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey (resmi görevlerinden yakın zamanda istifa etmiştir) gibi Osmanlı Devleti'nin hâlâ resmi görevlileri, Amasya'da yapılacak olan bu toplantının dikkat çekmemesi ve Müttefikler tarafından engellenmemesi için bölgelerini teftiş amaçlı seyahatlere çıktıklarını bildiren beyannameler ile Amasya'ya ulaşmışlardır⁶¹. 21-22 Haziran 1919 gecesi Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Hüseyin Rauf Bey'in imzaları ile yayımlanan Amasya Genelgesi idareci ve kumandanlara duyurulmuştur⁶². Böylece Anadolu direnişi ilk kez belirli hedeflere bağlanmıştır. Amasya kararlarının esası olan milletin bağımsızlığını sağlamak için milli

⁵⁷ Fahri Belen, a.g.e., s. 68.

⁵⁸ Cevat Abbas Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*, (Der. Turgut Gürer), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2006, ss. 232-233.

⁵⁹ GHTB, 1971, a.g.e., s. 34.

⁶⁰ Celal Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, (Der. Rıdvan Akın), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014. s. 77.

⁶¹ Ali Fuat Cebesoy, 2002, a.g.e., s. 24.

⁶² Cevat Abbas Gürer, a.g.e., s. 237.

iradeyi hâkim kılmak ilkesi ilk kez halk, yönetici ve komutanlara açıkça duyurulmuştur. Bu karar ile ilk defa Anadolu'da milli bir hükümetin temelleri atılmak istenmiştir⁶³. Amasya'da alınan kararlar daha sonra meydana gelecek olan bütün askeri ve siyasi faaliyetlerin temelini oluşturacaktır. Bu kararların sonucu olarak Padişah, Mustafa Kemal Paşa'nın derhal İstanbul'a geri çağrılmasına dair emri yineleyecek ve bir süre sonra Anadolu'nun baskıları sonucunda 12 Ocak 1920 tarihinde Osmanlı Mebuslar Meclisi toplanmak zorunda kalacaktır⁶⁴.

Mustafa Kemal Paşa 25 Haziran 1919 tarihine kadar Amasya'da kalmış daha sonra Erzurum'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Tokat ve Sivas üzerinden Erzurum'a ulaşmak için yola çıkan Paşa bu şehirlerde de çeşitli temaslarda bulunmak istemiş ve 27 Haziran 1919'da Sivas'a geçerek burada faaliyetlerine devam etmeyi hedeflemiştir. Bu sırada İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey tarafından kendisinin tutuklanması ve İstanbul'a geri getirilmesi için Ali Galip adında bir zatın görevlendirildiği haberini almıştır. Buna rağmen kararından dönmemiş ve Sivas'a vardığında ordu mensubu ve halkın büyük tezahüratı ile karşılaşmıştır. Bu durum karşısında Ali Galip maksadına ulaşmadan bertaraf edilmiştir. Mustafa Kemal burada teşkilat ve bazı harekât hakkında gerekli talimatları verdikten sonra vakit kaybetmeden 27-28 Haziran gecesinin sabahında, bayram günü, Sivas'tan Erzurum'a gitmek için hareket etmiştir⁶⁵.

Erzurum Kongresi

Mustafa Kemal Paşa daha Erzurum'a gelmeden halk arasında methi yayılmış durumdadır. 15'inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 3. Ordu Kıtâatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'yı Erzurum'un batısında Ilıca mevkiinde büyük bir kalabalıkla karşılamıştır⁶⁶. Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da yaptığı çalışmalar ile resmi görevinin sınırları içerisinde kalmayacağını göstermiştir⁶⁷.

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında gerçekleşen Erzurum Kongresi uyandırdığı yankı ve sonuçları itibariyle Müdafaa-i Hukuk kongrelerinin, Sivas Kongresi

⁶³ Celal Bayar, *Bende Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş*, Cilt: VIII, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s. 113.

⁶⁴ Zeki Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: I, Özen Matbaası, Ankara 1986, s. 327.

⁶⁵ Mustafa Kemal Atatürk, 1970, a.g.e., s. 36.

⁶⁶ Muhammet Erat, *Millî Mücadele Döneminde Kâzım Karabekir Paşa'nın Faaliyetleri (1919-1922)*, İ.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, T.C. Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 121.

⁶⁷ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, ss. 27-28.

hariç, en önemlisidir. Bu kongre bütün memleketi temsil etmediği halde mahalli de sayılmaz. Toplanış amacı bakımından Doğu Anadolu adına toplanan bir bölge kongresidir. Ancak aldığı kararlar açısından bakıldığında ülkenin tamamını ilgilendiren kararlar almıştır. Anadolu Millî Mücadele'si açısından bakılınca Erzurum Kongresi'nin iki büyük özelliği vardır. Birincisi Mustafa Kemal Paşa'ya liderlik yolunu açmasıdır. İkincisi ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas'ta aynen benimsemiş olduğu Müdafaa-i Hukuk prensiplerini ve teşkilat tüzüğünü hazırlamış olmasıdır⁶⁸.

Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin 3 Mart 1919 tarihinde faaliyetlerine başlayan Erzurum şubesi ile Trabzon şubesi Mayıs ayı sonlarında anlaşarak, Erzurum'da Doğu İlleri Kongresi düzenlenmesine karar vermiştir. Kongre tarihi daha önce 10 Temmuz 1919 olarak belirlenmesine rağmen, içinde bulunulan hal nedeniyle gerekli delege sayısı toplanamadığı için 23 Temmuz tarihine ertelenmiştir⁶⁹.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldikten sonra kongrenin toplanması için daha önceden başlamış olan hazırlıklara katkı sunmuştur. Bu sırada kendisi İstanbul Hükümeti tarafından sürekli olarak geri çağrılmaktadır. Bununla birlikte İtilaf Devletleri Anadolu istilasına devam etmekte, bu durum karşısında Osmanlı Dahiliye Nezareti ise yabancı devletlerin önceden bildirmeksizin kent ve kasabaları işgale girişmeleri halinde buradaki halk tarafından silahla karşılık verilmemesi yönünde genelgeler göndermeye devam etmektedir. Mustafa Kemal Paşa buna karşılık Amasya'da alınan kararlara dayanarak halkın elindeki silahların kimseye teslim edilmemesi, görevin başkasına aktarılmaması, milli ve askeri örgütlerin lağvedilmemesi gereğini bir genelge ile askeri ve siyasi birimlere bildirmiştir⁷⁰.

8 Temmuz 1919'da Ermenilerin hudut boylarında Türk-İslam köylerini yağma ve katliamlara başladıkları haberi Anadolu'da yayılmıştır. Kâzım Karabekir Paşa bu durumun İngilizlerin planladığı bir durum olduğunu düşünmüş ve bu katliam haberinin alındığı saatlerde Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Hükümeti tarafından İstanbul'a çağrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu emre itaat etmemesi halinde ise görevine son verileceği tebliğ edilmiştir. Bu durum üzerine Millî Mücadele'yi başlatan kadro arasında 8-9 Temmuz 1919 gecesi yapılan toplantıda Paşalar, görevden alınma durumunun halka ve Millî Mücadele'ye

⁶⁸ Sabahattin, Selek, 1987, a.g.e., s. 274.

⁶⁹ Mustafa Kemal Atatürk, 1970, a.g.e., s. 46.

⁷⁰ Celal Erikan, 2014, a.g.e., s. 92.

olumsuz sirayetinın mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu durumu önlemek amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik vazifesinden istifa etmesinin, Millî Mücadele'nin geleceği için daha doğru olduğu kararı verilmiştir⁷¹.

Alınan bu istifa kararı sonrasında Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Hükümeti'ne ve padişaha yolladığı istifa telgrafında, üstlenmiş olduğu görev süresince milletin içinde bulunduğu elim durumu gerçekler ne ise o vaziyette kendilerine aktardığını bildirmiştir. Bu görevi kendisine verilmiş en mukaddes görev olarak gördüğünü ifade etmiştir. Milli bilinci uyandırmak için yaptığı çalışmaların sonucunda Padişah üzerindeki İngiliz baskısının arttığını ve padişahı bu baskıdan kurtarmak için istifa etmek zorunda kaldığını da sözlerine eklemiştir. Vatan ve millet uğrunda çok sevdiği askerlik mesleğini feda ederek son nefesine kadar necip milletin haris ve sadık bir ferdi olarak kalacağını belirterek istifa mektubu sonlandırmıştır⁷².

Mustafa Kemal Paşa bu şekilde askerlik mesleğinden ve görevinden istifa ettikten sonra 15'inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa desteğini belirtmek için ertesi gün yanına gelmiş ve emrinde olduğunu bildirmiştir. Bu olay gerçekleşirken Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan Hüseyin Rauf Bey, Millî Mücadele liderinin oldukça üzgün olduğunu anılarında (bir mektubunda) yazmaktadır. Kâzım Karabekir Paşa: "Ben kendisine hürmet ve samimiyette kusur etmeyeceğimi pek samimi ve ciddi olarak bildirdim. Hazır el vaziyetinde selamladım ve bundan sonra dahi ne emirleriniz varsa ifayı bir şeref bilirim, dedim" sözleri ile Paşa'ya bağlılığını bildirdiğini anlatmaktadır⁷³. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa'nın boynuna sarılarak teşekkür etmiştir. Kâzım Karabekir Paşa'nın ordudan istifa eden Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girdiğini bildirmesi ile Erzurum artık Millî Mücadele'nin ilk karargâhı olmuştur⁷⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlik görevinden istifası üzerine Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti onun bir vatan ferdi olarak aralarına katılmalarından onur duymuştur. Sivil olarak üstlendiği ilk görev ise kongre hazırlıklarını yapmak için kurulan beş kişilik Faal Heyeti'nin başına geçmek olmuştur⁷⁵. Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifası sonrasında İngilizler ve İstanbul Hükümeti kongrenin toplanmasını engellemek için

⁷¹ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Basımevi, İstanbul 1960, ss. 71-73.

⁷² Celal Bayar, a.g.e., s. 147.

⁷³ Kazım Karabekir, 1960, a.g.e., ss. 71-73.

⁷⁴ Muhammet Erat, *Millî Mücadele Tarihi*, Paradigma Akademi, İstanbul 2016, s. 162.

⁷⁵ Fahri Belen, a.g.e., s. 93.

çalışmalarına devam etmiş ve 9 Temmuz'da İngiliz Albay Rawlinson Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere ziyaretine gelmiştir. İngiliz Albay bu kongrenin toplanması için İngiliz Hükümeti'nin onayının olması gerektiğini belirterek, kongrenin toplanması halinde askeri güç kullanılarak kendisi tarafından dağıtılacağını söylemiştir. Paşa bu durum üzerine bu kararın Türk milletinin kararı olduğunu, dolayısıyla başka bir makamdan izin alınmasına gerek kalmadan kongrenin toplanacağını Albay Rawlinson'a iletmiştir⁷⁶.

Yapılan hazırlık süreci sonunda 23 Temmuz 1919 sabah saat 11.00'de kongre üyelerinin toplanması ile "milli kurtuluş günümüzün başlangıcı"⁷⁷ olan Erzurum Kongresi pek mütevazı mektep⁷⁸ bahçesinde toplanmıştır. Kongre hararetli tartışmalar eşliğinde 14 gün devam etmiştir⁷⁹. Kongre başlamadan önce Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in kongreye delege olarak katılabilmeleri adına Erzurum mümessili olarak seçilmiş olan emekli Binbaşı Kâzım Bey ve Cevat Bey mümessillikten istifa etmişlerdir⁸⁰.

Kongre yoklama ile başladıktan sonra kongreye başkanlık edecek reisin seçilmesine geçilmiş ve yapılan oylama sonucu Mustafa Kemal Paşa kongre başkanlığına oy çokluğuyla getirilmiştir. Paşa oylama sonrası kongre üyelerine yaptığı konuşmada Millî Mücadele'nin önemine değinmiştir⁸¹. Ayrıca Millî Mücadele'ye karşı grupları kendilerine destek vermeye ikna edebilmek için halifeyi ve esir padişahı kurtarmaya çalıştıklarına ikna etmeye çalışmıştır. Bunun için Millî Mücadele'nin amacının padişahı ve halifelik makamını İngiliz işgalinden kurtarmak olduğunu da ifade etmiştir⁸².

Erzurum Kongresi'ne doğu illerini temsilen Trabzon, Sivas, Erzurum, Bitlis ve Van'dan toplam 54 delege katılmıştır. Elazığ'dan Dr. Nazmi Bey ile dört arkadaşı da kongreye katılmak istemişse de Vali Ali Galip'in engellemeleri nedeniyle kongreye katılamamışlardır. Ayrıca Mardin'den seçilen delegeler de Elazığ'a kadar gelmiş burada Ali

⁷⁶ Celal Bayar, a.g.e., s. 131.

⁷⁷ Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Ankara 1946, s. 107.

⁷⁸ Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresinin toplandığı Erzurum Lisesi binasını nutukta bu şekli ile ifade etmiştir.

⁷⁹ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbinin Esasları*, Basın Kitapevi, İstanbul 1981, s. 109.

⁸⁰ Mustafa Kemal Atatürk, 1970, a.g.e., s. 64.

⁸¹ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., s. 86.

⁸² Mustafa Kemal Paşa daha sonra Mazhar Müfit Bey ile yaptığı bir sohbette Padişaha bağlılığını ifade ettiği bu konuşmadaki asıl amacın bağımsız ve milli egemenliğe dayalı bir toplum için çabalamak olduğunu ve o gün için halkın Millî Mücadele'ye karşı faaliyetler içine girmesini önlemek için böyle bir konuşma yaptığını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu dönemdeki askeri ve siyasi stratejisinin temelini de şu ifade ile belirtmiştir: "Zamanında hiçbir şeyi kaçırmamak, zamansız hiçbir şeye uzaktan yakından tevessül etmemek başlıca dikkatimizi teşkil etmelidir". **Bknz:** Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., s. 86.

Galip tarafından engellenmişlerdir. Diyarbakır'dan seçilen delegeler ise Diyarbakır Valisi tarafından engellenmişlerdir⁸³. Bu şartlar altında açılan kongrenin ilk gününün gecesi yani 23 Temmuz'u 24 Temmuz'a bağlayan gece İstanbul Hükümeti gönderdiği telgraf ile Mustafa Kemal Paşa ve çevresindekileri asi ilan etmiştir. Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderilen emirde asilerin tevkif edilerek İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir. Bu telgrafa Kâzım Karabekir Paşa'nın cevabı ise "Milletin bir ferdi olarak vatanın selamet ve tahlisine çalışan Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını tevkif edemem. Bu emrinizin arz ettiğim sebeplerle infazına imkân yoktur" şeklinde olmuştur⁸⁴.

7 Ağustos 1919 günü Erzurum Kongresi sona ererken Mustafa Kemal Paşa bu kongre hakkında, "Esas olarak aldığımız kararların hep birlikte kabul edildiğini ve milletimizin mevcudiyetinin ve birliğinin gösterildiği, tarihin ender ve büyük bir eser olarak kaydedeceği kongre" ifadesini kullanmıştır⁸⁵.

Erzurum Kongresi düzenlendiği dönem itibariyle yapılan en önemli olaylardan birisidir. Burada vatanın kurtuluşu ve milletin bağımsızlığı için en hayati meseleler ele alınmış ve hepsi karara bağlanmıştır. Aynı zamanda bu kararların yerine getirilmesi için de en pratik yolları göstermiştir. Bu bakımdan bu kongre Millî Mücadele'nin hakiki bir dönüm noktasıdır. Vatanın bütünlüğünün korunması, milli bağımsızlığın tam olarak sağlanması ve milli iradeyi hâkim kılmak esasları üzerine alınan kararları bakımından, millet egemenliğini ve Misak-ı Milli'nin esaslarını tam olarak ortaya çıkarmıştır.

Erzurum Kongresi'nde kongre kararlarını ve Millî Mücadele'yi sistematik bir halde devam ettirebilmek için dokuz kişilik bir temsil heyeti oluşturulmuş ve bu heyetin reisliğine Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Bu heyet ileride açılacak olan bir Millet Meclisi'nin de çekirdeğini oluşturmuş ve egemenliğin tek bir kişiye değil, bütün millete ait olduğunun göstergesi olmuştur. Ayrıca Doğu İlleri Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti ile bütün bağlar kesilmiş ve cemiyet Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almıştır. Paşa'nın kapanış nutku ile Sivas'ta yeni bir kongre toplanabilmesi için Erzurum Kongresi dağılmıştır. Delegeler Sivas Kongresi için çalışmalarına başlayabilmek adına kendi

---

⁸³ Muhammet Erat, a.g.e., s. 171.

⁸⁴ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., ss. 88-89.

⁸⁵ Mustafa Kemal Atatürk, 1970, a.g.e., s. 69.

bölgelerine dağılırken Mustafa Kemal Paşa bir müddet daha Erzurum'da bulunarak faaliyetlerine devam etmiştir⁸⁶.

Sivas Kongresi

Sivas'ta bir kongre yapılması kararı Amasya'da yapılan toplantılarda alınmıştır. Erzurum Kongresi sonrasında ise Sivas'ta toplanacak Kongre için delegeler kendi bölgelerinde yoğun bir çalışma içerisine girmiştir. Bütün kumandanlar ve her tarafta birçok vatansever fevkalade hizmette bulunmuştur. Buna rağmen İstanbul'dan hem murahhas seçilmemiş hem de kongreyi engellemeye yönelik faaliyetler yürütülmüştür⁸⁷.

Damat Ferit Hükümeti 29 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in yakalanarak İstanbul'a getirilmelerini kararlaştırmış fakat bu yoldaki buyruklarını Erzurum'daki ilgililere (15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa) uygulatamamıştır. İstanbul Hükümeti Anadolu'daki milli uyanış hareketini engellemek ve Mustafa Kemal'i tutuklayarak İstanbul'a getirilmesini sağlamak için başka yollar aramaya devam etmiştir. İstanbul Hükümeti'nin Millî Mücadele hareketini engellemek için göstermiş olduğu çabalara destek olan Mamuretülaziz (Elâzığ) Valisi Ali Galip bir kez daha bu görevi üstlenmek istemiştir.

Ali Galip, Erzurum Kongresi'nden önceki süreçte de Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a geleceğini öğrenince Paşa'nın tutuklanması için Sivas Valisi Reşit Paşa'ya baskı yapmış ama bir sonuç alamamıştı⁸⁸. Durumdan haberdar olan Mustafa Kemal Paşa, Sivas'a ilk geldiğinde (27 Haziran) Ali Galip'i yanına getirterek ağır bir biçimde uyarılmıştı. Mustafa Kemal Paşa askerlik töresinden, askerlerin mert olduğundan hele Türk askerinin daha mert olduğundan bahsederek Ali Galip'i bu yönde telkin etmiş ve kime hizmet ettiğini sorgulamıştı. Fakat Ali Galip birçok dil dökerek, Paşa'yı iyi niyeti ve Elazığ'a dönmesine izin vermesi için ikna etmişti.

Sivas Kongresi öncesi Ali Galip İstanbul Hükümeti'nin kışkırtması ile bir kez daha Sivas'a doğru yola çıkmış ve bu kongreyi engellemek istemiştir⁸⁹. Ali Galip tehlikesine karşı Sivas Valisi Reşit Paşa bu durumda Sivas'ta bir kongre toplanmasının çok tehlikeli olacağını ve bu kongrenin başka bir zaman veya başka bir şehirde toplanmasını önermiştir. Fakat

⁸⁶ Cevat Dursunoğlu, a.g.e., s. 120.

⁸⁷ Mustafa Kemal Atatürk, 1970, a.g.e., s. 76.

⁸⁸ Cevdet R. Yularkıran, *Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Hatıraları*, Sivas Hizmet Vakfı, Sivas 2009, s. 62.

⁸⁹ Orhan Çekiç, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, Cilt: III, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s. 99.

Temsil Heyeti, Reşit Paşa'nın endişelerini yersiz bulmuş ve Sivas Kongresi'nin toplanmasının bütün tehlikelere karşı mukadder olduğunu bildirmiştir⁹⁰. Nitekim bütün endişelere rağmen Ali Galip amacına ulaşamamış ve kurduğu planlar boşa çıkartılarak yakalanmıştır. Ali Galip'in başarılı olamaması sonrası Osmanlı Hükümeti kongrenin toplanmasını engellemek amacıyla kongreye katılmak isteyenlerin tutuklanmasını istemiş ve içlerinde daha sonraki dönemde Millî Mücadele'ye büyük hizmetleri olacak Fevzi Paşa'nın da bulunduğu üç kişilik nasihat heyeti grubunu da Anadolu'ya göndermiştir⁹¹. Fakat bu girişimler de kongrenin toplanmasını engelleyememiştir.

Mustafa Kemal Paşa delegelerin Sivas'ta toplanmaya başladığı haberini alması üzerine 55 gündür bulunduğu Erzurum'dan 29 Ağustos 1919 günü Sivas'a doğru hareket etmiştir⁹². 2 Eylül Perşembe günü Sivas'a varan Mustafa Kemal burada da gösterilerle karşılanmıştır. Kongre 4 Eylül 1919 günü öğleden sonra Lise binasında açılmıştır. Kongreye on beş vilayetten ve mutasarrıflıktan temsilciler gelmiştir. Rumeli'den delege olarak kimse katılmamıştır⁹³. Kongre başlamadan evvel Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey aralarında yaptıkları konuşma sonucunda kongreye Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık etmesi kararını almışlardır. Kongre açıldıktan sonra yapılan seçimde de Mustafa Kemal Paşa başkan seçilmiştir. Delegeler, kongre açıldıktan sonra vatan ve milletin mutluluk ve esenliğinden başka kişisel amaç gütmeyeceklerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dirilmesine çalışmayacaklarına ve siyasi partilerin politik isteklerine hizmet etmeyeceklerine dair yemin etmişlerdir. Kongre kararları biri Padişaha diğeri millete olmak üzere iki nüsha halinde hazırlanmış ve yayımlanmıştır⁹⁴.

Sivas Kongresi'nde alınan genel kararlar esas anlamda Erzurum Kongresi'nde bütün dünyaya duyurulan Millî Mücadele kararlarının yeniden onaylanması ve bu kararların genişletilerek bütün vatani kapsayacak şekilde düzenlenmesi olmuştur. Ali Fuat Paşa, bu iki kongre arasındaki temel farklılıkların Erzurum Kongresi'nde bölgesel olarak alınan kararların Sivas Kongresi'nde bütün vatan sınırlarına mal edilmiş olması olarak ifade eder. Sivas Kongresi kararları ile aynı amaç ve milli duygulardan doğan Anadolu ve Rumeli'deki cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir.

⁹⁰ Muhammet Erat, a.g.e., s. 182.

⁹¹ Celal Erikan, 2014, a.g.e., s. 97.

⁹² Sabahattin Selek, 1987, a.g.e., s. 286.

⁹³ Mehmet Arif, *Millî Mücadele Hatıratı Anadolu İnkılabı*, Yeni İstanbul Yayınları, İstanbul 1969, s. 31.

⁹⁴ Fahri Belen, a.g.e., s. 111.

Yapılan bu çalışmalar sonucunda Mondros Mütarekesi ile hızlanan işgallere karşı Anadolu'da başlayan vatanı ve milleti yok olmaktan kurtarma çalışmaları merkezî bir elden yürütülmeye başlanmıştır⁹⁵.

Amerikan Mandası konusu Sivas Kongresi'nde daha geniş bir şekilde müzakere edilmiştir. Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi bu kongrede de devletin ve milletin dahili ve harici istiklali, vatanın bütünlüğü korunmak şartıyla Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihteki sınırları dahilinde ve memleketimize karşı istila amacı gütmeyen herhangi devletten fenni, sanayi ve iktisadi yardım alınabilir maddesi yer almıştır. Ali Fuat Paşa anılarında buradaki herhangi bir devletten kastın Amerika olduğunu belirtmiş çünkü bu dönemlerde devletimize karşı istila amacı gütmeyen tek devletin bu devlet olduğunu ifade etmiştir⁹⁶. Manda konusunda özellikle Halide Edip gibi tanınmış kişilerin pozitif yaklaşımları vardı. Hatta bu kişiler kongreye bu durumu savunan ve Amerikan mandasına girmenin doğruluğunu izah eden bir mektup yollamışlardır. Amerika tarafından görevlendirilen heyetin kongreye katılarak bu konuda çalışmalar yapması istenmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu durum karşısında “Amerikan mandası diye çırpınanlar, bu millete ve bize inanmayanlardır. Bizim hayal ve macera peşinde koştuğumuzu sananlardır. Eğer, bunlar Anadolu'nun ve Türk milletinin hakiki hissiyatını bilseler, bizim mesaimizin hedefini kavrayabilirlerdi” ifadelerini kullanmış ve manda konusundaki fikirlerini kesin olarak ortaya koymuştur⁹⁷.

Sivas Kongresi'nde Ali Fuat Paşa Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin başına atanmıştır. Böylece Batı Anadolu'daki bütün askeri kuvvetler ve milli unsurlar Ali Fuat Paşa'nın emrine verilmiştir⁹⁸. Kongrenin bu kararı, yürütme yetkisi ile hareket ettiğini göstermiştir.

Kongre tarafından 12 Eylül 1919 günü alınan karar gereği vatanın kurtuluşu için yapılan mücadeleye karşı takındığı tavır nedeniyle İstanbul Hükümeti ile ilişkiler kesilmiştir. Bu olayın doğal sonucu olarak Anadolu'da bir hükümet boşluğu meydana gelmiş ve buradaki faaliyetleri yürütebilmek için bir hükümetin kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu boşluğu Erzurum Kongresi'nde oluşturulan ve Sivas Kongresi'nde Temsilciler Kurulu

⁹⁵ Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, ss. 100-105.

⁹⁶ Ali Fuat Cebesoy, 1953, a.g.e., s. 175.

⁹⁷ Mazhar Müfit Kansu, a.g.e., ss. 190-193.

⁹⁸ Mehmet Arif, 1969, a.g.e., s. 35.

(Heyet-i Temsiliye) olarak genişletilen kurul üstlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa 13-14 Eylül 1919'da yayımladığı gizli bir genelge ile 15 Eylül 1919'dan itibaren Padişah adına devlet işlerinin bu kurul tarafından yürütüleceğini ve bu karara karşı hareket eden herkesin cezalandırılacağını beyan etmiştir⁹⁹.

Erzurum Kongresi'nde oluşturulan Temsil Heyeti'nin sadece Doğu Anadolu'yu temsil ettiği ibaresi bu kongrede "Temsil Heyeti bütün vatanı temsil eder" halini almıştır. Kongre sırasında alınan kararları ülke ve dünya kamuoyuna düzenli ve doğru olarak aktarabilmek için bir gazete kurulması kararı da alınmıştır. Bu gazete Temsil Heyeti'nin Millî Mücadele adına aldığı kararları düzenli olarak neşrecek ve Millî Mücadele için hareket edenlere atılacak iftira veya karalama politikasına karşı resmi bir yayın organı meydana getirilmiş olacaktır¹⁰⁰.

Sivas Kongresi'nden sonra Damat Ferit Paşa kabinesi istifa ederek yerine Ali Rıza Paşa tarafından yeni bir hükümet kurulmuştur. Ayrıca Padişah yeni bir seçim yapılarak meclisin toplanmasına onay vermiştir. Milliyetçi bir kimlik taşıyan bu yeni hükümetin İstanbul'da iş başına geçmesi Mustafa Kemal Paşa ve milli dava için Damat Ferit Paşa'nın istifasından sonra kazanılmış ilk zaferdir¹⁰¹. Mustafa Kemal Paşa Damat Ferit Paşa kabinesinin değişmesi için çok çaba sarf etmiş, özellikle İrade-i Milliye gazetesi daha ilk sayısından itibaren Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne karşı yazılar yayınlamaya başlamıştır. Gazete çıkardığı ilk sayısında bir milletin sadece savaşta mağlup olduğu için bu kadar zayıf duruma düşmeyeceğini, hiçbir düşmanın ve mağlubiyetin bu kadar yıkıcı etkisinin olamayacağını yazmaktadır. Örnek olarak da Almanya ve Bulgaristan'ın aynı savaşta aynı şartlarda yenilmiş olmasına rağmen, diplomasi yolu ile milli bağımsızlıklarını koruyabilmiş olmalarını göstermektedir. Gazete bu duruma gelmesinde başta Damat Ferit Paşa olmak üzere düşmanın azameti karşısında kendini çaresiz ve teslim olmak zorunda hisseden devlet adamlarının iradesiz yönetimlerinin sebep olduğunu yazmaktadır. Bu durumdan bakıldığında Sivas Kongresi, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin son bulmasını ve yerine daha milliyetçi bir hükümetin kurulmasına sağlayarak milli kurtuluş yolunda İstanbul Hükümeti'ne karşı ilk büyük zaferini kazanmıştır¹⁰².

⁹⁹ Celal Erikan, 2014, a.g.e., s. 96.

¹⁰⁰ Sivas Belediyesi, a.g.e., s. 2.

¹⁰¹ Tevfik Bıyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, Çağdaş Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 54-55.

¹⁰² *İrade-i Milliye*, 14 Eylül 1919, N: 1.; **Bknz:** Ek 1.

Sivas Kongresi Sonrası Genel Durum

Sivas Kongresi sonrası kurulan yeni Osmanlı Hükümeti ile Temsil Heyeti arasında 3 Ekim 1919'dan itibaren birtakım görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerde Anadolu hareketinin temel amacı Osmanlı Meclisi'nin toplanmasını sağlamak, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararları bu mecliste onaylatabilmek olmuştur¹⁰³. Osmanlı Devleti Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasya'da temsil heyeti üyeleri arasında bir görüşme yapılmasına karar verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami ve Rauf Beyler bu görüşmelere katılmışlardır. Üç gün süren görüşmelerde üç açık, iki gizli ve imzasız beş protokol yapılmıştır¹⁰⁴. Bu görüşmeler sayesinde Temsil Heyeti ile İstanbul Hükümeti arasındaki gerginlik biraz yumuşamıştır. Gündemdeki en önemli konu seçimler ve Mebusan Meclisi'nin nerede toplanacağıdır. Mustafa Kemal Paşa meclisin bir Anadolu kentinde toplanması konusunda fikir beyan ederken, İstanbul Hükümeti bunu kesinlikle reddetmektedir¹⁰⁵.

Mustafa Kemal Paşa meclisin toplanacağı yer hakkında komutanlar ile görüşmek için Sivas'ta toplanma kararı almıştır. Burada yapılan görüşmeler sonucunda padişahın meclisin İstanbul dışında toplanmasına müsaade etmemesi halinde yapılacaklar konuşulmuş ve böyle bir durumda İstanbul'a kimlerin gideceğine karar verilmiştir¹⁰⁶.

İstanbul Hükümeti 9 Ekim 1919 tarihinde seçimlerin yapılacağına dair kararnameyi yayımlamıştır. Bu gelişmenin ardından Mustafa Kemal Paşa 18 Aralık 1919 günü olayları İstanbul'a yakın bir mevkiden takip edebilmek için Ankara'ya hareket etmiş ve 27 Aralık 1919 öğleden sonra Ankara'ya varmıştır.

12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da son Osmanlı Mebusan Meclisi toplanmıştır. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kararlaştırılan ve milli kurtuluşun beyannamesi olan Misak-ı Milli, Ocak 1920'de Edirne Milletvekili Şeref Bey'in önergesi ile meclis başkanlığına sunulmuştur. 17 Şubat 1920 tarihinde Misak-ı Milli kararlarının Mebusan Meclisi tarafından kabul edildiği kamuoyuna duyurulmuştur¹⁰⁷. Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi Osmanlı Hükümeti ve işgal kuvvetleri tarafından büyük bir rahatsızlıkla karşılanmıştır. Bu karara karşılık mevcut Osmanlı Hükümeti işgal devletlerinin baskısıyla

¹⁰³ Sabahattin Selek, 1987, a.g.e., s. 311.

¹⁰⁴ Fahri Belen, a.g.e., s. 108.

¹⁰⁵ Orhan Çekiç, a.g.e., s. 161.

¹⁰⁶ Celal Erikan, 2004, a.g.e., s. 103.

¹⁰⁷ Fahri Belen, a.g.e., s. 146.

istifa etmek zorunda kalmış, yerine Salih Paşa Hükümeti kurulmuştur. Bu olay üzerine 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul işgal kuvvetleri tarafından resmen işgal edilmiştir. 11 Nisan 1920 tarihinde ise Osmanlı Mebusan Meclisi bir daha açılmamak üzere Padişah tarafından feshedilmiştir¹⁰⁸.

Osmanlı Devleti'nin başkentinin işgal kuvvetleri tarafından kanlı bir baskın ile resmen işgal edilmesi ve meclisin görevine son verilmesi ile artık Osmanlı Devleti'nde meşru bir yürütme makamı kalmamıştır. Bu durum belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa işgal kuvvetlerini kınayan telgraflar çekmekle beraber vakit kaybetmeden Ankara'da meşru bir meclis açma çalışmalarına başlamıştır. Öncelikle hazırlanan plana göre, her vilayetçe yeniden seçilen mebuslar ile İstanbul'daki Mebusan Meclisi üyelerinden gelenlerden Ankara'da bir meclis toplanması kararı alınmıştır¹⁰⁹. İrade-i Milliye 22 Nisan 1920 tarihli nüshasının ikinci sayfasında Mustafa Kemal Paşa tarafından Heyet-i Temsiliye adına beyan edilen "Hâlâs-ı Vatan Yolunda Dini ve Vatani Vazifelerimiz" başlığı ile verdiği yazıda Nisan'ın 23'üncü Cuma günü, Cuma namazına müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılacağını duyurmuştur. Açılacak olan meclisin hilafet ve saltanat makamını istiladan korumak gibi en büyük vazifeleri yerine getireceğini bildiren gazete, meclisin açılışının cuma gününe denk getirilerek bugünün mübarek oluşundan faydalanmak istenildiğini bildirmiştir¹¹⁰.

23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilere sahip meclis olarak açılmıştır. Böylece Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu hareketi meşruluk kazanmış, milletin ve vatanın varlığını korumakla yükümlü tek merci olarak bu meclis ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda bir nevi İstanbul Hükümeti'ne karşı bir ayaklanma durumu olan Millî Mücadele hareketi, ülkesini işgal etmeye çalışan işgal kuvvetlerine ve bu duruma sessiz kalan Osmanlı yönetimine karşı bir devrim niteliği kazanmıştır¹¹¹.

Batı Cephesi'nin Kurulması ve Kütahya-Eskişehir Muharebelerine Kadar Yaşanan Askeri Olaylar

Mondros Mütarekesi sonrası Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarması ile başlayan Millî Mücadele'nin Batı Cephesi'ndeki safhası, İngilizlerin desteği ile

¹⁰⁸ Kazım Özalp, a.g.e., ss. 101-103.

¹⁰⁹ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt: I, Yapı Kredi Yayınları, Ankara 2004, s. 128.

¹¹⁰ *İrade-i Milliye*, 22 Nisan 1920, N:38, s. 2.; **Bknz:** Ek 2.

¹¹¹ Celal Erikan, 2014, a.g.e., s. 114.

Yunanlıların Anadolu'nun içlerinde ilerlemesi sonrasında bir milletin topyekûn katıldığı büyük bir savaş halini almıştır¹¹².

Yunan Başbakan Venizelos ordularını İzmir'e çıkarmadan önce uluslararası siyaseti, İzmir'in ve bütün Batı Anadolu'nun Yunan olduğuna inandırmaya yönelik propagandasıyla etkilemeye çalışmıştır. İzmir'e çıkan 1'inci Yunan Tümeni Komutanı o gün bütün İzmir halkına yayınladığı bir beyanname ile 3 bin yıldan beri bu topraklara bağlı olduklarını duyurmuştur¹¹³. Oysa etnolojik bakımdan Anadolu Yunan değildir. Bu dönemde Rumlar nüfusun önemli bir kısmını teşkil etmekteydi. Fakat hâkim etnik unsur değildi. Yunanlıların Anadolu coğrafyasındaki temel amaçları ancak istila hareketi yapmak ve buradaki Türkleri Anadolu'dan sürmek olarak tarif edilebilir. Nitekim Yunan Başkomutan günlük olarak yayınladığı emirlerin altına "İstila Ordusu Komutanı" sıfatı ile imza atmıştır¹¹⁴.

Yunanlıların Ege bölgesindeki ilerleyişi ile halk Kuva-yı Milliye adı altında silahlı birlikler kurarak örgütlenmeye başlamıştır. Askeri depolardan alınan silahlar bu örgütler aracılığı ile halka dağıtılmıştır. Bu silahlı örgütlenmenin yanı sıra Batı Anadolu bölgesinde kongreler düzenlenerek direniş daha organize hale getirilmiştir. Bölgede ilk kongre İzmir'in işgalinden iki ay sonra Balıkesir'de toplanmıştır¹¹⁵. Türk halkının vatanını savunmak için göstermiş olduğu bu çabalara rağmen Yunanlılar, İzmir'e çıktıktan hemen sonra bölgeye hâkim olmuş ve sıkıyönetim ilan ederek kendilerince kanunlaştırılmış bir işgal politikasını tatbik etmeye başlamıştır¹¹⁶. 2 Temmuz 1920 tarihi itibarıyla Yunan ordusu Bursa-Uşak hattına kadar ilerlemiştir. Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı Kuva-yı Milliye birlikleri ile mücadele verilmeye devam edilse de istenildiği gibi teşkilatlı ve planlı bir organizasyon yapılamamaktadır.

İlerleyen Yunan işgalcilerine karşı Haziran 1920 başlarında Batı Cephesi teşkilatlı bir yapı olarak ortaya çıkmış, fakat 22 Haziran'da başlayan Yunan taarruzları karşısında etkili bir direniş gösterilememiştir. Bu yenilgi ile Batı Cephesi'nde düzenli orduya geçme faaliyetleri başlamıştır. 24 Ekim 1920'de Türk ordusunun başlattığı Gediz Taarruzu da

¹¹² Kazım Özalp, a.g.e., s. 172.

¹¹³ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Yunanlıların Batı Anadolu'da İstila Hareketine Başlamaları-İzmir'in İşgali-Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e Çıkması, Milli Mukavemetin Kurulması (15 Mayıs-4 Eylül 1919)*, Cilt: II, K: 1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994a, s. 8.

¹¹⁴ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet Yayınları, 1971, s. 275.

¹¹⁵ Ankara Üniversitesi, Atatürk Araştırma Merkezi, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/810/10298.pdf> (Erişim Tarihi: 15.09.2020).

¹¹⁶ Genelkurmay Başkanlığı, 1994a, a.g.e., s. 62.

başarıya ulaşamamış ve Millet Meclisi tarafından düzenli bir ordu kurulmasının zorunlu olduğu konusu tartışılmaya başlanmıştır¹¹⁷. 1920 yılının son aylarında bu bölgelerde Kuva-yı Milliye gönüllülerinin yerini düzenli ordu birlikleri almaya başlamıştır. Fakat hem meclis içerisinde hem de Kuva-yı Milliye birlikleri arasından bu duruma karşı olan birtakım kişiler bulunmaktaydı¹¹⁸. Bu tartışmalar arasında 9 Kasım 1920’de Batı Cephesi ikiye ayrılmış ve Batı Anadolu bölgesinde İsmet Paşa’nın komutasında Batı Cephesi, Refet Paşa’nın komutasında ise Güney Cephesi olmak üzere iki ayrı cephe halinde düşmanla mücadele edilmeye başlanmıştır¹¹⁹.

Batı Cephesi’nin yukarıda izah edildiği şekilde ikiye ayrılmış olması bazı Kuva-yı Milliye Komutanları tarafından kabul edilmemiştir. Kuvayı Milliye’nin önemli birliklerinden olan Çerkez Ethem ve kardeşleri, özellikle Güney Cephesi’ne Refet Paşa’nın atanmış olmasına karşı çıkmıştır¹²⁰. Bu konuda Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Ankara’ya gelen Çerkez Ethem amacına ulaşamamış ve bu gelişmelerden sonra Büyük Millet Meclisi’ne karşı ayaklanma başlatmıştır¹²¹. Batı Cephesi’nin güneyinde Demirci Mehmet Efe Kuva-yı Milliye için mücadele etmiş fakat düzenli ordu birliklerine katılmak istemeyerek bu duruma muhalif birtakım faaliyetlere girişmiştir¹²². Düzenli ordu sistemine katılmayı istemeyen bu gruplar, Millî Mücadele’nin başlarında Kuva-yı Milliye birlikleri adına oldukça etkin çalışmıştır. Özellikle Çerkez Ethem Büyük Millet Meclisi ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Fakat sonra siyasi ihtiraslarına yenik düşerek milli harekete karşı zararlı faaliyetler içerisine girmiştir¹²³.

Birinci İnönü Muharebeleri

Büyük Millet Meclisi’ne karşı yaşanan bu ayaklanma hareketleri Yunanlıları Anadolu’daki amaçlarını gerçekleştirmek için cesaretlendirmiştir. Yunan kuvvetleri 6 Ocak 1921’de saat 07.00’den itibaren asıl kuvvetleri kuzeyden Eskişehir istikametine, zayıf bir

¹¹⁷ Hüsnü Özlü, “İstiklal Savaşı’nda Sakarya Meydan Muharebesi’nde Mürettep Kolordusunun Askeri Harekâtı”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, N: 18, 2020, s. 71-93.

¹¹⁸ Tuncer Baykara, *Millî Mücadele*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 92.

¹¹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*, Cilt: II, K: III, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999b, s. 65.

¹²⁰ Genelkurmay Başkanlığı, 1999b. a.g.e., s. 65.

¹²¹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, Cilt: VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s. 232.

¹²² Celal Erikan, 2014, a.g.e., s. 144.

¹²³ Çerkes Ethem, *Anılarım*, Dünya Yayınları, İstanbul 1962, s. 44.

kuvvetle de Uşak'tan, İslamköy-Banaz istikametinde taarruz harekâtı yaparak ilerlemeye başlamışlardır¹²⁴.

İki kol halinde ilerleyen Yunan birlikleri, karşılaştıkları şiddetli mukavemet karşısında ciddi bir varlık gösterememiştir. Kuzeyden ilerleyen kol 11 Ocak 1921, güneyden ilerleyen kol ise henüz 7 Ocak 1921 tarihinde taarruzlarını durdurmak zorunda kalmıştır. 11 Ocak günü Yunan birliklerinin çekildiğini fark eden Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa öğleden sonra süvari birliklerine düşmanı izleme, piyadelere ise İnönü mevzilerini ele geçirme emri vermiştir.

Muharebeleri bizzat yöneten Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa bu muharebeler sırasında Çerkez Ethem'in düşman ile beraber hareket ettiğini belirtmektedir¹²⁵. Bu muharebelerin kazanılması ilk kez muharebe alanına çıkan ve düşmanı kovalayan düzenli ordu birliklerine çok büyük bir moral kaynağı olmuştur¹²⁶.

İkinci İnönü Muharebeleri

Birinci İnönü Muharebeleri sonrası İngilizler, Türklere Sevr Anlaşması'nı kabul ettirebilmek adına Londra'da bir konferans toplamışlardır¹²⁷. Bu konferansa TBMM ve Osmanlı Hükümeti ayrı ayrı davet edilmiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu davete iki taraflı değil, sadece TBMM'nin çağrılması halinde katılacağını bildirmiştir. Nihayetinde Konferansa Osmanlı Hükümeti adına Tefik Paşa başkanlığındaki heyet, TBMM adına ise Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet katılmıştır. Konferans boyunca İngilizlerin Osmanlı ve TBMM temsilcilerini birbirine düşürme çabası Tefik Paşa'nın sözü milletın asıl temsilcisi olarak nitelediği TBMM temsilcilerine bırakması ile sonuçsuz kalmıştır. Böylelikle İngilizlerin Türkler arasında ikilik çıkararak Sevr Anlaşması'nı imzalatma hedefi amacına ulaşamamış, konferans da bir sonuç alınmadan dağılmıştır. Sevr'i Türklere sulh yolu ile imzalatamayacağını anlayan İngilizler, Yunanlıları bir kez daha harekete geçirmişlerdir¹²⁸.

23 Mart 1921'de İngiliz destekli Yunan askerleri Bursa ve Uşak bölgesinden 3'üncü ve 1'inci kolordularıyla ileri harekâta başlamışlardır. Kuzeyden ilerleyen Yunan Kolordusu,

¹²⁴ GHTB, 1975, a.g.e., s. 32.

¹²⁵ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Der. Sabahattin Selek), Kitap: I, Bilgi Yayınları, Ankara 1985, s. 242.

¹²⁶ GHTB, 1971, a.g.e., s. 83.

¹²⁷ *Gaye-i Milliye*, 2 Mart 1921, N: 1.

¹²⁸ Fahri Belen, a.g.e., s.308

Bursa civarında Yenişehir, Boğazköy ve İnegöl istikametlerinde ilerleyerek İnönü mevzilerine taarruza geçmiştir. Yunanlılar bu taarruzları ile ilerleme göstermiş olsalar da Türk subay ve erlerinin gayretleri ile geriye atılmak zorunda kalmıştır. 30 Mart 1921 günü Yunanlılar tekrar taarruza geçmiştir. Türk ordusu karşı taarruz ile bu girişimi de sonuçsuz bırakmıştır. 1 Nisan 1921 itibarıyla Yunanlılar çıkış mevzilerine çekilmeye başlamıştır. Böylece İkinci İnönü Muharebesi'nin sonucu da Yunanlılar için yenilgi olmuştur¹²⁹.

Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri

Bu muharebeler İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra 8 Nisan 1921 tarihinde Güney Cephesi'nde Türk ordusunun zayıf Yunan birliklerine takip taarruzu yapmak istemesi ile gerçekleşmiştir. Bursa yönünde çekilen 3'üncü Yunan Kolordusu daha güçsüz birliklerle oyalanacak, ordunun asıl kuvveti ile kuzeyden Altıntaş-Dumlupınar-Afyon doğusu çizgisine kadar ilerlemiş bulunan 1'inci Yunan Kolordusunun gerileri kesilerek düşman burada imha edilecekti¹³⁰.

Düşmana ağır bir yenilgi ve zayıflık verdirmek amacıyla düzenlenen bu planın uygulanması için Türk ordusu henüz hazır durumda değildi. Türk tümenleri Yunan tümenlerinden daha az mevcutlu ve daha yorgun durumdaydılar. Öyle ki bir Yunan alayının muharebe gücü bir Türk tümeni kadar hatta bunun da üzerindeydi. Bu şartlar altında muharebe başladı. Yunan 1'inci Kolordusu Türk birliklerinin gerilerine asker kaydıracağı haberini aldıktan sonra çekilme harekâtına devam etmiş, taktiksel olarak Afyonkarahisar'ı da boşaltmışlardır. Yunan askerlerini takip eden 12'inci Türk Kolordusu güçsüz olduğundan bu takip harekâtından sonuç alamamıştır. Yunanlılar batıya doğru ilerleyerek 11-12 Nisan 1921 tarihinde Dumlupınar mevzilerinde toplanmışlardır¹³¹. Devam eden muharebeler Türk ordusunun düşman karşısında geri çekilmeye mecbur kalması ile sonuçlanmıştır.

Türk Erkan-ı Harbi tarafından buradaki başarısızlığın sorumluluğu genel itibarıyla Güney Cephesi Kumandanı Refet Paşa'ya yüklenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi'ndeki bu durum karşısında yeni bir yapılanmaya gidildiğini ve Kasım 1920'de ikiye ayrılan Batı Anadolu'daki mücadelenin 3 Mayıs 1921 tarihinden itibaren İsmet Paşa'nın Komutasında tekrar Batı Cephesi adı ile birleştirildiğini belirtmiştir. İsmet Paşa Batı

¹²⁹ GHTB, 1975, ss. 234-235.

¹³⁰ Fahri Belen, a.g.e., ss. 316-317.

¹³¹ GHTB, 1971, a.g.e., s. 88.

Cephesi'nde Umumi Kumandan olmasıyla birlikte, 3 Mayıs 1921 tarihinden itibaren Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrılmıştır. İsmet Paşa'dan boşalan Genelkurmay Başkanlığı'na ise Fevzi Paşa getirilmiştir. Fevzi Paşa'nın Genelkurmay Başkanı olmasıyla birlikte onun üstlendiği Millî Savunma Bakanlığı ise Güney Cephesi'nin lağvedilmesi ile merkeze çekilen Refet Paşa'ya verilmiştir¹³².

---

¹³² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 585.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ ÖNCESİNDE YAŞANAN GELİŞMELERE YÖNELİK HABERLER

İnönü Muharebeleri ile Yunanlılar Türk ordusu karşısında bir kez daha geri çekilmek zorunda bırakılmıştır. İngilizlerin öncülüğünde modern silahlar ile donatılarak Anadolu'ya çıkarılmış olan Yunan ordusunun askeri sahadaki bu başarısızlıkları yine İngilizlerin girişimi ile başlatılan siyasi faaliyetler sonucunda da amacına ulaşmamıştır¹³³. İngilizlerin Sevr Anlaşması'nı Türklere kabul ettirmek amacı ile yaptıkları bütün bu askeri ve siyasi girişimler Misak-ı Milli'ye aykırı olması nedeniyle TBMM tarafından kabul edilmemiştir¹³⁴.

Türklerin vatan savunmasında Misak-ı Milli'ye aykırı her türlü antlaşmayı reddetmesinin yanı sıra Yunanlılar da Anadolu'yu tamamen işgal etme hayali ile herhangi bir antlaşma yoluna gitmekten kaçınıyorlardı. Nitekim 1 Temmuz 1921 tarihinde yayınlanan Fransız Le Temps gazetesi Anadolu'daki savaşın devam etmesinin tek nedeni olarak Yunan Kralı Konstantin'in bu isteklerini göstermiştir. Gazete İtilaf Devletlerinin arabulucu tekliflerini asıl olarak Türklerin değil, Yunanlıların reddettiğini belirterek böyle giderse muharebelerin yakında tekrar başlayacağını ifade etmiştir¹³⁵. Yapılan neticesiz görüşmelerin ardından Yunanlılar yaşamış oldukları yenilgilerin intikamını almak ve Anadolu içlerinde doğruya doğru ilerlemek için daha geniş kapsamlı yeni bir saldırı planı düzenlemeye karar vermiştir. İngilizlerin telkinleri ile Yunanlılar yapılacak yeni taarruz ile Kütahya-Eskişehir hattını ele geçirmeyi ve muharebelerin devamında Ankara'ya hâkim olarak Millî Mücadele'yi dağıtmayı hedeflemiştir¹³⁶.

1.1. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Öncesindeki Gelişmeler

İnönü Muharebelerinin kazanılması ile Anadolu'daki Millî Mücadele hareketi dünya kamuoyu tarafından artık ciddi bir güç olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durum muharebe meydanındaki zaferlerin diplomasi alanında da etkilerini gösterdiği yeni bir ortam oluşturmuştur.

---

¹³³ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 213.

¹³⁴ Fahri Belen, a.g.e., s. 303.

¹³⁵ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 257.

¹³⁶ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt: II, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2004, s. 639.

Üst üste gelen Türk zaferleri sonrasında İtalyanlar Anadolu’da kendilerine tanınan haklardan vazgeçen ilk İtilaf Devleti olmuştur. İtalya Devleti hem daha önce gizli antlaşmalar ile kendilerine vaat edilen toprakların Paris Barış Konferansı’nda Yunanistan’a verilmiş olmasının yaşattığı hayal kırıklığı, hem de Anadolu’da Türklerin vatanını savunmak için giriştiği silahlı mücadelelerde başarı elde etmeye başlamış olması nedeniyle Anadolu’daki işgal bölgelerini boşaltma kararı almıştır. İtalyanların 1921 yılı mayıs ayının sonunda başlayan çekilme harekâtı 5 Temmuz 1921 günü bu devletin Muğla ve Antalya’dan büyük oranda çekilmesi ile hız kazanmıştır¹³⁷.

İlk olarak Açıksöz gazetesi tarafından 5 Temmuz 1921 tarihli “Yarın İtalyanlar Anadolu’yu Terk Ediyorlar” başlığı ile verilen haberde İtalyanların Antalya’dan feragat edecekleri bildirilmiştir¹³⁸. Haberin devamında, tahliye hazırlıklarının hemen hemen tamamlanmış olduğu ve İtalya’nın Sevr Anlaşması’nın kendilerine verdiği menfaatlerden vazgeçtiği bilgileri yer almıştır. Aynı haberde İtalya Hükümeti’nin Osmanlı Hükümeti’ne verdiği bir muhtıradan, Sevr Anlaşması ile İtalya’ya söz verilen iktisadi menfaatlerden, siyasi imtiyazlardan ve Anadolu’daki nüfuz alanlarından vazgeçtiğinden bahsedilmiştir. Gazete ayrıca İtalyan basınının, İtilaflar Devletleri tarafından iletilen aracılık teklifinin Yunanlılar tarafından reddedilmesi üzerine, müttefiklerin doğu meselesinde ayrı ayrı siyasetler takip edeceklerini belirttiğini aktarmıştır. İtalyan basınına göre İtalyanlar, Türk-Yunan ilişkisini dikkate almaksızın Ankara ile ilişkilerin ikili menfaatler doğrultusunda yürütülmesi konusunda hemfikir durumdadır¹³⁹.

Açıksöz gazetesinin vermiş olduğu bu haber İtalya’nın Anadolu coğrafyası üzerindeki istila amaçlarından vazgeçtiğini bildirmektedir. Aslında İtalyanlar bölgede buldukları sürece diğer işgal kuvvetlerinden farklı bir politika izlemişlerdi. Bölge halkının silahlı bir direnişe girişmesini önlemek amacıyla yardımlar dağıtmış, yaralıları ücretsiz tedavi etmiş ve bölgedeki camileri onarmışlardı¹⁴⁰.

İtalyanların Anadolu’dan çekilme kararı Anadolu mücadelesinin haklılığını ortaya koymakla birlikte Sevr ile Anadolu üzerinde istila hakkı elde etmiş olan diğer devletlerin de bu amaçlarında yumuşamasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Yunanlılar İtilaf

¹³⁷ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: III, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 595.

¹³⁸ İtalyanlar Mondros Mütarekesi kapsamında Mart 1919’dan itibaren Antalya’ya asker çıkarmıştır. **Bknz:** İzzet Öztoprak, 2006, a.g.e., s. 59.

¹³⁹ *Açıksöz*, 4 Temmuz 1921, N: 225.

¹⁴⁰ Zeki Sarıhan, 1995, a.g.e., s. 595.

Devletlerinin desteği ile başlattıkları işgal girişiminde giderek yalnız kalmaya başlamışlardır¹⁴¹.

Açıksöz gazetesinin vermiş olduğu bu haberden bir gün sonra Hakimiyet-i Milliye gazetesi “İtalyanlar Bugün Hareket Edecekler, Limanda Yalnız Bir Dretnot Kalmaktadır” başlıklı yazısı ile İtalyanların Anadolu’daki askerlerini tahliye etmeye başladığı haberini servis etmiştir. Hakimiyet-i Milliye’nin aynı nüshasının diğer haberlerinde ise İstanbul Darülfünunu’nda Yunan zulmünün protesto edildiğine değinilmiştir. Habere göre İstanbul Darülfünunu’nun çeşitli fakültelerine mensup olan öğrencileri; Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya, Çekoslovakya, İsveç, İsviçre Darülfünunlarının öğrencileri ile iletişime geçerek Anadolu’da Yunan ordusunun işlediği cinayetleri ve Türk vatanında yapmış oldukları tahribatı gösteren fotoğraf vesaire belgeleri bu öğrencilere göstermişlerdir.

Gazetenin muharebeler ile ilgili haberlerinde ise Yunanlıların ve onların yardımıyla gözleri kanlanan Anadolu Rumlarının, Gemlik ve Yalova civarındaki İslam nüfusunu yok etmek için her türlü faaliyete giriştiğinden söz edilmektedir. Habere göre Yunan askerleri korkudan dağlara, bayırlara kaçan felaketzedelerin İstanbul’a gelmesine mâni olmaktadır. Hakimiyet-i Milliye aynı nüshasında ayrıca İzmit’in düşman işgalinden kurtarılması dolayısıyla Büyük Millet Meclisi’ne gelen tebriknâmelerden bazılarının mecliste okunduğuna da değinmiştir¹⁴².

İtalyanların Anadolu’yu tahliyesi ile ilgili 6 Temmuz 1921 tarihli Açıksöz gazetesinde çıkmış olan haberde ise Anadolu’da kalacak olan az miktarda İtalyan askerinin Roma ile haberleşmesinin sağlanabilmesi için Antalya’da bir İtalyan telsizi bırakılacağından ve bunun yönetiminin de Devilo Dretnotu tarafından idare olunacağından söz edilmiştir.

Açıksöz, aynı gün verdiği diğer haberlerde, Japonya’nın İstanbul temsilcisinin Türklerin bir gün bu zorluktan sıyrılıp hak ve özgürlüklerine kavuşacağına inandığına dair beyanat verdiğini aktarmıştır. Gazetenin “Yunan Canavarlığı Gittikçe Artıyor” ve “Karamürsel’i Yaktılar” başlıklı haberlerinde ise Yunanlıların Anadolu’da yapmış oldukları yıkıma dair bilgiler paylaşılmıştır. Haber “Bütün ahali köylere çekilmiş ve bazı çaresizlerin evleri yakılmıştır. Yunan neferleri Fransız Tahkik Heyeti reisine zabitlerinin verdikleri emir mucibince Çanakkale’ye kadar bütün köyleri yakacaklarını söylüyorlar. Yalova, Armutlu

¹⁴¹ İbrahim Arduç, *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*, Kastaş Yayınları, İstanbul 1985, s. 344.

¹⁴² *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Temmuz 1921, N: 227.

havalisindeki köyleri yaktıktan sonra cepheye gidecekler” ifadesi ile aktarılmıştır. Haberin devamında ise bir akıncı müfrezesinin Bursa'nın batısında Tahtalı civarında Yunanlılar ile çatışarak düşmana zayıat verdirmiş olduğu bilgisi paylaşılmıştır¹⁴³.

Türk gazetelerinde 7 Temmuz 1921'de çıkan haberlere geçmeden önce Yunan Erkan-ı Harbi tarafından Kral Konstantin'in başkanlığında İzmir'de Yunan Savaş Konseyi'nin toplandığı bilgisine değinmek gerekir¹⁴⁴. Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin planlandığı bu toplantıda, Yunan ordusunun başlatacağı taarruz ile Türkleri Ankara'ya kadar çekilmeye mecbur etme kararı alınmıştır. Ayrıca bu konsey sonucunda İzmir'deki İngiliz Başkonsolosu yaptığı yazılı bir açıklama ile Yunanlıların yeniden saldırı kararı almasında kendilerinin bir etkisi olmadığına ve “Yunan ordunun bir savaş makinesi” olduğuna değinmiştir¹⁴⁵.

Bu bilginin ardından 7 Temmuz 1921 tarihli Türk gazetelerinde çıkan haberlere devam edecek olursak, ilk olarak Anadolu Ajansı'nın resmi tebliğinde Bursa, Cumalıkızık, İznik gölü mıntıklarında akıncıların Yunan birlikleri ile temas halinde olduğunu ve ani baskınlar sonucunda düşmana zayıat verdiklerini bildiren haberini inceleyebiliriz. Haberde aktarılan bilgilere göre, Yunanlılar Bursa-Uşak-Gördes mıntıklarında bulunan birçok köyü yakmıştır. Resmi tebliğin bir diğer haberinde ise Büyük Millet Meclisi'nin aldığı bir karar ile Türk Millî Mücadele'sinin siyasi ve askeri yapılarında yapılan yeni düzenlemeler sonucunda askeri görevinden ayrılarak bakanlık görevine getirilen Refet Paşa'nın İçişleri Bakanlığı görevini yürütmeye başlamak üzere Ankara'ya gelmiş bulunduğu bilgisi paylaşılmıştır¹⁴⁶.

Alemdar gazetesi ise 7 Temmuz 1921 tarihli haberlerinde “Taarruzdan Henüz Haber Yok” başlığı ile cepheye dair elde ettiği bazı bilgileri aktarmıştır. Alemdar'a göre bugünkü muharebeler ancak top atışlarından ibaret olmuştur. Cephedeki hareketlenmeler henüz yeni bir muharebenin başlangıcı olma niteliğini kazanmamıştır. Haberin içeriğinde İngiliz basınında Bolşevik Hariciye Vekili'nin Ankara'da olduğunun yazıldığına fakat bunun gerçeği yansıtmadığına da değinilmiştir¹⁴⁷.

¹⁴³ *Açıksöz*, 6 Temmuz 1921, N: 227.

¹⁴⁴ Zeki Sarıhan, 1985, a.g.e., s. 598.

¹⁴⁵ Salahi R. Sonyel, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 1285.

¹⁴⁶ *Anadolu Ajansı*, 7 Temmuz 1921, N: 425.

¹⁴⁷ *Alemdar*, 7 Temmuz 1921, N: 1225-422.

Yeni Yozgat gazetesi 7 Temmuz 1921’de çıkarmış olduğu ilk sayısında Milli Mücadele’nin genel amaç ve nedenlerine değinerek şu ifadeleri kullanmıştır:

Cenabı Hakk’a hamt ve senalar olsun ki atalarımızın pek yüce ve mukaddes bir yadigarı olan mübarek vatanımızın parçalanmış olan ve elimizde kalan parçası da biz Türklerin vatanı olarak kalmıştır. Anadolu’nun esaretini, buranın düşman hizmetine geçmesini ve nihayet vatanımızın mahvını hedef tutan uğursuz muahede milletin azmiyle yırtılmıştır. Milletimiz Büyük Millet Meclisi’ni teşekkül ederek Misak-ı Milliye ihya etmiştir. O günden beri mevcudiyet ve kuvvetini korumak için Türklere has olan her türlü fedakarlıkla çarpışmak ve çalışmak ve ilerlemek ihtiyacı tezahür etmiştir.

Gazetenin “Ah! Milletim Sen Ne İdin Ne Oldun” başlıklı yazısında ise Türk tarihinden notlara yer verilmiş, “Türk yine o muzaffer Türk’tür. Ey Milletim! sen yalnız Asya’nın değil, eski dünyanın güçlü bir kavmisin. Her millet efradı arasında kahramanlar yetiştirir. Fakat sen onların da kahramanısın”¹⁴⁸ ifadesi kullanılmıştır.

8 Temmuz 1921 tarihli Anadolu Ajansı ise resmi tebliğinde, 7 Temmuz’da Yunanlıların Gördes’te yaptıkları zulme dair bilgiler aktarmıştır. Anadolu Ajansı, cepheden aldığı son haberlerde, kasabanın tamamen yakılmış, bin beş yüz evden ancak yedi evin kurtulabilmiş olduğunu belirterek on cami ile bir medresenin yıkılmış; evlerin eşyasının bütünüyle soyulup götürülmüş olduğunu kamuoyuna aktarmıştır. Gördes ve Akça nahiyesinde kırk iki kadın ve kızın namusuna tecavüz eden Yunanlıların, kadın erkek isimleri saklı yirmi üç kişiyi şehit etmiş olduğu, yüz on üç kişiyi de ağır vaziyette yaraladığı aktarılan bilgiler arasındadır¹⁴⁹.

Resmi tebliğin devamında İzmir’de bulunan Yunanlılara ait bir silah deposunda patlama meydana geldiği ve bölgeden gece boyunca alevlerin yükseldiği bilgisi paylaşılmıştır. Ajansın muharebelere yönelik aktardıklarında ise akıncılarımızın Bursa’nın doğusunda Cumalıkızık mıntıklarında Yunan birliklerine saldırarak zayıat verdirdiği bilgisi yer almaktadır¹⁵⁰.

Açıksöz gazetesi ise aynı haberi “Yunan Vahşeti” başlığı altında aktarmıştır. Habere göre Anadolu’daki Yunan vahşeti gittikçe artmaktadır. Yunan askerleri işgal ettiği yerlerde

¹⁴⁸ *Yeni Yozgat*, 7 Temmuz 1921, N: 1.

¹⁴⁹ *Anadolu Ajansı*, 8 Temmuz 1921, N: 426. Sevcan Başboğa, *Anadolu Ajansı (1920-1922)*, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 148.

¹⁵⁰ *Anadolu Ajansı*, 8 Temmuz 1921, N: 426.

muntazam bir program altında Müslümanları imha etmeye devam etmektedir. Her gün mutlaka ve mutlaka beş-on köy yakılmakta, beş-altı yüz Türk-Müslüman da bunlar tarafından katledilmektedir. “Vahşi canavar sürüsünü andıran Yunan ordusunun her geçtiği yerde taşı taş üstünde bırakmadığını” belirten gazete Yunan zabitlerinin, Bursa Cephesi’ne giden askerlerine köyleri yakarak Müslümanları imha etmelerini emrettiğini aktarmıştır. Ayrıca bu durumun Fransız yetkililerce de itiraf edildiğinin belirtildiği haberde, Yunan askerlerinin Anadolu’daki bu katliamları komutanlarının emri ile yaptıkları üzerinde durulmuştur.

Açıksöz gazetesi cepheden gelen haberler hakkında paylaştığı bilgilerde ise Yunan ordusunun daha bugünlerde dağılmanın arifesinde olduğunu iddia etmiştir. Konu ile ilgili olarak, iki Yunan kolordusunun tamamen dağıldığını belirten gazete İdam gazetesinin istihbaratına dayandırdığı haberinde, Yunanlıların Bursa’daki 3’üncü Kolordu’sunda dağılma emarelerinin görülmeye başlanmış olduğu bilgisini aktarmıştır. İki Yunan fırkasının ise Venizelos ve Konstantin taraftarlığıyla isyan ettiğinin, askerlerden bir kısmının kaçtığına bildirildiğini belirtmiştir.

İleri gazetesi, “Yunan Neden Bir Türlü Taarruz Etmiyor” adlı haberinde Yunan askerinin artık taarruz etmek istediğini, askerlerin beklemekten bıkmış ve iase eksikliği yaşıyor olması nedeniyle savaşı bitirip biran evvel evlerine gitmek arzusunda olduklarını yazmaktadır¹⁵¹.

Açıksöz gazetesinde yer alan 9 Temmuz günlü bir diğer haberde ise Antalya’nın tahliyesi ve İtalyanların Anadolu’yu terk edişi hakkında “İtalyanlar bütün kuvvetlerini vapurlara bindirip şehri selamlayarak hareket ettiler” ifadesine yer vermiştir. Haberde, şehirdeki İtalyanların bu sabah bütün kuvvetlerini vapurlara bindirmiş olduğu, akşama doğru hareket edecekleri bilgisi aktarılmıştır¹⁵².

9 Temmuz 1921 tarihinde Alemdar gazetesi “Yunan Gazeteleri” başlıklı yazıda Yunanistan’da Yunan taarruzunun birkaç gün içinde başlayacağı haberlerinin yazıldığının bilgisini kamuoyu ile paylaşmıştır. Gazete, yine aynı sayfada Yunan Başvekil Gunaris’in de İngiltere’den yardım istemek için Londra’ya gittiğini yazmıştır. “Bolşevikler ile Yunanlılar

¹⁵¹İleri, 8 Temmuz 1921, N: 17-298.; *Hakkı Tarık Us Koleksiyonu*. <http://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#%C4%AA>, (Erişim Tarihi: 11.05.2019).

¹⁵²Açıksöz, 7 Temmuz, N: 228.

Arasında” başlıklı haberde ise Gunaris’in açıklamalarına yer vermiş ve Yunanistan’ın Rusya ile harbe girmek arzusunda olmadığını bildirdiğine değinmiştir¹⁵³.

9 Temmuz 1921 tarihli Anadolu Ajansı resmi tebliğinde ise Yunanlıların Bursa’da yaptıkları zulme karşı TBMM tarafından bu durumun bir nota ile kınandığı haberine yer vermiştir¹⁵⁴.

İkdam gazetesinde 9 Temmuz 1921 tarihli haberlerinde “Yunan Taarruzu” başlığı ile cepheden son gelen telgrafnamelerdeki bilgiler okuyucuya aktarılmıştır. Buna göre Yunanlılar bu hafta içerisinde taarruza başlamaya karar vermiştir. Yunanlıların bunun için Karargâh-ı Umumilerini dahi Uşak’a nakletmiş oldukları ve İzmir’de Kral’ın riyaseti altında yeni bir Harp Meclisi yaptıkları bilgisi paylaşılmıştır. Başkumandan Papulas’ın Yunan kıtaatını teftiş için Bursa’ya gittiği, kurulan Harp Meclisi’nde, Erkan-ı Harbiyelerin, Başvekil’in, Harbiye Nazırı’nın ve Yunan İzmir Komiseri’nin hazır bulunduğu da haberin içeriğinde yer alan bilgiler arasındadır. İkdam, bu büyük mecliste yapılacak taarruzun teferruatının tayin edildiğini, haber alındığına göre de Yunan askerlerinin taarruz emrini sabırsızlıkla beklediklerini okuyucuya aktarmıştır¹⁵⁵.

Yukarıdaki haberde bahsi geçen Harp Meclisi’nin yanı sıra Yunanlılar temmuz ayının başından itibaren kara ve hava yolu ile keşif harekâtını da artırmışlardır. Daha büyük birlikler halinde keşif harekâtına başlamışlardır¹⁵⁶. Bu tarih itibarıyla Yunan Başkomutanı Papulas İkinci İnönü Muharebelerinin kaybedilmesinin ardından daha büyük bir taarruz için çalışmalarına hız vermiştir. Papulas bu süreç içerisinde hükümete bildirdiği raporlarında Afyonkarahisar-Eskişehir hattının tutulabilmesi için en az 50 bin askere daha ihtiyaç olduğunu bildirmiştir¹⁵⁷.

Dönemin gazetelerinde yer alan bu bilgiler Yunanlıların büyük bir taarruz için plan yaptıklarını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda muharebelerden önce Yunanistan’da seferberlik ilan edilmiş ve gerekli askeri kuvvet toplanmaya çalışılmıştır¹⁵⁸. Bu karar ile birlikte Yunanlılar Anadolu’daki kuvvetlerini 11 tümene çıkarmışlardır. Bu suretle muharip

¹⁵³ *Alemdar*, 8 Temmuz 1921, N: 1226-423.

¹⁵⁴ *Anadolu Ajansı*, 9-11 Temmuz 1921, N: 427.; Sevcan Başboğa, a.g.t., s. 151.

¹⁵⁵ *İkdam*, 9 Temmuz 1921, N: 8735.

¹⁵⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*, Cilt: II, K: V, Kitap: I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, ss. 100-102.

¹⁵⁷ Sabahattin Selek, 2004, a.g.e., s. 640.

¹⁵⁸ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 286.

kuvvetleri 96 bin tüfek, 10 bin makineli tüfek ve 350 topa yükselmiştir¹⁵⁹. Bunun karşısında Türk ordusunda ise hali hazırda 55 bin tüfek, 416 makineli tüfek ve 62 top bulunmaktadır¹⁶⁰. İkdam gazetesinin yeni bir muharebenin her an başlayacağı sonucuna varması Yunan kuvvetlerinin giderek artan bu faaliyetlerindedir.

Yunan ordusu Kütahya-Eskişehir Muharebeleri öncesi seferberlik ilan ederken Türk Erkan-ı Harbi de mevcut şartlar gereğince bazı askeri düzenlemeler yapmıştır. Daha önce İnönü Muharebeleri sonrasında Batı Anadolu’da görev yapan Türk ordularının Batı ve Güney Cephelerinin İsmet Paşa’nın komutasında Batı Cephesi Komutanlığı adı ile tek bir çatıda birleştirilmiş olduğunu belirtilmişti¹⁶¹. Bu düzenlemelere ek olarak Türk ordusunda Kütahya-Eskişehir Muharebeleri başlamadan önce birtakım düzenlemeler daha yapılmıştı. Bu düzenlemelere göre ordu yapısında kolordu sistemi kaldırılarak, yerine her biri bir kolorduya muadil dört gruptan oluşan Grup kurulu sistemi kabul edilmiştir¹⁶². Bu sistemde Grup Komutanları tümenlere tabiye işlerinde komuta edecek, fakat tümenler idare ve ikmal bakımından Cephe Komutanına bağlı bulunacaklardır. Bu suretle yeniden yapılandırılan ordu dört grup halinde teşkilatlandırılmıştır. Her gruba üç piyade ve bir süvari tümeni verilmiştir.

Buna göre 1’inci Grup Kurmay Albay İzzettin Bey’in komutasında İnönü bölgesinde; 3’üncü Grup Albay Arif Bey komutasında Kütahya’da; 4’üncü Grup Albay Kemalettin Sami Bey komutasında Kütahya’nın güney kısımlarında; 12’nci Grup ise Albay Halit Bey komutasında Afyon bölgesinde görev alacaklardır¹⁶³.

Anadolu Ajansı 9 Temmuz 1921 gününe ait haberinde ise Rum gazetelerinin taarruzun henüz başlamadığına dair haberler yaptıklarına değinmiştir. Buna göre Rumca gazeteler tarafından gizli olarak yayınlanan haberler, Yunan taarruzunun henüz başlamadığı bilgisini aktarmaktadır. “Rumca Pruba gazetesine göre Kral da cepheye gitmiştir. Anadolu’daki ufak tefek muharebenin bir taarruz mahiyetinde olmadığı şu an için şüphesizdir¹⁶⁴.”

¹⁵⁹ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 360.

¹⁶⁰ İsmet İnönü, a.g.e., s. 254.

¹⁶¹ GHTB, 1975, a.g.e., s. 302.

¹⁶² Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 235.

¹⁶³ GHTB, 1975, a.g.e., s. 303.

¹⁶⁴ *Anadolu Ajansı*, 9-11 Temmuz 1921, N: 424.; Sevcan Başboğa, a.g.t., s. 151.

Alemdar gazetesinde ise 9 Temmuz'da "Yunan Taarruzu Başlıyor" başlığı ile muhtemel bir Yunan taarruzu hakkında öngöründe bulunarak aşağıdaki ifadeler kullanılmıştır: "Yunan taarruzu Müttefiklerin Meclis-i Âli'sinin Polonya'daki toplantısından sonra başlayacak. Kuva-yı Milliye muntazam bir harbi kabul etmiyor. Müdafaa vaziyetini muhafaza edecek, yahut Anadolu içlerine çekilecektir. Başkumandan Papulas Uşak'ta bulunmaktadır". Gazete "Rus Heyeti" başlıklı yazıda ise Rusya ve Ankara arasında müttefiklik ve yardım anlaşması imzalanması kararına varıldığını bildirmiştir. "Kıştan Evvel Sulh Olacaktı" ve "Sulh Ümitleri" başlıklı haberlerde ise Ankara'dakilerin kanaatine göre, Yunanistan ile Ekim 1921 sonuna kadar sulh akdedilme ihtimalinin olduğuna değinilmiştir. Haberde şu ifadeler yer almıştır: "Anadolu'dan gelen bir telgrafa nazaran Mustafa Kemal Paşa Ankara'da bulunan ecnebi matbuatı mümessillerine Yunanistan ile sulhun kıştan evvel akdedileceğini beyan etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıların Ekim ayı nihayetine kadar her tecrübeyi denemiş olacaklarını söylüyor. O zaman sulh müzakere edilmek fırsatına nail olacaktır"¹⁶⁵.

İleri gazetesi ise "Gemlik'in Muhasarası Belki De Tahliyesi" haberinde müjdeli haberler vermeye başlamıştır. Habere göre İzmit Körfezi'nin güneyindeki muharebeler Yunanlıların hezimetleriyle son bulmak üzeredir. Bursa'nın 30 kilometre kuzeyinde bulunan Gemlik son gelen bilgilere göre Türk kuvvetleri tarafından muhasara altına alınmıştır. Gazete Batı Cephesi'ndeki muharebeler hakkında ise "Taarruzdan Eser Yok" başlığı ile şu bilgileri sayfalarına taşımıştır: "Halbuki sulh teşebbüsleri eksik değil. Yunanlılar utanmadan taarruz için yine gelecek hafta teranesini tutturuyorlar, Allah'ın gelecek haftası biter mi"¹⁶⁶?

10 Temmuz tarihli Açıksöz gazetesi düne dair gelen resmi tebliği yayınlamış ve bir süredir sükunetin hâkim olduğu cephelerde çatışma haberlerinin gelmeye başladığını bildirmiştir. Gazete tarafından aktarılan tebliğe göre, Bursa Cephesi'nde düşmanın çeşitli sınıflardan meydana gelen kuvvetli bir müfrezesi Çilakçe ve Şeytan Budaklı istikametinde ilerleyerek ileri müfrezemize taarruz etmiştir. Uşak Cephesi'nde keşif kolu müsadematı olmuş ve bir akıncı müfrezemiz Güney istasyonu civarında şimendiferi tahrip ederek geri dönmüştür. Gazete "Ankara Yolunda" başlığı altında ise bilgili ve okumuş aydın kesimin İstanbul'dan Ankara'ya gelmeye başladıkları bilgisini paylaşmıştır¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Alemdar, 9 Temmuz 1921, N: 1227-424.

¹⁶⁶ İleri, 9 Temmuz 1921, N: 21-298.

¹⁶⁷ Açıksöz, 10 Temmuz 1921, N: 230.

İkdam gazetesi 10 Temmuz 1921 tarihli haberleri ile Anadolu'da yeni bir Yunan taarruzunun resmen başladığı bildiren ilk gazetelerden olmuştur. İkdam'ın, "Anadolu'da Yunan Taarruzu" başlığı altında servis ettiği habere göre Yunan ordusu, bilhassa Bursa Cephesi'nde taarruza geçmiştir. İzmir Karşıyaka'da olan Kral ve maiyeti ise her ne bedel ile olursa olsun, askeri başarı için lazım gelen ne ise yapılmasına karar vermiştir. Yunan tebliğlerine göre Yunan ordusu Bursa Cephesi'nde ilerlemiştir. Yunanistan, Kral'ın yeni bir emri ile sanayi efradını da silah altına davet etmektedir¹⁶⁸.

İnönü Muharebelerinin ardından yaşanan sessizlik dönemi Açıksöz ve İkdam gazetelerinin duyurduğu gibi 10 Temmuz günü son bulmuştur. Yunan ordusu bugün itibarıyla yeni bir taarruza başlayarak batıya doğru ilerlemiş ve ardından ilk olarak Beyşehir'i işgal ederek taarruzlarına devam etmiştir¹⁶⁹.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi ise Yunan taarruzunun başladığını "Son Yunan Taarruzu Başladı" başlığı ile vermiş ve haberin içeriğinde şu ifadeleri kullanmıştır: "İki buçuk aydan beri bilenen kılıçlarımız hamdolsun düşmana son kahır darbeyi indirmek fırsatını buldu. İki üç gündün beri emareleri görülen düşman taarruzu nihayet dün Bursa cephemizden inkişaf etmiştir" Gazete bu ifadeler ile yeniden başlayan çatışmaların Anadolu'daki düşmanı kovmak için bir fırsat olduğu düşüncesi taşıdığını ifade etmiştir. Haberin devamında yer alan cümleler ise gazetenin yaşadığı coşkuyu ortaya koymaktadır:

İleri! İki gündün beri taarruza başlayan düşmanın büyük kuvvetleri ile yiğit askerlerimiz arasında İnegöl, Beyce, Yenişehir havalisinde şiddetli müsademeler cereyan etmektedir. Son günlerde siyasi müzakerelerin halledemediği sevgili Türkiye'mizin ve büyük Türklüğümüzün akıbeti silahların gücüne bırakıldı. Üç yıldır, Türk milletinin Türkiye'nin istiklal hakkı için çekilen Türk kılıcı şu saatte kadim tarihin önünde büyük borcunu ifa ediyor. Dünya bilir ki bin seneden beri Türkler silahı bugünkü kadar şuurlu ve amaçlı milli bir yolda çekmedi. Bugün vatanı için düşman önünde saf saf dövüşen Türkler, intikam silahını Türkiye'mizin ve Türklüğün hakkı, Türk tarihinin şerefi için ileri sürüyor¹⁷⁰.

Aynı gün Alemdar gazetesi ise "Taarruz Önümüzdeki Haftaya" başlıklı haberi ile muharebelerin henüz başlamadığı bilgisine yer vermiştir. Gazete Atina basınına dayandırdığı haberlerinde "Önümüzdeki hafta zarfında umumi taarruzun emir olunacağı

¹⁶⁸ İkdam, 10 Temmuz 1921, N: 8736.

¹⁶⁹ Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Cilt: II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 806.

¹⁷⁰ Anadolu'da Yeni Gün, 11 Temmuz 1921, N: 276.

muhakkaktır.” cümlesine yer vermiştir. Haberin detaylarında ise şu ifadeler kullanılmıştır: “Milli orduda mevcut ihtiyat kuvvetleri ilk hatta bulunuyorlar, kolordu kumandanları ise mükerrer teftişlerde bulunuyorlar. Son bir saldırı ile düşmana kat’i bir darbe indirilmesi ve harbe en erken nihayet verilmesi arzusu teşkil edilmiştir. Karargâh-ı Umumi Uşak’a nakil olunmuştur.” Alemdar, “Papulas Bursa’da” adlı haberinde ise Yunan Başkomutanı Papulas’ın 9 Temmuz 1921’de Bursa’ya gelerek burada teftişlerde bulunduğu bilgisini paylaşmıştır¹⁷¹.

Hakimiyet-i Milliye “Bıçak Kemiğe Dayandı” başlıklı yazısında Anadolu’daki işgal zulmünün artık dayanılmaz bir hal aldığı satırlarına taşımıştır. Haberde yer alan bilgilere göre Yunan askerlerinin, Anadolu’da yakıp kül ettiği durum karşısında halkın sükûn ve tahammül sınırları taşmıştır. “Anadolu medeniyetine giren kanlı cellat burada iki senedir genç, yaşlı; kadın, çocuk birçok mazlumu şehit ediyor. Anadolu’yu matem tuttu. Ciğerlerimize giren havada şehit edilen vatandaşlarımızın kan kokusunu duyuyoruz.” Haberde Türklerin silahları ellerinde olarak bir mütareke akit ettikleri ve imzaladıkları bu mütarekeyi bir namus meselesi addederek ona tamamen riayet ettikleri belirtilmiştir. Fakat Türklerin bu tutumuna karşı karşımızdakiler ise Türk’ü ölmüş zannetmiş ve bu topraklara medeniyet getireceklerini söyleyerek Yunan gibi düşük karakterli bir milleti ileri sürmüştür. Yapılan anlaşmaya rağmen Yunanlılar, Türk tarihinin ebedi yadigarı olan İzmir’e ayak atar atmaz sokaklarını Türk kanı ile sulamıştır¹⁷².

İleri gazetesi ise 10 Temmuz 1921 tarihli haberlerinde muharebelerin daha yeni başlamak üzere olduğuna dair bir bilgi paylaşmamıştır. Gazetenin başlaması muhtemel muharebeler için “Yerinde Sayan Ordunun İdaresi” başlığı altında verdiği haberde “Orduyu Kral değil de Karargâh-ı Umumi idare edecekmiş. İzmir’den Harbiye Nezareti’ne gönderilen telgrafa göre askerlerin hareketlerini Karargâh-ı Umumi idare edecekmiş. Bu durum ile hükümet ve Harbiye Nezareti daha uyumlu çalışmakta ve daha iyi sonuçlar alınmaktaymış.” ifadesi yer almıştır. Ayrıca gazete Yunanistan’a götürülen Türk esirlerinden yüz ellisinin birçok mahrumiyet ve ıstırap çektikten sonra anavatana kavuştuklarını haber vermiştir¹⁷³.

¹⁷¹ Alemdar, 10 Temmuz 1921, N: 1228-425.

¹⁷² Hakimiyet-i Milliye, 10 Temmuz 1921. N: 231.

¹⁷³ İleri, 10 Temmuz 1921, N: 25-298.

1.2. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Sürecindeki Gelişmeler

Yunan ordusu 7 Temmuz 1921 tarihinde Kral Konstantin'in başkanlığında İzmir'de toplanan Harp Meclisi'nde alınan karar gereğince, 10 Temmuz günü Afyonkarahisar-Eskişehir hattına doğru ileri taarruz harekâtına başlamıştır¹⁷⁴. Yunan ordusu iki tümenlik bir grup ile Bursa'dan İnönü yönüne ve yine iki tümenlik başka bir grup ile Bursa-Beyce üzerinden Kütahya yönüne ilerlemeye başlamıştır. Yunan birlikleri bu sayede Türk kuvvetlerini kuzeyde tutarak, altı piyade ve bir süvari tugayı ile güneyden Kütahya mevzilerinin doğu kanadına ve yanına taarruz etmek üzere harekete geçmiştir¹⁷⁵. Yunanlıların bu ilk harekâtı sonrasında Türk birlikleri geri atılmış ve Yenişehir-İnegöl hattı Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir¹⁷⁶.

11 Temmuz 1921 gününde Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 4'üncü Grup Komutanlığına göndermiş olduğu raporlarda, Yunanlıların bütün cephelerde yeniden harekâta geçtiklerini bildirmiştir. Batı Cephesi Komutanı "Üzerimize düşen vazifemizi her er ve subayımıza kadar hatırlayalım, Allah'ın izniyle düşmanı bozmak için elimizden geleni yapalım." emrini vermiştir¹⁷⁷.

10 Temmuz 1921 tarihinde Ankara Hükümeti tarafından yayınlanan resmi tebliğde de Anadolu'da yeni bir muharebenin fiilen başladığı, "Yunanlılar bu sabah Bursa Cephesi'nden dört fırka ile taarruza başlamışlardır." cümlesi ile duyurmuştur. Büyük Millet Meclisi ise yaptığı toplantıda, Yunanlıların Batı Anadolu'da gerçekleştirdiği katliam ve yıkımlara karşı şiddetli tedbirler almayı kararlaştırmıştır¹⁷⁸.

Açıksöz gazetesi 11 Temmuz 1921 tarihli nüshasında 10 Temmuz günlü Ankara Hükümeti'nin resmi tebliğini "Taarruz Başlıyor" başlığı ile manşetten vermiş ve dün itibariyle Yunanlıların yeni bir taarruza başladıklarını bildirmiştir. Gazete, "Fransa Hiçbir Suretle Yardım Etmeyecek" başlığı altında ise Yunanlıların yalnızlaştığına dair şu haberi vermiştir: "Paris'ten İzmir'e bildirildiğine göre Fransız parlamentosu Hariciye Komisyonu Anadolu'da sulh ve sükûnun bir an evvel tesisi maksadıyla yapılan arabuluculuk teklifinin

¹⁷⁴ Seyyid Ahmed Canpulad, *İstiklal Harbinde İranlı Bir Subayın Anıları*, (Çev. Mehmet Çalışkan), Kronik Kitap, İstanbul 2020, s. 39.

¹⁷⁵ Fahri Belen, a.g.e., s. 321.

¹⁷⁶ Zeki Sarıhan, 1985, a.g.e., s. 601.

¹⁷⁷ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt: 42, N: 95, 1993, Belge No: 2481.; Milli Savunma Bakanlığı. Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi Arşivi. <https://msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/askeri-tarih-belgeler-dergisi>, (Erişim Tarihi: 17.09.2020).

¹⁷⁸ *Anadolu Ajansı*, 10 Temmuz 1921, N: 428.

reddi nedeniyle Yunanistan'a mali ve askeri her türlü yardımın yapılmasını engelleme kararı almıştır¹⁷⁹.”

Hakimiyet-i Milliye ise yeni Yunan taarruzunu “Allah’ın İnaletine İnanıyor ve Söngümüzün Kuvvetine İstinat Ediyoruz” başlığı altında, “İlerden beri beklediğimiz üçüncü Yunan taarruzu başladı. İnşallah bu düşmanı yerlere serecek son tecrübe olacaktır. Yunanlılar ciddi bir surette bu taarruza daha on beş gün evvel başlayacaklardı. Fakat ordularındaki inhilal, itaatsizlik ve isteksizlik ortaya çıkması bu harekâtı sürüncemede bıraktı.” ifadeleri ile aktarmıştır. Hakimiyet-i Milliye “Köyler Yakılıyor Kadınlar Öldürülüyor” başlıklı haberinde ise Bandırma-İzmir hattı üzerinde teşkil edilen çetelere Ermenilerin de katıldığını ve Türkçeyi iyi konuşan Ermenilerin kendilerini Kuva-yı Milliye’den olduklarını söyleyerek ahaliyi aldattıklarını ve onlardan yardım topladıklarını haberleştirmiştir¹⁸⁰.

İkdam gazetesi ise 11 Temmuz günlü haberlerinde muharebelerin hâlâ başlamamış ve cephe hattında sükunetin devam ettiği bilgisine yer vermiştir. Haberde, “Yunanlılar sağ cenahlarını tehlikeden kurtarmak için Sakarya hattında sükûn ediyorlar. Yunanistan’dan alelacele takviye kıtaatı alan Yunan ordusu, basın aracılığıyla da ülkelerinde ordunun tehlike altında olmadığı konusunda bir izlenim oluşturmaya çalışmaktadır” ifadeleri kullanılmıştır¹⁸¹.

İleri gazetesi, Yunanlıların ve İtilaf Devletlerinin harp sahasında ordumuza boyun eğdiremeyeceklerini anlamaları ile çeşitli isyan gruplarını destekleme kararı aldıklarını haber yapmıştır. Millî Mücadele hareketini içeriden yıpratma ve nihayetinde yok etmeyi hedefleyen bu girişimler gazete sayfalarında “Son Ümitleri Kürt İsyanına Kaldı” başlığı altında “Kürt isyanından eser kalmamış iken kendi kendilerini Kürdistan’da yeni hareketlerle avutuyorlar. Gazeteleri hatta hükümetleri hep bununla meşgul.” ifadeleri ile aktarılmıştır. Gazete “Yunan Elinde Kardeşlerimizin Çektikleri” başlığında ise Yunanlılar tarafından işgal edilen yerlerdeki zulümden bahsetmiş ve bu bölgelerden tahliye edilen genç efradın İstanbul’a gittiğini yazmıştır¹⁸².

¹⁷⁹ *Açıksöz*, 11 Temmuz 1921 N: 231.

¹⁸⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Temmuz 1921, N. 233.

¹⁸¹ *İkdam*, 11 Temmuz 1921, N: 8737.

¹⁸² *İleri*, 11 Temmuz 1921, N: 29-298.

12 Temmuz 1921 gününde Anadolu Ajansı Batı Cephesi'nde dün başlayan Yunan taarruzunun Bursa mıntıkasından İncirli-Kurşunlu hattına hatta daha da doğuya kadar ilerlediğini bildirmiştir¹⁸³. Resmi tebliğin bu haberine ek olarak gün boyunca Yunan taarruzu bütün cephe hattı boyunca devam etmiş ve Yunan ordusunun Anadolu'nun içlerindeki ilerleyişi sürmüştür¹⁸⁴.

Bugüne dair gazetelerde çıkan haberlere bakacak olursak Anadolu'da Yeni Gün "Zafer Bizdedir" başlıklı haberinde "Onların başlarında kralları varsa bizim de Allah'ımız var. Ordumuz şimdilik plan gereğince geri çekiliyor. İleri kıtaatımız düşman ile müsademe ve teması muhafaza etmektedir. Fakat zafer bizdedir¹⁸⁵." ifadelerine yer vermiştir.

12 Temmuz tarihli Açıksöz gazetesi ise haberlerinde ilk olarak 11 Temmuz 1921 tarihli resmi tebliğe değinerek, Batı Cephesi'nde Bursa mıntıkasında 10 Temmuz 1921 sabahı ilerlemeye başlayan düşman kollarının Yenişehir, Hasan Paşa hattına vardığını belirtmiştir. Buna göre Beyce üzerinden yürüyen bir kol Ağaçhisar istikametine yönelmiştir. Uşak mıntıkasından Gördes istikametinde ilerleyen bir düşman kolu Vakıf köyünde beklemektedir. İleri kıtaatımız düşmanla müsademe ve teması muhafaza etmektedir. Menderes mıntıkasında Nazilli-Aydın arasında 70 metrelik bir şimendifer köprüsü ile farklı boyutlarda diğer üç şimendifer köprüsü akıncılarımız tarafından tahrip edilmiştir. Ayrıca gazete "Kafkas Gönüllüleri" başlıklı haberinde ise Kadisiye'den Kastamonu'ya gelen 24 Kafkas gönüllüsünün bulunduğunu yazmıştır¹⁸⁶.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 12 Temmuz 1921 tarihli haberinde "Son Tecrübe" başlığı ile yayınlamış olduğu köşe yazısında muharebelere dair şu değerlendirmeleri yapmıştır:

Temmuz'un ikinci perşembe günü Kral Konstantin ve prenslerin cepheye azimetlerinden bir gün sonra Bursa cihetinde Orhaneli'ne doğru bazı düşman kıtaatları ilerlediler. Temmuz'un sekizinci ve dokuzuncu günleri hareketlerine devam ederek bir taraftan Yenice'yi işgal, diğer taraftan Yenişehir istikâmetinde ileriye doğru yürüyüşlerine devam ettiler. Bu taarruz, Yunan politikacıların iddia ettiği gibi Sevr Muahedesi'nin Yunanistan'a temin ettiği hakları kurtarmak için değil evvela Kral'ın taç ve tahtını, saniyen harici siyasette Venizelos'tan ayrılmayan hükümet ricalinin mevkiini ve nihayet Yunanistan'ı sekiz ay evvelki hatalı yolda yürüten firkanın kudretini

¹⁸³ *Anadolu Ajansı*, 12 Temmuz 1921, N: 430.

¹⁸⁴ Zeki Sarıhan, 1985, a.g.e., s. 603.

¹⁸⁵ *Anadolu'da Yeni Gün*, 12 Temmuz 1921, N: 277.

¹⁸⁶ *Açıksöz*, 12 Temmuz 1921, N: 232.

kurtarmak için göze alınmıştır. Yunan milleti, iki ay evvelki mağlubiyetinin sebeplerini ve mağlubiyeti getiren politikanın mesuliyetini kemal-i ciddiyetle aramaya başlamıştır. Eğer General Papulas ordusuyla beraber üçüncü bir harbe girişmeden geri dönse idi Yunan halkı hükümetin topuna birden “O halde Venizelos’tan sonra niçin bu yoldan gittiniz?” diyecektir¹⁸⁷.

İkdam gazetesi ise cepheden gelen çekilme haberleri üzerine “Ordu Planı Mucibince Düşman Dahile Çekiliyor” başlığı ile Anadolu’daki Yunan ilerleyişinin bir önemi olmadığını belirtmiştir. Habere göre 10 Temmuz 1921 Pazar günü düşman sabahleyin erkenden dört fırka ile Bursa Cephesi’nde taarruza geçmiş ve aynı gün akşamı Eskişehir-Nazif Paşa hattını işgal etmiştir. Ordumuz Batı Cephesi Komutanı’nın planı dahilinde düşmana ağır zayıat verdirerek içeri çekilmiştir. Ordumuzun çekilmesi düşmana karşı tutunamadığı için değildir. Düşmanın Anadolu içlerine çekilerek burada imha edilmesi planlanmaktadır¹⁸⁸.”

İleri gazetesi ise aynı gün çıkan sayısında İkdam gazetesinin ordumuzun Anadolu içlerine çekildiğini belirten haberinin tam tersi olarak, Türk ordusunun cephe hattında herhangi bir çekilme emaresi göstermediğine, aksine yeni başlayan muharebelerin ordumuzun başarılı taarruzları ile devam ettiğine yer vermiştir¹⁸⁹.”

Tevhid-i Efkâr gazetesi Yunan ordusunun kuvvetli bir müfrezesinin, Bursa Cephesi’nde Nilüfer Çayı istikametinden güneydoğuya doğru taarruza başladığını haber yaparak, muharebelerin başladığını 12 Temmuz 1921 tarihli nüshası ile okuyucularına duyurmuştur¹⁹⁰.

Yeni Adana gazetesi ise yeni Yunan taarruzunun diğer gazetelerde duyurulduğu gibi 10 Temmuz 1921’de değil, Kral’ın cepheyi denetlemesine müteakip 12 Temmuz 1921’de başladığını duyurmuştur¹⁹¹.

13 Temmuz 1921 tarihli Anadolu Ajansı resmi tebliğinde 11 Temmuz’da Heyet-i Vekile Başkanı Fevzi Paşa’nın son Yunan taarruzu ve Yunanlıların Anadolu’da gerçekleştirdikleri mezalim hakkında Büyük Millet Meclisi’ne beyanatta buldukları belirtilmiş ve bu beyanaty yayınlamıştır:

¹⁸⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1921, N: 233.

¹⁸⁸ *İkdam*, 13 Temmuz 1921, N: 8739.

¹⁸⁹ *İleri*, 12 Temmuz 1921, N: 33-298.

¹⁹⁰ *Tevhid-i Efkâr*, 12 Temmuz 1921, N: 3066-38.

¹⁹¹ İbrahim İslam, Millî Mücadele’de Yeni Adana Gazetesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum 1995, s. 67’den; Yeni Adana, 12 Temmuz 1921.

Malumu alinizdir ki İtilâf Devletlerinin tavassut teklifi Yunanlılar tarafından reddedildikten sonra Yunanlıların kat'i olarak taarruz etmeleri lazım geliyordu. On beş gündür de ikaz ediyorduk. Bu müddet zarfında düşmanın geri hatlarında tahribat yapmak için akıncı müfrezelerimiz faaliyete geçtiler. Müfrezelerimiz Alaşehir hattının iki yerinden tahribe ve sevk defterlerinin elde edilmesine muvaffak oldukları gibi Edin-Nazilli şimendifer hattının Dest köprüsünü de tahrip ettiler. Bunlardan birisi yetmiş metre dolayında olduğu için bu suretle Yunan sevkiyatı geciktirilmeye uğramıştır. Yunan ordusu harpteki dayağı müteakip eden harpteki inhidamın acısını gördüğü masum çoluk çocuk ve kadınlardan hatta cephede ne kadar telefata verir ise o miktara mukabil geride çoluk çocuk öldürmeye kendisine şî'ar eylemiştir. Buna rağmen bizim ordumuz bilhassa Türk askerleri şimdikiye kadar böyle cellatlık, kundakçılık ve yankesicilik yapmamıştır. Ancak onlar düşmanlarından muharebe meydanlarında mertçe intikam almayı öğrenmişler ve asırlarca bunu tatbik etmişlerdir. Onun için heyeti aliyenizden istirham ederim, düşmanlarımızın derecesine inmeyelim. Şiddetli alkışlar. Ordumuzun milletimizin ve dinimizin adil ve iffetini daima düşmana gösterelim büyük bir alem-i adavete karşı göstereceğimiz bu temkin ve vakar kazanacağımız devamımızda en parlak bir mesel olacaktır¹⁹².

13 Temmuz 1921 tarihli Açıksöz gazetesinde devam eden muharebeler ile ilgili olarak Bursa mıntıkasında düşman kollarının İncirli-Kurşunlu hattını daha doğuya çekememiş olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Devam eden haberde düşmanın Hasan Paşa, Hamallı köylerini yaktığı, Adranos vadisindeki Beyce civarında bulunan düşman kolunun ise Orhansagir'e ilerlemiş olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Uşak mıntıkasında Umur dağı üzerinden doğuya ilerleyen bir düşman kolunun Sinan Paşa civarına ulaştığı, Sandıklı mıntıkasında da bir düşman kuvvetinin Daylık-Saltık hattında bulunduğu belirtilmiştir. Denizli mıntıkasında ise bir düşman tayyaresinin esir edildiği paylaşılan bilgiler arasındadır.

Açıksöz gazetesi "Son Koz" başlıklı yazıda ise başyazar İsmail Habip Bey'in devam eden muharebeler hakkındaki düşüncelerini yayınlamıştır¹⁹³:

Nihayet Konstantin taarruza kalktı. Barış için aracılık tekliflerinden, aylarca süren tereddütlerden, müzakerelerden sonra nihayet taarruza kalktı. Henüz ikişer, üçer ay ara ile yediği iki darbeyi, en müsait şerait ile yaptığı iki harpte bile mağlubiyetlerini unutarak taarruza kalktı. Fakat biz Konstantin'in arkasındaki orduyu biliyoruz: O ordu ki harp yaparken unuttuğu şey kahramanlık, köy yakarken yaptığı şey kaplanlıktır. O ordu ki kaçması korkakça bir ric'at, hücumu mağrurane ric'atın mukaddimesidir! Biz, o ordunun arkasındaki milleti de biliyoruz. O millet ki sulh için Konstantin'i tahta çağırıştı fakat onun tahtı için harbe götürüldü. O millet ki daha

¹⁹² *Anadolu Ajansı*, 12 Temmuz 1921, N: 430.; Sevcan Başboğa, a.g.t., s. 152.

¹⁹³ *Açıksöz*, 13 Temmuz 1921, N: 233.

mağlubiyete uğramadan bile harpten yorulmuştu. İnönü hezimetlerinden sonra ise harbi takdis edecek değildir. Biz Konstantin'i de biliyoruz. Onu yalnız biz değil Tesalya'nın ovaları ve Dömeke'nin bayırları da biliyor. O ki Ethem Paşa'nın önünden kaçarken iki ayaklı bir tavşan, Tahsin Paşa'nın ihanetiyle kurşun atmadan Selanik'e girerken gururlu bir İskender'di! O ki Venizelos'un sandalyesini kolay devirdi, kendi tahtı da Türk'ün süngüsü karşısında kolay devrileceği gibi. Biz yalnız Yunan milletini, biz yalnız Yunan ordusunu, yalnız Yunan Kralı'nı değil, bu taarruzun da neden yapıldığını biliyoruz. Biliyoruz o taarruz yapıldı, çünkü yapılacak başka bir şey yoktu. Bir taarruz ki elbette için değil belki için muharebe ediyor! Mutlaka kazanacağım değil, acaba kazanır mıyım? Diyen bir taarruz. Kat'i bir imana değil, çaresiz bir ümide bağlanan bir taarruz! Bunu yalnız biz söylemiyoruz. Daha üç gün evvel bir Yunan nazırı da itiraf etti ki harpte uğrayacakları en fena ihtimal bile harp yapmamakta uğrayacakları kat'i ihtimaller kadar fena değildir! Onlar bu taarruzu, harbi yapmak iyi olduğu için değil, sulhu yapmak daha fena olduğu için yapıyorlar. Fakat biz bu harbi ne harp için ne sulh için yapıyoruz. Biz bu harbi sadece ülkelerimizi istiladan, hayatımızı cellâttan, tarihimizi yok olmaktan kurtarmak için yapıyoruz. Üzerimize saldıran ordu, gasp ettiğini muhafaza için kanını döküyor. Biz kanımızı gasp edileni geri almak için akıtıyoruz. Onun hedefi hayat değil şeref, bizim gayemiz şeref değil hayattır. O, bir Kral'ın tahtı için biz yedi asırlık bir tarih için çarpışıyoruz. Onda gizlice eve giren aç gözlü bir hırsızın hırsı ve heyecanı, bizde ocağını ve ailesini müdafaa eden bir ev sahibinin temiz ve celadetli feveranı var. Karşımızdaki ordu cesaretini kat'ilden, hakkını gasptan, kuvvetini başkasından alıyor. Biz kudreti imanımızdan, hakkı tarihimizden, ulviyeti dinimizden alıyoruz. Başlarından Kral olduğu için onlar bu sefer çok şiddetli harp edeceklermiş. Bizim de başımızda Hakk'ın güneşi, alnımızda imanın nuru ve kalbimizde alınacak intikamların hesabı var. Onlar ilan ediyorlar ki, bu yaptıkları harp son harpmiş. Biz çoktan ilan ettik ki bizim son harbimiz son Yunan neferinin tepelenmesinden ibarettir. Şimdi harp yapılan o topraklar ki yedi asırlık bir tarihe beşik olmuştur. Şimdi orada harp yapan düşman ki, yedi asırlık bir tarihi kapamak istiyor. Fakat biz, Allah'tan gelen bir imanla biliyoruz ki, tarihimize beşik olan o yer, kahpe ve kat'il bir orduya da mezar olacak¹⁹⁴!

İstikbal gazetesinde ise devam eden Kütahya-Eskişehir muharebeleri hakkındaki haberlerde, “Aylardan beri başlıyor diye ilan edilen Yunan taarruzu nihayet başladı. Yunan sürüleri, Kral'ın taç ve tahtı uğruna bir kez daha ileri sürülüyorlar. Adi ve haydut düşmana, Türk'ün aslan ordusu inşallah haddini bildirecektir, Üç aydan beri tehirden tehire uğrayan Yunan taarruzu nihayet başladı.” ifadelerine yer verilmiştir¹⁹⁵.

¹⁹⁴ İbrahim Halil Tanık, I. İnönü Muharebesi'nden İzmir'in Kurtuluşuna Kadar Açıksöz Gazetesinde Batı Cephesi Haberleri, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2012, s. 197.

¹⁹⁵ *İstikbal*, 13 Temmuz 1921 N: 352.

14 Temmuz 1921 tarihinden itibaren Yunan ordusunun taarruzları giderek şiddetlenmiş ve muharebeler daha kanlı bir vaziyette devam etmeye başlamıştır¹⁹⁶. Şiddetli geçen muharebelerin ardından Türk ordusu doğuya doğru çekilmek zorunda kalmış, Tavşanlı ve Pazarcık da Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir¹⁹⁷.

Anadolu Ajansı tarafından 14 Temmuz 1921 tarihinde yayınlanan resmi tebliğde Yenişehir-İnegöl yollarından ilerleyen düşman birliklerinin Bilecik-Pazarcık hattına vardığı ve Adranos vadisini takip eden bir başka düşman kolunun da Tavşanlı yolunda olduğu Türk kamuoyuna duyurulmuştur¹⁹⁸.

14 Temmuz 1921 günü çıkan gazetelerden Açıksöz, düşmanın ileri harekâtı sonrasında İnegöl ovasındaki bütün köylerin yanmakta olduğu bilgisini paylaşmış, Beyce üzerinden gelen düşman kuvvetlerinin Nusretler ve Harmancık istikametlerine yöneldiğini bildirmiştir. Haberin devamındaki bilgilere göre, Uşak mıntıkasında Gördes-Altun istikametlerinde yürüyen düşman kolları, Kayacık yolu gediği Karaağaç-Genişler hattına kadar ilerlemiştir. Afyonkarahisar mıntıkasında bulunan kıtaat düşmanı akşama kadar burada tutmuştur¹⁹⁹.

İleri gazetesi ise devam eden muharebeler hakkında yaptığı haberde; “Yunan Ordusu Esasen Taarruz Etmeye Mahkumdu” başlığı ile Bursa’nın yine taarruzun merkezini teşkil ettiğini belirtmiştir. Gazeteye göre, bugüne kadar askeri ehemmiyete haiz hiçbir durum vukua gelmemiştir, ancak yakında pek şiddetli muharebelere şahit olacağız²⁰⁰.

Sebilürreşad dergisi 14 Temmuz 1921 tarihinde yayımlanan sayısında devam eden muharebeler hakkında dualar etmiş ve zafer dilemiştir. Derginin “Zafer Müminlerindir” başlığı altında derlediği haberlerin içeriğinde şu ifadeler yer dikkat çekmektedir:

Birkaç günden beri cephelerden yine barut kokusu gelmeye başladı. Salip ordusu İslam’a son hücumunu yapıyor. Çok eski zamanlardan başlayarak şimdiye kadar gelen ve önü ardı kesilmek bilmeyen kafir ve iman orduları yine müsademeye tutuşuyor. Hazreti Davut Aleyhi selamın zaman-ı saadetlerinde Talut ile Calut arasındaki harp nasıl kafir ile imanın müsademesinden ibaret idiyse şimdi de öyledir. Avrupa’nın muazzam devletlerinden kuvvet alan bizim düşmanlarımız senin dininin düşmanlarıdır.

¹⁹⁶ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 360.

¹⁹⁷ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 266.

¹⁹⁸ *Anadolu Ajansı*, 14 Temmuz 1921, N: 432.

¹⁹⁹ *Açıksöz*, 14 Temmuz 1337 N: 234.

²⁰⁰ *İleri*, 14 Temmuz 1921, N: 41:298.

Bizim ise senden başka istinatgâhımız yoktur. Askerlerimize sabır ve sebat, sükûnet ve nusret ihsan eyle. Müslüman olmaktan başka bir kabahatleri bulunmayan çaresizleri sayısız zulüm ve işkencelerle şehit eden alçak Yunan ordusunu kahır eyle. İçten ve kalpten Allah'a dua ederek yakın bir zamanda Yunan sürülerinin dayak yemiş gibi aslan mücahitlerimizin önünden kaçtığını, Kral Konstantin'in taç ve tahtının yıkıldığını göreceğiz²⁰¹.

Devam eden muharebelerde 14-15 Temmuz gecesinde Bilecik-Köprühisar arasındaki şose kesimini işgal eden Mürettep Tümen birliklerimiz düşmandan yiyecek ve cephaneye dolu on iki kamyon ile bir binek otosu ele geçirmiştir²⁰². Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 15 Temmuz 1921 günü saat 15.45'te Millî Savunma Bakanlığı'na yollanmış olduğu raporda, düşman askerlerinin Teperoğlan-Tavşandağı hattına taarruz ettiklerini, bu bölgelerdeki düşman hareketliliğinin arttığını ve yarın düşmanın güney cepheleri ile Kütahya kesimine taarruz etmesinin beklendiğini rapor etmiştir²⁰³.

15 Temmuz tarihli Anadolu Ajansı da resmi tebliğinde, Batı Cephesi'nde Yeniköy-Pazarcık hattında ilerleyen düşman askerleri ile topçu birliklerimiz arasında topçu ateşi teati edildiği haberine yer vermiştir²⁰⁴.

15 Temmuz tarihli Açıksoz gazetesi Anadolu Ajansı'ndan aldığı bilgilere dayanarak, Bursa mıntikasında sol cenah koluyla Yeniköy'e kadar ilerleyen ve Yeniköy-Pazarcık hattında duran bir grup düşman askeriyle ileri kıtaatımız arasında topçu ateşinin gerçekleştiğini bildirmiştir. Haberde yer alan bilgilere göre, Köprühisar-Yenişehir arasında düşman köylerine sarkan akıncı müfrezeleri, çeşitli noktalardan düşman kıtaatına muvaffakiyetli baskınlar yapmıştır. Adranos mıntikasında düşman kuvvetleri Başova-Şahmelik hattına ilerlemiştir. Uşak mıntikasında Gördes istikametinde yürüyen düşman kuvveti topçu ateşiyle geri püskürtülmüştür. Peteroğlan-Koroğlu kalesi hattındaki ileri mevzilere taarruz eden düşmanla ileri kıtaatımız arasında devamlı muharebeler cereyan etmiş, düşmana ağır zayıat verdiren müfrezelerimiz mevziilerine ger dönmüştür. Afyonkarahisar'ın doğusunda düşmana taarruz eden kuvvetler ise birçok yerlerde düşmanı ric'ata mecbur etmiş ve bir miktar esir almıştır²⁰⁵.

²⁰¹ Hoca Şükrü "Zafer Müminlerindir" *Sebilürreşad*, Cilt: 14, N: 488, 14 Temmuz 1921, s. 1.

²⁰² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, Cilt: II, K: IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1974, s. 259.

²⁰³ Genelkurmay ATESE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 95, 1993, Belge No: 2487.

²⁰⁴ *Anadolu Ajansı*, 15 Temmuz 1921, N: 433.

²⁰⁵ *Açıksoz*, 15 Temmuz 1921, N: 235.

Açıksöz, “İzmir’de Karışıklıklar” başlığı ile verdiği haberde ise Akşam gazetesinin istihbaratına dayanarak İzmir’deki Yunan askerleri arasında yeni isyan hareketlerinin meydana geldiğini ifade etmiştir. Gazetenin haberine göre, bir Yunan alayının serkeşliği ile başlayan bu hareket, diğer askerlerin de katılması ile sonradan ahalinin iki parti olarak diğeriyle çarpıştığı büyük bir arbede halini almıştır. Bu vaka sebebiyle asker ve ahalden birçok kimselerin Yunan Divan-ı Harbi tarafından gözaltına alındığı bildirilmiştir²⁰⁶.

Açıksöz gazetesinin başyazarı İsmail Habip Bey ise “Ne İçin Eminiz” başlıklı yazı ile devam eden muharebelerin genel görünümüne bir değerlendirme getirmiştir:

İki üç gündür resmi tebliğlerimiz hep düşmanın ilerlediğinden bahsediyor. Bundan evvelki ilk iki taarruzda da düşman yine ilerlemişti. O zaman düşman tebliğleri her gün beş altı kilometre ilerleyişlerini büyük bir zafer gibi ilan ettiler. Bir köy alsalar bir şehir fethetmiş, bir kasaba alsalar bir kıta zapt etmiş gibi böbürleniyorlardı. Hele İkinci İnönü Muharebesinde Afyonkarahisar’a düşman harp etmeksizin girdiği vakit, Atina ve İstanbul’un bütün Rum halkı çılgın şenlikler ve coşkun eğlenceler yaptılar. Fakat her iki taarruzda da bu neşe ve sürur çok sürmedi. Beş altı gün geçmeden Yunanlılar, ayaklarından yedikleri kurşunla kuyruklarını kısıtırıp uluyarak kaçan çakallar gibi hep gerisin geriye döndüler! Artık o iki tecrübeden sonra, en kayıtsız köylüler ve en cahil çocuklar bile öğrendiler ki şimdiki harplerde önce biraz gerilemek sonradan iyice tepelemek için bir zarurettir. Herkes Acem’in, bir iki adım gerilemek sıçrayana kanat verir, manasındaki sözünü bilmeseydi herkes bu sözün ne kadar doğru olduğunu pek güzel öğrendi! Anlaşıldı ki şimdiki harplerde ordular yerlerine çivilenmiş gibi çarpışmıyorlar. Düşmanı istediğin yere çekmek, düşmana istediğin yerde istediğin darbeyi vurabilmek için, bazen düşmanın bile ümit etmeyeceği fedakârlıklara katlanmış gibi bir vaziyet almak gerekiyor. Almanlar kaç defa Lehistan seferlerinde birkaç günlük, birkaç yüz kilometrelik ric’atlar yaptılar. Bizde de iki defa düşman Eskişehir’in önüne gelmiş, iki defa düşman ordusu Eskişehir’in beyaz renkli minarelerini, kırmızı kiremitli evlerini görmüştü, görmüş fakat tepelenmişti! Şimdi de düşman birkaç kilometre ilerliyor, yine beş on köy; üç beş kasaba alıyor. Kim bilir yeni Yunan tebliğleri bunları nasıl mübalağalar ve tantanalarla ilan ediyor. Kim bilir yine Atina ve İstanbul’un Rum ahali dereyi görmeden paçalarını sıvayan hayalperestler gibi nasıl seviniyorlar, kim bilir Kılıkış²⁰⁷ zırhlısının telsizi yatsıya kadar bile yanmayan yalancının mumu gibi, kim bilir yine ne yalanlar savuruyor. O Kılıkış ki Venizelos’un kazandığını tebşir ettiği vakit, bütün Beyoğlu Rumları o gece şişeleri hazırlamışlar, ziyafetleri kurmuşlar, sokaklarda naralar atmışlardı. Fakat ertesi gün yalan meydana çıkınca hazırlanan şişeler kırılmış, kurulan ziyafetler dağılmış, bağırان hançareler tıkanmıştı! O Kılıkış ki İkinci İnönü’nde

²⁰⁶ A.g.g., N: 235.

²⁰⁷ 1904-1908 yılları arasında ABD donanması tarafından Yunanistan için inşa edilen Missisipi sınıfı 13 bin tonluk zırhlı. Millî Mücadele yıllarında Yunan ordusu tarafından kullanılan zırhlı bu yıllarda Yunan ordusuna büyük lojistik destek sağlamıştır.

Eskişehir'in sükutunu tebşir etmiş yine İstanbul'un bütün Rum mahfili birden patlatılan şampanya şişeleri gibi köpürüp taşmışlar, rüzgârda ipe serilmiş çamaşır bezleri gibi havalanıp açılmışlar fakat ertesi gün hakikat'i öğrendikleri vakit hepsinin çehresi masanın dibine atılmış boş şişeler gibi durgun, çıkarken buruşturulup köşeye fırlatılan ıslak hamam peştamalları gibi porsuk bir hal almıştı! Onlar iki defa sevinçten sonra elemi, neşeden sonra acıyı, hayalden sonra hakikat'i tattıkları halde şüphesiz yine seviniyorlardı. Şimdi yine beş adım atmalarını bir muvaffakiyet, bir kasaba almalarını bir zafer, bir tepeyi aşmalarını bir bayram diye ilan ediyorlardı. Fakat biz ki o ilk iki taarruzda bile bir an için ümidimizi kesmemiştik. O ilk iki taarruzda çiğnenen her tarla için yüreklerimiz yanar, alınan her kasaba için kalplerimiz parçalanırken yine neticeden bir an itimadımız sarsılmamıştı. O ilk iki taarruz ki ordumuz daha yeni teşekkül ediyor teçizatımız daha yeni hazırlanıyor kadrolarımız daha yeni dolduruluyordu. Biz ki o zaman bile Allah'ın nusretinden, ordumuzun kudretinden, düşmanın hüsrânından emindik. Her iki taarruzun neticesinde de çok şükür Allah'ın nusretini, ordumuzun kudretini ve düşmanın hüsrânını gördük. Şimdi ki taarruzdaki kılıçlarımız daha ziyade keskin, süngülerimiz daha ziyade sivri, güllerimiz daha ziyade kesretlidir. Allah'ın nusretine şimdi daha çok itimadımız ve daha çok imanımız var. Allah ki iki defa bizi kendi aziz dini için, günde beş kere kendi vahdetini ilan edildiği minareleri yıkmak isteyen kahpe bir düşman kahretmek için iki defa nasıl kahramanlıkla çarpıştığımızı, iki defa nasıl semahatla kanımızı akıttığımızı gördü. Elbette bu sefer de bizi terk etmeyecektir. Evet, hepimiz eminiz, şimdiye kadar bizimle beraber olan Allah'ın bundan sonra da bizden ayrılmayacağından eminiz. Yunan'ı noksan teçizat ile iki defa mağlup ettikten, maddî kuvvetlerimizden ziyade, sırf göğsümüzdeki imanla onu iki defa geriye attıktan sonra, şimdi de galebe çalışacağımıza eminiz. Düşmanın çok maneviyat ile evvelce yapamadığını, şimdi maneviyat kırıldıktan sonra hiç yapamayacağını bizim en fena şartlar içinde yaptığımızı şimdi daha müsait şartlar içinde daha fazla yapacağımıza hep eminiz. Fakat en ziyade şunun için eminiz ki düşmanı tepelemekten başka bir çare, bir işte sonuna kadar muvaffak olmaya çalışmaktan başka bir ihtimal olmadığını biliyoruz. Dikkat ediniz! En son kararı verenlerin kalplerinde kat'i bir huzur vardır. Acaba şöyle mi olur, acaba böyle mi olur diyenlerdir ki endişenin ateşiyle yanarlar. Biz şimdi düşman ilerliyor mu? Geriliyor mu? Düşmanın kuvveti fazla mı? Değil mi? Düşman cesur mu? Korkak mı? Buralarını hiç düşünmüyoruz bile. Yalnız bir düşüncemiz ve yalnız bir gayemiz var; mutlaka muvaffak olmak! İşte asıl ümidimiz bundan doğuyor. Son kararını verip başka hiçbir ihtimali düşünmemekten doğan bir emniyet²⁰⁸.

İkdam gazetesi 15 Temmuz 1921 tarihli sayısında Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa'nın 11 Temmuz 1921 tarihli beyanatı hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre Fevzi Paşa'nın, Yunanlıların yapmış olduğu bu ani taarruz sonucunda, milli ordunun karşılık verme kuvvetinde bulunduğunu ve Yunanlılar hangi istikamette ilerlerse ilerlesin her türlü hazırlığa vakıf olunduğunu belirttiğini yazmıştır. Gazete, "Düşmanın bu taarruzunu

²⁰⁸ Açıksöz, 15 Temmuz 1921, N: 235.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 168.

hakkımızla ve şerefimizle def ve tard edeceğimizi Cenab-ı Hakk'tan bekleriz.” ifadelerini kullanmıştır. “Kuva-yı Milliye'nin Aldığı Mühimmat” başlıklı haberinde ise Ankara heyeti tarafından Novorski'de Sovyetlerden satın alınan 80 büyük çaplı, 12 küçük çaplı, 20 orta çaplı top; 250 tüfek ve 50 sandık cephane ve mühimmatın Samsun'a ulaştığı haberini vermiş yakında cephe hattında kullanılmaya başlanacağını bildirmiştir²⁰⁹.

İleri gazetesi 15 Temmuz 1921 tarihli nüshasında hâlâ gerçek muharebelerin henüz başlamadığını, fakat başlamak üzere olduğunu iddia etmiştir. “Kütahya-Eskişehir Meydan Muharebesi Başlamak Üzeredir” başlıklı haberde yer alan bilgilere göre Yunan keşif kolları geniş bir hatta harekât yapmak ümidiyle ilerlemektedir. Mevzilerinde bulunan Kuva-yı Milliye birlikleri ise bu hareketle ilk harbin başlayacağını tahmin etmektedirler. Gazete bu bilgilere ek olarak Yunan tarafının bu kez kesin bir zaferden bahsetmediğini de belirtmiştir. Ayrıca Konstantin'in İzmir'de hâlâ tereddüt içinde olduğunu belirten gazete, Kral'ın işler ters giderse kolay kaçabilmek için fırsat kolladığını iddia etmiştir. “Kalplerimiz ve Gözlerimiz Yürekli Ordumuzda İleri” başlığı ile verilen haberde ise “Asrın hürmetle ve büyük andığı kahraman Türk! Yavuzlar, Osmanlar, Fatihler, seni gözlüyorlar” ifadeleri kullanmıştır²¹⁰.

İstikbal gazetesinin haberinde “Yunan Taarruzunun Neticesi Hiçtir” başlığı altında Yunan kuvvetlerinin taarruza başlamasının bir neticeye varmayacağına ve Anadolu'dan bir gün nihayet defolup gideceklerine değinilmiştir²¹¹.

15 Temmuz tarihli Anadolu'da Yeni Gün gazetesi ordumuza ve komutanlarımıza olan inancını aşağıdaki cümleler ile ifade etmiştir:

Kahraman Türk yüce hak ve hürriyeti için harp ediyor. Şüphe yok ki zafer bizimdir. Düşman cephe hattına en son kuvvetlerini sevk etmiş ve bütün marifet ve maharetini göstermiş olmakla beraber, ilk çatışmalardan itibaren muharebeler hep lehimize inkişaf eyleyerek devam etmektedir. Düşmanın hezimetini cüretinin büyüklüğü nispetinde büyük olacaktır.

Anadolu'da Yeni Gün “İsmet Paşa'nın Bir Mektubu” başlıklı haberde ise İsmet Paşa'nın zaferden emin olduğunu ve silahlarımızın kuvvetiyle Bursa'ya kavuşacağımızı ifade ettiğini yazmıştır²¹².

²⁰⁹ *İkdam*, 15 Temmuz 1921, N: 8741.

²¹⁰ *İleri*, 15 Temmuz 1921, N: 45-298.

²¹¹ *İstikbal*, 15 Temmuz 1921, N: 254.

²¹² *Anadolu'da Yeni Gün*, 15 Temmuz 1921, N: 280.

16 Temmuz 1921'de muharebeler Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın dün öğleden sonra Millî Savunma Bakanlığı'na rapor ettiğini belirttiğimiz vaziyete gelmiş ve düşman askerleri Kütahya hattına şiddetli taarruzlara başlamıştır²¹³. İsmet Paşa Yunan taarruzlarının şiddetlenmesi sonucu vermiş olduğu cephe emri ile düşman ordusunun Seyitgazi istikametine büyük ölçüde hâkim olduğunu duyurmuştur. Bu durum karşısında Batı Cephesi Komutanı ordularına Seyitgazi doğusuna çekilerek yeni bir savunma hattı oluşturmalarını emretmiştir. İsmet Paşa Grup Komutanlıklarına yolladığı emirlerde, çekilme harekâtının zayıtsız olarak tamamlanması için her türlü tedbirin alınmasını emretmiştir²¹⁴. 16-17 Temmuz gecesinde Batı Cephesi birliklerinin geri çekilmesi ile birlikte Türk ordusu Eskişehir'in batısında yeni bir mevzu tutmuş ve düşmana bu hatta bir kez daha mukavemet göstermek için hazırlıklarına başlamıştır²¹⁵.

Batı Cephesi Komutanlığının emri doğrultusunda meydana getirilen yeni vaziyet, İleri gazetesi tarafından 16 Temmuz 1921 tarihli nüshasında "Büyük Meydan Harbine Doğru" başlığı ile aktarılmıştır. Haberde yer alan bilgilere göre, Afyonkarahisar'ın Yunanlılar tarafından işgali sonrası harp önce Kütahya sonra Eskişehir kuzeyinde gerçekleşecektir²¹⁶.

16 Temmuz tarihli Anadolu Ajansı haberlerinde muharebelere yönelik yer alan bilgilerde Bursa mıntıkasında Yenişehir-Bilecik yolunu takip ederek doğuya doğru ilerleyen Yunan askerlerinin yan ve gerilerine taarruz eden akıncıların Bilecik ve Köprühisar'ı düşmandan geri aldığı bilgisi yer almıştır. Ajans ayrıca Köprühisar'daki düşman askerlerinin Yenişehir'e firar etmek zorunda bırakıldığı bilgisini de servis etmiştir²¹⁷.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin 16 Temmuz 1921 tarihli nüshasında devam eden muharebelere dair aktarılan bilgilere göre, 13 Temmuz 1921 günü itibariyle Yunan Küçük Asya Ordularının vaziyeti şu şekildedir: Şimal gurubu, Köprühisar-Nazif Paşa hattının biraz daha şarkında; Etranos kolu: Yeni Köy civarında; Uşak'tan Kütahya'ya gitmek isteyen grup: Gediz'in biraz daha şimalinde; Dumlupınar'dan Kütahya'ya gitmek isteyen grup Altuntaş şimalinde; Afyonkarahisar'ı işgal ettiklerini söyledikleri kol da mezkûr kasabada; Tâli bir mıntika olduğu için gazetede haritada gösterilememiş olan Sandıklı yahut Çayırbeli

²¹³ Zeki Sarıhan, 1985, a.g.e., s. 609.

²¹⁴ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 95, 1993, Belge No: 2489.

²¹⁵ GHTB, 1974, a.g.e., N: 332.

²¹⁶ İleri, 16 Temmuz 1921 N: 49-298.

²¹⁷ Anadolu Ajansı, 16 Temmuz 1921, N: 434.

mıntıkasındaki kolu da Tabiplik-Saltuk hattında. Haberde belirtilen bu mevkiiler tahmini olup düşmanın bu mevkiilerden daha fazla ileri gitmiş olmaları da muhtemel bulunduğu gibi aksi de muhtemeldir²¹⁸.

Gazetenin devam eden muharebelerde orduların durumu hakkında yukarıda vermiş olduğu bilgiler yaklaşık olarak doğrudur²¹⁹. Nitekim bu gazete harp bilgilerini cephede bulunan gizli muhabirleri vasıtası ile öğrenmekte ve neşretmektedir.

17 Temmuz 1921 günü Batı Cephesi'nde Türk ordusu İsmet Paşa'nın dün vermiş olduğu çekilme emri gereğince Kütahya'yı boşaltarak Eskişehir'in batısına çekilmiş ve burada yeni mevzilerini tahkim etmeye başlamıştır. Türk ordusunun boşalttığı 40 bin nüfuslu Kütahya, Yunan ordusu tarafından aynı gün içerisinde ele geçirilmiştir²²⁰.

Anadolu Ajansı 17 Temmuz 1921 tarihli resmi tebliğinde, Batı Cephesi'nde Bursa bölgesi ve Pazarcık mıntıkası ile Cephe'nin güney kısımlarında Adranos ve Gediz istikametinden ilerleyen düşman birlikleri ile Türk askerleri arasındaki muharebelerin devam ettiği bilgisini paylaşmıştır²²¹.

17 Temmuz 1921 tarihli Açıksöz gazetesi dün yayınlanan resmi tebliğe dayandırarak verdiği haberinde, Bursa mıntıkasında Yenişehir-Bilecik yolundan doğuya ilerleyen düşman kuvvetlerinin yan ve gerilerine taarruz eden kıtaatımız tarafından Bilecik ve Köprühisar'ın geri alındığı belirtilmiştir. Haberin içeriğinde yer alan detaylara göre ise Köprühisar'daki düşman Yenişehir'e doğru firar etmektedir. Erzak ve cephe yüklü on üç yük kamyonu, bir binek otomobili ganimet elde edilmiştir. Biri zabıt olmak üzere bir miktar esir alınmıştır. Adranos mıntıkasında Kepez-Yakaca hattına kadar ilerleyen düşman kuvvetleriyle kıtaat arasında topçu ateşi gerçekleşmiştir. Uşak mıntıkasında Gördes istikametinde Koyunviran'a kadar ilerleyen düşman kuvveti daha ileriye geçememiştir. Afyonkarahisar mıntıkasındaki kıtaat mukabil taarruzla düşmanı ric'ata mecbur etmiş ve Afyon'un doğusundaki hâkim tepeleri elde etmiştir.

Ayrıca gazete cepheden son aldığı haberleri daha detaylandırarak "Yenişehir'in İşgali" başlığı altında şu ifadeler ile paylaşmıştır: "Köprühisar'ı işgal ederek ileri harekâta

²¹⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 16 Temmuz 1921, N: 3070-42.

²¹⁹ GHTB, 1974, a.g.e., s. 230-231.

²²⁰ GHTB, 1975, a.g.e., s. 337.

²²¹ *Anadolu Ajansı*, 17 Temmuz 1921, N: 435.

devam eden kıtaatımız muzaffer olarak Yenişehir'e girdiğini son saatte güvenilir bir kaynaktan istihbarat olarak aldık. Bu cephede ordumuzun takibatı devam etmektedir²²².”

Gazetenin 18 Temmuz 1921 tarihli nüshasında yer alan resmi tebliğde, Bursa mıntıkasındaki ordumuzun Bilecik civarında bulunan düşman gerilerine taarruzunun devam ettiği belirtilmiştir. Pazarcık Cephesi'nde lehimize muharebeler olduğunu, Adranos mıntıkasında mevzilerimize taarruz eden düşmanla iki günden beri devam eden muharebe neticesinde düşmanı ağır zayiata uğratan kıtaatımızın kuzeydeki mevziilerine alındığını sayfalarına taşımıştır. Açıksöz, “Konstantin'in Oğulları Da Cephede” başlıklı yazısında ise Yunan Kralı'nın çocuklarının da cephede olmasına rağmen ordunun moralinin hâlâ bozuk olduğunu ifade etmiştir²²³.

18 Temmuz 1921 tarihli Anadolu Ajansı resmi tebliğinde ise Bilecik ve Pazarcık mıntıkasında düşmanın Bilecik'te bir Müslüman köyünü yakmasının dışında herhangi bir faaliyetin olmadığı belirtilmiştir. Batı Cephesi'nin güney kısımlarında ise ordunun Hazar deresi mıntıkasında düşmana karşı mukabil taarruza geçerek düşmanı bir miktar geriye atmakla birlikte, düşmandan biri subay altmıştan fazla esir aldığı bilgisini paylaşmıştır. Alınan esirlerin ifadesine göre, Yunan ordusunda özellikle subay zayıatının çok fazla olduğu bilgisi edinilmiştir²²⁴.

Hakimiyet-i Milliye ise 18 Temmuz 1921 tarihli nüshasında “Ordumuz Şanlı Bir Harekât ile Yunanlılara Mukabil Taarruza Başladı” başlığı ile cepheden mukabil taarruzlara dair gelen haberlerle ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Dünkü haberlerinde ordunun Altıntaş civarında şanlı bir taarruz yaptığını sayfalarına taşıdığını hatırlatan gazete, ordunun bugün daha şanlı bir harekât ile taarruza geçmiş olduğunu belirterek, bu harekâtın aynı zamanda ordunun maneviyatını ve askerlerin kalplerindeki zafer inancını bir kat daha artırdığını belirtmiştir²²⁵.

İleri gazetesi de Hakimiyet-i Milliye'nin ilk mukabil taarruzlarımızı bildiren haberini destekleyen bir haber yapmıştır. “İlk Müjdeler ve İlk Darbe” başlığı ile aktarılan habere göre milli ordu, mukabil taarruza başlayarak gerek güneyde Afyonkarahisar'da gerekse kuzeyde Bilecik yolunda düşmanı ric'ata mecbur etmiş ve sağ cenahlarını tazyike başlamıştır.

²²² Açıksöz, 17 Temmuz 1921 N: 236.

²²³ A.g.g. N: 237.

²²⁴ Anadolu Ajansı, 18 Temmuz 1921, N: 436.

²²⁵ Hakimiyet-i Milli, 18 Temmuz 1921 s.240

Bununla beraber Kütahya üzerine yürüyen düşman kollarının yolu da kesilmiştir. Burada meydan muharebesi devam etmektedir²²⁶.

Vakit gazetesi 18 Temmuz'da Türk askerî erkanından mühim bir zat olarak tanıttığı bir zat ile yaptığı röportaja dair şu bilgileri yayınlamıştır:

Harekât-ı Harbiye hakkında mütalaasını sorduğumuz kıymetli bir Erkan-ı Harp üyemiz muharririmize beyanatta bulunmuştur. Dün ve evvelsi gün gelen haberlere nazaran Yunan Erkan-ı Harbiye'si Afyonkarahisar'ı işgalden sonra cepheyi daha ziyade genişletmiştir. Kuvvetlerini cephede dağıtmıştır. Anadolu Erkan-ı Harbiye'si İkinci İnönü harbi bütün şiddetiyle devam ederken de zayıf kuvvet ile düşmanı Afyonkarahisar Cephesi'nde işfale muvafık olmuş ve kıta-ı asliyesini muharebe mıntıkasında toplamıştır. Kütahya üzerine yürüyen Yunan kıtaatı azami altı fırka kadar olduğu tahmin olunuyor. Yunanlıların güney gurubundaki kuvvetlerinin kuzey gurubundaki kıtaattan daha fazla miktarda olduğu malumdur. Bu kıtaat üç koldan şehre hücum etmekte ise de muhtelif vakalara tesadüf edeceği muhakkaktır²²⁷.

18 Temmuz 1921 günü Mustafa Kemal Paşa Karacahisar'a, Batı Cephesi Komutanlık Karargâhı'na gelerek devam eden muharebeleri bizzat takip etmiştir²²⁸. Bu dönemde Anadolu gazetelerinin haberlerine baktığımızda birçoğunun ordunun durumunun gayet iyi olduğundan ve mukabil taarruzlar ile düşmanı geri atarak üstün durumda bulunduğu bahsettiği görülmektedir. Gazetelerin bu haberleri yaparak ulaşmak istedikleri amaç, üzerlerine düşen görevi yaparak halkın ve ordunun moralini yüksek tutmak istemeleridir. Fakat dönem gazetelerinin cepheden sürekli başarı haberleri yaymalarının aksine, işin aslı Yunan askerlerinin Anadolu içlerinde ilerlemiş olmasıdır. Nitekim bu durum resmi tebliğler yoluyla halka da açık bir şekilde duyurulmaya çalışılmıştır.

18 Temmuz 1921 tarihi itibarıyla Türk ordusu, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın iki gün evvel verdiği emir ile Kütahya, Simav, Emet bölgelerini terk ederek Eskişehir'in batısına çekilmiştir²²⁹. Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi'ndeki bu çekilme harekâtı sonrasında durumu bizzat müşahede edip değerlendirmek üzere geldiği karargâh bölgesinde yaptığı ilk tetkiklerden sonra, birliklerin Eskişehir'in güneyinde toplanmaya başlaması emrini vermiştir²³⁰. Paşa bu toplanma harekâtından sonra düşman ile araya büyük bir mesafe konulması gerektiği hakkında rapor hazırlamıştır²³¹. Raporunda Batı Cephesi

²²⁶ *İleri*, 18 Temmuz 1921, s.53-298

²²⁷ *Vakit*, 18 Temmuz 1921, N: 1296.

²²⁸ Utkan Kocatürk, 2000, a.g.e., s. 268.

²²⁹ GHTB, 1974, a.g.e., s. 337.

²³⁰ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., 1993, Cilt: 42, N: 95, 1993, Belge No: 2493.

²³¹ GHTB, 1974, a.g.e., s. 359.

birliklerinin Yunan ilerlemesi karşısında yeniden tanzim, tensik ve takviye edilebilmesi için Sakarya nehri hattına çekilerek nehrin doğu yakasına geçmesinin en müsait taktik olduğunu belirtmiştir²³².

Mustafa Kemal Paşa'nın Türk ordusunun yeniden askeri bir nizam halinde toplanabilmesi için vermiş olduğu bu çekilme harekâtı emri sonrasında Türk ordusu, 18 Temmuz 1921 akşamı Eskişehir'in batısını boşaltarak daha doğudaki hatlara çekilmeye başlamıştır²³³.

19 Temmuz 1921 sabahı Yunan askerleri Türk ordusunun boşalttığı 30 bin nüfuslu kadim Türk şehri Eskişehir'i ele geçirmek için taarruza geçmiştir²³⁴. Türk ordusu çekilmekte olduğu için bu şehir kısa sürede düşman askerleri tarafından işgal edilmiştir²³⁵.

Türk basınında 19 Temmuz günlü haberlere baktığımızda başta Hakimiyet-i Milliye gazetesi olmak üzere birçok gazetenin Türk ordusunun çekilme kararı ile muharebelerin ikinci bir safhaya geçtiğini okuyucularına aktardıkları görülmektedir. Türk ordusunun Eskişehir'in doğusuna çekilmesinden sonra Hakimiyet-i Milliye gazetesinden cepheye dair aktarılan son bilgilere göre, dün geç vakitte Kütahya ile Eskişehir arasında bir muharebe gerçekleşmiştir. Vaziyetin girdiği ikinci safhayı müteakip dün akşama kadar dikkate değer başka bir hadise olmamıştır. Bu ikinci safha karşısında muharebelerin nasıl bir vaziyet alacağını görmek için beklemek gerekmektedir.

Türk ordusunun taktiksel olarak 18 Temmuz'dan itibaren başlattığı çekilme harekâtı, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, gazeteler tarafından Türk ordusunda bir bozgun yaşandığı algısı ile ifade edilmemiştir. İlerideki sayfalarda da göreceğimiz gibi bu çekilme harekâtı gazeteler tarafından bir bozgunun aksine, Türk ordusunun ve Türk askerî erkanının askerlikteki maharetlerinin bir göstergesi olarak ifade edilecektir²³⁶.

İstikbal gazetesi 19 Temmuz tarihli nüshasında devam eden muharebeler hakkında bu harp ile düşmanlarımızın bize dayattığı Sevr'in artık yırtılıp atıldığından bahsetmiştir. Devam eden harbin Sevr Anlaşması'nı imha etmiş olduğunu belirten İstikbal, Yunanlılar ile yaptığımız bu harbin sonunda muzaffer olarak çıkacağımızdan ve en sonunda Avrupalı

²³² Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 607.

²³³ Fahrettin Altay, 1970, a.g.e., s. 286.

²³⁴ GHTB, 1974, a.g.e., s. 389.

²³⁵ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 95, 1993, Belge No: 2498.

²³⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Temmuz 1921, N: 241.

devletlerin Türk ordusunun gücünün karşısında Sevr Anlaşması'nı imzalama şansı bulamayacağından bahsetmektedir²³⁷.

Vakit gazetesi 19 Temmuz 1921 sayılı nüshasında şu mülakata yer vermiştir:

Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Birinci Ferik Zeki Paşa dün gazetecilerin müracaatı üzerine Anadolu'da cereyan eden harp hakkında genel bir beyanda bulunmuştur. "Zeki Paşa Demıştır Ki" Devam eden muharebeler hakkında merak edilecek mühim bir durum yoktur. Taraflar henüz umumi muharebeye başlamamışlardır. Bundan dolayı askeri vaziyet hakkında herhangi bir mütalaada bulunmak doğru değildir. Bugün Yunan taarruzunun başladığı zamandan evvelki vaziyet devam etmektedir. Çünkü henüz meydan muharebesi olmamıştır. Yunan kuvvetleri ilerliyor. Fakat karşısında emniyet veya keşif kıtaatına tesadüf ettiği zaman büyük bir mukavemetle karşılaşmıyor. Anadolu kuvvetlerinin Yunanlılara karşı ne yolda hareket edeceklerini şu an için bilemiyoruz²³⁸.

Gazetenin bu haberinden anlaşılacağı üzere Türk ordusunun üst düzey bir yetkili tarafından yapılan bu açıklamada, cephedeki çekilme harekâtına dair kamuoyu ile önemli bir bilgi paylaşılmamıştır. Bu çekilme harekâtı bir süre gizli tutulmaya çalışılmıştır.

20 Temmuz'da Açıksöz gazetesi resmi tebliğe dayandırdığı "Düşman Tevkif Edildi" ve "Düşman Kaçmaya Başladı" başlıklı haberlerine göre, Bursa mıntıkasında Yenişehir'deki kıtaat düşmanın büyük bir erzak deposuna baskın düzenleyerek birçok ganimet elde etmiştir. Gazetenin Kütahya-Eskişehir Muharebelerine dair aktardığı bilgilere göre, Güney Cephesi'nde Kütahya'dan ilerleyen düşman kuvvetleri Kütahya ile Eskişehir arasında durdurulmuştur. Altuntaş mıntıkasından Eskişehir'e ilerlemek isteyen düşman kuvvetleri de mukabil taarruzla geri atılarak düşmandan biri zabit olmak üzere altmış esir alınmış ve birçok malzeme, hayvan, silah ve cephane ganimet olarak alınmıştır. Aynı zamanda düşman birlikleri çekilirken savaş meydanında dört yüz ölü bırakmıştır²³⁹.

Tevhid-i Efkâr gazetesi de haberlerinde Kütahya'nın zannedildiği ve düşmanın iddia ettiği gibi savunma için kritik bir mevki olmadığını, alelade bir mevki olduğunu okuyucularına aktararak, Türk ordusunun çekilmesi sonucu halkta oluşan hayal kırıklığını bir nebze gidermeye çalışmıştır. Türk ordusunun gerçekleştirilen çekilme harekâtında bu şehrin vazifesinin düşmanı bir müddet durdurup oyalamak, ona kayıplar verdirmek olduğunu ve bu vazifesini de sonuna kadar başarıyla yerine getirdikten sonra tahliye

²³⁷ *İstikbal*, 19 Temmuz 1921, N: 357.

²³⁸ *Vakit*, 19 Temmuz 1921, N: 1297.

²³⁹ *Açıksöz*, 20 Temmuz 1921 N: 238.

edildiğini iddia etmiştir. Başyazar Velid Ebu Ziya da “Telaşa Mahal Yok” başlığı ile kaleme aldığı makalede Afyonkarahisar’ın tahliye edilmesinin askerî açıdan herhangi bir zaafiyet oluşturmadığını ifade ederek, bu durumun devam eden muharebelerde Türk ordusunun uyguladığı askeri taktiğin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Muharebelerde ordunun bazı durumlarda bulunduğu yerden daha geriye çekilerek, düşmanı kurduğu tuzağa düşürmesinin mümkün olduğu ve Türk ordusunun Anadolu içlerine doğru çekilmesinin böyle bir taktiksel tuzak olduğunu iddia eden Ebu Ziya, telaş yaratacak bir durum olmadığına dair ifadeler kullanmıştır. Ebu Ziya tek korkusu olarak ise Türk ordusunun çekildiği yerleri ele geçiren Yunan askerlerinin buralarda masum halka karşı yeni bir katliam faaliyetine girişmesi olduğunu söylemiştir²⁴⁰.

Anadolu’da Yeni Gün gazetesi başyazarı Yunus Nadi ise “İkinci Ergenekon” başlıklı köşe yazısında Millî Mücadele hareketine farklı bir bakış açısı getirmiş ve bir ay sonra gerçekleşecek olan Sakarya Meydan Muharebesi’ni Türklerin Ergenekon Destanı²⁴¹ ile benzer bir konumda nitelendirmiştir. Yazının içeriğinde ise şu düşünce ve değerlendirmeler yer almaktadır:

Kahraman ve necip ırkımızın menşesine dair meşhur efsanelerden birisine göre Türkler dört tarafı çevrili ve aşılmaz dağlarla kaplı dar bir alanda epey zaman kapalı vaziyette yaşamıştır. Buradaki hayatı boyunca milletimiz nice ıstırap ve mihnet çekmiştir. Fakat günün birinde bir bozkurtun rehberliğinde demir ve kömür madenin olduğu dağı eriterek o ıstırap ve mihnet cenderesinden yol bulmuştur. Buldukları bu yoldan kendisini dışarı atan Türkler dünyada farklı istikametlerde yürüyerek cihanın dört bir yanında hakimiyet sürmüştür. Bu kapalı yerden çıkan ve yeryüzüne dağılan büyük Türk milleti çok büyük medeniyetler meydana getirmiştir.

Yunus Nadi Yunanlıların Eskişehir’i ve Bursa’yı alıp memlekette ilerlemesini ve içinde bulunulan hali bu efsane ile özleştirerek ileride kavuşulacak olan kurtuluştan bahsetmiştir²⁴².

Vakit gazetesinin 19 Temmuz 1921 tarihli nüshasında yer alan ve cepheden son dakikada alındığını ifade ettiği bilgilere göre, dün ordunun kanatlarında yapılan muharebelerde birliklerin zaferler kazandığı bilgisine yer verilmektedir. Habere göre bu

²⁴⁰ *Tevhid-i Efkar*, 20 Temmuz 1921, N: 3074-46.

²⁴¹ Ergenekon Destanı Hunların düşmanları tarafından pusuya düşürüldükten sonra onlardan bir boyun sağ kalarak Altay dağlarında birkaç yüzyıl kaldıktan sonra buradan güçlenerek çıkmasını ve düşmanlarından atalarının intikamını almasını anlatan Türk destanıdır. Detay için **bknz:** Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, Cilt: I, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1978, ss. 149-152.

²⁴² *Anadolu’da Yeni Gün*, 20 Temmuz 1921, N: 285.

harekât Yunan felaketini ortaya çıkarmaya başlamıştır. Kütahya'ya doğru ilerleyen Yunan grubunun kuzey ve güneyde bulunan kuvvetlerimizin harekâtı karşısında kendilerini kurtarmak için ne gibi çareye başvuracaklarını tahmin etmek mümkün değildir. Bunun için muharebelerin ne şekilde devam edeceğini sakin ve metanetli bir halde beklemeli ve kuvvetlerimizin daha etkili yeni bir harekâta başlamalarını ümit etmeliyiz. Dumlupınar'ın ele geçirilmesi ordunun ikmali için özellikle içinde bulunduğumuz vaziyette çok önemli bir hal almıştır. Bu suretle düşmana mühim bir darbe indirilmiştir. Bu darbe Yunanlıları bozgun akıbetine daha çabuk çarptıracaktır. Bunun için herhalde çok beklemeye lüzum kalmayacaktır. Bu raddede Yunanlıların durumu pek müşküldür²⁴³.

21 Temmuz 1921 tarihli resmi tebliğde Açıksöz gazetesi Kocaeli Grubu'nun zaferlerinden bahsetmiş, bu zaferler sayesinde Eskişehir mıntikasındaki muharebelerin artık daha emin olarak yapılacağına değinmiştir. Buna göre, Bursa mıntikasında İzmit körfezi güneyinde harekât icra eden birlikler muharebe etmeksizin Yalova ve Pazarköy'ü geri almış, faaliyetlerini Gemlik tarafına yoğunlaştırmıştır. Batı Cephesi'nde ise Eskişehir'in batısında düşmanı akşama kadar oyalayan kıtaatımız daha sonra doğudaki mevziilerine çekilmiştir. Ayrıca haberde yer alan bilgilere göre Hazar deresi mıntikasında düşman ağır zayiata maruz kalmış ve ordumuz tarafından burada bir miktar esir elde edilmiştir. Afyonkarahisar mıntikasında bir keşif kolu demiryolu istasyonu civarında düşmanın karakoluna muvaffakiyetli bir baskın düzenlemiştir. Düşman bu mıntıkada Gazi Göl doğusundaki köyleri yakmış ve Sin köyü halkına katliam gerçekleştirmiştir. Diğer köylerde de birçok mezalim yapılmıştır²⁴⁴.

İleri gazetesi “Yunan İçinde Muzafferiyet Yok” başlıklı haberinde Paris basınının Anadolu'daki harbin sona ermesi için iki taraf arasındaki düşmanlığın yok edilmesi ve sulh kabul etmesi gerektiğini yazdığını belirtmiştir. İleri gazetesi bu habere getirdiği yorumda ise bunun gerçekleşmesi için Yunanlıların Anadolu'yu terk etmesi gerektiğini belirtmiştir. Gazete “Kütahya'nın Şimalinde Mukabil Taarruzlarla Harbin Devamı” başlığı altında ise Yunanlıların Eskişehir'i güneyden çevirmek istediklerini belirtmiş, buna karşın ise Kütahya'nın kuzeyi ve kuzeydoğusundaki tepelerde kanlı muharebeler vermeye mecbur

²⁴³ *Vakit*, 20 Temmuz 1921, N: 1298.

²⁴⁴ *Açıksöz*, 21 Temmuz 1921, N: 239.

olduklarını izah etmiştir. Muharebelerin gelişim sürecine dair ordunun hiçbir başarısızlığa uğramamış olduğunu sayfalarından duyurmuştur²⁴⁵.

Anadolu’da Yeni Gün 21 Temmuz günlü haberlerinde, “Anadolu seferi Yunanistan’ın büyük felaketini teşkil edecek ve Anadolu Yunanistan’a mezar olacak.” ifadesi ile ordumuzun kesin zaferine olan inancını yinelemiştir. Devam eden satırlarda “Kızıl Ordunun Hediyeleri” başlıklı haberin içeriğinde ise Türk ordusunun Rus arkadaşlarının gönderdiği hediyeleri memnuniyetle karşılamış olduğunu ifade etmiştir. Gazetenin başyazarı Yunus Nadi ise “Yeni Vaziyet” başlığı ile kaleme aldığı bir makalede, devam eden muharebeler hakkında ordunun Eskişehir’in doğusuna atılmak suretiyle yeni bir vaziyete girilmiş olduğunu köşesinden duyurmuştur. Yunus Nadi’ye göre, şimdi ordu Eskişehir’in kuzeyindeki Bozdağ’dan itibaren, bu dağ ordunun sağ cenahını oluşturacak şekilde, buranın 10 kilometre doğusunda Seyitgazi aşağılarına uzanan yeni bir harp hattı üzerinde vaziyet almış bulunmaktadır²⁴⁶.

Açıksöz gazetesinin aktardığı Anadolu Ajansı tarafından 22 Temmuz 1921 tarihli resmi tebliğde yer alan bilgilere göre, Bursa mıntıkasında Bilecik civarındaki kıtaatın düşman gerilerindeki faaliyeti muvaffakiyetle devam etmektedir. Süvariler Nazif Paşa-İnegöl caddesine kadar ilerlemiştir. Eskişehir mıntıkasında ise düşman kuvvetleri ileri kıtaatla temas etmiştir. Seyitgazi güneyindeki düşman kıtaatı karşı taarruzlar ile geriye atılmıştır. Afyonkarahisar mıntıkasında da düşman mevzileri topçular tarafından etkili bir şekilde ateş altına alınmıştır. Menderes mıntıkasında ise aralıklı olarak piyade ve makineli tüfek ateşi gerçekleştirilmektedir²⁴⁷.

Tevhid- Efkâr ise devam eden muharebelerde Eskişehir’in Türk Ordusu tarafından tahliye edildiği ve düşmanın bu şehri işgal ettiği haberlerine yer vermiştir. Haberin içeriğindeki güç kuvvet alındığının ifade edildiği detaylara göre, İnebolu Mevkii Kumandanlığının 20 Temmuz 1921 günü sabahı Eskişehir civarında saat 11.00’a kadar devam eden pek şiddetli muharebelerde düşmana mühim zayıat verdirerek çekilmeye başladığı bilgisi aktarılmıştır. Gazete bu haberini verirken “Güç kuvvet gelmiş olması nedeniyle doğruluğu henüz teyit edilememiştir.” ifadesini kullanmıştır. Gazete ayrıca Kütahya’nın doğusundaki kuvvetlerin 18 Temmuz 1921’de muvaffakiyetli bir taarruz icra

²⁴⁵ İleri, 21 Temmuz 1921, N: 65-298.

²⁴⁶ Anadolu’da Yeni Gün ,21 Temmuz 1921, N: 286.

²⁴⁷ Açıksöz, 23 Temmuz 1921, N: 240.

etmiş olduğunu ve düşmanın Hazar dere civarında durdurulmuş bulunduğunu belirtmiştir. Ancak habere bu son bilgiden sonra bu bölgede yeni bir muharebenin gerçekleşip gerçekleşmediğinin haber alınmadığı da eklenmiştir. Gazeteye göre Eskişehir'in tahliyesi hakkında henüz Papulas bir tebliğ vermemiş ise de şehrin işgal edildiğini Yunan gazetelerinin haberleri doğrulamaktadır. Düşmanın bu iddiası teyit edilse bile şehrin herhangi bir çatışma olmadan düşman eline geçtiği anlaşılmaktadır. Ordumuzun hangi hatta olduğuna dair bilgi henüz yoktur. Herhalde Kütahya-Eskişehir doğusunda olması lazım gelir. Afyonkarahisar Cephesi'nde ise yeni bir şey yoktur²⁴⁸.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi muharebeler hakkında iki gün evvel Eskişehir doğusundaki mevzilerine çekilen ordunun dün sabahtan itibaren merkezden taarruza geçtiğini ve harekâtın ordunun manevra kabiliyetine ait marifetlerini göstermekte olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca gazetenin bugünkü haberlerinde Afganistan ile bir ittifak antlaşması imzalandığı da duyurulmuştur. "Kardeş Afganistan ile İttifak Muahedesi" başlıklı haberde verilen bilgilerde dün Büyük Millet Meclisi'nin iki devlet arasındaki ittifaknameyi alkışlarla kabul ettiği belirtilmiştir²⁴⁹.

23 Temmuz tarihli gazetelerde artık Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin zaferle sonuçlanmadığı gerçeğinin kabul edildiğini görmeye başlamaktayız. Aynı zamanda gazete haberlerinde bu muharebelerin bir mağlubiyet niteliği taşımadığını da görürüz ki bu haberlere baktığımız da mağlup olduğumuz sonucuna varacağımız bir değerlendirmeye rastlanılmamaktadır.

Bir gün önceki nüshasında Eskişehir'in birliklerimiz tarafından tahliye edildiğinin gerçeği yansıtmadığını Yunan Hükümeti'nin de bu durumu doğrulayacak bir tebliğ yayınlamadığını belirten İleri gazetesi, 23 Temmuz günlü nüshasında ordumuzun Yunan ordusu karşısındaki çekilme harekâtını kabul etmiş ve konuya ait elde ettiği bilgileri "Ordumuzun Ric'at Esnasındaki İntizamı" başlığı altında okuyucuya aktarmıştır. Gazetenin düşüncelerine göre ordu çekilmiş olsa da, büyük harpler bizim istediğimiz noktada gerçekleşecektir. Ordumuz şimdiye kadar ciddi bir harp vermeyerek ric'at etmiş ve bugün hasarsız ve ziyansız bir şekilde savaşıma devam etmektedir. Bunun tam tersi olarak Yunan ordusuna ise amaçlarına ulaşma yolunda ciddi kayıplar verdirilmiştir²⁵⁰.

²⁴⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 22 Temmuz 1921, N: 3076-48.

²⁴⁹ *Anadolu'da Yeni Gün*, 22 Temmuz 1921, N: 286.

²⁵⁰ *İleri*, 23 Temmuz 1921, N: 73-298.

Yeni Adana gazetesinde yer alan haberde ise Yunan ilerleyişinin devam etmesi üzerine Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın "Mezarlarına yaklaşıyorlar, bu taarruz hareketleri düşmanın ölüm yolculuğudur." ifadelerine yer verilmiştir²⁵¹.

Açıksöz gazetesinin resmi tebliğe dayandırdığı 24 Temmuz 1921 tarihli haberlerinde Eskişehir ve Seyitgazi mıntıklarında ileri müfrezeleri takip eden düşman kıtaatı ile bir mevzi muharebesi yapılmıştır. Afyonkarahisar mıntığında düşman, mevziilerinden çıkarak Çatma istikametine doğru taarruza geçmiştir. Muharebe devam etmektedir. Dinar mıntığında Çal ve Aşıklı istikametinden düşman mevzilerine taarruz eden kıtaat düşmanı kuzeye sürmüştür ve bir miktar esir almıştır. Gazetenin ilk sayfasındaki diğer haberlerde ise Yunanlıları ikmal etmeye devam eden İtilaf Devletlerinin bu yöndeki faaliyetlerine değinilmiştir. "İngilizler Bitaraf Fakat Yunanlılara Cephane Veriyorlar" başlığı ile verilen haberlerde, Temmuz'un 17'nci gecesinde İstanbul'da bir İngiliz torpidosu tarafından Yunan gemilerine cephaneye verildiğinin görülmüş olduğu bilgisi kamuoyu ile paylaşılmıştır²⁵².

İleri gazetesi 24 Temmuz 1921 tarihli sayısında Fevzi Paşa'nın muharebelere dair vermiş olduğu şu beyanatı paylaşmıştır:

Düşmanın ilerlemesi ihtimaline karşı halkın kat'iyen tereddüt ve endişe etmesine mahal yoktur. Millet emin olabilir ki ordumuz henüz düşmanın muhafaza edebileceği bir ilerleme kaydetmesine rağmen büyük bir kahramanlık ile düşmanı behemehal mağlup etmekten ibaret olan gayesini takip ederek harekât-ı askeriye icra etmektedir. Düşmanın verdiği mücadele müthiştir. İlerlemenin neye mal olacağını pek acı tecrübelerle gören ve harp yerlerini askerlerin cesetleriyle dolduran düşman Altuntaş kuzeyinde ve kuzeydoğusunda, Eskişehir ve Seyitgazi civarındaki muharebelerde darbelerin en ağırına uğramıştır. Halkımız vaziyetten her gün ki tebliğ-i resmiler ile açıkça haberdar edilmektedir. Ve daima edilecektir. Millet müsterih olarak neticeye inanmalıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti bu neticeyi gerçekleştirmek için her türlü tedbiri almaktadır, Düşmanın Anadolu içlerine uzanmak isteyen kolları mezarlarına yaklaşıyor. Bu yeni sefer düşmanın ölüm yolculuğudur. Avn-ı Hak ile yakın zamanda bunu göreceğiz²⁵³.

24 Temmuz 1921 günü Sebilürreşad dergisinde çıkan haberler ise genel itibariyle "Zafer Müminlerindir" başlığı altında toplanmıştır. Dergi haberlerine İslam tarihinde yaşanmış olan Uhut savaşına ve neticelerine yer vererek başlamıştır. Ardından bugün Anadolu'da yaşanan muharebeleri bu savaş ile benzeştirerek bu bağlamda son dönemlerde

²⁵¹ *Yeni Adana*, 23 Temmuz 1921, N: 132.; İbrahim İslam, a.g.t., ss. 67-68.

²⁵² *Açıksöz*, 24 Temmuz 1921 N: 241.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 175.

²⁵³ *İleri*, 24 Temmuz 1921, N: 77-298.

yaşanan geri çekilmelerin sonunda ordumuzun tekrar muzaffer olacağına inandıklarını ifade etmiştir. “Tanzimatçılık” başlığı altında ise batı dünyasını örnek almanın ve batı medeniyetinin üstünlüğünü savunmanın yanlış bir durum olduğundan bahsederek, bugün Anadolu’da her türlü vahşeti yapanların batılilar olduğunu yazmıştır²⁵⁴.

Yeni Gün gazetesi ise “Yaşasın Türkiye” başlıklı yazıda ordumuz için “Bu aziz, her zaman büyük ve mübarek atalar yurdunu kat’il ve kanlı düşmanın son taarruzları önünde kükremiş, yelesi dimdik olmuş aslan gibi müdafaaya devam ediyorlar.” nitelemesini kullanmıştır²⁵⁵.

25 Temmuz resmi tebliğinde yer alan haberlere baktığımızda, Bursa mıntıkasında Bilecik civarındaki kıtaatla düşman arasında topçu ve piyade ateşi faaliyetlerinin meydana geldiği haberini görmekteyiz. Haberin devamında ise Eskişehir mıntıkasında ise Kırgız dağının doğusunda düşman gerilerine taarruz eden müfrezenin düşmana zayıt verdirerek biri zabıt olmak üzere sekiz neferi esir almış olduğu bilgisi karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda 1500 kadar sığır ve koyun ile gaz maskesi ve bazı malzemelerin de ganimet elde edildiği bilgisi paylaşılmıştır. Afyonkarahisar mıntıkasında ise dün taarruza teşebbüs eden düşmanın Büyük Çobanlar istasyonu Sürmeli hattında durdurulmuş olduğu da içerikte yer alan haberler arasındadır²⁵⁶.

Açıksöz gazetesi başyazarı İsmail Habip “Ne Yaptık Ne Yapacağız” başlıklı başmakalesinde Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin genel bir değerlendirmesini yaparak gelecekteki muhtemel muharebeler hakkında öngörülerde bulunmuştur:

Dün düşmanın ne için harbe girdiğini, nasıl bir gaye ile bu taarruza kalktığını ve hangi dereceye kadar harp edebileceğini konu edinmiştik. Bugün ise bizim ne için ve nasıl gayelerle silaha sarıldığımızı, nereye ve hangi dereceye kadar harbe mecbur olduğumuzu açıkça, soğukkanlılıkla konuşmak istiyorum. Mütareke yaptığımız vakit elimizde, Rumeli'den Meriç'e kadar ki sınırlarımız ile yalnız Anadolu'muz kalmıştı. Bütün Arabistan'ı, Suriye'yi, Irak'ı feda etmiştik. Zannediyorduk ki artık bu son olacak. Anavatanda yaralarımızı sararak, çiftimizi sürerek huzur ve sükûn ile kendi kendimize yaşayacağız. Ne yazık ki çok geçmeden anlaşıldı ki düşmanlarımız bizi tamamen mahvetmek, vatanımızı tamamen parçalamak, tarihimizi tamamen gömmek istiyorlar. Ne Rumeli'den bir eser ne İstanbul'da hâkimiyetimiz ne Anadolu'da mevcudiyetimiz kalıyordu. Halife bir gölge, istiklâlimiz bir hayal,

²⁵⁴ Abdulkadir Kemal, “Tanzimatçılık; Zafer Müminlerindir”, *Sebilürreşad*, Cilt: 19, N: 489, 24 Temmuz 1921, s. 2-3.

²⁵⁵ *Anadolu'da Yeni Gün*, 24 Temmuz 1921, N: 287.

²⁵⁶ *Açıksöz*, 25 Temmuz 1921, N: 242.

Anadolu yamalı bir bohça oluyordu. O sıralarda doğu vilayetlerimiz Ermenistan'a, Karadeniz kıyıları Pontus Hükümeti'ne. Adalar Denizi sahilleri Yunanistan'a veriliyor, İnebolu'dan Şile'ye, Adana'dan bilmem nereye kadar Fransa'ya, El-cezire yukarısından istediği kadar yer İngiltere'ye bahşedilirken, İtalya meclisinde de evvelce bakanlık yapmış bir mebus itiraz ediyordu; herkes en iyi yerleri aldığı halde bize Konya çöllerini bıraktılar! Peki bize neden bu son yurdumuzu, anavatanımızı, bu zavallı Anadolu'muzu çok gördüler ne için bizi büsbütün haritadan silmek, bizim istiklalimizi büsbütün ortadan kaldırmak istediler? Bunun sebebini o zaman Lloyd George ile Klamansu'nun ağzından yalnız biz değil, bütün dünya öğrendi. Biz umumi harbin birkaç sene uzamasına sebep olmuşuz, bizim Çanakkale'deki müdafaamız yüzünden Rusya Çarlığı göçmüş. İtilaf Devletlerinin galebesi iki, üç sene tehir etmiş; bu iki üç senede bu devletler milyonlarca telefata, milyonlarca zayiata uğramışlar. Öyle ise bu kadar korkunç bir milleti tamamen ortadan kaldırmak lazımdır! İşgal edilen yalnız bir İzmir, elden giden yalnız bir Edirne değil, parçalanmış bütün bir Anadolu, mahvedilen bütün bir millettir. Lloyd George ve Klamansu bu cani kararlarını tatbikinde hiçbir engel görmüyorlardı. Mütarekeden sonra ne ortada bir ordu ne orduda bir silah ne kalplerimizde bir ümit kalmıştı. Kuvvetimiz yok, topumuz yok, paramız yok, fakat bunlara mukabil; İzmir'de Yunan, İstanbul'da zırhlılar, Antalya'da İtalyanlar, Adana'da Fransızlar vardı. Bütün o yokluklara karşın korkmuş bir saray, her zilleti ve her hayatı göze almış bir hükümet, her yerden ve her taraftan tehdit edilen yorgun, yaralı bir millet vardı. Fakat bir millet ki tarihten daha yaşlı bir asalete malikti, bir millet ki tarihten daha yaşlı bir mâzisinde hiçbir vakit esir ve köle olmamıştı. Zaferler görmüş, mağlubiyetlere uğramış, fakat mâzinin karanlıklarından gelen tarihinde bir an tutsak yaşamamıştı. İşte son yurdu da parçalanmak, arz üzerindeki son müstakil Türklük de mahvedilmek istenirken bir an tutsak yaşamayan o millet ayağa kalktı. "Ben de varım ve ben de hür ve müstakil yaşayacağım," dedi. Biliyorduk ki ölüm hürriyetsiz ve tutsak yaşamaktan daha fena değildir. Anlamıştık ki harp etmek sinsi sinsi ölmekten daha kötü değildir ve iyice öğrenmiştik ki bu dünyada ölümü göze alan milletlerin nasibi yaşamaktır. İşte bunun için silaha sarıldık. Yalnız İzmir için, Edirne için değil, bütün bir vatan ve bütün bir istiklâl için silaha saldırdık. Yalnız vatanımızı parçalanmaktan, yalnız istiklâlimizi mahvolmaktan esirgemek için değil hayatımızı ölümden ve ölümü tarihimizden kurtarmak için silaha sarıldık. Yalnız hayatımız ve yalnız tarihimiz için değil camiyi nakıstan ve mihrabı puttan temizlemek için silaha sarıldık. Evet silaha saldırdık, fakat derhal hayatımıza kasteden düşmanlar hayatımızı müdafaa eden birer müttefik oldu. Boynumuza kement atmak için hazırlanan kolların derhal sırtımızı okşayan birer ele döndüğünü gördük. Antalya ile Konya ovasını az gören İtalya, Adana ile Zonguldak havzasını kâfi görmeyen Fransa yalnız aradan çekilmek değil, aradan çekilmeyenleri de çekmek için ortaya atıldılar. Evet silaha saldırdık, fakat derhal Pontus doğmadan ölen bir hayal, büyük Ermenistan şişmeden parçalanmış bir yalancı, Sevr Muahedesi kurumadan yırtılan bir vesika oldu. İki senelik bir mücadeleden sonra her engeli devirdik her suikastı boğduk her müşkülü yendik. İstanbul'da Ferit Paşa'ya bedel olarak İzzet Paşa'yı, Paris'te Klamansu'ya bedel Briand'ı, şarkta Ermenistan'ın duvarı yerine, bütün

Rusya'nın müzaheretini kazandık. Artık dünya hakkımızı tasdik etti. Devletler yaşayacağımızı anladı hatta İngiltere bile Londra'da elimizi sıkıya mecbur oldu! Artık iki senelik mücadeleden sonra bütün setler devrilmiş, bütün engeller bertaraf olmuştu. Yalnız son bir mâzi, yalnız bir engel kaldı. Bir mania ki iki defa İnönü'nün sivri kayasına çarpmış, iki defa kımıldamak istedikçe çatlamış ve sendelemişti. Bu son mânia ve son engel on beş gün evvel harekete geçti, fakat ne yapmak istiyor, bizi mahvetmek mi? Oh, bu kadar yokluklar içinde bu kadar varlık gösteren bir millet, bu kadar varlık gösterdikten sonra yok olamaz ve olmayacaktır. Konstantin'in ordusu on beş gündür taarruz ediyor, on beş gündür şehirler, beldeler aldı. Afyonkarahisar'ı, Eskişehir'i aldı fakat elimizden orduyu ve ruhumuzdan azim ve imanı alamadı. Hep biliyoruz ki Venizelos'un ordusu arka arkaya Balıkesir'i, Bursa'yı düşürürken vaziyet bin kat daha kötü, bin kat daha tehlikeliydi. O zaman Yunan ordusu kollarını sallayarak ilerlerken Ferit Paşa'nın kuvvetleri de İzmit'ten yükleniyor, Adana'daki Fransız kuvvetleri de Kilikya'dan hücum ediyordu. Şarkımız kapalı, dâhilimiz karışık, her tarafımız sarılmıştı. Ne Rusya'dan bir yardıma imkân ne hariçten siyasi bir müzaherete ihtimal vardı. Payitaht düşman, sağımız düşman, solumuz düşman, güney düşman, kara düşman, su düşmandı. Öyle iken bizi Allah yine bırakmadı öyle iken biz yine azmimize hâlel, cihadımıza hafiflik vermedik. Şimdi ki Fransa ve İtalya gibi devletlerin siyasi müzaheretlerini kazandık. Şimdi ki şark yolumuz açık ve istediğimiz hazırdır şimdi ki ağır da olsa emin çabuk olmasa da kıta kıta kuvvetlerimiz geliyor. Şimdi önümüzde hâlâ bir zerre cesaretini bir zerre azmini kaybetmemiş ordu, arkamızda bütün İslam aleminin yardımı ve yollarda harekete geçmiş kuvvetler var şimdi hiç korkmuyoruz. Biz ki bir sene evvel her tarafı kaplayan geceleri yırtarak fecirleri yarattık, emin ol aziz vatanış, Allah'ın inayetiyle önümüzdeki bu kara bulutlar da yakında parçalanacaktır²⁵⁷.

Açıksöz diğher haberlerinde ise “Fevzi Paşa Hazretlerinin Beyanâtı” başlığı ile İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Fevzi Paşa'nın Kütahya-Eskişehir Muharebelerini konu alan beyannamesini yayınlamıştır:

Düşman iki haftadan beri taarruza devam ediyor. Düşmanın sol cenahımızı çevirmek için yaptığı taarruzun Altuntaş şimal ve şarkından durdurulmuş ordumuz yeni bir vaziyete geçmiştir ve düşmanı Eskişehir'e kadar itmiştir. Ancak solda yaptığı tazyik ile ordumuz Eskişehir'in daha ziyade şarkındaki mevzileri almıştır. Düşmanın birçok hareketleri ordumuzun manevra kabiliyeti sayesinde akamete uğramıştır. Bilecik'e ve Afyon'a olan taarruzumuz üzerine ordumuz düşmanın kuvvetlerini tespit etmiştir. Düşman buna karşı ümit ettiği surette hareket edememektedir. Dumlupınar'dan Seyitgazi'ye kadar olan mesafe üç günde kat edilecek iken düşman iki haftada kat edebilmiştir. Ordumuz intizamını ve tamamiyetini muhafaza ediyor. Düşman taarruz ve hücumundan feragat etmiş değildir. Mamafih düşmanın ilk günlerinde gösterdiği şiddet kırılmıştır. Şu hâlde nazaran hükmediyoruz ki düşmanın hücumu gittikçe gevşeyecek ve ordumuz

²⁵⁷ Açıksöz, 25 Temmuz 1921, N: 242.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 178.

garptan aldığı kuvvetlerle düşmana hakiki darbeyi indirecektir. Bu sebeple düşmanın ilerlemesi ihtimaline karşı meydana gelen olaylara hiç ehemmiyet verilmemelidir. Ordumuz böyle dinç olarak elde kaldıkça ve azim sahipleri imanını bozmadıkça muvaffakiyet Allah'ın inayetiyle bizindir²⁵⁸.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi de sayfalarında Fevzi Paşa'nın beyanatı kadar coşkulu olan cümlelere yer vermiştir. Gazetenin 25 Temmuz günlü sayısında "Düşmanı yalnız Eskişehir'den değil, İzmir'den de atacağız buna mecbur ve muktediriz. Şurası kesindir ki düşman ele geçirdiği Eskişehir havalisinde kalamayacaktır. Büyük Türk ordusu tarafından behemehal mağlup edilerek bütün yurttan atılacaktır²⁵⁹." ifadeleri yer almıştır.

1.3. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Sonrasındaki Gelişmeler

26 Temmuz 1921 tarihi itibarıyla Batı Cephesi hakkında yerel veya ulusal yayın yapan gazetelerde ve Büyük Millet Meclisi tarafından yayımlanan resmi tebliğ haberlerinde cephelerde sükunetin hâkim olduğu haberi yer almaya başlamıştır²⁶⁰.

Türk ordusunun düşmanı daha müsait bir vaziyette karşılamak için Anadolu içlerine çekilmesi ile sona eren Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden hemen sonra İleri gazetesi sayfalarında, "Yunanlılar Sulh Lakırdıları Çıkarmaya Başladılar" başlığı ile Türk ordusunun vazifesinin henüz nihayete ermemiş olduğunu, muharebelerin durmuş fakat büyük harbin kuvvetli ihtimalle yeni başlıyor olduğundan bahsetmiştir. "Yunan İleri Harekâtının Tevkifi" başlıklı haberde ise Fransız basınını kaynak olarak gösterip, Yunan taarruzunun sona erdiği bilgisinin Fransız kamuoyunda tartışılan konular arasında olduğunu ileri sürmüştür. Haberin devamında Türk ordusunun Eskişehir'in arkasında yeni bir istihkam mevcut ettiği bilgisini vermiştir. İleri, "Yunanlılara Zayıt Verdirilmek Gayesi" başlığıyla da süvarilerimiz tarafından Yunanlılara akınlar yapılarak zayıtlar verdirildiğini yazmıştır. "Kütahya'da Büyük Muharebe Olmuştur" başlıklı yazının içeriğinde ise cepheden gelen her haberde Kuva-yı Milliye'nin üstün düşman kuvvetleri önünde düşmanın zayıflayacağı noktaya kadar büyük harp vermeksizin çekilmekte olduğunu bildirmiştir²⁶¹.

Tevhid-i Efkâr, 27 Temmuz 1921 tarihli nüshasında, bir süredir düzenli olarak sayfalarına taşıdığı ordunun geri çekilmesindeki asıl amacın ne olduğunu okuyucularına aktarma gayretine bugün de devam etmiştir. Gazete, haberlerinde şu an için Yunan

²⁵⁸ A.g.g., N: 242.

²⁵⁹ Anadolu'da Yeni Gün, 25 Temmuz 1921, N: 289.

²⁶⁰ Açıksöz, 26 Temmuz 1921, N: 243.

²⁶¹ İleri, 26 Temmuz 1921, N: 89.298.

ordusunun bizim ordumuzdan daha iyi teçhiz edildiğinden ve sayıca daha üstün olduğundan bahsetmiştir. Bu nedenle Yunan ordusunu Anadolu içlerine çekerek ikmal merkezlerinden uzaklaştırdıktan sonra asıl kuvvetlerimizle saldırıp imha etmenin daha kolay olacağına değinmiştir. Aynı taktiğin Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlara karşı İtilaf Devletleri tarafından da uygulandığını belirten gazete, İtilafların bu çekilme taktiği ile Almanların zayıf düşmesini bekleyip sonra da fırsatını bulunca saldırarak Almanları mağlup ettiklerini yazmıştır. “O Kadar İstical Etmeseler” başlıklı yazıda, daha ortada verilmiş kesin bir harp, kazanılmış bir zafer hatta büyük bir muvaffakiyet yok, ifadeleri kullanılmış ve Anadolu’daki harbin henüz son bulmamış olduğu vurgulanmıştır.

Ayrıca gazete Yunan basınında çıkan yalan haberlerin artık iyice abartıldığına değinerek, Yunan basınında İsmet Paşa’nın yaralandığı, Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşaların da ordularıyla birlikte esir edildiğine yönelik haberlerin çıktığı bilgisini paylaşmıştır. “İsmet Paşa’nın Planı Nedir” başlığı ile verilen haberde ordunun Anadolu içlerine çekilerek hedeflediği amaç bir kez daha kaleme alınmıştır. Gazetenin başyazarı Ebu Ziya “Niçin Harp Ediyoruz? Neden Muvaffak Olacağız?” başlıklı yazısında, Türk askerinin son nefesine kadar vatanı için mücadele edeceğine ve Yunanlıların eninde sonunda işgal ettikleri topraklardan kovulacaklarına inandığını beyan etmiştir²⁶².

Anadolu’da Yeni Gün gazetesinde “Ordumuz Metindir Millet Vazifesini Yapacaktır” başlıklı haberlerde verilmiş olan ve tıpkı Tevhid-i Efkâr gazetesinin yazılarında olduğu gibi, milletin ordusuna güveninin ve inancının tam olduğuna vurgu yapılan şu ifadeler yer almıştır: “Cephelerde sükûnet yaşansa da milletin kalplerinde ve fikirlerinden taşan intikam duyguları vardır. Biz muharebelerin vaziyetini ilkin kendi ordumuzun maddi ve manevi vaziyeti ile ölçeriz. O ise hamdolsun yüksektir²⁶³.”

Gazetelerin, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrasındaki artçı çatışmalara dair değerlendirmelerinde genel olarak kaybedilmiş herhangi bir vaziyetin olmadığı şeklinde yorumların yapıldığı daha önce ifade edilmişti. Nitekim cephede bizzat bulunan ve muharebeleri birinci elden yöneten Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa da gazeteler ile aynı şekilde düşünmektedir. İsmet Paşa daha anılarında muharebelerin şiddetle devam ettiği bir dönemde, mecliste sert tartışmaların yaşandığını ve bu durum üzerine Mustafa Kemal

²⁶² *Tevhid-i Efkâr*, 27 Temmuz 1921, N: 3080-52.

²⁶³ *Anadolu’da Yeni Gün*, 27 Temmuz 1921, N: 291.

Paşa'nın cepheye yanına gelerek durumu birlikte değerlendirdiklerini söylemektedir. Paşa mecliste yaşanan sert tartışmaların sükûn bulması ve cephede Yunan ordusu ile aradaki mesafenin açılıp bunları Anadolu'nun içlerinde harp etmeye zorlamak için bir çekilme planı yapıldığını, dolayısı ile bu çekilmenin bir bozgun sonrası yapılan çekilme değil, taktiksel bir manevra olduğunu aktarmaktadır²⁶⁴.

Yunan tarafı ise kazanılmış büyük bir zafer olarak niteledikleri muharebelerden hemen sonra Eskişehir'de Kral Konstantin'in riyasetinde Harp Meclisi teşkil ederek gelinen son durumu değerlendirmiş ve ileriki günlerde ne yapılacağını tartışmıştır. Harp Meclisi'nde Yunan Başkomutan Papulas, Kral'a ve diğer harp erkanına verdiği beyanatta, Eskişehir ve Kütahya'da kesin bir zafer kazandıklarını, bundan sonra en büyük hedeflerinin Türklerin bir daha asla Eskişehir'in batısına geçmelerine izin vermemek olduğunu bildirmiştir²⁶⁵. Bununla birlikte muharebeler sırasında Başkomutan Papulas'ın kurmay başkanlığını yapmış olan Albay Pallis daha sonra kaleme aldığı anılarında, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin kazanılmış bir zafer olmakla birlikte, bu muharebelerden sonraki süreçte yaşanan olayların bu muharebelerin aslında büyük bir zafer olmadığını ortaya çıkardığını ifade etmiştir: "Anadolu'nun batısındaki harekâtımızın kalıcı olması mümkün değildi. Bütün Anadolu'da işgallerimize destek sağlayacak Rum ve Ermeni nüfusu toplam nüfusun dokuzda birine denk geliyordu." Pallis, Yunanlıların Anadolu seferini Napolyon'un Moskova seferine benzeterek, bu seferin Napolyon'un Smolensk ve Borodino'da yarattığı etkiden bile daha az etki yarattığını itiraf etmiştir²⁶⁶.

Türk basınında muharebelerden sonra çıkan haberlere bakmaya devam ettiğimizde Açıksoz gazetesi 28 Temmuz 1921 tarihli haberlerinde bir haftayı geçmesine rağmen cephe hattında hâlâ sessiz bir bekleyişin hâkim olduğunu belirtmiştir. Devamında düşmanın on beş günlük bir taarruzdan sonra ordunun sarsılacağını zannettiğinden, halbuki karşısında on beş gün evvelkinden daha kuvvetli ve daha toplu bir ordu bulmuş olduğundan bahsetmektedir. "Bu kadar gayretten sonra düşmanın nasibi anlaşıldı ki bir haftadır olduğu yerde yaralı ve bitap soluyup durmaktır." ifadesini kullanan gazete, düşmanın artık hiç kımıldamak istemeyeceğini düşündüklerini belirtmiştir. Düşmanın, belki bir kere daha tecrübeye

²⁶⁴ İsmet İnönü, a.g.e., s. 248.

²⁶⁵ Günü Gününe İstiklal Harbi Gazetesi. *General Papulas'ın Hatıraları*, Yeni İstanbul Kültür Yayınları, Cilt: VI, İstanbul 1969, s. 11.

²⁶⁶ Aleksander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995, s. 50.

girişecek, belki bir kere daha talihini denemek isteyecek olması ihtimalinden bahseden gazete, bu durumda bile artık düşman şimdiye kadar elde edemediği gayeyi bundan sonra hiç elde edemeyeceğinin tartışılmaz bir gerçek olduğunu ileri sürmektedir. Haberin devamında Yunan Başbakanı'nın da artık muharebeden ümidi kestiğine ve Avrupa'ya siyasi çözüm aramaya gittiğine değinilmiştir²⁶⁷.

İleri gazetesinde “Yunan Cephesi Her Taraftan Tehdit Edilebilecek Bir Halde” başlığı ile verilen haberde, Yunanlıların kazandığı zaferin harbin geneli düşünüldüğünde onlar için bir dezavantaj oluşturacağı iddiası ortaya atılmıştır. Yunanlıların Anadolu içlerinde geniş bir cephede varlıklarını uzun süre devam ettiremeyecekleri fikri ile bu iddiasını destekleyen gazete, haberin devamında ise şu ifadeleri kullanmıştır: “Evvelce birçok noktaları serbest bulunan ancak 300 kilometre bir alanda bulunan Yunan cephesi, 400 kilometre daha uzamış ve bir Fransız gazetesinin yazdığına göre, her taraftan tehdit altına alınabilecek bir şekle girmiştir.” Ayrıca gelecek muharebelerde bu durumun Yunanlılar için iyi sonuçlar doğurmayacağı da haberin içeriğinde yazılmaktadır²⁶⁸.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi ise cephelerdeki sessizlikten rahatsız olduğunu belirten haberler yapmış ve Yunan askerlerinin biran evvel vatan toprağından temizlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. “Cephelerde Sükûnet Değil Hareket İstiyoruz” başlığı ile sayfalara taşınan haberde, düşmanın bir taraftan işgal ettiği topraklarımızda en büyük şenaati yaparken, diğer taraftan yeni harp hattında tahkimatla meşgul olduğu belirtilmiştir. Gazete Anadolu'da yeni ve daha büyük yıkımların önlenmesi için bu duruma biran evvel mâni olunması gerektiğini yazmıştır²⁶⁹.

İkdam gazetesi 29 Temmuz 1921 tarihli sayısında “Ne Kazandılar” başlığı altındaki haberlerde, Yunanlıların Kütahya-Eskişehir Muharebesini kazanarak neler elde etmiş olabileceğini sorgulamıştır. Yunanlıların dört aydan beri hazırlıklarını yaptıkları büyük taarruz ile Anadolu'daki Türk varlığını tamamen yok etmeyi hedeflediklerini belirten gazete, Yunanlıların büyük amaçlarına ulaşmak için bütün kuvvetlerini bir araya topladıklarını ve bu amaç için hiçbir fedakarlığı esirgemediklerini aktarmıştır. Haberin devamında şimdiye kadar malum olan neticelere göre, bu amaçlarına ulaşabilmiş olmadıkları belirtilerek, Yunanistan'ın son askeri muvaffakiyetlerini inkâr etmek ne kadar abes ise bizim için netice

²⁶⁷ *Açıksöz*, 28 Temmuz 1921, N: 245.

²⁶⁸ *İleri*, 28 Temmuz 1921, N: 93-298.

²⁶⁹ *Anadolu'da Yeni Gün*, 28 Temmuz 1921, N: 292.

itibariyle umutsuzluğa kapılmak da o kadar manasız olduğu fikri savunulmuştur. Habere göre mütareke zamanındaki halimizi, İzmir ve Bursa işgallerinin meydana gelmesini ve bilhassa son on senelik tarihimizi göz önüne getirecek olursak, Yunanistan'ın bu muvaffakiyetlerine hayret etmek manasızdır. Yunanistan on seneden beri seferberlik halinde. Mütareke şartlarından dolayı eli ayağı bağlanmış, düşmanın karşısına yorgun silahsız bir halde çıkan Türk'ün iki buçuk senedir gösterdiği celadet ve hamaset harikalarına hayran olmamak mümkün değildir. İkdam, Yunanlıların Eskişehir'e girmesinin Türklerin azim ve inayetini zerre kadar sarımsamış olduğundan bahsederek, Yunan boyunduruğu altında inlemektense ölmeyi tercih eden Türk milleti için her fedakarlığı göze alarak mücadelesine devam etmenin mecburiyet olduğunu ifade etmiştir.

Bu haberde de görüldüğü üzere İkdam gazetesi, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Yunanlıların bir zafer kazanmış olduğu gerçeğini kabul etmekle birlikte, bu durumun ileriki süreçte Türk ordusu tarafından tekrar telafi edileceğine olan inancını da korumaktadır²⁷⁰. Ayrıca gazete bir diğer haberinde “Samsun ve Sinop'un Bombardımanı” başlığı ile Trabzon ve Sinop'un Yunan harp gemileri tarafından bombardıman edildiği ve hasarın pek ehemmiyetsiz olduğu bilgisinin alındığını bildirmiştir²⁷¹. Gazetenin haberine ek olarak bombardımanın kıyılarımızdan yapılan karşı bombardıman ile kısa sürede bertaraf edilmiş olduğu bilgisini ekleyebiliriz. Halihazırda bu bölgede Ruslardan kalma çok sayıda etkili silah ve mühimmatımız bulunmaktadır²⁷².

İleri gazetesi de muharebelerden sonraki haberlerinde Yunan ordusunun müdafaaya hazırlandığını ve yirmi günde Yunanlıların zayıtınının 20 binden aşağı olmadığını bildirmiştir. Gazete, “Yunan ordusu için birçok alayları parçalanmış, bir kolordusu nerdeyse bir firka seviyesine inmiştir.” ifadelerini kullanmıştır²⁷³.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin Kütahya-Eskişehir Muharebelerine kaybedilmiş bir muharebe gözüyle bakmadığına dair haberler yaptığını, bu gazetenin daha önceki sayıları değerlendirilirken ifade edilmişti. Gazete “Şayan-ı Hayret Bir Kahramanlık” ve “Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Nasıl Oldu” başlıkları ile verdiği bugünkü haberlerinde de, milli

²⁷⁰ *İkdam*, 29 Temmuz 1921, N: 8755.

²⁷¹ Kazım Karabekir, 1960, a.g.e., s. 994.

²⁷² Zeki Sarıhan, 1985, a.g.e., s. 615.

²⁷³ *İleri*, 29 Temmuz 1921, N: 97-298.

ordunun cephede hayret verici kahramanlıklarla düşmanı kurduğu tuzağa düşürdüğüne ve onu yok etmek için Anadolu'nun içlerine çektiğine tekrar değinmiştir²⁷⁴.

Anadolu'da Yeni Gün "Fahri Paşa" başlığı ile duyurduğu haberde, Medine Kahramanı'nın Anadolu'ya gelmek üzere olduğunu haber vermiştir. Gazetenin haberine göre Batum'dan alınan bilgilerde Fahrettin Paşa'nın, Ankara'ya gitmek için Batum'da bulunduğu belirtilmektedir²⁷⁵.

Tevhid-i Efkâr, 30 Temmuz 1921 tarihli haberinde yaşanan muharebelerde Yunan zayıyatını tahmini olarak ifade eden bilgiler paylaşmıştır. Gazete "En Az 40.000 Zayıyat Verdiler" başlığı ile yayınladığı haberde, belirtilen sayıların tahmini olduğunu ve Yunan zayıyatının büyük ihtimalle bu sayılardan çok daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca gazete Yunan yaralılarının çokluğundan bahsederek, Yunanlıların yaralılarını koyacak hastane bulamadıklarını ve bu durumun halktan gizlendiğine de değinmiştir²⁷⁶.

31 Temmuz 1921 gününe dair haberlerde ise İleri gazetesi, Ankara ve bütün Anadolu halkının Türk askerinin muzafferiyetinden emin olduğunu sayfalarından ilan ederek güne başlamıştır. Yunan ordusunun dokuz gündür yerinde saydığını ifade ederek Yunan gazetelerinin Anadolu muharebesinde planlarının suya düştüğünden bahsetmekte ve acı acı sızlanmakta olduğundan söz etmektedir²⁷⁷. Anadolu'da Yeni Gün ise aynı gün "Karar Verildi" başlıklı yazısında Anadolu'da Yunan askerlerine yardım ve yataklık eden Rumlar hakkında idam kararının verildiğini bildirmiştir. "Hainler bugün asılıyor" ifadesinin kullanıldığı haberde, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Yunan esirleri arasında derdest edilen yirmi sekiz haine idam hükmü verdiğine değinilmiştir²⁷⁸.

İkdam gazetesinde ise "Ankara Büyük Muharebeden Evvel Tahliye Edilecektir" başlığı ile verilen haberde, Anadolu'daki muharebelere yönelik İngiliz basınında çıkmış olan haberlere yer verilmiştir. Bu haberlere göre İngiltere'de, Türklerin büyük muharebeden evvel Ankara'yı tahliye etmeye karar vermiş olduğundan bahsedilmektedir. Haberlerin devamında ise hâkim tepelerdeki hatlara mühim miktarda ağır topların yerleştirildiği ve Türk kıtaatlarının harp ede ede Ankara istikametinde ric'ata devam ettiği ve bu çekilmenin Sivas'a

²⁷⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 29 Temmuz 1921, N: 3082-54.

²⁷⁵ *Anadolu'da Yeni Gün*, 29 Temmuz 1921, N: 293.

²⁷⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 30 Temmuz 1921, N: 3083-55.

²⁷⁷ *İleri*, 31 Temmuz 1921, N: 105-298.

²⁷⁸ *Anadolu'da Yeni Gün*, 31 Temmuz 1921 N: 295.

kadar süreceği bilgisi yer almaktadır. Fransız gazetelerindeyse Rusya'dan Ankara'ya pek çok ağır topların nakledildiği haberleri yapılmıştır. İkdam gazetesi, İngiliz ve Fransız basınlarında Anadolu'daki mücadeleye yönelik yer alan bu haberlere getirdiği eleştirisinde, sözü edilen bu durumun kesin olarak yalan ve propaganda amacı ile yapıldığını belirtmiştir. Gazete Ankara'nın tahliye edileceği yönündeki söylentileri kesin bir dille yalanlamış ve Türk ordusunun bu muharebelerden muzaffer çıkacağına olan inancını yinelemiştir²⁷⁹.

İkdam gazetesinin bu haberinden yola çıkarak şu hususa değinmekte fayda vardır. Türk tarihinin en önemli safhâlarında yayın hayatına devam eden gazeteler bu muharebeler sırasında başkentin Ankara'dan başka bir şehre taşınması konusuna çok fazla değinmemiştir. Değinen gazetelerimiz ise ya bu durumun gerçeği yansıtmadığını belirtmiş ya da Millî Mücadele'ye destek vermediği için bunu beklenen bir durum olarak ifade etme yoluna gitmişlerdir. Fakat işin siyasi ayağına baktığımızda, bu konunun mecliste oldukça hararetli tartışmalara neden olduğunu görürüz. Hatta bu tartışmalar sırasında meclisin Kayseri'ye nakledilmesi hususunda kararların alındığı görülmektedir. Birçok Millî Mücadele kahramanı da bu durumu anılarında anlatmıştır²⁸⁰.

Mustafa Kemal Paşa'nın Kütahya-Eskişehir Muharebeleri devam ettiği sırada cephe hattını ziyaret edip durumu yerinde tetkik etmesi ile Ankara'nın tehlikede olduğu gerçeği daha net anlaşılmıştır. Nitekim bu ziyaretin hemen ertesi günü, yani 19 Temmuz 1921 tarihli gizli görüşmelerde Büyük Millet Meclisi resmi evrakların Kayseri'ye nakli konusundaki bir önergeyi kabul edilmiştir²⁸¹. Meclis'in başka bir şehre taşınması konusu Mustafa Kemal Paşa üzerinde büyük bir tesir yaratmıştır. Bu durumun sorumlusu olarak kendisini görenlere karşı meclisten daha fazla yetki isteyeceği bir ortam oluşmuştur²⁸². Bu durumun Mustafa Kemal Paşa'nın askeri kariyeri üzerindeki etkisi, ilgili konu başlığı altında gazetelerde servis edilen haberler doğrultusunda tekrar ele alınacaktır. Kronolojik bütünlüğün bozulmaması için burada çok fazla üzerinde durulmamıştır.

İngiliz ve Fransız gazetelerinde yer alan Türk meclisinin Ankara'dan başka bir şehre taşınacağı konusundaki haberler İkdam gazetesinin yalanlamasına rağmen, yukarıda da

²⁷⁹ *İkdam*, 31 Temmuz 1921, N: 8757.

²⁸⁰ Nilüfer Hatemi, a.g.e., s. 81.

²⁸¹ TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, Cilt: 11, Celse: I, İ: 54, 23 Temmuz, 1921, ss. 98-103.;

Türkiye Büyük Millet Meclisi.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_meclis=11&v_donem=1, (Erşim Tarihi: 19.04.2020).

²⁸² Celal Erikan, *100 Soruda Kurtuluş Savaşı*, Tisa Matbaası, İstanbul 1974, s. 145.

anlatıldığı gibi gerçektir. Fakat söz konusu olan şehir bu haberlerde yer aldığı gibi Sivas değil Kayseri'dir. Ayrıca bu dönemde yazılan hatıralara bakacak olursak, meclisin bazı ağırlıklarının Kayseri'ye taşındığını ve meclis binası olarak ise Kayseri lisesi binasının kullanılmaya başlandığını görürüz. Bu hatıralardan yola çıkarak ordunun muhtemel olarak çekilip yeni bir savunma hattı oluşturacağı şehrin ise Sivas olduğu anlaşılmaktadır²⁸³.

Yine hatıraların ışığında giderek İkdam gazetesinin bu haberini değerlendirdiğimizde, ileriki dönemde de Sakarya Meydan Muharebesi devam ederken, Millet Meclisi'nde görevli bazı memurların Kayseri'ye naklinin devam ettiği ve bu şehre gelerek çalışmalarına burada devam ettikleri görülür²⁸⁴. Hatta Ankara yakınlarında devam eden çatışmalardan gelen top seslerinin Ankara'daki meclisten dahi duyurulur vaziyete olduğu gerçeğini de belirtmek gerekmektedir.

Bu konuda bir başka tehlike ise çetecilik faaliyetleridir. Ankara'nın boşaltılması ve Millî Mücadele'nin merkezi olarak daha doğuda bir şehrin seçilmesi sadece düşmana yenilmiş olma anlamı taşımamaktadır. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri sonrası ve Sakarya Muharebelerinden hemen önce yaşanan asker kaçakları olayları milli unsurlar için büyük tehlike niteliği taşımaktadır. Öyle ki bu kişiler her an çetecilik ve yağma hareketi yapabilecek unsurlardır. Yapılacak yeni bir çekilme harekâtı cephe hattında olduğu kadar sosyal hayatta da bu çetelerin istilaları sonucunda büyük bir faciaya yol açacaktır²⁸⁵.

1 Ağustos 1921 Açıksöz gazetesinde, bir gün önce İleri gazetesinde çıkan haberlerin benzerlerine yer verilmiş ve "Hainlerin Cezası" ve "İstiklal Mahkemeleri" başlıkları altında Yunan ordusuna iltihak eden yirmi sekiz Rum'un idam edildiği bildirilmiştir. Haberin devamında yer alan ifadelere baktığımızda, idam edilen kişilerin Osmanlı Devleti'ne bağlı oldukları halde Yunan ordusuna iltihak ile hükümet matbaasına karşı silah istimal eden ve Seyitgazi civarında Yunan ordusuyla birlikte icra ettikleri muharebede esir edilen İzmir, Bursa ve Edirneli yirmi sekiz Rum olduğu görülmektedir. Bu kişiler İstiklal Mahkemesi'nce idama mahkûm edilmişler ve idam edilmişlerdir²⁸⁶.

Gazetenin verdiği bu haber oldukça önemlidir çünkü, Millî Mücadele'ye karşı en yıkıcı etkenler birisi de yerli Rumların cephe gerisinde ve hatta ordu içerisinde yaptıkları

²⁸³ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1961, s. 254.

²⁸⁴ Salih Bozok; Cemil S. Bozok, *Hep Atatürk'ün Yanında*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, s. 105.

²⁸⁵ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Millî Mücadele Anıları*, Varlık Yayınevi, İstanbul 1971, s. 145.

²⁸⁶ *Açıksöz*, 1 Ağustos 1921, N: 248.

iharetlerdir. Bu durum ordu içerisinde bölünmelere ve asker kaçakları olaylarının yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Halk arasında isyanlar ve bozgunculuk faaliyetlerinin artışına neden olarak Millî Mücadele'ye zarar vermektedir. Bu dönemde orduyu ve milleti düşmanlarımıza karşı psikolojik olarak güçsüz düşürme hedefindeki bu faaliyetlere karşı İstiklal Mahkemeleri katı kurallar uygulamıştır. Vatanın salâhiyeti için bu tür faaliyetlere girenler İstiklal Mahkemeleri tarafından idam cezasına mahkûm edilmiştir²⁸⁷.

İstikbal gazetesi ise 1 Ağustos 1921 tarihli haberlerinde harp cephesinden gelen bazı telgrafların içeriğine yer vermiştir. "Harp Cephesini Ziyaret" başlığı ile yapılan haberde, milletin selam ve şükranını orduya iletmek üzere Büyük Millet Meclisi tarafından cepheye gönderilen sekiz kişilik heyetten gazeteye gönderilen telgraftan bahsedilmektedir. Cephedeki heyetten meclise gönderilen raporlara göre heyet, öncelikle bu sabah cephe karargâhına gelmiş, mecruh ve hasta gazileri ziyaret etmiştir. Heyet buradaki ilk izlenimleri olarak ise fedakâr ordumuz kumandanından neferine kadar düşmana kat'i darbeyi indirmek hususundaki sarsılmaz imanda kararlı olduğunun görüldüğünü ifade etmektedir. Raporda ordunun sükûnet ve emniyet içinde çalışmakta olduğu, geri mıntikalarda vatanın her tarafında aynı emniyet ve sükûnet için aynı maksatla gayret edildiğine şahit olduğundan söz edilmekte ve kıtaatı ziyaret ettikçe elde edilen bilgilerin peyderpey kamuoyuna arz edileceği ifade edilmektedir²⁸⁸.

Peyam-ı Sabah ise 1 Ağustos 1921 tarihli haberinde Ankara'da muharebelere devam kararının alındığı bilgisini okuyucularına servis etmiştir. "Ankara Harbe Devam Kararı Verdi" başlıklı haberin detaylarında, Fevzi Paşa'nın Yunanistan'ın istediği şekilde bir sulhun imzalanmayacağını beyan ettiğine değinilmiştir. Gazete başka bir haberinde ise İngiltere, İtalya ve Fransa gazetelerinden derlediği haberlere yer vermiştir. Adı geçen ülkelerin gazetelerinde Yunanistan'ın Ankara'ya yürümek için hazırlık yapmasının ve böyle bir harekâta girişmesinin Yunanistan için felakete sonuçlanacağına yönelik haberlere yer verildiğine değinmiştir²⁸⁹.

2 Ağustos 1921 tarihli haberlere bakıldığında ise ilk olarak resmi tebliğin Eskişehir'in doğusunda kıtaatımızla düşman birlikleri arasında keşif kolu çatışmaları ve

²⁸⁷ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975, ss. 54-56.

²⁸⁸ *İstikbal*, 1 Ağustos 1921, N: 368.

²⁸⁹ *Peyam-ı Sabah*, 1 Ağustos 1921, N: 956.; *Taksim Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv E-Kaynaklar* <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?undefined.>, (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

süvari faaliyeti olduğu yönünde bilgilerin yer aldığına değinmek gerekir. Bununla birlikte resmi tebliğe göre, Afyonkarahisar mıntıkasında ileri müfrezeler Süleymanlı, Çobanlar, Karaarslan, Aşıklar civarında düşmanla temastadır. Dinar mıntıkasında bir müfrezeye taarruz etmek isteyen düşman, ateşle tard edilmiştir²⁹⁰.

Açıksöz gazetesinin “Akıncı Müfrezelerimizin Faaliyeti” başlığı ile son dakikada güvenilir kaynaklardan aldığını ifade ettiği habere göre akıncı müfrezeleri, Altuntaş mıntıkası gerilerinde düşmana pek mühim bir akın yapmıştır. Haberin devamında, Beşkemp’e ilerleyen süvari kıtaatımızın düşmanın bir muhabere müfrezesini basmış olduğuna ve harekâtına devam ederek Durağlı-Sinan Paşa arasında bir otomobil kolunu ateş altına aldığına değinilmiştir. Ayrıca burada iki zabıt, yirmi dokuz nefer esir ve bir miktar silah ve elbise ile muhabere malzemesi iğtinam edilmiştir. Birliklerimiz düşmanın telgraf ve telefon hattını tahrip ettikten sonra Sandıklı’ya yönelmişlerdir. Gazetenin “Yunan Mecruhları” başlıklı haberinde ise Yunanlıların içinde bulunduğu acı durum ortaya konulmak istenmiştir. Haberde Yunanlıların vapurlar dolusu ile Atina’ya yaralı asker naklettikleri aktarılmıştır. “Hint Müslümanlarının Muhtırası” başlıklı haberin içeriğinde Hint Müslümanlarının, Türkiye ile adil bir barış antlaşması yapılması yönündeki taleplerini bir muhtıra ile İngiliz Hariciye Nazırı Curzon’a iletmiş oldukları bilgisi paylaşılmıştır²⁹¹.

İleri gazetesi Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’nın harp meydanındaki askeri faaliyetlerini gözlemleyerek ulaştığını iddia ettiği sonuçlara dayanarak, harbin sükûn devresinin son bulmak üzere olduğu haberini yapmış ve yakında yeniden muharebelerin başlayacağını bildirmiştir²⁹².

Anadolu’da Yeni Gün ise sayfalarında Mustafa Kemal Paşa’nın Müdafaa-i Hukuk Riyasetine gönderdiği bir telgraftan bahsederek, bu telgrafın içeriğinde Mustafa Kemal Paşa’nın, bütün milletin tek vücut olması gerektiğinin üzerinde durduğunu aktarmıştır. Yeni Gün “Türk Kudretini Yunanlılar Bile İtiraf Ediyor” başlıklı haberinde ise kısaca Yunan gazetelerinde yer alan haberlerde, ordunun kuvvet ve harp kabiliyetini muhafaza ettiğinin Yunan basını tarafından da kabul edildiğini belirtmekte ve kumandanlarımızın yüksek becerilerini itiraf etmekte olduklarını okuyucusuna aktarmaktadır²⁹³.

²⁹⁰ Açıksöz, 2 Ağustos 1921, N: 249

²⁹¹ A.g.g., N: 249.

²⁹² İleri, 2 Ağustos 1921, N: 113-298.

²⁹³ Anadolu’da Yeni Gün, 2 Ağustos 1921, N: 297.

Yeni Adana gazetesi ise Fevzi Paşa'nın, ordumuzun düşmanının arzu ettiği mahalde değil bizim arzu ettiğimiz yerde muharebeyi kabul ederek düşmana keskin darbeye vuracağını açıkladığı beyanatını 2 Ağustos 1921 tarihli sayısında okuyucusuna aktarmıştır²⁹⁴.

3 Ağustos 1921 günlü haberlerde Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde başyazarlarından Hüseyin Sait tarafından "Silah Başına" başlığı ile kaleme alınan yazıda yer alan ifadeler özetle şunlardır:

Eskişehir'i terk ve tahliye ettiğimiz günden beri ne zaman gözümü kapasam karşımda Yunan askerlerini Eskişehir'in önünde nöbet tutarken görüyorum. O zaman Gazi Osmanoğlu'nun eli kulağımı tutarak işte bak gör utan! Diyor, zannediyorum. Eminim ki bu hayal hepimizin gözlerini kapattığında her gün her saatte beliriyor. Biz yerimizde rahat duruyoruz. Bu ataletimize karşı düşman her gün Eskişehir'in münasip yerlerine yeni bir kuvvet gönderiyor. Şu aralık çareyi firarda arayan şahsiyetler içimizden çıkarılacak olursa o gün milletin son neferine kadar bir maksat için feryat ettiğini işitiyoruz. Behemehal bu Yunanlılar Eskişehir'den çıkarılmalıdır ve takip edilmelidir. Bu maksat hasıl olmadıkça Batı Anadolu'da tutunmak bizim için biraz zordur²⁹⁵.

İstikbal gazetesinde ise Yunan basınından alıntı yapılan satırlar değerlendirilerek muharebeler hakkında, "Bizim planlarımız varsa, unutmamalıyız ki düşman da mükemmel kumandanlara ve planlara sahiptir" ifadesine yer verilmiş ve her konuda temkinli davranılması gerektiği belirtilmiştir. Gazete Mustafa Kemal Paşa için ise Harb-i Umumi'nin doğurduğu bir dâhi olduğu yorumunu yapmıştır. Gazete bu haberi ile Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın sadece milletimizin değil düşmanın da takdirini kazanmış bir komutan olduğunu yazmıştır²⁹⁶.

4 Ağustos 1921 tarihli resmi tebliğde Anadolu Ajansı Amerika'da yaşayan Rumlar tarafından Yunanistan adına yardımların toplandığına dair haberlerin geldiğine yer vermiştir²⁹⁷.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise bugün yayınladığı bir haber ile 4 Ağustos 1921 tarihinden itibaren Kütahya-Eskişehir Muharebeleri hakkında belirli günlerde yayınlanacak yeni bir haber dizisi meydana getireceğini duyurmuştur. Tevhid-i Efkâr bu dizinin ilk sayısı olarak

²⁹⁴ *Yeni Adana*, 2 Ağustos 1921, N: 136.; İbrahim İslam a.g.t., ss. 67-68.

²⁹⁵ *Anadolu'da Yeni Gün*, 3 Ağustos 1921, N: 298.

²⁹⁶ *İstikbal*, 3 Ağustos 1921, N: 370.

²⁹⁷ *Anadolu Ajansı*, 2-4 Ağustos 1921, N: 459.; Sevcan Başboğa, a.g.t., s. 159.

da “Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Nasıl Oldu” ve “Anadolu Muhbir-i Mahsusamızın Harekât-ı Harbiye Hakkındaki Mektupları” başlıkları altında şu bilgileri paylaşmıştır:

Malum olduğu üzere düşman İkinci İnönü Muharebelerinden beri bütün varlığıyla ve bütün vasıtalarıyla bu taarruzun başarısı için çalışıyor. 1 Temmuz 1921’den beri de bütün Müttefik kuvvetlerini toplamaya çalışıyor. Bu sebeple Tekfur dağında cephenin kuzeyinde bulunan kuvvetlerini hep Bursa Cephesi’ne doğru çekiyor ve büyük bir ciddiyetle tahkimatını yapıyor. 7 Temmuz 1921 günü bu tahkimatları ikmale başladılar ve 9 Temmuz 1921’den itibaren ise ileri harekâta başladılar. Şu an itibariyle düşmanın kuzeyde yani Bursa Cephesi’nde dört fırkası ve müstakil süvari fırkasının mühim bir kısmı; güneyde Kütahya-Afyonkarahisar Cephesi’ne karşı iki fırka; Afyonkarahisar-Uşak şimendiferi boyunca ise beş fırka; Uşak-Gediz arasında da bir fırkası bulunmaktadır. 9 Temmuz 1921’de düşmanın Bursa Cephesi’nde çeşitli guruplardan oluşan kuvvetleri Bursa’nın güneyinden ilk önce ileri harekâta başladı. Bursa gurubunun diğer kolları 10-11 Temmuz 1921 günlerinde Yenişehir-Hasanpaşa hattını işgal etmişlerdir²⁹⁸.

Gazetenin bu haberi oldukça detaylı olmakla birlikte asıl amacı halkı durumdan haberdar ederken, muharebelerin bizim açımızdan aslında çok vahim bir vaziyette olmadığını anlatma çabası içerisinde olmasındandır. Gazete bu tür haberler ile halkın karamsarlığa kapılmasını engellemek için ordunun çekilmesindeki ve cephe hattındaki sükûnetin asıl sebebini sayfalarından izah etmektedir.

Yunanlılar muharebeler sırasında işgal ettiği bölgelerde çok büyük bir kıyım ve yıkıma sebebiyet olmuştur. Tevhid-i Efkâr bu işgali daha ziyade hafifleterek sayfalarına taşıma gayretindedir. Nitekim Eskişehir muharebeleri sonrası 100 kilometrelik bir alan Yunan ordusuna bırakılmıştır. 18 Temmuz’da alınan Sakarya nehrinin doğusuna çekilme kararı ise halk arasında çok büyük bir üzüntü ve güvensizliğe sebep olmuştur. Böyle hassas bir dönemde Türk gazetelerine düşen görev de elbette halkı doğru bilgilendirirken aynı zamanda halkın moral ve orduya olan güvenini de diri tutmak olmuştur²⁹⁹.

Tevhid-i Efkâr bugünkü haberlerinin devamında Anadolu’da devam eden muharebelere karşı İstanbul Türklerinin tutumuna da değinmiştir. Yunanlıların taarruzlarının artık durduğunu belirten gazete, “9 Temmuz 1921’den beri devam eden harekât-ı harbiye esnasında İstanbul matbuatı kim bilir ne buhranlar geçirmiştir” ifadesi ile Millî Mücadele’ye destek vermeyen İstanbul gazetelerini eleştirmiş ve onları İstanbul halkını Anadolu’daki gelişmeler hakkında yeteri kadar bilgilendirmemekle suçlamıştır. Bu

²⁹⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 4 Ağustos 1921, N: 57-3085.

²⁹⁹ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 368.

gazetelerin Yunan kaynaklı haberleri İstanbul halkına kim bilir nasıl gürültülü ve süslü olarak anlatılmış olabileceğini sorgulayan gazete, İstanbul'un bütün kalbi ve ruhuyla alakadar bulunduğu bu mücadeleye ancak uzaktan ve en dolambaçlı yollardan dahil olabildiğini belirtmiştir. Gazete bu haberinde İstanbul halkının Millî Mücadele'nin yanında olmakla birlikte Anadolu'daki mücadeleler hakkında doğru bilgiyi almak için bir çaba içerisinde olmadıklarından da bahsetmektedir³⁰⁰.

İleri gazetesi 4 Ağustos tarihli verdiği haberde Yunanistan'da bir takım iç karışıklıkların meydana gelmeye başladığına değinmiştir. "Yunanistan'da İhtilal Emareleri" başlıklı haberde Girit'teki Konstantin taraftarlarının ve Tesalya'daki köylülerin hareketlerinin Atina Hükümeti'ni düşündürdüğü ifade edilerek, bu iki gurubun her an çatışma riskinin bulunduğunu okuyucuya aktarmıştır³⁰¹.

5 Ağustos 1921 tarihinde Tevhid- Efkâr gazetesi bir önceki gün vermeye başladığı harp muhabirinin günlüklerini yayımlamaya devam etmiştir. Haberin detaylarına göre, Afyonkarahisar'da bulunan kuvvetlerimiz, esasen elinde bulunan bu noktalara doğru ilerleyen düşman kuvvetlerinin küçük bir direnişiyle karşılaşarak şehrin dışındaki mevzilerine çekilmiştir. Sonra yapılan karşı taarruzla düşmanın bu bölgeye yapmış olduğu taarruzu püskürtülmüştür. Düşmanın Bursa'dan gelen kuvvetlerinden yalnızca Kütahya üzerine ilerleyen kol, hareketinde amacına ulaşabilmiştir. Diğer birlikler ise çok yavaş ilerlemiş ve pek çok zaman da karşı taarruzlar ile durdurulmuştur. Muharebelerin başında Uşak-Gediz, Uşak-Altıntaş mıntikasından taarruz eden düşman kolları ise 14-15 Temmuz 1921 günlerinde bu sahadaki konuşlanan kıtaatımızı dört fırka ile tazyik ederken Afyonkarahisar-Uşak hattı üzerinde bulunan diğer iki düşman fırkası da birliklerimizin gerilerine doğru ileri harekâta bulunmuştur. Artık hasmın maksadının tamamen ortaya çıktığı bu sıralarda Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, kendisine mahsus olan sükûnet içerisinde hızla son kararını vermiş ve düşman ile kat'i muharebeyi düşmanın değil, kendi istediği yerde yapma kararı almıştır. Buna göre ordumuzun sağ cenah ve merkezdeki birlikleri ile düşmana karşı konulacak, aynı zamanda da Kütahya-Eskişehir-İnönü bölgelerini tahliye ederek bu hattın doğusunda yeni bir hatta çekilecektir³⁰².

³⁰⁰ *Tevhid-i Efkâr*, 4 Ağustos 1921, N: 57-3085.

³⁰¹ *İleri*, 4 Ağustos 1921, N: 127-298.

³⁰² *Tevhid-i Efkâr*, 5 Ağustos 1921, N: 58-3086.

Konya’da yayın yapan ve Milli Mücadele’de yapmış olduğu haberler ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa tarafından “Garp Cephesi’nin vefakâr bir dostu” olarak addedilen Babalık gazetesinin 4 Ağustos 1921 tarihli nüshasında başyazar Samizade Süreyya, “Yeni Vaziyet Karşısında” başlıklı haberi ile ordumuzun Sakarya nehrinin doğusuna ric’at etmiş olması ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

Ordumuzun Eskişehir’in doğusuna çekişmesi üzerine meydana gelen yeni vaziyet ilk günlerde işin aslını bilmeyenler tarafından farklı yorumlarla eleştirildi. Halbuki işin aslı oldukça açıktır. Şüpheye, endişeye gerek yoktur. Bunu kesin olarak söyleyebilirim ki ordumuz hâlâ bu muharebelerden önceki muzaffer ordudur. Düşmanlarımız son ve kat’i muharebeyi kendi istedikleri yerde yapmak istiyorlardı. Biz ise mahirane bir surette yaptığımız askeri manevralar ile düşmanın bu planını akim bıraktık. Bu harekâtla da ispat ettik ki ordumuz düşmana kendi istediği yerde muharebe etme planını kabul ettirecek kuvvettir³⁰³.

İleri gazetesi ise bugünkü haberlerinde doğu illerindeki kuvvetlerimizden ilk bölüklerin Batı Cephesi’nde mücadele etmek için bölgeye intikal etmeye başladığını yazmıştır. Gazete bu haberi ‘doğu vilayetlerinin ilk manevi kuvveti Ankara’nın kuzeyindeki Türk hududuna vasil olmuştur’ ifadesiyle vermiştir³⁰⁴.

Anadolu’da Yeni Gün Gazetesi “İsmet Paşa Hazretleri Dün Gönderdikleri Telgraflarda Diyorlar Ki” başlıklı haberinde, bizzat İsmet Paşa tarafından kendilerine gönderildiğini ifade ettiği bir telgraf yayınlamıştır. Telgrafa göre Batı Cephesi Komutanı, düşmanın içinde bulunduğu vaziyetinin hakikat’ini anlayıp endişe ile düşünmeye başladığını belirtmektedir. İsmet Paşa, büyük hedefimiz olarak ise düşmanın kesin olarak mahvedilmesi olduğunu ifade etmektedir. Telgrafın içeriğinde İsmet Paşa’nın “Buna emniyeti hülâsa ile itimat ediniz. Orduya hizmeti en büyük fariza-i diyanet ve himmet biliniz. Millet sulh isterken Kral harp istedi. Ama bu isteyiş Kral’ın burnundan gelecek, nihayet kendisini baş aşağı düşürecektir” ifadelerine yer verilmiştir.

Anadolu’da Yeni Gün gazetesinde yer alan diğer haberlerde ise Yunan basınından Avmanite gazetesinin yayınladığı bir habere yer verilmiştir. Bu habere göre Kral Konstantin’in Yunan milletini aldatmakta olduğu fikri ortaya atılmıştır. Bu fikre gerekçe

³⁰³ Ömer Sami Coşar, a.g.e., s.140.

³⁰⁴ İleri, 5 Ağustos 1921, N: 129-298.

olarak ise Kral'ın Venizelos'un siyasetini takip ettiği, fakat artık Yunanistan'ın her ucunda isyanların baş göstermeye başladığı ifadesi gösterilmiştir³⁰⁵.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yer alan haberlerde ise Anadolu'daki muharebeler hakkında bazı yabancı basında yer alan haberlere değinilmiştir. “Yunan'ın İstanbul Üzerine Yürüyemeyeceği Bildiriliyor” başlıklı haberde, İngiltere Hükümeti'nin İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgaline itiraz etmeyeceğine dair yazılan haberleri resmi tebliğler yolu ile yalanlamakta olduğu belirtilmiştir. “Yunanistan'daki İhtilal Dehşetleniyor” başlıklı haberin içeriği ise Yunanistan'daki iç karışıklıkları konu edinerek, köylülerin mal sahiplerini çiftliklerinden kovup mülklere el koyduklarını kapsamaktadır³⁰⁶.

Peyam-ı Sabah'ın haberine göre ise milli ordu gelecekteki muhtemel yeni bir muharebeye karşı her türlü taktiksel çalışmaları tamamlamış durumdadır. Gazetenin “Milli Ordu Nerelerde Tahaşşüt Ediyor” başlığı ile verdiği habere Kuva-yı Milliye Ankara'yı şiddetle müdafaa etmeye karar vermiştir. Ayrıca gazetenin Yunan kaynaklarına dayandığı haberine göre, muharebelerin gerçekleşeceği ilk hat Eskişehir'den 20 kilometre uzakta başlayacaktır. Fakat Kuva-yı Milliye asıl kuvvetlerini takriben Eskişehir'in yüz kilometre ötesinde bulunduracaktır.

Peyam-ı Sabah bir diğer haberinde ise İleri gazetesinin yukarıda değindiğimiz haberini destekler nitelikte bir haber yayınlarak, milli orduya yeni kuvvetlerin katıldığı bilgisini İstanbul halkına duyurmuştur. “Ankara'ya Takviye Kıtaat Geldi” başlığı ile verilen haberde Erzurum ve doğu illerinden gönderilen ilk takviye kıtaatının Ankara'nın kuzeyindeki Türk hududuna ulaştığı bildirilmiştir. Bu kuvvetler Miralay Kadri Bey'in kumandası altında bulunmaktadır³⁰⁷.

Tevhid-i Efkâr ise Mustafa Kemal Paşa'nın cephedeki vaziyeti yerinde incelemek üzere cephe hattına gittiği haberini paylaşmış ve Paşa'nın cepheyi denetledikten sonra cephe hattındaki durum ile ilgili olarak meclise çektiği telgrafa yer vermiştir. “Mustafa Kemal Paşa Cephede” başlığı ile gazete sayfalarındaki yerini alan haberde, Batı Cephesi Karargâh-ı Umumiyesi'ne doğru yola çıkan Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan meclis riyasetine hitaben 27 Temmuz 1921 tarihli gönderilen telgrafnâmeden de bahsedilmektedir. Haberde Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Cephesi Karargâhı'na ulaşarak İsmet Paşa ile

³⁰⁵ *Anadolu'da Yeni Gün*, 5 Ağustos 1921, N: 300.

³⁰⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Ağustos 1921, N: 14492.

³⁰⁷ *Peyam-ı Sabah*, 5 Ağustos 1921, N: 960.

görüştüğü belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın raporuna göre düşman, Eskişehir'in batısında bulunmaktadır. Telgrafta yer alan bilgilere göre Türk ordusunun nizam ve intizamı ise her suretle kuvvetlidir"³⁰⁸.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinin 7 Ağustos 1921 tarihli nüshasında "Eskişehir Caddesi Üzerinde Düşmanın Geri ile Muvasalası Kesildi" başlığı ile yer alan ve cepheden son dakikada alındığı ifade edilen bilgilere göre, Söğüt'ten Bozüyük-İnönü'ye ilerleyen kollarımız Eskişehir Caddesi üzerinde düşmanın gerisi ile bağlantısını kesin olarak ve düşmana ağır zayıt verdirerek kesmiştir. Gazetenin "Prens Andrea Mecruh Düştü" ve "Yunan Zayıtı 30 Binden Fazla" başlıkları ile verdiği haberlerde ise Yunan 13'üncü Kolordu Kumandanı Prens Andrea'nın Eskişehir civarında yaralandığını bildirmiştir³⁰⁹.

Açıksöz, 8 Ağustos 1921 günlü haberinde "Denizlerde De Soygunculuk" başlığı ile Yunanlıların Batı Anadolu'da yaptığı soygunlardan başka, Karadeniz'deki evleri ve kahvehaneleri de harp kaçağı eşyası diye müsadere ettiklerini haberleştirmiştir³¹⁰.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, Yunan ordusunu işaret ederek "30.000 Yaralı" başlığı ile yukarıda verilen Yunan ordusu hakkındaki haberini destekleyen bilgiler paylaşmıştır. Haberde, Batı Anadolu'da Yunan işgali altındaki topraklarda bulunun bütün hastanelerin Yunan yaralılarıyla dolu olduğu ve Yunan vapurlarının sürekli olarak Yunan anakarasına yaralı asker taşıdığını bildirmiştir. Gazete İzmir'den aldığını yazdığı ve güvenilir olduğunu iddia ettiği bilgilere dayanarak, Yunan zayıtının resmi olarak duyurulan rakamlardan çok daha fazla olduğunu belirtmiştir. Devamında, trenlerin mütemadiyen yaralı taşımaya rağmen Yunanlıların hâlâ yaralı askerlerin naklinin arkasını alamamış olduğunu sayfalarına taşımıştır. Verilen bilgilere göre temmuz ayının sonuna kadar muharebe hattından İzmir'e gönderilen yaralıların miktarı 30 binden fazladır. Bütün hastanelere, diğer devlet binalarına, adalara, Selanik'e ve Yunanistan'a yaralı asker taşınmaktadır. Yunan işgal hattı güzergâhındaki binalar, kasabalar, köyler yaralı Yunan askerleri ile doludur.

Tercüman-ı Hakikat devam eden muharebeler ve Yunanlıların İstanbul üzerine yürüme hülyaları içinde olduğu haberlerinin yayılması üzerine yaptığı haberde, bu durumun bir hayalden öteye geçemeyeceğini savunmuştur. "Güzel İstanbul'umuz Bugün de Yarın da Bizimdir" başlıklı haberde, İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberlerinin her

³⁰⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 7 Ağustos 1921, N: 60-3088.

³⁰⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 7 Ağustos 1921, N: 14494.

³¹⁰ *Açıksöz*, 8 Ağustos 1921, N: 254.

tarafından kesin olarak yalanlandığını söyleyen gazete, bugünkü nüshasında İstanbul silüetinin yer aldığı bir görsele de yer vermiştir³¹¹.

Açıksöz gazetesinin 7 Ağustos 1921 tarihli resmi tebliğinde İsmet Paşa için bir teşekkür yazısı yer almıştır. Gazete “Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine Büyük Millet Meclisi Şükran ve Muhabbetini İblâğ Ediyor” başlıklı haberinde, Büyük Millet Meclisi’nin dünkü toplantısında vazifesini büyük bir gayret ve dirayetle ifa etmekte bulunan Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa’ya, Meclis’in beslediği şükran ve muhabbeti bir Millet Vekili’nin yaptığı konuşma aracılığı ile bildirdiğini belirtmiştir³¹².

Açıksöz 8 Ağustos 1921 tarihli resmi tebliğinde ise cephelerde sükûnetin olduğunu bildirmiştir. İleri gazetesi ise aynı konu ile ilgili olarak “Cephe Gerisinde Akıncılarımızın Kahramanlığı” başlığı ile cephelerde sükunetin olmasına rağmen, cephe gerisinde askeri faaliyetlerin devam ettiğine değinmiştir³¹³.

9 Ağustos 1921 tarihli resmi tebliğ ve devamındaki haberlerde Açıksöz gazetesinde yer alan bilgilere baktığımızda, ilk olarak düşmanın piyade ve süvariden meydana gelen bir miktar kuvveti ile Söğüt’ün kuzeydoğusundaki Samri köyüne gelmiş olduğu ve ahaliye işkence yaptıktan sonra köylünün hayvanlarını zorla toplayarak geri dönmüş olduğu bilgisi yer almaktadır. Keza düşmanın bir süvari müfrezesi Seyitgazi’nin 25 kilometre güneyindeki Yazılıkaya köyüne girerek, çeşitli eşkıyalıklar yaptıktan sonra yöre halkından altı kişiyi beraberlerinde alıp götürmüştür. “Rum Çeteleri Yağmaya Soygunculuğa Devam Ediyor” başlıklı bir diğer haberde ise Rum çetelerinin Günyüzü havalisinde Hakkilise, Merkepli, Aydın köylerini basarak halkın parasını ve hayvanlarını tamamen gasp ettiği bilgisi yer almıştır. Habere göre Kayış dağı civarında Sultan Çiftliği’ne baskın yaparak halktan istediği 5 bin lirayı elde edemeyen Rum çeteleri köy ahalisini birer birer soymuşlardır³¹⁴.

10 Ağustos 1921 tarihli haberinde İleri gazetesi “Sevr Muahedesinin Sene-i Devriyesi 10 Ağustos 1920” başlıklı haberi ile bir yıl önce hayata geçirilmek üzere tasarlanan Sevr Anlaşması ile ilgili bazı bilgiler paylaşmıştır. Gazete, 10 Ağustos 1920 gününün tarihimizin en acı günlerinden birini hatırlattığını ifade ederek, bir seneden beri cereyan eden vakaların doğuda Türklüğün en önemli barış kaynağı olduğunu ispat ettiği

³¹¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 6 Ağustos 1921, N: 14493.

³¹² *Açıksöz*, 7 Ağustos 1921, N: 253.

³¹³ *İleri*, 8 Ağustos 1921, N: 132-298.

³¹⁴ *Açıksöz*, 9 Ağustos 1921, N: 255.

sonucuna varmıştır³¹⁵. *Tevhid-i Efkâr* gazetesi ise aynı konu ile ilgili olarak “Acı Bir Günün Sene-i Devriyesi” başlıklı bir haber yapmış ve 10 Ağustos gününü Sevr Anlaşması’nın imzalandığı kara günün birinci senesi olarak nitelemiştir³¹⁶.

11 Ağustos resmi tebliğ haberlerinde, Batı Cephesi’nde keşif kolu faaliyetlerinin gerçekleştirildiği haberlerine yer verilmiştir. Resmi tebliğe göre, Dinar mıntıkasında Sandıklı kuzeyinde ric’ata mecbur bırakılan bir düşman müfrezesi Başağaç civarındaki mezraları yakmıştır. Sarayköy Cephesi’nde demiryoluna saldırmak isteyen düşmanın keşif kolu ise karşı ateşle püskürtülmüştür³¹⁷.

Anadolu’da *Yeni Gün* gazetesi 11 Ağustos 1921 tarihli sayısında Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da zafer elde etmek için ne gerekiyorsa onun yapılacağına dair sözlerine ve devamında da cephedeki son gelişmelere dair bilgilere yer veren bir haber yayınlamıştır. “Mustafa Kemal Paşa Diyor Ki” başlığı ile aktarılan haberde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın, “gayenin gerçekleşmesi için her şey yapılacak, memleket ve milletin bütün kuvvetlerinin neticeye ulaşma yoluna sevki için hiçbir tedbirde müsamaha edilmeyecek” sözlerine yer veren gazete, Paşa’nın “millet iradesi harekât tarzımızın aslını teşkil edecektir” ifadesini de satırlarına taşımıştır. Haberin devamında hiçbir surette kesintiye uğraması mümkün olmayan millet iradesinin, düşman ordusunu imha etmek ve millet iradesini anayurdumuzun yer köşesine hâkim kılmak için esas olduğu belirtilmiştir.

Anadolu’da *Yeni Gün* cephe hattındaki gelişmelere yönelik olarak ise bugün geç vakte kadar devam eden düşman taarruzlarının mukabil taarruzlarla püskürtülmüş olduğunu bildirmiştir. Haberin detaylarında düşmandan biri zabit olmak üzere bir miktar esirin alındığı bilgisi de yer almaktadır. Haberde ganimet olarak ise birkaç makineli tüfeğin elde edildiği ifade edilmiştir. Cephe hattındaki çatışmalarda düşman zayıtının çok büyük olduğunu belirten gazete, düşman işgali altındaki köylerde faaliyet gösteren süvarilerimizin düşmanın Güzelcekele civarındaki ordugahlarını topçu ateşi altına alarak zayıt verdimiş olduğunu duyurmuştur³¹⁸.

Tercüman-ı Hakikat, diğer gazetelerin daha önceki sayılarında verdiği bir haberi 11 Ağustos tarihli nüshasında kaleme alarak, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Yunanlıların

³¹⁵ *İleri*, 10 Ağustos 1921, N: 137-298.

³¹⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 11 Ağustos 1921, N: 64-3092.

³¹⁷ *Açıksöz*, 11 Ağustos 1921, N: 257.

³¹⁸ *Anadolu’da Yeni Gün*, 11 Ağustos 1921, N: 309.

başarısının bir zafer olarak nitelendirilemeyeceğini “Rakamlar Lazım” başlıklı haberi ile aktarmıştır. Gazeteye göre Anadolu’da son Yunan taarruzunun muvaffakiyeti hakkında genel bir kanaat oluşturmak için bir şey eksiktir. O da şudur ki, Yunanlılar tarafından alınan Türk esirlerine ve toplarına dair resmi ve tafsilatlı bir liste ortaya çıkarılmış olmamasıdır. Yunan tebliğleri bu konuda bazı miktarlar zikrediyorlarsa da bu miktarla asla sıhhatli bilgiler değildir. İşte bunun içindir ki başarılarının nafile olduğu görülmektedir³¹⁹.

İkdam gazetesi 12 Temmuz 1921 tarihli haberinde, batılı devletlerin kendi aralarında Anadolu’daki muharebeleri görüştiklerini ve sözde tarafsızlık kararı aldıklarını konu edinmiştir. Habere göre, şark meselesini müzakereye başlayan müttefikler ne Türkiye’ye ne Yunanistan’a muavenette bulunmamaya karar verdiler³²⁰.

13 Ağustos 1921 günü yayımlanan resmi tebliğde, Batı Cephesi’nde keşif faaliyeti olduğu ve ileri arazide düşman kuvvetlerinin bazı hareketlerinin görüldüğü bilgisi yer almıştır. Haberde düşman gerilerine akın yapan bir süvari kıtaatımızın Altuntaş’a baskınlar düzenlediğinden ve bu civarda bir süvari ve bir piyade bölüğü korumasındaki düşmanın nakliye koluna saldırıda bulunulduğundan bahsedilmiştir. Birliklerimiz bu saldırılarda düşman birliklerine otuzdan fazla maktul verdirerek dağıtılmış, birçok teçhizat ve erzak iğtinam etmiştir. Sandıklı civarında bir müfrezemiz düşmanla müsademe etmiştir³²¹. Açıksöz, 13 Ağustos 1921 tarihli haberlerinin devamında ise “Canavarlık Teşkilatı” başlığı ile sözde tarafsız İngilizlere dünyada utanmanın nasip olmayacağını belirterek, İngilizlerin müzakeratıyla İstanbul Rum Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından teşkil ve idare edilen Rum çetelerinin Kabaklı, Armutlu, Koyundere çiftliği, Arnavut köyü, Tatarlı taraflarına saldırılar düzenlediğini bildirmiştir. Habere göre bu haydutların vazifesi, İslam köylerini basmak, yakıp yıkmak ve Müslüman ahaliyi akla hayale gelmeyen feci işkencelerle ifa ve imha etmektir. Gazete, “Son Yunan Harekâtı Neye Mal Oldu 35 Bin Yaralı” başlığı altında ise İzmir’e günde iki üç defa olmak üzere vagonlarla Yunan yaralılarının taşındığı, hastanelerin muharebelerde yaralanan askerler ile dolu olduğu, yaralıların meydanlara yatırıldığı okuyucuya aktarılmıştır. Öyle ki haberde posta vapurlarının bile yaralıları için hastane vapuruna dönüştürüldüğü ifade edilmektedir³²².

³¹⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 11 Ağustos 1921, N: 14498.

³²⁰ *İkdam*, 12 Ağustos 1921, N: 8769.

³²¹ *Açıksöz*, 13 Ağustos 1921, N: 258.

³²² A.g.g., N: 258.

Tercüman-ı Hakikat 13 Ağustos 1921 tarihli haberlerinde, milli çetelerin Millî Mücadele'deki önemine vurgu yapan bir habere yer vermiştir. Gazete tarafından “Çetelerimiz Yunanlıları İzaç Ediyor” başlığı altında derlenen haberde, milli çetelerin Yunan ordusunu sürekli olarak taciz ettiğine ve milli çeteler tarafından işlerinin kesildiğinden ve Yunanlıların zor günler yaşadığından bahsedilmektedir. Haberde yer alan bilgilere göre, çetelerin Yunan ordusuna verdirdiği zayıat büyüktür. Yunanlılar bu çetecilik faaliyetleri karşısında İzmir'in bir kısmını tahliye etmek zorunda kalmışlardır³²³.

Açıksöz 14 Ağustos 1921 tarihinde yayımlanan nüshasında “Cephelerde Keşif Faaliyeti” başlığı ile Batı Cephesi'nde keşif faaliyeti olduğunu aktarmıştır. Gazete bugünkü nüshasında asıl haberleri ise “Sefil Ruhlu Mahlûklar Hakaretlerini Ne Kadar Artırdılar” başlığı altında toplamıştır. Haberin içeriğinde akıncılarımızın Elvanlı istasyonuna taarruz etmesi üzerine Yunanlıların Eşme ve Elvanlı ahalisini başta Kaymakam Şevki Bey olduğu halde yaya olarak Alaşehir'e sürdüğü bilgisini paylaşmıştır. Habere göre Kaymakam yolda görmüş olduğu hakaretlerden dolayı kahrından vefat etmiştir. Sındırgı Kadısı Kasım Efendi de Yunanlılar tarafından tutsak edilerek İzmir esir karargâhına sevk edilmiştir³²⁴.

Vakit gazetesi 14 Ağustos 1921 tarihli haberlerinde Sakarya hattında muharebelerin henüz başlamadığını, fakat cepheden muharebelere yönelik ilk ayak seslerinin gelmeye başladığını bildirmiştir³²⁵.

Dertli gazetesinde 14 Ağustos'ta yer alan bir haberde, Bolu livasındaki genel durum ve Bolu halkının Millî Mücadele'deki konumuna dair bilgilere yer verilmiştir. 1921 yılı Ağustos'undan itibaren mülki ve askeri incelemelerde bulunmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Bolu livasında görevlendirilmiş olan Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey Bolu halkına bir hitapta bulunmuştur:

Biz Harb-i Umumi'den sonra diğer milletler gibi müreffeh yaşamak istiyorduk. İngilizler bizi esaretine almak istedi. Binlerce yıl hür yaşamış, emir etmiş bir millet esir olamaz. İşte biz Türkler, bu cihadımızda mutlaka muvaffak olacağız. Efendiler, karşımızdaki düşman yüzlerce sene hakimiyetimizde bulunmuş alçak Yunandır. Bu düşmanı inşallah çok yakında tepeleyecek ve bu mübarek sancağımızı Bursa, İzmir ve İstanbul'umuza dikeceğiz ve oradaki kardeşlerimizi esaretten kurtaracağız³²⁶.

³²³ *Tercüman-ı Hakikat*, 13 Ağustos 1921, N: 14500.

³²⁴ *Açıksöz*, 14 Ağustos 1921, N: 259.

³²⁵ *Vakit*, 14 Ağustos 1921, N: 1323.

³²⁶ *Dertli*, 14 Ağustos 1921, N: 78.; Erol Evcin, “Millî Mücadele Döneminde Bolu Livasında Düzenlenen Mitingler, İhtifaller ve Tezahürat”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 27, N: 80, 2011, s. 256.

Açıksöz, 15 Ağustos tarihinde verdiği haberde okuyucusu ile “196 Müslüman Feryadı” başlığı altında Yunanlıların Anadolu coğrafyasındaki vahşetlerine dair bazı bilgileri paylaşmıştır. Gazeteye göre Müslümanın ahı çoğaldıkça Anadolu kahramanları daha ziyade kükreyecektir. Yunanlıların, ordumuzun Anadolu içlerine doğru çekildikçe Anadolu’daki Müslümanlar tarafından ordumuza karşı kendi lehlerine olarak bir başkaldırı oluşacağını zannettiklerinden bahseden gazete, bu zanlarıyla gafil Yunanlılar Türk’ün haysiyet ve namusunu mal ve mülke tercih etmediğini bilmiyorlarmış gibi davrandıklarını ifade etmiştir. Haberde yer alan bilgilere baktığımızda bugün ordumuzla beraber çekilen Müslümanlar bir saat bile olsa Yunan gibi alçak bir milletin idaresine girmek istemeyen ve sağlam Türk kalbi taşıyan ihtiyarlar, kadınlar ve hatta çocuklardır. Bunlar harp eden ve harbi inayet-i Hak ile düşmanın son ferdi ve son zulmü Anadolu’dan çıkıncaya kadar devam ettirmek isteyen milletimiz için bir sulh tazyiki olamaz. Haberin sonunda Müslüman feryadı çoğaldıkça, Müslüman ahı yükseldikçe Anadolu kahramanlarının daha ziyade kükreyeceği belirtilmiştir³²⁷.

Güler Yüz dergisi varoluş amacı gereğince Millî Mücadele boyunca Anadolu’da meydana gelen tarihi olaylara mizahi bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Yunanlıların Anadolu’yu işgal girişimlerini ve Yunan tebliğlerini kendine has mizahi bir üslup ile okuyucularına servis eden dergi, kullandığı mizah unsurları ile dönemin basın-yayın havasına da renk getirmiştir. Örneğin 6 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Yunan Kralı Konstantin bir eşek üzerine bindirilerek “Topal Eşek ile Konstantin Cepheye Gidiyor” yorumuna yer verilmiştir³²⁸. 18 Ağustos 1921 tarihinde çıkardığı sayısında ise Sakarya Meydan Muharebesi’nin hemen öncesinde Anadolu’daki harp hakkında kendi üslubunca “Bayram Nüshası” başlığı altında Ramazan Bayramı’nı kutlamakla beraber Anadolu’nun içinde bulunduğu vaziyete de değinmiştir. Durumu bir Ramazan davulcusunun ağzından “Konstantin’in Planları Papulas’ın Yalanları” ifadeleri ile ortaya koyan Güler Yüz, isimsiz olarak çıkardığı ve derginin hediyesi olarak dağıttığı gazetede ise “Yeni Yunan Tebliğ-i Resmi” başlığı ile Yunanlıların içinde bulunduğu aciz durumu ironik bir şekilde ele alınmıştır. Haberin içeriğinde Yunan Kralı Konstantin’in ağzından askerlerimiz buldukları yerin havasını çok beğendikleri için daha ileriye gitmemeye karar verdiler, sözüne yer vererek Konstantin’in Yunan halkına söylediği yalanlara dikkat

³²⁷ Açıksöz, 15 Ağustos 1921, N: 260.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 195.

³²⁸ “Topal Eşek ile Konstantin Cepheye Gidiyor” *Güler Yüz*, Cilt: I. N: 13, 6 Ağustos 1921, s. 1.; **Bknz:** Ek 3.

çekmiştir. Dergi Yunanlıların başarısızlarını gizlemek için uydurdukları bahanelere dikkat çekmek için ise dün Türklerden binlerce esir alınması kararlaştırılmış iken bunların muhafazası ve iskanı meselesi düşünülüp bilahare icabına bakılmak üzere şimdilik bu karardan vazgeçilmiş olduğuna değinmiştir. Yine dergi Yunan askerleri arasında baş gösteren birtakım disiplinsizliklere karşı Yunanlıların çare bulamamasını da “Askerlerimizin arasında zuhur eden uyku hastalığına karşı yeni bir serum keşfedene ordu başkumandanlığı tarafından bir adet madalya verilecektir” cümlesi ile alaya almıştır³²⁹.

Açıksöz, 20 Ağustos 1921 tarihli haberlerine dün yayınlanan resmi tebliğ ile başlamış ve cephe hattında çatışma durumunun giderek arttığını belirtmiştir. Gazete Karadeniz’de ise düşman bombardımanlarının devam ettiğinden ve bu bombardımanlar sonucunda bir kadınla üç çocuğun şehit olduğundan bahsetmiştir³³⁰. Açıksöz gazetesinde “Çıkmazda Çırpınış” başlıklı yazıda ise başyazar İsmail Habip Bey, Sakarya Meydan Muharebesi öncesi genel durum değerlendirmesi niteliğinde bir makale kaleme almıştır. Makalenin önemli kısımlarının sadeleştirilmiş hali şu şekildedir:

25 gündür kıvılcıdanamayan, 25 gündür yaralı ve bitap, olduğu yerde solumaya mecbur kalan düşman üç, dört gün evvel yine harekete geldi. Fakat ruhlarımızda bir zerre endişe yok. Artık hepimiz düşmanın ne yapamayacağını ve bizim ne yapacağımızı iyice anladık. Hepimiz artık anladık ki Anadolu düşman için bir çıkmaz ve düşmanın hareketi o çıkmazda bir çırpınıştır. Bunu Yunan milleti de anlamıştır. Venizelos’u devirmesi o çıkmazdan kurtulmak içindi, o halk Anadolu seferinin uzamasından bıkmış ve uzayacağından ürkmüştü. Konstantin’e kavuşan halk, aynı zamanda sulha da kavuşacağını zannediyordu. Konstantin Atina’ya geldiği vakit baktı ki bir tarafta sulh için reyini veren bir millet, diğer tarafta harp için her yaygarayı yapan harici bir Rumluk var. O her iki tarafı tatmin edecek bir çare buldu. Venizelos’un harbi yaptığına değil, harbi uzattığına kızıyorum, dedi. Kendisi bu suretle, kısa bir harpten kat’i bir sulha varacağını ilan ediyordu. Bundan hem sulh isteyen Yunan halkı hem harp isteyen harici Rumluk memnun oldu. Biri sırtındaki ağır yükün atılacağına, diğeri Venizelos siyasetinin devam edeceğine seviniyordu. Kısa bir harpten sonra kat’i bir sulh, İşte Birinci İnönü baskını bunun için yapıldı. İkinci İnönü taarruzuna bunun için kalkıldı. Fakat Konstantin milletine vaat ettiği kısa harp bilakis daha ziyade uzuyor ve milletin yakın zannettiği sulh bilakis daha ziyade uzaklaşıyordu. Nihayet Konstantin’in üç, dört ayda toplayabileceği her şeyi topladıktan ve alabileceği her şeyi aldıktan sonra şiddetli bir taarruza kalktı. Milletine bu sefer ilan etmişti: Harp bir ay sürecek ve bir ay sonra Yunan milleti sulha kavuşacak! Konstantin biliyordu ki bu sefer de işi bitiremezse işi bitiktir. Biliyordu ki bu sefer de kat’i bir harp kazanamazsa tahtı kaybolmuştur. Biliyordu ki bu sefer

³²⁹ “Papulas’ın Yalanları”, “Yeni Yunan Tebliği”, a.g.d., Cilt: I, N: 12, 18 Ağustos 1921, s. 1-7.

³³⁰ Açıksöz, 20 Temmuz 1921, N: 261.

de harp uzayacak ve Türkler sulha yanaşmayacak olursa kendi milleti buna devam edecek değildir. Bunu bildiği için ne yapıp edip harbi bitirmek ne yapıp edip kat'i bir zafer kazanmak istedi. O tehlikeli ihata hareketini bunun için yaptı. Kafası buharlı Yunan sürüleri kesif saflar halinde hücumu bunun için kaldırıldı. Her geçilen dereyi Yunan leşleriyle ve her aşılınan tepeyi Yunan cesetleriyle dolduran o müthiş zayıat hep bunun için göze alındı. Hepsi ordumuzu tamamen çevirmek ve harbi tamamen bitirmek için. 12 günlük bir ihata hareketi ve 12 günlük bir yürüyüşten sonra, bir an geldi ki düşman emeline muvaffak oluyorum zannetti ve bütün milletine, Türk ordusunun çevrildiğini ilan etti. Fakat bir de baktı ki ortada çevrilen bir ordu değil, devrilen 40 bin kişilik Yunan askeri var. Düşman ajansları o dakikada neler uydurmadılar. 40-50 bin esir alınmış, İsmet Paşa yaralanmış, Kâzım Karabekir Paşa esir edilmiş, bir Yunan tayyaresi Mustafa Kemal Paşa'yı şimendiferden kapıp götürmüş! Atina caddelerinde ve Beyoğlu sokaklarında bu haberlerle şampanyalar patlatıldı, hançereler açıldı, mavili-beyazlı bayraklar dalgalandı. Atina ve Beyoğlu sokaklarında sabaha kadar salyalı naralar, coşkun neşeler dolaştı. Fakat beklenen 40 bin Türk esiri yerine, 40 bin Yunan yaralı geldiği anlaşılınca açılan şişeler atıldı, bağırın hançereler tıkandı, dalgalanan bayraklar büküldü. Türk ordusunun endamıyla esir olduğu haberi yerine bütün mühimmatı ve bütün levazımıyla harikalar meydana getiren bir manevra ric'atı yaptığı öğrenilince Yunanlıların dudaklarındaki handeler birer homurtu, alkış için hazırlanan avuçlar yeisten bükülmüş birer yumruk, neşeli şarkılarla inleyen Taselya ve Girit ovaları birer isyan sahası oldu. Hakikat acıdır derler. Yalandan sonra hakikat ise sürurdan sonra matem gibi daha şiddetli oluyor. Yunanlılar sevindi. Yunanlılar neşeli bir rüya gördü. Yunanlılar bütün Türk ordusunu ihata ettik diye çılgın şenlikler yaptılar. Fakat sonra da yanlışlıkla cennete girerek hakikat anlaşılınca dışarı atılan bir mücrime döndüler. Konstantin'in ordusu bir şey yapamayınca Papulas'ın tebliğleri, Türk ordusunun içinde bulunduğu durum hakkında kendi halkına teselli vermeye kalktı. Yunan ajansları, Yunan ve Rum gazeteleri artık tüm ümitlerini Anadolu'nun göçmesine bağlamışlardı. O gazeteler milli hareketi mukavvadan bir bina mı zannediyorlardı. Bilemem fakat onlar bu hayal ile avunurken, Anadolu'dan giden bir haber onların beyninde bir bomba gibi patladı. Anadolu dört sınıf askerini ve eşyasının yüzde kırkını orduya vermesi haberi! Bu haberle düşman anladı ki, Anadolu'nun niyeti artık yalnız mağlup olmamak değil, düşmanın behemehâl mağlup etmektir. Konstantin milletine bir ayda bitireceğini vaat ettiği harbi bitiremedi. Ordumuzu ihata etmek hakkındaki emelini tahakkuk ettiremedi. Fakat bunlara mukabil memleketinde artık homurdanmaya ve yer yer isyanlara başlayan bir halk, karşısında ise artık bütün kaynakları ile gittikçe taşıp kabaran bir ordu var. Bu vaziyet karşısında ne yapsın, çekilse mümkün değil, dursa darbeyi yiyecek, ilerlese sonu yok. Konstantin de şimdi şüphesiz Anadolu'nun bir çıkmaz ve yapacağı her hareketin o çıkmazda bir çırpınış olduğunu çok iyi anladı! Biz de artık ordumuzun yapacağı şeyi pekiyi biliyoruz. Düşmanı durdurmak icap ediyorsa, o korkulu bir kapan; düşmanı ezmek lazım geliyorsa, o önüne geçilmez bir merdane olacak. Üç dört gündür başlayan düşman hareketi karşısında Başkumandan'ımız, elindeki orduya acaba bu üç vazifeden hangisini gördürecek? Biz şimdi artık burasını düşünmüyoruz bile. O ordu ister bir

kapan ister bir duvar ister bir merdane olsun, yalnız şunu biliyoruz ki düşmanın artık bu seferki harekâtı son çırpınış ve bu seferki çırpınışı son harekâtıdır³³¹.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 20 Ağustos 1921 tarihli nüshasındaki haberlerinde mevcut durumlar göz önüne alındığında Yunanlıların işinin artık daha zor olduğunu belirten bilgiler paylaşmıştır. Gazetenin “Arnavutluk Yunanistan’a Karşı Seferberlik İlan Etti” başlığı altında Arnavutluk’taki Yunanistan karşıtı faaliyetlerin sonucu olarak, Yunanistan’ın Anadolu harbinde bundan sonra daha da müşkül durumda olacağı fikrini ileriye sürmüştür³³².

İstikbal gazetesinde yer alan haberlerde ise “Yunan Mühimmatı Berhava Edildi” başlığı ile bu ay başlarında İzmir’den cephe hattına sevk edilen on sekiz vagonluk mühimmatın yol üzerindeki istasyonların birinden hareket ettikten sonra infilak ettiği bilgisi paylaşılmıştır. Patlamada Yunan zayıatının ölü ve yaralı kırk beş kişi olduğu belirtilmiştir³³³.

21 Ağustos 1921 tarihli tebliğ-i resmide Batı Cephesi’nde Yunanlılar ile temasların devam ettiği haberine yer verilmiştir. Batı Cephesi’nde bugün mevzilerimizin sol taraflarında düşmanla temasın yaşandığı belirtilen haberde, Afyonkarahisar mıntıkasında Çobanlar ve Işıklar istikametinde ilerleyen düşman birliklerinin Hamidiye-Kamerali hattında durdurulduğu bilgisi paylaşılmıştır. Aynı haberde bir düşman uçağının Akşehir kasabasına birkaç bomba attığından bu olaya bağlı olarak da ahaliden iki şehit ve birçok yaralının olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca daha önce farklı gazetelerde verdiğimiz Yunanlıların Karadeniz bölgesindeki faaliyetlerine Açıksöz gazetesi de değinmiştir. Gazetenin aktardıklarına göre, Karadeniz’de düşman Rize’yi bombardıman etmiş ve bir kadınla iki çocuğu şehit etmiştir. Gazete devam eden satırlarında “Halide Edip Hanım” başlığı altında büyük Türk edibesi Halide Edip Hanımın gösterdiği şiddetli arzu üzerine Başkumandanlık tarafından hizmet faaliyetinde bulunmak üzere Batı Cephesi’ne gönderildiği bildirilmiştir³³⁴. Halide Edip cepheye ilk geldiği anı anlatırken “burada gördüklerim beni zaferden emin kıldı” demektedir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının vatanın kurtuluşu için bir an düşünmeden canlarını verircesine mücadele ettiklerine şahit olduğunu bildirmektedir³³⁵.

³³¹ Açıksöz, 20 Ağustos 1921, N: 261.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 197.

³³² Tevhid-i Efkâr, 20 Ağustos 1921, N: 70-3098.

³³³ İstikbal, 20 Ağustos 1921, N: 381.

³³⁴ Açıksöz, 21 Ağustos 1921, N: 262.

³³⁵ Halide Edip Adıvar, *Türk’ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, İstanbul 2005, s. 190.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 21 Ağustos 1921 tarihli sayısında “İstanbul Hayali” başlığı ile verdiği haberde Yunanlılar hakkında şu düşüncelerini paylaşmıştır:

Allah insanın elinden malını almak isterse önce aklını almış. Bu meselin hikmetini son zamanlarda bilhassa Kral “Kosti³³⁶”de görüyoruz. Yunan ordusu Türk ordusunun manevra icra etmeyi bırakıp çekildiği yerlerde biraz ilerleyince Konstantin’in aklı başından gitti. Yunanlıların düzmece Kralı Eskişehir’de uyuduğu gece rüyasında adaşı son Bizans Kayzeri Konstantin Paleolog’un kendisine arz ettiği tacı almış ve başına geçirmiş. Ertesi günden itibaren Yunan matbuatında garip makaleler çıktı. Yunanlıların İstanbul’u işgal edeceğini Bizans tahtının ihyası zamanının geldiğini yazdılar. Hakikatte İstanbul’un Yunan tarafından işgal ihtimali nihayet Kral ‘Kosti’ye rüya sermayesi olmaktan hiçbir zaman öteye geçemez. Çünkü İstanbul evvela bütün Müslüman aleminin merkezi, ikinci olarak da Asya ve Avrupa’daki birçok devletin rekabetinin olduğu yerdir. Bu devletler milyonlarca Müslüman nüfusa sahip ve bu devletler siyasi ve iktisadi binlerce menfaat ve politika izlemektedirler. Bu yüzden İstanbul’u Türklerin idaresine bırakmaktan başka çare bulamayacaklardır³³⁷.

İkdam gazetesinde yer alan 21 Ağustos 1921 haberlerinde Sakarya’da oluşturulan savunma hattı ve muharebelerin muhtemel olarak cereyanı hakkında bazı değerlendirmeler yer almıştır. “Sakarya Hattı Müdafaa Edilecek Mi” başlığı altında derlenen haberde, Sakarya nehrinin Eskişehir mıntıkasından başlıca yolları kapatan doğal bir engel olduğundan, dost düşman herkesin milli ordunun bu nehri müdafaa edeceğinden bahsettiğini belirtmiştir. Habere göre bu Sakarya hattı müdafaasından şu günlerde değil, daha evvel günlerde, milli ordunun Eskişehir’i tahliye ettiği sıralarda da bahsedilmiştir. Bu düşüncelere rağmen gazete bu Sakarya nehrinin müdafaası konusunda temkinli davranmakta ve “Fakat hakikat böyle midir?” sorusunun cevabını aramaktadır. Gazeteye göre tarafların vaziyetine bakılırsa Sakarya hattını müdafaa etmenin ordumuz için faydadan çok mahzur olduğunu anlamak zor değildir. Gazeteye son gelen haberlere göre de Yunanlıların taarruzlarının ağırlık noktasının Mihalıççık’tan Fettahoğlu mıntikasına kadar yaklaşık 80 kilometrelik alanda olması muhtemeldir. Buna bakılırsa milli ordumuzun da nehrin aşağı yukarı 80 kilometrelik kısmını müdafaa etmesi gerekir. Gazete Sakarya nehrinin savunulması yönündeki nihai fikrini, nehrin batısına geçerse buradan yapılacak bir Yunan taarruzunu durduramayız, düşüncesi ile ortaya koymaktadır³³⁸.

³³⁶ “Kosti” Bu yakıştırma gazete tarafından Yunan Kral Konstantin’e küçümseme amacıyla takılmış bir tür lakap olarak kullanılmıştır. Gazetenin sonraki sayılarında da aynı ifadeye yer verilmekle birlikte diğer gazeteler tarafından kullanıldığını da ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

³³⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Ağustos 1921, N: 268.

³³⁸ *İkdam*, 21 Ağustos 1921, N: 8775.

İstikbal gazetesi “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine Telgrafi” başlığı altında Mustafa Kemal Paşa’nın Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerine yollanmış olduğu bir tür güven telgrafından bahsetmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafta, genel hatları ile Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine verilmiş olan Başkomutanlık vazifesinin Millet Meclisi adına kendi uhdesinde bulunduğunun ve üzerine almış olduğu vazifenin öneminin bilincinde olduğunu vurgulayarak cemiyetlere muzafferiyet için muazzam şekilde çalışıldığını bildirmiştir. Ayrıca bu cemiyetlere Millî Mücadele’ye verdikleri destekler nedeniyle de şükranlarını sunmuştur. Gazete bir diğer haberinde ise “Yunan İzmir’den Taselya’ya Asker Sevk Ediyor” başlığı altında İzmir’den bildirildiğine göre, Taselya çiftçilerinin hükümet ile yaptıkları mücadele ihtilal şeklini almıştır. Yunanlılar cebren İzmir’den Taselya’ya asker sevk etmek zorunda kalmışlardır³³⁹.

1.4. Türk Maarif Kongresi

Anadolu’da Türk milletinin düşmanları ile giriştiği vatan müdafaasında Batı Cephesi’ndeki Yunan saldırılarının yeniden başladığı günlerde 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’nın girişimleri ile devletin geleceğine ışık tutacak bir Maarif Kongresi toplanmıştır. Kongrenin açış konuşmasını Mustafa Kemal Paşa yapmıştır. Kongre başkanlığını ise dönemin Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi Bey yapmıştır. Bu kongre, Türkiye’nin ulusal (millî) eğitim temellerinin atıldığı kongredir. Dolayısıyla yeni Türk devletinin kuruluş süreci için büyük öneme sahiptir. 1921 yılına kadar Türkiye’de bir eğitim kurultayı toplanmamıştır. Türkler ilk kez böyle bir kurultay yapmışlardır. Bu kongre toplandığı tarih itibariyle, Yunan taarruzlarının yoğunlaştığı ve Anadolu içlerinde Yunan askerlerinin ilerlediği bir dönemde gerçekleşmiştir. Yeni Türk devletinin böyle bir zamanda eğitim kongresi düzenlemiş olması onun geleceğe olan inancının ispatıdır³⁴⁰.

Türk basınında Ankara’da bir Maarif Kongresi’nin toplanacağına dair ilk haberler 1921 Mayıs ayı itibariyle yer almaya başlamıştır. Hakimiyet-i Milliye 31 Mayıs 1921 tarihli nüshasının ikinci sayfasında “Maarif Kongresi” başlığı ile duyurduğu haberde Temmuz ayının 15’inde Ankara’da Maarif Kongresi’nin toplanacağını ilan etmiştir. Haberin içeriğinde kongreye Ankara’ya yakın olan merkezlerin hepsi ve uzak olanlardan ise üçü veya

³³⁹ *İstikbal*, 21 Ağustos 1921, N: 382.

³⁴⁰ Zeki Sarıhan, *1921 Maarif Kongresi*, Tarihçi Kitapevi Yayınları, İstanbul 2019, ss. 9-10.

dördü iştirak edeceği bilgisi yer almıştır. Buna göre her merkezin maarif, darümuallimin ve sultani müdürleri; darümuallimin olmayan yerlerde ise tedrisat-ı iptidaiye müfettişi, sultani olmayan yerlerin de idadi müdürü kongreye gelecektir³⁴¹.

Kongre genel itibariyle şu soruların cevaplarını arayacaktır: İhtisab-ı muallimat nüfusunun anasına göre taksimi, mekteplerin miktarı ve dereceleri, mektep binaları ve muallimlerin adedi, muallimlerin dereceleri, talebenin adedi ve dereceleri, talebe velilerinin tuttukları iş, inas mekat'ibi ve miktarı ile dereceleri. İnas mektep talebesine karşı halktaki telakki, meşrutiyetten beri memlekette maarifte ortaya çıkan değişmeler, mekat'ib-i hususiye ve ecnebiye, ziraat ve sanayi mekteplerinin hali, sıbyan mektepleri, evkaf medreseleri, iktisadi malumat, mahalli istihsalat hakkında malumat bu istihsalatı mekteplerimize tanıtmak için yerli mütehassısların olup olmadığı, madeni, sanayi, zirai nokta-i nazardan meselenin tetkiki ve hangileri inhitat etmek üzere olduğu masarif-i mecburenin mekteplerden gayri ne gibi yerlerde kullanılacağını son beş sene zarfında bu kısım varidatın mekteplere geçen kısmı, hassa-i maarif mahalline sarf edilip edilmediği. Kongre on iki gün devam edecek ve bu tahrir raporları tahkik edilmekle beraber maarif teşkilatı, tedrisatı, programı ve kitapları hakkında münakaşalar yapılacak ve kararlar verilecektir.

Hakimiyet-i Milliye yaptığı haber vesilesi ile Maarif Vekaleti'nin bu teşebbüsünü memleketin irfan hayatında pek mühim bir hareket olarak gördüğünü belirtmiş ve kongrenin maarifimize ait gayet mühim kararlar ittihaz edeceğine şüphe olmadığını temenni ederek Maarif Vekaleti'ni tebrik etmeyi ihmal etmemiştir³⁴².

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde 3 Haziran tarihli "Maarif Kongresi" başlığı ile yayınlanan bir köşe yazısında ise toplanacak olan kongrenin önemine ve niteliğine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Gazete Alman General Moltke'nin 1866-1871 yıllarında önce Avusturya sonra da Fransızlar ile yaptığı savaşlar sonucunda elde ettiği zaferlere değinerek, Alman General'in "Bu zaferleri Prusya muallimleri kazanmıştır" sözüne atıf yapmıştır. Yazının devamında memleketleri fethetmenin veya memleketleri kurtarmanın iki tane yolu olduğu belirtilmiş, bunların da askeri ordu ve muallim ordusu oldukları vurgulanmıştır³⁴³.

³⁴¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Mayıs 1921, N: 199, s. 2.

³⁴² A.g.g., N: 199, s. 2.

³⁴³ A.g.g., N: 202, s. 2.

Hakimiyet-i Milliye 10 Temmuz 1921 tarihli sayısında ise Maarif Kongresi ile ilgili “Muallime ve Muallimler Konferansı” başlığında yaptığı haberlerde Ankara’da muallime ve muallimlerin konferanslar vereceği kongrenin önümüzdeki hafta başlayacağını bir kez daha ilan etmiştir³⁴⁴. Bahsi geçen gazete 13 Temmuz’da ise ikinci sayfada yer alan “Dahili Haberler” kısmından verdiği haberde kongreye davet edilen eğitim görevlilerinin peyderpey Ankara’ya gelmeye başladığını haber vermiştir³⁴⁵. Aynı gazete bir sonraki gün çıkardığı sayısında ise “Maarif Kongresi” başlığı altında Ankara’da yarın toplanacak olan Maarif Kongresi’nin muhtelif konuları görüşmek üzere darülmualimin kongre salonunda saat 3’te açılacağını hatırlatmıştır. Ayrıca haberde kongrenin açılış konuşmasını BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa’nın gerçekleştireceği aktarılmıştır³⁴⁶.

Vakit gazetesi ise 14 Temmuz 1921 tarihli nüshasında bu konu ile ilgili olarak ikinci sayfasında yer alan “Anadolu Haberleri” kısmında “Ankara’da Müsamereleler” başlığı ile kongrenin yarın toplanacağını duyurmuştur. Gazete aynı sayfada yer alan “Mezuniyet Layihası” başlıklı haberinde ise toplanacak Maarif Kongresi ile ilgili verdiği bilgilerde, kongrenin toplanması ile Ankara’da Halk Mektepleri teşkilatı yapılmak istendiğini belirtmiştir. Kongrede alınan kararlar doğrultusunda yapılacak düzenlemeler ile iptidailerin eğitim süresinin kısılacağı gibi gerek iptidailerin gerekse idadilerin tahsil ve terbiyesinin daha işe vuruk olacağı belirtilmiştir³⁴⁷.

Kongrenin toplandığı gün olan 15 Temmuz 1921 tarihli haberlerde ise Tevhid-i Efkâr gazetesi “Maarif Bütçesine Tahsisat İlavesi” başlığı ile 1921 yılı eğitim bütçesine 4500 lira ek kaynak aktarıldığını haberleştirmiştir³⁴⁸. Yeni Gün gazetesi ise 15 Temmuz günlü sayısında “Yeni Devir ve Türkiye” başlığı ile sayfalarına taşıdığı haberinde dünya medeniyetinin eğitimden sanayiye, tarımdan ticarete kadar birçok alanda değişmiş olduğunu okuyucusuna aktarmıştır. Gelişen ve değişen dünya düzeninde Türkiye’nin nerede olduğunu sorgulayan gazete, dünya şartlarına uygun bir hayat sürebilmek için eğitim konularında çağa uygun modern yeniliklerin yapılması gerektiği üzerinde durmuştur³⁴⁹.

³⁴⁴ A.g.g., N: 231, s. 2.

³⁴⁵ A.g.g., N: 234, s. 2.

³⁴⁶ A.g.g., N: 235, s. 2.

³⁴⁷ *Vakit*, 14 Temmuz 1921, N: 1292, s. 2.

³⁴⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 15 Temmuz 1921, N: 41-3069, s. 4.; *Tercüman-ı Hakikat*, 14 Temmuz 1921, N: 14471, s.

2.

³⁴⁹ *Anadolu’da Yeni Gün*, 15 Temmuz 1921, N: 660-280.

Kongrenin devam ettiği süre boyunca da gazetelerin konuya olan ilgisi devam etmiş ve gazetelerde konu ile ilgili çeşitli haberler yer almıştır. Açıksöz gazetesi 17 Temmuz 1921 tarihli nüshasında “Muallime ve Muallimler Konferansı” başlığı ile paylaştığı haberde Mustafa Kemal Paşa’nın konuşması ile açılan kongreye Anadolu’nun her tarafından iki yüz azanın iştirak ettiğini bildirmiştir. Haberin detaylarına göre, kongreye riyaset eden Mustafa Kemal Paşa katılımcıların ellerini tek tek sıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa konferansta yaptığı nutukta, vatanın selameti için silahlı mücadele kadar ilmi mücadelenin de vatanın geleceği açısından pek mühim olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, milletin hem askeri sahada hem de ilmi sahada iki cepheye birden mücadele ettiğini belirterek, her iki sahada da muzaffer olunacağını belirtmiş ve katılımcılar tarafından şiddetle alkışlanmıştır³⁵⁰.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise 17 Temmuz 1921 tarihli haberlerinde “Evvelki Gün Maarif Kongresi Açıldı” başlığı ile Maarif Kongresi’nin 15 Temmuz Cuma günü Darülmualimin Konferans Salonu’nda Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından açıldığını okuyucularına aktarmıştır. Kongrede Türkiye’nin muhtelif yerlerinden gelmiş ve Ankara’da toplanmış yüz seksene yakın aza mevcut olduğunu belirten gazete gerek kongre salonunun gerekse de çevredeki binaların bayraklar ve levhalarla donatılmış olduğunu haber vermektedir. Gazeteye göre Mustafa Kemal Paşa öğleden sonra saat üçte kongre salonuna gelmiştir. Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından kongre azaları birer birer Mustafa Kemal Paşa hazretlerine takdim olunmuştur. Bu takdim merasiminin ardından Mustafa Kemal Paşa tarafından aşağıda nakledilen mühim ve pek kıymetli nutuk gerçekleştirilmiştir³⁵¹:

Muhterem Hanımlar, Efendiler

Harb-i Umûmî memleketimize bir mağlubiyet getirdi. Düşmanlarımız bunu vesile bilerek milletimizi tamamen imhâ etmek istediler. Buna karşı meydana gelen Millî Mücadele ruhuma Ankara’da muazzam bir sahne oldu. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, burada, Ankara’da toplandı. Bugün Ankara milli Türkiye’nin milli eğitimini kuracak olan Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresi’nin toplantısına sahne olmakla da iftihar etmektedir. Asırlarınca süren mücadelelerin ortaya çıkardığı ağır yüklerin devletimizde meydana getirdiği yaraları tedavi için harcanacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda harcananlardır. Gerçi bugün maddi ve manevi kuvvet kaynaklarımızı, milli sınırlarımız dahilindeki memleketlerimizde işgalci bulunan düşmanlara karşı kullanmak mecburiyetindeyiz. İrfan-ı

³⁵⁰ Açıksöz, 17 Temmuz 1921, N: 236.

³⁵¹ Hakimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1921, N: 237.

memleket için tahsis edilebilen şey, müstakbel maarifimize dayanak noktası olacak bir temel kurmağa kâfi değildir. Ancak vâsi ve kâfi şartlar ve vasıtalara malik oluncaya kadar geçecek mücadele günlerinde dahi kemal-i dikkat ve itina ile işleyip çizilmiş bir milli terbiye programı vücuda getirmeğe ve mevcut maarif teşkilâtımızı bugünden verimli bir faaliyetle çalıştıracak esasları hazırlamaya mesai sarf etmeliyiz. Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve fitri niteliklerimizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, milli tarihimize yakışan bir kültürü kastediyorum. Çünkü milli davamızın başarıya ulaşması, ancak böyle bir kültür ile temin edilebilir. Olduğu gibi alınan bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin yıkıcı neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür milli fikirlerimize dayanan zeminle oluşturulabilir. O zemin, milletin öz karakteridir. Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile hakkı ile birliği ile taarruz eden bilumum yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve efkârı milliyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvveyi ruhiyesi bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir mücadele şeklinde tebarüz eden hayat-ı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı kemal-i şiddetle talep etmektedir. Teferruatını tamamen erbabı-ı ihtisasına bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki umumi nokta-i nazarımı ikmalden ifade için yeni neslin teçhiz olunacağı evsaf-ı maneviye meyanında kuvvetli bir aşk-ı fazilet ve kuvvetli bir fikri-i intizam ve inzibattan da bahsetmek zaruretindeyim. İşte biz, bu kongrenizden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelade yürümenin tarzı hakkında müdavele-i efkâr etmeği değil belki serdettiğim şartları haiz yeni bir sanat ve marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet bekliyoruz. Maarif Vekâlet'inin halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş muallim ve mütehasıslardan mürekkep bir ilim ve irfan kongresini Ankara'da toplamağı düşünmüş olmasını ve bugünkü zor şartlara rağmen bu teşebbüsünde muvaffak olmuş bulunmasını kemal-i takdir ile yâd ederim. Huzurunuzda ve huzur-ı millette millî maarifimiz hakkındaki nokta-i nazarımı ifadeye imkân veren bu vesileden istifade ederek geleceğimizin kurtuluşunun aziz öncüleri olan Türkiye muallime ve muallimleri hakkındaki hürmet dolu hislerimi zikretmek isterim. İstikbal için hazırlanan vatan evlatlarına, hiçbir zorluk karşısında teslim olmayarak, kemâl-i sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının ikmal-i tahsil için her fedakârlıktan kaçınmalarını tavsiye ederim. Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen müspettir. Silâhıyla olduğu gibi, dimağıyla da mücadele mecburiyetinde olan milletimizin birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile doludur. Ancak bu tabîi istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lâzımdır. Bu vazife de sizlere teveccüh ediyor. Hükümet-i Milliye'miz, kemal-i ciddiyet ve samimiyetle arzu ettiği derecede Türkiye muallime ve muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte

olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi yerine getiren yüce heyetinizin bugünün vaziyetini nazar-ı itibara alacağından ve her zorluğa göğüs germe ile bu yolda gayet metanetle yürüyeceğinden şüphem yoktur. Vazifeniz pek mühim ve hayatîdir. Bunda muvaffak olmanızı Cenabı Hakk'tan temenni ederim³⁵².

Coşkulu alkışlarla karşılanan bu mühim nutka kongreye iştirak eden öğretmenler adına Sivas Maarif Müdürü Osman Nuri Bey şu cevabi nutku okumuştur:

Şu giriştiğimiz Millî Mücadelede biz öğretmenlerin en önemli amacı vatanın ve milletin kurtuluşu ve birliği için çalışmaktır. Büyük milletimiz muhtelif isimler altında birçok parçalara ayrılmış kendi şuurunu daha büsbütün elde etmemiştir. Anadolu Türklüğünü büyük fikrin manevi bayrağı altında toplamak bizim en büyük emelimizdir. Biz hiçbir mahrumiyetten şikayetçi değiliz³⁵³.

Bu nutuk son bulduktan sonra İstanbul'da senelik kongrelerini akdetmekte olan Muallimler Cemiyeti Heyeti Umumiye Riyaseti tarafından gönderilen kongrenin toplanmasından dolayı duyulan memnuniyeti dile getiren bir mektup okunmuştur³⁵⁴.

18 Temmuz tarihinde çıkarılan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde başyazarlardan İsmail Hakkı Bey tarafından kaleme alınan "İki Cephe" başlığıyla konu ile ilgili bir başmakale yayınlanmıştır. Makaleye genel itibariyle baktığımızda Türk ordusunun cephe hattında vatanın selameti için istilacı düşman ile savaşırken muallim ordusunun da vatanın içerisinde cehalet düşmanı ile savaştığından bahsedildiğini görmekteyiz. Ayrıca yazının içeriğinde bu kongre ile Anadolu'da başlayan milli kurtuluş mücadelesinin başta asi bir başkaldırı olduğunu düşünen batılı devletlerin, Anadolu'daki mücadelemize artık böyle bir ithamda bulunamayacaklarına da yer vermiştir. Bu kongre ile bütün dünyaya geleceğe inanan ve zaferden emin olan bir milletin yeniden doğuşunun programlandığının gösterildiği ifade edilmiştir³⁵⁵.

Açıksöz gazetesi ise konu ile ilgili haberlerini "Muallime ve Muallimler Konferansı" başlığı altında derleyerek okuyucusunda sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclis kürsüsünde okunan nutka yer vermiştir³⁵⁶. Gazetenin 20 Temmuz 1920 tarihli sayısında ise

³⁵² *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1921, N: 237.; Sözü edilen nutuk ve haberin detayları için **bnkz**: Ek 4.

³⁵³ A.g.g., N: 237. s. 2.

³⁵⁴ A.g.g. N: 237.; Açıksöz 26 Temmuz 1921, N: 243.

³⁵⁵ A.g.g., 18 Temmuz 1921, N: 238.

³⁵⁶ *Açıksöz*, 17 Temmuz 1921, N: 236.

başyazar İsmail Habip “İçteki Harp” başlıklı yazısı ile bu konu hakkında detaylı bir köşe yazısı yayınlamıştır³⁵⁷.

1.5. Sakarya Meydan Muharebesi’ne Hazırlık Süreci

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde meydana gelen gelişmeleri Türk basınındaki haberleri baz alarak genel hatları ile aktarmış bulunuyoruz. Sakarya Meydan Muharebesi’nden önceki hazırlıklar sürecine baktığımızda, bu hazırlıkların aslında İkinci İnönü Muharebeleri sonrasında değiştiğimiz ordu yapısında ve komuta kademesindeki değişiklikler ile başladığı ifade edilebilir. Bu değişikliklere ek olarak Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrasında meydana gelen mevcut durumla birlikte birtakım yeni düzenlemeler yapılması gereği duyulmuştur.

1.5.1. Başkomutanlık Kanunu

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri devam ederken Mustafa Kemal Paşa cepheyi bizzat ziyaret etmiş ve orduya Sakarya nehrinin doğusuna çekilme emri vermiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın bu emri ile ordu çekilme harekâtı için gerekli düzeni almaya başlamış ve bu çekilme harekâtının sorunsuz tamamlanması için gerekli görevlendirmeler yapılmıştır³⁵⁸.

18 Temmuz 1921 günü Mustafa Kemal Paşa’nın cephe hattına gelerek Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile yaptığı görüşme sonrası alınmış olan karar doğrultusunda Türk ordusunun büyük ağırlığı temmuz ayının sonunda Sakarya nehrinin doğu yakasına geçmiştir. Bu tarihten itibaren Sakarya nehrinin batısında keşif birlikleri dışında düşman ile temas kesilmiş durumdadır³⁵⁹.

25 Temmuz 1921 gününden itibaren Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhı daha doğuda yer alan Polatlı’ya taşınmıştır³⁶⁰. Orduların Sakarya nehrinin doğusuna salimen çekilmesini temin üzere Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa görevlendirilmiştir³⁶¹. Bu çekilme harekâtının başarıyla yerine getirilebilmesi için Kırgız dağının ele geçirilmesi gerekmektedir. 5’inci Süvari Grubu Komutanı Fahrettin Paşa, emrine giren 3’üncü piyade tümeni ile dağı ele geçirmek için faaliyetlerine başlamıştır. Yapılan hazırlıklara rağmen 12’nci Grup tarafından destek gelememesi üzerine adı geçen nokta

³⁵⁷ A.g.g., N: 238.

³⁵⁸ Şule Perinçek (Ed.), *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, Cilt: 11, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 273.

³⁵⁹ Hüsnü Özlü, a.g.m., ss. 71-93.

³⁶⁰ Sabahattin Selek, 2004, a.g.e., s. 648.

³⁶¹ Enis Kortan, *Tuna’dan Sakarya’ya*, Ceres Yayınları, İstanbul 2011, s. 214.

süvarilerimiz tarafından alınamamış ancak düşmandan birkaç esir alınarak Mahmudiye’de toplanmak üzere olan ordumuz doğruya doğru çekilmeye devam etmiştir³⁶². Çekilme harekâtı neticesinde piyade tümenleri Kaymaz’da, süvari tümenleri de Emirdağ-Aziziye kısmında yerleşmiştir.

Ordu Sakarya’nın doğusunda mevzilenirken Sakarya kıyılarının batı kısmında ise sadece karakollar ve gözetleme birlikleri kalmıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nde “ordu ric’at etti, muharebe kaybedildi” diye bazı Milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa’ya ağır ithamlarla muhalefet etmeye başlamıştır³⁶³. Bu kişiler mağlubiyetin sebebi olarak İsmet Paşa’nın askeri manevralardaki zafiyetini göstermiş ve Mustafa Kemal Paşa’ya Başkomutan olarak ordunun başına geçmesi konusunda siyasi taarruzlarda bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa ise muharebelerin elbet kazanılacağını, Başkomutanlık görevini de üstleneceğini belirterek ortamı yumuşatmaya çalışmıştır³⁶⁴. Ancak Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlığı kabul etmek için meclisten geniş yetkiler istemektedir. Bunun temel sebebi ise Paşa’nın daha önce bu konuda yaşanan sıkıntıların bir daha yaşanmasını önlemek ve daha hızlı karar alıp daha hızlı uygulamaya geçebilmek istemesidir.

Mustafa Kemal Paşa kendisine geniş yetkiler verilmesinden rahatsızlık duyan kişilere ise bu konuda şu örneği vermiştir: “İnönü Muharebeleri sonrası düşman hızla seferberlik ilan etti. Biz ise bu konuyu konuşmaktan mecliste tartışmaktan bir türlü neticeye varamadık. Bu konular uzunca tartışılacak konular değil. Hızlı kararlar almak gerekmektedir”. Mustafa Kemal Paşa bu sözleri ile gerekliliğini özetlediği Başkomutanlık görevi için meclisten üç aylığına bütün yetkilerini istemiştir³⁶⁵. Bu durum bazı milletvekilleri tarafından önce endişe ile karşılanırsa da muharebelerin gidişatı sebebiyle genel olarak kabul görmüştür³⁶⁶. Yapılan görüşmelerin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi 5 Ağustos 1921 tarihinde bütün yetkilerini üç aylık süre ile Mustafa Kemal Paşa’ya devreden Başkomutanlık yasasını onaylamıştır³⁶⁷.

³⁶² Fahrettin Altay, *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*, İnsel Kitabevi, 1949, s. 18.

³⁶³ Asım Gündüz, a.g.e., s. 55.

³⁶⁴ Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 609.

³⁶⁵ İsmet İnönü, a.g.e., s. 261.

³⁶⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt: IV, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1978, s. 158.

³⁶⁷ TBMM, *Gizli Celse Zabıtları*, Cilt: 12, Celse: I, İçtima: 62, 5 Ağustos 1921, ss.164-185; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2530.

Başkomutanlık yasaının kabul edilmesi, “Başkumandan’ın 5 Ağustos Tarihli Orduya ve Millete Yolladığı Beyannamesi” başlığı ile ilk olarak Açıksöz gazetesi tarafından halka duyurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın meclis tarafından Türk ordularına Başkumandan tayin edildiğini bildiren gazete, 6 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Başkumandan’ın, Başkumandanlık Kanunu’nun kabul edilmesi sebebiyle meclise vermiş olduğu beyanatın tam metnini okuyucuları ile paylaşmıştır³⁶⁸:

Büyük muharebeden çıktığımız en zayıf zamanımızda tekmil memleketi çiğnemek ve bütün ahaliyi mahvetmek için üzerimize hücum eden düşmanlara karşı milletçe birleştik. Ve pek kıymetli ordular vücuda getirdik. Muhtelif ve müteaddit cepelerde emsalsiz fedakarlıklarla milletin hukukunu müdafaa eden ve İnönü’nde Yunanistan’ın istila ordularını iki defa tepeleyen bu milli ordularımız o kadar yüksek bir azim ve iman ile muharebe ettiler ki düşmanlar yalnız garp cephemizdeki ordumuza karşı Kralları başta olduğu halde tekmil Yunan ordusunu Anadolu’ya getirmeye mecbur oldular. Garp Cephesi’nde vukua gelen son muhaberatta bu düşman ordusunu pek mahvı zayiata duçar ettikten sonra ordumuzun cevheri aslisinden hiçbir şey zayi etmeden bugünkü vaziyeti aldık. Bugün Düşman ordusu menabi-i asliyesinden ve üssü-harekesinden uzaklaşmış bir vaziyette karşımızdadır. Bütün mezayayı kahramanca ve evsafı aliyesini en mühim muharebe meydanlarında tanıdığın ordumuzun müdir ve yüksek kumanda heyeti ile fedakar zabitanına ve kahraman efradına ve cetlerimizden mütevaris hasail-i mümtaz ile mütemayiz bilumum efrat-ı millete hitap ediyorum: Mukadderat-ı millete vaziyet bulunan Büyük Millet Meclisi bugün beni ordunun temini muvaffakiyetini kabil bütün tedbirde salahiyeti kamile ile mücehhez kılarak meclis riyasetinden başka bütün ordular Başkomutanlığına memur eyledi. Sizlere bu beyannameyi yazdığım dakikadan itibaren inayeti sübhaniyeye istinaden ve müftehirden bu büyük ve şerefli vazifeyi ifaya başlamış bulunuyorum. Bana bu vazifeyi tevdi etmiş olan meclisin o mecliste temessül eden milletin iradesi kat’iyesi tarz-ı hareketinin mihrakını teşkil edecektir. Hiçbir sebep ve suretle tadiline imkân olmayan bu irade-i kat’iye behemehal düşman ordusunu imha etmek ve bütün Yunanistan’ın kuvve-i müsellahasından mürekkep olan bu orduyu ana yurdumuzun harimi ismetinde boğarak nail-i hâlâs ve istiklal olmaktır. Memleket ve milletin maddi ve manevi bütün kuvvetlerini bu neticenin istihsal-i tarikine sevk ve imale için hiçbir tedbir ve teşebbüste müsamaha edilmeyecek ve ne zemin ve zaman ile ne de vatan mefhumu karşısında teferruattan itibaren kalan mülahazatı saire ile mukayyet olmayarak düşman ordusunun imhasından ibaret olan bu tek gayenin istihsali için muktezi her şey yapılacaktır. Tevfik Allah’tandır. Bu beyannamenin ta neferlere kadar bilumum ordu mensubunu ile bütün memurun ve tabakat-ı ahaliye tebliğini rica ederim. Bilumum vekaletlere, bilumum ordulara ve müstakil kıta ’ata, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Heyeti Merkezlerine, belediye riyasetlerine tebliğ olunmuştur. Başkomutanlık kanunu bu kararlar birlikte büyük meclisin oylamasına sunulmuştur. 184 kişinin katıldığı oylama sonucunda oy birliği baş komutanlık yasaı kabul

³⁶⁸ Açıksöz, 6 Ağustos 1921, N: 252.

edilmiştir. Paşa meclisin kendisine bu denli onurlu bir görev vermesinin sonucunda meclis kürsüsüne gelerek millet vekillerine şu konuşmayı yapmıştır. Muhterem arkadaşlar! Meclis-i Ali'nin şahsiyet-i maneviyesinde mütecellî ve mündemiç olan Başkomutanlık vazifesini fiilen ifa etmek üzere bendenizi memur etmiş olduğunuzdan dolayı teşekkürlerimi arz ederim. Bu tevcih heyet-i celilinizin hakkımdaki itimat ve emniyetin bariz bir delili olduğundan dolayı benim için en kıymetli bir taltiftir. Ve bu mükafatın hayatımın en kıymetli mükafatı olacağını arz ederim. Binaenaleyh bu tevcihe kesp-i liyakat etmek için bütün mevcudiyetimi amaliniz dairesinde sarf etmekten bir dakika içtinap etmeyeceğimi ve bunda tereddüt etmeyeceğimi telakki ve kabul buyurmanızı rica ederim. Efendiler zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları inayet-i sübhaniye ile behemehal mağlup edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu itimadım fiiliyata münkabil olması için yegâne arz-ı ihtiyaç ve iftihar ettiği bir şey varsa o da heyet-i celilinizin beni sıyanet etmesi ve milletimizin bana daima muavenet etmesidir. Gerek heyet-i celilinizden ve gerek büyük şefkatli milletimden daima büyük bir şefkat ve sıyanete mazhar olacağıma dair olan emniyetim büyüktür. Binaenaleyh heyet-i celilinizden aldığım feyz ile bu dakikadan itibaren Başkomutanlık vazife-i fiiliyesine başlıyorum³⁶⁹.

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık münasebetiyle yapmış olduğu bu konuşmanın içeriğine baktığımızda, muharebeler hakkında genel bir değerlendirme niteliği taşıdığını da görmekteyiz. Konuşmanın içeriğinde görüldüğü üzere Mustafa Kemal Paşa da tıpkı İsmet Paşa ve Türk basınının geneli gibi, ordunun Sakarya nehrinin doğusuna çekilmesinde bir mağlubiyet neticesi görmemektedir. Hatta Paşa bu taktiksel çekilme sırasında ordumuzun intizamına ve disiplinine değinerek burada taktiksel bir başarı veya ileride kazanılacak muharebelerin temelini atan muvaffakiyetlerin de yer aldığını ifade etmektedir.

5 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan seçilmesinden başka Batı Cephesi komuta kademesinde de görev değişiklikleri meydana getirilmiştir. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa bu görevinin yanı sıra bugüne kadar Genelkurmay Başkanlığı görevini de yürütmüştür. Komutanlar arasında yapılan değerlendirmeler sonucunda yakında verilecek olan büyük muharebeler sırasında bu yoğunluğun Batı Cephesi Komutanlığı'nın idaresinde aksaklıklar ortaya çıkarabileceği gerçeği ortaya çıkmış ve yeni bir düzen getirilmesi kabul edilmiştir³⁷⁰. Bu durumda Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrılmış ve müstakil olarak Batı Cephesi Komutanlığı görevine

³⁶⁹ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt: IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 425.

³⁷⁰ İsmet İnönü, a.g.e., s. 259.

devam etmiştir. Genelkurmay Başkanlığı görevine ise Büyük Millet Meclisi'nin 5 Ağustos 1921'deki toplantısında Fevzi Paşa atanmıştır. Aynı toplantıda verilen bir başka karar ile Millî Savunma Bakanlığı'na da Refet Paşa getirilmiştir. Bu atanma emri aynı gün Türk silahlı kuvvetlerine duyurulmuştur³⁷¹. Başkomutanlık yasası ile yapılan bu düzenlemelere ek olarak Sakarya Muharebelerinde Başkumandanlık maiyetinde görev yapmak üzere bir Askeri Özel Kalem Müdürlüğü kurulmuştur. Tuğgeneral Kâzım Paşa, Kurmay Albay Mehmet Arif, Kurmay Yüzbaşı Faruk Bey, Piyade Yüzbaşı Hilmi Bey bu kurulda görevlendirilmiştir³⁷².

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafında Türk ordularının Başkumandanı ilan edilmesi haberini sayfalarına, "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Kahraman Ordularımızın Başkumandanlığını Deruhte Buyurmuşlardır" başlığı ile taşımıştır. Haberin içeriğinde dün Büyük Millet Meclisi'nin bu konudaki kanun teklifini tartıştığı ve kabul ettiği bilgisi yer almıştır. Gazete, "Başkumandan'ımız Paşa hazretlerinin bizi esir etmek isteyen düşmanlarımızı mağlup edeceğine olan itimadımız tamdır" cümlesi ile Mustafa Kemal Paşa'ya olan inancını sayfalarından ilan etmiştir. Ayrıca gazete, Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne Refet Paşa'nın getirildiğini yazmış ve 5 Ağustos tarihinde Türk ordusunun komuta kademesinde yapılan yeni görevlendirmelere yer vermiştir³⁷³. Gazetenin başyazarı Yunus Nadi ise konu ile ilgili olarak "Başkumandanlık Heyet-i Teftişiyesi" başlığı altında kaleme aldığı başyazısında, hem genel bir durum değerlendirmesi yapmış, hem de bu konuda okuyucusunu aydınlatmayı hedeflemiştir:

Bütün askerî kıtaların Başkumandanlık emrinde teftiş edilmesi ve düzenin korunması için Millet Meclis tarafından bir Askeri Teftiş Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul lüzum gördüğü herhangi bir askeri meseleyi istediği vakitte ele alabilecektir. Bu heyete memur edilen üç şahıs daima meclis ile temas halinde olacak üç ve düzenli olarak meclise izahatta bulunacaklardır. Başkumandanlık emrinde ordumuzun en acil ve önemli ihtiyaçlarını az zaman içinde tespit ve temin için çalışacaklardır. Düşmanlarımızın ezileceklerine iman ederiz fakat bizim şimdiki safha ile ulaşmak istediğimiz ve Allah'ın inayetiyle ulaşacağımız gaye mümkün olduğu kadar az zamanda Yunan varlığını Anadolu'dan atmak için çalışmaktır. Büyük Millet Meclisi kendi reisi ve zamanımızda milletimizin en salâhiyetli

³⁷¹ Genelkurmay Başkanlığı, *İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi Öncesindeki Olaylar ve Harekât*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 171.

³⁷² Mehmet Arif, *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları*, (Der. Bülent Demirbaş), Arba Araştırma Basım Yayınevi, İstanbul, s. 77.

³⁷³ *Anadolu'da Yeni Gün*, 6 Ağustos 1921, N: 301.

askeri Mustafa Kemal Paşa hazretlerini Başkumandanlığa layık görmekte önmümüzdeki harp için hem çabuk hem de muzaffer olarak bitirmek hususunda bütün milletin hayal ettiğine ulaşmak için karar vermiştir. Türk milleti Yunan sürülerinin Türk topraklarında daha fazla kalmasına tahammül edemez. Şüphesiz ki millet uhdesinde düşman ve bütün dünya Anadolu'nun yeniden ayaklanışına şahit olacaktır. O Anadolu'nun bu yeni harekâtındaki düsturu şudur ki: Düşmanı yeninceye kadar³⁷⁴!

Tevhid- Efkâr gazetesi ise konu ile ilgili olarak, “Türkiye Büyük Millet Meclisi heyecanlı bir celseden sonra Mustafa Kemal Paşa’yı Anadolu Kuva-yı Umumiyesi Başkumandanı seçmiştir” ifadesini kullanmıştır. Gazete “Millet Meclisinde Mühim Bir Celse” başlığı altında ise Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan tayin edilmesi sebebiyle meclise verdiği nutku yayımlamıştır. Gazete “Şerif Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya Bir Hitabı” başlıklı haberinde ise meclisin en yaşlı üyelerinden birinin Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutan ilan edilmiş olması münasebetiyle, “bu milletin al bayrağını en ilerilere sen götüreceksin ve memleketi Allah'ın inayetiyle sen kurtaracaksın” ifadeleri ile hitap ettiğini belirtmiştir. Tevhid-i Efkâr, konu ile ilgili olarak yine “Mustafa Kemal Paşa Başkumandan” başlığı altında konu ile ilgili detayları aktarmaya devam etmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya verilen bu yetkilerin sınırsız olmadığını ve üç aylık bir süreci kapsayacağını ifade etmiştir.

Tevhid-i Efkâr gazetesi yukarıda aktardığımız haberlerinin yanı sıra “Mustafa Kemal Paşa Kimdir ve Nasıl Yetişmiştir” başlıklı haberi ile Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın kısa bir özgeçmişini yayımlanmıştır:

Mustafa Kemal Paşa 1314/1899 senesi nihayetinde Harp Okuluna dahil olmuş ve 1317/1902 tarihinde teğmen rütbesi ile bu okuldan mezun olarak Erkan-ı Harbiye sınıfına geçmiştir. 1320/1905 tarihinde de Erkan-ı Harbiye Yüzbaşılığı ile diploma alarak Şam ordusuna tayin edilmiştir. 1323/1908 tarihinde Kolağası rütbesi almış ve Rumeli'deki Üçüncü orduya nakil ve Şark demir yolları müfettişliğine tayin edilmiştir. Meşrutiyetin ilanını müteakip 1324/1909 Kanun-i evvelinde Selanik Redif Fırkasına ardından üçüncü ordu Erkan-ı Harbiye'sine tayin olunmuştur. 1326/1911 senesinde de bir müddet Üçüncü Ordu Zabitliğinde bulunmuştur. 1327/1912 tarihinde Binbaşı olmuştur³⁷⁵.

İleri gazetesinde ise bu durum hakkındaki haberleri “Mustafa Kemal Paşa Başkumandan” başlığı ile verilmiş ve devamında Anadolu'da cepheelerde sükûn varsa da

³⁷⁴ A.g.g., N: 302.

³⁷⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 9 Ağustos 1921, N: 62-3090.; Haberin detayları için **bknz**: Ek 5.

kalplerde heyecan ve iman berdevamdır, ifadesi kullanılarak Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan seçilmesinin Anadolu'ya yeni bir heyecan getirdiği belirtilmiştir³⁷⁶.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesinin Başkumandanlık Kanunu hakkında yaptığı değerlendirmelerde ise “Zafer İçin Her Şey” başlığı altında, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendisine tam tekmil silahlarla Başkumandanlık vazifesi verilen Mustafa Kemal Paşa'nın, düşmanın imhasından ibaret olan gayesini gerçekleştirmek için her şeyin yapılacağını ilan ettiği okuyucuya duyurulmuştur. Haberin devamında ise gazete Merkez Ordusu tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen tebrik telgrafını haberleştirmiştir. Habere göre Merkez ordusu her türlü fedakarlığa amadedir. Nurettin Paşa, Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği telgrafnamelerinde Başkumandan'ın emrinde olduğunu meclise bildirmiştir³⁷⁷.

Tercüman-ı Hakikat, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan ilan edilmesinin ardından “Orduya ve Millete Beyanname” başlıklı yazısını “Büyük ve Azimkar Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Diyor Ki” ifadeleri ile aktarmıştır. Bununla beraber İsmet Paşa'nın beyannamelerine de yer veren gazete, ilgili haberinde Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan rütbeli bir de fotoğrafına yer vermiştir³⁷⁸.

Peyam-ı Sabah gazetesi ise Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan seçilmesini duyurmakla birlikte aynı kanun ile İsmet Paşa'nın görevine son verildiği haberini de okuyucularına servis etmiştir. Gazete “Mustafa Kemal Paşa'nın Mühim Bir Nutku” başlığı ile yer alan haberde Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan oluşunu ve beyannamesini aktaran gazete, “İsmet Paşa İstifa Etti” başlığı ile de kendi istihbaratlarına dayanarak İsmet Paşa'nın mevcut görevinden istifasını haber yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından üç ay süreyle Başkumandan seçilmesi ile birlikte İsmet Paşa'nın da mevcut görevinde kalamayacağını ve istifa etmek zorunda kaldığını belirten gazete daha sonraki sayılarında bu yanlısını düzelterek³⁷⁹.

Bu dönemde bazı gazeteler 5 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla Türk ordusunun almış olduğu yeni düzeni sayfalarına yanlıs haberler ile taşımıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan seçilmesi ve Fevzi Paşa'nın Genelkurmay Başkanı olması gazeteciler

³⁷⁶ İleri, 9 Ağustos 1921, N: 133-298.

³⁷⁷ Anadolu'da Yeni Gün, 9 Ağustos 1921, N: 304.

³⁷⁸ Tercüman-ı Hakikat, 9 Ağustos 1921, N: 14496.; Fotoğraf için bknz: Ek 6.

³⁷⁹ Peyam-ı Sabah, 9 Ağustos 1921, N: 964.

tarafından İsmet Paşa'nın yetkilerinin elinden alındığı yorumlarının yapılmasına neden olmuştur. Farklı mecralarda ve zor şartlar altında faaliyetlerini yürüten dönem gazetelerinin zaman zaman böyle hatalar yapmalarının başlıca nedeni, iletişim koşullarının çok zor olmasıdır. Ankara hükümeti tarafından yayımlanan resmi tebliğlerin bu gazetelere ulaşması zaman almakta veya gazeteler tarafından bu tebliğlerin alındığı kaynaklar yetersiz kalmaktadır³⁸⁰.

İkdam gazetesi ise önce Başkomutanlık kanunu hakkında bilgiler vermiş, ardından kurulan yeni düzen hakkında ayrıntılı ve en doğru bilgileri okuyucuları ile paylaşmıştır. Haberlerin devamında İsmet Paşa'nın beyannamelerini de yayınlamıştır. Gazetenin "Anadolu Ordusunun Umumi Başkumandanı" başlığı ile verdiği haberlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığa gelişi ile birlikte halihazırda İsmet Paşa tarafından Batı Cephesi Komutanlığı ile birlikte yürütülmekte olan Genelkurmay Başkanlığı'na da mevcut durumda Milli Savunma Bakanı olarak görev yapan Fevzi Paşa'nın atandığı bilgisi paylaşılmıştır. Bu durumda Fevzi Paşa'dan boşalan Millî Savunma Bakanlığı'na da İçişleri Bakanı Refet Paşa tayin edilmiştir.

İkdam, devam eden haberlerinde İsmet Paşa'nın gördüğü müşkülattan dolayı istifaya mecbur kaldığı yönündeki söylentilerin de gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. Habere göre bu yeni teşkilat üzerine İsmet Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı ile Batı Cephesi Kumandanlığını birlikte yürütmeleri zor olduğundan kendileri Genelkurmay Başkanlığı görevinden istifa ederek Batı Cephesi Kumandanlığı görevini yürütmeye devam etmektedir³⁸¹.

İkdam gazetesi, İsmet Paşa'nın Batı Cephesi Kumandanı olarak orduya ve millete yayımladığı beyannamesini de sayfalarına taşıyarak Paşa'nın, "Yunanlılar Anadolu'da Behemehal imha edileceklerdir, geçirdiğimiz ve geçireceğimiz günler geçen sene ve aylardan da müşkül ve daha uzun olmayacaktır³⁸²" ifadelerine yer vermiştir.

İstikbal gazetesi ise Başkomutanlık Kanunu'nun kabul edildiğine dair haberi okuyucularına "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başkumandan" başlığı ile duyurmuştur³⁸³.

---

³⁸⁰ Suat Gezgin, a.g.e., s. 97.

³⁸¹ *İkdam*, 10 Ağustos 1921, N: 8767.

³⁸² A.g.g., N: 8767.

³⁸³ *İstikbal*, 7 Ağustos 1921, N: 373.

İleri gazetesi 10 Ağustos 1921 tarihinde kaleme aldığı haberinde, Başkomutanlık makamının ihdas edilmesi sonrası yeni kurulan askeri düzende İsmet Paşa'nın istifasının söz konusu olmadığını belirtmiştir. “Başkumandan'ımızın Ordu ve Millete Beyanatı” başlıklı haberde Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın az önceki haberlerde değindiğimiz nutuklarından sonra İçişleri Bakanlığı'na getirilen Refet Paşa'nın konuyla ilgili şu beyanmalarına yer vermiştir:

Bazı kişilerin dediği gibi İsmet Paşa'nın istifası mevzu bahis değildir. Başkumandanlık yeni ihdas edilmiş ve İsmet Paşa Garp Cephesi kumandanlığı görevinde kalmıştır. Yalnız Erkan-ı Harbiye riyasetine Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa ve Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ne de Refet Paşa tayin olunmuştur. Ordumuzun Eskişehir havalisini terk etmesini büyük bir zafiyet olarak göstermeye çalışan düşman vaziyetinin halini anlayıp endişe ile düşünmeye başlamıştır. Anadolu kuvvetleri yeniden üç kolordu ile takviye edilerek yeni bir taarruza intizar etmektedir³⁸⁴.

Açıksöz gazetesi ise konu ile ilgili haberlerini “Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa Hazretlerinin Tamimi” başlığı altında aktarmıştır³⁸⁵.

İleri gazetesi 11 Ağustos 1921 tarihli sayısında bu yeni askeri vaziyete “Başkumandanlığın İhdasından Sonra Ne İstidlal Edilebilir” başlıklı haberi ile birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Gazeteye göre ordumuzun meydana getirdiği yeni düzen kesin bir şekilde yeni ve kat'i bir taarruzun arifesinde bulunduğumuzu anlatıyor. Ayrıca gazete Türk ordusunda alınan bu son tedbirlerin Londra matbuatı tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu ordusu için kurtuluş programı yapabilecek bir kabiliyette olduğu yorumlarının yapılmasına neden olduğunu aktarmıştır³⁸⁶.

11 Ağustos 1921 tarihinde Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yer alan haberlerde ise “Anadolu Müdafaaaya ve İcap Ederse Taarruza Hazırlanıyor” başlığı altında yirmi günden beri ordumuzun hazırlıklarını ikmal ettiği belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın ordu Başkumandanlığına gelmesiyle birlikte kahraman Anadolu ruhunun bir deniz gibi çalkalandığını ifade eden gazete, Anadolu'nun gelecekteki zafer için sabırsızlandığını belirtmiştir. Gazetenin aynı gün çıkardığı bir başka haberinde ise Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın bir Amerikalı muhabire “Hakkı uğrunda kan döken memleketimiz riyazi bir kat'iyetle sadece düşmana galip gelmeyecek, aynı zamanda düşmanı imha edecektir³⁸⁷”

³⁸⁴ İleri, 10 Ağustos 1921, N: 137-298.

³⁸⁵ Açıksöz, 11 Ağustos 1921, N: 257.

³⁸⁶ İleri, 11 Ağustos 1921, N: 141-298.

³⁸⁷ Açıksöz, 10 Ağustos 1921, N: 256.

ifadelerini sayfalarına taşıyarak Anadolu'nun zafere ne kadar inanmış olduğunu okuyucusuna göstermiştir.

İkdam 11 Ağustos 1921 haberlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan seçilmesinin Türk ordusunun ve Millî Mücadele'nin üzerinde yarattığı etkilere değinmiş ve kurulan yeni askeri düzenin Anadolu'ya yeni bir heyecan getirdiğinden bahsetmiştir. “Anadolu’da Taze Bir Hava, Azim ve İman Esiyor”:³⁸⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan olması sonrasında halka ve orduya yayınladığı beyannamesi ile Anadolu’da taze bir canlanma havası esmeye başlamıştır. Anadolu’da yenilenme ve tazelenme belirtileri görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa askeri başarı için geniş bir program hazırlıyor, kat’i ve son muzafferiyetin Türk ordusunda kalacağını temin ediyor. Mustafa Kemal Paşa ordunun çağın esaslarına göre donatılması fikrindedir³⁸⁸.

İkdam gazetesi bir sonraki gün yayınladığı köşe yazıları ile Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık vazifesi ile üzerine aldığı sorumlulukları halka anlatmaya çalışmış ve mevcut durumun halk tarafından benimsenmesi için çaba sarf etmiştir. Gazetenin “Kumanda Vazifesi” başlığı ile hazırladığı haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın çok yakında başlayacak yeni muharebelere hazırlanabilmek için karargâhında aralıksız olarak çalıştığını belirtmiştir. Ordunun bir elden idare edilmesinin de önemine değinen gazete, Başkomutan'ın kesin zaferin kazanılması için her türlü tedbiri düşündüğünü ve uygulamaya geçirdiğini okuyucuya duyurmuştur. Haberin içeriğindeki bilgilere göre harpte muvaffakiyet, ordunun ancak bir elden idaresi ile mümkündür. Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetinin ordu başkumandanlığı altında bir kişi tarafından temsil edilmesi zaruri bir durumdur. Bu sistem ile müdafaa, taarruz ve ric’at hareketleri daha mümkün hale gelmektedir. Galip için de mağlup için de bir felaket olan harp her türlü tedbiri gerektirmektedir.

İkdam, Erkan-ı Harbiye'den yüksek rütbeli biri olarak tanıttığı bir komutan ile Başkomutanlığın ihdası ve bunun Yunan taarruzu üzerindeki etkileri hakkındaki şu mülakatı sayfalarına taşımıştır:

Anadolu’da harekât-ı harbiye şimdiye kadar Millet Meclisi tarafından idare edilmekteydi. Halbuki en meşruti ve millet tarafında yönetilen memleketlerde bile gerek harpte gerek sulhta orduyu idare eden mesul bir başkumandan vardır. Bu başkumandan bütün mesuliyeti üzerine alarak istediği zaman orduyu bir yerden başka bir yere gönderebilir, istediği zaman harpte cepheyi geri hatlara çekebilir. Velhasıl memleketin bütün askeri

³⁸⁸ *İkdam*, 11 Ağustos 1921, N: 8768.

kuvvetleri bu başkomutanın emrine tabidir. Şimdiye kadar Anadolu'daki askeri düzen bu tarzda değildir. Gerektiğinde Doğu Cephesi'ndeki orduyu batıya nakil etmek icap etse meclise durumu izah etmek, meclisi ikna etmek gerekmektedir. Bu nedenle de vakit kaybı yaşanmaktadır. Kendinden fazla kuvvete sahip düşmana karşı memleketini savunmak için harp eden bir ordunun zaman kaybetmesi telafisi mümkün olmayan büyük neticelere sebep olabilir. Ankara Hükümeti de durumun farkına vardığından Başkumandanlık makamı oluşturuldu. Mustafa Kemal Paşa bu makama layık görüldü. Şimdi Mustafa Kemal Paşa bütün askeri dehasıyla orduyu idare edecek ve inşallah düşmana kat'i darbeyi indirecektir³⁸⁹.

Vakit gazetesi “Kuva-yı Milliye Karargâhı'nda Faaliyet” başlığı ile verdiği haberde, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhta gece yarısından sonraya kadar çalışmaya devam ettiğini bildirmiştir. Gazeteye göre kurulan yeni teşkilat, askerler ve halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır³⁹⁰.

Tevhid-i Efkâr ise “Başkumandanlık İhdasındaki Ehemmiyet” başlıklı yazısında Yunanlılara kesin darbeyi indirmek adına bütün askeri harekâtın bir elde toplanmasının zaruri bir durum olduğunu ifade etmiş ve bu durumda Başkomutanlık makamının oluşturulmasının isabetli bir karar olduğunu belirtmiştir. Haberde şimdiye kadar Yunanlılara karşı ordularımızın farklı farklı fırkalar halinde dağınık bir biçimde harekete geçmiş olduğunu hatırlatan gazete, bu orduların her ne kadar Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı bulunsa bile kendi içinde müstakil hareket ettiklerini belirtmiştir. Habere göre bu durum kesin sonucun alınmasını zorlaştırmıştır. Bir Başkumandan tayini ile dağınık hareket etme sorununa çözüm bulunacak ve ordu üzerinde daha kolay kontrol sağlanacaktır³⁹¹.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 20 Ağustos 1921 günlü haberlerinde Başkumandanlığın teşkil edilmesinin, bu tarihe kadar oluşturduğu etkilere değinilmiş ve bu düzene geçilmesinin ne kadar isabetli bir karar olduğunu okuyucularına ispatlamaya çalışmıştır. “Başkumandanlık ve Etkileri” başlığı altında derlenen haberde İstanbul gazetelerinin Mustafa Kemal Paşa hakkında hararetli yazılar yazdıklarını ifade ederek, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa tayin haberlerinin İstanbul'da pek büyük bir tesirat ile karşılanmış olduğunu yazmıştır. Bilhassa İstanbul basınının Başkumandan hakkında pek hararetli neşriyatta bulunduğunu belirten gazete, İstanbul'daki Millî Mücadele'yi destekleyen basın araçlarının tarihi muharebelerde kendilerine muzafferiyet temenni

³⁸⁹ A.g.g., N: 8770.

³⁹⁰ *Vakit*, 13 Ağustos 1921 N: 1322.

³⁹¹ *Tevhid-i Efkâr*, 13 Ağustos 1921, N: 65-3093.

etmekte olduklarını belirtmiştir. Gazetede yer alan haberlere göre İstanbul basını bu vesile ile Başkomutan'ın şimdiye kadar Türk ordusunda ve bilhassa Çanakkale harbinde göstermiş olduğu parlak muvaffakiyetleri yazmaktadır³⁹².

1.5.2. Tekalif-i Milliye Emirleri

Mustafa Kemal Paşa 5 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutanlık görevini üstlendikten sonra yaptığı ilk çalışmalardan biri ordunun mali durumunu düzeltmek için birtakım tedbirler almak olmuştur. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrasında Ankara Hükümeti'nin içinde bulunduğu mali durum oldukça sıkıntılı olmakla birlikte, Türk ordusunun Yunanlıların hazırlığını yaptığı büyük saldırıyı karşılama olanakları da sınırlıdır. Yapılması gereken işler için çok kısa bir süre vardır. Bu kısa sürede ordunun mali durumunun düzeltilmesi ise bu coğrafyada varlığımızın devamı için zorunluluk arz etmektedir³⁹³.

Ordunun eksiklerinin giderilmesi için ekonomik açıdan gelir kapısı meydana getirmek zorunda olan Ankara Hükümeti arayış içerisindeydi. Bunun için ise yeni bir mal üretmek, kaynak yaratmak gereklidir. Fakat içinde bulunulan vaziyet bunu imkânsız kılmaktadır. Şu durumda böyle bir gelir kaynağı yaratmak için ancak yeni bir vergi konulabilir ya da dış-iç borçlanma yoluna başvurulabilirdi. Fakat bunların gerçekleşmesi için de yeterli zaman yoktur. Üstelik 1921 mali yılının başladığı 1 Mart 1921 gününden Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutan seçildiği güne kadar geçen sürede avans yasalarıyla hükümete 20 milyon lira harcama limiti verilmiştir. Bu harcama yetkisinin büyük bir bölümü, ordunun Sakarya nehrinin doğusuna çekildiği döneme kadar geçen süre içerisinde kullanılmıştır. Vaziyet böyle iken Yunanlılar Ankara'yı hedef alan yeni bir taarruza her an başlamak üzeredir. Üstelik meclisteki tartışmalar nedeniyle ordunun Sakarya nehrini geçtiği günden beri on gün bu konuda bir hazırlık yapılmaksızın boşa geçirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa meclisten Başkomutanlık yetkilerini aldığı anda klasik bir ekonomik paket uygulamaya vakti yoktu. Paşa bu durumda harp ekonomisinin gerektirdiği tedbirleri uygulama kararı almıştır. Mustafa Kemal Paşa meclisten aldığı Başkomutanlık yetkilerine dayanarak, yeryüzünde ilk kez geniş çapta uygulanacak bir ekonomik plan hazırlamıştır. Bu plan kısa sürede sonuç odaklı bir sistem olan Tekalif-i Milliye Emirleri'dir.

³⁹² *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Ağustos 1921, N: 267.

³⁹³ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*, Cilt: II, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988, s. 466.

Milli ekonomik yükümlülük emirleri anlamına gelen ve on emirden oluşan bu plan on ayrı konuyu kapsamaktadır³⁹⁴.

Mustafa Kemal Paşa tarafından bizzat belirlenen Tekalif-i Milliye Emirleri 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde yayımlanmış ve bu tarihten itibaren milletin elinde bulunan bütün kaynaklar ordu için seferber hale getirilmiştir. Böylece halk, milli yükümlülükler altına girmiştir³⁹⁵. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta harbin kazanılması için ne derece hurda şeylerin bile dikkate değer olarak görülmüş olması hususundaki vermiş olduğu bilgiler o dönem için verilen mücadelenin nasıl bir vaziyet içinde ve ne zorluklara karşı verilmiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır³⁹⁶.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi Tekalif-i Milliye Emirleri hakkında yayınladığı ilk haberinde, memleketten alçak düşmanı kovmak için fedakârlık zamanının geldiğinden bahsetmiş ve askerlerimiz cephede kanlarını dökerken bizim de burada varımızı yoğumuzu feda etmemiz lazımdır, ifadesini kullanarak, halkı Tekalif-i Milliye Emirlerine itaat etmeye çağırmıştır. Gazete, “vatanın kurtuluşu için hükümetin bizden istedikleri” ifadesi Tekalif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır³⁹⁷.

Açıksöz gazetesi de 10 Ağustos 1921 günü çıkardığı nüshasının birinci ve ikinci³⁹⁸ sayfalarında Tekalif-i Milliye emirlerini on madde olarak aynen yayımlamıştır³⁹⁹.

Vakit gazetesinde ise konu ile ilgili “Anadolu’da Maddi ve Manevi Hazırlıklar” başlığı altında bazı bilgiler paylaşılmıştır. Buna göre toplumun bazı kesimlerinden belirli nitelikleri taşıyanların, at kullanabilen silahlı ve silahsız halkın silah altına davet edildiğini okuyucuya duyurmuştur. Gazeteye göre mukaddes olan hayat ve milli bağımsızlığımızın gerçekleşmesi ve alçak düşmanın ana topraktan atılması için silah altına davet olunan halkın belirtilen günde büyük bir coşku ile Ankara Askerlik Şubesi’ne koşacakları şüphesizdir⁴⁰⁰.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 14 Ağustos 1921 tarihli nüshasında ise konu ile ilgili olarak verdiği bilgilerde halkın Tekalif-i Milliye Emirlerine büyük ilgi gösterdiğini

³⁹⁴ Ankara Üniversitesi, Atatürk Araştırma Merkezi, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/810/10298.pdf> (Erişim Tarihi: 15.09.2020)

³⁹⁵ Serpil Sürmeli, *Milli Mücadele’de Tekalif-i Milliye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1998, s. 57.

³⁹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 615.

³⁹⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Ağustos 1921, N: 259.

³⁹⁸ Açıksöz gazetesi Tekalif-i Milliye Emirlerini içeren nüshaları için **bknz:** Ek 7.; Ek 8.

³⁹⁹ *Açıksöz*, 10 Ağustos 1921, N: 256, ss. 1-2.

⁴⁰⁰ *Vakit*, 11 Ağustos 1921, N: 1320.

belirtmiştir. Gazete “Ahalimizin Gayret ve Himayeleri” başlıklı haberde Tekalif-i Milliye mesaisinin pek mükemmel vaziyette devam ettiğini duyurmuştur. Habere göre bütün halk, bu emirlerdeki maksadın gayesini anlayarak ellerindeki silahını bile seve seve orduya göndermişti. Gazeteye göre köylülerin de aynı tebligat ile yükümlü olduklarından onların da ellerinde ne kadar silah varsa peyderpey getireceğine şüphe yoktur. Erzak ve eşya işine gelince, bunlar da halk tarafından fazlasıyla getirilmektedir. Birkaç güne kadar binlerce meblağı bulacak çamaşır ve çoraplardan ikmal olunanlar komisyona peyderpey teslim edilecektir. Herkes bir düğüne gider gibi davullarla zurnalarla hududa koşmak için geliyor⁴⁰¹.

19 Ağustos 1921 tarihli sayısında Hakimiyet-i Milliye, Tekalif-i Milliye Emirleri hakkında yayınladığı haberde, Ankara halkının ve esnafının büyük bir vatanseverlik ve cömertlik ile elindeki malları ile birlikte Ankara Tekalif-i Milliye Komisyonu’na akın etmiş ve üzerlerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmiş olduklarını ifade etmiştir⁴⁰².

Tekalif-i Milliye Emirlerinde yer alan maddelere ve bu maddelerin içeriğine dair gazetelerde yer alan bilgiler aşağıda verilmiştir:

“1 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” Madde 1- 5.8.1921 tarih 928 numaralı Heyet-i Vekile kararının ikinci maddesinde bazı mubayaa için en büyük mülkiye memurunun riyaseti altında maliye ve askeriye memurlarıyla meclis-i idare, belediye, ticaret odasından mevcut olan yerlerde ikişer azadan mürekkep bir komisyon teşkili emir buyuruluyordu. Komisyonlar 11.8.1921 tarihinden itibaren daima hal-i inikada bulunacaktır ve komisyon azalan hiçbir ücret almayacaklardır. Her komisyon iki ay müddetle hizmet-i askeriyeden tecil edilmek üzere ikişer kâtip dörder memur arıca istihdam edeceklerdi. Garp Cephesi komisyonlarından Aksaray, Konya, Karahisar livalarıyla bunun cenubunda bulunan mıntika komisyonları yakınlığına göre Konya Menzil müfettişliğine ve bu muhitin şimalinde bulunan komisyonlar Ankara Menzil müfettişliğine ve Kocaeli mıntikasındakiler Kocaeli Levazım Riyaseti’ne ve El-cezire ve Şark Ordusu mıntikasında ki komisyonlar mezkûr cephe Levazım Riyaseti’ne raporlarının birer suretlerini vereceklerdir.

“2 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” Madde 1- Ordu, libas ve teçhizinin tevsiyen tedariki için berveç-i ati tedbir ittihaz edilecektir. Bu tedbirlerin takibine bir numaralı emirde muharrer olan Tekalif-i Milliye Komisyonları memurdur. Her kazada mevcut hane adedince kaza birer takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorabı Nihayet 10 Eylül 37 tarihine kadar tamamen ihzar ve komisyonlar ambarlarına iddihara mecburdur. Şu suretle mesela on bin haneyi ihtiva eden bir kaza behemehal on bin takım çamaşır on bin takım çarık ve çorap verecektir. Toplanan çorap ve çamaşır ve çarıklar mahalli komisyonuna halk tarafından teslim edilecek ve verilen şeyler

⁴⁰¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Ağustos 1921, N: 261

⁴⁰² A.g.g., N: 266.

komisyonun bir memurunun mesuliyeti altında taht-ı muhafazaya alınacak ve müteberria komisyon tarafından teberruatı miktarını ve tarih-i teslimini mübeyyin bir makbuz verilecektir.

“3 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” Ordu libas ve teçhizinin tevsii için berveçh-i ati tedabir ittihaz edilecektir. Bu tedabirin tatbikinde 1 numaralı emirde vazife ve suret-i teşekkürleri bildirilen Tekalif-i Milliye komisyonları mesuldür. Tüccar ve ahali yedinde mevcut bilumum rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, Amerikan patiska, pamuk ,yıkamış yün, yıkamamış yün, tiftik, fantazi kumaşlar hariç olmak üzere erkek elbisesi imaline salih her nevi yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin sahtiyandan mamul yemeni, çarık, potin, çarık imalına mahsus deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık demir veya mamul nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre ve sicim ve urgan stoklarından yüzde kırk miktarına Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca derhal vaz’iyed edilecek ve takdir-i fiyat edilerek alınan miktarı mübeyyin olmak üzere komisyonun imza ve mühürlerini havi kuruşlu bir mazbata sahib-i yedine verilecektir.

“4 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” Emri-i ahire kadar ordunun iaşesi için berveçh-i ati tedabir ittihaz edilecek ve bu tedabirin tatbikine bir numaralı emirle suret-i teşkilleri bildirilen Tekalif-i Milliye Komisyonları mesul olacaktır. Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarında yüzde kırkına komisyonlarca vaz’iyed edilerek ambarlara alınacaktır. Takdir edilecek fiyat üzerinden ashabı yedine kuruşlu mazbata verilecektir. Komisyonlarca dere olunan buğdayların un tahvili için komisyonlar mıntıklarında mevcut fabrika ve değirmenlere mütesaviyen taksim-i amal edecek ve bu say meccanen olacaktır.

“5 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” Ordu nakliyatının temini için berveçh-i ati tedabir ittihaz edilecektir. Bu tedbirlerin takibinde bir numaralı emirde teşekkülü bildirilen komisyonlar mesul olacaktır. Cihet-i askeriyece suver-i muhtelif ile ordu ihtiyacı için alınan vesait-i nakliyeden hariç olmak üzere memlekette kalan vesait-i nakliye ashabı her ay ordu malzemesinden bir kısmını kendi vasıtasıyla yüz kilometrelik bir mesafeye meccanen mecburdur. Buna naklin devam ettiği müddetçe vasıta sahibi ve hayvanatı Ordu ambarlarında iyi aşı olunur bu emri alan her tekalif-i Milliye Komisyonu kendi mıntıkası dahilinde mükellefiyeti nakliye dahil olabilecek vesaitin cins ve miktarını 15 Ağustos sene 1921 tarihine kadar Müdafaa-i Milliye sevkıyat ve nakliyat müdüriyeti umumiyesine vesikası ile beraber mıntıkasında buldukları Menzil isteklerine veya ordu ambarlarından iaşe olunur. Bu emri alan her Tekalif-i Milliye Komisyonu kendi mıntıkası dahilinde mükellefiyet-i nakliyyeye dahil olabilecek vesaitin cins ve miktarını 15 Ağustos sene 1921 tarihine kadar Müdafaa-i Milliye Sevkıyat ve Nakliyata bildirmekle beraber mıntıkasında buldukları Menzil Müfettişliklerine veya Ordu Erkan-ı Riyasetlerine bildireceklerdir.

“6 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” İki, üç dört numaralı Tekalif-i Milliye emirlerinde tedariki bildirilen eşya ve erzak cinsinden muhtelif mahallerde mevcut emval-i metrukeye Tekalif-i Milliye komisyonlarınca

vaz'iyed edilerek miktarı tespit ve fiyatı takdir olunarak kuruşlu bir mazbata mahalli Mal sandığına verilecektir.

“7 Numaralı Tekalif-i Milliye” Cins, mezhep, sınıf ve meslek tefrik edilmeksizin bila istisna herkes zirde üçüncü maddede cins ve nevi muharrer esliha ve cepbane ile alat-ı cerihayı her mahalde iş bu emrin tarih-i neşrinden itibaren üç gün zarfında mahalli Tekâlif-i Milliye Komisyonuna makbuz mukabilinde teslim etmek sureti ile hükümete terk ve teberru edecektir. Harbin hitamında iş bu esliha bir hatıra olmak üzere aynen eshabına iade olunacaktır. Teslim edilecek esliha ve cepbane şunlardır: Macephane her nevi mükerrer ateşli tüfek, kasatura veya süngü ve cephaneler ve filintalar yani her nevi Osmanlı mavzerleri büyük ve küçük çaplı her nevi Alman, Belçika tüfekleri, her nevi Avusturya tüfeği, Avusturya ve Bulgar manliherleri her nevi English tüfeği, her nevi Rus tüfekleri Her nevi Fransız Romanya, Sırt, Japon, Yunan martin büyük ve küçük çaplı tüfekleri. Her nevi Kılıç ve palalar, bunlardan bir kıymeti mahsusaya haiz olanlar komisyonların mesuliyeti altında ve vesika mukabilinde ashabına tek olunacaktır. Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal

“8 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” Tekalif-i Milliye komisyonları her mahalde mevcut benzin, vakum gres makine, don, balık yağı, vazelin, otomobil, kamyon lastiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi kablo, pil, çelik tel, mücerret ve bunlara müteferrik malzeme asit sülfürük miktarını tahkik ve tespit için mevcut stokların yüzde kırkına vaz'iyed edecek ve ashabına esmanı mukabilinde mazbata verecektir.

“9 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” Tekalif-i Milliye Komisyonları hudutları dahilinde mevcut demirci, marangoz, dökümcü. Tesviyeci, saraç, arabacı esnafı ve imalathaneleri ile bu esnafat ve imalathanelerin kabiliyet-i imaliyelerini tespit ve gerek bunların ve gerekse kasatura, kılıç, mızrak ve eğer yapabilecek sanatkarların isimlerini zikredilmek üzere miktarlarını Müdafaa-i Milliye Vekaleti ne bildireceklerdir.

“10 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri” Seferber ordunun vesait-i nakliyece olan ihtiyacını tavsiyen temin ve ikmal için berveçh-i ati mevad süratle tatbik olunacaktır. İş bu emri tebliğ eden Tekalif-i Milliye komisyonları kendi mıntıkların da bulunan ve cinsleri atideki tasrih olunan bilcümle vesait-i nakliyenin yüzde yirmisine vaz'iyed edeceklerdir. Vesait-i nakliyenin cinsleri: Dört tekerlekli yaylı arabalar. Dört tekerlekli at ve öküz ve kağrı arabaları. Arabalar bilumum teçhizat ve hay-ı yanlarıyla beraber olacaklardır. Binek ve topkeşan hayvanatı. Ester ve mekkâre hayvanatı. Deve ve merkep. Bu emri alan Tekalif-i Milliye komisyonları mıntikasında ki bilumum vesait-i nakliye miktarını mümkün olduğu kadar çabuk tespit edecek ve Nihayet 10 Eylül'e kadar mıntikasında vesait-i nakliyenin en sağlamlarından yüzde yirmisini dere ve cem etmiş olacaklardır. İş bu emir bilumum vekâletlere, Garp ve Merkez Ordusu Kumandanlıklarına, Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri Niğde, Konya, İçeli Vilâyet ve Livaları ile bunların batısında bulunan bilumum Vilâyet ve Livalara ve iş bu

mıntıkaldaki Ahzıasker heyet ve kalem riyasetlerine ve istiklâl Mahkemelerine tebliğ olunmuştur⁴⁰³.

1.5.3. Muharebe Öncesi Yapılan Diğer Hazırlıklar

Yunanlıların Ankara'yı hedef alan yeni bir taarruz hazırlığında olduğu Türk Genelkurmayı tarafından bilinmektedir. Türk ordusunun Yunanlıların başlatacağı yeni taarruz harekâtı karşısına en müsait halde çıkabilmesi için yapılan hazırlıkların bir kısmını incelemiş bulunmaktayız. Mustafa Kemal Paşa yeni muharebeler öncesi ordunun mali ve askeri yapısını iyileştirmek için meclisten almış olduğu yetkilere dayanarak birtakım çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar halk tarafından da benimsenmiş ve desteklenmiştir.

Muharebeler öncesi yapılan hazırlıklardan birisi de elbette cephe hattını güçlendirmek olmuştur. Bunun için yapılan faaliyetlerin başında muharebelerin nihayete erdiği Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne asker nakledilmesi gelmektedir. Tercüman-ı Hakikat gazetesi bu konuya dair elde ettiği bilgileri sayfalarında "Şarktan Garba Asker Geliyor" başlığı altında paylaşmış ve bazı yabancı gazetelerin Kâzım Karabekir Paşa'nın Ankara'ya geldiği yönünde haberler yaptığına dikkat çekmiştir. Haberin devamında Kafkas hududumuzdan Kâzım Karabekir Paşa'nın kumandasında bulunan doğu ordumuzun Batı Cephesi'ne intikal etmek üzere bulunduğu tamamıyla anlaşılmaktadır, ifadesi yer almaktadır. Habere göre bu yeni kuvvetlerin yapılacak muhtemel muharebeler üzerinde ortaya çıkaracakları tesir oldukça yüksektir. Doğu ordusu uzun bir sükût devresi geçirmek suretiyle muharebe kabiliyetlerini tamamıyla korumaktadırlar⁴⁰⁴. Gazete haberinin detaylarında Kâzım Karabekir Paşa ve ordusu Ankara'ya ulaştıktan sonra Sivrihisar'da konuşlu bulunan Selahaddin Adil Bey'in ordusunu takviye ederek milli ordu ile beraber taarruza geçecektir.

Burada şunu belirtmek gerekir ki Tercüman-ı Hakikat gazetesinin haberinde aktardığı bilgilerin doğruluk payı pek yoktur. Haberde belirtildiği gibi bu dönemde Kâzım Karabekir Paşa'nın Batı Cephesi'ne intikal etmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte Paşa Batı Cephesi Karargâhı ile sürekli iletişim halindedir. Buraya yolladığı telgrafnamelerde ordusu ile birlikte batı bölgelerimizde verilen askeri mücadeleye hizmet için her an hazır

⁴⁰³ Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, a.g.e., ss. 403-413.; *Açıksöz*, 10 Ağustos 1921, N: 256, ss. 1-2.; Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri*, Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 2-9.

⁴⁰⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Ağustos 1921, N: 14497.

bulduğunu defalarca bildirmiştir. Gazetenin bu haberinde yer alan doğudan batıya asker geldiği haberi ise doğrudur. Nitekim bunu Kâzım Karabekir Paşa'nın anılarında ve diğer kaynaklarda da görmek mümkündür. Fakat gazetede yer alan Kâzım Karabekir Paşa'nın da Batı Cephesi'ne geldiği haberi gerçeği yansıtmamaktadır⁴⁰⁵.

Kâzım Karabekir Paşa anılarında Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı telgraf konuşmalarında Mustafa Kemal Paşa'nın, orduyu Sakarya'nın hatta Ankara'nın doğusuna çekerek burada yeni bir savunma hattı kurma düşüncesinde olduğunu yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu telgraflarda Ankara'nın doğusunda, Sivas'ta, yeni bir savunma hattı mevcuda getirmek için çalışmalar yaptığını bildirmesi üzerine Kâzım Karabekir Paşa böyle bir durumun gerçekleşmesinin gerçek bir felaket olacağı yönündeki düşüncelerini Paşa'ya iletmiştir. Kâzım Karabekir, Başkomutan'a göndermiş olduğu telgraflarda bunun yerine elde tutulan cephenin tahkim edilmesinin, ordunun mevcudiyetinin artırılmasının ve ordunun doğuya doğru daha fazla çekilmemesinin daha doğru olacağı yönündeki fikrini ifade etmiştir. Sözüünü ettiği durumun daha müsait şartlar altında gerçekleşebilmesi için de Doğu Cephesi'nde elde edilen bazı kazanımların Sakarya'ya gönderilmek üzere olduğunu belirtmiştir⁴⁰⁶.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu faaliyetlerinden de anlaşıldığı üzere Sakarya Meydan Muharebesi Türk milleti için gerçek bir var olma mücadelesi olacaktır. Bütün bir milletin topyekûn savaşarak elde ettiği büyük bir zafer olacaktır. Bununla birlikte Kâzım Karabekir Paşa'nın sözüünü ettiği Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne gönderilen birçok harp ve yaşam malzemesi 12 Ağustos 1921 günü yani Sakarya Meydan Muharebesi'nden hemen önce cepheye ulaşmıştır. Gönderilen malzemelerin içeriğine bakacak olursak: İki tren halinde gelen erzakın birinci treninde; dört vagon buğday, bir vagon nohut, bir top ve bir miktar hayvan. Sabah saat 06.50'den sonra Ankara'ya ulaşan ikinci trende ise iki vagon ekmek, iki vagon hayvan, dört vagon arpa, 2845 kilo şeker, bir vagon kabak, 56 martin tüfek, iki makineli tüfek namlusu ve saire harp malzemesi bulunmaktadır⁴⁰⁷.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği mukabil telgrafta Batı Cephesi'ne gönderilen bu yardımdan dolayı kendisine şükranlarını bildirmiş ve muharebelerin Kâzım Paşa'nın belirttiği şekilde Ankara'nın doğusunda yapılacağını

⁴⁰⁵ Kazım Karabekir, 1960, a.g.e., s. 995.

⁴⁰⁶ A.g.e., s. 996.

⁴⁰⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 4-1.

bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa telgrafında Kâzım Karabekir Paşa'ya memleketin içinde bulunduğu bu zor günlerde bir kez daha desteğini hissettirdiği için yaşadığı mutluluğu da ifade etmiştir⁴⁰⁸.

Tevhid-i Efkâr, 11 Ağustos 1921 tarihli haberinde Tekalif-i Milliye Emirleri kapsamında Anadolu'dan cepheye asker akını olduğunu bildirmiştir. Gazete yer alan "Anadolu'da İstihzarat-ı Sevkiyat-ı Askeriye" başlıklı haberde, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa her tarafa emirler vererek seferber kıtaatın derhal Batı Cephesi'ne sevkini ve yeni kıtaatlar teşkil edilmesini emrettiğini yazmıştır⁴⁰⁹.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi Anadolu'da yakında başlayacak olan yeni muharebeler için Türk ve Rus heyetlerinin sürekli görüşme halinde olduklarının ve Rusların Anadolu harbinde Türklerin yanında olduklarını ifade etmiştir. Haberin detaylarında "Anadolu Harbi ve Türk-Rus İttifakı Troçki'nin Mühim Beyanatı" başlığı ile Anadolu'da devam eden harbin son dönemlerinde Rusların bu harbe büyük ilgi duyduğu belirtilerek Rus Harbiye Komiseri Troçki'nin vaziyet ne olursa olsun Yunan kuvvetlerinin Anadolu'da mahvolmalarının şüphesiz olduğunu bildirdiğine değinilmiştir. Gazeteden verilen bilgilere göre Rusya Bolşevikler Cumhuriyeti, telsiz yolu ile bütün dünyaya duyurduğu bir beyanname, Rusya'daki harp malzemelerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin emrine hazır tutulduğunu ilan etmişlerdir⁴¹⁰.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesinin haberinden yola çıkarak şu durum ifade edilmelidir ki, Sovyet ihtilalcilerin Anadolu'daki Millî Mücadele'ye olan ilgileri Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da işgallere karşı başlayan örgütlenme faaliyetlerini bir tür komünist ihtilali hazırlığı olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır.

Çarlık Rusya'nın yıkılması sonrasında Sovyetlerin iktidarı ele geçirmesine karşı İngiltere, İtalya ve Fransa Sovyetlere karşı Çarlık Rusya'yı ayakta tutabilmek için 850 bin kişilik bir askeri kuvveti Kırım'a göndermişlerdi. Türklerin de Millî Mücadele'yi bu devletlere karşı örgütlemiş olması, başta İzvestia gazetesi olmak üzere, Rus basınında Türk ve Rus ittifakının gündeme gelmesine neden olmuştur. Ruslar bir süre sonra Türk milletinin yapmış olduğu mücadelenin bir komünist harekât değil, ulusal kurtuluş mücadelesi olduğunu anlamıştır. Komünizmin Türk toplum yapısı tarafından kabul görmeyeceği

⁴⁰⁸ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 338.

⁴⁰⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 11 Ağustos 1921, N: 64-3092.

⁴¹⁰ *Anadolu'da Yeni Gün*, 11 Ağustos 1921, N: 309.

kanaatine varmışlardır. Buna rağmen Ruslar, Karadeniz kıyıları ve boğazlar bölgesinin her iki tarafında ortak düşmanı olan İtilaf Devletlerinin yönetiminde olması yerine dost Türklerde olmasını kabul etmişlerdir. Bunun için Trabzon başta olmak üzere, Karadeniz limanlarından Türk Millî Mücadele'sine silah ve saire yardımı yapmaya devam etmişlerdir. Kurtuluş Savaşı boyunca Rusya'dan sağlanan para yardımı 11 milyon altın ruble ile 100 bin Türk lirası değerinde külçe altındır. Ayrıca Sovyetler tarafından dört tümeni donatmaya yetecek 37.812 tüfek, 324 makineli tüfek, 66 top ve bunların cephanesi Türk Millî Mücadelesi'ne destek için Anadolu'ya gönderilmiştir⁴¹¹.

Tercüman-ı Hakikat Anadolu'nun yeni muharebelere yönelik yaptığı hazırlıklara yer verdiği haberlerinde "Ordumuz 200 Bine İblağ Ediliyor" başlığı ile son ilan edilen seferberlik ilanı sonrasında ordunun mevcudiyetinin 200 bine yükseldiği ifade edilmiştir. "Rusya'dan Gelen Mühimmat" başlıklı yazıda ise Sovyetler tarafından Anadolu'ya gönderilmek üzere Done vapuru ile Sason'a askeri malzeme nakledildiğini yazmıştır⁴¹².

İleri gazetesi de "Nuri Paşa Kıtaatı Anadolu'da" başlıklı haberi ile Kafkas Gönüllü Kıtaatının tamamen Müslümanlardan oluşmuş olduğunu belirterek, son alınan malumata göre Nuri Paşa'nın Gönüllü Kafkas Kıtaatının Kars'tan Anadolu'ya dahil olduğunu ifade etmiştir. Gazetenin istihbaratına göre, beş güne kadar Nuri Paşa'nın da Anadolu'ya geleceği öğrenilmiştir. Gazete, büyük mücahedeye iştirak için Kafkasya'dan gelen kıtaatın tamamının Müslüman ve Türklerden oluşması, Anadolu'nun Bolşeviklerin yardımına muhtaç olmadığını pek güzel anlatmakta olduğu düşüncesindedir⁴¹³.

Sakarya Meydan Muharebesi öncesi yapılan en önemli faaliyetlerden biri de şüphesiz ki cepheye silah taşımakla sorumlu gizli örgütlerimizin gerçekleştirdiği faaliyetlerdir. Bu örgütler İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin denetiminde bulunan silah deposu ve cephanelerden kaçırdıkları silah ve her türlü mühimmatı önce Anadolu'ya açılan kapı niteliğindeki limanlara, özellikle Karadeniz limanlarına, oradan da Anadolu içlerine ve cephe hattına ulaştırmışlardır⁴¹⁴.

⁴¹¹ Ankara Üniversitesi, Atatürk Araştırma Merkezi, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/810/10298.pdf> (Erişim Tarihi: 15.09.2020)

⁴¹² *Tercüman-ı Hakikat*, 14 Ağustos 1921, N: 14501.

⁴¹³ *İleri*, 16 Ağustos 1921, N: 155-298.

⁴¹⁴ Genelkurmay Başkanlığı, 1995a, a.g.e., s.71

İstanbul'da, Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine karşı eli kolu bağlı beklemek istemeyen bir grup vatansever, ilk olarak Mahmut Paşa Camii avlusunda yaptığı toplantılar sonunda, İstanbul'da Millî Mücadele lehine faaliyet göstermek için Karakol Cemiyeti adında gizli bir teşkilat kurmuştur. Karakol Cemiyeti'nin lideri, yaptığı faaliyetler ve Anadolu'ya aktardığı istihbarat ile Anadolu'nun İstanbul'daki temsilciliği görevini üstlenmişti. Cemiyet İstanbul'daki depolarda tutulan ve İtilaf Devletleri tarafından el konulmuş vaziyette olan birçok harp malzemesini Şile-Yeniköy-Geyve yolu üzerinden Kocaeli'ye oradan da İnebolu, Samsun, Giresun, Trabzon gibi Karadeniz sahillerine kaçırarak Anadolu içlerine aktarılmasını sağlamıştır⁴¹⁵. Bu dönemde gizli örgütler vasıtası ile İstanbul'dan Millî Mücadele'ye kaçırılan harp malzemeleri arasında başta 2015 adet piyade tüfeği ve 1482 atım yedi buçukluk top mermisi olmak üzere birçok tabanca, el bombası aydınlatma fişeği tüfek ve tabanca mermisi; barut, benzin, yağ, dürbün gibi malzemeler gösterilebilir⁴¹⁶.

Sakarya muharebelerinin hemen öncesinde ve muharebeler sırasında Karadeniz bölgesinde Osman Ağa⁴¹⁷ ve askerleri Giresun ve Trabzon'dan kaçırdıkları mühimmatı Karadeniz'deki Yunan ve İngiliz devriyelerine rağmen cepheye ulaştırarak büyük vatan hizmeti görmüşlerdir⁴¹⁸. Rize Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azaları ise Sakarya'daki muharebelerden evvel İtalyanların Anadolu'yu boşaltmalarına rağmen İtalyan bandırasını muhafaza eden Mariyanina vapuruna soğan çuvalları içerisinde altmış altı mavzer, sabun sandıkları içinde de bir hayli cephaneyi önce Samsun'a oradan da cephe hattına göndermek için hazırlamıştır. Fakat Samsun'da mallar limana indirilirken sabun sandıkları yere düşüp kırılmış, limanda bulunan Karadeniz kıyılarının emniyetinden sorumlu Fransız subayları

⁴¹⁵ Ali Fuat Cebesoy, 1953, a.g.e., s. 375.

⁴¹⁶ GHTB, 1975, a.g.e., s. 347.

⁴¹⁷ 1883 yılında Giresun'da doğmuş ve vatanın kurtuluşu için Karadeniz bölgesinde giriştiği milis faaliyetleri sonrasında 20 Ekim 1920'de fahri Binbaşı olarak orduya katılmıştır. Balkan Savaşı yıllarında Giresun havalisinden topladığı gönüllü müfrezesi ile Bulgarlara karşı Çorlu'nun müdafaasında görev almıştır. Bu savaşlar sırasında sağ bacağından sakat kalan Osman Ağa bu nedenle "Topal" takma adıyla anılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Teşkilat-ı Mahsusa Alayı'na katılarak Batum bölgesinde Ruslara karşı savaşmıştır. İzmir'in işgalinden sonra Kuva-yı Milliye milislerine katılan Osman Ağa 1919'da Giresun Belediye Başkanlığı ve Giresun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı yapmıştır. 12 Kasım 1922'de Mustafa Kemal Paşa'yı korumak için Giresun halkından "Yakın Koruma Fedai Mangası'nı" kurmuştur. Millî Mücadele yıllarında Karadeniz Sahilleri Gönüllü İttifakını oluşturarak Rusya'dan gelen harp malzemelerinin cephe hattına sevkini gerçekleştirmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi süreci öncesinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın seferberlik çağrısına Giresun'da kurmuş olduğu Giresun Gönüllüleri Alayı (47'inci Alay) ve Giresun Nizamiye Alayı (42'nci Alay) ile cevap vererek cephe hattına intikal etmiştir. Bu iki alay Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasında büyük hizmetler yapmıştır. Bu süreçte isyan hareketlerine devam eden Koçgiri ve Pontus hareketlerinin bastırılmasında Osman Ağa'nın bu iki alayının etkisi büyüktür. Osman Ağa ve gönüllü birlikleri Büyük Taarruz sürecinde de orduya ve millete büyük yararlık sağlamıştır. **Bknz:** Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e., 2010. s. 527.

⁴¹⁸ Mehmet Arif, 1969, a.g.e., s. 71.

cephaneliği görmüşlerdir. Fransız askerleri bu durum karşısında etrafındaki kayıkçı ve liman görevlileri ile sair halkın vatani hislerini iyi bildiğinden olayı görmezden gelerek seslerini çıkaramamıştır⁴¹⁹.

Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce orduya insan kaynağı sağlamak amacıyla yapılan çalışmalar ise Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık yetkilerine dayanarak ülke genelinde belli yaş aralığındaki eli silah tutan erkekleri orduya çağırması ile gerçekleşmiştir. Kütahya-Eskişehir muharebeleri sırasında Türk ordusu mevcudiyetinin yüzde onunu kaybetmiş ve yeni askeri birliklere ihtiyaç duymuştur. Bunun için Mustafa Kemal Paşa yaptığı hazırlıklarla seferberlik ilanı yayınlamış ve halkın bazı kısımlarını orduya çağırmıştır. Bu genel bir seferberlik değildir. Nitekim burada ilan edilen seferberlik ile bütün millet topyekûn cepheye çağırılmamıştır. Genel bir seferberlik ilan edilmediği halde Türk ordusu muharebeler boyunca er ihtiyacı yönünden herhangi bir sıkıntı yaşamamıştır⁴²⁰. Buna göre eli silah tutan 38-45 yaş aralığında bulunanlar derhal alaylara teslim olarak cepheye geleceklerdir. 45-52 yaş aralığında olan bireyler ise başlangıçta depo taburlarında talim yaptıktan sonra alaylara gönderilecektir. Eğer alaylarda hâlâ boşluk varsa 52 yaş üstünde olanlar da orduya alınacaktır⁴²¹.

Ordunun Sakarya Muharebelerinden evvel hava gücüne bakacak olursak, mevcut şartlarda elde bulunan birkaç uçağın uçurulabilmesi için çoğu kez kanatları kumaş ile sarılı olarak kullanılmış olduğunu görürüz. Uçağın kanat bezlerinin değiştirilmesinde kullanılan emait maddesi elde bulunmadığı için bunun yerine kola veya jelatin kullanılmıştır. Bakımları yapılamayan bu uçaklar çoğu kez keşif uçuşları sırasında arızalanıyor ve ancak havada süzülme uçuşu ile inebiliyorlardı. Birinci İnönü Muharebesi'ne iki uçakla katılan Türk ordusu bu muharebelerde uçağın birinin düşmesi sonucu Sakarya muharebelerine kadar bir uçak ile harp etmek zorunda kalmıştır⁴²².

Sakarya muharebeleri başlamadan önce Yunanlıların Döhavieland tipinde iki kişilik bir keşif uçağı yolunu şaşırarak Kuşadası civarına mecburi iniş yapmak zorunda kalmıştır. Bu uçak sökülerek Muğla'ya getirilmiş, Sakarya muharebesinin başladığı 23 Ağustos 1921 günü uçurularak Ankara'dan Malıköy'e nakledilmiştir. Uçağa Batı Cephesi Komutanı'nın

⁴¹⁹ İlyas Sami Kalkavanoğlu, *Millî Mücadele Hatıralarım*, Ekicigil Yayınevi Matbaası, İstanbul 1957. s. 18.

⁴²⁰ Alptekin Müderrisoğlu, 1988, s. 477.

⁴²¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Ağustos 1921, N: 261; *Peyam-ı Sabah*, 12 Ağustos 1921, N: 967.

⁴²² Alptekin Müderrisoğlu, 1988, a.g.e., s. 324.

adına izafeten İsmet adı verilmiştir⁴²³. Ayrıca bir yurttaşın Anadolu'dan çekildikleri sırada İtalyanlardan satın alarak tamir ettiği uçağı orduya vermesi ile muharebelere evvel üç adet uçağına sahip olunmuştur. Muharebelere bu uçaklardan yalnız ikisi faal katılabilmektedir⁴²⁴.

1.6. Yabancı Basında Yer Alan Haberlerin Türk Basınına Yansımaları

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde meydana gelen olaylar Türk basınında olduğu kadar yabancı basında da kendisine yer bulmuştur. Türk gazeteleri birçok zaman yurtdışı kaynaklı gazetelerin haberlerine sayfalarında yer vermiştir. Türk gazetelerinde yer alan bu haberler Anadolu'da meydana gelen gelişmelerin küresel çapta nasıl bir hissiyat ile algılandığını anlayabilmemiz açısından oldukça önemlidir.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi 6 Ağustos 1921 tarihli haberinde, “Ordumuza 100 Bin Kişi İlave Ediliyor” başlığı ile Fransız Paris Pöti Jurnal gazetesinin haberine dayanarak ordumuza yüz bin kişinin daha katılacağını bildirmiştir. Gazetede yer alan “Ankara Üzerine Yürüyeceklerini Saklamıyorlar” başlıklı haberde ise Londra matbuatına Anadolu'dan gelen haberlere göre, cephedeki hareket-i askeriye daha ziyade bir hazırlık evresindedir. Londra gazeteleri ağustos ayı başlarında yaptığı haberlerde yakın zamanda Anadolu'da yeni bir muharebenin yaşanmasını muhtemel görmemektedir. Bu dönemde Atina gazeteleri ise Yunan Başkumandanlığının Ankara üzerine yürümek hakkındaki kararını saklamamakta ve yapılacak yeni muharebelerin sonucunda Ankara'yı işgal ederek, Anadolu'daki Türk direnişini kıracaklarını ifade etmektedirler⁴²⁵.

Tercümanı Hakikat gazetesinde 11 Ağustos 1921 tarihinde “Hazırlıklar Bitmiş Muharebeye Başlayacaklarmış” başlığı ile yer alan bir başka haberde ise Yunan basınında çıkan haberlere göre, yakın zamanda Yunan Kralı taarruz emrini bizzat vermek için Eskişehir'e gidecektir. Yunan Neologos gazetesinin İzmir'den bildirildiğine göre Yunanlılar askeri ikmal hazırlıklarını tamamlamışlardır. Taarruz başlamak üzeredir. Bugün Kütahya'da bulunan Kral Eskişehir'e giderek taarruz emrini verip harekâtı bizzat idare edecektir⁴²⁶. Ayrıca Neologos gazetesi “Bir Şura-yı Harp” başlıklı yazısında ise Anadolu'dan aldığı belirttiği istihbaratlara dayanarak, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Kâzım

⁴²³ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*, Cilt: VI, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964, s. 156.

⁴²⁴ Alptekin Müderrisoğlu, 1988, a.g.e., s. 324.

⁴²⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, 6 Ağustos 1921, N: 14493.

⁴²⁶ A.g.g., N: 14498.

Karabekir Paşa ve Muhittin Paşalar bir araya gelerek bir şura-yı askeriye akdetmişlerdir. Neologos Kâzım Karabekir Paşa'nın kumandasındaki süvarilerin bugün cepheye geldiğini iddia ederek bir haftaya kadar Türk doğu ordusunun piyade ve topçu kıtaatlarının da cepheye intikal edeceğini Yunan halkına bildirmiştir. Proiya adlı Yunan gazetesinin “Ankara Müdafaa Edilecek” başlıklı haberine göre ise yeni Yunan ileri taarruzu karşısında Türkler Ankara'yı savunmak için geçilmesi zor bir hat oluşturacaklardır.

Gazete, “Başkumandanlık İhdasındaki Fayda” başlıklı haberinde ise Başkomutanlık makamının meydana getirilmesinin Yunan basını tarafından nasıl algılandığını ortaya koymuştur. Buna göre Yunan kamuoyu, Başkumandanlık makamı hakkında Anadolu harekâtındaki muhtelif orduların bir elde toplanarak bir merkezden yönetilmesine imkân sağladığı yorumunu yapmıştır. Yunanlılar bu durumu bir ordunun ve bir harekâtın zafere ulaşmasının en büyük yolu olarak nitelemişlerdir⁴²⁷.

Açıksöz gazetesinde, “Bir Yunan Gazetesi Sulh Olacak Mı Yoksa Memleketin İflasına Kadar Harbe Devam Edilecek Mi Diyor” başlıklı haber ile Yunan gazetelerinde aktarılan bilgilere dayanarak, Yunanlıların ordularının Anadolu'da bir zafer kazandığı hakkındaki yalanlarına kendi halkını bile inandıramadıklarını belirtmiştir. Atina'da çıkarılan Rizos Patris gazetesinin Türklerin başarılı bir çekilme harekâtı yaparak Yunan ordusunun harekâtını neticesiz bıraktıklarını itiraf ettiğini belirtmiştir. Açıksöz, Yunan Rizos gazetesinin haberlerine dayanarak verdiği bilgilerde Yunanlıların bir zafer havası yaşamının aksine asıl olarak, “Barış olacak mı yoksa memleketin iflasına kadar harp devam edecek mi?” sorusuna yanıt aradıklarını ifade etmiştir⁴²⁸.

Tercüman-ı Hakikat ise İngiltere basınında yer alan bazı haberlere değinerek “Anadolu Ordusu Tensik Ediliyor” başlığı altında Londra Daily Telgraf gazetesinin Mustafa Kemal Paşa hakkında sonuna kadar harp taraftarı ve zaferden emin olduğuna yönelik haberler yaptığına yer vermiştir⁴²⁹.

Anadolu'da Yeni Gün 11 Ağustos 1921 haberlerinde Yunan matbuatında çıkan TBMM merkezinin Sivas'a taşınacağı yönündeki haberlerin gerçeği yansıtmadığını “Yunan Haberleri” başlığı altında şu haberi ile bildirmiştir: “Atina da kendilerini avutuyorlar. Atina'nın milli matbuatına göre Ankara hükümeti şehrin (Ankara) tahliyesi için her türlü

⁴²⁷ A.g.g., N: 14498, s. 2.

⁴²⁸ Açıksöz, 10 Ağustos 1921, N: 256.

⁴²⁹ Tercüman-ı Hakikat, 10 Ağustos 1921, N: 14497.

tedbiri almıştır. Büyük Millet Meclisi Sivas'ta teşkilatlanacaktı. Türk planına göre Ankara yeni askeri manevraların harekât sahasında kalmaktadır⁴³⁰.

İkdam gazetesi ise 12 Ağustos 1921 tarihli haberinde Anadolu'da muharebelerin İtalyan basınındaki yansımalarına değinerek, “Yeni Bir Taarruz Yakın Bir Zamanda Başlıyor” başlığı altında bazı önemli bilgilere yer vermiştir. Buna göre İtalyan matbuatı Yunanlıların bütün kuvvetlerini Eskişehir'e naklettiklerini konu edinmekte ve bu gazeteler haberlerini Yunanlıların Eskişehir'deki askeri hareketliliklerine dayanarak bildirmektedir⁴³¹.

Tercüman-ı Hakikat 15 Ağustos tarihli sayısında Sivrihisar'ın Yunanlılar tarafından işgalinin Yunanistan'daki yansımalarını sayfalarına taşıyarak, “Sivrihisar'ı Harp Olmadan İşgal Ettiler” ve “Mustafa Kemal Paşa Sivrihisar Önünde Muharebe Vermekten İctinap Etmiştir” başlıklı haberleri ile Yunan gazetelerinde bu durumun çok büyük bir başarı olarak yansıtılmaya çalışıldığına değinmiştir⁴³².

Açıksöz gazetesi ise “Şimdi De Sulhtan Bahsediyorlar” başlıklı ve 20 Ağustos günlü sayısında verdiği haberde Yunan tarafının içinde bulunduğu çıkmaz nedeniyle sulh lakırdılarından bahsettiğini belirtmiştir. Açıksöz, Yunan gazetelerinin isyanların ehemmiyetinden endişelenerek pazarlığa girişmek istediğini ifade etmiştir. Gazeteye göre ise bizim için yalnız tek bir sulh yolu vardır; o da Anadolu'dan Yunanlıların tamamen def'idir⁴³³. Açıksöz, 22 Ağustos 1921 günü ikinci sayfasında yer verdiği bir haberde ise İngiltere'de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa hakkında bazı haberler çıkarıldığına değinerek, konu ile ilgili haberlerini “Baş Kumandanımız ve İngiliz Matbuatı” başlığı altında derlemiştir. Buna göre İngiliz basını Mustafa Kemal Paşa'nın Yunanlılarla sonuna kadar harp edecek geniş bir programa malik olduğunu yazmıştır⁴³⁴.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise “Gordiyon Kördüğümünü Kesemeyecekler” başlığı altında, Yunan kaynaklarından gelen haberlere göre büyük meydan muharebesinin Sakarya hattında Gordiyon'da başlamış olduğunu bildirmiştir. Yunan basınında muharebelerin başladığı yerin Gordiyon olarak belirtilmesini ele alan gazete, “Nerededir bu Gordiyon” diye seslenerek okuyucusuna bu konuda biraz malumat vermek istemektedir. Haberin içeriğinde

⁴³⁰ *Anadolu'da Yeni Gün*, 11 Ağustos 1921, N: 309.

⁴³¹ *İkdam*, 12 Ağustos 1921, N: 8769.

⁴³² A.g.g., N: 14502.

⁴³³ *Açıksöz*, 20 Ağustos 1921, N:261.

⁴³⁴ A.g.g., N: 262, s. 2.

yer alan bilgilere göre, Yunan basını tarafından muharebelerin başladığı yeri ifade eden Gordiyon, Sakarya'nın doğusunda ve nehrin meşhur dirseğinin batısındadır. Ayrıca gazete haberinin detaylarında, Gordiyon'un Büyük İskender tarafından nasıl alındığını ve Gordiyon düğümü hikayesinin nerden geldiğini bu sayede okurlarına aktarmıştır⁴³⁵.

Türk basınında Sakarya'da yeni Yunan taarruzu sonucu muharebelerin başladığına dair ilk haberler Yunan kaynaklarına dayandırılarak verilmiştir. Muharebelerin başladığı Tercüman-ı Hakikat gazetesi tarafından "Sakarya'da Evvelki Günden İtibaren Büyük Muharebeler Başladı" ve "Sakarya" başlıkları ile ilan edilmiştir. Yunan basın kaynaklarının temel alındığı haberlere göre, harbin büyük bir şiddetle devam ettiğini bildirilmektedir. Gazete yeni muharebelerde ordumuz için, Cenab-ı Hakk kahraman askerlerimize zafer ve muvaffakiyet ihsan buyursun, temennisi ile haberine devam etmiştir⁴³⁶.

---

⁴³⁵ *Tevhid-i Efkâr*, 21 Ağustos 1921, N: 71-3099.; **Bknz:** Ek 9.

⁴³⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, 21 Ağustos 1921, N: 14505.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ SÜRECİNE YÖNELİK HABERLER

18 Temmuz 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Cephesi Karargâhı'nı ziyareti ve askeri vaziyeti tetkik çalışmaları sonrası alınan kararlar doğrultusunda, Türk ordusu temmuz ayının sonunda Sakarya nehrinin doğusuna çekilmiş ve burada mevzilenmiştir. Bu bölge düşman birliklerinden oldukça uzak olduğu için, Türk ordusu yeni muharebeler öncesi burada kuvvetlenmeye ve tahkimat oluşturmaya başlamıştır⁴³⁷.

Kütahya-Eskişehir Muharebelerini kazandıktan sonra Yunanlılar, 24 Temmuz 1921 günü Kral Konstantin'in riyasetinde, Başbakan Gunaris, Savunma Bakanı Teotokis, Genelkurmay Başkanı Dusmanis, kabinenin Askeri Müşaviri Stratikos ve Yunan Küçük Asya Orduları Komutanı Başkomutan Papulas'ın katılımlarıyla Kütahya'da bir zafer kurultayı toplamışlardır. Bu toplantıda yapılan görüşmeler sonucunda Yunan heyeti orduların Ankara'ya kadar ilerlemesi kararını almıştır⁴³⁸. Bu kararın alınmasında İngilizlerin Anadolu üzerindeki amaçlarını gerçekleştirmek ve Sevr Anlaşması'nı Türklere kabul ettirebilmek için Yunanlıları kullanması ve bunun için Yunanlıları desteklemesi de etkilidir⁴³⁹.

24 Temmuz 1921'de gerçekleşen bu Harp Meclisi'nde özellikle Albay Sariyannis ve Yunan Başkumandanı'nın Kurmay Başkanı Albay Pallis, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde Türklerin tamamen imha olmamış olmasının onlar için bir şans olduğunu ifade etmiştir. Girişilecek yeni bir taarruz hareketi ile Yunan ordusunun çok büyük bir direnişle karşılaşmadan Ankara'ya kadar gidebileceğini ifade etmişlerdir⁴⁴⁰.

Yunan kurultayında alınan bu karara tek karşı çıkan ise Yunan Başkomutan Papulas olmuştur. Papulas bu Harp Meclisi'nde sunduğu muhtıradan, Ankara'ya kadar ilerlemenin Yunan ordusu için çok güç olduğuna değinmiştir.

Ordunun ancak Sakarya'ya kadar ilerleyebileceğini, buradan daha doğuya gitmenin Yunan ordusunun cephe hattının gerisi ile bağlantısını zorlaştıracakını ifade etmiştir.

---

⁴³⁷ Fahrettin Altay, 1970, a.g.e., s. 297.

⁴³⁸ Asım Gündüz, a.g.e., s. 54.

⁴³⁹ Fahri Belen, a.g.e., s. 345.

⁴⁴⁰ Sabahattin Selek, *Milli Mücadele*, Cilt: II. Örgün Yayınevi, İstanbul 2002, s. 1134.

Bunun da Anadolu içlerindeki Yunan askerlerinin takviye edilmesi vb. konularda oldukça zorluk çıkaracağını bildirmiştir. Papulas, Kral'a Sakarya'ya kadar gideceğini, eğer burada Türk ordusunu yenersen Ankara üzerine yürüyeceğini, fakat bunlar gerçekleşmez ve şartlar elverişli olmazsa demiryollarını tahrip ederek Eskişehir'e çekileceğini belirtmiştir⁴⁴¹. Papulas'ın Harp Meclisi'nde verdiği bu muhtıra askeri gerçeklere göre verilmiş bir muhtıradır. Nitekim Yunan ordusunda erler arasında huzursuzluklar da başlamış durumdadır. Böyle bir durumda Yunan ordusunun Anadolu içlerinde tahkim merkezlerinden bu kadar uzak bir mesafeye ilerleyerek zafer kazanması mümkün değildir. Öyle ki Sakarya muharebeleri sona erdiğinde durum, Papulas'ın verdiği bu harp muhtırasında olduğu şekli ile ortaya çıkmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi yetkilerini üç aylık süre için Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiş ve Paşa Başkomutan sıfatı ile Erzurum Kongresi öncesinde istifa ettiği askerlik görevine tekrar geri dönmüştür. Başkomutan sıfatı ile Tekalif-i Milliye emirlerini yayımlayarak ordunun ihtiyaçlarını gidermek için ilk faaliyetlerine başlamıştır. Bununla birlikte Sovyetlerden alınan teçhizatlar ve Doğu Cephesi'nden Kâzım Karabekir Paşa'nın gönderdiği cephane ve askeri birlikler Sakarya'ya ulaşmıştır. Sakarya öncesi yapılan hazırlıklara daha önce değinildiği için tekrar ele alınmayacaktır. Bu hazırlıklar ile Yunanlıların yeni taarruzları öncesinde Türk ordusunun bütün ihtiyaçları tamamlanmıştır. Başkomutanlık yasası sonrasında bütün bunlar bir ay dahi olmadan gerçekleştirilmiştir. Sakarya nehrinin gerisinde ordumuz, büyük ordularda bulunan her türlü vasıta ile ve her türlü imkân ile teçhiz edilmiştir. Askerî erkân Batı Cephesi'nin karargâhını ise Polatlı'ya kurmuş ve düşmanın taarruzunu karşılamak amacıyla müdafaa mevzilerini Sakarya nehrinin kıyılarına kurmuştur⁴⁴².

12 Ağustos 1921 tarihinde ise Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile birlikte Batı Cephesi Karargâhı'na gelerek Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile görüşmüşlerdir⁴⁴³. Mustafa Kemal Paşa buradaki teftişleri sırasında yaralanmış ve 16 Ağustos 1921 tarihinde Ankara dönmüştür⁴⁴⁴. Yapılan tetkikler sonucu Paşa'nın kaburga kemiklerinde kırık tespit edilmiş, yapılan tedavilerden sonra bir gün dahi istirahat

⁴⁴¹ *General Papulas'ın Hatıraları*, s. 11.

⁴⁴² İsmet İnönü, a.g.e., s. 260.

⁴⁴³ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d, Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 4.

⁴⁴⁴ Utkan Kocatürk, 2000, a.g.e., s. 277.

etmeye fırsat bulamadan Paşa tekrar cepheye gelerek muharebelerin başlayacağı güne kadar hazırlıklarını tamamlamak için faaliyetlerde bulunmuştur⁴⁴⁵.

2.1. Muharebenin Gerçekleştiği Sahanın Coğrafi Özellikleri

Muharebelerin gerçekleştiği alanın fiziki yapısına bakıldığında çeşitli dağ ve nehirlerin bulunduğu stratejik unsurlara sahip bir alan olduğu görülmektedir. Bölgenin, kuzeyinde Kuzey Anadolu kenar dağları; batısında İç Anadolu batı eşiği; güneyinde Batı ve Orta Toroslar; doğusunda Kızılırmak ile çevrilmiş bir alan olduğu görülmektedir. Bu dağ şeridinin çevrelediği bölge, yayla ve yüksek ovalardan oluşan düzlüklerden ibarettir. Çevresine göre daha alçakta, ortalama yüksekliği 1000-1200 metre ve daha az engebeldir. Harekâta sahne olan alanda Seyitgazi, Emirdağ, Çubuk, Ankara, Haymana ve Cihanbeyli ovaları mevcuttur. Bölgede Eskişehir (Sivrihisar, Seyitgazi, Mihaliççık), Afyonkarahisar (Bolvadin, Emirdağ, Sincanlı, Sandıklı, Çivril, Dinar) ve Ankara (Ayaş, Beypazarı, Bala, Polatlı, Çubuk, Haymana, Kalecik, Nallıhan, Kızılcahamam) illeri mevcuttur. Bölgedeki dağlar ise tek dağlar ve sıra dağlardan oluşmaktadır. Tek dağlar olarak aşağı kısımda Sakarya ile Porsuk arasında Eskişehir'in kuzeybatısında Bozdağ'dan doğuya doğru Kocagünay dağı, Beylikahır kuzeyinde Sündiken dağı, dağ şeridi vardır. Bu dağ şeridi doğu-batı yönünde yapılacak harekâta engel teşkil etmez. Kuzey-güney yönlü yapılacak harekâta Sakarya ve Porsuk çayları ile birlikte engel teşkil etmektedir. Porsuk'un güneyinden Sivrihisar'a kadar önemli bir dağ şeridi yoktur. Muharebeler sırasında sıkça sözünü edeceğimiz Türkmen dağı ve Kırgız dağı buradadır. Porsuk ile Yukarı Sakarya arasında Karaçam dağı, Çal dağı, Arayit dağı, dağ şeridi bulunmaktadır. Bu dağ şeridi batıya karşı doğal bir savunma hattı niteliği teşkil eder. Ayrıca bölgede, Sakarya nehri, Çıldırım deresi, Gökpinar deresi, Ilıcaözü Göksu suyu, Ankara çayı, Porsuk çayı, Kirmir çayları gibi nehirler mevcuttur⁴⁴⁶.

2.2. Muharebe Öncesi Tarafların Genel Durumu

Muharebeler başlamadan evvel 22 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla iki tarafın askeri kuvvetlerine baktığımızda Türk ordusunun yapmış olduğu hazırlıklara ve almış olduğu takviye birliklere rağmen, nicelik olarak Yunan ordusundan eksik olduğunu görmek mümkündür.

⁴⁴⁵ Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 617.

⁴⁴⁶ Genelkurmay Başkanlığı, *İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât*, Cilt: II, K: VI, Kitap: I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, ss. 34-36.

Muharebeye katılan Türk kuvvetleri ve bu kuvvetlerin genel durumları; 16 piyade tümeni, üç bağımsız piyade alayı, dört süvari tümeni, bir süvari tugayı, bir bağımsız süvari alayı. 5.401 subay, 96.326 er, 54.572 tüfek, 825 makineli tüfek, 1.309 kılıç, 196 top, 32.137 hayvan ve 2 uçak⁴⁴⁷.

Türk ordusu Sakarya'da üç hat halinde muharebelere hazırlanmıştır. Türk ordusunun Sakarya nehrinin doğusunda bulunan birlikleri: 1'inci Grup, Sakarya ile Porsuk nehri arasında bulunmak üzere bir küçük kuvvet ile de Porsuk-Sakarya nehrinin doğusunda; 5'inci Süvari Grubu Aziziye (Emirdağ dolaylarında); Adana Müfrezesi İshaklı ve 6'ıncı Tümeni ile Sandıklı'da bulunmaktadır. Türk ordusunun Sakarya nehrinin batısında bıraktığı yelme birlikleri ise: Demiryolunun kuzeyinde 3'üncü Grup; demir yolunun güneyinde 12'inci Grup olmak üzere Sakarya boylarında; Malıköy-Alıkan bölgesinde ise 4'üncü Grup olarak tertiplenmiştir. İhtiyat birliği olarak 3'üncü Süvari Tümeni Ankara'nın hemen batısında; 15'inci Tümen ise Haymana'da bulunmaktadır. Yeni gelen ve yolda olan kuvvetler ile Maraş'tan hareket eden 2'inci Kolordu Akşehir'in kuzeyinde, Kocaeli Grubu'ndan alınan 17'inci Tümen de Nallıhan'da muharebelere katılmak üzere tertip edilmiştir⁴⁴⁸.

Muharebeye Katılan Yunan Kuvvetleri ve Kuvvetlerin Genel Durumları: Dokuz piyade tümeni, bir piyade alayı, bir süvari tugayı (iki alaylı); 3.780 subay, 120.000 er, 57.000 tüfek 2.768 makineli tüfek, 1.350 kılıç 386 top, 3.800 hayvan, 600 adet üç tonluk kamyon, 240 adet bir tonluk kamyon ve 18 Uçak⁴⁴⁹.

Yunan ordusunun Sakarya muharebeleri öncesi sahadaki konumu ise: ordunun ağırlığı 3 Kolordu ile (8 Piyade Tümeni, 1 Süvari Tugayı) Eskişehir-Seyitgazi bölgesinde bulunmaktadır. En ileri hat Bozan-Alpu doğusu, Mahmudiye-Cevizli bölgesinden geçmektedir. Bilecik ve Afyon'da yanları korumak için takviyeli 4'üncü ve 11'inci Tümen, İzcehisar'da ise 9'uncu Tümenleri bulunmaktaydı. Ayrıca gerilerde, yan emniyetinde 11 bağımsız Alay bulunmaktaydı⁴⁵⁰.

2.3. Yunanlıların İleri Harekâta Başlaması (14-22 Ağustos 1921)

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin getirdiği zafer havası ile Eskişehir'de Kral'ın başkanlığında toplanan Harp Meclisi'nde Yunan Erkan-ı Harbiye'si Ankara'yı ele geçirerek

⁴⁴⁷ GHTB, 1975, a.g.e., s. 332.

⁴⁴⁸ Fahri Belen, a.g.e., s. 346.

⁴⁴⁹ GHTB, 1975, a.g.e., s. 332.

⁴⁵⁰ Fahri Belen, a.g.e., s. 346.

Türkleri Anadolu'dan atma kararı almıştı. Yapılan hazırlıkların ardından Yunan Ordusu, 14 Ağustos 1921 günü Eskişehir'in doğusundaki siperlerinden çıkarak doğuya, Ankara'ya, doğru uzun bir yürüyüşe başlamıştır. Yunanlıların temel hedefleri hızlı bir hücum harekâtı ile ilerleyerek ve büyük bir saldırıya girişmeden Türk mevzilerinin arkasına geçmeye çalışmaktır⁴⁵¹.

Türk ordusunun büyük kısmı Sakarya nehrinin batısında bulunuyor ve nehrin doğusundaki süvari tümenleri ve müstakil süvari alayları ise nehrin batısındaki bu birliklerin hareketlerini örtme vazifesi görüyordu⁴⁵².

15 Ağustos 1921 günü Kral Konstantin'in ordularına "Ankara'ya" emrini vermesi ile Yunanlıların ileri harekâtı hız kazanmıştır⁴⁵³. Kral'ın emri ile üç düşman tümeni geniş topçu ateşi himayesinde doğuya doğru birbirine paralel olarak ilerlemeye başlamıştır⁴⁵⁴. İlk taarruz hareketlerinden sonra Yunan kuvvetleri Sivrihisar'ı işgal ederek batıya doğru ilerlemeye başlamışlardır. Yunanlılar ilerlemelerine devam ederken Çay ve Bolvadin şehirlerini de ele geçirmişler ve Sakarya nehri kıyılarına yaklaşmışlardır⁴⁵⁵. Bu durum devam ederken meclis gizli görüşmelerinde Meclis'in bir kez daha Kayseri'ye taşınması konusu tartışılmaya başlanmıştır. Fakat böyle bir kararın hemen uygulamaya konulması ordu ve halk üzerinde yıkıcı bir etki yaratacağından, bu durumun bir süre daha tartışmaya açık halde kalması kararı alınmıştır⁴⁵⁶.

14 Ağustos 1921 tarihinden 23 Ağustos gününde cephe hattındaki çatışmaların muharebeye dönüştüğü güne kadar geçen sürede Türk gazetelerinde buradaki çatışmalar hakkında çıkan haberlere bakacak olursak, İleri gazetesinin 15 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Sakarya Muharebeleri öncesinde yaşanan temaslara dair ilk büyük zafer haberlerinin yer almaya başladığını görürüz. Gazeteye göre iki tarafın öncü birlikleri arasında gerçekleşen çatışmalarda ordumuzun yelme birlikleri Yunan öncü birliklerini mağlup etmiştir. Güney Cephesi'nde mütemadi akınlar üzerine düşmana ağır zayıat verdirilmiştir. Eskişehir'in arkında Yunan perişandır⁴⁵⁷.

⁴⁵¹ Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, (Çev. Halim İnal), Ayraç Yayınevi, Ankara 2002, s. 328.

⁴⁵² Sabahattin Selek, 2002, a.g.e., s. 1148.

⁴⁵³ Tuncer Baykara, a.g.e., s. 95.

⁴⁵⁴ Fahrettin Altay, 1970, a.g.e., s. 299.

⁴⁵⁵ Utkan Kocatürk, 2000, a.g.e., s. 277.

⁴⁵⁶ TBMM, *GZC*, Cilt: 12, Celse: 2, İ: 65, 22 Ağustos 1921, ss. 221-224.

⁴⁵⁷ İleri, 15 Ağustos 1921, N: 149-298.

16 Ağustos günü de İleri gazetesi cepheden müjdeli haberler vermeye devam etmiştir. Gazetenin, “Eskişehir Civarında Otuz Altı Saatlik Bir Muharebe” başlıklı haberi ile İstanbul basınından alınan haberlere göre, Eskişehir önünde otuz altı saat süren bir muharebe yaşanmıştır. Yunanlılar ani bir taarruzla ilerlemek istemişlerse de Türklerin karşılık vermesi sonucu otuz altı saatlik bu muharebeden sonra Yunan askerleri eski vaziyetlerine çekilmişlerdir⁴⁵⁸.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise İleri gazetesinin bu haberlerine karşı yeni bir muharebe için Türk tarafının henüz karar vermemiş olduğunu duyurmuş ve “Ordumuz Henüz Kesin Muharebeleri Kabul Etmedi” başlıklı haberi ile ordumuzun gösterdiği manevra kabiliyeti karşısında Yunan planlarının tamamen akim kalmış durumda olduğunu ileri sürmüştür. Haberin içeriğinde cephenin güney kısımlarında bulunan kıtaatın 14 Ağustos günü başlayan Yunan ileri taarruzunu gerçekleştirdiği, mukabil taarruzları durdurmayı başardığı bilgisi yer almaktadır. Haberin devamında gazete “Harekât-ı Harbiye’nin Bugün Cereyan Ettiği Sahayı Gösteren Harita” başlığı ile muharebelerin hemen başında harp sahasını gösteren bir de harita yayınlamıştır⁴⁵⁹.

Gazetenin aynı günlü diğer haberlerinde Yunanlıların ileri harekâtına dair paylaşılan bilgiler arasında asıl muharebelerin ne zaman ve nerede gerçekleşeceğine dair bazı tahminlerde bulunulmuştur. Buna göre: bugün için Yunan taarruz ordusu dar bir sahada ileri harekâtına devam etmektedir. Düşmanın güney ve kuzey adını alan iki kolu birbirlerinden otuz beş, kırk kilometre kadar uzak bir halde Ankara istikametine doğru yürümeye başlamış bulunmaktadır. Birinci kol Sakarya vadisini, ikinci kolda Porsuk mecrasını takip etmektedir. Bu iki askeri kola ek olarak Bolu’yu ele geçirmek üzere kuzeyden güneye indiği farz olunan bir kol ile bu hat üzerinde birleşerek geniş bir dirsek teşkil etmiş olacaktır. Eskişehir’in tahliye edildiği zaman da ordumuzun bu dirsek girişine çekilerek kat’i muharebeyi kabul edeceğine yönelik söylentiler vardı. Müdafaaya son derece elverişli olan bu mevkiye “Sakarya hattı müdafaası” adı verilmiştir. Sivrihisar’ın daha iki gün evvel düşmana terk edilmiş olmasına göre, bugün iki ordunun bu hat üzerinde temas etmiş olmaları gerekmektedir. Haberin içeriğindeki bilgilerden anlaşılmaktadır ki, orduların belirtilen mevkiilerde karşılaşmış olması ihtimaline rağmen Başkumandan Mustafa Kemal Paşa burada da düşmana karşı kesin bir taarruza girişmeyi düşünmemekte ve daha doğuda bir hatta

⁴⁵⁸ A.g.g., N: 155-298.

⁴⁵⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Ağustos 1921, N: 14502.; **Bknz:** Ek 10.

çekilmeyi düşünmektedir. Bu durumdan da anlaşılmaktadır ki, Yunanlılar ve ordumuz arasındaki küçük muharebeler bir miktar daha devam edecektir. Bu sayede Yunan ordusu daha içerilere doğru çekilecek ve muharebe Türk ordusu için en müsait bölgede en müsait şartlarda gerçekleşecektir.

Tercüman-ı Hakikat, “Anadolu Mektubu” başlığı ile verdiği haberde cepheden aldığı iddia ettiği bir mektubun içeriğini okuyucuları ile paylaşmıştır. Mektupta kısaca ordumuzun teşkilatının mükemmel olduğundan, ordumuzun yeni askerlerle takviye edilmiş olduğundan ve ordumuzun muazzam bir teşkilat halinde örgütlenmiş olduğundan bahsedilmektedir⁴⁶⁰.

Sakarya boylarında 14 Ağustos’ta başlayan ve 15 Ağustos günü Kral’ın Ankara’ya emri ile hız kazanan Yunan taarruzu, 17 Ağustos 1921 tarihine kadar devam etmiştir. Yunan birlikleri Türk süvarilerinin taciz ateşleri arasında doğuya doğru ilerlemişlerdir. İleri harekâtın muharebeye dönmeye başladığı bu günlerde Batı Cephesi’nin takviyesi için Meclis Muhafız Grubu da Ankara’dan trenle cepheye hareket ettirilmiştir⁴⁶¹.

Tercüman-ı Hakikat 18 Ağustos 1921 tarihli nüshasında cepheden gelen çatışma haberlerinin artık artmış olduğunu ifade ederek, “Düşman Kanlı Zayıat ile Eskişehir’e Tart Edildi” başlığı altında yaşanan çatışmalar sırasında bir düşman tayyaresinin düşürülerek içindekilerin esir edildiğini haber vermiştir. Gazeteye göre Batı Cephesi’nde görevli süvarilerimiz düşmanı püskürtmüştür. Eskişehir Cephesi’nde beş günden beri şiddetle devam eden kanlı muharebelerden sonra düşmana büyük zayıat verdirilerek Eskişehir’e doğru geri atılmıştır. Düşman ordusu kahraman kıtaatımız tarafından büyük cesaretle takip olunmaktadır. Gazetenin “Yunanlılar Sivrihisar’dan Geriye Atıldılar” başlıklı son dakika haberinde ise cephe hattından gelen ancak teyit edilemeyen bilgilere göre, Yunanlılar Sivrihisar’dan geriye atılmışlardır⁴⁶².

19 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla birçok gazetenin sayfalarında Sakarya hattında muharebelerin şiddetlendiği veya çatışma bölgelerindeki hareketliliğin giderek arttığı haberlerinin çıkmaya başladığını görmekteyiz. Bununla birlikte cephe hattına bir gün önce (18 Ağustos 1921) dönmüş olan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Millî Savunma Bakanlığı’na göndermiş olduğu raporda bölgede yapılan keşif faaliyetleri sırasında

⁴⁶⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Ağustos 1921, N: 14502.

⁴⁶¹ Sabahattin Selek, 2002, a.g.e., s. 1448.

⁴⁶² *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Ağustos 1921, N: 14504.

Aziziye’de bir düşman askeri koluna rastlandığını ve çıkan çatışmalar sonucunda düşmandan ikisi binbaşı, beş subay ile yedi nefer olmak üzere yüzlerce zayıat verdirildiğini rapor etmiştir⁴⁶³.

Peyam-ı Sabah gazetesi ise Yunan taarruzları ile ilgili olarak 20 Ağustos 1921 tarihinde yaşanan çatışmaları Sakarya Meydan Muharebesi’nin başlangıcı olarak kabul etmiştir. Söz konusu haberde “Harekât-ı Taarruziye Ne Safhada” başlığı ile milli ordunun Yunanlıların taarruza geçmesi ile ric’at harekâtına giriştiği iddia edilmiştir. Gazeteye göre şu safhada muharebeler Yunanlılar lehine devam ediyor olmasına rağmen, ilk safhada ric’at eden milli ordu bu manevrası sayesinde tamamen yok olmaktan kurtulmuştur. Haberde milli ordunun bu manevrasını planlayanların zekice hareket etmiş olduklarından bahsedilmiştir. Devam eden haberde bu ric’at harekâtı sonucu Türk ordusunun asıl muharebe alanına çekilerek mukavemette bulunacağı ve Yunan mahfilinden alınan istihbarata göre büyük muharebelerin Ankara’nın kırk kilometre yakınlarında gerçekleşmesinin muhtemel olduğundan bahsedilmiştir⁴⁶⁴.

Yeni Adana gazetesi muharebelerin başladığını ve Yunanlıların taarruza geçtiğini 21 Ağustos 1921 tarihinde “Yunan Taarruzu Bütün Yurtta Heyecan Yaratmıştır” başlıklı haberleri ile duyurmuştur. Aynı haberde ayrıca Halide Edip Hanım’ın kendi isteği üzerine cepheye geldiğine ve kendisinin askerlerimiz için moral kaynağı olduğuna değinilmiştir⁴⁶⁵.

Yunan kaynaklarından elde ettiği bilgilere dayanarak Sakarya Meydan Muharebesi’nin başladığını duyuran Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise 21 Ağustos 1921 günlü nüshasında, “Evvelki Gün Başlayan Muharebe Devam Ediyor” başlıklı haberi ile üç gün evvel sağ cenahımızda başlayan büyük muharebenin bugün itibariyle bütün cepheye sirayet etmiş olduğunu duyurmuştur. Haberin devamında “Meydan Muharebesinin Yaşandığı Sakarya Boyunu ve Havalisini Gösteren Harita” başlığı ile bir de haritaya yer verilmiştir⁴⁶⁶. Gazetede bugün itibariyle yer alan diğer haberler ise “Milli Cephe Kesbi Kuvvet Ediyor” başlığı ile Mustafa Kemal Paşa’nın halk arasında yoğun destek gördüğüne ve her taraftan takviye kuvvet aldığına yer verilmiştir. Haberde Sakarya Meydan Muharebesi’nin başlaması nedeniyle Mustafa Kemal Paşa’nın orduya bir beyannamede bulunduğunu belirten gazete,

⁴⁶³ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 26.

⁴⁶⁴ *Peyam-ı Sabah*, 20 Ağustos 1921, N: 972.

⁴⁶⁵ *Yeni Adana*, 21 Ağustos 1921 N: 142.; İbrahim İslam a.g.t., ss. 67-68.

⁴⁶⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, 21 Ağustos 1921, N: 14505.; **Bknz:** Ek 11.

“Başkumandan Yunan taarruzunun menfi bir neticeye varacağına emindir” cümlesine yer vermiştir. Aynı sayıda yer alan “Büyük Muharebeden Evvelki Çarpışmalar” başlıklı bir diğer haberde ise Yunan basınında yer alan Mihaliççık ile buranın doğusundaki mıntıkların düşman tarafından mukavemet gösterilmeksizin işgal edildiği haberlerinin doğru olmadığı, bilakis burada şiddetli bir mücadelenin olduğu bilgisine yer verilmiştir. Habere göre ordumuzun bütün gayretlerine rağmen Yunan ordusu Mihaliççık hattından doğuya geçmiş ve ordumuzun Sakarya batısında oluşturduğu hatlara kadar ilerlemiştir⁴⁶⁷.

Akşam gazetesi de Tercüman-ı Hakikat gazetesi ile benzer haberlere yer vererek, cephe hattında yeni muharebelerin başladığını okuyucularına duyurmuştur. Gazeteye göre, Sakarya hattındaki büyük muharebe ayın on dokuzunda başlamıştır. Milli ordu mütemadiyen takviye edilmektedir. İki ordu iki günden beri Sakarya’da temas halindedir. Gazetenin elde ettiği bilgilere göre şimdiye kadar muharebelere iştirak eden Yunan askerlerinin sayısı 80 bin kadardır. Akşam, muharebelerin başlaması ile birlikte Rumca gazetelerin sükûnet içinde olduklarını belirtmiş, Yunan Hükümeti’nin de dört günden beri resmi tebliğ yayınlamadığına değinmiştir. Gazete cephe hattındaki ilk çatışmalarda ordumuzun üstün durumda olduğunu iddia etmiş, bu iddiasını da “Unutmayalım ki Yunanlılar Eskişehir’in işgalini tam iki saat içinde telsiz telgraf ile İstanbul’a bildirmişlerdi. Halbuki kat’i muharebenin üçüncü gününde yalnız milli ordumuzun şiddetli mukavemetinden bahsediyorlar” cümlesi ile temellendirmiştir⁴⁶⁸.

Batı Cephesi’nde muharebelerin tekrar başlaması ile birlikte Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal de Millî Mücadele’ye dair karalama yazılarına tekrar hız vermiştir. Peyam-ı Sabah gazetesinde “Bir İctihadın İflası” başlığı ile yeni bir makale kaleme alan Ali Kemal, bu yazısında muharebelerin henüz başlamış olmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının girişmiş oldukları işin şimdiden başarısızlık ile sonuçlandığını ilan etmiştir. Yazar cepheden gelen milli ordunun ric’at haberlerini de bu durumun kanıtı olduğunu savunmuştur. Ali Kemal, kendisinin yıllardır Mustafa Kemal ve arkadaşlarının giriştiği işin macera olduğunu söylediğini vurgulayarak, bu saatten sonra silah ile mücadele etmenin istiklal için artık bir sonuç getirmeyeceğini tekrar etmiştir. Milletimiz için kurtuluş yolunun artık silahta değil, siyasette olduğunu söyleyen Ali Kemal bu siyasetin büyük devletlerin himayesi ile yürütülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu sayede askeri gücünü

⁴⁶⁷ A.g.g., N: 14505.

⁴⁶⁸ *Akşam*, 21 Ağustos 1921, N: 1044.

tamamen kaybeden bir milletin en azından varlığını koruyabileceğini ve bunun da yıllardır savaş meydanlarında savaştıktan sonra elindeki her şeyini kaybeden bir millet için elde edilebilecek büyük bir kazanım olduğunu vurgulamıştır. İnönü Muharebeleriyle gelen başarıların maceraperestleri (Millî Mücadele) daha da heyecanlandığını vurgulayan Ali Kemal, yazısının devamında düşüncelerini şu cümleler ile okuyucusuna aktarmıştır: “Nihayet, Yunanlılar yeniden hazırlandılar. Hücüm ettiler ve evvela Kütahya’yı ve Eskişehir’i aldılar. Şimdi de geldiler Ankara kapılarına dayandılar. Konya isyan içindedir. Artık Kastamonu ve Kocaeli de düşmüş sayılabilir. Hele dün gazetelerde okuduğumuz gibi düşman Karadeniz sahiline de asker çıkarabilirse Mustafa Kemal için itikadımızca barınacak yer kalmamış olacaktır.” Ali Kemal haberin devamında Mustafa Kemal ve silah arkadaşları için bu dediklerinin de ilerisine giderek, milli ordunun iflasının yakın olduğunu ve bu çılgınlıklar devam ederse millet için izmihlalin kaçınılmaz olduğunu söylemekten çekinmemiştir. Bu mücadelenin kaybedilmesi sonrasında ortaya çıkacak izmihlal döneminde vatanımızı işgal edecek olan düşmanların Millî Mücadele taraftarları ile Millî Mücadele karşıtlarını ayırmadan herkesi aynı muameleye tabi tutacaklarını belirten Ali Kemal; işgal gerçekleştiği vakit işgalcilerin önüne sürmek için şimdiden bu maceraperestlere karşı harekete geçilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ali Kemal’in yazdıklarında açıkça görülmektedir ki, bu kişi okurlarını Millî Mücadele ve Mustafa Kemal’e karşı açık açık ayaklanmaya çağırmıştır. Ali Kemal Millî Mücadele’nin kaybedilmesinden çok, vatanın muhtemel bir işgali halinden kendisinin de Millî Mücadele taraftarı olarak nitelendirileceğinden korkmaktadır⁴⁶⁹.

İkdam gazetesi 22 Ağustos 1921 tarihli sayısında yer alan “Mustafa Kemal’in Birkaç Tavsiyesi” başlıklı haberde, Başkomutan’a olan güvenini ve ona olan inancını okuyucusuna aktarmaya çalışmıştır. Haberde Mustafa Kemal Paşa’nın, soğukkanlılık, itidal ve basiretinden Türk milletinin endişe etmemesinin gerektiği ve onun önderliğinde mutlak bir zafere inanması gerektiği ifade edilmiştir⁴⁷⁰.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise Sakarya Meydan Muharebesi’nin resmen başlamasının bir gün öncesinde çıkardığı sayısında, ordunun cephe hattındaki bazı başarılarından bahsetmektedir. Gazetenin “Süvarilerimizin Sarıbaş’taki Baskını” başlığı

⁴⁶⁹ *Peyam-ı Sabah*, 21 Ağustos 1921, N: 973.

⁴⁷⁰ *İkdam*, 22 Ağustos 1921, N: 8777.; Hatice Hilal Seyhan, Sakarya Savaşı’nın ve Zaferi’nin Yankıları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s. 104.

verdiği ve saklı bir kaynaktan aldığını ifade ettiği haberine göre, dün süvari birliklerimiz Sakarya Cephesi'nde Sarıbaş civarında düşmana baskın tarzında ansızın taarruz ederek oradaki kuvvetlerini perişan etmiş ve düşmanın piyade efradından pek çoğunu mızrak ve kılıçtan geçirmiştir. Aynı nüshada “Yunan Başkumandanlığı Sağ Cenahını Geriye Çekiyor” başlığı ile yer alan bir başka haberde ise Cihanbeyli ovası yönünde Sakarya'daki sol cenahımıza karşı bir çevirme harekâtı gerçekleştirmeye çalışan Yunan birlikleri, ordumuzun kuvvetli mukavemeti neticesinde başarılı olamamıştır. Haberin içeriğine göre, muharebeler bu vaziyette devam ederse Yunan Başkumandanlığı sol cenahı ile merkezini tutabilmek için sağ cenahını geriye çekmek ve kuvvet merkezini takviye etmek mecburiyetinde kalacaklardır. İşte o taktirde Yunanlıların ordumuzu çevirme harekâtı tamamıyla suya düşmüş olacaktır⁴⁷¹.

Akşam gazetesinin muharebelerin durumu hakkında yaptığı son haberlerde son dakikada alındığını belirttiği bilgilere göre, İstanbul'daki Yunan mahfilinde Büyük Sakarya Meydan Muharebesi'nin Yunanlıların aleyhine olacak şekilde cereyan ettiğine dair söylentiler dolaşmaktadır. Gazete bu haberi kendilerine ulaştıran kişinin İstanbul Rumları ile yakın ilişkisi olan bir zat olduğunu belirtmiştir. Bu zat Yunanlılarda gözlemediği endişenin bu durumu teyit edebilecek mahiyette olduğunu beyan etmektedir. Bu zattan elde edilen bilgilere göre, Yunanlıların resmi tebliğ yayınlamaması ve cepheden haber alınmaması nedeniyle İstanbul Rumları büyük endişe içerisinde. Ayrıca dün pazar olduğu halde Rumlar mevcut askeri ve siyasi vaziyet hakkında haber almak için İstanbul'daki Yunan askeri heyetine başvurmuşlardır. Rumlar, Atina, İzmir ve Bursa'ya vaziyet-i harbiye hakkında bilgi almak için telgraflar çekmişlerdir. Ancak meraklarını giderecek bir malumat alamamışlardır. Bu durum Rumların endişesini daha da arttırmaktadır⁴⁷².

İstikbal gazetesinde yer alan haberlerde “Fedakârlık Zamanı” başlığı ile başyazar Faik Ahmet Bey, Anadolu Türklüğünün zor zamanlardan geçtiğini belirtmiş ve halktan biraz daha sabır ve fedakârlık göstermesini istemiştir. Milletlerin hayatında bazen öyle zamanların olduğunu belirten gazete, böyle durumlarda milleti bütün varıyla yokuyla ileri atılmaya mecbur kaldığını ifade ederek, halkı vatan müdafaası için göreve davet etmiştir. Zor günlerden geçen halkın mukaddes ve mübarek maksat uğrunda azami fedakarlıklar

⁴⁷¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 22 Ağustos 1921, N: 14506.

⁴⁷² *Akşam*, 22 Ağustos 1921, N: 1045.

sergilemek zorunda kaldığı durumları anlatan gazete, böyle zamanlarda hususi düşüncelerin ve şahsi menfaatlerin bir kenara bırakılmasının gerektiğini savunmuştur. Kısacası başyazar makalesinde, başlamak üzere olan büyük muharebelere hemen önce milleti zafer uğrunda her türlü fedakarlığı sergilemeye davet etmiştir. Gazete diğer haberlerinde ise cephedeki gelişmelere dair çeşitli haberlere yer vermiştir. Örneğin “Halide Edip Hanımın Askerliği” başlıklı yazıda “Büyük Türk edibesi Halide Edip Hanım gösterdiği muvaffakiyetler üzerine Başkumandan tarafından hizmette bulunmak üzere Batı Cephesi’ne davet edilmiştir. Halide Hanım dün vazifesinin başına gitmiştir” ifadesi yer almıştır. “Muzafferiyet Anadolu Evlatlarıdır” başlıklı bir diğer haberde ise Bulgar ordusunun meşhur komutanı Petrov’un Sofya’da çıkarılan Tedades gazetesine verdiği bir mülakatta, “Yunan ordusu ne kadar ilerlerse ilerlesin Türk milli ordusu mağlup olmuş ve muharebeler bitmiş değildir. Harp devam edecektir. Yunanlılar er ya da geç kat’i bir hezimete uğrayacaktır ve harp Anadolu evlatlarının muzafferiyeti ile neticelenecektir” şeklindeki düşüncelerini beyan ettiğine değinmiştir⁴⁷³.

Yukarıda örnekleri verildiği üzere Anadolu’nun farklı noktalarında yayın yapan birçok gazetenin, muharebelerin başladığına dair haberler yapıyor olmasının aksine Ankara Hükümeti’nin resmi yayın organı olan Hakimiyyet-i Milliye gazetesi ise 23 Ağustos 1921 tarihli nüshasında düşmanın hâlâ suskun olduğunu ve asıl muharebelerin henüz başlamamış olduğunu halka duyurmuştur. Gazetenin “Büyük Muharebelere Başlamadılar” başlığı ile verdiği haberine göre, dün geceye kadar bütün cephelerde düşmanla temaslar olmuş olsa da büyük muharebenin başladığına dair henüz bir işaret yoktur. Düşmanın tereddütlü hali üç gündür devam etmektedir. Gazete Yunanlıların seri bir karar ile Eskişehir’den hareket ettiklerini ve bugün muharebe edebilecek bir vaziyete girdiklerini belirterek, durumun bu kadar olgunlaşmış olmasına rağmen, Yunanlıların hâlâ taarruza geçememelerini büyük bir kararsızlık geçirmekte olduklarına işaret olarak algılamıştır. Bahsettiğimiz bu haberi gazetenin “Bizim hadiseleri gazeteci gözü ile tetkik ederek elde ettiğimiz netice şudur ki, Yunanlılar herhangi bir fikir tesiri altında olarak büyük darbeler ile hırpalanan ordularını süratle toplamak ve hareketlerine devam etme mecburiyetinde kalmışlardır. Fakat bizimle temasta bulunmaya başlayınca büyük bir tereddüde düşmüşlerdir” paragrafı ile özetleyebiliriz⁴⁷⁴.

⁴⁷³ *İstikbal*, 22 Ağustos 1921, N: 383.

⁴⁷⁴ *Hakimiyyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1921, N: 270.; Hatice Hilal Seyhan, a.g.t., s. 105.

Dertli gazetesi ise 23 Ağustos günlü haberlerinde Sakarya Meydan Muharebesi'ne destek için Bolu'da düzenlenen bazı toplantılara dair bilgilere yer vermiştir. Gazetenin "Türk Ordusu'na Selam, Şükran ve Hediye Mitingi" başlığı ile okuyucuya aktardığı haberinde, Anadolu'yu istila ve işgal eden İtilaf Devletleri'ni protesto etmek ve Batı Cephesi'nde ölüm kalım mücadelesi veren Türk Ordusu'na Bolu halkının selam ve şükranlarını iletmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi'nin hemen öncesinde, 22 Ağustos 1921'de Bolu Belediye Meydanı'nda büyük bir miting düzenlendiği bilgisi paylaşılmıştır. Habere göre sabah Bolu'daki Yıldırım Beyazıt Camii'nde hafız ve ulema tarafından Kur'an-ı Kerim tilâveti ve hatim-i şerif duası okunmuş ve ardından önlerinde sancak olduğu halde kendilerini takip eden binlerce kişiden müteşekkil halk, belediye dairesi önündeki meydanlığa ulaşmıştır⁴⁷⁵.

2.4. Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-14 Eylül 1921)

Yunanlıların 15 Ağustos itibariyle Ankara'yı işgal etmek için başlattıkları taarruz harekâtı, 23 Ağustos 1921 tarihi itibariyle 22 gün ve 22 gece sürecek olan büyük bir meydan muharebesi halini almıştır⁴⁷⁶. (Çalışmanın bu kısmında konumuzun çekirdeğini oluşturan muharebelerde meydana gelen olayların, kronolojik sıra ile gün gün incelenmesi ve ortaya konulması uygun olacaktır). 23 Ağustos 1921 tarihinden 13 Eylül 1921 tarihine kadar devam eden muharebelerin başlangıcında Yunan ordusu cephe hattında ilerleme göstermiş olsa da, muharebeler Türk ordusunun kesin zaferi ile sona erecektir. Açıksöz gazetesi başyazarı İsmail Habip Bey'in de belirttiği gibi bu muharebeler sonucunda Türk ordusu, 2'nci Viyana kuşatmasından beri batılı düşmanlarına ilk kez taarruza geçmiş olacaktır⁴⁷⁷.

2.4.1. 23 Ağustos 1921

22 Ağustos günü saat 08.00'da Yüzbaşı Fazıl Bey'in yapmış olduğu keşif uçuşunda cephenin sol kanadında Yunanlıların bir tümenden fazla olacak şekilde asker bulundurmaya başladığı tespit edilmiştir⁴⁷⁸. Bununla beraber Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa devam eden Yunan taarruzları hakkında 22 Ağustos 1921 günlü olarak Millî Savunma Bakanlığı'na gönderdiği raporunda, Yunanlıların cephe hattında hareketlenmeye başladıklarını ve bu ilk temasların sonunda Türk ordusunun mukabil taarruzlarda bulunarak bazı başarılar elde ettiğini bildirmiştir. Fevzi Paşa, aynı raporda düşman ordusunun asıl kuvvetlerini henüz

⁴⁷⁵ *Dertli Gazetesi*, 23 Ağustos 1921, N: 79.; Erol Evcin, a.g.m., s. 256.

⁴⁷⁶ Rahmi Apak, a.g.e., 1988, s. 241.

⁴⁷⁷ *Açıksöz*, 23 Eylül 1921, N: 293.

⁴⁷⁸ GHTB, 1964, a.g.e., s. 155.

kullanmadığını belirterek, Sakarya nehrinin doğusunda süvari birlikleri ile düşmanla uzaktan temas kurulmasının gerektiğini belirtmiştir. Bu sayede Mürettep Kolordu birliklerinin cephe gerisinde toplanma sahası oluşturabilmesi için gerekli zamanın kazanılacağına dair bilgiler paylaşmıştır. Fevzi Paşa, Mürettep Kolordu birliklerinin cephe gerisinde toplanması ile düşmanın asıl vurucu kuvveti taarruza geçtiğinde ordumuzun her neferinden en ziyade şekilde yararlanabilme imkanının ortaya çıkacağını raporda belirtmiştir⁴⁷⁹.

23 Ağustos 1921 günü Türk Batı Cephesi kuzeyden güneye doğru; Balıkçı köprüsü, Yıldıztepe, Toydemir, Sapanca, Kavak köy, Çiftetepe, Türbetepe, Mangal dağı, Köseaptallı hattında yerleşmiştir. Bugün itibariyle Yunanlılar Türk ordusunun sağ cenahından genel bir taarruza başlamışlardır⁴⁸⁰. Yunan ordusu bu ilk taarruzlarda 3'üncü ve 1'inci Kolorduları ile Ilıca deresi istikametinde ilerleyerek bu bölgelerdeki Türk birliklerini doğuya doğru çekilmek zorunda bırakmıştır⁴⁸¹. Yunan askerlerinin bu ilk ve şiddetli taarruzu gece yarısına kadar sürmüştür⁴⁸².

Bugünkü muharebelerde Türk ordusunun 2'inci Grup'u 9'uncu Tümeni ile Türbetepe'yi, 5'inci Tümeni ile de Mangal dağına tutmakla görevlendirilmiştir. 5'inci Tümen komutanı muharebeler sırasında bir Yunan tümeninin kendi cephesinden Mangal dağına, bir Yunan kolordusunun da bu dağın doğu yanına ilerlediğini fark etmiştir. Bu durum karşısında 5'inci Tümen Komutanı Kenan Bey birliklerini iki ateş arasında kalmaktan ve imha olmaktan kurtarmak için Mangal dağına bir alay bırakarak muharebe etmeden tümenini geri almayı üstlerine teklif etmiştir⁴⁸³. 2'nci Grup Komutanı Selâhattin Bey 5'inci Tümen Komutanı'nın bu teklifini kabul etmiştir. Bu durumun sonucunda 23 Ağustos 1921 günü saat 16.00'da 1'inci Yunan Tümeni Mangal dağına bırakılan 5'inci Alay bölgesine taarruz etmeye başlayarak Mangal dağının büyük bir kısmını ele geçirmiştir⁴⁸⁴.

Mangal dağı, Haymana'nın 25 kilometre güneyinde, ana savunma çizgisine göre ileriye doğru çıkıntı yapan tek başına bir mevzi durumundadır. Bu dağ konumu itibariyle doğu ve güney kesimlere karşı Türk ordusuna stratejik olarak kesin üstünlük sağlayan doğal bir siper konumundadır. Demirözü deresi boyunca ilerleyecek bir düşman kuvveti,

⁴⁷⁹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 25-1; 25-2.

⁴⁸⁰ A.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 26-1.

⁴⁸¹ Genelkurmay Başkanlığı, 1995a, a.g.e., s. 330.

⁴⁸² Salahattin Tansel, a.g.e., s. 112.

⁴⁸³ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 28-1.

⁴⁸⁴ Belen, a.g.e., s. 351.

Türbetepe ve Mangal dağı arasına kolaylıkla girebilir fakat Mangal dağının egemenliği altındaki derinliklere doğru ilerleyişini sürdüremezdi. Netice itibariyle Yunanlıların Mangal dağına ele geçirmeden etkili bir kuşatma yapmaları olanaksızdı⁴⁸⁵.

Mustafa Kemal Paşa yaptığı saha araştırmaları neticesinde bölgenin stratejik önemini kavradığı için Yunanlıların ileri harekâta başlaması ile Mangal dağına savunan birliklere ne olursa olsun bu bölgenin terk edilmemesi konusunda kesin emir vermiştir. Mangal dağına Yunanlılar tarafından ele geçirilmesi Türk komuta kademesinde büyük bir rahatsızlık yaratmış ve bölgeyi savunmakla sorumlu 2'nci Grup 5'inci Tümen Komutanı derhal görevden alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu durumun sorumlularının en kısa sürede bulunması konusunda emir vermiş ve bu durumu büyük bir acemilik örneği olarak diğer komutanlara göstermiştir⁴⁸⁶. Bu noktaların güveliği ve bu noktalardaki Yunan askerlerinin daha fazla ilerlemesinin önüne geçebilmek için Başkomutan tarafından Meclis Muhafız Taburu derhal burada görevlendirilmiştir⁴⁸⁷.

Tevhid-i Efkâr gazetesi Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk gününe yönelik verdiği haberlerde Yunan taarruzunun, ordumuzun karşı taarruzu ile kesildiği bilgisini paylaşmıştır. Haberde Anadolu ordusu Başkomutanı'nın düşmanın taarruzuna taarruz ile cevap verdiğinden, Yunanlıların Sakarya hattını zorlamaya çalışırken, ordumuzun pek mühim bir harekete başladığından bahsedilmiştir. Askeri sahada kanlı muharebelerin yaşandığını okuyucularına aktaran gazete, ordumuz inşallah bu muharebelere muzaffer olarak vatani kurtaracaktır, temennisinde bulunmuştur⁴⁸⁸.

Tercüman-ı Hakikat ise devam eden muharebeler hakkında ise "Anadolu'da devam eden kanlı muharebeler şiddetlenerek devam ediyor" ifadesini kullanmıştır. Gazete aynı konu ile ilgili olarak "Harekât ve Muharebe-i Kat'iyeye Başladı" başlıklı bir diğer haberinde ise ordumuzun Sakarya'da müdafaa harbi yaparken Kocaeli'nde düşmanı kuşatma harekâtına teşebbüs ettiğini bildirmiştir. İki günden beri ordumuzun asıl kuvvetlerinin düşman ordusu ile mücadelesinin şiddetlendiğini duyuran gazete Kuva-yı Milliye

⁴⁸⁵ Alptekin Müderrisoğlu, 1988, a.g.e., s. 478.

⁴⁸⁶ Baki Vandemir, *Türk İstiklal Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya*, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, ss. 33-35.

⁴⁸⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 28-1.

⁴⁸⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 23 Ağustos 1921, N: 73-3101.

birliklerinin Sivas'tan aldıkları takviye kuvvetler sayesinde büyük ölçüde kuvvetlendiğini yazmıştır.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi Yunan basından alıntılarla paylaştığı diğer bilgilerde ise Anadolu'da Yunan işgalcilerinin resmi sözcülüğünü yapan Proodos gazetesinin Türkler için bütün kuvvetlerini acele olarak Sakarya'nın arkasında toplamaya çalıştıklarını yazdığını ifade etmiştir. Gazete, Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk gününde "Müdafaamızdaki Şecaati İtiraf" başlıklı haberi ile de Rum gazetelerinin Türk mukavemetinin pek mükemmel olduğunu yazdıklarını belirtmiştir. Gazete "Kral Konstantin'in Hülyaları" başlıklı bir diğer haberde ise Yunan Kralı Konstantin'in son günlerde derin bir bezginliğe düşmüş olan Yunanlıları bir takım yeni hülyalarla avutmaya ve kımıldatmaya çalıştığını belirtmiştir. Kral'ın, dün yalnız İzmir ve Trakya'dan bahsederken, bugünlerde bütün Marmara kıyıları ve hatta İstanbul'u almak istediğini duyurmuştur. Haberde, Kral'ın bu yeni hırsıyla ordusuna ve milletine yeni bir kuvvet vereceğini zannediyorsa yanıldığını bahsedilmiştir. Kral'ın Yunan halkına Anadolu'da bir sulhun ancak İstanbul'un Yunanistan tarafından alınması ile mümkün olabileceğini söylediğini ifade eden gazete, bu durumun boş bir hayal veya rüyadan başka bir şey olmadığını okuyucusuna aktarmıştır.

Gazete Anadolu'daki olayların İngiltere'de nasıl yankı bulduğuna dair hazırladığı haberde ise İngiliz kamuoyunda da Yunanlıların başarısız olacağı düşüncesinin hâkim olduğu bilgisini paylaşmıştır. "İngiliz Gazeteleri Ankara'ya Yürümek Güç Diyor" Başlıklı yazıda Londra gazetelerinin milli ordumuzun mukavemetinden bahsederek, bu direncin kırılmasının mümkün olmadığını yazdıkları belirtilmiştir⁴⁸⁹. Ayrıca gazete Yunan basınında Türklerin Millî Mücadele'nin merkezini Ankara'dan Kayseri'ye taşıyacağına dair haberlerin hâlâ servis edilmeye devam ettiğini de okuyucusuna aktarmış ve bu durumu bir kez daha kesin olarak yayınlamıştır.

Akşam gazetesi haberlerinde asıl muharebelerin 23 Ağustos 1921 tarihinden önce başladığını ve bu muharebelerin dördüncü gününde olduğunu belirtmiştir. Gazeteye göre dört günden beri devam eden Sakarya Muharebeleri henüz neticelenmemiştir. Yunanlılar milli ordunun kahramanlığını ileri sürerek kaçmaya yol hazırlıyorlar. Gazete, Atina'dan aldıklarını söylediği son acil resmi bir telgrafnameye göre, Yunan Hükümeti'nin Sakarya'daki muharebenin herhangi bir muharebe olmadığını söylediğini paylaşmıştır.

⁴⁸⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 23 Ağustos 1921, N: 14507.

Gazeteye göre üç günden beri mütemadiyen Sakarya'da büyük ve kat'i' bir meydan muharebesinden ve hatta buradaki harbin muzafferiyetle neticelendiğinden bahseden Rumca gazetelerin bu telgrafname ile daha önce yazdıklarını yalanlamış olmaları, Yunanlıların içinde bulunduğu belirsizlik ve plansızlık durumunu ortaya koyma açısından önemlidir⁴⁹⁰.

2.4.2. 24 Ağustos 1921

Mangal dağının ele geçirilerek Türk savunma hatlarının kırılmasının ardından 24 Ağustos 1921 günü Yunan Küçük Asya Komutanlığı saat 12.45'te özetle şu emri vermiştir: Türkler kuvvetlerini Katrancı ve çevresindeki tahkim edilmiş mevzilerden çekip doğuya aktarmaktadır. Güzelcekale'de toplanmış olan kuvvetlerden bazı birlikler Gözler'e harekete başlamıştır. Tahkim edilmiş cephe zayıf kuvvetler tarafından tutulmaktadır. 2'nci Kolordu, yerinde kalıp tahkimata devam edecektir. 1'inci Kolordu, sol kanadı ile Taburoğlu batısına taarruz edecek ve cephenin yarılması halinde Eskiçalış doğrultusunda ilerleyecektir. 3'üncü Kolordu, bütün kuvveti ile cepheye taarruz edecek sıklet merkezi sağ kanadında olarak Kızılcakışla doğrultusuna ilerleyecektir.

Aynı gün Türk tarafında ise ordulara saat 15.30'da şu emir verilmiştir: Mangal dağı ve bu dağın doğusunda düşman ordusunu kuşatmaya teşebbüs edilerek düşmanın genel taarruza geçmesi beklenmelidir. 12'nci ve 4'üncü Gruplar karşısında düşmanın gösteriş taarruzu yapması muhtemeldir. Ordu evvelce tayin edilmiş olan hattı savunacaktır. Gruplar hiçbir emir almaksızın kendiliklerinden birbirlerine yardıma mecburdurlar. 12'nci ve 4'üncü Gruplar, lüzumunda diğer kesimlerde etkili olmaya hazır bulunmak üzere ellerinde önemli ihtiyat kuvvetleri bulunduracaklardır. Kesin taarruza uğramayan 2'nci ve 3'üncü Gruplar, süratle karşı taarruzlarla duruma hâkim olmaya özellikle önem vereceklerdir. Mangal dağının elde bulundurulmuş kısımları ne pahasına olursa olsun muhafaza edilecektir. 1'inci Grup, Mangal dağının doğusundan yapılacak kuşatmaya karşı 2'nci Grup'un yan ve gerilerini muhafaza için kendiliğinden harekete geçecektir. 23'üncü Tümen, saat 10.00'da Haymana'dan hareketle Yamak köyüne varacak, muharebe meydanına kendiliğinden keşif kolları sürecektir, 2'nci ve 1'inci Gruplarla derhal irtibat kuracaktır. Bu tümen Yamak'ta ordu ihtiyatıdır. Kesin zorunluluk halinde 2'nci Grup'un vereceği emre göre hareket edecek ve mümkün olursa süratle orduya bu durumu haber verecektir. 57'nci Tümen de saat 10.00'da Soğluca'ya hareketle Yamak köyüne varacak ve ordu ihtiyatı olarak burada kalacaktır. Bu

⁴⁹⁰ *Akşam*, 23 Ağustos 1921, N: 1046.

tümen, 2'nci ve 1'inci Gruplarla irtibatı muhafaza edecektir. Ordu ile irtibat müşkül olduğu zaman 2'nci Grup Komutanı'nın emri yapılacaktır. 23'üncü ve 57'nci Tümenler saat 14.00'a kadar Yamak köyüne varmalıdırlar. 1'inci Tümen ise Polatlı'da toplanacaktır⁴⁹¹.

24 Ağustos 1921 günü gerçekleşen muharebelerde Yunan orduları Sakarya'nın doğusundaki Türk ileri mevzilerinden bazılarını daha ele geçirmiştir⁴⁹². 24-25 Ağustos gecesi boyunca devam eden muharebelerde Türk ordusu, Yunan askerlerini nehrin batı yakasına atmaya muvaffak olamamış ve Yunan askerleri Sakarya'nın doğusunda mevzilenmeye başlamışlardır. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa yarın yapılacak muharebeler için askerlerine bütün mevzilerde müdafaaya ne pahasına olursa olsun devam edilmesi emrini vermiştir⁴⁹³.

24 Ağustos günü çıkarılan gazetelerden Hakimiyyet-i Milliye az önce değindiğimiz cephe hareketliliğine rağmen Sakarya hattında Yunanlıların hâlâ tahkimat yaptığını bu nedenle de cephelerdeki sessizliğin de devam ettiği bilgisine yer vermiştir. Gazetenin “Dün de Bütün Cephelerde Sükûnet Vardı” başlıklı haberinde Yunanlıların Sakarya nehrinin güneyine mühimmat sevk ettiklerini ve yapılacak hücum için lazım gelen bütün hazırlıkları tamamlamaya çalıştıklarını belirtmiştir. Gazeteye göre şimdilik ordumuz büyük bir azim ve iman ile cephede düşmanı beklemektedir. Haberin içeriğinde Yunanlıların böyle tereddütlü davranarak büyük bir korkaklık örneği sergilediğini belirten gazete, Hakk'ın inayeti ile harp kanununun gerekliliklerini harfiyen yerine getiren ordumuzun bu muharebelerden muhakkak zaferle ayrılacağını ifade etmiştir. Haberin detaylarına indiğimizde gazetenin dün gece son havadis kısmında verildiğini belirttiği habere göre akıncı müfrezemiz, gerçekleştirdiği başarılı bir harekât ile düşmana bir miktar zayıat verdirmiştir. Bu durumu askerlerimizin nasıl bir cüret ve cesaretle hareket ettiklerine örnek olarak gösteren gazete devamında, bir avuç kahramanımızın koca bir düşman fırkasını alt üst etmesini gelecek nesiller tarafından imrenilerek anlatılacak Türk kahramanlıklarından bir tanesi olarak nitelendirmiştir⁴⁹⁴.

Açıksöz gazetesi 24 Ağustos 1921 tarihli nüshasında İngiliz gazetelerinde Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik çıkan bazı haberlere yer vermiştir. Gazetenin “Başkumandanlık

⁴⁹¹ Genelkurmay Başkanlığı, 1973, a.g.e., ss. 18-20.

⁴⁹² Celal Erikan, 2014, a.g.e., s. 247.

⁴⁹³ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 31-1; 31-2.

⁴⁹⁴ *Hakimiyyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1921, N: 271.; Hatice Hilal Seyhan, a.g.t., s. 105.

İngiliz Matbuatı” başlığı ile aktardığı haberde İngiliz basınının, özellikle de Daily Telgraf gazetesinin Başkomutanlık kanunu ile birlikte Mustafa Kemal Paşa’ya olan ilgilerinin arttığı ifade edilmiştir. Ayrıca Atina basınında da Başkumandan ve onun askeri meziyetleri hakkında ilgi çekici haberlerin yer aldığı bilgisi paylaşılmıştır. Gazetenin bahsettiği bütün bu haberlerde Mustafa Kemal Paşa’nın Yunanlılarla son güne kadar harp taraftarı olduğu bilgisinin paylaşıldığına yer verilmiştir. Ayrıca Paşa’nın orduyu büsbütün yeni askeri esaslar üzerine ihya etmek etme niyetinde olduğundan, modern ve çağın koşullarına uygun bir ordu oluşturma hedefinde olduğundan bahsedilmiştir. Gazete diğer haberlerinde ise yeni Yunan taarruzunun Anadolu’nun farklı noktalarında meydana getirdiği yankıları ortaya koymaya çalışmıştır. Özellikle “Anadolu’da Tezahürat-ı Vatanperverane” başlıklı habere göre yeni Yunan taarruzu Anadolu’nun her yerinde vatan ve millet sevgisinin haykırıldığı tezahüratlara sebep olmuştur. Bu konuda her gün muhtelif merkezlerden birçok telgraflar aldıklarını ifade eden gazete, Anadolu’nun düşmanı denize dökmek hususundaki azimli mücadelesini gösteren bu telgrafnamelerden bazılarını yayınlarak okuyucuya aktarmıştır. Gazete haberlerinin devamında muharebeler hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “Şanlı eski İzmir’imizi çiğneyerek kutsal vatanımıza giren Yunan sürüleri üçüncü taarruzlarını da yaptılar. Fakat zafer Yunanlılar için değil, zafer için büyük kahramanlıklar gösteren ordumuzundur⁴⁹⁵.”

Akşam gazetesinde ise “Yunan Gazetelerinin Dünkü Maskaralıkları” başlıklı yazıda Rumca Tahidromos gazetesinin dün yayınlanmış olan nüshasının fotoğrafı paylaşarak, bu gazete hakkında “Büyük harflerle yazdığı uydurma zafer haberlerini ihtiva eden dün akşamki nüshası” yorumu yapılmıştır⁴⁹⁶.

İstikbal gazetesinde ise devam eden muharebeler hakkında başyazar Faik Ahmet’in “Misak-ı Milli’imiz” adlı başmakalesine yer verilmiştir. Makalenin içeriğinde Faik Ahmet, genel olarak Yunanlıların şu ana kadar kazandığı başarılar ile Türk Misak-ı Millisi’ne herhangi bir zarar veremediğine değinmiştir. Yeni başlayan Yunan taarruzları sonrası Yunanlıların kazandığı birkaç muvaffakiyetin Misak-ı Milli’imiz için henüz bir netice teşkil edemeyeceğini ve muharebelerin devam ettiğini belirten başyazar, Mustafa Kemal ve askerlerimizin bu muharebenin sonunda galip geleceğine inandığını ifade etmiştir. İstikbal,

⁴⁹⁵ Açıksöz, 24 Ağustos 1921, N: 265.

⁴⁹⁶ Akşam, 24 Ağustos 1921, N: 1047.

“İsmet Paşa” başlıklı haberinde ise İsmet Paşa’nın Türk Millî Mücadele’sindeki yerini ve önemini izah eden bir köşe yazısı yayınlamıştır⁴⁹⁷.

Vakit gazetesinin 24 Ağustos 1921 tarihli haberine göre ise cephe hattındaki muharebeler şu an için sadece temas ateşleri halinde devam etmektedir⁴⁹⁸.

2.4.3. 25 Ağustos 1921

24 Ağustos 1921 günü Yunanlıların başlattığı taarruz harekâtı bugün de bütün şiddetiyle devam etmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı 25 Ağustos 1921 tarihi itibarıyla muharebelerin almış olduğu vaziyeti gece 02.00’da yayınladığı raporda şu ifadeler ile özetlemiştir: 25 Ağustos’ta Beylikköprü’den Kürtlerkışlağı’nın kuzeybatısındaki Yağcıkebir güneyine kadar takriben 80 kilometrelik cephe üzerinde hemen bütün Yunan ordusu ile meydan muharebesi yapılmıştır. Esasen düşman taarruzu ile başlayan meydan muharebesi, bütün cephede duraklamadan taarruzlarımız ve karşı taarruzlarımızla karışık olarak devam etmiştir. Birliklerimizin fedakarlığı takdire değerdir. Cephe hattındaki son durumda genel olarak Yunanlılar bir ilerleme gösterememişlerdir⁴⁹⁹.

Konakgörmezkebir kuzeyindeki Mangal dağı doğusundan taarruz eden 1’inci Grup kıtalarına karşı düşmanın iki tümenle yaptığı karşı taarruzlar durdurulmuştur. Kıtalarımız asıl mevziye alınmıştır⁵⁰⁰. Bugün süvarilerimizin ise düşman gerilerinden Çambaklı’ya yaptığı başarılı baskınlarda muvaffakiyet sağlanmıştır. Uzunbey istikametinde ilerleyen süvarilerimiz düşmanın otomobil koluna rastlamış, iki otomobili yakarak şoför ve muavinlerini esir almıştır. Ayrıca bir miktar eşya ele geçirmiştir⁵⁰¹.

Türbetepe’de yaşanan muharebelerde ise burası iki taraf arasında gün boyunca alınıp verilmiştir. Bu muharebeler büyük kayıplara sebep olmuş ve sonunda Türklerde kalmıştır⁵⁰². Şu anki vaziyette düşmanın büyük kuvvetleri ile Beylikköprü’den taarruza geçmesiyle çarpışmalar bütün cephelere yayılmış durumdadır. Gündüz ve gece devam etmek üzere 80 kilometreyi bulan bütün cephe boyunca Yunan taarruzları gerçekleşmektedir.

⁴⁹⁷ *İstikbal*, 24 Ağustos 1921, N: 385.

⁴⁹⁸ *Vakit*, 24 Ağustos 1921, N: 1330.

⁴⁹⁹ Baki Vandemir, a.g.e., ss. 36-38.

⁵⁰⁰ Genelkurmay Başkanlığı, 1973, a.g.e., s. 49.

⁵⁰¹ Kazım Özalp, *Millî Mücadele*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, ss.195-196.

⁵⁰² Selahattin Tansel, a.g.e., s. 113.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu raporda, muharebenin tüketme yarışı halini aldığını belirten şu satırlar yer almaktadır: Bugünkü muharebenin tamamıyla lehimizde olduğu ve bundan sonrakilere de güvenle bakılacağı kanısındayım. Yalnız bu elverişli durumu sürdürebilmek için cephaneye ve erikmali işlerinin ilgililerce yakından izlenmesi şarttır⁵⁰³.

Açıksöz gazetesi 24 Ağustos tarihli resmi tebliği yeni eline ulaşması sebebiyle bugün okuyucularına aktarabilmiştir. Haberin içeriğinde muharebelerin resmen başladığının Ankara hükümeti tarafından bu resmi tebliğ ile duyurulduğunu bildirmiştir. Resmi tebliğe ek olarak “Kuvvetimiz Düşman Gerilerinde Aziziye’de” başlıklı haberde ise cephemizin sol cenahında düşmanın taarruz harekâtının meydana gelmekte olduğu belirtilmiştir. Habere göre iki taburumuzun bir düşman kafilesi üzerine yaptığı baskınla düşmana yedisi zabıt olmak üzere yüzden fazla maktul verdirilmiştir. Çok sayıda cephaneye ve erzak iğtinam edilmiştir. Gazete ikinci resmi tebliğ olarak ise 25 Ağustos 1921 resmi tebliğini yayınlamıştır. İkinci tebliğde ise ordumuz karşısında başarılı olamayan Yunanlıların cephe gerisinde yapmış olduğu insanlık dışı faaliyetlere değinilmiştir. İlgili haberin detayları “İşgal Mıntıkasında Zulüm” başlıklı haberde, “Er meydanında kahraman ordumuzla boy ölçüşemeyen Yunanlılar, gerilerde müdafaasız silahsız biçare ahaliden hıncını alıyor” ifadesi ile aktarılmıştır⁵⁰⁴.

Hakimiyet-i Milliye ise 25 Ağustos 1921’de “Sakarya Cenuplarında Muharebe Başladı” başlıklı haberi ile dün yaptığı cephelerde sessizlik olduğuna dair haberinin ardından muharebelerin başladığını ilan etmiştir. Haberin içeriğine göre, günlerce devam eden bir tereddütten sonra salı günü akşamı düşmanda bazı harp hareketleri görülmüş ve sabaha kadar devam eden küçük çatışmalar muharebe şeklini almıştır. Ordumuz dünden beri Sakarya'nın güneyindeki düşman ordusu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Yunan planlarının ordumuzun mahirane hareketleri ile akamete uğratıldığını gören düşman hemen hemen beş günden beri kendisine göre bir savunma hattı hazırlamaktadır⁵⁰⁵.

Vakit gazetesi ise Yunanlıların başlattığı taarruzdan sonra karşılaştıkları mukavemet karşısında çekilmek zorunda kaldıklarını haber yapmıştır. Haberlerin içeriğinde

⁵⁰³ Alptekin Müderrisoğlu, 1988, a.g.e., ss. 407.

⁵⁰⁴ Açıksöz, 25 Ağustos 1921, N: 266.

⁵⁰⁵ Hakimiyeti Milliye, 25 Ağustos 1921, N: 272.; Hatice Hilal Seyhan, a.g.t., s. 106.

ise Yunan basını tarafından Yunan ordusu hakkında paylaşılan bazı haberler okuyucuya aktarılmıştır. Gazete “Sakarya Cephesindeki Yunan Kuvvetleri Ric’ata Başladılar” başlıklı haberinde ise aşağıda verdiğimiz 14 Ağustos 1921’de Yunan ileri harekâtının başlamasından bugüne kadar geçen sürecin değerlendirilmesinin yapıldığı bir köşe yazısı yayınlamıştır:

Sakarya Cephesi’ndeki vaziyet-i harbiye hakkında gelen haberlerden anlaşıldığına göre şimdiye kadar Sakarya’da mevzi muharebelerinden başka büyük ve kat’i bir meydan muharebesi vuku bulmamıştır. Yunanlılar Ağustos’un 14’üncü günü Eskişehir’den ileri harekete başladıkları zaman, Sakarya’da tahaşşüt etmekte olduğunu haber aldıkları Kuva-yı Milliye kıtaatına karşı bir ihata hareketi icrasına teşebbüs etmişlerdi. Bu hareket Yunan sağ cenahı tarafından yapılacak, bu suretle sol cenahta dağlık arazide ilerleyecek olan Yunan kuvvetlerinin büyük muharebelere girişmesine ve zayıf vermesine lüzum kalmaksızın Ankara yolu açılacaktı. Yunanlılar bu cenahta temas tesis eder etmez derhal planlarını tatbik etmeye kalkıştılar. Polathisar ve Bozdağ tarikiyle bir çevirme hareketi icrasına teşebbüs ettiler. Bu havalide arazi düz olduğu için Yunanlılar kolayca ilerlemeye muvaffak oldular. Yunanlıların ilerlediği Haymana ovası düz, çorak ve susuz olduğu için bir müddet sonra susuzluk ile karşılaştılar. Bunu diğer birtakım müşkülât ve mühim Türk kuvvetlerinin karşısına çıkması takip etti. Bu vaziyet karşısında Yunanlılar alelacele ric’ata mecbur oldular. Yunan sağ cenahının ric’atı, sol cenahını pek müşkül bir vaziyete sokmuştu. Bu cenah, ancak çevirme hareketinin icrası suretiyle muvaffakiyetli bir taarruz icra edebilirdi. Çevirme hareketi akim kalınca bu cenahın da ric’at etmesi lazım geliyordu. Hâlbuki buradaki Yunan kuvvetlerinin ric’at edemeyecek bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Yunanlılar alelacele takviye kıtaatı yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Bununla beraber Yunan Erkan-ı Harbi ordunun Eskişehir’deki ağırlıkların da geriye naklini de emretmişlerdi. Dün akşam Haymana ovasında ric’at etmekte olan Yunan kuvvetlerinin bir kısmının yolunu şaşırdığı ve bu kuvvetlerden hiçbir haber alınmadığı istihbar edilmiştir. Genel vaziyet bizim için müsait bir şekil almaktadır. En ihtiyatkar mahfilde bile bu cihet açıkça beyan edilmektedir. Yunanlılar susuzluktan şikâyet ediyorlar. Rumca gazeteler Sakarya önündeki düşkün durumlarından bahsediyorlar. Ordumuz gittikçe kuvvetleniyor. Sakarya’da on fırka daha meydana getirilmiştir. Rumca gazetelerin neşesi kaçtı. Yunanlılar kaçacaklar ama kurtulacaklar mı⁵⁰⁶?

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise yayınladığı haberlerinde muharebenin başlangıcını ancak 25 Ağustos 1921 tarihli haberleri ile duyurabilmiştir. Gazetenin son dakikada aldığını ve doğruluğundan emin olduğunu ifade ettiği haberinin içeriğinde, muharebelerin ilk safhasına dair önemli bilgiler yer almaktadır. “Beklenen Girişim 23 Ağustos 1921’de Gerçekleşmiş ve Sakarya Meydan Muharebesi Başlamıştır” başlığı ile servis edilen

⁵⁰⁶ *Vakit*, 25 Ağustos 1921, N: 1331.; Abdurrahman Yalçınkaya, *Vakit Gazetesinde Millî Mücadele*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019, s. 442.; Hatice Hilal Seyhan, a.g.t., s. 106.

haberlerde muharebenin iki gün önce, Yunan sağ cenahının Bozdağ eteklerinden Türk ordusuna çevirme hareketi yapmasıyla başladığını belirtmiştir. Haberin devamında Yunan sağ cenahının Türk ordusunun şiddetli savunmasına maruz kaldığını söylemiş ve muharebenin iki gündür Türklerin lehine cereyan ettiğini ifade etmiştir. Muharebenin ilk gününde Türk ordusunun akşama kadar Yunan taarruzunu ve hücumlarını def ettiğini belirten gazete, muharebelerin ikinci gününde de bu üstün mukavemetin devam ettiğini belirtmiştir⁵⁰⁷.

Muharebelerin daha ilk günlerinde Akşam gazetesinde farklı bir haber yer almıştır. İlk Yunan taarruzları sonrasında Türk ordusunun şiddetli bir mukavemet göstermesinin bir neticesi olsa gerek, adı geçen gazete daha ilk günden Yunan mağlubiyetini ilan etmiştir. Sözü edilen haberlerde gazete, Yunan ordusunun artık muharebelere devam edemeyeceğini ve sulh arayışına girdiğini iddia etmiştir. Gazetenin “Anadolu’daki Yunan Ordusu Atina’ya Taarruza Devam Edemeyeceğim Diyor” başlığı altında verilen haberlerinde, “Son saatte elimize ulaşan istihbaratımıza nazaran Anadolu’da Yunan ordusu Türk ordusuna karşı taarruza devam edemeyeceğini Atina’da Yunan Erkan-ı Harbiye Riyaseti’ne bildirmiştir. Diğer taraftan Yunan taarruzunun cebren tevkif edilip Yunanlıların an be an ric’atına intizar edilmekte bulunduğu teyit edilmektedir” ifadesi yer almaktadır⁵⁰⁸.

Peyam-ı sabah gazetesi de 25 Ağustos 1921 günü Akşam gazetesi ile benzer bir habere yer vermiş ve “Yunanlıların Ric’ata Başladıkları Haber Alındı” başlığı altında Yunanlıların susuzluk ve tabiat şartları nedeniyle ric’at harekâtına başladığına dair bilgiler elde ettiklerini ifade eden gazete, bu bilgileri Mustafa Kemal Paşa tarafından Kocaeli Mevki Kumandanı’na gönderilen bir telgraftan elde ettiklerini ifade etmiştir⁵⁰⁹.

İstikbal gazetesi 25 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Anadolu’nun Mustafa Kemal Paşa’ya ve onun kazanacağı zafere olan inancının tam olduğunu belirten haberlere yer vermiştir. “Büyük Millet Meclisi Reisi Ali’si ve Başkumandan Muhteremi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine” başlığı ile verilen haberde, bugün ulema tüccar ve ahaliden oluşan binlerce halkın Anadolu içlerinde meydanlarda vatanımıza göz diken alçak Yunan mezalimini büyük nefretle kınarken, muharebelerin neticesinden kat’i zaferin milli

⁵⁰⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 25 Ağustos 1921, N: 75-3103.

⁵⁰⁸ *Akşam*, 25 Ağustos 1921, N: 1048.

⁵⁰⁹ *Peyam-ı Sabah*, 25 Ağustos 1921, N: 977.

ordumuzun olacağını emin olduğu belirtilmiştir. Gazeteye göre halk Mustafa Kemal'e olan sevgisini ve güvenini meydanlarda açık açık söylemektedir⁵¹⁰.

Bolu gazetesinin haberinde de İstikbal gazetesi ile benzer haberlere yer verilmiştir. Hüseyin Avni Bey tarafından yapılan konuşmalara yer veren gazete, bu konuşmalarda bütün milletin Sakarya Muharebelerinde savaşmak için gönüllü olduğunun ve bu uğurda kurulacak bir askeri birlikte görev almanın şeref olduğuna değinildiğinin altını çizmiştir. Haberde yer alan konuşmaları şu paragraf ile özetlemek mümkündür:

Bu alçak ve vahşi mahlukların memleketimizde yapmadıkları vahşet kalmadı. Bugün birçok kardeşimi ya bu vahşilerin elinde esir ya da evlerini bırakıp dağlara kaçmış durumda. Bugün bize düşen vazife bu kardeşlerimizin imdadına koşmaktır. Biz büyük harpten sonra diğer milletler gibi müreffeh bir hayat yaşamak istiyorduk. İngilizler ise bizi esaretine almak istedi. Binlerce yıl hür yaşamış, emir etmiş bir millet esir olamaz. İşte biz Türkler, bu cihadımız da mutlaka muvaffak olacağız. Efendiler, karşımızdaki düşman yüzlerce sene hakimiyetimizde bulunmuş alçak Yunandır. Bu düşmanı inşallah çok yakında tepeleyecek ve bu mübarek sancağımızı Bursa, İzmir ve İstanbul'umuza dikeceğiz ve oradaki kardeşlerimizi esaretten kurtaracağız⁵¹¹.

Bolu'dan gelen bu haberlere ek olarak şunu belirtelim ki, bu dönemde yurdun her köşesinde Millî Mücadele'ye destek mitingleri yapılmaktadır. Örneğin cephe hattında muharebelerin tekrar başlaması üzerine Çankırı'da da halk çeşitli gösteriler yapmıştır. Çankırı'nın sembol yapılarından olan Büyük Cami'den çıkan halk sancak-ı şerif altında toplanmıştır. Buradaki gösterilerde mücadeleye devam etme ve orduya bağlılık kararı alınmıştır. Konya'da yapılan toplantılarda ise orduya verilmek üzere 12 bin lira değerinde çeşitli varlık toplanmıştır. Tarsus'ta ise binlerce kişinin katıldığı bir miting ile Misak-ı Milli gerçekleşinceye kadar mücadeleye devam etmeye ant içilmiştir. Ayrıca orduya katılmak üzere bir gönüllü müfrezesi kurulması kararı alınmıştır. Ünye'de öğle namazından sonra şehitler için dini tören yapılmış, Fatihâlar okunmuş ve Misak-ı Milli'ye bağlılık tekrarlanmıştır. İspir ve Çermik kazalarında da benzer durumlar mevcuttur⁵¹².

25 Ağustos tarihli sayısında Güler Yüz dergisi ise çizdiği karikatürde muharebelerin başlangıcına dair kendine has yorumlar getirmiştir. Dergide “Zavallı Yunan askerleri Ankara'nın balının kaşık kaşık yendiğini düşünürken, suratlarının ortasında Mustafa Kemal'in çizmesini hissetti” ifadesine yer verilerek Yunan ordusunun cephe hattında

⁵¹⁰ *İstikbal*, 25 Ağustos 1921, N: 386.

⁵¹¹ *Bolu Gazetesi*, 25 Ağustos 1921, N: 357.; Erol Evcin, a.g.m., s. 256.

⁵¹² Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 6.

karşılaştığı mukavemet karşısındaki yaşadığı durum özetlenmiştir. Bir diğer haberde ise Yunan matbuatının yalan haberlerine atfen yapılan karikatürde “-Ne o, işin bitti de mikroskop ile incirin çekirdeğini mi sayıyorsun; -yok Yunan matbuatının zafer için neşrettikleri kepezeliklerin kaç incir çekirdeğini doldurduğunu ölçüyorum” diyaloguna yer verilmiştir⁵¹³.

2.4.4. 26 Ağustos 1921

Yunanlılar gece boyunca sürdürdükleri taarruzlarını günün ilk ışıkları ile bütün cephe boyunca tekrar etmiştir⁵¹⁴. 26 Ağustos 1921 günü Sakarya Meydan Muharebesi'nin en önemli dönüm noktalarının yaşandığı gündür. Yunan ordusu 2'nci Kolordusu ile Kartaltepe'nin iki yanından, 1'inci Kolordusu ile Türbetepe'nin iki yanından ve 3'üncü Kolordusu ile Ilıca-Yıldıztepe arasından saldırıya geçmiştir. Bu saldırıların sonucunda sözünü ettiğimiz bütün tepeler Türk ordusunun elinden çıkmıştır⁵¹⁵.

Türk Ordusu Yunan saldırıları sonrasında 3'üncü ve 2'nci Gruplar bölgesinde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durumun sonucu olarak 1'inci Grup birlikleri de gerilemeye mecbur kalmıştır. Bütün bu olayların sonucunda Yunan ordusunun kuşatmadan çok çevirmeye benzeyen hareketleri muharebelerin şu ana kadarki en yüksek noktasına ulaşmıştır⁵¹⁶.

Muharebelerin seyrinin tehlikeli ve kritik bir durum alması üzerine bazı önlemler almak zorunda kalan Başkomutan, 26-27 Ağustos gecesi Milli Savunma Bakanı Refet Paşa'ya gönderdiği telgraflarda, Meydan Muharebesi'nin Ankara'ya intikal etmesi ihtimalinin ortaya çıktığını belirtmiştir⁵¹⁷. Mustafa Kemal Paşa her ihtimale karşılık meclisin ve hükümet üyelerinin Ankara'yı terk etmelerinin gerekli olacağını belirtmiştir. Meclis'in ilk merhalede Yahşihan üzerinden Keskin'e daha sonra da Kayseri'ye naklini lüzum gördüğünü belirtmiştir⁵¹⁸.

Başkomutan, özellikle bugünkü muharebelerde 2'nci Grup'un mevzilerini terk etmek zorunda kalmış olması ve buna bağlı olarak da 1'inci ve 3'üncü Grupların mevzilerini

⁵¹³ *Güler Yüz*, Cilt: I. N: 17, 25 Ağustos 1921, s. 2-4.

⁵¹⁴ Michael Llewellyn Smith, a.g.e., s. 329.

⁵¹⁵ Asım Gündüz, a.g.e., s. 90.

⁵¹⁶ Erikan Celal, 2008, a.g.e., s. 247.

⁵¹⁷ Osman ÖZSOY, *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 353.

⁵¹⁸ Utkan Kocatürk, 1999, a.g.e., s. 349.

düzeltilmek zorunda kalmaları ve bunu yapabilmek içinde geri çekilmiş olmaları üzerine orduya tarihe geçen şu emrini yayınlamıştır⁵¹⁹:

Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O sath, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz. Onun için: Küçük büyük her cüz'ü-tam⁵²⁰ bulunduğu mevziden atılabilir fakat küçük büyük her cüz'ü-tam ilk durabildiğı noktada tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki cüz'ü-tamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüz'ü-tamlar, buna tâbi olamaz. Bulunduğı mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemet mecburdur⁵²¹.

Mustafa Kemal Paşa, verdiği emrin temel prensibini Nutuk'ta şu ifadeler ile açıklamıştır:

İşte ordumuzun her ferdi bu sistem dahilinde her hatta azami fedakarlığını göstermek suretiyle düşmanın faik kuvvetlerini imha ederek, yıpratarak, nihayet onu taarruzuna devam kabiliyet ve kudretinden mahrum bir hale getirmeyi amaçlamıştır⁵²².

Başkomutanın askerlerine vermiş olduğu bu zafer parolasının mantığını Batı Cephesi Komutanlığı Kurmay Başkanı Asım (Gündüz) Bey ise hatıralarında şu ifadeler ile izah etmiştir:

Sakarya'nın en kritik günleri idi. Birçok cephede top ve tüfek mermisi kalmamış idi. Başkomutan bu yokluğun çaresini bulmuş olmanın rahatlığı ile bize düşmanı tepelere çekerek onları orada bir iki mermi atımı ile oyalayacaksınız, onların tepeye tırmanmasını bekleyerek yorulmalarını sağlayacaksınız, tepe noktasının arkasına yerleştirdiğiniz askerlere süngü taktirarak yorulmuş düşmanın üzerine süngü hücumu yaptırarak düşmanı yok edeceksiniz. Bu vatanın her karış toprağını bu vaziyette savunarak muhafaza edene kadar savaşacaksınız. Bu vatan üzerinde yaşayan milletimiz var oldukça hiçbir varlık onun için feda edilmekten çekinilmeyecektir. Gerekirse hepimizin kanı vatan toprağını sulayacak fakat vatan toprağı feda edilmeyecektir⁵²³.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Adana milletvekili olarak görev yapan Damar Arıkoğlu ise muharebelerden sonra Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı sohbetlerde bu durum ile ilgili olarak Paşa'nın kendisine şunları söylediğini nakletmektedir:

Meclisin Başkumandanlığı bana vermesinden sonra Sakarya'ya gittim. Bütün ehemmiyetin Sakarya nehrine inhisar ettirilmesinden, burada boydan boya siperler meydana getirilmesinden kaçındım. Düşman Sakarya

⁵¹⁹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 32.

⁵²⁰ Stratejik veya taktik görev için kurulmuş birlik.

⁵²¹ Genelkurmay Başkanlığı, 1995a, a.g.e., ss. 65-68.

⁵²² Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 618.

⁵²³ Asım Gündüz, a.g.e., s. 79.

nehri herhangi bir noktasından nehri karşı yakasına geçebilir ve bu geçiş müdafaa birliklerimiz üzerinde fena tesirler meydana getirebilirdi. Nehri geçilmesi harbin kaybedilmesine neden olabilirdi. Askerin ruhundan bu kötü düşünceleri silebilmek için cepheyi epeyce geriye çektim bazı yerlerde on beş kilometre kadar mesafe bıraktım. Eğer burada da düşman zorlarsa biraz daha geriye çekilir yeni bir cephe tutar harbimize devam ederiz diye karar verdim. Bu çekiliş neferin ruhunda olumsuz bir tesire eden olmazdı. Fakat nehri kıyısında yapılacak ve kaybedilecek bir harp askerlerin ruhunda nehir geçildi, artık düşman durdurulamaz muharebeler kaybedildi, duygusu yaratabilirdi. Düşmanın hangi cepheden saldıracağını bilemediğimizden cepheyi hilal şeklinde tesis ettim⁵²⁴.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin en kanlı günlerinden olan 26 Ağustos gününün sonunda Yunan ordusunun bütün şiddetli taarruzlarına rağmen Prens Andrea komutasındaki 2'nci Kolordu birlikleri Türk ordusunun direnci karşısında yeni taarruzlar yapmaktan vazgeçmiş ve bozkırda yaşanılacak bir felakete karşı ele geçirilen noktaları tahkimata devam etme kararı almıştır⁵²⁵. Yunan ordusu için oldukça kazanımlı geçen günün akşamına doğru Türk birlikleri toparlanmaya başlamış ve Yunan birliklerinin Anadolu içlerinde daha fazla ilerlemesini engellemiştir⁵²⁶.

Bu önemli günde Türk basınında Hakimiyet-i Milliye gazetesi cephedeki durumun ciddi bir hal aldığı ve muharebelerin şiddetlendiği haberini manşetten vermiştir. Gazete cephedeki harp muhabirinden aldığı ifade ettiği haberlerinde birkaç günden beri devam eden şiddetli çatışmaların en nihayetinde şiddetli muharebeye dönüştüğünü belirtmiştir. Gazeteye göre düşmanın ilk ve kuvvetli harekâtı demiryolunun Sakarya'dan geçtiği ve bir dirsek oluşturduğu Beylikköprü mıntikasında olmuştur. Fakat her türlü ihtimaller karşısında pek teyakkuzda duran ordumuz derhal mukabil taarruza geçerek dün düşmanın buradaki kıtaatına pek kuvvetli bir darbe vurmuş ve birçok mitralyöz, silah ve mühimmat ganimeti alarak büyük zayıat verdirmiştir. Gazete diğer haberlerinde ise "Cephe Gerisi" başlığı altında Anadolu halkının en az cephe hattındaki askerler kadar Sakarya'da muharebelerin zafer ile neticelenmesi için mücadele ettiğine değinmiştir⁵²⁷.

Tevhid- Efkâr gazetesinde ise 26 Ağustos tarihli haberlerde "Rumca Gazetelerin Saçtıkları Yalanlara Rağmen" başlığı altında hazırlıksız bir surette taarruza başlamış olan Yunanlıların on yedi firkadan oluşan büyük bir kuvvet karşısında şaşakaldığı, büyük bir

⁵²⁴ Damar Arıkoğlu, a.g.e., s. 259.

⁵²⁵ Prens Andrea, *Felakete Doğru*, (Çev. Hüseyin Rahmi), İstanbul Askeri Matbaası, İstanbul 1932, s. 112.

⁵²⁶ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2016, s. 159-160.

⁵²⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 26 Ağustos 1921, N: 273.; Hatice Hilal Seyhan, a.g.t., s. 107.

tereddüt ve endişeye düştüğünü iddia edilmiştir. Haberin devamında ise Yunan kuşatma kolunun Türk süvarilerinin hücumuna maruz kaldığını, ilerlemeye muvaffak olamayarak Haymana ovasında fena bir vaziyette kaldıklarını belirtmiştir. Gazete, Türk süvarilerinin bu hücumunu Varşova kapılarına, Avrupa'nın merkezine kadar giden eski akıncılar ve sipahilerin şanlı akınlarını hatırlatan bir harekât olarak nitelemiştir. Gazetenin “Bugün Yarın Mühim Haberler Bekleniyor” başlıklı bir diğer haberinde ise cepheden son dakikada önemli haberler beklediklerine ve bu haberleri alır almaz kamuoyu ile paylaşacaklarına değinilmiştir. Habere göre bugüne kadar alınan haberlerden Sakarya Cephesi'ndeki askeri vaziyet tam olarak anlaşılammakla beraber son dakikada alınan bilgilere göre bugün yahut yarın mühim haberler verileceği beklenmektedir. Gazetenin bugünkü nüshasında yer alan diğer haberlerde ise “Yunan Ordusunda İsyân Mukaddimeleri” başlığı ile Tekfur dağındaki Yunan kuvvetlerinin cepheye sevk edileceklerini anlayınca isyana kalkışmış oldukları belirtilmiştir. “Anadolu Ahvali Hakkında Son Malumat” başlıklı bir başka haberde ise Ankara'dan henüz dönen bir zatın beyanatına yer verilmiş ve buna göre Anadolu ordusunun mükemmel olarak teşkilatlanmış ve oldukça kuvvetli olduğuna değinilmiştir. Haberde yer alan diğer bilgilere göre ise Anadolu halkı zaferden emindir. Anadolu ordusunun genel mevcudu 250 bine yakındır. Gönüllüler, aşiret alayları bu ordunun kısımlarını oluşturmaktadır. Ayrıca gazetenin bugünkü diğer haberlerinde Ankara'nın tahliye edileceği haberleri kesin bir dille yalanlanmıştır⁵²⁸.

İstikbal gazetesi ise cepheden gelen son haberleri değerlendirerek Sakarya kıyılarında kesin harbin artık başlamış olduğunun görüldüğünü ifade etmiştir. Gazetenin “İkinci Safha” başlığı altında topladığı haberinde cepheden gelen haberlere ve resmi tebliğlere bakılırsa düşman taarruzunun yeniden başladığına artık şüphe olmadığı bilgisi yer almıştır. Habere göre, Yunan birlikleri Eskişehir hattında durdurulduktan sonra Rum ve Yunan basınında büyük hazırlıkları takiben yeni taarruzların yapılacağına yönelik haberlerin paylaşılmış olduğuna değinilmiştir. Bu haberlerin son günlere kadar ardı arkası bir türlü kesilmemiştir. İstikbal gazetesi bir diğer haberinde ise Yunanlıların taarruza geçmiş olmasına rağmen, ordularında birtakım isyan hareketlerinin görüldüğü bilgilerini paylaşmıştır. “Yunan Ordusu İnhilal Ediyor” başlıklı habere göre, Antalya'dan alınan bilgilerde Yunan ordusunda firar olaylarının ve kıtaatının sürekli çarpışma halinde

⁵²⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 26 Ağustos 1921, N: 76-3104.

bulunması nedeniyle ordu inzibatının yeniden dağılmanın eşiğinde olduğunun haber verildiği belirtilmiştir⁵²⁹.

2.4.5. 27 Ağustos 1921

Bütün şiddeti ile cephe boyunca devam eden muharebelerde Yunan kuvvetleri bugün tekrar bir çevirme harekâtına girişmiş fakat başarılı olamamıştır. Düşman taarruzları bugün de cephe boyunca püskürtülmüştür⁵³⁰. Mevzi başarıları ile yetinmek zorunda kalan Yunan Küçük Asya Orduları Başkomutanı Papulas'ın karargâhına bir Türk süvari akıncı grubu buranın Papulas'ın karargâhı olduğunu bilmeksizin baskın yapmış, ancak Papulas zor da olsa kurtulmuştur⁵³¹.

Türk Başkomutanı sabah saatlerinde 1'inci, 2'nci, 3'üncü ve 4'üncü Grup Komutanlıklarına göndermiş olduğu telgraflarda bütün mevzilerin eldeki son neferine kadar savunulması emrini yinelemiştir. Düşmanın şimdiye kadar kazandığı ufak tefek başarıların ehemmiyetsiz başarılar olduğunu söylemiştir. Bu başarıların gece karanlığı, fırtına gibi elde olmayan koşullar ile elde edildiğine değinen Başkomutan, düşmanın kendi kuvveti ile henüz bir başarı elde edemediği ifadesini kullanmıştır⁵³².

Gün boyunca askerler tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın vermiş olduğu emre uygun olarak siperler kazılmıştır. Bunun nedeni ise Paşa'nın ordulara yayınladığı yüzey savunması stratejisine uygun hareket kabiliyeti kazanabilmektir. Ayrıca Fevzi Paşa'nın 27 Ağustos gecesi Mustafa Kemal Paşa'ya Yunan saldırısının durdurulduğu haberini vermesiyle birlikte

⁵²⁹ *İstikbal*, 26 Ağustos 1921, N: 387.

⁵³⁰ Utkan Kocatürk, 2000, a.g.e., s. 281.

⁵³¹ Bu olayın benzerine 5'inci Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'nın anılarında da rastlanmaktadır. Süvari Grubu daha önce Çal dağı muhafaza için görevlendirilmiştir. Ancak Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Sakarya'da ordunun zor durumda olduğunu ve Süvari Grup'unun ordunun sol cenahına gelerek muharebelere katılması emrini vermesi üzerine Fahrettin Paşa askerleriyle beraber Sakarya'ya doğru yola çıkmıştır. Uzunbeyli Köyü civarına geldiklerinde bir grup düşman askeri ile karşılaştıklarını ve köyü sarmaya başladığını belirten Fahrettin Paşa köyde otomobiller ve takviye kuvvetlerin bulunduğunu belirterek mühim bir durum olduğunun farkına vardığını ifade etmektedir. Fahrettin Paşa daha sonra gelen ordu emrinde derhal cepheye iştirak etmelerini belirten emri alması üzerine bu köyde oyalanmalarının daha büyük zayiata neden olabileceğini düşünerek köyü kuşatmaktan vazgeçtiğini söylemektedir. Paşa Sakarya Meydan Muharebelerinden sonra düşmanı takip ederken bu köye geldiklerinde o vakit buranın Yunan Ordusu Başkomutanlık karargâhı olduğunu baskın yaptıkları sırada da Başkomutanları Papulas ve Prens Andrea'nın da burada bulduklarını öğrendiğini söylemiştir. Fahrettin Paşa eğer o gece telsiz istasyonumuzun arızalanacağı tutsaydı e cephe emri bize ulaşamamış olsaydı, Başkomutan'ımıza büyük bir hediye olacakları ifadelerine yer vermekte ve talih böyle olsun istedi, diye de eklemektedir. **Bknz:** Fahrettin Altay, 1949, a.g.e., s. 27; 1970, a.g.e., s. 303.

⁵³² Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 34-4.

Mustafa Kemal Paşa meclis ve hükümetin Kayseri'ye taşınması hakkındaki dünkü emrini durdurmuştur⁵³³.

Yunan Başkomutan Papulas ise Yunan Hükümeti'ne yolladığı bugünkü raporunda Eskişehir-Afyonkarahisar Cephesi'nin tamamen yıkıldığından ve muharebelerin bundan sonra ikinci bir safhaya geçtiğinden bahsetmiştir. Elde edilen neticelerin sonucunda Mustafa Kemal ve ordusunun fiilen mahvolmasına ve tasfiye edilmesine çok az kaldığını bildirmiştir⁵³⁴.

Açıksöz gazetesi 27 Ağustos 1921 tarihinde yayınladığı resmi tebliğde, düşmanın bugün öğleden sonra bütün cephe boyunca taarruzunu tekrar ettiğini okuyucusuna duyurmuştur. Habere göre düşmanın yeni umumi taarruzu cephenin birçok yerinde kanlı zayıt verdirilerek püskürtülmüştür. Muharebe devam etmektedir. Gazetenin verdiği "Dünkü Resmi Tebliğler" başlıklı haberde ise dün gerçekleşen muharebelere dair bilgilere yer verilmiştir. Buna göre Batı Cephesi'nde düşman bugün (dün) bütün cephede geceden başlayarak mevzilerimize taarruza başlamış ve mukabil taarruzlarına devam etmiştir. Aralıksız yirmi saat devam eden muharebeler neticesinde bütün mevzilerimiz elimizde olduğu halde düşman taarruzu fazla zayıtla her noktada durdurulmuştur. Düşman gerisine akın yapan kollarımız, Canbaklı havalisinde düşmanın bir otomobile ve bir ordunun iaşesi için hazırlanan hayvan koluna rast gelerek bir miktar esir almıştır. İki otomobil ile iki yüzü aşkın hayvana ise ganimet olarak el konulmuştur. Gazete bu bilgilerin ardından dün gece de geç vakitte bazı haberlerin geldiğini ifade ederek, bu bilgilere göre düşmanın sol cenahımıza gerçekleştirdiği sürekli ve uzun taarruzları tamamıyla püskürtülmüştür. Düşman buraya üç firkadan oluşan bir kuvvetle hücum ettiği halde bir netice elde edememiş ve yarma teşebbüsleri de başarısız olmuştur. Düşmanın taarruzlarına karşı mukabil taarruzlarımız ise muvaffakiyetle icra edilmektedir. Kıtaatımızın kahramanca ve büyük bir fedakarlıkla harp ettiğini belirten gazete, yaralı gazilerimizin yaralarının sarılmasının ardından tekrar harbe iştirak ettiklerini aktarmıştır⁵³⁵.

27 Ağustos 1921 tarihinde muharebeler ile ilgili olarak Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan haberlerde, genel olarak ordunun düşmana karşı daha üstün bir vaziyette

⁵³³ Zeki Sarıhan, 1996, a.g.e., ss. 10-11.

⁵³⁴ Asım Gündüz, a.g.e., s. 93.

⁵³⁵ *Açıksöz*, 27 Ağustos 1921, N: 267.

harp ettiği değerlendirmelerine yer verilmiştir. Yunan ordusunun yaptığı her taarruz girişiminden sonra ric'ata mecbur bırakıldığına ve muharebelerin sonunda ordumuzun zafere ulaşacağından bahsedilen haberlerde, iki günlük kanlı muharebelere sonra bazı düşman mevzilerinde ric'at alametleri belirdiği ifade edilmiştir. Haberlerinde “Allah bizimledir” ifadesine yer veren gazete, muharebelerin geleceğine dair oldukça ümitli cümlelere yer vermektedir. Haber detaylarına göre, düşmanın pek çok mevkiinde ateşleri gevşemiştir. Bazı düşman fırkaları dün saat 03.00'dan itibaren ric'ate başlamış, birçok düşman bataryaları ateşlerimiz karşısında sahipsiz kalmıştır. Gazete haberlerinin devamında, “İnşallah son dakikada daha mühim havadisler vereceğimizi ümit etmekteyiz” temennisi ile muharebelerin gelişmelerine dair haberleri okuyucularına aktarmaya devam edeceğini belirlemiştir. Ayrıca gazeteye göre bütün cephelerde şiddetli muharebeler olmakta ve ordumuz büyük bir kahramanlık göstermektedir. Bazı yerlerde düşmana taarruz etmek suretiyle kuvvetli darbeler de indirilmiştir. Beylikköprü mıntıkasında ise düşmanın ani taarruzları devam etmektedir. Fakat her türlü ihtimal karşısında pek müteyakkız duran ordumuz derhal mukabil taarruz ile birçok mitralyöz silah ve mühimmat ganimeti alarak düşmana büyük bir zayıf vermiştir. Düşman Erkan-ı Harbiyesi ise Erkan-ı Harbiye'mizin cesaretli harekâtı karşısında pek büyük ümitler beslediği kuşatma harekâtına muvafık olamayarak cephe muharebesi yapmaya mecbur olmuş ve yarma teşebbüsü ise müthiş zayıf ile akim kalmıştır.

Hakimiyet-i Milliye'nin diğer haberinde ise cephede savaşan askerlerimizin ortaya koymuş olduğu kahramanlıkların tarih sayfalarında büyük bir coşku ile anlatılacağına değinmiştir. “Türk Kahramanlığının En büyük Menakıbı Karşısındayız” Başlığı ile aktarılan haberlerde gazete cephedeki muhabir-i mahsusasından aldığı belirttiği bilgilerde muharebenin neticesini belirleyen mevzilerde birçok göğüs göğüse çarpışmalar yaşandığını haber vermektedir. Bu kanlı muharebelere fedakâr zabitlerimizin, aslan Mehmetlerimizin sergilediği kahramanlık şerefli harp tarihimize yeni kahramanlık menkıbeleri ilave ettirecek mahiyettedir. Yaralanan askerlerimiz yaralarını sardıktan sonra tekrar cepheye gitmek gibi büyüklükler göstermişlerdir⁵³⁶.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise bugünkü sayısında da Yunanlıların Anadolu'da yaptığı mezalimi sayfalarına taşımaya devam etmiştir. Gazetenin “Zavallı Eskişehir'imiz De Yandı” başlıklı haberinde Yunan kaynaklı bir habere göre, Eskişehir'in büyük bir kısmının yakılmış

⁵³⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1921, s.274

olduğu bilgisi yer almıştır. Muharebelere yönelik “Düşman Sağ Cenahının Mağlubiyeti Hakkında Bir Haber” başlıklı haberde ise Yunan sağ cenahının Tuz Gölü tarafına atıldığına dair dün akşam son saatte bir haber aldıklarını belirten gazete, doğruluğu belirli olmayan bu habere göre Yunanlıların sol cenahımıza yapmış oldukları şiddetli bir taarruzun akamete uğramış olduğunu ve düşmanın Tuz Göl’ü tarafına atıldığını bildirmiştir. Haberin içeriğinde Kuva-yı Milliye’nin Yunanlıları takip edip etmediğine dair tafsilatın elde edilemediğini belirten gazete, bununla birlikte takip hareketinin başlamış olacağının muhtemel olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca gazetede “Mustafa Kemal Paşanın Planları Şaheser” başlığı ile sunulan haberde, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın hazırladığı askeri planların 22 Ağustos tarihli Times Gazetesi İzmir muhabirinin verdiği malumata göre, Yunan Erkan-ı Askeriyesi tarafından şaşkınlıkla karşılanmış olduğundan ve bu askeri planlar Yunanlılar tarafından mükemmel birer şaheser olarak yorumlandığından bahsedilmiştir⁵³⁷.

Akşam gazetesi de İstikbal ve Peyam-ı Sabah gazetesinin daha önceki sayılarında yer verdiği haberler gibi cephede yaşanan gelişmeleri değerlendirmiş ve Yunan ordusunun bozulduğu haberlerini daha 27 Ağustos 1921 gününden okuyucuya aktarmaya başlamıştır. “Düşman Ric’ata Başladı” başlıklı habere göre, son dakikada alınan ve güvenilir olan bilgilere göre dün gece geç vakitte Ankara’dan İzmit’e çekilen bir telgrafnamede düşmanın ric’at ettiği ve sağ cenah kolunun ihata edildiği ifade edilmektedir⁵³⁸.

2.4.6. 28 Ağustos 1921

Yunan ordusu taarruzlarını bugün de bütün gece ve gündüz aralıksız devam ettirmiştir. Bütün cephede şiddetli muharebeler ve mevzii boğuşmaları olmuştur. Türk ordusu, Başkomandan’ından erine kadar büyük bir azimle düşman taarruzlarına karşı direnmektedir. Düşman ise son kozunu oynadığının farkında olarak bütün gücü ile gece ve gündüz Türk cephesinin sol kanadını çökertmeye ve Ankara yolunu açmaya çalışmaktadır. Bugün gerçekleşen muharebelerde iki taraf da ağır zayiata uğramıştır. Türk ordusunun özellikle subay zayiati büyüktür⁵³⁹.

Yunan ordusu, 3’üncü Kolordusu’nun 7’nci Tümeni ile yaptığı taarruzda demiryolunun kuzeyindeki mıntikalarda başarı kazanamamıştır. Beştepeler ve güneyindeki

⁵³⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 27 Ağustos 1921, N: 77-3105.

⁵³⁸ *Akşam*, 27 Ağustos 1921, N: 1050.

⁵³⁹ Sabahattin Selek. 2002, a.g.e., s. 1139.

sırtlarda ise bir kısım arazi ele geçirmiştir⁵⁴⁰. Düşman bu muvaffakiyetlerden sonra taarruza devam etmek teşebbüsünde bulunmuş ve şiddetle karşı koymamız üzerine Beştepeler’de durmaya mecbur kalmıştır. Yunan askerleri Velidede tepesine yaptığı taarruzda da muvaffak olamamıştır⁵⁴¹. Yunan ordusu 1’inci Kolordusu ile Alacık-Diriklitaş-Haymana doğrultusunda da şiddetli taarruzlar yapmış fakat bir başarı sağlayamamıştır. Yunan 2’nci Kolordusu ise geceli gündüzlü yaptığı taarruzlar sonunda ancak Gökgözşerefli-Güzelcekale genel hattına yanaşabilmiştir. Yunan Süvari Tugayı ise yan ve geri emniyet görevinden başka bir hareket yapamamıştır.

Yunan ordusunun giriştiği her taarruz harekâtının akim kalmasının yanı sıra İnlerkatrancı’da toplanmış olan 15-20 bin insanın bakımı da bu ordunun işini oldukça zorlaştırmaktadır. Yunanlıların yaralıları topladığı bu kısımdaki durum pek feci ve gayr-i insani bir hal almış durumdadır. Yunan ordusu Başkomutan’ı Papulas burada yaralıları ziyarete gittiği zaman yaralılar tarafından kendisine yüz verilmemiş ve şiddetli hakaretlere maruz kalmıştır.

Yunan ordusunun içinde bulunduğu durumu Yunan 2’nci Kolordu Komutanı Prens Andrea açık bir şekilde ortaya koymuştur. Prens bugün oldukça sıkıntılı bir gün geçirdiğini belirtmekle birlikte kolordusuna destek kuvveti gelmemesi üzerine mühimmat sıkıntısı yaşamaya başladığını belirtmiştir. Buna rağmen kendi kolordusundan hiçbir askerinin kendisine ne de Başkomutan’a bir saygısızlık yapmadığından bahsetmiştir⁵⁴².

Türk ordusu ise cephe boyunca özellikle 3’üncü ve 2’nci Gruplar arasındaki mıntıkada ve 1’inci Grup bölgesinde düşman taarruzlarını başarı ile püskürtebilmek için geceli gündüzlü çaba göstermiştir. Bu bölgelerde Baraközü deresi boyunca 4’üncü ve 3’üncü Gruplar arasına ve Alacık-Dikilitaş-Haymana doğrultusunda yapılan düşman taarruzları büyük kayıplar verdirilerek kırılmıştır. Türk ordusunun bu fedakarlıkları karşısında düşman bir kazanç elde edememiştir. Mürettep Kolordu bölgesinde ise demiryolunun güneyinde düşmanın küçük bir arazi kazancına karşı Türk birlikleri genel durumlarını korumuşlardır⁵⁴³.

Bugüne dair Türk basınında çıkan haberlere baktığımızda ilk olarak Açıksöz gazetesinin resmi tebliğinde yer alan 27 Ağustos’ta bütün cephe boyunca düşman tarafından

⁵⁴⁰ Fahri Belen, a.g.e., s. 354.

⁵⁴¹ Kazım Özalp, a.g.e., ss. 197-198.

⁵⁴² Prens Andrea, a.g.e., s. 114.

⁵⁴³ Genelkurmay Başkanlığı, 1995a, a.g.e., s. 100.

icra edilen taarruzların da tamamen kırılmış olduğu haberini görmekteyiz. Gazete diğer haberlerinde ise ordumuzun muharebe sahasındaki başarısının diplomasi masasında da kendini göstermeye başladığına değinmiştir. Elde edilen başarılar sonucunda Yunanlıların İtilaf Devletleri tarafından giderek yalnız bırakılmaya başlandığı bildirilmiştir⁵⁴⁴. Sözüünü ettiğimiz konu gazetenin bir sonraki gün yayınladığı “Lloyd George’un Dedikleri” başlıklı haberde derlenmiş ve Lloyd George’nin, “Türlere mukavemet etmenin mümkün olmadığından muharebeleri serbest bırakmaya mecbur kaldık.” ifadesine yer verilmiştir. Habere göre İngiltere Başbakanı Lloyd George Türk-Yunan ihtilafına yönelik olarak Avam Kamarası’ndaki konuşmasında, harbe nihayet vermek için iki tarafı birden sıkıştırmak ya da aralarındaki ihtilafı kendilerinin halletmeleri için tarafları serbest bırakmak lazım geliyor, ifadesini kullanarak harbe nihayet vermek için bazı fikirler ortaya atmıştır. Haberin devamında, İngiliz Başbakanı’nın Yunanlıların şehirlerini topa tutmak tehdidiyle tazyik edebilseler bile, Türkleri tazyik için Anadolu dağlarında ellerinden gelen bir imkânın olmadığını belirttiğine değinilmiştir⁵⁴⁵.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise bugünkü haberlerinde düşmanın artık savaşımaya kuvvetinin olmadığından Yunan askerlerinin yaptıkları her taarruzdan sonra duvara çarpmış gibi olduklarından bahsetmiştir. Hakimiyet-i Milliye’ye göre Yunan askerleri artık son imkânları ile savaşarak harbe son verme arzusundalar. “Cuma Günkü Muharebede Düşman Hedeflerine Vasil Olamamıştır” başlığı ile verilen haberin içeriğinde düşman ordusunun yaptığı taarruzda en son kuvvetini sarf etmek suretiyle bu savaştan artık kurtulmak istediğine değinilmiş ve Yunan askerinin her teşebbüsünde karşısında ateşten bir duvar bulunduğu belirtilmiştir. Gazete bir diğer haberinde ise cephe de bulunan kimliği gizli harp muhabirinden aldığı söylediği son dakika haberlerini okurları ile paylaşmıştır. Gazetenin “Muharebe Bütün Gün ve Bütün Gece Devam Etti” başlığı ile verdiği haberine göre gizli muhabirin dün bildirdiği muharebeler bütün gün boyu, gece ve muhabirin telgrafını geçtiği zamana kadar gittikçe artan bir şiddetle devam etmiştir. Cephenin hemen her kısmında birçok keşif taarruzları yapılmış süngü hücumlarında üstünlük daima tarafımızda kalmıştır. Düşmanın büyük kuvvetler ile takviye ettiği anlaşılan sağ cenahının taarruzlarda istihdaf amaçladığı gayeye ulaşamamıştır. Bir diğer haberde ise gazete bu kez İngiltere’de bulunan gizli bir muhabirden gelen haberleri servis etmiştir. “Londra’daki Muhabiri Mahsusamızın

⁵⁴⁴ *Açıksöz*, 28 Ağustos 1921, N: 268

⁵⁴⁵ A.g.g., N: 269.

Gönderdiği Telgraf” başlıklı haberde ifade edilenlere göre, Yunan ordusu Anadolu harbinin en müşkül safhasındadır. Özellikle sıcaktan ve susuzluktan pek ziyade şikâyet etmektedirler. Aynı zamanda haberde kahramanlarımızın pek cesaretle harp etmekte olduğunu İngilizlerin de itiraf ettiği bilgisine yer verilmiştir⁵⁴⁶.

Vakit gazetesinde ise “Sakarya Boyunda Düşmanın Mühim Bir Mağlubiyeti” ve “Yunanlılar Ric’ata Başladılar” başlıkları ile verilen haberlerde genel olarak Sakarya’nın doğusunda iki gündür devam eden büyük meydan muharebesinin neticesinde Yunanlıların mağlubiyete uğramış ve ric’ata başlamış olduklarına yönelik benzer haberlere yer verilmiştir⁵⁴⁷.

Tevhid-i Efkâr gazetesinde de Vakit gazetesi ile benzer haberlere yer verilmiştir. Özellikle “Sakarya Cephesi’nde Nihayet Düşmana Mühim Darbeler İndirmeye Başladık” başlığı ile sunulan haberlerde, ordumuzun başarılı karşı taarruzlar ile düşman ordusunu yarmayı başardığı ifade edilmiştir. Haberin devamında ise daha önceki sayfalarında da değindiği meşhur Gordiyon hikayesine atıflarda bulunmaya devam etmiştir. Haberin detaylarında yer alan bilgilere göre ordumuz düşmanın sağ cenahı ile merkezini birbirinden ayırmıştır. Gazeteye göre düşman Gordion’daki kördüğümü ne çözebilir ne de kesebilir bilakis kendileri çözülmek üzereler. Arslanlar gibi dövüşen bahadır ordumuz zafer arifesinde. Gazete haberin devamında iki gündür haber verdiği üzere Sakarya Meydan Muharebesi’nin lehimize devam ettiğini belirterek bir süvari fırkamızın düşmana aldatma harekâtında bulunduğunu ve bunun askeri karşılığını aldığını belirtmiştir. Gazete bugün çıkardığı sayısının diğer haberlerinde ise muharebelerin genel bir özetini yaparak muharebelere yönelik kendine has bir değerlendirme de getirmiştir. Buna göre Sakarya Meydan Muharebesi’nin zaferle noktalanmak üzere olduğu hakkındaki ilk resmi haberler de gelmeye başlamıştır. 26 Ağustos tarihli nüshasında “Bugün yarın mühim haberler vereceğiz.” diye yazdığını hatırlatan gazete bu doğrultuda yukarda verdiği haberler ile ilk müjdelerin geldiğini belirtmiştir.

Tevhid-i Efkâr’a göre düşman taarruza başladığı zaman kuvvetlerini dört kısma ayırmıştır. Bu kısımlar; sağ cenah, sol cenah, ihtiyat-ı umumi ve merkez kuvvetlerdir. Sivrihisar’dan Sakarya’ya doğru ilerlerken sağ cenah ve sol cenahtan biri kuzeyden diğeri

⁵⁴⁶ *Hakimiyeti Milliye*, 28 Ağustos 1921, N: 275.

⁵⁴⁷ *Vakit*, 28 Ağustos 1921, N: 1334.; Abdurrahman Yalçınkaya, a.g.t., s. 442.

güneyden doğu istikametinde Sakarya üzerine yürüyecek muharebenin vaziyetine göre cenahlardan biri çevirme harekâtı yapmakla görevli olacaktı. İhtiyat-ı Umumiye ayrılan kuvvet ise üç fırka idi. Ordumuzun Sakarya hattına çekildiği günden beri tahmin ettiğimiz gibi düşman bu defa hem bir cenahı ile çevirme harekâtı yapmak hem de merkezi ile cepheden taarruz etme fikrindeydi. Yunanlılar böyle iki taraflı ve müşterek bir harekât yapmak istemekle şu iki fikre hizmet ediyordu. Birincisi Türk ordusu kuşatmadan kurtulmak için ric'at ederse merkezden teması muhafaza ederek Türklerin Kütahya-Eskişehir'de olduğu gibi suhuletle çekilmesine meydan vermemek. İkincisi ise ordumuz ihata koluna karşı mukavemet ve taarruz edilirse merkezden yapılacak taarruz ve hücum ile cepheyi yarmaya çalışarak ihata kolu ile müşterek bir harekât yapabilmektir. Fakat muharebelerin bugün geldiği duruma bakıldığında beklemedikleri darbelerimiz onları şaşırtmış ve bu amaçlarının hiçbirine ulaşamamışlardır⁵⁴⁸.

Peyam-ı Sabah gazetesinde de Yunan ordusunun bozulduğuna dair haberler yer almış olmakla birlikte bu gazete olayı biraz daha abartılı olarak servis etmiştir. Haberin içeriğinde sadece Yunan ordusunun yaptığı taarruzların başarısız olduğuna değinilmemiş bu taarruzların başarısız olmasının yanında Türk ordusunun giriştiği mukabil taarruzların sonucu ile Yunanlıların batıya doğru kaçmaya başladığı haber verilmiştir. Sözü ettiğimiz bu haberler “Düşman Ordusu Bozuldu” başlığı altında verilmiş ve şu ifadeler kullanılmıştır: “Dün akşam geç vakitte alınan malumata göre düşman bütün cephede hezimete duçar olmaktadır. Düşman ağırlığını terk ile batıya doğru firar eylemektedir. Düşman sağ cenahından üç fırka ile çevrilmiştir.” Peyam-ı Sabah'ın Millî Mücadele'yi destekler bu haberlerinin yanı sıra Millî Mücadele'ye şiddetli muhalefeti ile bilinen başyazar Ali Kemal bu muhalefeti ordumuzun var olma mücadelesi verdiği bu günlerde devam ettirmiştir. Ali Kemal “Yeni Vaziyet” başlıklı yazısında Millî Mücadele'nin başarıya evrilmesi ile birlikte on üç yıldır devam eden savaş halinin bu şekilde devam ediyor olmasına karşı çıkmıştır. Ona göre bu savaş artık sona ermelidir. Eğer bir barış veya bir zafer kazanılacaksa bu diplomasi ve büyük devletlerin desteği ile sağlanmalı. Yazar, Millî Mücadele önderlerini halkı savaşa zorlamakla suçlamakta ve onların sürekli savaş isteyen yönleri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne benzediklerinden bahsetmektedir⁵⁴⁹.

⁵⁴⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 28 Ağustos 1921, N: 78-3106.

⁵⁴⁹ *Peyam-ı Sabah*, 28 Ağustos 1921, N: 980.

İstanbul’da yayın yapan bir başka gazete olan Akşam gazetesi de Peyam-ı Sabah gazetesinin ilk verdiğimiz Yunanlıların kaçmakta oldukları yönündeki haberlerini destekleyen birtakım haberlere yer vermiştir. İstanbul merkezli, yayın yapan bu iki gazete de 28 Ağustos 1921 tarihli nüshâlarında Sakarya hattında ordumuzun kesin bir zafer kazanmış olduğundan Yunan ordusunun bozulmuş bir vaziyette batıya doğru kaçtığından bahsetmektedirler. İki gazete de İstanbul halkının kesin bir zafer kazanılmışçasına kutlamalar yaptığı bilgisini paylaşmıştır⁵⁵⁰.

Muhtemeldir ki bu iki gazete de cephedeki haberleri aynı kaynaktan almış fakat her iki gazeteye de yanlış bilgi servis edilmiştir. Ya da iki gün evvel aktardığımız Prens Andrea’nın taktiksel geri çekilme harekâtı bu iki gazeteye umumi bir çekilme olarak istihbarat edilmiştir. Bu iki gazetenin dışında birkaç Anadolu gazetesi de bu günlerde ordumuzun bazı zaferler kazanmış olduğundan bahsetse de İstanbul gazetelerinin bu durumu kesin bir zafer olarak nitelmesi ilginçtir.

Akşam gazetesinin “Yunan Ordusunu Feci Bir Akıbet Bekliyor” başlığı ile yayınladığı bu haberlere göre, Beylikköprü karşısındaki Yunan merkez kıtaatının ric’at hattı kesilmiştir. Gazetenin “İstanbul’da Sevinç” başlıklı haberinde yer alan ifadelerde ise evvelki akşamdan beri Sakarya Meydan Muharebesi’nin lehimize neticelendiği hakkında İzmit’ten ve Karadeniz’den gelen zafer haberleri ile halkın sevinç gösterileri yaptığı belirtilmiştir. Haberin içeriğine göre farklı kaynaklardan gelen ve birbirini tasdik eder nitelikte olan birçok haber Yunan ordusunun Sakarya’daki merkezimize karşı giriştiği taarruzun yirmi saat devam eden uzun ve şiddetli bir harp neticesinde tamamen kırıldığını bildirmektedir. Sol cenahımıza karşı bir kuşatma harekâtına girişen üç Yunan fırkasının teşebbüsleri akim bırakılarak tehlikeli bir vaziyete düşürüldükleri de bu kaynaklarca teyit edilmektedir. İstanbul dünkü zafer haberlerini duyar duymaz gösterdiği sevinç ve tezahürat ile Anadolu harekâtına verdiği desteği göstermiştir⁵⁵¹.

28 Ağustos günü İstikbal gazetesinde yer alan haberler düşmanın gittikçe daha zor durumda kaldığını Karadeniz’deki vatanseverlere duyurmuştur. Gazetenin “Garp Cephesi’nde Ilıca Boynundaki Büyük Meydan Muharebesi Düşmanın Makhuriyeti ile Neticelendi” başlığı ile bölge halkının bilgisine sunduğu haberlerde, cepheden bugün alınan

⁵⁵⁰ *Akşam*, 28 Ağustos 1921, N: 1051

⁵⁵¹ A.g.g., N: 1051.

bilgilere göre, Beylikköprü karşısında sıkışan düşmanı feci bir son beklemektedir. Ilıca boyunda tarafların silahlı kolları arasında başlayan 25 Ağustos'ta bütün cepheye düşmanın makhuriyetiyle neticelenen muharebe bugün sabahtan itibaren düşmanın yeniden taarruz etmesi ile tekrar başlamıştır. Şu farkla ki cephenin 25 Ağustos'taki muharebesinde düşman bütün kuvvetleri ile birliklerimize taarruz etmişken bugün yalnızca mevzi ateşi teatisinden başka bir faaliyet gösterememiştir. Ilıca suyunun Sakarya'ya karıştığı noktanın kuzeyinde ise bugün dahi devam eden düşman taarruzları tamamen kırılmış ve cephenin bu kısmı karşısında düşmanın fırkaları öğleden sonra saat üçten itibaren ric'at alameti göstermeye başlamıştır. Gazetenin “Yirmi Saat Muharebe Düşman Taarruzları Kırıldı” başlıklı haberi ile yukarıda değindiğimiz İstanbul basınının Yunanlıların kesin bir ric'ata başladığı yönündeki haberlerinin aslını bulmuş oluyoruz. Buna göre düşman bütün cephelerde, bazı yerlerde geceden olmak üzere taarruza başlamış ve muharebe akşama kadar tarafların taarruzları ve bizim mukabil taarruzlarımız ile aralıksız yirmi saat devam etmiştir. Netice olarak bütün mevzilerimiz elimizde olarak düşmanın zayıfatı ise fazla olarak taarruzları püskürtülmüştür⁵⁵².

2.4.7. 29 Ağustos 1921

29 Ağustos günü Türk ordusunun 1'inci Grup cephesinde önemli bir muharebe olmamıştır. Fakat 12'nci ve 5'inci Grupların mıntıklarına düşman taarruzları devam etmektedir. 12'nci Grup Komutanı Albay Halit Bey bazı birlikleri ile 1484 rakımlı tepeye karşı taarruz yaptıysa da tepeyi geri alamamıştır⁵⁵³. 4'üncü Grup bölgesinde cephenin sol taraf mıntıklarında 5'inci Kafkas Tümeni devam eden düşman taarruzları karşısında 22 kilometre kadar çekilmek zorunda kalmıştır. 3'üncü Grup bölgesinde ise yapılan karşı taarruzlar sonucunda daha önce kaybedilen bazı noktalar geri alınmıştır. Bu Grup'un 8'inci Tümen kesiminden yapılan taarruzlar ile 5'inci Kafkas Tümeni'ne ihtiyatta bulunulmuş ve Tümen'in düşman karşısında daha fazla geri çekilmek zorunda kalmasına engel olunmuştur⁵⁵⁴.

Yunan ordusu ise yaptığı taarruzlar ile Türk ordusunu her ne kadar müşkül durumlara sokmuş olsa da onların da artık daha fazla taarruz edecek takati kalmamıştır. Yunan 2'inci

⁵⁵² *İstikbal*, 28 Ağustos 1921, N: 388

⁵⁵³ İzzeddin Çalışlar, *Org. İzzeddin Çalışlar'ın Anılarıyla Gün Gün Saat Saat İstiklal Harbinde Batı Cephesi*, (Der. İzzettin Çalışlar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, ss. 274-276.

⁵⁵⁴ Genelkurmay Başkanlığı, 1973, a.g.e., ss. 85-93.

Kolordu Komutanı General Prens Andrea'nın hatıralarında belirttiği üzere, Yunanlılar, 24-29 Ağustos 1921 günlerinde bütün kuvvetlerini birinci hatta sokarak geceli ve gündüzlü muharebelerle ve bol cephane sarf ederek ancak 15 kilometre ilerleyebilmişlerdir⁵⁵⁵.

Bugün yayımlanan resmi tebliğde düşmanın 29 Ağustos gününde de bütün cephe boyunca taarruza devam ettiği bildirilmiştir. Tebliğin içeriğinde, “Geceli gündüzlü devam eden muharebeler neticesinde düşmanın taarruzları ağır zayıatlar verdirilerek püskürtülmüştür.” ifadeleri yer almıştır. Açıksöz gazetesinin kendi haberlerinde ise daha önce olduğu gibi Anadolu halkının cephedeki askerlere yardım için giriştiği birtakım faaliyetlere değinilmiştir. Gazete “Gaziler Hastanesi” başlığı ile verdiği haberin içeriğinde Kastamonu'nun ileri gelenlerinin ve köy ağalarının yardımı ile gazilerimiz için bol yataklı bir hastane yapılması hususunda çalışmaların devam ettiği bilgisi paylaşılmıştır. Habere göre her konuda olduğu gibi bu konuda da Kastamonu halkı milletimizin yüzünü ağartmaktadır⁵⁵⁶.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise bugünkü nüshasında eline yeni geçtiğini ifade ettiği evvelki gün yapılan muharebelere dair bazı bilgileri paylaşmıştır. Gazetenin “Cumartesi Günkü Düşman Hücumlarının Neticesi” başlığı altında derlediği haberlere göre, iki gün önce Cihanbeyli mıntikasında gerçekleşen meydan muharebesi şerefli ordumuzun muvaffakiyeti ile neticelenmiştir. Düşmanın hiçbir şeyi esirgemeyerek hatta insan kitlelerini ileri atarak icra ettiği hücumları sabah ezanından üç saat sonra tamamen söndürülmüştür. Dün sabaha karşı gelen bu haberde gazetenin muhabir-i mahsusası büyük muharebe gününün neticesini şu ifadeler ile aktarmıştır:

Düşman 27 Ağustos'ta bütün cephe boyunca eylediği taarruzda kamilen tard edilmiştir. Düşman kendi sağ cenahındaki taarruzlarını üç taze birlik ile takviye ederek yenilemiştir. Muharebe tekrar geceye kadar şiddetle devam etmiştir. Düşman taarruzları zabitlerimizin kahramanlıkları ile akamete duçar olmuş bugün ise dünkü taarruz şiddetini kayıp etmiştir. Öğleden sonra gelen telgrafta ise muhabirimiz şu bilgileri aktarmaktadır: Düşman son bir gayretle yeni bir taarruz yapmak istemiş fakat başarıya ulaşamamıştır. Bu taarruzun ordumuz tarafından akamete uğratılmasından sonra cephedeki çarpışmaların tekrar şiddeti azalmıştır⁵⁵⁷.

İkdam gazetesinde 29 Ağustos'ta çıkan haberlere baktığımızda gazetenin, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin son istihbaratında aktardığını söylediği cephelerdeki sükûnete dair haberin tasdik edildiği bilgisi görülmektedir. Buna göre Yunanlılar sağ

⁵⁵⁵ Sabahattin Selek. 2002, s. 1136.

⁵⁵⁶ Açıksöz, 29 Ağustos 1921 N: 269.

⁵⁵⁷ Hakimiyeti Milliye, 29 Ağustos 1921, N: 276.

cenahlarını tehlikeden kurtarmak için Sakarya hattında taarruzlarını bir süre durdurmuş ve beklemeye geçmişlerdir. Ordunun cepheye alalecele takviye kıtaatı istemesi üzerine Yunanistan’da halk durumdan endişe etmeye başlamıştır. Yunan basını kötü gidişat hakkında halka ordunun tehlikede olmadığını söyleyerek halkı teselli etmektedir. Haberin devamında ise Yunanlıların Yenişehir’i aldıklarını ilan ederek bu şehre büyük askeri önem atfetmekte olduklarını gösterdikleri belirtilmiştir. Devamında ise halbuki cepheden gelen son haberlerin muharebelerin şu durumda aynı mevzilerde devam ettiğini göstermekte olduğu belirtilmiştir. Gazete son olarak, “Gizli istihbaratlarımıza göre düşman Bursa’dan harekete geçerek Pazarköy-İznik istikametine doğru yeni bir taarruz harekâtına girişecektir⁵⁵⁸” ifadesi ile elde ettiği istihbarat bilgilerini okuyucuya sunmuştur.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise bugün yayınladığı haberlerinde Başkomutanlık makamı ve bu makama getirilen Mustafa Kemal Paşa’nın şu ana kadar muazzam işler yaptığından bahsetmiştir. “Ordumuzun Merkezi Mükemmel Bir Vaziyettir” Başlıklı haberde Mustafa Kemal Paşa’nın milli orduya Sakarya etrafında hem taarruz hem de müdafaaya hâkim olacak mükemmel bir vaziyet aldırılmış olduğu ifade edilmiştir. Habere göre bir muharebenin kaderi o muharebeyi idare eden başkomutanın askeri niteliklerine bağlıdır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa ordumuza aldırıldığı vaziyet ile hem savunmada hem de taarruzda askerlerimizi düşmana karşı üstün duruma getirmiştir. Gazete bir diğer haberinde ise “Sakarya’da Muharebe Şiddetle Devam Ediyor” başlığı ile muharebeler hakkında genel bilgileri okuyucularına aktarmıştır. Buna göre ordumuz 27 Ağustos 1921 günü düşmanın icra ettiği bütün taarruzları düşmana kanlı zayıat verdirerek tard ve def etmiştir. Düşman ilk günlerde büyük zayıata uğrayan kıtaatının ihtiyatlarını bugün itibariyle harbe sokmuş ve son taarruzlarını bu ihtiyat kolları ile gerçekleştirmiştir. Ordularımız bütün bu düşman taarruzlarını geri püskürmeyi başarmıştır. Yakında taarruz sırasının bize geleceğine şüphe olmadığını belirten gazete, bu duruma destek olarak ise Yunan ihtiyatlarının cephe hattında eriyerek yok olmaya başladığını göstermiştir⁵⁵⁹.

29 Ağustos tarihli İstikbal gazetesinin sayfalarında ise genel olarak muharebelerin lehimize devam ettiğine yönelik haberlere yer verilmeye devam edilmiştir. Düşmanın bütün cephe boyunca yaptığı dünkü taarruzların da tamamen kırıldığını okuyucularına aktaran gazete, müfrezelerimizin düşman gerisine akın yapmaya başladığını belirtmiştir. Gazetenin

⁵⁵⁸ *İkdam*, 29 Ağustos 1921, N: 8783.

⁵⁵⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 29 Ağustos 1921, N: 79-3107.

“Yunan Askeri Fırlarları” başlıklı haberinde ise Yunan ordusundaki askeri fırlarlar ele alınmıştır. Haberin detaylarında yer alan bilgilere göre, Yunanistan’da birçok genç orduya katılmayı reddetmektedir. Hükümet ise bu duruma karşı katı cezaları devreye koymuştur. İstikbal’in haberlerinde ayrıca Yunan matbuatından Kayzerini gazetesinin bir haberine değinilmiştir. Buna göre Yunanistan’da asker fırlarlarının ve seferberlik davetine icabet etmeyenlerin çeteler teşkil ederek asayışı ihlal ettikleri ve bu bozguncuların doksan bin kişiye ulaştıkları ifade edilmektedir⁵⁶⁰.

Akşam gazetesinin başyazarlarından Necmettin Sadık Bey “Sakarya Zaferi” başlıklı başyazısında ordumuzun Sakarya’daki kahramanlıklarını ve düşmanın içinde bulunduğu müşkülâtı konu edinen bir makale yayınlamıştır. Yazar bu yazısında ordumuz için kat’i bir zaferin pek yakın olduğu yönündeki düşüncelerini beyan etmiştir. Gazete “Sakarya Muharebesi Şiddetle Devam Ediyor” başlıklı haberlerinde ise muharebelere yönelik aldığı son bilgileri İstanbul halkına aktarmaya çalışmıştır. Habere göre muharebenin lehimize cereyan ettiği birçok kaynak tarafından teyit edilmektedir. Son dakika alındığını söylediği bilgilere göre muharebeler Sakarya mıntıkasında bütün cephe boyunca tarafların şiddetli taarruz ve karşı taarruzları şeklinde devam etmektedir. Cephenin ekseri mukabilinde vaziyetin milli ordumuzun lehinde olduğu temin edilmektedir. Haberlerin içeriğinde Yunan ordusunun Anadolu’da ric’at ettiğine yönelik haberlerin kesin bir dille yalanlandığı da gazetenin aktardığı bilgiler arasındadır⁵⁶¹.

Peyam-ı Sabah gazetesi başyazar Ali Kemal “Hakikat” başlıklı köşe yazısında Sakarya’daki muharebelerin yeni bir safhaya girmiş olduğu ve düşman ordularının Ankara’yı ele geçirmek üzere olduğu yönündeki yalan yanlış haberlerini köşesine taşımaya devam etmiştir. Yazıya göre birkaç günden beri Anadolu harbi yeni bir safhaya girmiştir. Yunanlılar Dumlupınar ve Kütahya muvaffakiyetlerinden beri Eskişehir’de bir müddet dinlendikten sonra alabildiğine yürümüş, Sakarya’yı geçerek bugünlerde hemen hemen Ankara’ya kadar ulaşmışlardır⁵⁶².

2.4.8. 30 Ağustos 1921

Türk ordusunda Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa dün Mürettep Kolordu ve bütün Grup Komutanlıklarına göndermiş olduğu raporda bu gece, (29-30 Ağustos 1921 gecesi)

⁵⁶⁰ *İstikbal*, 29 Ağustos 1921, N: 389.

⁵⁶¹ *Akşam*, 28 Ağustos 1921, N: 1052.

⁵⁶² *Peyam-ı Sabah*, 29 Ağustos 1921, N: 981.

düşmanın mevzi ilerleyişlerini tamam maksadıyla yeni bir taarruz harekâtına dönüştürmesini beklediğini bildirmiştir. Bütün grupların böyle bir teşebbüse karşı teyakkuz halinde bulunmasını ve düşmanın bu teşebbüslerinin mukabil taarruzlar ile mutlak surette püskürtmelerini emretmiştir⁵⁶³.

Yunan ordusunda ise Başkomutan Papulas'ın dün yayınlamış olduğu emirler doğrultusunda bugün 3'üncü Kolordusu ile Yıldıztepe hattına yeni bir taarruz harekâtı başlatmıştır. Doğuya doğru ilerleyen kolordu şiddetli Türk mukavemeti ile karşılaşmıştır⁵⁶⁴.

Yunanlılar gecedan başlayarak Mürettep Kolordu mıntikasından taarruzlarına devam etmişlerdir. Tren yolu hattında yoğunlaşan bu saldırılar Türk ordusu tarafından Batı Cephesi Komutanı'nın vermiş olduğu emire uygun olarak püskürtülmüştür. Bugün diğer noktalardaki Yunan taarruzları özellikle Beylikköprü-Polatlı hattı güneyi ile Beştepeler-Karadağ, Baraközü deresi-Sivri, Büyükgökgöz-Çalış doğrultusunda yoğunlaşmıştır. Yunanlıların bu taarruzları da Türk ordusu tarafından şiddetli mukavemet ile karşılanmıştır⁵⁶⁵.

Mustafa Kemal Paşa muharebelerin seyri gereğince bugün itibariyle cephede birtakım düzenlemeler yapmıştır. Yunan taarruzlarının bütün cephe boyunca dağınık bir vaziyette gerçekleşiyor olması nedeniyle Türk ordusu bu taarruzları karşılamakta zayıf kalmaktadır. Başkomutan bu nedenle Mürettep Kolordu'nun cephenin sol kanatlarında görevli 17'nci Tümeni'ni bulunduğu noktadan Kartaltepe'ye nakletmiştir. 4'üncü ve 3'üncü Gruplar arasında kalan kısımlara da piyade birlikleri ile takviye edilen 1'inci Süvari Tümeni getirilmiştir. Çal dağı eteklerinde birliklerimizin dirençleri artırılmaya çalışılmış, bu bölgeye doğudan yeni kuvvetler nakledilerek Yunan ordusunun muhtemel bir yarma harekâtına karşı önlem alınmıştır⁵⁶⁶.

Açıksöz Ankara Hükümeti tarafından günlük olarak yayınlanan resmi tebliğleri düzenli olarak sayfalarına taşımaya devam ederek 30 Ağustos 1921 tarihli resmi tebliğde bugün de düşman taarruzlarının devam ettiğini bildirmiştir. Habere göre düşman bugün de hemen hemen bütün cephe boyunca taarruzlarına devam etmiş ve bazı yerlerde birçok zayıat vermiştir. Bu zayıatlar mukabilinde bazı muvaffakiyetler kazanmış ise de mevcut durumu

⁵⁶³ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2540.

⁵⁶⁴ Prens Andrea, a.g.e., s. 118.

⁵⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı, 1995a, a.g.e., ss. 129-130.

⁵⁶⁶ Belen, a.g.e., ss. 354-355.

kendi lehine çevirecek büyük bir başarı elde edememiştir. Gazetenin “Düşmanın Zayıyatı Pek Müthiş” başlıklı yazısında ise muharebelere dair genel bir değerlendirme haberi yayınlanmıştır:

Bir haftadır çelikten hiç farkı olmayan cephemize çarpan düşman ordusu vadilerde yığın yığın leş bırakıyor. Bir haftadır geceli gündüzlü devam eden muharebeler esnasında düşman bazı taraflarda ölümlerini bile defnetmeye vakit bulamıyor. İlk taarruz gününden beri insafsızca ileriye doğru sürdüğü askerlerinin ölümlerini ateşimizin hâkim olduğu vadilere yığın yığın terk edip çekiliyor. Son Anadolu muharebelerinin hiçbirinde düşman inadının kendine bu derece dehşetle pahalıya mal olduğu görülmemiştir. Tacını kurtarmak ve tahtını muhafaza etmek endişesinden başka bir şey ile ilgilenmeyen Kral büyük çoğunluğu Trakyalı Rumlardan oluşan ordusunu bir haftadan beri kim bilir kaçınıcı defa olarak sıra sıra çelikten hiç farkı olmayan cephemize çarptırarak yok ediyor. İki günden beri devriyelerini karşılarındaki vadilere doğru çeviren kumandanlarımızın gözetlediği noktalarda gördükleri durum gözleri ürpertici leş yığınlarıdır.

Gazetenin “Yunan Zulmü” başlıklı yazısında ise Yunanlıların işgal ettikleri bölgelerde halka yaptıkları zulümlere değinilmiştir. Haberde yer alan bilgilere göre Yunanlılar Muratlı ve civarındaki ahaliyi ve ahalinin araba ve hayvanlarını harp mühimmatının nakliyesinde kullanmak istemiştir. Halk ise dağlara kaçmak suretiyle bu nakliyatı yapmak istememiştir. Başyazar İsmail Habib Bey ise “Kral Hasta Olmuş” başlığı ile Yunan Kralı Konstantin’in ordumuzun başarıları karşısında hastalandığını ve tedavi için İzmir’e gitmiş olduğuna dair alaylı bir yazı kaleme almıştır. İsmail Habib, İstanbul gazetelerinden bildirilen telgraflardan elde ettiği bilgilere göre, Kral Kosti’nin hastalanmış ve tedavi için İzmir’e gitmiş olduğundan bahsederek, Yunan ordusunun Sakarya seddinde ve Haymana çölünde kötürümleşmesi üzerine Yunan Kralı’nın da bu duruma bağlı olarak hastalandığını belirtmiştir. Yazıda, konu ile ilgili olarak “Anladık ki Kral, ordusunun vaziyeti iyi olduğu vakit sıhhatte, ordusu fena bir vaziyete girdiği vakit de yataktadır! Kral, İzmir’e geldiği zaman da hastalanmıştı. Bu hastalık iki İnönü darbesinin endişesindendi. Bu hastalık mideden ve uzviyetten değil, ruhtan ve maneviyattan geliyordu” ifadesi yer almaktadır.

Gazete bir diğer haberinde ise “Refet Paşa Hazretleri’nin Teşekkürleri” başlığı ile Milli Savunma Bakanı Refet Paşa’nın orduya katılmak için koşan her yaştan ferde, ordunun

takviyesi için çalışan devlet görevlilerine, ihtiyarlara, jandarma ve polise, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, askerlere ve Tekalif-i Milliye Komisyonlarına teşekkür ettiğini belirtmiştir⁵⁶⁷.

İkdam gazetesi 30 Ağustos tarihli nüshasında devam eden muharebeler ile ilgili olarak Yunanlıların sadece askerlerimizin mukavemeti ile değil, aynı zamanda yaşam koşullarının kötü olması ile de mücadele ettiklerini belirten bir haber yayınlamıştır. “Yunanlılar Sakarya’da Nasıl Karşılandılar” Başlığı ile sunulan haberde bir tarafta bataklık diğer tarafta iâşe müşkülâtı bilhassa da susuzluk içerisinde bulunan Yunanlıların halini iyice haraplaştığı belirtilmiştir. Gazete ayrıca Fransızca yayın yapan bir Ermeni gazetesinde çıkan haberlere de değinerek, Yunanlıların Anadolu’da bataklığa saplanmış olduklarını ifade etmiştir. Habere göre, “İki Yunan fırkası Sakarya’yı geçerek Tuz Gölü mıntıkasına gelmiş fakat burada bataklığa saplanmışır”. Atina gazetelerinde de Türklerin büyük bir şiddetle harp ettiğine ve Türklerin vatan topraklarını karış karış müdafaa ettiklerinin yazıldığına değinmiştir⁵⁶⁸.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi bugünkü haberlerinde gazetenin 22 Temmuz 1921 tarihli sayısında yayınlanan “Ölüm Yolculuğu” başlıklı resmi tebliği tekrar yayınlayarak, o zamandan beri Kral Kostı ile Başkomutan Papulas’ın Yunan milletine verdikleri ve iki senedir tutamadıkları zafer sözünü gerçekleştirmek için hayallerine ve fikirlerine kuvvet vererek çalışmakta olduklarına değinilmiştir. Gazeteye göre bu ikili, o zamanlarda daha var olmayan bir zaferi olmuş bitmiş gibi görmüştü. İstanbul Rumları Anadolu’da Yunan zaferi için günlerce içip sızarak düğün bayram etmişlerdi. Atina halkı fener alayları, şehir ayinleri yapmıştı. Başkumandanları Papulas resmi tebliğlerinde milli ordunun Anadolu içine dağıldığını söyleyerek kollarını sallaya sallaya Ankara girmeye hazırlandıklarını beyan etmişti. Bir ay önceye kadar bunlar yaşanırken Büyük Millet Meclisi tarafından yayınlanan beyannamede Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, “Düşman kollarının Anadolu’da açılan mezarlarına yaklaştığını ve Yunan askerlerinin kendi ölüm yolculuğunu ilan ettiğini” ifade ediyordu. Şimdi görüyoruz ki Fevzi Paşa çok haklı söylemiş. Cepheden gelenlerin verdiği malumat bu isabeti bugün teyit ediyor. Gazete bir başka haberinde ise “Pazar Günü Meydan Muharebesinin Pek Kanlı Bir Günü Olmuştur” başlığı altında cephedeki harp muhabirlerinden alındığını ifade ettiği bilgiler ile muharebelere dair son gelişmeleri

⁵⁶⁷ *Açıksöz*, 30 Ağustos 1921, N: 270.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 207.

⁵⁶⁸ *İkdam*, 30 Ağustos 1921, N: 8784.

paylaşmıştır. Harp muhabininin gönderdiği son bilgilere göre düşman Sakarya nehrinin güneyindeki asıl kuvvetleri ile muharebeyi kazanmak için şiddetli taarruzlara girişmiş ve bunun sonucunda pek müthiş zayıat vermiştir. Harp lehimize olarak neticelenmiştir. Çünkü muharebeler ile aldığımız en son bilgilere göre düşmanın Beylikköprü ve Bozdağ'daki taarruzları tamamen bertaraf edilmiştir. Düşmanın burada ordumuzu çevirmeye çalışan birlikleri ordumuzun ateş deryasına çarpmıştır. Muharebe lehimize devam etmektedir. Gazetenin yaptığı başka bir haber ise “Ordumuz Çanakkale Muharebelerine Nazireler Yapmaktadır” başlığı altında oldukça dikkat çekici ifadelerle yer verilmiştir. Buna göre birkaç günden beri düşman asıl kuvvetlerini aldığı yeni kuvvetler ile takviye ederek kendisi için pek pahalıya mal olan yeni taarruz hareketlerine girişmiştir. Gazete dün yirmi dört saat sürekli olarak taraflar arasında pek kanlı bir vaziyette gerçekleşen bu muharebeler hakkında “ordumuzun Çanakkale Harbi'nde yaptığı harikalara benzemektedir” yorumunu yapmıştır. Haberin detaylarında, “Çanakkale Harbi'nin o dalgalı sahneleri Sakarya Meydan Muharebesi'nde tekrar canlanmış ve muharebelerin neticesi inayet-i Hak ile lehimize olmuştur⁵⁶⁹” ifadesi yer almıştır.

Vakit gazetesi “Sakarya” başlığı ile verdiği yazısında dün Sakarya Meydan Muharebesi'nin seyri hakkında Anadolu'dan geç vakte kadar yeni bir haber alamadıklarına değinmiştir. İletişim sıkıntısı nedeniyle muharebeler hakkında yeteri kadar bilgiye ulaşamamaktan yakınan gazete, bu durumda 24 Ağustos'tan beri devam eden sükûnetin hâlâ devam ettiği neticesine vardığını ifade etmiştir. Ayrıca gazete daha önceki konularımızda üzerinde durduğumuz Yunanlıların seferberlik ilan ettiği bilgisini bugünkü sayısında paylaşmış ve “Yunanistan'da Umumi Seferberlik” başlıklı haberi ile Yunan Hükümeti'nin Anadolu'daki birliklerini takviye edebilmek için 18 Yaşından 45 yaşına kadar herkesi silah altına çağırdığını belirtmiştir⁵⁷⁰.

Tevhid-i Efkâr ise gazetesi bugünkü haberlerinde de cepheden zafer müjdeleri vermeye devam etmiştir. Gazete haberlerinin detaylarında bu tür meydan muharebelerinin genel olarak belirli safhalardan meydana geldiğini belirtmiştir. Bu safhaları geniş geniş anlatan gazete şu an için Sakarya Meydan Muharebesi'nde hangi safhada olduğunu da kendi tezine göre izah etmiştir. “Ordumuz Çelik Bir Kale Gibi Düşman Taarruzlarını Def Ediyor” Başlığı altında toparlanan yazıya göre her muharebe gibi Sakarya Meydan

⁵⁶⁹ *Hakimiyeti Milliye*, 30 Ağustos 1921, N: 277.

⁵⁷⁰ *Vakit*, 30 Ağustos 1921, N: 1336.

Muharebesi de üç safha geçirecektir. Birinci safhada Sevkü'l-ceyş devresi, yani orduların birbirine takrip ve temasını temin eden harekât dönemidir. İkincisi ise tabiye devresi, yani birbirleriyle karşılaşan orduların bil-fiil muharebe etmesidir. Üçüncü evre ise takip devresi, yani muharebenin alacağı neticeye göre galip gelen tarafın mağlubu takip etmesidir. Bu devrelerin üçünde de üstün olan taraf gerçek bir zafer kazanmış olur. Şimdi Sakarya Meydan Muharebesi'ni tetkik edersek, muharebe bu devrelerden ikincisinde bulunmaktadır. Orduların idaresi evresi bizim lehimize sonuçlanmıştır. Çünkü Yunan ordusunun yapmak istediği ihata harekâtı ordumuz tarafından akim bırakılmıştır. Sol cenahımızdan bizi çevirmek isteyen düşman başarılı olamamıştır⁵⁷¹. Kendi tezine göre şu an için muharebelerin ikinci evresinde bulunduğumuzu belirten gazete, ilerleyen sayfalarda yeri geldikçe bu tezini daha da açacak ve muharebelere mantıksal bir çerçeve çizecektir.

2.4.9. 31 Ağustos 1921

Yunan birlikleri dün gece yaptıkları taarruzlarında Çal dağı bölgesine saldırmış ve bölgenin bir kısmını daha ele geçirmişlerdir⁵⁷². Fakat gündüz gerçekleşen muharebelerde İsmet Paşa'nın emri doğrultusunda Çal dağında 2'nci ve 3'üncü Grup mıntıklarındaki faaliyetler sonucunda bu bölgelerin büyük bir kısmı askerlerimiz tarafından geri alınmıştır. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa buradaki muharebelere yönelik olarak düşmanın yarın da aynı mıntıkadan büyük bir taarruzla saldıracağı yönünde yeni bir emirname yayınlayarak ordunun mevzilerinden asla geri çekilmemesi emrini tekrarlamıştır⁵⁷³.

Bugünkü muharebelere yönelik olarak Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Savunma Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporda ise muharebelerin artık meydan muharebesi niteliğinden çıktığı ve mevzi muharebeleri halinde sürekli yıpratma saldırılarına dönüştüğü bildirilmiştir. Raporunda başarının kesintisiz ikmal yapma imkanına bağlı olduğunu bildiren Paşa, Rusların söz verdiği yardımların cepheye sevk edilmesini ve yeni yardımlar istenmesini de emretmiştir⁵⁷⁴.

Yunan Başkomutan Papulas ise gece boyunca yapılan muharebelerde Türk ordusunun Çal dağının bir kısmını kaybetmesi üzerine bu ordunun çekilme harekâtına başlamış olduğunu sanarak, 3'üncü Kolordu'nun Polatlı'ya; 1'inci Kolordu'nun Çal dağı

⁵⁷¹ *Tevhid-i Efkâr*, 30 Ağustos 1921, N: 80-3108.

⁵⁷² Utkan Kocatürk, 2000, a.g.e., s. 281.

⁵⁷³ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2544.

⁵⁷⁴ Zeki Sarıhan, 1996, a.g.e., s. 20.

kuzeyine, 2'nci Kolordu'nun da Kızılkoyun-Güzelcekele çizgisine ilerlemesini istemiştir. Fakat Türk ordusunun şiddetli mukavemeti karşısında bir miktar ilerlemekten başka kazanım elde edememiştir⁵⁷⁵.

Bugüne dair resmi tebliğde Yunan askerlerinin son taarruzlarının dün dahi devam ettiği belirtilmiştir. Açıksöz gazetesinde resmi tebliğden başka yer alan haberlerde “Yunan Zabit Zayıyatı” başlığı altında son muharebelerde Yunan ordusunun zabit zayıyatının oldukça yüksek olduğu ifade edilmiştir. Habere göre birçok birliğinde subay eksikliği çeken Yunan ordusu Harbiye Nezareti ikinci ve üçüncü sınıf talebelerini de zabit sıfatıyla cepheye göndermektedir. Açıksöz bugün yaptığı diğer haberlerde daha önceki sayılarında da değindiği Eskişehir’de çıkan bir yangından bahsederek, bunu Yunanlıların yenilgiyi kabul ederek bölgeden çekilmeye başladığının bir işareti olarak algıladığını ifade etmiştir. “Eskişehir’de Yangın” Başlığı ile verilen haberde “Bu yangın çekilmek hazırlığının mukaddimesi mi?” sorusunun cevabı aranmış, bazı köylülerden alınan bilgilere göre ise yangının Yunanlılar tarafından kasıtlı olarak çıkarıldığı bildirilmiştir⁵⁷⁶.

Hakimiyet-i Milliye “Pazartesi Günü ve Gecesi Devam Eden Muharebeler” başlığı ile muharebelerin günlük bir değerlendirmesini yapmıştır. Habere göre bugünkü mühim muharebeler Beylikköprü-Bozdağ doğusu ve düşmanın sağ cenahında gerçekleşmiştir. Bu mıntikalarda düşmanın şiddetli hücumları tamamen kırılmıştır. Düşmanın en sağ cenahında teşebbüs ettiği çevirme harekâtı ise cephemize çarpmış ve düşman bir raddede şedit bir muharebeye mecbur kalmıştır. Düşmanın pek mühim takviyeler olarak yaptığı bu şiddetli taarruzu pek büyük telefata her noktada püskürtülmüştür. Düşmanın işgal ettiği bir tepe kahramanlarımızın süngüsü ile geri alınmıştır. Gazetenin diğer haberlerinde ise Anadolu muharebelerinin yurt dışındaki yankılarına değinilmiştir. Buna göre İngiliz gazeteleri artık Anadolu harbinin hüsrana ile son bulduğu fikrini kabul etmiş durumdadır. Son Yunan taarruzlarının da akamete uğraması ile Türk meselesinin Yunan silahı ile hal edilemeyeceği İngilizler tarafından iyice anlaşılmıştır. Hakimiyet-i Milliye yazarları “Anadolu Baştan Başa Türk’tür” başlığı ile vatanımızın Türk vatanı olduğunu belirterek bunun geçmişte böyle olduğuna gelecekte de bu şekilde devam edeceğine yönelik yazılar kaleme almıştır. Haberin içeriğinde yer alan ifadelerle göre Anadolu şimdi Türk olduğu gibi eskiden beri Türk’tür. Türk’ündür ve Türk’ün ezeli yurdudur. Düşmanlarımızın sevgili Anadolu’muz hakkındaki

⁵⁷⁵ Celal Erikan, 2008, a.g.e., ss. 255-256.

⁵⁷⁶ Açıksöz, 31 Ağustos 1921, N: 271.

boş iftiraları karşısında bunu tekrarlamak lazım geldiğini düşündüklerini belirten gazete, kim olduğumuzu bu memleketin eskiden beri bizim olduğunu anlamak için Türk tarihine dikkatle bir göz gezdirmemiz gerektiğini vurgulamıştır. En eski tarihli mukaddes kitapların Türk'ten bahsettiğini belirten gazete, milletimizin her milletin dilinde başka isimler ile anıldığına dikkat çekmiştir. Gazete bu sayfalarda ilk çağlarda Türklerin farklı adlarla anıldığını Türk adının Tevrat gibi kutsal kitaplarda yer aldığını ve milletimizin birçok coğrafyada birçok millete farklı isimlerle hükmettiğini yazarak Anadolu'nun ilk çağlardan beri Türklere ait olduğunu savunmuştur. Yunanlıların işgallerini meşrulaştırmak için Anadolu tarihini kendilerine mal etmelerine karşı çıkmıştır⁵⁷⁷. Haberde konu ile ilgili oldukça ayrıntılı fikirler öne sürülerek Millî Mücadele döneminde gerçekleşen olaylara farklı bir boyut getirilmiş ve Türk Millî Mücadelesi'ne tarihsel bir haklılık kazandırılmak istenmiştir⁵⁷⁸.

İkdam gazetesi ise “Sakarya Önünde Bir Haftalık Meydan Harbi” başlığı ile aktardığı haberlerde, Yunan kaynaklarının muharebelerin devam ettiğini bildirmesine rağmen, Türk kaynaklarından elde edilen haberlere göre muharebelerin neticelenmiş olduğunu ifade etmiştir. Habere göre Yunanlıların son tebliğinde Sakarya'da harp devam etmektedir. Oysa Kuva-yı Milliye tebliğlerine göre ise harp Sakarya'nın bazı noktalarında düşmanın geri atılması ile son bulmak üzeredir. Gazete, bu vaziyette bir hafta önce başlayan Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuna gelmiş olunabileceğini ifade ederek Anadolu'dan yeni gelen kuvvetlerle ordumuzun asker mevcudiyetinin iki katına çıktığını, bu durumda Yunanlılar için herhangi bir zafer ihtimalinin kalmadığını bildirmiştir⁵⁷⁹.

Vakit gazetesi ise 31 Ağustos 1921 tarihli haberlerinde “Kim Gülecek” başlıklı yazısı ile Yunanlıların Anadolu'daki vaziyetlerinin fenalaşmaya başladığını ifade etmiştir. Gazete Yunanlılar hakkında “Büyük hayallerle geldiler ancak büyük bir felaketle dönecekler” ifadesini kullanmıştır⁵⁸⁰.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin haberlerinde ise muharebelerin lehimize olacak şekilde devam ettiği bilgisinin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın bu muharebelerden muhakkak zaferle çıkacağı yönünde öngörülerde bulunduğu dair bilgiler paylaşılmıştır. “Sakarya Etrafında Muharebe Devam Ediyor” Başlığı altında verilen haberlere göre düşman bütün

⁵⁷⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 31 Ağustos 1921, N: 278.

⁵⁷⁸ Bahsi geçen iddialar ve haberin detayları için **bknz**: Ek 12.

⁵⁷⁹ *İkdam*, 31 Ağustos 1921, N: 8785.

⁵⁸⁰ *Vakit*, 31 Ağustos 1921 N: 1338.

taarruzlarını sol cenahımız ile merkezimizin birleştiği Yıldız ve Etek köyleri arasındaki mevzilerimize yoğunlaştırmaktadır. Cephemizi yarmak maksadıyla icra edilen bu hücumlar mütemadiyen başarısız olmaktadır. Vaziyet-i harbiye hakkında muhtelif kaynaklardan alınan haberlere göre Sakarya Meydan Muharebesi şiddetle devam ediyor. Bugün düşman bütün gayretini cephemizi Sakarya ile Ilıcasu'nun birleştiği noktadan yarmak için harcamıştır. Yunanlılar bu suretle bütün hücumlarını bu bölgede bulunan Yıldız ve Etek köyelerine yoğunlaştırmıştır. Cephemizi buradan yarmak, sol cenahımız ile merkez kuvvetlerimizin arasına girmek ve bu kuvvetlerimizi ayrı ayrı mağlup etmeye çalışmak Yunan planlarının özünü oluşturmaktadır. Muharebenin merkezini şu an Sakarya ile Ilıcasu nehirlerinin birleştiği bu nokta teşkil etmektedir. Gazetenin Mustafa Kemal Paşa ile ilgili olarak az önce değindiğimiz haberleri ise “Mustafa Kemal Paşa Mutlaka Muzaffer Olacaktır” başlığı altında derlenmiştir. Habere göre Çanakkale’de iki defa İstanbul’u kurtaran Mustafa Kemal Paşa bu defa da vatani kurtaracaktır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa bütün bir ümmetin ve bütün bir milletin azmini ve istiklalini elde etme çabasını temsil etmektedir. Sakarya boylarında bütün şiddetiyle devam eden kanlı muharebelere Türk, şecaat ve celadeti ile Yunan ise topu ve tüfeği ile çarpışıyor. Yunan askerleri en yeni savaş aletleri ile saldırdıkça Türk’ün iman dolu sinesi karşılıklarına çıkıyor. Düşman alaylarının hücumları yalçın kayalara çarpıp dağılan dalgalar gibi kırılıp parçalanıyor⁵⁸¹.

Akşam gazetesi ise “Bab-ı Ali'nin Vazifesi” başlığı altında İstanbul halkını Anadolu’da devam eden muharebelere karşı daha fazla aktif olmaya davet etmiştir. Haberin detaylarında Anadolu’nun canla başla düşmanı vatandan çıkarmak için mücadele ettiğine bu durum karşısında İstanbul ise eli kolu bağlı yalnız merak ve heyecan içinde beklediğine değinilmiştir. Gazeteye göre bu durum karşısında İstanbul halkı en azından Avrupa ülkeleri ile siyasi bir mücadele içine girerek, Ankara’ya mücadelesi için siyasi bir yardımda bulunabilir. Gazete “Sakarya Muharebesi Hakkında Gelmiş Olan En Son Haber” başlığı ile de Ankara’dan gelen 29 Ağustos 1921 tarihli bir telgrafa dayanarak, Anadolu’da yedi gündür devam eden muharebelere sonra taarruzun birinci safhasının lehimize neticelenmiş olduğunu İstanbul’daki vatanseverlere müjdelemiştir⁵⁸².

⁵⁸¹ *Tevhid-i Efkâr*, 31 Ağustos 1921, N: 81-3109.

⁵⁸² *Akşam*, 31 Ağustos 1921, N: 1054.

2.4.10. 1 Eylül 1921

Başkomutanlık riyasetinin ve Batı Cephesi Komutanlığı'nın yaptığı incelemeler neticesince, 1 Eylül 1921 tarihinden itibaren Sakarya hattında devam eden muharebelerin seyri dolayısıyla birtakım yeni tedbirler devreye konulmuştur. Çal dağı bölgesinde Yunan ordusunun birliklerimize karşı giriştiği tehlikeli taarruz hareketleri neticesinde burada yeni bir cephe teşkil edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır⁵⁸³. Çal dağı'nın kritik durumu ve bununla yakından ilgili Haymana ovasının daha müsait şartlarda savunulabilmesi için kurulan bu yeni cephenin esas kuvvetlerini mevcut olan birliklerden buraya kaydırılan birlikler oluşturmuştur. Buna göre 2'nci Grup geçici olarak 3'üncü Grup Komutanı'nın emrine verilmiş ve 3'üncü Grup'un 15'nci ve 24'üncü Tümenlerinden ibaret olarak Çal dağı bölgesinde Çal Cephesi kurulmuştur⁵⁸⁴.

Çal dağından Yunanlıların atılmalarına rağmen Haymana'yı güneye ve güneydoğuya doğru örten sırtlar birbirlerine çok yakın mesafede olarak Türk ve Yunan birliklerinin elinde kalmıştır. Buradaki muharebeler sırasında yaşanan en büyük kayıp ise iki bölükten fazla kuvvetimizin Yunanlılara esir düşmesi olmuştur. Bu esirlerimizden üçü alay komutanı, beşi tabur komutanı olmak üzere 8 subay ve daha fazlası erdir. Bu kayıplar sonucunda taburlarımız teğmenlerin idaresinde kalmıştır. Buna rağmen ordumuzun maneviyatı yerindedir. Çal dağı bölgesinde cephe vaziyetimiz de iyi değildir.

Yunan tarafında ise durum bugün itibariyle Türk ordusundan daha iyi değildir. Cephenin çeşitli kısımlarında esir alınan düşman askerlerinin hemen hepsi çok zayıf verdiklerini bölüklerin mevcutlarının otuzlara indiğini, aç kaldıklarını, muharebelerden usanç getirdiklerini bildirmişlerdir. Savaştan sonra Yunan generalleri yazdıkları eserlerinde bu bilgileri doğrulamışlardır⁵⁸⁵.

Çal dağı bölgesindeki askeri vaziyete Yunan ordusuna sağladığı avantajlar açısından bakacak olursak Türk ordusu tarafından burada yeni bir cephe oluşturulmasındaki amacı daha net görebiliriz. Yunan ordusunun cephe hattının iç kesimlerinde bulunan birlikleri ile Ardıç tepeleri üzerinden Yeniköy doğrultusunda ilerlemeleri Türk ordusunun 2'nci ve 3'ncü Grup birliklerini kolaylıkla birbirinden ayırabilme imkanına sahip kılıyordu. Bunun tesiriyle de Çal dağı'nı savunan Türk birlikleri Yunan askerleri tarafından geriden vurulabilir bir

⁵⁸³ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2546.

⁵⁸⁴ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 43.

⁵⁸⁵ Baki Vandemir, a.g.e., ss. 59-60.

vaziyette bulunuyordu. Çal dağı veya Ardıç tepelerinin kuzey sırtlarından herhangi birinin elde tutulması böyle bir hareketi geciktirir, hatta önleyebilirdi. Fakat tümenleri gerçekten az mevcutlu ve topçuları da olmayan 2'nci Grup'un 1'inci Grup ile irtibatlı olarak mevzilerini tutabilmesi ya da bu sırtlarda başarılı bir savunma yapabilmesi tehlikenin önlenmesi için en kesin çözüm olabilirdi. Türk Başkumandanlığı bu gerçeği en net hali ile görmüş ve Çal dağının savunulması için Çal Cephesi'ni teşkilatlandırmıştır⁵⁸⁶.

Açıksöz gazetesinde 1 Eylül 1921 tarihli resmi tebliği olarak verilen haberde bugün geç vakte kadar devam eden düşman taarruzlarının mukabil taarruzlarımızla durdurulduğu bilgisine yer verilmiştir. Haberin devamında ise biri zabit olmak üzere bir miktar esirin alındığı ve birkaç makineli tüfeğin ganimet olarak ele geçirildiği haberi paylaşılmıştır. Ayrıca gazetenin diğer haberlerinde düşmanın gerilerinde faaliyet gösteren süvarilerimizin Güzelce kale civarındaki düşman ordugahlarını topçu ateşi altına alarak zayıf verdirdiğine yer verilmiştir⁵⁸⁷.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi "Salı Günü Şiddetli Muharebeler" başlıklı haberlerinde muharebelerin seyrine dair almış olduğu son bilgileri kamuoyu ile paylaşmıştır. Buna göre salı günü (30 Ağustos), haftasını bulan meydan muharebesinin şu ana kadar ki hemen en şiddetli günü olmuştur. Gazete haberin devamında gizli harp muhabirlerinden aldığı şu bilgileri paylaşmıştır:

Muhabirimiz bu şiddetli muharebenin gece yarısına kadar devam ettiğini söylüyor. Ve bilhassa bu muharebede askerlerimizin gösterdiği metanet ve mukavemetin emsalsiz olduğunu kaydediyor. Sabaha karşı gelen resmi tebliğde ise harbin bütün şiddetlerine rağmen kıtaatımızın mevzilerimizi müdafaa eylediğini bildiriliyor. Binaen aleyh Yunan ordusu haftasını ikmal eden meydan muharebesinde kendisi için elzem olan neticeyi bulamamıştır. Yunan haftasını bulan muharebelerde yedi günlük azim zayıfına rağmen dün de taarruzunu yenilemiştir. Bu taarruzlar için lazım gelen takviye kıtaatını cephe gerilerindeki birliklerden aldığını düşünmekteyiz. Yalnız şurası şayanı dikkattir ki düşmanın henüz kırılmayan ve son günlerde yeni birliklerle beslendiği anlaşılan taarruz kabiliyetine rağmen hâlâ ne bir ihata hareketine ne de büyük bir askeri sevkiate başladığı söylenemez. Burada askerlerimizin kahramanlığı karşısında düşman ordumuzun demir halka gibi kurduğu mevzilerine başını vura vura kanını tüketecek ve bir gün inhilal ederek yanına yaralı askerlerini de alarak, Türk'ün hakkını, Türk'ün kudretini tasdik ederek gidecektir.

⁵⁸⁶ Genelkurmay Başkanlığı, 1973, a.g.e., ss. 145-149.

⁵⁸⁷ Açıksöz, 1 Eylül 1921, N: 272.

Gazetenin “Beylikköprü Muharebeleri” başlıklı haberinde ise fecirle beraber başlayan düşman taarruzu büyük kayıplar verdirilerek savuşturulmuştur⁵⁸⁸.

1 Eylül tarihli İkdâm gazetesinde “Yunan Son Kuvvetini Sarf Ediyor” başlığı ile verilen habere göre bütün kuvvetiyle bütün inadıyla yaptığı taarruzlar Yunan’a hiçbir şey kazandırmamıştır. Yapılan bütün taarruzlar büyük bir kayıpla püskürtülmüş ve meydan muharebesinin bu safhası lehimize sonuçlanmıştır. Gazetenin “Ankara Muhabir-i Mahsusamızın Telgrafı” başlığı altındaki haberde 28 Ağustos 1921 tarihinde çekilen telgrafa göre düşmanın altı günden beri mühim kuvvetleri ile devam eden taarruzları ihata teşebbüsleri, yarma harekâtı, bütün cephede büyük telefât ile tard edilmiş ve akim bırakılmıştır. “Anadolu Harbinde İki Tarafın İnadı” Başlıklı Londra basını kaynaklı bir diğer habere göre ise gerek Türkler ve gerek Yunanlılar harbin devamına karar vermişlerdir. Kuva-yı Milliye’ye göre ise vaziyet kurtarılmıştır. Yeni gelen kuvvetlerle artık harbin kazanıldığına inanıldığına değinen gazete Eskişehir’den ötede Yunan ordusunun halinin harap olduğunu bildirmiştir. Fransız basınında da Türk ordusunun Yunanlılar karşısında galip geldiği yönünde haberlerin çıktığına değinen İkdâm, bizzat Fransız Başbakanının Yunanlılardan ümidi kestiğini açıkladığını belirtmiştir⁵⁸⁹.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise 1 Eylül 1921 tarihli haberlerinde “Yunanlılar Son Kozlarını Oynuyor” başlığı ile Yunanlıların muharebelerin ilk safhasında ulaşmayı amaçladıkları planın ordumuz tarafından imha edildiğini ifade etmiştir. Devamında da Yunan ordusunun 23 Ağustos ile 24 Ağustos’a kadar bilhassa Yıldız köy civarında üst üste yaptığı hücumlarla cephemizin en mühim noktasından yarmak maksadını taşıdığı belirtilmiştir. 29 Ağustos’ta ise aldıkları takviye kuvvetlerle tekrar cephe boyunca hücumla geçmişlerdir. Düşman hücumları kuzeyde Bozüyük’te sağ cenahımıza, Beylikköprü mıntıkasında sağ cenahımızla merkezimizin birleştiği sahaya, Kavuncu Köprüsü civarında Yıldız Köyü mıntıkasında merkezimizle sol cenahımıza, güneyde Göksu ile Sakarya’nın birleştiği mevkiye sol cenahımızda yoğunlaşmıştır. Bu esnada düşmanın bir diğer kolu da sol cenahımızı çevirmek istemiştir. Fakat bu muharebeler sonrası büyük zayıyata uğrayan Yunan ordusu Sakarya Muharebesi’nin birinci safhasında amaçladığı hedefe ulaşamamıştır. Devam eden haberde Papulas’ın son kozunu da oynadığı halde bir şey başarı kazanamadığını gördüğünde artık Türk mukavemetini kıramayacağını anladığı iddia edilmiştir. Gazetenin

⁵⁸⁸ *Hakimiyeti Milliye*, 1 Eylül 1921, N: 279.

⁵⁸⁹ *İkdâm*, 1 Eylül 1921, N: 8786.

“Askerlerimiz Arslan Gibi Harp Ediyorlar” başlıklı haberinde ise askerlerimizin manevi kuvvetlerinin ve cengaverliğinin hiçbir zaman bu kadar yüksek olmamış olduğu belirtilmiştir⁵⁹⁰.

Anadolu’da Yeni Gün gazetesi de “Dün Gece Gelen Yeni Malumat” başlıklı yazıda Yunan ordusunun yorgunluktan sessiz bir vaziyette bekleyerek yeni bir saldırı için dinlendiklerini aktarmıştır⁵⁹¹.

1 Eylül 1921 tarihli İstikbal gazetesinde yer alan haberlerde “Dünde Geç Vakte Kadar Devam Eden Düşman Taarruzları Hatlarımız Önünde Erimmiştir” başlığı altında “Türklük gazamız mübarek olsun” ifadeleri yer almıştır. Haberin içeriğindeki Türk askerine “Yurduna saldıran haydut sürülerine karşı bugün tam sekiz gün oluyor ki başlattıkları ateş önünde göğüs germektesin” cümlesi ile yaptığı işin azameti hatırlatılmıştır. Gazetenin “İngiliz Düşmanlığı” başlıklı haberinde ise İngiliz siyasetçilerin Anadolu’daki muharebeler hakkında yapmış oldukları açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre İngiliz Başvekili Lloyd George Paris Konferansı’na katılmasını müteakiben İngiliz Devleti’nin genel siyasetine yönelik uzun bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Türkler hakkındaki düşmanlığını bir kez daha açıkça ortaya koymuştur. Bu konuşmasından anlaşılmakta olduğuna göre Yunanlılar, Anadolu’da evvelki taarruzları neticesinde zahiri bazı muvaffakiyetler kazanmış olmaktadır. Lloyd George bu muvaffakiyetlerden memnuniyetini beyan etmiştir. Ayrıca “Anadolu Ordusuna Selam ve Şükran Yağıyor” başlığı ile Anadolu halkının orduya sevgi gösterilerinde bulunduğunu belirtmiştir. Millî Mücadele’de halka düşen görevlerin ihmal edilmemesi için de “Tekalif-i Milliye’yi Unutmayalım” başlığı ile bir yazı yayınlamıştır⁵⁹².

Tecüman-ı Hakikat gazetesinde “Mustafa Kemal Paşa ile Mühim Mülakat” başlığı ile yayınlanan bir haberde “Amerikan Associated Press gazetesinin Ankara muhabirine Paşa Kumandanımızın beyanata” ifadeleri ile Mustafa Kemal Paşa’nın bu gazeteye verdiği demeci aktarmıştır. Gazetenin “İleri Harekât Hudutlarını Düşünmeye Başladılar” başlıklı haberi ise Eskişehir’de Kral’ın riyasetinde toplanan Yunan Harp Meclisi’nde Yunan ordularının Anadolu’daki işgal sahasını belirlediğine yer vermiş ve Yunanlıların Ankara’yı aldıktan sonra daha ileri gitmeyeceklerini bildirdikleri belirtilmiştir. “Yunan Zayıyatı 30 bin Tahmin Olunuyor” Başlıklı bir diğer haberde ise “Şayanı itimat bir kaynaktan alınan bilgilere göre”

⁵⁹⁰ *Tevhid-i Efkâr*, 1 Eylül 1921, N: 82-3110.

⁵⁹¹ *Anadolu’da Yeni Gün*, 1 Eylül 1921, N: 313.

⁵⁹² *İstikbal*, 1 Eylül 1921, N: 392.; **Bknz:** Ek 13.

ifadesinin devamında son Sakarya Muharebelerinin Yunan askerleri arasında harbe karşı şiddetli bir nefret uyandırdığı belirtilmiştir. Habere göre biran evvel Yunanistan'a geri dönme arzusunda olan Yunan ordusunda bu durum erinden zabitine kadar herkeste mevcuttur⁵⁹³.

Akşam gazetesinde çıkan haberlerde Başkomutan tarafından vatanın ve milletin bağımsızlığının tamamen kurtarılmadan Millî Mücadele hareketine son verilmeyeceğine yönelik bir beyanname yayınlandığı haberine yer verilmiştir. İlgili haber "Mustafa Kemal Paşa'nın Yeni ve Mühim Beyanâtı" başlığı altında yayınlanmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatında "Hukukumuzu temin edinceye kadar silahı elimizden bırakmayacağız" ifadesini kullandığı belirtilmiştir. Habere göre Anadolu'nun Büyük Başkumandanı "Türkiye Türklerindir" sözü tasdik edilinceye kadar harbe devamın hayati bir zaruret olduğunu söylemiştir. Gazetenin 1 Eylül 1921 tarihli nüshasında yer alan bir diğer haberde ise "Yunanlılar Mühim Zayiata Uğradık Diyorlar" başlığı altında Anadolu Rumlarından elde edilen istihbarat bilgileri İstanbul kamuoyu ile paylaşılmıştır. Buna göre Bursa'dan gelen haberler doğrultusunda Rumların söylediklerine göre, Millî Mücadele son üç gün zarfında gayet şiddetli devam etmiştir. Milli ordu hakikaten şiddetli bir mukavemette bulunmuş ve cepheye sevk edilen ihtiyat kuvvetleri ile takviye edilerek birbiri arkasından tekrarlanan taarruzlara geçmiştir. Muharebenin tafsilatı henüz belirsizdir. Düşmanın zayıfatı fazladır. Haberin devamında Atina halkının muharebeyi büyük bir dikkatle takip ettiği bilgisi paylaşılmıştır.

1 Eylül 1921 günlü Akşam gazetesinde yer alan mühim bir başka habere göre Yunan Kral'ı Eskişehir'e gelmiş ve 30 Ağustos 1921 gününde burada bir askeri kurul toplamıştır. Bu kurulda alınan karar doğrultusunda Yunan ordusunun Anadolu içlerinde gideceği en son nokta Anakara olarak belirlenmiştir. Kral ordu komutanlarına ikmal hatlarından uzaklaştıkça askeri idarenin zorlaştığından bahsederek, Ankara'nın ele geçirilmesinden sonra ordunun daha doğruya gitmemesi emrini vermiştir⁵⁹⁴.

Peyam-ı Sabah, "Yunan Uydurmaları Devam Ediyor" başlıklı haberi ile Yunanlıların bir taraftan Sakarya Muharebesinin hâlâ devam ettiğini itiraf ettiğini, diğer taraftan da hayali zaferler uydurduklarını sayfalarına taşımıştır⁵⁹⁵.

⁵⁹³ *Tercüman-ı Hakikat*, 1 Eylül 1921, N: 14516.

⁵⁹⁴ *Akşam*, 1 Eylül 1921, N: 1055.

⁵⁹⁵ *Peyam-ı Sabah*, 1 Eylül 1921, N: 983.

1 Eylül 1921 Yeni Adana gazetesi ise bugüne dair haberlerinde Anadolu'daki işgal kuvvetlerinin temel amaçlarını “Kur'an'ı yer yüzünden kaldırmak ve İslam'ı yıkmak” olarak vurgulamış ve hak yolunda mücadele etmek için herkesi cepheye çağırmıştır⁵⁹⁶.

İstanbul'da yayın yapan haftalık mizah dergisi *Ayine* dergisi ise bugünkü sayısında “Aldanmak Aldatmak” başlığı ile kaleme alınmış bir makale yayınlamıştır. Dergi “Mehmet'ten Nişanlısı Ayşe'ye Cevap” başlığı ile cepheden sevgilisine mektup yazan bir askerın sözlerine yer vermiştir. Dergi bu nüshasında Mustafa Kemal Paşa'yı şaha kalkmış bir atın üzerinde resmederek, “Asırların zincire vurduğu at şaha kalktı” ifadelerini kullanmıştır⁵⁹⁷.

2.4.11. 2 Eylül 1921

Yunan Başkomutan bugün için dünden verdiği emirler ile orduların ileri harekâtına devam etmesini, Yunan 2'nci Kolordusu'nun ise muhtelif birlikler ile Güzelcekele ve Duatepe bölgesini işgal etmesi emrini vermiştir⁵⁹⁸. Bu emir üzerine Yunan ordusu sabah erken saatlerde yeni bir taarruz harekâtına başlamıştır. Bugün yapılan muharebelerin sonucunda Yunan ordusu Türk ordusunun en kilit noktası olan Çal dağını ele geçirmiştir⁵⁹⁹. Bu durum neticesinde Türk kuvvetleri Çal dağının 500-1000 metre doğusundaki ikinci bir savunma hattına çekilmek zorunda kalmıştır⁶⁰⁰. Türk ordusunun Çal dağının doğusundaki ikinci hatlara çekilmesi ile birlikte Yunan ordusu Anadolu içlerinde ilerlemekte daha da zorluk çekmeye başlamıştır⁶⁰¹. Sakarya Meydan Muharebesi Yunanlıların Çal dağını işgal etmesi ve bunun neticesi olarak Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın ordularını ikinci savunma hattına çekmesi ile ikinci safhasına geçmiştir. Muharebelerde bu tarihten sonra Yunan ordusunun taarruz gücü gittikçe zayıflayacak ve Türk ordusunun mukabil taarruzları artacaktır⁶⁰².

Çal dağının Yunanlıların eline geçmesi ve Türk ordusunun ikinci savunma hatlarına çekilmesi askerlerin ve Türk komuta kademesinin moralini fazlası ile bozmuştur. Cephe boyunca Yunanlılar Türklerin ikinci savunma hatlarına karşı da taarruzlarını devam

⁵⁹⁶ İbrahim İslam, a.g.e., s.77'den; Yeni Adana Gazetesi, 1 Eylül 1921, N: 147.

⁵⁹⁷ Başmuharrir, “Mehmet'ten Sevgilisi Ayşe'ye Mektup”, *Ayine*, Cilt: 1, N: 3, 1 Eylül 1921, s. 1-3.

⁵⁹⁸ Prens Andrea, a.g.e., s. 128.

⁵⁹⁹ Mehmet Şeref, *Birinci Millet Meclisi*, (Der. Taner Lüleci), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 187.

⁶⁰⁰ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2546.

⁶⁰¹ Selahattin Tansel, a.g.e., s. 114.

⁶⁰² Alptekin Müderrisoğlu, 1988, a.g.e., ss. 482-483.

ettirmiştir. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen Çal dağının Yunanlılar tarafından ele geçirilmesi ve devamındaki Yunan taarruzları hem Sakarya Meydan Muharebesi'nde hem de Anadolu harekâtında Yunan ordusunun başarısının doruk noktası olmuştur. Bu muharebelerden sonra Yunan ordusu artık Anadolu içlerinde daha ileri gitmek için değil, ele geçirdiği noktalarda kalmak için mücadele etmek zorunda kalacaktır. Bu tarihten itibaren Türkler Anadolu içlerinde ilerleyen Yunanlıların cephe gerisi ile iletişimini kesmek için akıncı kolları ile demiryollarını tahrip etme yönündeki faaliyetlerine önem vermiştir. Bu sayede Yunan ordusunu Anadolu bozkırlarında aç ve susuz bırakmıştır. Türk ordusu Başkomutan'ın Tekâlif-i Milliye Emirleri ile ilan ettiği seferberlik sonrası cepheye gelmeye başlayan taze birlikleri ile de Yunan ordusunun saldırı gücünü tamamen kırmıştır⁶⁰³.

Bütün bu gelişmeleri Yunan 2'nci Kolordu komutanı Prens Andrea'nın yazdığı harp günlüklerinde bütün objektifliği ile kaleme alınmıştır. Prens anlattığımız bu günler için artık ordunun açlıktan, susuzluktan ve yorgunluktan savaşacak gücünün kalmadığını şu sözler ifade etmektedir:

Son dört gün içinde ekmek istihkakının yalnız dörtte biri ve pek az cephaneye gelmişti. İstihkak yalnız etten ve kaynamış buğdaydan ibaretti. Bu da odun ve ateş tedarik edilemediğinden güçlkle hazırlanabiliyordu. Bu mahrumiyetler yüzünden durum günden güne kötüleşmekteydi. Ordumuzda çok zayıf vuku bulunduğu, erzak ve cephanenin tükendiği hakkında erler arasında yayılan söylentiler yüzünden askerler arasında bir ayaklanma çıkmasından pek çok endişe edilmekteydi. Bu söylenti ve hikâyeler erlerin zorunlu olan hareketsizlikleri yüzünden artıyor, düşüncesizce yapılan propagandalar büsbütün alevleniyordu.

Prens Andrea anılarının devamında muharebelerin sonucunda Ankara'yı ele geçirmiş olsalar bile bunun Yunanlılara herhangi bir şey kazandırmış olmayacağını ifade etmiştir. Kış gelince orduların yaş edilemeyeceğini ve bu işin sonunda yine buradan gitmek zorunda kalacaklarını itiraf etmiştir⁶⁰⁴.

Prensi Andrea'nın yanı sıra Başkomutan Papulas da Yunan Harbiye Bakanlığına yolladığı raporda ordusunun durumunun oldukça kötü olduğunu şu ifadeler ile anlatmıştır: Ordumuzda şu an itibarıyla 47 bin muharip bulunmaktadır. Subay zayıfatımız pek müthiş olduğu gibi ağır toplarımız da düşman toplarına nazaran nitelik ve nicelik itibarıyla pek aşağıdadır. Düşmana karşı yegâne üstünlüğümüz taarruzumuzdur. Bu durum

⁶⁰³ Michael Llewellyn Smith, a.g.e., s. 328.

⁶⁰⁴ Prens Andrea, a.g.e., s. 131.

erlerin manevi kuvvetini bir parça takviye etmektedir. Bununla beraber kuvvetlerimizin günden güne eksilmesi hissedilecek bir raddeye gelmek üzeredir. Maneviyatımız birdenbire yok olacaktır. Bu nedenle tedbirli olmak ve bundan sonra yapacağımız şeyler hakkında bir an evvel seri bir karar almak lazımdır. Ankara ile aramızdaki 100 kilometrelik araziye müdafaa etmekte olan düşman kuvvetleri bizi yavaş yavaş çürütmek gayesini takip ederken kuvvetlerimizin eşit olması kuşatma hareketi yapmamıza mâni olmaktadır. Bu vaziyet karşısında tek bir darbe ile kesin zaferin temini imkânsızdır İşte bugünkü genel vaziyet bu merkezdedir.

Yunan Başkomutanı'nın Harbiye Nazırı'na verdiği bu genel raporun içindeki ümitsizliğe bakıldığında Yunanlılar için muharebelerin daha 2 Eylül 1921 akşamından kesin bir yola girmiş bulunduğunu görmekteyiz. Artık diyebiliriz ki 2 Eylül 1921 tarihinde Başkomutan Papulas Ankara hedefinden vazgeçmiştir. Türk ordusunda ise artık "Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O sath-ı müdafaa ki vatanın her karış toprağıdır" parolası ile zafere her geçen gün biraz daha yaklaşılmaktadır⁶⁰⁵.

Muharebelerin almış olduğu bu son vaziyeti değerlendirmek üzere Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 2 Eylül 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Fevzi Paşa, Başkomutan'a verdiği brifingler ile ordumuz tarafından savunma muharebelerinin bir müddet daha sürdürülmesi düşüncesinde olduğunu bildirmiştir. Fevzi Paşa, Yunan ordusunun giderek daha da zayıfladığını belirtmek üzere kullandığı "Bize yağmur yağarken düşmana güneş doğmuyor" ifadesi ile durumu çok güzel özetlemiştir⁶⁰⁶.

Bu arada cephede devam eden muharebeler sırasında 2 Eylül 1921 tarihinde Pilot Vecihi Bey (Hürkuş) ile gözetleyici Teğmen Basri Bey, keşif uçuşu yaptıkları sırada Yunan Başkomutan Papulas'ın karargâhını gözetlemiş ve bu noktaları havadan bombalamışlardır⁶⁰⁷.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin bu önemli gününde Hakimiyet-i Milliye gazetesinde "Beylikköprü'deki Kanlı Muharebeler" başlığı ile yer alan ve "Harp Muhabirimizin 31 Ağustos'ta yolladığı telgraf" ifadesi kullanılarak aktarılan haberlere göre, düşman birlikleri Beylikköprü Cephesi'ndeki taarruzlarını yinelemiştir. Yunanlıların bu hareketleri ile şimendifer yolunun güney kısımlarına ehemmiyet verdiği anlaşılmaktadır.

⁶⁰⁵ Baki Vandemir, a.g.e., ss. 60-65.

⁶⁰⁶ Celal Erikan, 2008, a.g.e., s. 257.

⁶⁰⁷ Alptekin Müderrisoğlu, *Sakarya Savaşı Günlüğü*, Kastaş Yayınevi, Ankara 2004, ss. 465-470.

Kıtaatımız düşmanın bu taarruzlarına karşı pek büyük bir metanet ile cevap vermektedir. Beylikköprü Cephesi'nde akşama doğru kıtaatımızın şiddetli mukabil taarruzları başlamıştır. Kıymetli topçularımızın tesirli atışları altında süngüye devam eden kahramanlarımız düşmanın bütün gün devam eden şiddetli taarruzunu defetmişlerdir. Düşman gerek taarruz esnasında gerekse mukabil taarruzumuzun şiddeti karşısında pek çok zayıat vermiştir. Gazetenin “Merkezde Mukabil Taarruzumuz” başlıklı diğer haberinde harp muhabirlerinin 31 Ağustos tarihli telgrafına yer verilerek düşmanın mevziimizin merkezinin bütün hattı boyunca taarruza devam ettiği, en kanlı muharebelerin ise cephenin merkezinde olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Cepheden gelen bu telgrafa göre düşman burada bazı mevzi ve mevkiileri ele geçirebilse de buralarda yerleşmeye muvaffak olduğu bu birkaç tepeden mukabil taarruzlarımız ile püskürtülmüştür. Gazetenin bugünkü sayısında “Türk Celadeti ve İngilizler” başlığı altında ise muharebelerin İngiliz basınındaki yankılarına değinilmiştir. Buna göre daha iki hafta önce Türklerin Yunanlılar önünde hemen eriyeceğini söyleyen İngiliz basınının, şimdi Yunanlıların müşkülâtından bahsetmeye başladığı ve Türklerin batılılar ile eşitlik ve topraklarının hürriyetini istemekte oldukları, bunun için mahvolmaya hazır olduklarının yazılmaya başlandığı belirtilmiştir⁶⁰⁸.

Vakit gazetesi ise bugün çıkardığı nüshasında Milli Savuma Bakanı Refet Paşa'nın muharebeler hakkında basına ve Millet Meclisi'ne vermiş olduğu beyanata yayınlamıştır. “Refet Paşa'nın Orduya ve Millete Beyanata” ve “Refet Paşa'nın Mühim Beyanata” başlıkları ile sunulan beyanatta Refet Paşa'nın düşmanın ummadığı mukavemet karşısında kalmış olduğundan Allah'ın inayetini ve ordumuzun cesareti sayesinde düşmanın gücü kırıldığından söz ettiğine değinilmiştir. Yunanlıları Anadolu'dan atmak için büyük bir gayret sarf ettiklerini söyleyen Bakan, Yunanlıların son taarruzları da başarısız olduğunu birinci ağız olarak ifade etmiştir. Buna göre düşman sarf ettiği bütün güce rağmen çevirme harekâtında muvaffak olamamış ve cephemizi yaramamıştır⁶⁰⁹.

İkdam gazetesi ise Vakit gazetesinin bu haberini “Altı Günlük Kanlı Muharebelerin Muvaffakiyeti Dolasıyla Müdafaa-i Milliye Vekili'nin Teşekkürü” ifadeleri ile yayınlamıştır⁶¹⁰.

⁶⁰⁸ *Hakimiyeti Milliye*, 2 Eylül 1921, N: 280.

⁶⁰⁹ *Vakit*, 2 Eylül 1921, N: 1339.

⁶¹⁰ *İkdam*, 2 Eylül 1921, N: 8787.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi ise bugüne kadar Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunanlıların vermiş olduğu toplam zayiata yönelik bilgiler paylaşmıştır. “Yunan Ordusunda 20 Bin Zayiat Vardır” başlıklı habere göre Türk ordusu bütün kuvvetiyle zafer kazanmak için savaştadır. Muharebelerin başından beri toplam Yunan zayıatı 20 binden fazladır⁶¹¹.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi bugün yaptığı haberlerde Yunan gazetelerinin de ordularının Anadolu'da oldukça zor durumda olduğunu itiraf ettiklerini belirtmiştir. Gazetenin “Yunan Merkezine Karşı Şiddetli Bir Mukabil Taarruza Geçtik” başlığı ile verdiği haberde Yunan gazetelerinin ordumuzun karşı taarruzlarındaki şiddetten bahsederek bu karşı taarruzların Kilikya'dan gelen taze Türk birlikleri ile yapıldığını söylediklerinden bahsetmiştir.

Gazete “Konstantin Harbi Bir Tanzire Zannetti” başlıklı yazı da ise Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın Associated Press gazetesinin Anadolu muhabirine verdiği mülakattan haberler vermeye devam etmiştir. Gazetenin ikinci sayfasında “Sakarya Meydan Muharebesi Etrafında” başlığı ile verilen haberde ise alaycı bir tavır kullanılarak harbin genel bir değerlendirmesine yer verilmiştir:

İki gündür Yunanlılar Sakarya Meydan Muharebesi'ni kazandıklarını, kendilerine has şarlatanlıkları ile ilan edip duruyorlar. Yarmışlar, çevirmişler, vurmuşlar, kesmişler mahvetmişler! Ordumuz geçen defa hemen hemen muharebe etmeden geri çekildiği zaman da aynı hikayeleri uydurmuşlardı. Muharebe meydanında silahla kazanamadıklarını işi gürültüye götürüp lakırdı ile kazanmaya çalışan Rum ve Yunanlılara böyle zaferden bahsettiren hadise nedir. Papulas henüz resmi tebliğ vermediği için kazandıklarını zannediyorlar. Nasıl ve ne zaman kazanılmış olduğunu ise bilmiyorlar⁶¹².

Akşam gazetesinin “Sakarya Muharebesi Devam Etmektedir” başlıklı haberi ile milli ordumuz tarafından Yunan cephesinin merkezine karşı şiddetli bir mukabil taarruza girişildiğinden bahsedilmiştir. Haberin devamında da muharebelere yönelik önemli bilgiler aktarılmıştır. Akşam gazetesine göre ordumuz Anadolu'dan gelen ve sayısı oldukça fazla olan taze askerler ile takviye edilmiştir. Gazetenin bugün alındığını ve doğruluğunu her taraftan ettiklerini söylediği haberlere göre, milli ordu aldığı takviye kıtaatı ile taarruzun ilk günlerine bakarak bugün çok daha kuvvetlidir. Ankara'da toplanan bu büyük kuvvetler bir haftaya kadar tamamen cephedeki mevkiilerinde olacaklardır. Akşam muharebelere yönelik yaptığı haberlerde ise Yunan taarruzunun eski şiddetini kaybettiğinden bahsederek, Rum

⁶¹¹ Anadolu'da Yeni Gün, 2 Eylül 1921, N: 314.

⁶¹² Tercüman-ı Hakikat, 2 Eylül 1921, N: 14517, s. 2.

basınında milli ordumuzda bir bozgun vukua geldiği yönündeki haberlerin uydurmadan ibaret olduğunu vurgulamıştır. Gazete bir diğer haberinde “Bugün Anadolu harbi hakkında en doğru malumatı alabilecek bir mevkiye olan bir zat” olarak tanıttığı ve bu kaynaktan aldığı söylediği istihbaratlarda ise “Ordumuz değil bozguna uğramak, hatta ikinci hat müdafaasına bile çekilmemiştir” ifadesini kullanmıştır. Adı geçen kaynaktan aktarılan haberin devamında ise şu bilgilere yer verilmiştir: “Bu şahıs Yunan gazetelerinde çıkan haberleri tekzip ettikten sonra bilakis düşmanın ihtiyat kuvvetlerini de kamilen harbe soktuğunu ve vaziyetlerinin her geçen saat daha da müşkülleştiğini bildiriyor. Ordumuzun şu dakikada belki de bir mukabil taarruza geçmiş olması kuvvetle muhtemeldir⁶¹³”.

Akşam gazetesinin bu haberinden yola çıkarak burada değinilmesi gereken birkaç önemli nokta bulunmaktadır. Bahsettiğimiz gazete Millî Mücadele’yi destekleyen diğer gazetelerden farklı olarak Millî Mücadele’nin merkezi olan Anadolu’da değil, İstanbul’da yayın yapmaktadır. İstanbul’un bu tarihlerde İtilaf Devletlerinin işgali altında olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu gazetenin yayın şartlarının çok daha zor, üstlendiği görevin ise çok daha fazla olduğu ifade edilebilir. Akşam gazetesi muharebelere yönelik zor şartlar altında elde ettiği bilgileri İstanbul’daki Türklere ulaştırmak için büyük çaba harcamıştır. Bunun yanı sıra gazete işgal altındaki İstanbul’u adeta istila eden Rumlara ve İtilaf Devletlerine ait basın-yayın organları ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. İstanbul halkına sürekli yanlış bilgiler sunan bu gazeteler, pek çok zaman cepheden aldıklarını iddia ettikleri asılsız haberler ile Türk ordusunun Anadolu’da imha olduğu yalanını İstanbul Türklerine yayarak propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Akşam gazetesi ise bu gazetelerin haberlerini çürütebilmek ve İstanbul’da Millî Mücadele ruhunu ayakta tutabilmek için büyük gayretler göstermiştir. Gazetenin genel niteliklerine baktığımızda ve yukarıda örneğini verdiğimiz haberde gördüğümüz üzere bu görevini layıkıyla yerine getirmiş olduğunu açıkça söyleyebiliriz.

Peyam-ı Sabah gazetesi genel itibariyle Millî Mücadele’ye karşı tavır alan bir gazete olarak bilinse de bu dönemde yaptığı birçok haber ile bunun her zaman böyle olmadığını ortaya koymuştur. Başyazarlardan Ali Kemal’in köşe yazılarını saymazsak gazete yapmış olduğu birçok haberde Millî Mücadele hakkında gayet olumlu yazılar yayınlamıştır. Gazetenin 2 Eylül 1921 tarihinde “Hakiki Müdafaa-yı Milliye” başlığı ile yayınlanan

⁶¹³ *Akşam*, 2 Eylül 1921, N: 1056.

haberine baktığımızda bu durum daha net anlaşılmaktadır. Habere göre içimizdeki ve dışardaki düşmanlarımıza karşı yegâne siperimiz Ankara olmuştur⁶¹⁴.

İstikbal gazetesi ise bugün çıkardığı haberlerde Trabzon halkına Sakarya hattında ordumuzun düşman taarruzları karşısında yalçın bir kaya gibi durduğunu aktarmıştır. Gazetenin “Dinç Ordumuz Ayaklandı Allah’ın İzniyle Namert Düşmanın Dağıldığı Günler Yaklaşıyor” başlığı altında verdiği haberde yer alan bilgilere göre 24 Ağustos’tan beri mütemadiyen taarruz eden ve her defasında kanlı zayiata uğrayarak geri çekilen düşman dün de taarruzlarına devam etmiş ve bu taarruzları da ağır zayıat verdirilerek def edilmiştir. Düşman bugün tam dokuz gündür ki yalçın kayalıklara çarpıp parçalanan dalgalar gibi kırılıyor. Bugün gelen müjdelere ile düşman taarruzları tamamen kırıldıktan sonra mukabil taarruzlarımız sonucunda düşman ordugahının ateş aldığı haber almaktayız. Gerileri ve ordugahı tehlikeye düşen düşman için inşallah bundan sonra felah yoktur. Zaten bu alçak düşman, bu canhıraş hale çoktan müstahak olmuştur. Gazetenin “Anadolu Varını Yoğunu Fedaya Amade” başlıklı haberinde ise Karadeniz halkının Türk ordusuna karşı göstermiş olduğu fedakarlıklardan ve Tekalif-i Milliye’ye olan bağlılığından bahsedilmiştir⁶¹⁵.

2.4.12. 3 Eylül 1921

Dün yapılan muharebelerde Çal dağı Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, Türk ordusu ise Sakarya hattından daha doğuda yer alan ikinci hat siperlerine çekilmek zorunda kalmıştır⁶¹⁶. Batı Cephesi Komutanlığı tarafından 3 Eylül 1921 günü sabah saatlerinde yapılan hava ve kara keşiflerinden elde edilen bilgiler sonucunda Yunanlıların cephenin merkez ve sol kısımlarına kuvvet kaydardıkları anlaşılmıştır. Bu durum Türk askeri makamlarında muharebeler boyunca Yunanlıların dün ulaştıkları doruk noktasından sonra artık özellikle sağ kanattan itibaren çözülmeye başlamak üzere oldukları kanaatini uyandırmıştır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa bugüne dair Milli Savunma Bakanı Refet Paşa’ya göndermiş olduğu raporda, Mürettep Kolordu ve 3’üncü Grup cephelerinde hafif piyade ve topçu ateşi olduğuna cephenin diğer kısımlarında ise sükunetin hâkim olduğuna değinmiştir⁶¹⁷.

⁶¹⁴ *Peyam-ı Sabah*, 2 Eylül 1921, N: 985.

⁶¹⁵ *İstikbal*, 2 Eylül 1921, N: 393.

⁶¹⁶ İ. Hakkı Sunata, *İstanbul’da İşgal Yılları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 154.

⁶¹⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 47.

Sakarya Meydan Muharebesi henüz başlamadan önce Yunan Genelkurmay Başkanlığı 7 Ağustos 1921 tarihinde Kütahya'dan verdiği raporda, Anadolu'da gerçekleştirilecek yeni bir saldırı planı için “Yıldırım gibi süratli bir taarruz” ifadesini kullanmıştı. Yunanlıların şu an içinde buldukları vaziyette ise başta 2’nci Kolordu Komutanı Prens Andrea ve Başkomutan Korgeneral Papulas dahil bütün Yunan Erkân-ı Harbi ilerlemekten ziyade, nasıl daha az kayıp verilerek Sakarya nehrinin batısına çekilebileceklerini düşünmeye başlamışlardır⁶¹⁸.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Sakarya Meydan Muharebesi’ne yönelik haberler bu muharebelerin başladığı ilk günden itibaren Türk gazetelerinde geniş yer bulmuştur. Eylül ayının başı itibariyle muharebelerin daha da şiddetlenmesi ve özellikle de Türk ordusunun Sakarya’da ikinci savunma hatlarına çekilmesi sonucu Türk gazeteleri sayfalarında adı geçen muharebelere yönelik haberlere daha da ağırlık vermiştir⁶¹⁹.

3 Eylül 1921 tarihindeki gelişmelere yönelik resmi tebliğ haberlerinde Batı Cephesi’nde ordumuzun sağ cenahından gerçekleşen düşman taarruzlarının tamamen kırılmış olduğu bildirilmiştir. Bu tebliğde düşmanın cephenin merkez mıntıkasında bir miktar arazi kazanmış olduğuna ve cephenin sol cenahına da sükûnetin hâkim olduğu bilgisine yer verilmiştir.

Açıksöz gazetesinde düşmanın muharebelerin başından beri yaptığı taarruzlar sonucunda hiçbir kazanım elde edilemediğine dair bilgiler içeren haberler yapılmıştır. “Anadolu Ajansının Harp İcmali” başlıklı habere göre, dokuz günden beri düşmanın ordumuz cephesine yaptığı saldırılar bir neticeye varamadan her tarafta kendisine pek çok zayıat verdirilerek püskürtülmüştür. Muharebelerin başında mühim muvaffakiyet bekleyen düşman, muharebelerin bugün almış olduğu hal itibariyle kendisi için müthiş felaketlerin meydana gelmesinden endişe etmeye başlamıştır. Düşman kıtaatındaki zayıat, bilhassa zabıt zayıatı mühimdir. Türk ordusunda ise asker ve zabitanımızın harp fedakârlıkları oldukça üstündür. Ordumuzda yaralı askerler ve subaylardan birçoğu muharebe hattını terk etmemişlerdir. Zayıatımız genel olarak düşmana nispetle pek azdır. Gazetenin devam eden haberlerindeki bilgiler düşman gerilerindeki akıncı kıtaatımızın yılmaz baskınları ile her gün yeni kazanımlar elde edildiğini bildirmektedir. Bu suretle 28 Ağustos tarihinde baskınımıza

⁶¹⁸ Genelkurmay Başkanlığı, 1973, a.g.e., s. 168-169.

⁶¹⁹ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 194.

uğrayan 150 otomobilden oluşan bir düşman nakliye kolundan 16 otomobil tahrip edilmiş ve muhafızları esir alınmıştır. Diğerleri geriye firara mecbur bırakılmıştır. Gazetede yer alan diğer haberlere göre ise düşman askerlerine günde ancak dörtte bir ekmeğ verilmiştir. Pis suları içen düşman ordusunda hastalıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Parça parça getirilen esirlerin hali perişandır. Bu esirler düşmanın Müslüman ahaliye reva gördüğü zulmü itiraf etmektedir. Esirlerin söylediklerine göre, kendilerine ekmeğ vermeyen hayvan veya kadınlarını gizleyen köylülerimiz derhal idam edilmektedir. Bazı genç kızlarımızın düşman ağırlıklarıyla beraber taşındığı haberi de gazetede yer alan bilgiler arasındadır. Ayrıca haberlerdeki diğer bilgilere göre Yunanlılar tarafından ordunun güzergâhındaki birçok köy yakılmaktadır. Aziziye civarındaki Soğuk, Ağılkan, Olcak, Suvermez ve Akorak köyleri ve mezraları tamamen düşman tarafından yakılmıştır. İznik civarında Güristan, Kibarca, Bereket, Akçapınar köyleri de yakılmıştır⁶²⁰.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan haberlere baktığımızda gazetenin ilk olarak dün Sakarya Meydan Muharebesi'nin on birinci günü olduğu bilgisini paylaştığını görmekteyiz. Gazete haberlerinin devamında her zaman olduğu gibi cephedeki özel muhabirlerinden aldığı istihbarat raporlarını okuyucusuna aktarmaktadır. “Muhabiri mahsusamızın gönderdiği son bilgiler” ibaresi ile başlayan haberlerde, harbin yine aralıksız olarak devam ettiği bilgisi yer almıştır. Cephe hattında bulunan ve arazi şartlarını, iklim koşullarını bizzat yerinden bildiren muhabirin aktardıklarına göre, yüz kilometrelik büyük bir cephe üzerinde ve yazın bu kadar ağır sıcakları altında şiddetli devam eden bu on bir günlük muharebe, “Askeri Harp Tarihi'nde emsaline pek nadir tesadüf edilen vak'a-ı muazzamdandır”. Aynı zamanda bu kanlı muharebe bir mevzi harbi ve yahut siper muharebesi değil, açık bir sahada gerçekleşen büyük bir meydan muharebesidir. Düşman üstün teçhizatı ile yaptığı taarruzlarda başarılı olamamasına rağmen, sıcakta inatla günlerce devam eden saldırılarını tekrar ettirmektedir. Türk ordusu ise verdiği mücadeleyi Türk tarihine en büyük şeref olarak kaydetmeye devam etmektedir. Gazetede “Dün Merkezde Muharebeler” başlığı ile yer alan bir diğer haberde ise cephedeki muhabirin dün ikindi üzeri gönderdiği başka bir telgraf yayınlanmıştır. Buradaki bilgilerde de düşmanın dün maruz kaldığı şiddetli mukavemet sonucunda büyük zayıflık ifade edilmiştir. Telgrafa göre, düşman dün sağ cenahımız karşısında hemen hiçbir faaliyet gösterememiştir. Bu mıntıkada her iki taraf topçuları arasındaki atışlar devam ediyor. Düşman taarruzları şimdiye kadar en

⁶²⁰ *Açıksöz*, 3 Eylül 1921, N: 273.

ziyade merkezin batı kısmında gerçekleşmektedir. Gazete ayrıca “Muhabirimizin 1 Eylül Tarihli Telgrafi” başlıklı haberi ile iki gün önce gerçekleşen muharebelere dair muhabirinden aldığı şu bilgileri paylaşmıştır: “Düşman ordusu perşembe günü ordumuzun sağ cenahı ve merkezi karşısında faaliyette bulundu. Sağ cenahta düşman taarruzları muvaffakiyetle püskürtülmüştür. Merkezdeki muharebeler de akşama kadar yer yer şiddetlenmiş ve bazı mıntikalarda düşman muvaffakiyetler kazanmış ise de nihayet bütün taarruzları kahramanlarımızın şedit ateşleri ve hücumları ile tard ve tevkif olunmuştur”.

Hakimiyet-i Milliye yukarıda verdiğimiz haberlerinin dışında düzenli olarak yayınlamaya özen gösterdiği yurt dışı kaynaklı haberleri vermeye bugün de devam etmiştir. Buna göre “Avrupa Gazeteleri Ümitlerini Kesiyorlar” başlığı altında İngiliz gazeteleri, “Türk ordusunu yerinden oynatabilmek bile pek imkansızdır” diyor. İtalya gazeteleri de aynı fikirdeler⁶²¹.

İkdam gazetesi yazarları “Kim Kazanıyor” ve “On Günden Beri Devam Eden Harp” başlıkları altında yapılan mütalaalarında muharebelerin henüz hiçbir tarafın lehine neticelenmemiş olduğunu beyan etmiştir. Gazete tartışma havasındaki yazılarının devamında muharebelerde bir tarafın birkaç kilometre mesafe dahilinde ilerlemiş olmasının meydan muharebesinin neticesine tesir edemeyeceği fikrinde olduklarını ifade etmiştir⁶²².

3 Eylül 1921 tarihli Vakıf gazetesinde ise İsmet Paşa'nın daha önce bahsettiğimiz yabancı gazetecilere verdiği röportajlar yayınlanmaya devam edilmiştir. “İsmet Paşa'nın Amerikan Associated Press Muhabirine Verdiği Röportaj” başlığı ile sunulan haberde yer alan bilgilere göre, Millî Mücadele'nin en önemli günlerinde bu mücadeleyi en ön safta veren Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa tarafsız bir basın kuruluşuna önemli açıklamalarda bulunmuştur. Associated Press muhabiri “Anadolu karargâh-ı umumîyesindeki mülakatta bulunacağımız kişi Türk Harekâtı Milliyesi'nin iflası ya da muvaffakiyeti konusunda kendi sabır ve sebatına inanan Türk askeri İsmet Paşa olacaktır. Paşa birçok cephede Harb-i Umumi boyunca mücadele eden kahraman bir Türk komutanıdır” sözleri ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'yı tanıtarak mülakata başlamıştır. Muhabir mülakatın içeriğine girmeden önce kendilerini cepheye İsmet Paşa'nın davet ettiğini ifade etmiştir. İsmet Paşa'nın kendilerine sizinle görüşme istiyorum, ifadesi ile mülakat talebinde bulunduğunu

⁶²¹ *Hakimiyeti Milliye*, 3 Eylül 1921, N: 281.

⁶²² *İkdam*, 3 Eylül 1921, N: 8788.

belirten muhabir, İsmet Paşa'nın bunun nedenini de “Çünkü biz Türkler vaziyetimizi kimseye izah edememekteyiz. Siz hiç olmazsa Amerikalı olduğunuz için tarafsızsınız” sözleri ile izah ettiğini belirtmiştir. İsmet Paşa ile kâh otomobilde kâh cephede kâh iş odasında görüşmeler yaptığını belirten muhabir röportajının içeriğini şu sözler ile aktarmıştır:

İsmet Paşa diyordu ki: Harb-i Umumi'den sonra yapılan mütareke ile ordumuz ve halkımız perişan haldeydi. Mütarekeden sonra tekrar harbe girişmek fikrinde değildik. Fakat Yunanlılar böyle bir vaziyette bulunmuyorlardı. Ülkemizi tamamen işgal etme amacı taşıyarak vatanımıza ayak bastılar. Onlar Yunanistan'dan topraklarımıza köylüler gönderiyorlardı. Bu köylüler Kral Konstantin tarafından zorla gönderilerek topraklarımıza yerleştirilmek isteniyordu. Gözleri ateşten nazarlarla parlayan Paşa bağırdı: Kral muharebeyi hemen bitecek zannetti. Çünkü askeri mantık kendisinden yanaydı. Yunanlılar şimdilik azim levazım ve mevad ile ilerliyor. Fakat yavaş yavaş bu levazımı ve mevadı yok edeceğiz. Farz edelim ki Yunanlıların mevcudu 80 bindir. Bizim de o kadar kuvvetimiz vardır. Yunanlılardan aldığımız ganimetlerle bu kuvvetleri teçhiz ettiğimiz zaman daha da güçleneceğiz. Yunanlılar hiçbir zaman sayıca bizden üstün olamayacak. Kral on sekiz yaşındaki çocukları silah altına alarak ordusunu son askerlerle takviye etti. Biz ise mütareke esnasında 500 bin kişilik bir ordu terhis ettik. Eğer istersek bunları tekrar askere alabiliriz. Şimdiki vaziyette seferberlikte dinç delikanlılardan başka asker kabul etmiyoruz.

Muhabir İsmet Paşa'nın bu sözlerinden sonra araya girerek Türk ordusunda Almanlar veya Rusların bulunup bulunmadığını sormuştur. Bu soru üzerine İsmet Paşa:

Tabii yok. Hem siz bir süredir buradasınız ordumuzda bunlardan bir nefer gördünüz mü? Onlara ihtiyacımız yok. Harp, iman ve itikattan mahrum olduktan sonra ne kadar çok asker olursa olsun kayıp edilir. Bu kuvvet ise bizimle beraberdir. Davamızın hak olduğunu biliyoruz. Askerlerimiz zamanın gerekliliklerine ve ihtiyaçlarına göre donatılmıştır. Kendilerine harbin kazanıldığı duyurulana kadar askerlerimiz mücadeleye devam edeceklerdir. Harp senelerce devam edebilir. Biz bu ihtimale karşı hazırlıklıyız. Harb-i Umumi nihayetinde Rumlar ve Ermeniler bize ihanet ettiler, bizim silahlarımızı ve topraklarımızı büyük devletlere teslim ettirdiler. Biz de bunun sonucunda gayri nizami bir ordu ile bunları topraklarımızdan çıkardık. Elleriindeki malzemeleri ve mühimmatları aldık.

Yukardaki ifadeler ile Türk ordusunun zafere olan inancını Amerikalı muhabire aktaran İsmet Paşa “Yunanlılar Anadolu'da Türkler karşısında yenilmeye mahkûmdur” cümlesi ile sözlerini noktalamıştır⁶²³.

⁶²³ *Vakit*, 3 Eylül 1921, N: 1340.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi 3 Eylül 1921 tarihli nüshasında harbin ilk safhasının ordumuzun muzafferiyeti ile sona erdiğini bildirmiştir. Gazetenin “Harbin Birinci Safhası Bitti Yunanlılar Mağluptur” başlıklı haberinde yer alan bilgilere göre, Yunanlılar harbin birinci safhasında planlarının başarısız olması sebebiyle mağlup addediliyorlar. Yunan taarruzunun gayesi meydan muharebesini kazanmak ve ordumuzu felce uğratmaktı. Halbuki 30 bin kişilik zayıata rağmen hiçbir netice-i askeriye elde edememiş bulunmaktadırlar. Gazete “İkinci Bir Muharebe Başlıyor” başlığı ile verdiği haberinde ise ordumuzun ikinci bir hatta çekilmiş olduğunu ve asıl muharebelerin daha yeni başladığını bildirmiştir. Milli ordunun asıl hattı müdafaası önünde bir muharebe başlamak üzere olduğunu ifade eden gazete, cepheden gelen son haberlerin Kuva-yı Milliye’nin mütemadiyen harp ede ede ilk ileri siper hattından 30 kilometre daha kuzeyde bulunan ikinci hat müdafaasında toplanmaya başladığını bildirmiştir. Gazete ayrıca Atina’daki Yunan Erkan-ı Harbiye’sinden Miralay Aftilos’un Yunan kuvvetlerinin Polatlı istikametinde yürümekte olduğunu, Kuva-yı Milliye sol cenahının Polatlı civarında tahaşşüt etmekte olduğunu ve orada Ankara’nın kesin surette müdafaa edilmesinin muhtemel bulunduğunu beyan ettiğini de okuyucusuna aktarmıştır. Tercüman-ı Hakikat, “Ankara Rus Sefirinin Beyanatı” başlıklı haberinde ise Rusların her türlü koşulda Türk ordusunu desteklemeye devam edeceklerini açıkladıklarını bildirmiştir. Habere göre Ruslar, “Hiçbir gizli muahede bizi Türkiye ile ilişkilerimizde etkilemiyor. Türklerin İstanbul üzerindeki haklarını tasdik ediyoruz”⁶²⁴ açıklamasını yapmışlardır.

Akşam gazetesi ise devam eden muharebelerin sonucunda cephe hattında büyük değişiklikler olduğunu beyan ederek, “Ne Cephemizi Yarmaya Ne De Cenahımızı Çevirmeye Muvaffak Olamadılar” başlığı ile beş gün süren kanlı muharebelerde 20 bini aşkın zayıat veren Yunanlıların bütün bu süreçte sadece 7 kilometre ilerleyebildiklerini duyurmuştur. Habere göre, cephenin aldığı yeni şekil üzerine vaziyet tamamıyla değişmiştir. Ordumuz muharebe alanında ikinci hat mevzilerine çekilmiştir. Gazete ordumuzun ikinci hat savunmasına çekilerek bazı avantajları da eline geçirmiş olduğundan bahsederek, yeni alınan vaziyet ile kuvvetlerimizden yarı yarıya tasarruf edilmiş olduğunu ifade etmiştir. Gazeteye göre yeni alınan vaziyet sayesinde cenahlardan vuku bulacak Yunan taarruzları, birliklerimiz tarafından kolaylıkla fark edilebilecektir⁶²⁵.

⁶²⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, 3 Eylül 1921, N: 14518.

⁶²⁵ *Akşam*, 3 Eylül 1921, N: 1057.

Peyam-ı Sabah gazetesi ise “Muharebenin Dehşet Derecesinden Bir Numune” başlığı ile okuyucularına aktardığı haberinde, Sakarya’da devam eden muharebelerin bu tarihi harbimizde en önemli muharebelerden biri olarak zikredileceğinden şüphe duymadıklarını ifade etmiştir. Gazete gerek Anadolu’dan ve gerek düşman kaynaklarından elde edilen haberlerde muharebenin görülmemiş bir şiddette devam ettiğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Haberlerin devamını önceki nüshalarında milli ordunun taarruza geçtiği haberini verdiklerini hatırlatan gazete, Yunan gazetelerinin yaptıkları haberler ile bu durumu teyit ettiklerini belirtmiştir. Peyam-ı Sabah’a göre Yunan kaynakları bilhassa muharebenin şiddeti ve dehşeti hususunda ısrar ederek, iki taraf arasında pek çetin muharebelerin yaşandığını belirtmektedirler⁶²⁶.

2.4.13. 4 Eylül 1921

Mustafa Kemal Paşa 3 Eylül’de Batı Cephesi Komutanı’na yolladığı raporda, bugünün sakin geçtiğini fakat düşman askerlerinin mevzilerinde birtakım faaliyetlerde bulunduğunu belirtmiştir. Paşa yolladığı bu raporla Yunan ordusunun 4 Eylül’de yeni bir taarruza başlamalarının muhtemel olduğuna da değinmiştir⁶²⁷. Nitekim Yunan ordusu 4 Eylül 1921 sabahı saat 05.30’da 3’üncü Kolordusu ile Basriköy tepeleri-Tobak dağı hattını; 1’inci Kolordusu ile de Karakaya hattını ele geçirmek üzere yeni bir taarruz başlatmıştır. Başkomutan Papulas tarafından 3 Eylül 1921 tarihinde yayınlanan ve Yunan ordusu tarafından bugün tatbik edilmeye başlanan harekâtın amacını açıklayan rapor özetle şudur: Basriköy batısı-Menteşe batısı-Karsaklı-Sivri-Çal dağı-Ardıç-Kızılkoyunlu batısındaki hatları ele geçirmiş durumda olan birliklerimiz ordumuzun merkez kuvvetleriyle birlikte cephenin sol kısımlarından taarruz ederek Türk birliklerini savunma hatlarının gerisine atmak üzere taarruzda bulunacaktır. Bununla birlikte Sakarya üzerinden yapılacak ikmal ve ulaştırma hizmetlerinin emniyeti sağlanacaktır.

Yunan Başkomutanın 4 Eylül 1921 tarihi için vermiş olduğu bu emirler, Yunan ordusunun Çekirdeksiz’den Çal dağına kadar ortalama 45 kilometrelik cephede yaptığı aralıksız taarruzlara rağmen amacına ulaşamamıştır. Bu durumun sebebini Başkomutan Papulas’ın Yunan Hükümeti’ne ulaştırılmak üzere Milli Savunma Bakanı Teotokis’e

⁶²⁶ *Peyam-ı Sabah*, 3 Eylül 1921, N: 986.

⁶²⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 47-1.

göndermiş olduğu rapor ortaya koymaktadır. Sözü edilen raporda Başkomutan Papulas artık harekâta devam etmekten hiçbir fayda beklemediğini kesin olarak bildirmiştir.

Papulas muharebelerin almış olduğu şu anki vaziyet karşısında yapılacak en iyi işin Yunan askerlerini tümü ile Sakarya nehrinin batısına çekmek olduğu kararına varmıştır. Kral'ın emrettiği gibi Ankara'yı alma isteğinin Yunanlılar için daha büyük felaketlere sebep olacağını düşünen Başkomutan, cephede yaşanacak bir felaketin bu zamana kadar elde edilen başarılar üzerinde yıkıcı bir etki yaratacağını Yunan Milli Savunma Bakanı'na bildirmiştir. Papulas ilgili raporunda hükümet üyelerinden Yunanistan'daki mevcut siyasi durumun böyle bir hezimetin göze almaya değer olup olmadığının kendisine bildirilmesini istemiştir⁶²⁸. Yunan Başkomutan Papulas'ın cepheden bildirdiği ve muharebe etmenin artık bir fayda getirmeyeceğini ifade eden bu raporuna karşılık olarak, Yunan Hükümeti'nin verdiği cevap ise askeri amaç ve planlara göre hareket edilmeye devam edilmesi olmuştur⁶²⁹.

Türk tarafında ise Batı Cephesi Komutanlığı'nın düşmanın yeni bir taarruz hazırlığı içerisinde olduğu yönündeki raporları doğrultusunda her Grup kendi mıntıkasında gerekli tedbirleri alarak düşmanın muhtemel taarruzunu beklemektedir. Türk birliklerince yapılan hazırlıklarda cephenin almış olduğu yeni vaziyet doğrultusunda bir yıpratma harbinin bütün gerekleri düşünülmüş ve tatbik edilmeye başlanmıştır⁶³⁰. Yunan taarruzları ile yeniden başlayan çatışmalar sırasında topçularımızdan birçok batarya, verilen emirler gereğince gizli buldukları mevzilerden açığa çıkarak, düşmanın taarruz kuvvetleri üzerine şiddetli top atışlarında bulunmuşlardır. Piyadelerimiz de düşmanın hücum kollarını tesirli ateşleriyle karşılaşmıştır. Birçok noktada düşmanın süngü hücumları, göğüs göğüse yapılan karşı hücumlarımızla erimiştir. Siperlerimizin önü düşman ölüleriyle dolmuştur. Muharebe bütün şiddetiyle gece geç vakte kadar devam etmiş, düşman avcıları bazı noktalarda, siperlerimize yüz metre yakın yerlere kadar sokulmuştur. Düşmana pek çok kayba mal olan bu taarruzları da başarısızlık ile sonuçlanmıştır⁶³¹.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 4 Eylül 1921 tarihinde akşama doğru yayınlamış olduğu raporlarda, düşmanın 4'üncü Grup sağ cenahlarından yaptığı taarruzun büyük bir zayıf verdirelerek püskürtüldüğünü ve ordunun bütün cephelerde mevzilerini kat'i surette

⁶²⁸ *General Papulas'ın Hatıraları*, ss. 26-27.

⁶²⁹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* Cilt: IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 28.

⁶³⁰ Baki Vandemir, a.g.e., ss. 67-68.

⁶³¹ Kazım Özalp, a.g.e., s. 202.

muhafaza etmeye devam ettiğini beyan etmiştir. İsmet Paşa söz konusunda raporunda cephedeki muharebelere dair önemli bir değişikliğin yaşandığını da sözlerine eklemiştir. Buna göre bugüne kadar bulunduğu mevzileri korumak ile görevli olan Türk ordusunun bugünden sonraki muharebelerde asıl hedefinin düşmanın eline geçmiş olan mevzileri geri almak olduğunu ilan etmiştir. İsmet Paşa bu doğrultuda ilk olarak 1'inci Grup'un 41'inci Tümen'ine bağlı birliklerin bu gece Haymana bölgesine harekâta başlayacağını bildirmiştir⁶³².

Açıksöz gazetesinin 4 Eylül 1921 tarihli nüshasında dünkü muharebelere yönelik yer alan resmi tebliğinde, yalnız topçu ve piyade ateşinin teati edildiği bildirilmiştir. “Merkezde De Düşman Püskürtüldü” başlığı ile aktarılan haberde sabah saatlerinde başlayan Yunan taarruzlarının birliklerimizin karşı taarruzu sonrasında kırıldığı ve düşmanın bulunduğu hatlardan ileri gidemediği bilgisi yer almıştır. Haberde yer alan cepheden son gelen bilgilere göre dün gece ve bugün öğlene kadar devam eden şiddetli mukabil taarruzlarımız ile düşmanın merkezimize karşı olan taarruzları tamamen durduruluş ve geriye atılmıştır. Askerimizin muharebe arzusu ve muharebe etme yetenekleri fevkaladedir. 3 Eylül 1921 gününde ise yalnızca topçu ateşi gerçekleşmiştir.

Açıksöz, “Eskişehir Yangını Yunan Mühimmat Deposundan Çıkmış” başlığı ile verdiği haberinde ise daha önceki sayılarında Eskişehir’de bir yangın çıktığına dair yayınladığı haberlerine yeni bilgiler eklemiştir. Konuya yönelik olarak daha önceki haberlerinde Eskişehir’in Yunanlılar tarafından kasıtlı olarak yakıldığı aktarılmıştı. Bugünkü sayıda ise bu haberin doğru olmadığını yazan gazetenin konuya yönelik elde ettiği bilgilere göre, Eskişehir’de çıkan yangının Yunanlılara ait bir mühimmat deposunda meydana gelen patlama sonucunda çıktığını ifade etmiştir. Gazetenin 4 Eylül 1921 tarihli sayısında yer alan bir başka haberde ise “Yunan Şenaati” başlığı ile Yunanlıların işgal ettikleri bölgelerde yaşayan halka yaptıkları zulümlere yer verilmiştir. Haberde yer alan bilgilere göre işgalci Yunan birlikleri ele geçirdikleri yerlerdeki vahşet ve alçaklıkları gittikçe insani hudutları aşmaktadır. Yunan askerleri işgal ettiği yerlerdeki Müslümanları bütün nakliye araçlarıyla birlikte kendi cephelerine götürerek, bu insanları buralarda cepheye askeri malzeme, erzak ve mühimmat nakliyesi gibi işlerde kullanmışlardır. Bu işleri yapmak istemeyen çaresiz köylülerin ise evlerini barklarını yıkarak ve esirlerimizi çeşitli işkencelere

⁶³² Genelkurmay ATESE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2548.

mahkûm ederek vahşetlerin en büyüklerini yapmışlardır. Gazetede “11 Gün” başlığı ile yayımlanan isimsiz makalede muharebelerde şimdiye kadar yaşanan gelişmeler hakkında şu ifadelere yer verilmiştir:

İşte on bir günlük harpte düşman üç suretle harp etti ve bu üç safhalı harbin birinci safhasında düşman çevirme hareketiyle uğraştı. Muvaffak olamadı. İkincide umumi cephe taarruzu yaptı. Söktüremedi. Üçüncü safhada mevzî taarruzlarına kalktı. Para etmedi. Artık bundan sonra ne yapacak? Bir kere bundan sonra düşman ne çevirme harbi yapabilir ne de umumi ve mevzî taarruz harpleri. Çünkü ilk hızla ve ilk kuvvetle yapıp da beceremediği şeyi, kuvveti gittikçe kırıldıktan ve bizim mütemadiyen gelen takviye kıtaatımız ile güçlenmemizden sonra hiç yapamaz ve hiç yapamayacaktır. On bir günlük mütemadi ve kanlı bir harpten sonra anlaşılın en kat'i ve açık hakikat şudur: Düşman bir tehdit olmaktan çıktı, düşman yalnız bir tehdit olmaktan çıksaydı belki bir şey değildi fakat ondan çıkan tehdit olmak kabiliyeti bize geçti. Düşman artık korkutmuyor, korkuyor; işte bu son dört kelimelik cümle harbin özetidir⁶³³.

Hakimiyet-i Milliye'nin bugün çıkardığı sayısında cephe hattında Yunan askerlerinin fazla zayıf olması sonucu Yunanistan'da halkın hükümete karşı protestolar yapmaya başladığına değinilmiştir. Gazetenin “Kato Kato” başlığı ile verdiği habere göre, Eskişehir'de orduya nutuk veren Başvekil Gunaris Yunan askerleri tarafından Kato Kato⁶³⁴ hakaretleri ile susturulmuştur. Yunan askerlerinin Türk askerinin gösterdiği mukavemet karşısında kendilerini buraya türlü yalanlar ile getirerek aç ve susuz savaşmak zorunda bırakan Başvekili protesto ettiklerini belirten gazete, “Dün Öğleden Sonraya Kadar Cephelerde Sükûnet Vardı” başlığı altında ise cephedeki özel harp muhabirinden aldığı en son haberlere yer vermiştir. “Harp muhabirimizin gönderdikleri” ifadesi ile aktarılan haberde dün gece ve bugün öğleye kadar şiddetli mukabil taarruzlarımız ile düşmanın merkez aleyhindeki taarruzları durdurularak geriye atıldığı bilgisi yer almıştır. Bu taarruzları süngüsü ile geri atan askerlerimiz şevk ile cenk etmektedir. Habere göre bunu gören düşman bütün cephede taarruzlarını durdurmak zorunda kalmıştır. “Cuma Günkü Şiddetli Muharebeler ve Neticeleri” başlık bir diğer haberde ise gazetenin harp muhabirinin 3 Eylül gece yarısı yolladığı telgraf yayınlanmıştır. Bu telgrafa göre de düşman bugünde gece yarısından itibaren sağ cenahta ve merkezde taarruzlarına devam etmiştir. Bu taarruzlar sağ cenahta tamamen püskürtülmüştür. Gazete “Cephe'nin Kutlu Sesi” başlıklı haberinde ise

⁶³³ *Açıksöz*, 4 Eylül 1921, N: 274.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 213.

⁶³⁴ “Kato Kato” Kahrol anlamında Yunan dilinde hakaret içeren sözcük olarak kullanılmıştır.

cephe hattında yaralanmış ve tedavi için Ankara’da bulunan bir Türk subayı ile yapmış olduğu röportajda şu cümlelere yer vermiştir:

Kahraman bir zabitimizin ordumuz ve düşman ordusu hakkındaki düşünceleri ve beyanatıdır: Bugüne kadar yaralanarak muharebeden hariç kalmadığıma binlerce hamd ediyorum. Şehitlik rütbesi alçak düşmanın arkasını gördükten sonra nasip olsun. Düşmanın kıymetli topçumuzun şarapnelleri altında ezilerek dağıldığını hücum eden keşif saflarının aslan Mehmetçiğin kurşunu ile hasır gibi yere serildiğini hele süngü süngüye bir kere gelindi mi Rabbine sığınan Türk’ün Allah Allah sedasıyla düşmanın peşinde, düşmanın kaçışını seyrettiğini görmek doyum olmaz manzaralardandır⁶³⁵.

İkdam gazetesinin haberlerinde ise gazetenin harp sahasında bulunan muhabirlerinden aldığı son dakika haberleri yayınlanmıştır. “Muharreri Askeriyemizin Mütalaası” başlıklı haberde yer alan bilgilere göre, Yunanlıların cephe hattını uzatarak ne umduklarına dair bazı değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Buna göre Sakarya Meydan Muharebesi pek uzun, hemen hemen 80 kilometre bir cephe üzerinde başlamıştır. Gazete “Biz Sakarya harbi başlamadan evvel milli ordunun Sakarya gerisinde merkezi vaziyette toplanarak muhtelif kollardan ilerleyen Yunan ordusu karşısında geniş hatta yayılmasını bekliyorduk” cümlesi ile muharebelerin başındaki düşüncelerini ifade etmiş, muharebelerin gelişimine ve muhtemel sonuçlarına dair ise şu bilgileri paylaşmıştır:

Bu geniş hat boyunca Yunan taarruzlarına karşı mukabil taarruzlarda bulunarak bir müdafaa harekâtı yapmasını umuyorduk. Yani ordumuzun hem müdafaa hem taarruz ile Ankara’yı muhafazaya çalışacağını sanıyorduk. Muharebelerin başında Yunan ordusu birkaç koldan doğruca Sakarya Cephesi’ne taarruz ederken kuvvetli bir kuşatma kolu ile de milli orduyu sol cemahtan çevirmek üzere Göksu istikametinde taarruz etmişti. Milli ordumuz da her iki kolda müdafaa mecbur kalınca muharebeler tahmin ettiğimiz üzere 80 kilometrelik bir alana yayıldı. Günlerce devam eden kanlı muharebelerden sonra bir netice alamayan Yunan Başkumandan zabıtlarına ordunun bütün kuvvetlerinin kuşatma hattına sevk olunması emrini vermiştir. Bu durum harbin doğuya doğru uzanmasına neden olmuştur. Yunan Başkomutan bu şekilde cepheyi uzatarak milli orduyu parça parça imha etmek istemiştir. Sakarya Meydan muharebesi henüz neticelenmemiştir. Bu meydan muharebesinin hedefi Ankara’dır. Yunan ordusu orayı işgal edebilirse ancak o zaman Sakarya Meydan Muharebesi’ni neticelendirmiş olacaktır⁶³⁶.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin haberlerinde ise her zamanki gibi milli duyguları harekete geçiren unsurlara rastlamaktayız. Gazete haberlerine, Yunanlılara esir olmamak için son

⁶³⁵ *Hakimiyeti Milliye*, 4 Eylül 1921, N: 282.

⁶³⁶ *İkdam*, 4 Eylül 1921, N: 8789.

nefere, son kurşuna ve son mermiye kadar harp etmek mecburiyetindeyiz, sözleri ile başlamıştır. “Mecruh Gazilerimiz” başlığı ile yayınladığı haberin içeriğinde ise cephe hattında yaralanan askerlerimizin bir an önce harp sahasına geri dönebilmek için henüz tedavileri tamamlanmadığı halde hastanelerden kaçtıklarını ifade etmiştir. Haberde yer alan ifadelere göre, Ankara hastanesinden firar ederek elleri ve başları sargılı olduğu halde cepheye koşan kahramanlarımız vardır. Kırk tane yaralı askerimiz Yunanlıların cepheye yeni askerler taşıdığı haberini almaları üzerine bölgeye giden trenlerden birine binerek cepheye dönmüşlerdir. Ayrıca “Yola Geliyorlar” başlıklı yazıda, Yunan basınının Türklerin çekilme harekâtından sonra kaybettiği yerleri tekrar almaya başladığını ifade ettiklerini yazmıştır.

Gazetenin muharebelere dair haberlerinde verilen genel bilgilere göre düşman, o kadar zayıf vermiştir ki, yorgun ve bitap bir haldedir. Ordumuz ise Sakarya nehrinin doğusunda ilk hat mevzilerini kanlı muharebelerden sonra terk ederek ikinci hatta çekilmek suretiyle cephe hattını yenilemiştir. Bu durum Yunanistan’da muazzam ve şatafatlı bir zafer olarak gösterilmek istenmişse de yalancının mumu yatsıya kadar yanmıştır. Çünkü Yunan gazeteleri son haberlerinde ordumuzun mağlup bir vaziyette olmadığını, aksine ikinci hatta daha da şiddetli ve düzenli bir şekilde savaşarak üstünlüğünü koruduğunu Yunan halkına duyurmuştur. Ayrıca gazeteye göre ordumuzun birinci hattan ikinci hatta çekilmesi düşman askerlerinin başarısı değil, Başkomutan’ımızın muazzam planının sonucudur. Çünkü bu çekilme harekâtı planlı bir çekilme olup, Yunan askerilerine kurulmuş bir tuzaktır. Ordumuz yenilmiş olsaydı, Yunan askerleri ikinci hatta kadar takip harekâtı ile ordumuzu imha etmek için takip etmek durumunda olurlardı. Halbuki düşmanın bunu yapacak gücü kalmamıştır. Düşman, Çal dağı ile Ilıcasu-Katrancı deresi hattında yani ilk mevzilerimizle ikinci mevzilerimiz arasındaki bölgede çok muhtemel bir mukabil taarruzumuzla mağlup ve perişan olacağından korkarak takipten vazgeçmiştir. Gazete üstelik dün aldığını ve güvenilir olduğunu iddia ettiği bir diğer habere göre ise milli ordumu Çal dağı eteklerinden Yunanlılara karşı bir mukabil taarruz yapmaya başladığını bildirmiştir. Ordumuz bu ilk taarruzun sonucu olarak Yunanlıları birkaç kilometre geri atmıştır. Düşman takviye kıtaatı olarak bulunduğu mevkillerde tutunmak istemişse de kıtaatımız taarruzlarına devam etmiştir. Türk askerinin karşı taarruzlara başlaması ile bir düşman alayının esir, diğer bir alayının da imha edildiği gazetenin ortaya attığı iddialar arasındadır⁶³⁷.

⁶³⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 4 Eylül 1921, N: 85-3113.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi daha önceki nüshalarında yayınlamaya başladığı Amerikan Associated Press gazetesi muhabirinin Sakarya Meydan Muharebesi ile ilgili röportajlarını yayınlamaya 4 Eylül 1921 tarihli nüshasında da devam etmiştir. Amerikalı yabancı bir muhabirin gözünden muharebelerin en şiddetlendiği zamanda Ankara’da hâkim olan siyasi ve askeri ortamı daha iyi analiz edebilmemiz için bu muhabirin yazdıkları önemlidir. Tercüman-ı Hakikat gazetesi “Ankara’da Büyük Millet Meclisi’ni Ziyaret” başlığı verdiği haberlerde ilk olarak Associated Press gazetesi muhabirinin Büyük Millet Meclisi’ni de ziyaret ettiği bilgisine yer vermiştir. Haberin içeriğinde muhabirin iki sene içinde ikinci defa Anadolu’yu ziyaret ettiğini söylediği ifade edilmiştir. Habere göre birinci ziyareti sırasında Sivas’ta Hukuk-u Milliye Beyannamesi ile Misak-ı Milli’nin tartışılmakta olduğunu ifade etmiştir. Muhabir şimdi ise Sakarya’da bulunduğunu ve yine çorak arazi ve tarlalarda uğraşan aynı köylüleri, hazin manzaralı aynı şehirleri ve kasabaları gördüğünü ifade etmiştir. Haberi devamında muhabirin dilinden aktarılan ifadeler şu şekilde devam etmektedir:

Mamafih mahiyet cephelede vaziyet tamamıyla ve külliye değiştirilmiştir. Anadolu’daki askeri ve siyasi hava tamamen değiştirilmiştir. Türkler vatanları olan bu toprakların kapısını herkese açmıyorlar. Bu toprakların kapısı benim gibi yabancılara ancak has niyetimizi gösterdikten sonra açılır. Ancak o zaman istediğimizi yapabilir ve istediğimiz yere gidebiliriz. Bu ziyaretim sırasında Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal Paşa, Halide Edip Hanım, Yusuf Kemal Bey ve sair zevatı siyasiye tarafından kabul edildim. Bunlarla saatlerce konuştum. Zaten kendilerini iki sene evvel Sivas’ta tanımıştım. Muhataplarım bugünde bana o zamanki beyanatlarını tekrar ediyorlar. Yurtlarının ve milli mevcudiyetlerinin müdafaası için çarpıştıklarını ne eksik ne de ziyade bir şey istemediklerini, söylüyorlar. Garip olan şey muhataplarım Amerika tarihi hakkında teferruatlı bilgilere sahipler. Millî Mücadeleleri ile Amerika bağımsızlık savaşını birbirine benzetiyorlar. Yusuf Kemal Bey bir keresinde bana dedi ki: Yeni üniformaları, yeni çizmeleri ne yapacağız? Ordularımız iyi teçhiz edilmemiştir. Eski ayakkabıları giymektedirler. Fakat kalpleri vatan için atmaktadır. Davaları ise haktır. Harbi biz istemedik. Mağlubiyetimizi mukabil olarak bu eski Osmanlı topraklarını kendi mukadderatına terk ettik. Mağlubiyetimizi mukabil bizden daha ne gibi karşılık isteyebilirler. Bolşeviklere gelince Türklerin bunlardan silah ve mühimmat aldıkları doğrudur⁶³⁸.

Akşam gazetesi ise “Yunan Lekesi” balıklı bir yazı ile başyazarı Necmettin Sadık Bey’in Dünya Savaşı’ndan sonraki süreçte yaşananlara dair düşüncelerini paylaşmıştır.

⁶³⁸ Tercüman-ı Hakikat, 4 Eylül 1921, N: 14519.

Yazıda İtilaf Devletlerinin şuurunu kaybetmiş olduğundan bahsedilerek bu devletlerin yüzlerce yıllık devletlerarası hukuku hiçe saydıkları ifade edilmiştir. Yazar bu konuda “Harb-i Umumi’den sonra düşmanlarımızın şuurlarına biraz hanel gelmiş olmalı ki, Avrupa siyaseti deli gibi sağa sola çarparak doğru bir istikamet takip etmeden ilerliyor” ifadesini kullanmıştır. Haberin detaylarına göre, eskiden devletler arsındaki siyaseti oluşturan birtakım kaideler vardı. Galip ve mağlup devletler birbirleri ile devletler hukuku denilen birtakım kanunlar çerçevesinde münasebette bulunurlardı. Fakat Harb-i Umumi’den sonra bizim için bu kaideler hiçe sayıldı. Almanların kaybettiği savaş nedeniyle bizim de ülkemiz işgale başlandı. Yazıda bu bilgilerden sonra Yunanlıların ülkemize sokulmasının ülkeler arası hukuka aykırı olduğu ifade edilerek, müttefiklerin desteği ile Yunan ordusunun ülkemizi tamamen ele geçirmek istediğini belirtmiştir. Bu amaç doğrultusunda bu ordunun İtilaflar tarafından donatılıp Anadolu’ya yollandığı yazılmıştır. Başyazar sözlerinin sonunda ise bütün bunlara rağmen Millî Mücadele hareketinin haklı olduğu yolda zafere ulaşacağına inandıklarını ifade etmiştir. Gazetenin “Rusya’nın Karadeniz Sahillerimize Gelecekmiş” başlıklı yazısında ise Fransız basınında çıkan bazı haberlere yer verilmiştir. Bu haberde aktarılan bilgilere göre, Paris basınında Rus filusunun Karadeniz sahillerindeki Türk limanlarına gelmek üzere hazırlandığı ve filonun Türk sahillerini her türlü ihraç harekâtına karşı müdafaa edeceği ifade edilmiştir⁶³⁹.

Peyam-ı Sabah gazetesi, İstanbul ahalisine Sakarya hattındaki muharebelerde Türk ordusunun Anadolu içlerinde daha doğuya çekilerek ikinci hat savunmasına başladığını duyurmuştur. “Polatlı-Çal Dağı Hattı Müdafası” başlığı ile aktarılan haberde, Türk ordusunun çekildiği hatlarda ikinci büyük bir muharebenin vuku bulmasının muhakkak olduğu ifade edilmiştir⁶⁴⁰.

İstikbal gazetesi ise 4 Eylül 1921 tarihine yönelik olarak sayfalarında Yunanlıların iç karışıklıklar sonucunda zor durumda olduğu bilgisini paylaşmıştır. İstikbal’in “Yunanistan Karmakarışık” başlığı altında derlediği haberlere göre, harbin nihayetsiz bir vaziyette devam edip uzamasından usanan Yunan gazeteleri şimdi Yunanistan’ı bu maceraya sürükleyenlerin mesullerini arıyorlar. Yunan gazeteleri birbirlerine hücum ediyorlar. Hükümetçi matbuat hulasaten diyor ki: Yunan milletinin başına bu felaketlere sebep ecnebi kuvvet ve

⁶³⁹ *Akşam*, 4 Eylül 1921, N: 1058.

⁶⁴⁰ *Peyam-ı Sabah*, 4 Eylül 1921, N: 987.

himayesiyle başımıza musallat olan Giritli Venizelos'tur. Venizelos memleketi, milleti ecnebi devletlerin menfaat ve entrikalarına alet etmiştir⁶⁴¹.

2.4.14. 5 Eylül 1921

Yunan Başkomutan Papulas'ın dün Yunan Hükümeti'ne göndermiş olduğu raporlarda, askerlerin Sakarya nehrinin batısına çekilmesi yönündeki fikrini açıkladığını belirtmiştik. Yunan ordusu 4 Eylül 1921 günü yapılan taarruzların da başarısız olması sonrasında 5 Eylül 1921 tarihi itibariyle asıl maksatları olan Sakarya nehrinin batısına çekilme girişimlerini perdelemek amacıyla Türk ordusunun dikkatini başka yöne çekecek bir dizi faaliyette bulunmuştur.

Ankara'ya kadar ilerlemek fikrinden vazgeçen Yunan Başkomutan Papulas en azından Sakarya nehrinin batısındaki topraklarda kalıcı olabilmek için aldıkları bu karar doğrultusunda Atina ile sürekli bir ihtilaf halinde bulunmaktadır. Başkomutan çekilme kararı almış fakat, ordunun nereye kadar çekilmesi konusunda Yunan Millî Savunma Bakanlığı'ndan fikir istemiştir⁶⁴². Bursa'da bulunan Yunan Milli Savunma Bakanı, Başkomutan Papulas'a ordunun çekileceği hattın Başkomutanlık tarafından belirlenmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Yunan Hükümeti bu çekilme hattının muharebelerden önce Eskişehir'de toplanan Harp Meclisi'nde alınan, Ankara'nın ele geçirilmesi amacını tehlikeye atacak bir hat olmaması yönünde hâlâ ısrarcıdır.

Yunan Hükümeti ile cephe hattındaki Yunan askerî erkanı arasındaki bu tartışmalar Yunan Başkomutan Papulas'ın anılarında da yer almıştır. Papulas, Bursa'daki Millî Savunma Bakanlığı'nca yollanan telgraflar hakkında, bunları hükümetin sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinin kanıtı olduğunu belirtmiştir. Korgeneral Papulas cephede olup bitenlerin Yunan Hükümeti'nin umurunda olmadığını düşündüğünü de sözlerine eklemiştir⁶⁴³.

5 Eylül 1921 tarihinde Türk ordusu ise Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın dün yayınladığı, ordu bulunduğu mevzileri kesin surette müdafaa edecektir, emri doğrultusunda Sakarya Muharebelerindeki konumunu korumaktadır. Başkomutanın bu emrinin yanı sıra Batı Cephesi Komutanlığı'nca yayınlanan ve kaybedilen her mevziinin bundan böyle geri

⁶⁴¹ *İstikbal*, 4 Eylül 1921 N: 395.

⁶⁴² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*, Cilt: II, K: V, Kitap: II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 178.

⁶⁴³ *General Papulas'ın Hatıraları*, s. 27.

alınmasını içeren emir doğrultusunda yeni faaliyetlere de girişilmiştir⁶⁴⁴. Bu emir gereğince Türk ordusu düşman birliklerine ilk saldırılarda bulunmak üzere gerekli düzenlemelere başlamıştır. İlk etapta 1'inci Grup'tan 41'inci Tümen Haymana'ya, 3'ncü Grup'tan 23'ncü Tümen Kerim köyüne ordu ihtiyatına alınmıştır. 5'inci Süvari Grubu da küçük birlikler halinde düşman gerilerinde keşifler yapmak ve Sakarya'ya kadar küçük baskınlar düzenlemekle görevlendirilmiştir. Bununla beraber Süvari Grubu büyük kısmıyla da ordu sol kanadını korumak ve yakından muharebeye katılmaya hazır bulunmak ile görevlendirilmiştir⁶⁴⁵.

Açıksöz, “Vaziyet-i Harbiye” başlığı ile verdiği haberinde, 5 Eylül 1921 tarihi itibarıyla cephede meydana gelen olayları, “Bugün öğlene kadar yeni vaziyeti bildiren tebliğ-i resmi düşmanın dün öğleden sonra taarruza kalktığını ve geç vakte kadar devam eden bu taarruzun ordumuz tarafından düşmana büyük zayıat verdirerek tard edildiğini bildiriliyor” ifadesi ile okuyucusuna aktarmıştır. Açıksöz, “Eskişehir Yangını Yunan Mühimmat Deposundan Çıkmış” başlıklı haberinde ise daha önce de değindiği Eskişehir'deki yangın konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Buna göre bahsi geçen olayın daha önce söylendiği gibi Yunanlılar tarafından kasıtlı olarak yapılmış olduğu değil, mühimmat deposunda meydana gelen bir kaza sonucunda ortaya çıktığı belirtilmiştir⁶⁴⁶.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin “Dar Ağacına” başlıklı haberinde ise Türk ordusunun sadece cephede değil, ülke içinde de birçok düşman ve hain ile mücadele ettiği konusu üzerinde durulmuştur. Gazete, “Dün cepheden gelen esirler arasından biri daha idam olundu” ifadeleri ile aktardığı haberinde idam edilen kişilerin kimler olduğu bilgisini paylaşarak, kişilerin daha önce Anadolu topraklarında Osmanlı bayrağı altında Türkler ile birlikte yaşadıkları halde Yunan işgali ile vatana ihanet ederek Yunan ordusunda görev alan Rumlar olduğunu belirtmiştir⁶⁴⁷.

Bu dönemde vatana ihanet eden Rumlar yakalandıktan sonra Yunan askerlerinden ayrılarak İstiklal Mahkemelerine gönderilmiştir. İşgaller başladıktan sonra Yunan ordusuna katılarak buldukları bölgelerde Türklere zarar veren Rumlar, İstiklal Mahkemelerinde yargılandıktan sonra diğer Rum ahaliye de ibret olması için idam edilmiştir. Yunan

⁶⁴⁴ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2548.

⁶⁴⁵ Baki Vandemir, a.g.e., ss. 68-69.

⁶⁴⁶ Açıksöz, 5 Eylül 1921, N: 275.

⁶⁴⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 5 Eylül 1921, N: 283.

askerlerinden esir alınanlar ise Rumlardan ayrı olarak savaş esiri muamelesi görmektedirler. Gazetenin harp sahasındaki muhabirlerden aldığı bilgileri aktardığı haberinin içeriğinde ise şu bilgiler yer almaktadır:

Muhabiri mahsusamız bugün taraflar arasında topçu atışı ve keşif kıtaatımızın faaliyetinden başka cephedeki sükûneti bozacak bir hareket olmadığını aktarmaktadır. Öğleden sonra düşmanın sağ cenahında yeniden bir hareketlenme olmuş ve bu hareketler de tard edilmiştir. Düşman tam on gün durmaksızın gece ve gündüz hücum ettikten ve en güzide kuvvetlerini kâh ihata kâh cephemizi yarmak uğrunda israf ettikten sonra maksadına ve hedefine vasil olamadan harbin on birinci günü bitap düşmüştür. Bize düşmanın bitap düştüğünü gösteren en birinci sebep, bazı mevzilerimizi ele geçirmiş olmasına rağmen buralarda tutunup hareketini daha ileri götürememiş olmasıdır. Geçen hafta yirmi dört saat gece ve gündüz düşmanın taarruzlarından bahsediyorduk, ancak bugün durum değişmiştir ve cephelerde sükûnet vardır.

Gazetenin “Yunan Karargâhında Bir Esrarengiz Olay” başlığı ile servis ettiği haberlerde ise Anadolu’daki Yunan Başkomutanlık ordugahındaki üst düzey Yunan Komutanlar arasında kavga çıktığı ve olayın giderek büyüdüğü bilgisi aktarılmıştır. Habere göre, Yunan Karargâh-ı Umumiyesindeki kavgaların muhakkak olduğunu temin eden haberler gelmiştir. Bu kavga giderek garip bir hal almaktadır. Yunan ordusunda yüksek rütbeli bir zabitanın maktul düştüğü, sekiz yüksek rütbeli zabitanın de yaralandığı bilgisi aktarılmaktadır. Hatta Yunan vapurları matem bayrakları çekmişlerdir. Ölen büyük zabitanın Papulas olduğuna dair de bir şayia mevcuttur⁶⁴⁸. Gazetenin cephede bulunan özel muhabirinden alarak verdiği Papulas’ın öldüğü haberi, diğer gazetelerde yer almamakla birlikte Hakimiyet-i Milliye’nin diğer sayılarına da yansımamıştır.

İkdam gazetesinin 5 Eylül günü yayınlanan nüshasında, bir öndeki sayfada verdiğimiz Hakimiyet-i Milliye gazetesi ile benzer haberler yer almıştır. Haberin içeriğinde Yunanlıların işgal altında bulundurdıkları Bursa’daki İslamları çıkarıp yerlerine kendi mecruhlarını yerleştirdikleri bilgisi yer almıştır. Bu haber ile gazete Bursa’da Yunanlıların kalıcı bir işgal girişimi yaptıklarının kanıtlanmış olduğu iddiası ortaya atılmıştır. Gazetenin adı geçen haberinde, “Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerdeki halkı zorla buralardan çıkarıp evlerine arazilerine ve mallarına el koyarak, bölgedeki Türklük yapısını yok ettikten sonra Rum nüfusunu buraya hâkim kılmak amacını gütmektedirler” ifadesi kullanılmıştır⁶⁴⁹.

⁶⁴⁸ A.g.g., N: 283.

⁶⁴⁹ *İkdam*, 5 Eylül 1921, N: 8790.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin ise bugüne yönelik nüshasında, “Yunanlılar Bu Askerlerle Mi Muzaffer Olacak” başlığı ile İngiliz Daily Telgraf gazetesinin 30 Ağustos 1921 tarihli nüshasında yer alan bir haber incelenmiştir. Buna göre İngiliz Daily Telgraf gazetesinin Eskişehir muhabirinden aldığı haberlerde bir Yunan askerinin beyanı yayınlanmıştır. İngiliz gazetesine konuşan Yunan askerinin beyanatında ifade ettikleri, İngiliz basını tarafından Yunan ordusunun içinde bulunduğu aciz durumun göstergesi olarak algılanmıştır. İngiliz basınına göre Yunan ordusunun bu askerler ile zafer elde edemeyeceği bir kez daha anlaşılmıştır⁶⁵⁰.

Anadolu’da Yeni Gün gazetesinin 5 Eylül 1921 günlü haberlerine baktığımızda ise gazetenin dün gece son dakikada elde ettiği birkaç istihbarat bilgisini neşrettiğini görmekteyiz. Son dakikada alınan bu bilgilere göre dün gece cephedeki en son vaziyette sükûnet hali devam etmektedir. Düşman son derece bitap bir vaziyettedir. Düşmanın bir süre dinlendikten sonra talihini tekrar denemesi muhakkaktır⁶⁵¹.

Tercüman- Hakikat gazetesi de cephedeki harp muhabirleri vasıtası ile elde ettiği haberleri muharebeler hakkında yabancı basında çıkan haberler ile birleştirerek okuyucularına aktarmaya çalışmıştır. “Muharebenin İki Günden Beri Tekrar Başladığı Bildiriliyor” başlığı ile yayınlanan haberlerde Yunan gazetelerinin Polatlı havalisinde, Çal dağı civarında iki günden beri şiddetli meydan muharebelerinin devam ettiğini bildirdikleri ifade edilmiştir. Yunan basınında yer alan ifadelere göre, Türkler şiddetli mukavemet gösteriyorlar. Yunan kaynaklarına göre, Gordiyon bölgesinde şiddetlenen muharebelerin iki üç gün daha sürebileceği ifade edilmektedir. Gazete “Mükemmel İhtiyat Ordularımız Geliyor” başlıklı haberinde ise Sakarya hatlarında mücadele eden ordunun Anadolu’da kurulan yeni birlikler ile takviye edilmeye devam ettiğini aktarmıştır. Gazeteye göre bu yeni kuvvetlerin orduya katılması ile ordumuzun zafere daha da çabuk ulaşacağı düşünülmektedir. Habere göre yeni gelen birliklerin çoğu başta öğretmenler olmak üzere nitelikli askerlerden oluşmaktadır.

Tercüman-ı Hakikat 5 Eylül 1921 tarihli nüshasında Sakarya Meydan Muharebesi’ne yönelik haberlerine devam ederek, “Ordumuz Çelik Gibi Kuvvetli ve Mukavimdir” başlığı altında Türk askerî erkanından birisi ile muharebelere yönelik gerçekleştirdiği söyleşiyi

⁶⁵⁰ *Tevhid-i Efkâr*, 5 Eylül 1921, N: 86-3114.

⁶⁵¹ *Anadolu’da Yeni Gün*, 5 Eylül 1921, N: 317.

okuyucuları ile paylaşmıştır. Haberin detaylarına göre, askeri ricalden mühim bir kişi kesin neticenin on beş güne kadar anlaşılacağını söylüyor. Sözü edilen askerin söylediklerine göre son harpler ispat etmiştir ki, herhangi bir ordu için en büyük muvaffakiyet hızlı bir şekilde manevra yapabilme kabiliyetine sahip olmasıdır. Sürekli hareket halinde olan ordu sağa sola manevra yaparken bozulmuyor ve düzensizlik göstermiyor ise bu ordu için muzafferiyet muhakkak demektir. Anadolu ordusu da böyle bir ordudur. Gazete bu kişinin aktardıklarına dayanarak askeri vaziyetimizin gayet iyi olduğu sonucuna varmıştır. Son Yunan taarruzu gerçekleşmeden önce düşmanı pek güçlü zannettiklerini belirten asker şimdi ki durumda ise ordumuz ile Yunan ordusunun gerek adet gerekse teçhizat itibariyle hemen hemen aynı seviyede olduğunu söylemiştir. Askere göre eğer böyle olmasaydı, Yunan ordusu Kuva-yı Milliye'yi bir kenarda sıkıştırır ve mahvederdi. Düşman buna kesinlikle muvaffak olamamıştır. Anadolu kuvvetleri mahirane hareket ederek düşmanın yarma ve ihata hareketlerini tamamen sonuçsuz bırakmıştır. Bir haftadan fazla süren meydan muharebesiyle de düşmanın bariz bir üstünlüğe malik olmadığı görülmüştür. Gazete, konuşmanın sonuna doğru mülakat yapılan askerin, “Biz düşmana karşı yeni muvaffakiyetler elde ettiğimiz takdirde Yunanlılar umumi bir ric'ata geçeceklerdir. 15 gün sonra zaferin kimi seçmiş olacağını göreceğiz” ifadesi ile ordunun kendine olan güvenini ortaya koyduğunu söylemiştir⁶⁵².

Akşam gazetesi ise “Yunan Ordusu Artık Harp Etmek İstemiyor” başlıklı haberi ile Yunan askerlerinin muharebe etmekten bıkmış olduğunu ifade etmektedir. Gazete daha önce bahsettiğimiz, Yunanlıların Sakarya nehrinin batısına çekilme konusundaki kararlarını sayfalarına taşıyarak bu haberi İstanbul halkına müjdelemiştir. “Düşman Karargâhı Ric'atten Bahsediyor” başlığı ile aktarılan haberde, cephe hattında Yunan birliklerinin çözülmeye başladığı ve ordumuzun taarruz girişimlerinde bulunduğu ifade edilmiştir. Gazete cepheden almış olduğu son dakika haberlerini ise “Çal ve Çaylık Dağlarında Düşmanın Uğradığı Mukavemet” başlığı ile vermiş ve muharebelerin Çal dağı- Polatlı arasında devam ettiğini belirtmiştir⁶⁵³.

6 Eylül tarihli gazetelerden İstikbal gazetesi ise “Kükreyen Türk Varlığı Düşmanın Son Kat'i Taarruzlarını Da Kırdı ve Dağıttı” başlığı ile okuyucularına aktardığı haberde Sakarya hattında düşman askerlerinin giriştiği bütün askeri faaliyetlerin ordumuz tarafından

⁶⁵² *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Eylül 1921, N: 14520.

⁶⁵³ *Akşam*, 5 Eylül 1921, N: 1059.

başarısızlığa uğratıldığı bilgisi yer almıştır. Haberde yer alan bilgilere göre Yunanlılar, Kütahya-Eskişehir taarruzunda yaptığı gibi bu defa da ordumuzu çevirme manevrasıyla mağlup veya hiç olmazsa ric'ata mecbur etmek gibi bir gaye takip ediyordu. Yunan ordusu birinci taarruzunda ordumuzun yaptığı ric'at harekâtından dolayı şımararak dinç ordumuzun dağıldığı vahametine kapılmıştır. Bu gelişme üzerine Yunanlıların “serseri” Kralı ve onun Erkan-ı Harbiye'si Ankara ovalarına yayılarak milli orduyu faaliyetten kolayca düşürebileceğini sanmıştır. Bu nedenle de kat'i netice için ordularının ağırlığını Sakarya ovasına sevk etmiştir. Fakat iş aksi zuhur etti. Kuvvetten düştüğü zannedilen milli ordu, her zamankinden daha kuvvetli olarak karşılarna çıkınca Kralları İzmir'e, Atina'ya telgraflar yağdırarak imdat kuvvetleri istedi. Ayrıca cephe civarında bulunan bütün ihtiyat kuvvetlerini de harbe sokarak bu taarruzlarına devam etti. Yunanlılar, Anadolu'da Türk varlığına son vermek için sekiz-on gün zarfında sağdan soldan hasta, yaralı, sakat, kör, topal, ne buldularsa toplayabildiklerini “ki bunlar bekledikleri yardımcı kuvvetleri idi” cepheye getirdiler. Nihayet eylülünden itibaren yeniden akıllarınca kat'i ve son taarruzlarını başlattılar. Kim bilir bunu ne büyük ümitle yaptılar. Fakat dün aldığımız haberlere nazaran bu son ümitleri de Türk seciyesine çarparak dağıldı⁶⁵⁴.

2.4.15. 6 Eylül 1921

Yunan Ordusu, Başkomutan Papulas'ın dünden itibaren yayınladığı emri gereğince gün boyunca bütün tahkim noktalarındaki mevzilerini tahkim etme ile uğraşmıştır⁶⁵⁵. Daha önce 2'nci Kolordu Komutanı tarafından 1'inci Kolordu Komutanlığı Karargâhı'na yollanan ve bugün dönen irtibat subayının ilgili komutana söylediklerine göre, 1'nci Kolordu'nun 1'nci Tümen'inde 3 bin muharip erin saf dışı kaldığı, 2'nci Tümen'inde ise işe yarar, ancak 3 bin muharip erin kaldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde ordu karargâhından 2'inci Kolordu Karargâhı'na dönmüş bulunan bir Yüzbaşı, Başkomutan Papulas'ın Milli Savunma Bakanı'na yolladığı bir muhtıradaki harekâtın devamına karar verildiği takdirde, Türk ordusunun sol kanadından yapılması düşünülen bir kuşatma harekâtının uygulanacağını, aksi halde ordulara Sakarya gerisine çekilme emrinin verileceğini bildirdiği haberini getirmiştir. Yunan Milli Savunma Bakanı da Yunan Başbakanı'na verdiği raporda, Küçük Asya Ordusu

⁶⁵⁴ *İstikbal*, 5 Eylül 1921, N: 395.

⁶⁵⁵ Prens Andrea, a.g.e., s. 137.

Başkomutanı'nın, ordunun hareket tarzı hakkında hükümet kararının orduya tebliğini istediğini bildirmiştir⁶⁵⁶.

Türk ordusunda ise gün boyu genel vaziyet, birliklerin buldukları mevzileri kesin olarak savunmak için tahkimat işlerine ağırlık vermesi şeklinde devam etmiştir. Bununla beraber, Yunan ordusunun iki üç gündür durgun hareketi karşısında 2'nci ve 4'üncü Gruplar karşı taarruz hazırlıklarıyla uğraşmıştır.

Yunanlıların son zamanlarda yaptıkları faaliyetlerin gerçek amaçlarını ortaya çıkarmak amacıyla 5'inci Grup, ordu sol kanadında kalarak Sakarya'ya kadar keşif ve baskın işleri ile Mürettep Kolordu ise Fettahoğlu köprüsü doğrultusunda baskın ve keşif harekâtı ile uğraşmıştır. Ayrıca Batı Cephesi Komutanlığı tarafından bütün birliklere gönderilen cephe emirlerinde düşmana karşı gece baskınları yapılarak düşmanın çekilip çekilmediğinin ortaya çıkarılması ve müsait ortam olursa düşmandan esir elde edilmesi görevi verilmiştir⁶⁵⁷.

Mustafa Kemal Paşa 6 Eylül 1921 tarihli harp raporunda, üç günden beri en çok hareketliliğin yaşandığı mıntıka olan 4'üncü Grup cephesinde düşmanın aralıklı topçu ve piyade ateşlerine devam ettiğini bildirmiştir. Bununla birlikte bölgedeki askerlerimizin karşı taarruzları neticesinde Yunan askerlerinin güneybatı yönünde çekilmiş olduğunu belirtmiştir⁶⁵⁸.

Mürettep Kolordu Komutanı Kâzım Bey, 6 Eylül 1921 tarihi itibariyle Sakarya Meydan Muharebesi'nde her iki ordunun genel durumunu şu ifadeler ile özetlemektedir:

Düşmanın gerilerinde batıya doğru, dikkati çekecek derecede fazla hareket gördüm. Bu faaliyetin, yaralıların geriye nakli, erzak ve cephane kayıplarının giderilmesi, taarruz eden kıtaların yeniden tertip ve tanzimi gibi, genel olarak büyük taarruzlardan sonra cephe gerilerinde tabî olan faaliyetlerden ibaret olduğu açıktı. Bununla beraber, belirli bir telâş müşahede ediliyordu. Biz, muharebe kayıplarını mümkün olduğu kadar gideriyorduk. Fakat kaynaklarımız zengin olmadığından, bazı toplarımızı mühimmat eksikliğinden dolayı muharebe hattının gerisine gönderdik. Piyade cephanesinden de sıkıntı çekmeye başlamıştık. Geriden gelen yardım, kıtalarımızın eksikliklerini karşılayacak yeterlikte değildi. Bazı taburların mevcutları o kadar azalmıştı ki, muharebe süresinde bu taburları kaldırmak mecburiyeti hasıl olmuştu. 200 silahlı askeri olan taburlar dolgun mevcutlu sayılıyorlardı. Bununla beraber Yunanlıların durumu bizden daha parlak değildi. Gerçi onların ikmal kaynakları zengin ve nakil vasıtaları boldu. Fakat

⁶⁵⁶ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., s. 185.

⁶⁵⁷ A.g.e., ss. 185-186.

⁶⁵⁸ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 50.

muharebenin tahminlerinin üstünde uzaması ve pek şiddetli mukavemetlere maruz kalarak insan, malzeme ve hayvan kaybına uğramaları, onları şaşkırtmış ve planlarını bozmuştu. Aldığımız esirler her şeyden evvel bir parça ekmek istiyorlardı. Esirlerin ifadeleri ve görünüşleri, bize düşmanın genel durumu hakkında lâzım gelen bilgiyi elde etmeye yetiyordu. Düşman tamamen ezilmiş ve geri ile irtibat teşkilâtı bozularak işlemez bir hale gelmişti⁶⁵⁹.

Türk basınında 6 Eylül 1921 tarihinde çıkarılan gazetelere baktığımızda, Mürettep Kolordu Komutanı tarafından kullanılan ifadelere benzer ifadelerin gazetelerde de kendisine yer bulduğunu görmekteyiz. Açıksöz gazetesi bugüne dair haberlerine ilk olarak dün akşam yayınlanmış olan resmi tebliğe yer vererek başlamıştır. “Yakında Mühim Başarılar Alacağız” başlığı ile verilen haberde son birkaç gündür olduğu gibi düşman taarruzunun tamamıyla kırılmış olduğu bilgisi yer almıştır. 6 Eylül 1921 sabahı alınan resmi tebliğde ise düşmanın dün öğleden sonra yine taarruz etmiş olduğu ve bu girişimlerinde sonuçsuz bırakıldığı bilgisi paylaşılmıştır. Millî Mücadele boyunca bir nev’i Ankara Hükümeti’nin resmi yayın organı gibi faaliyet gösteren Açıksöz gazetesi, bugüne yönelik haberlerinin devamında Mustafa Kemal Paşa tarafından yeni bir seferberlik emrinin yayınlandığını da halka ilan etmiştir. Söz konusu haberin içeriğinde “1297, 1298, 1299 Doğumlulara” başlığı ile “Kutsal amacımızın gerçekleşmesi ve düşmanı her gün bozguna uğratan ordumuzun takviyesi için 1297, 1298, 1299 doğumlular hızlıca silah altına davet olunacaktır” ifadesi yer almıştır. Haberde orduya katılma konusunda ne kadar hızlı olunursa zaferin de o kadar çabuk kazanılacağına değinen gazete, celp hazırlıkları için bu kişilere 9 Eylül 1921 tarihine kadar müsaade edildiğini bildirmiştir.

Açıksöz gazetesinde “Yunan Askerleri Firar İçinde” başlığı ile verilen haberde ise Yunan Harbiye Nazırlığı’ndan yapılan bir açıklamaya göre, Yunan ordusundan firar edenlerin normal askerlik sürelerine ek olarak altı ay boyunca zorunlu olarak ek askerliğe tâbi tutulacakları yazılmıştır. “Yamama Taarruzu” başlıklı makalede ise dün yapılan muharebelere dair detaylı bilgiler paylaşılmıştır. Habere göre Yunanlılar, 5 Eylül’de öğleden sonra oldukça mühim kuvvetler tahsis ederek cephenin merkezinden büyük bir taarruz yapmıştır. Böyle bir kuvvetle düşmanın bir-iki kilometre olsun ilerlemesi lazımdır. Hâlbuki bir karış ilerleyememiş ve bu taarruz pek kolay sonuçsuz bırakılmıştır. Düşmanın yaptığı bu son taarruz cephenin diğer bölgelerinden hissedilmeyecek şekilde planlanmıştır. Düşmanın

---

⁶⁵⁹ Kazım Özalp, a.g.e., ss. 202-203.

bu taarruzu diğerk birliklerden getirdiği askerleri merkeze yığarak yapmasından dolayı bir yamama taarruzudur. Haberin devamında Yunanlıların muharebelerde bu tür faaliyetlere girişmesi şu ifadeler ile nitelenmiştir: “İşte düşmanın işi nihayet buna döküldü. Ve işte düşman buna dökülecek kadar bittiği içindir ki yakında müjdeli haberler almaya başlayacağız. Ve biz de artık düşmanın ne hale geldiğini epeyce bildiğimiz için bu müjdenin verilmesini gün değil, saat sayarak bekliyoruz⁶⁶⁰.”

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin haberlerinde “Yaralı Kahramanlar” başlığı ile daha önce diğerk gazetelerde değindiğimiz bir habere yer verilmiştir. Buna göre hastaneden çıkan kahramanlarımız birkaç gündür halkın arasında dolaşmaktadır. Caddelerde parklarda omuzlarının üzerlerine iliştirdikleri ceketleri ve boyunlarına asılı mecruh kolları ile halkın arasındadırlar. Sakarya müdafaasının yaralı kahramanlarının yürüyüşlerinin asaleti ve duruşlarının vakur sükuneti hiç cepheden gelmiş gibi değildir. Yüzlerine dikkatlice bakıldığında kahramanlıkları görülebilir.

Gazetenin “Refet Paşa Hazretleri Ordumuz Muzafferdir Diyor” başlığı ile verdiği haberde ise Milli Savunma Bakanı Refet Paşa’nın cephelerde son dönemlerde artan başarılı faaliyetler üzerine Büyük Millet Meclisi’ne verdiği beyanatu yayınlamıştır. Haberin detaylarına göre, dün Büyük Millet Meclisi’nde akşama doğru büyük bir hareket ve heyecan yaşanmıştır. Herkes muharebelerin yaşandığı cepheden meclise dönen Milli Savunma Bakanı Refet Paşa’nın izahatını beklemektedir. Refet Paşa akşamüzeri saat altıya doğru meclise gelmiş, içtima salonunda toplanmış olan milletvekillerine askeri vaziyet hakkında izahatta bulunmuştur. Yarım saat sonra dışarı çıkan azaların yüzlerinde beliren sevinç, Müdafaai Milliye Vekilimizin kahraman ordumuzun muvaffakiyetine dair güzel haberler getirdiğini göstermektedir.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde “Beylikköprü’deki Düşman Taarruzu Akametle Neticelendi” başlığı ile verilen haberde ise düzenli olarak sunulan cephedeki harp muhabirinin göndermiş olduğu istihbarat haberleri yayınlanmaya devam etmiştir. Muhabirin bildirdiklerine göre, düşmanın dün fecirle beraber başlayan keşif harekâtı öğleye doğru Beylikköprü’nün doğusu ve güneydoğusu istikametlerinden mevzilerimize karşı taarruz hareketine dönüşmüştür. Bu taarruzun merkez sıkleti bilhassa şimendifer yolunda kuzeyinde inkişaf etmiştir. Muharebe geç vakte kadar devam etmiştir. Düşmanın bu mıntıkada üç firka

⁶⁶⁰ Açıkşöz, 6 Eylül 1921, N: 276.

kadar bir kuvvetle işe giriştiği anlaşılmaktadır. Bu taarruzlar kısmen topçu ateşlerimizle dağıtılmış ve kısmen piyade ve makineli tüfek ateşimiz ile büyük zayıat verdirilerek geri atılmıştır. Bazı mühim noktalarda ise düşman, göğüs göğüse vaki olan muharebelerde kahramanlarımız süngüsü ile perişan edildi⁶⁶¹.

İkdam gazetesi 6 Eylül 1921 tarihli haberlerinde “Meydan Muharebesinin İkinci Safhası” başlığı ile muharebelerin yeni bir safhaya geçtiğini okuyucularına duyurmuştur⁶⁶². Vakit gazetesi ise aynı gün çıkardığı nüshasında, “Yunanlılar İki Günden Beri Taarruzlarını Tevkif Ettiler” başlıklı haberi ile iki günden beri cephede Yunan taarruzlarının kesilmiş olduğu bilgisini paylaşmıştır. Habere göre, Sakarya’nın doğusunda on bir gün aralıksız devam eden şiddetli muharebeler nihayet son bulmuş ve Eylül’ün 2’inci gününden beri cephede sükûnet teessüs etmiştir. 3 Eylül ve 4 Eylül tarihli Anadolu tebliğ-i resmileri buna şüphe bırakmamıştır⁶⁶³.

Tevhid-i Efkâr gazetesinde de İkdam ve Vakit gazeteleri ile hemen hemen aynı içeriğe sahip haberlere yer verilmiştir. Gazete bu bilgilere ek olarak, Doğu Cephesi’nden Batı Cephesi’ne yeni askerler geldiğini bildirmiştir. Muharebelerin geneline yönelik yapmış olduğu değerlendirmelerde ise Yunan ordusunun şimdiye Sakarya boylarında 20 ile 30 bin arasında asker kaybettiği bilgisini paylaşmıştır⁶⁶⁴.

Anadolu’da Yeni Gün gazetesi bugüne dair haberlerinde, “Refet Paşa Hazretleri’nin Beyanâtı” başlığı ile Milli Savunma Bakanı’nın daha önce değindiğimiz beyanatına yer vermiştir. Refet Paşa’nın yeni ve asıl muharebelerin başladığını ifade ettiğini yazan gazete Paşa’nın sözlerine, ordumuz mutlaka galip gelecektir, diyerek son verdiğiine değinmiştir⁶⁶⁵.

İleri gazetesi 6 Eylül tarihli nüshasında Kafkas süvarilerinden Batı Cephesi’ne takviye birliklerin gönderildiği haberini vermiştir. “Takviye Kıtaatımız Cepheye Geldi” başlığı ile aktarılan haberde, Doğu Cephesi’nden Kâzım Karabekir Paşa tarafından gönderilen Kafkas süvarilerinin de harbe dahil oldukları haberi paylaşılmıştır⁶⁶⁶.

İstikbal gazetesi ise bugüne yönelik haberlerini “Artık Her Hadise Yunan İnhidamının Takrip Eylediğini Gösteriyor” başlığı altında okuyucularına aktarmıştır. İlgili

⁶⁶¹ *Hakimiyeti Milliye*, 6 Eylül 1921, N: 284.

⁶⁶² *İkdam*, 6 Eylül 1921, N: 8791.; Hatice Hilal Seyhan, a.g.t., s. 111.

⁶⁶³ *Vakit*, 6 Eylül 1921, N: 1343.; Abdurrahman Yalçınkaya, a.g.t., s. 444.

⁶⁶⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 6 Eylül 1921, N: 87-3115.

⁶⁶⁵ *Anadolu’da Yeni Gün*, 6 Eylül 1921, N: 318.

⁶⁶⁶ *İleri*, 6 Eylül 1921, N: 179-298.

habere göre Yunanlılar kaç gündür resmi tebliğ neşredememiştir. Buradan anlaşılıyor ki Kral Konstantin ve Başkomutan Papulas'ın planları Sakarya'da suya düşmüştür. Gazetenin bir diğer haberinde ise Yunanlıların millet olarak genel karakterine yönelik bir kişilik analizi yapılmıştır. Haberde Yunanlılar hakkında “Bu kadar yaygaracı, pireyi deve eden başka millet yoktur. Bunlar kendi hesaplarına kendi menfaatlerine uygun gelebilecek her hadiseyi o kadar fazla büyütür ki, şeklini o derece tahrif eder ki, işitenler görenler onun gerçekte var olmuş bir hadise olduğuna bir türlü inanmazlar”⁶⁶⁷ ifadeleri kullanılmıştır.

Yeni Adana gazetesi ise Sakarya boyundaki muharebeleri daha önce de birkaç farklı gazetenin haberini aktarırken değindiğimiz gibi, Çanakkale Muharebelerine benzetmiştir. Gazetenin söz konusu haberi “Çanakkale Kahramanlığının Yeniden İcrası” başlığı ile okuyucuya aktarılmıştır⁶⁶⁸.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi “İngilizler Türk Ordusu Esaslı Olduğu İçin Yalnız Düşmanın Mağlup Edilmesiyle İşin Bitmeyeceğini Söylüyorlar” başlıklı haberinde, İngiltere’de basına yansıyan bazı haberleri okuyucusuna sunmuştur. Haberde yer alan bilgilerde İngiliz basınına göre, Kuva-yı Milliye ordusu henüz asıl muharebeye başlamamıştır. Kendisini toparlamak ve Yunan kuvvetlerini mütemediyen hücumla zorlamak için Anadolu’nun içlerine çekmiştir. Türkler şiddetli Yunan taarruzları karşısında mukavemet göstermekle birlikte henüz karşı bir taarruz başlatmamıştır. Yunan ordusu Türkleri burada mağlup etse bile, şark meselesinin bu galibiyet ile kapanmayacağı ortadadır⁶⁶⁹.

Akşam gazetesi 6 Eylül 1921 tarihli nüshasında “Ankara Havalisi Fevkalade Tahkim Edilmiştir” başlığı ile verdiği haberde, ne pahasına olursa olsun Ankara’nın müdafaa edileceğine ve milli ordunun Ankara’yı müdafaa edecek güce sahip olduğuna değinmiştir. Buna göre gazete milli ordunun Ankara’nın müdafaa edebilecek güçte olduğundan emindir. Anadolu’nun vaziyetinde herhangi bir değişiklik yoktur. Gazete haberin detaylarında Londra Koriyera Della Sera gazetesinde, Türklerin Ankara ve çevresini sağlam bir şekilde tahkim ettikleri haberinin yer aldığına değinmiştir. Haberde yer alan bilgiler ışığında İngiliz basınına göre Türkler, ihtiyat kuvvetlerini de cepheye sevk etmiştir. Büyük toplar Ankara’nın müdafaası için şehrin çevresine tahkim edilmiştir.

⁶⁶⁷ *İstikbal*, 6 Eylül 1921, N. 396.

⁶⁶⁸ *Yeni Adana*, 6 Eylül 1921, N: 149.; İbrahim İslam a.g.t., ss. 67-68.

⁶⁶⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 6 Eylül 1921, N: 14521.; İbrahim İslam a.g.t., ss. 67-68.

Gazete “Yunanlıların Hesaba Katmadığı Hakikatler” başlıklı haberiyle ise Yunan basınında yer alan bazı haberleri değerlendirmiştir. Habere göre Yunan gazetelerinde daha birkaç gün evvel uydurma zafer haberleri veren muhabirler, şimdi acı şikayetler ve elim itiraflar yağdırmaya başlamıştır. Yunan muhabirlerinin Türk ordusunun Sakarya’daki tahkimatının Kütahya tahkimatından daha sağlam olduğunu ve bu mevkiinin uzun müddet tahkim edilmeye müsait olduğunu bildirdiklerinden söz eden gazete, “Son muharebelere dair alınan tafsilata göre milli ordunun Sakarya ötesindeki tahkimatı Kütahya ve Eskişehir tahkimatından daha mühimdir” ifadesi ile Yunan basınında çıkan haberleri yorumlamıştır. Gazete “Yunan Taarruzu Şiddet ve Ehemmiyetten Düştü” başlıklı haberinde ise Yunanlıların taarruzun birinci evresinde muvaffak olamadıklarını belirterek, harbin artık ikinci evrede olduğunu ve bu evrede bizim daha üstün olduğumuza değinmiştir⁶⁷⁰.

Peyam-ı Sabah gazetesi ise yaptığı haberlerde bugün itibariyle Yunanlıların Sakarya hattında kesin bir zafer kazanmış olduğuna dair haberlere yer vermiştir. Gazetenin “İhataya Uğraşıyorlar” başlığı ile yayınladığı habere göre, Yunan ordusu Ardıç dağı istikametinde ilerlemektedir. Bu harekâta büyük bir ehemmiyet atfeden Yunanlılar Patris gazetesinin haberine göre, Polatlı’yı da ele geçirmiş durumdadır. Ankara’ya ulaşmaya 45 kilometre kaldığı Yunan resmi tebliğ tarafından duyurulmuştur. Yine Yunan tebliğine göre, Türklerin mukabil taarruz gücü Polatlı’nın batısında kırılmıştır. Türklerden birçok esir, harp malzemesi ele geçirilmiştir. Yunanlılar tarafından İzmir’de çıkarılan Hronos gazetesinin haberine göre ise Türkler, ikinci hat müdafaasında cephesinin yarılması üzerine gayri nizami vaziyette ric’at etmektedir. Yunan gazeteleri, muntazam bir vaziyette Ankara’ya yürüyoruz, diyorlar. Gazetenin “Çal Dağı Civarında” başlıklı haberinde ise cepheye dair Türk kaynaklarından almış olduğu haberler paylaşılmıştır. Bu haberlerde ise Polatlı havalisinde Çal dağı civarında iki günden beri şiddetli muharebeler devam etmektedir. Türkler mukavemet ederken Çal dağını işgal etmek maksadıyla Gordiyon’da üç Yunan fırkası harp etmektedir. Alınan bilgilere göre bu muharebeler iki üç gün daha devam edecek⁶⁷¹.

⁶⁷⁰ *Akşam*, 6 Eylül 1921, N: 1060.

⁶⁷¹ *Peyam-ı Sabah*, 6 Eylül 1921, N: 989.

2.4.16. 7 Eylül 1921

Türk ordusunun yelme birlikleri 6-7 Eylül gecesi boyunca İsmet Paşa'nın emri gereğince Yunan mevzilerine baskınlar düzenlemiştir. Bu amaçla düşman birliklerinin çekilip çekilmediklerini öğrenmek ve gerekli istihbarat bilgisini daha net elde edebilmek için düşman ordusundan tutsak elde etmeye çalışmıştır. Batı Cephesi Komutanlığı tarafından yapılan keşif faaliyetleri neticesinde edinilen bilgilere göre, Yunanlıların bütün cephe boyunca belirli aralıklarla ateşli silahlarla takviyeli zayıf piyade birlikleri bırakarak diğer birliklerini cephe gerilerinde topladıkları belirlenmiştir⁶⁷². Polatlı'nın 20 kilometre kuzeybatısından Haymana'nın 25 kilometre güneydoğusundaki Güzelcekele'ye dek uzanan 85 kilometrelik cephe boyunca yapılan baskınlarda elde edilen bilgilere göre, bazı Yunan birlikleri Polatlı'yı yakından çevreleyen mevzilerini korumaya devam etmektedir⁶⁷³.

Türk Başkomutan tarafından düşman ordusuna karşı keşif amaçlı akınlar yapmakla görevlendirilen 5'inci Kafkas Tümeni mıntikasında ise bu tümene bağlı hücum taburunun gece boyunca el bombaları ve süngülerle yaptığı baskınlar sabaha kadar sürmüştür. 5'inci Kafkas Tümeni mıntikasında ağır bozguna uğrayan 10'uncu Yunan Tümeni birlikleri birçok ölü, yaralı, silah ve cephane bırakarak Çal dağı'nın batı sırtlarına doğru çekilmiştir. Bu çatışmalar sonunda, gün doğduğunda, sayılabilen düşman ölüsü 300'ü aşkındır. Buna karşılık 5'inci Kafkas Tümeni'ne bağlı hücum taburunun kaybı ise yok denecek kadar azdır. Bir şehit, on yaralı, iki er ise kayıptır. Tutsak alınan Yunan erlerinden ikisinin Makedonya ve Trakya'daki Bulgar asıllı halktan olduğu anlaşılmıştı. Bu Bulgar asıllı erler gerçeği olduğu gibi anlatmıştır⁶⁷⁴.

Mürettep Kolordu mıntikasında ise kolordunun, cephenin sağ kısımlarından yaptığı keşif taarruzları ile başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Cepheden hayırlı haberler bekleyen Büyük Millet Meclisine, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın bu keşif taarruzları hakkında yazdığı telgrafta yer alan bilgiler şunlardır: Sağ cenahımızdan Karayavşan istikametinde icra ettiğimiz keşif taarruzu neticesinde, düşmanın iki alayı pek perişan bir surette Çal dağı eteklerine kadar çekilmek zorunda bırakılmıştır. Kıtaatımız Karayavşan sırtlarını işgal etmiştir. Düşmandan esir alınmış, silah ve teçhizat iğtinam edilmiştir. Düşmanın buradaki zayıyatı 50 maktuldür. Sol cenahımızdan keşif taarruzu icra eden

⁶⁷² Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., s. 192.

⁶⁷³ Alptekin Müderrisoğlu, 2004, a.g.e., s. 487.

⁶⁷⁴ A.g.e., s. 490.

kıtaatımız devamlı ve şiddetli bir muharebeden sonra düşman siperlerine girmiştir. Kıtaatımızın girdiği bu siperler üç hattan ibaret olup, İngiliz bombalarıyla dolu bulunmuştur. Burada düşmanın 200 kadar maktulü sayılmıştır. Düşmandan hafif ve ağır makinalı tüfekten oluşan ve toplam sayısı henüz malûm olmayan bomba ve silah iğtinam olunmuştur. Bu mıntıkanın diğer aksamından keşif taarruzu icra eden kıtaatımız oldukça kesif piyade ve makinalı tüfek ateşine maruz kalmışlardır. Bu sabahki gözetleme raporları neticesinde de bu mıntıkada düşmanın kuvvetli olarak tutunduğu mahiyetinde idi. Tayyarelerimizin keşif harekâtına göre, düşmanın muhtelif guruplardan oluşan bir kolordusunun gayri muntazam bir surette Sivri güneyinden batıya doğru yürümekte olduğu ve Çal dağındaki düşman kuvvetlerinin azaldığı görülmüştür⁶⁷⁵.

6 Eylül 1921 akşamında cephedeki son gelişmelere yönelik olarak yayınlanan resmi tebliğde, cephe hattında düşmanın çekilmek üzere olduğuna dair işaretler sergilediği belirtilmiştir. Açıksöz gazetesinin 7 Eylül tarihli nüshasında yer alan “Düşman Çekiliyor Mu” başlıklı haberin detaylarına göre, düşman kollarının geriye doğru gittikleri, edilen istihbarat neticesinde doğrulanmıştır. “Düşman Kıtaatı Geri Gidiyor” Başlıklı bir diğer haberde ise Batı Cephesi’nin bazı aksamında üç günden beri devam eden düşman taarruzlarının tamamen kırılmış ve bu akşam bazı düşman kıtaatının geriye doğru çekilmeye başladıkları bilgisi yer almıştır. Gazete haberlerinin devamında ise Yunanlıların bu vakitten sonra cephe hattında herhangi bir zafer kazanmasının mümkün olmadığını ifade ederek, “Artık düşman çevirme hareketleri akamete uğradıktan, umumi cephe taarruzları suya düştükten, taze kuvvetler getirmiş olmasına rağmen yarma taarruzları yapabilme imkânını bulamadıktan sonra artık kendisini başarıya ulaştıracak başka yol bulamayacaktır” cümlesini kurmuş ve Yunanlıların için artık zafer ihtimalinin kalmadığını bildirmiştir. Gazetenin haberine göre, Yunanlılar daha önce defalarca ordumuz karşısında yenilmiştir. Lakin bu sefer yenilen yalnız düşmanın taarruzu değil, bütün ümitleri ve emelleridir. Öyle ki düşman dün öğleden sonra taarruz etmek değil, topçu ve piyade ateşi bile yapamamıştır. Dün öğleden sonra akşama kadar bütün cephede bir sükûnet hüküm sürmüştür. Bu, düşmanın geri çekileceği anlamına gelmektedir. Düşman bulunduğu şimdiki mevzilerde uzun müddet bir siper harbi yapabilecek kuvvette değildir. O kadar müsait olmayan şartlar içinde bulunuyor ki, buradan ya ileriye geçmek ya geri gitmek mecburiyetindedir. Gazete cepheye dair verdiği bilgileri şu söz ile sona erdirmektedir. “Bunları düşünmeye lüzum yok, düşmanı

⁶⁷⁵ Kazım Özalp, a.g.e., s. 203.

durdurmasını bilen ve kaçtığını gören ordu, kaçan düşmana ne yapmak lazım geleceğini de tabii bilecektir⁶⁷⁶!”

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 7 Eylül 1921 tarihli nüshasında İstanbul’da bulunan gençlere, Anadolu’daki harbi anlatmaya ve gençleri harbe davet etmeye yönelik haberler yapmıştır. “İstanbul Gençlerine” başlığı altında aktarılan haberde yer alan ifadeler özetle şu cümleler ile aktarılabilir:

Selam Arkadaşlar. Bugün sizinle Anadolu’dan konuşmaya geldim. Bu büyük harp başlayalı hep sizden bir haber bekledim. Dünya harbinin zili bizim topraklarımızda bizim son yurdumuzun üstünde çalarken, zannettim ki batıdan gelen her rüzgâr İstanbul’un kalbinin çarpıntısıdır. Fakat beklediğim haber hiçbir zaman senden gelmedi.

Gazetenin İstanbul gençlerini Anadolu’daki vatan mücadelesine çağıran bu haberinin ardından “5 Eylül Harbinin Safhaları” başlığı altında verilen haberde ise cephedeki son duruma ait elde edilen bilgiler paylaşılmıştır. Gazetenin harp muhabirinin 5 Eylül öğleden önce saat 09.00’da yolladığı telgrafa göre, bir gün evvel top uğultuları içinde cehennemi andıran Beylikköprü mıntıkası şimdi sükûn içindedir. Buna mukabil merkez mıntıkamızın sağ cenahında gittikçe şiddetlenen bir muharebe başlamıştır. Topçumuz daha sabahleyin ilerlemeye başlayan düşman keşif piyadelerini ateş altına alarak çekilmek zorunda bırakmıştır. Askerlerimiz düşmanı bugün de tepelemek için hazırlanıyorlar. Gazetenin harp muhabiri 5 Eylül akşam üzeri yolladığı telgrafta ise sabah başladığını bildirdiği düşman taarruzlarının öğleden sonra son bulmuş olduğunu ifade etmiştir. “Bataryaların ve makineli tüfeklerin sesleri akşam susmuştur. Düşmanın üç firkalık kuvvet ile taarruz eylemekte olduğu anlaşılmıştır. Cephenin bazı aksamında düşmanın darmadağınık ve ateşimiz altında büyük telefata vererek kaçtığı görülmektedir. Bazı tepelerde süngülerimiz parlamaya başlamıştır⁶⁷⁷.”

İkdam gazetesinin haberlerinde de düşman taarruzlarının durdurulmuş ve ordumuzun karşı taarruza geçmiş olduğu bilgilerine yer verilmiştir. Buna göre düşman son derece bitap bulunmaktadır. Bir müddet dinlendikten sonra bir kere daha taarruz denemesi muhtemeldir. İkdam gazetesi İngiliz gazetelerinde, Türklerin harpte bir kez mağlup olmalarıyla tamamen savaşı kaybedecekleri anlamı çıkarılmaması gerektiğinin ifade edildiğine de değinmiştir. Gazetenin bu haberinin devamında İngiliz basınında, Anadolu’dan gelen son haberlerde

⁶⁷⁶ *Açıksöz*, 7 Eylül 1921, N: 277.

⁶⁷⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 7 Eylül 1921, N: 285.

Sakarya’da Türklerin Yunanlılara ağır zayıflar verdirildiğinin yazıldığı belirtilmiştir. İngiliz Morning Post Gazetesinin haberlerine göre, kat’i meydan muharebesi yakında başlayacaktır. İkdâm gazetesinde “Yunan Ordusunda Açlık, Susuzluk ve Hastalık” başlıklı haberin içeriğinde ise son gelen haberlerde Yunan ordusunun bu sorunlarla boğuştuğu bilgisinin olduğu okuyucuya aktarılmıştır. Haberin devamında düşman ordusunun muharebelere başlarken Sakarya hattına getirdiği birliklerin yüzde yirmisini kaybettiği iddia edilmiştir. Ayrıca Yunanlıların ikmal kuvvetlerinden de mahrum olduğu bilgisi paylaşılarak, Yunanlılar açısından durumun daha kötüye gitmesinin muhtemel olduğu öngörüsünde bulunulmuştur⁶⁷⁸.

Tevhid-i Efkâr gazetesi daha önceki birçok nüshasında verdiğimiz gibi bugün de milli duyguları kabartan ve milli şuuru uyandıran haberler yapmıştır. Gazetenin “Türk’ün Hamaseti Sayıca Fazla Olan Yunanı Yendi” başlıklı haberine göre, on günlük meydan muharebesi ispat etti ki, dünkü Yunan, asırların kahramanı olan Türk’e galebe edecek kudrete haiz değildir. 23 Ağustos’tan 4 Eylül’e kadar devam eden Sakarya Meydan Muharebesi’nin ilk evresi sona ermiştir. Yunan ordusundan esir edilen Türkiyeli Rumlar düşmanın açlık, susuzluk, hastalık ve yorgunluktan bitkin bir halde olduğunu söylemektedirler⁶⁷⁹.

Anadolu’da Yeni Gün “Harbin İkinci Safhası Başladı” başlığı ile muharebelerin ikinci safhasının başladığını okuyucularına duyurmuştur. Gazete haberinin detaylarında, düşmanın muharebelerin ilk safhasında sol cenahımızdan giriştiği taarruzun akamete uğratılmasından sonra bu defa da sağ cenah ve merkez mıntıkamızdan taarruza başladığı bilgisine yer verilmiştir⁶⁸⁰. Peyam-ı Sabah gazetesi ise bu durumu “İkinci Büyük Muharebe Başlamak Üzere” başlığı ile sayfalarına taşımıştır. Gazetenin haberinde bir iki güne kadar büyük muharebelerin tekrar başlayacağı öngörüsüne yer verilmiştir⁶⁸¹.

Tercüman-ı Hakikat ise 7 Eylül 1921 tarihli nüshasında “İhata Haberleri Tamamıyla Uydurmadır” başlığı ile Yunan basınında Anadolu muharebeleri hakkında çıkarılan haberlere değinmiştir. Gazete ileri sürdüğü fikirler ile Yunan gazetelerinde Anadolu’da Yunanlıların galip geldiği yönünde çıkarılan haberleri yalanlamış ve bu haberleri çürütmeye

⁶⁷⁸ İkdâm, 7 Eylül 1921, N: 8792.

⁶⁷⁹ Tevhid-i Efkâr, 7 Eylül 1921, N: 88-3116.

⁶⁸⁰ Anadolu’da Yeni Gün, 7 Eylül 1921, N: 319.

⁶⁸¹ Peyam-ı Sabah, 7 Eylül 1921, N: 990.

çalışmıştır. Yunanlılar için “kumandanları kendilerini yalanlıyor” ifadesini kullanan gazete, Yunan basınında çıkan bu haberlerin yine Yunan kumandanlar tarafından yalanlandığını yazmıştır⁶⁸².

Akşam gazetesi ise Anadolu’daki muharebelerin artık sona ermek üzere olduğunu çünkü, Yunanlıların artık savacak takatlerinin kalmadığına belirtmiştir. Gazete haberlerinin devamında Halide Edip Hanım’ın Associated Press gazetesinin Anadolu muhabirine vermiş olduğu beyanını yayınlamıştır⁶⁸³. Adı geçen Amerikan gazetesinin Anadolu’daki mücadelenin önderleri ile daha önce de mülakatlar yaptığına değinmiştik. Özellikle de Batı Cephesi Komutanı ile yaptığı görüşmede, İsmet Paşa’nın yapmış olduğu konuşma muhabiri oldukça etkilemişti. Associated Press muhabiri Halide Edip ile yaptığı mülakatta Halide Edip’in kendisine, İstanbul’dan kaçtığı 16 Mart 1920’den beri hayatının at üstünde geçirdiğini söylediğini aktarmıştır⁶⁸⁴.

2.4.17. 8 Eylül 1921

Türk ordusu tarafından Mürettep Kolordu bölgesinden dört tümenle yapılması planlanan bir taarruz hakkında Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, 7 Eylül 1921 saat 24.00’da Batı Cephesi Komutanlığına bir rapor sunmuştur. Batı Cephesi Komutanlığı tarafından Genelkurmay Başkanı’nın bu raporuna karşılık, 8 Eylül 1921 saat 00.30’da şu cevap verilmiştir: Mürettep Kolordu kesiminden bir taarruza, düşmanın çekilme kararına kesin kanaat hâsıl ettikten sonra teşebbüs olunabilir. 4’üncü ve 1’inci Grup cephelerinde yapılan keşif taarruzunun sonucu henüz alınmamıştır⁶⁸⁵. Bugün sabaha kadar 1’inci Grup’tan alınacak bilgiye göre, bu grubun bütün kuvveti ile bir taarruz yapması tasarlanmaktadır. Bu taarruzun durumu aydınlatacağı tahmin edilmektedir. Alınacak sonuca göre, ihtiyatların Mürettep Kolordu kesimine kaydırılarak, bu kesimden daha fazla kuvvetlerle taarruz edileceğini arz ederim⁶⁸⁶.

Bu haberleşmenin ardından Batı Cephesi Komutanlığı’ndan Grup Komutanlıklarına muhtemel taarruzlar hakkında askeri taktik ve manevralar hakkındaki detaylar bildirilmiştir. Bu detaylar kapsamında 5’inci Grup’tan süvari fırkası ve mürettep fırka 5’inci Grup

⁶⁸² *Tercüman-ı Hakikat*, 7 Eylül 1921, N: 14522.

⁶⁸³ *Akşam*, 7 Eylül 1921, N: 1061.

⁶⁸⁴ Zeki Sarıhan, 1996, ss. 35.

⁶⁸⁵ İbrahim Arduç, a.g.e., s. 212.

⁶⁸⁶ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., ss. 203-204.

Komutanı Miralay Fahrettin Bey kumandasında Biçer-Beylikahır mıntikasında akınlarda bulunacaklardır. 5'inci Grup'un ordu sol cenahında görev yapan süvari birlikleri ise 1'inci Grup'a bağlanacaklardır⁶⁸⁷.

Yunan ordusunda ise Başkomutan Papulas saat 12.20'de Yunan Başbakanına çektiği telgrafta özetle, şimdiye kadar ordunun elinden geleni esirgemediğini ancak bundan sonra harekâtın uzatılmasının tehlikeli olacağını ifade etmiştir. Bu surette ordunun Sakarya nehrinin batısına geçirilmesi konusunda askerî önlemleri düzenlemek üzere hükümetin fikrinin açıklanmasını istemiştir⁶⁸⁸.

Başkomutan tarafından cepheden gönderilen bu telgrafa Başbakan Gunaris'in verdiği karşılık şöyle idi: "Size tavsiye etmeyi elzem bulurum ki, her türlü siyasi fikirlerin ve şimdiye kadar güdülen gayenin etkisi altında kalmaksızın yalnız askerî çıkarları göz önünde tutarak kararlarınızı hazırlayın⁶⁸⁹."

Başkomutan Papulas hükümetin askeri sorumluluğu kendisine veren bu telgraf üzerine orduya 1'inci Kolordu birliklerinden başlayacak şekilde, Sakarya nehrinin doğusundaki tahkimatların boşaltılması emrini vermiştir. Ayrıca Papulas Yunan Millî Savunma Bakanlığı'na yolladığı telgraflarda, ordunun Sakarya nehrinin batısında ilerlemiş ve bazı kesimleri ele geçirmiş olmasının gerçek bir başarı olarak görülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Orduya gerekli takviyeler yapılmaması halinde buraların yakın zamanda Türkler tarafından geri alınacağını bildirmiştir. Papulas devam eden telgrafında, bölgede kalıcı olunabilmek için her türlü siyasi faaliyetin yürütülerek, muharebelere son verilmesi gerektiğini, aksi halde ordusunun her an inhilal içine girebileceğini ifade etmiştir⁶⁹⁰.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa sabah saatlerinde Batı Cephesi Komutanlığı'na gönderdiği telgraf ile ordunun mukabil taarruza geçmeye hazır olduğunu belirtmişti. Batı Cephesi Komutanlığı tarafından verilen cevapta ise genel bir karşı taarruz emrinin verilebilmesi için düşmanın vaziyetini öğrenmek gerektiği, bunun için de keşif faaliyetlerinin sonucunun beklenilmesi gerektiği bildirilmişti.

Günün ilerleyen saatlerinde keşif faaliyetleri ve baskınlar neticesiyle ele geçirilen esirlerin ifadelerinden Yunan ordusunun henüz bir çekilme girişiminde bulunmadığı

⁶⁸⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2551.

⁶⁸⁸ Prens Andrea, a.g.e., s. 146.

⁶⁸⁹ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., ss. 203-204.

⁶⁹⁰ *General Papulas 'in Hatıraları*, s. 34-35.

anlaşılmiştir⁶⁹¹. Bu durumda düşmanın çekileceği veya buldukları yerleri koruyacağı konusundaki kararı hakkında kesin bir hüküm verilememiştir.

Ayrıca esirlerden elde edilen bilgilere göre, Yunan askerleri arasında dizanteri hastalığı çoğalmıştır. Yunan komutanlar askerlerin morallerini yüksek tutmak için onlara yalan söylemektedirler. Komutanlar askerlerini Türklerin dağıldığı ve her an zaferi ilan edecekleri yalanı ile kandırarak muharebeye devam etmeleri için morallendirmektedir⁶⁹². Şimdiye kadar taarruz edip etmeme konusunda kararsız olan ve keşif faaliyetleri ile kesin bir bilgi elde edememiş olan Türk Erkan-ı Harbi, ele geçirilen esirlerin bu söyledikleri sonrasında taarruza geçmenin daha doğru olacağı konusunda karar kılmış, fakat bu taarruzun ne zaman başlayacağı konusunda hâlâ net bir karar alınmamıştır.

Bu taarruzun en iyi olarak Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın bu sabah Batı Cephesi Komutanlığı'na teklif ettiği gibi, Mürettep Kolordu bölgesinden demiryolu kuzeyine yapılmasına karar verilmiştir. Düşmanın diğer bölgelerini de serbest bırakmamak için 2'inci Grup bölgesinden Dikilitaş istikametinde ciddi bir gösteri taarruzu yapılması kararı alınmıştır. Yarın için bu taarruz hareketine hazırlık yapılması yönünde faaliyetlere girilmesi diğer gün (10 Eylül) ise Yunan ordusunu Sakarya nehrinin batısına atacak kesin bir taarruza başlanması kararı alınmıştır⁶⁹³.

Açıksöz gazetesinin 8 Eylül 1921 tarihli nüshasında yer alan ve acil kodu ile paylaşılan resmi tebliğ haberlerinde, Yunanlıların cephenin sağ cenahlarından itibaren ric'at etmeye başladığı haberi duyurulmuştur. Habere göre sağ cenahta kahraman kıtaatımızın icra ettiği, mukabil taarruzlar neticesinde düşmanın iki alayı pek perişan surette ric'ata mecbur olmuştur. Düşmandan esir, silah ve mühimmat alınmıştır. Bu noktada düşmanın ilk zayıyatı olarak 500 kadar maktul sayılmıştır. Sol cenahta taarruz eden kahraman kıtaat, devamlı ve şiddetli muharebelerden sonra düşman siperlerine girmiştir. Düşmanın bu siperleri üç hattan ibaret olup, İngiliz bombaları ile dolu olduğu görülmüştür. Burada da iki yüz kadar düşman maktulü sayılmıştır. Düşmandan hafif ve ağır makineli tüfekten henüz miktarı belli olmamakla birlikte çok sayıda ganimet ele geçirilmiştir. Taarruzumuz bu mıntıkların diğer kesimlerinde devam etmektedir. Gazetede aktarılanlara göre, bugün icra edilen hava

⁶⁹¹ Alptekin Müderrisoğlu, 2004, a.g.e., s. 522-525.

⁶⁹² Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 51-1.

⁶⁹³ Baki Vandemir, a.g.e., ss. 73-75.

keşiflerinin raporlarında ise düşmanın çeşitli sınıflardan oluşan bir kolunun karmakarışık bir surette batıya doğru çekilmekte olduğu anlaşılmıştır.

Açıksöz, Ankara hükümetinin resmi tebliğlerinin yanı sıra cephelerdeki değişen durum hakkında “Düşman Mevzilerine Taarruzlarımız” başlığı ile elde ettiği diğer haberleri de okuyucusu ile paylaşmıştır. Gazetenin bu haberlerine göre ise cephenin muhtelif noktalarında düşman mevzilerine icra edilen taarruz ve baskınlarla bazı mühim noktalar düşmandan geri alınmıştır. Bu taarruzlar ile düşmandan bir miktar esir alınmış ve makineli tüfek iğtinam edilmiştir. Her iki cenahtan düşman gerilerine akın yapan süvarilerimiz düşmanın otomobil kollarına taarruz ederek bir hayli zayıat verdirmiştir. Gazete “İngilizler de Anladı” başlıklı haberinde ise İstanbul’daki İngiliz işgal kuvvetleri arasında da Sakarya hattındaki muharebelerin ordumuz lehine gelişmekte olduğu haberinin dolaştığı bilgisine yer verilmiştir. Bununla birlikte İstanbul işgal kuvvetleri arasında mühim bir makam sahibi İngiliz generalin, bu muharebenin bizim muvaffakiyetimizle neticeleneceğine inanmış olduğunu beyan etmiştir⁶⁹⁴.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise cephedeki muhabir-i mahsusasından aldığı haberleri neşretmeye devam etmektedir. “Dün de Bütün Cephede Sükûn Vardı” başlıklı haber ile bildirilen bilgilere göre, düşman zayıatının azameti günden güne artmaktadır. Yunanlılar bilhassa son üç gün devam eden taarruzlarından sonra tamamen bitap düşmüşler ve en son kuvvetlerini de sarf etmişlerdir⁶⁹⁵.

İkdam gazetesi “On Dört Günlük Harbin Neticesinde Silahlarımızın Galibiyeti” başlığı ile okuyucularına aktardığı haberlerinde, Milli Savunma Bakanı Refet Paşa’nın iki gün önce farklı gazetelerde aktarmış olduğumuz beyanatına ek olarak yayımlandığı ikinci bir beyanata yer vermiştir. Gazetenin “Harbe Dair Yazı” başlıklı haberinde ise muharebelere dair, “Son günlerde kesbi şiddet eden harp dünden beri hafiflemiş görünüyor. Cepheden gelen malumata göre, bu sessizlik iki günden fazla sürmeyecektir” ifadeleri yer almıştır⁶⁹⁶.

Vakit gazetesi ise 8 Eylül tarihli haberlerinde az önce değindiğimiz İkdam gazetesinin haberinin devamı niteliğinde “Refet Paşa’nın Mühim Beyanati” başlıklı haberi

⁶⁹⁴ Açıksöz, 8 Eylül 1921, N: 278.

⁶⁹⁵ Hakimiyeti Milliye, 8 Eylül 1921, N: 286.

⁶⁹⁶ İkdam, 8 Eylül 1921, N: 8793.

yapmıştır. Habere göre cepheyi gezerek Büyük Millet Meclisi'ne dönen Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Paşa çeşitli basın kuruluşlarına şu beyanatta bulunmuştur:

On dört gündən beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nde, düşmanın tekml taarruzları tard ve defedilmiş ve düşman tahmin edilebilecek derecede kanlı zayiata uğramıştır. Bugün diyebilirim ki Sakarya boylarında on dört gündən beri devam eden meydan muharebesinin ilk safhası bizim silahlarımızın galibiyeti ile kapanmış ve ordularımız muzaffer olmuştur. Muharebenin bundan sonraki safhasının tecellisi de kemal-i emniyet ve itimatla intizar edilmektedir⁶⁹⁷.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin haberlerinde ordumuzun devam eden muharebelerden muzaffer olarak çıkacağına inanıldığı haberleri yapılmıştır. Gazete “Türkiye Bu Harpten Muzaffer Çıkacaktır” başlığı ile okuyucuya aktarılan yazısında, cephe hattında bulunan özel muhabirlerinin Türk edibesi Halide Edip Hanım ile mülakatına yer vermiştir. Habere göre Amazon elbisesi giymiş ve bir harp atına binmiş olan Türk edibesi Halide Edip Hanım mülakat verdiği muhabire şunları aktarmıştır:

Zaman en büyük müttefikimizdir. Biz sulh istiyoruz ve buna nail olmak için mücadele ediyoruz. Harp bize pahalıya mal oluyor lakin elimizden gelen başka bir şey yok. Siyasi, iktisadi ve coğrafi istiklale malik olmalıyız. İki seneden beri kanlı mücadeleler veriyoruz ve bun rağmen düşman vatanımızda ilerliyor. Artık kazanacağımız günün arifesinde bulunuyoruz. Yunanlılar bütün paralarını sarf edip milletlerini borca soktuktan sonra büyük bir ordu vücuda getirebildiler. Netice itibariyle bakarsak bu ordu kendi memleketine dönmekten başka bir şey yapamayacaktır. Biz İstanbul'u terk edemeyiz, bu şehir medeniyetimizin timsalidir. Topraklarımız zengindir. Bizi, hepimizi besleyebilir. Düşmanlarımızın kuvveti tükeninceye kadar mücadeleye devam edeceğiz⁶⁹⁸.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi ise düşmanın tard edildiği ve geriye doğru atıldığıının Türk makamlarında resmi tebliğ ile de teyit edilmiş olduğu bilgisini paylaşmıştır. Gazete haberlerinin devamında bu tebliğden yola çıkarak, düşmanın taarruz kuvvetlerinin tamamen kırılmış olduğu ve tahmin edilemeyecek derecede fazla kanlı zayıat verdiğini sayfalarına taşımıştır. Düşmanın artık bir daha taarruz edemeyecek hale geldiğini ifade eden Yeni Gün gazetesi, haberlerinin devamında ise “Refet Paşa Hazretlerinin İkinci Beyanatı” başlığı altında bugüne yönelik diğer gazetelerde yer verdiğimiz malum beyanatı yayınlamıştır⁶⁹⁹.

⁶⁹⁷ *Vakit*, 8 Eylül 1921, N: 1345.; Abdurrahman Yalçinkaya, a.g.t., s. 445.

⁶⁹⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 8 Ağustos 1921, N: 89-3117.

⁶⁹⁹ *Anadolu'da Yeni Gün*, 8 Eylül 1921, N: 320. **Bknz:** Ek 14.

İleri gazetesi ise muharebelerin ilk safhasında silahlarımızın muzaffer olduğunu yazmış ve muharebelerin ikinci safhası içinde ordumuzun muzafferiyetinin kesin olduğu ifadeleri ile bugünkü haberlerine başlamıştır. Gazete, Refet Paşa'nın az önce sözünü ettiğimiz beyanatını ise "Milli Savunma Bakanı cepheyi gezdikten sonra zaferden emim" dedi, sözleri ile sayfalarına taşımıştır. Gazetenin "İstanbul Hanımlarının Anadolu'ya Şefkat Eli" başlıklı haberinde ise İstanbul'daki vatansever kadınların Anadolu'da vatanın kurtuluşu için mücadele eden Mehmetçiğe çeşitli yardımlar gönderdiği bilgisi paylaşılmıştır. Buna göre, Anadolu kahramanlarına çamaşır vesaire lazım olan ne varsa temin etmek için teşkil edilen heyet arasında İstanbul'un yüksek ailelerine mensup hanımları da bulunmaktadır. Haberde yer bilgilere göre, bu hanımlar yaptıkları beyanatlarda, "Sulha nail olmak için harp ediyoruz. Biz yaşamak istiyoruz. Dünya bizi bir olarak bırakmayacak olursa, son erkeğimize ve son kadınıma kadar mücadeleye devam edeceğiz" ifadelerini kullanmışlardır⁷⁰⁰.

8 Eylül 1921 tarihi itibarıyla ikinci sayısını çıkaran Varlık gazetesi bu sayısında muharebelerin şimdiye kadar olan bir değerlendirmesini yapmıştır. Yaptığı haber ile milli orduya duyduğu güveni ortaya koymaya çalışan gazete, cepheden gelen başarı haberlerinin ardından tarihi olaylara atıf yaparak durumu okuyucularına aktarmıştır.

Sakarya'da devam eden muharebeleri İstanbul'un fethi ile benzeştiren gazete, Türk ordusunu Fatih Sultan Mehmet'in torunları, Yunan ordusunu ise Fatih'e yenilen Konstantin Paleologos'un ordusu olarak nitelemiştir. Varlık gazetesi bu benzetmeden yola çıkarak Yunanlıların ne kadar çabalarsa çabalasın sonuç olarak Paleologos'un torunları olduğunu belirtmiştir. Türk ordusunun ise Fatih'in torunları olduğunu belirten gazete, bu sebeple Yunanlıların hiçbir vakit ordumuzu yenemeyeceğini ifade etmiştir. Gazetenin ilgili haberinin içeriğinde yer alan ifadelerle göre, son gelen haberler Türk'ün kanındaki akıl ve cesaret cevherlerinin ne derece sağlam olduğunu ortaya koymuştur. Ordumuz azimden ve fedakarlıktan yapılmış bir settir. On iki günden beri düşman inatla fakat ümitsiz dalgalarla başını cephemize vura vura yıprandıktan sonra kanlı taarruza başlamıştır. Cephe hattından son aldığımız bilgiler, düşmanın topçu ateşlerine devam ettiği yönündedir. Bu neticeye bakılırsa düşmanın bu taarruz devresinden sonra kendisini mahrumiyetle bitirmiş olacağını söyleyebiliriz. Bununla beraber Yunan Kralı Konstantin tarafından tacını kurtarmak gibi şahsi ve küçük emeller ile ileri sürülen Yunan sürüleri, büyük bir hırsla savaşmış olsalar bile

⁷⁰⁰ İleri, 8 Eylül 1921, N: 187-298.

yine de Fatih'e yenilen Paleologos'un torunları olduklarını göstermişlerdir. Fatih Sultan Mehmet'in torunlarına karşı Paleologos'un torunları hafif bir ihtimalle talihlerini bir kez daha deniyorlar. Son derece fazla telefata veren kıtaatları hemen hemen subaysız kalmıştır. Muharebenin bundan sonra alacağı şekil galip ihtimale göre, Yunan ordusunun çekilmesinden ibarettir⁷⁰¹.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde “Garp Cephesinde Devam Eden Düşman Taarruzları Tamamıyla Kırılmıştır, Düşman Geri Gidiyor” başlığı ile sunulan haberlerde 2 Eylül tarihli Anadolu resmi tebliğine yer verilerek, muharebelerde artık düşmanın taarruzlarının kırıldığı ve Türk ordusunun düşmanı yurttan çıkarmak için mukabil taarruzlara başlamak üzere olduğu bilgisi okuyucularına aktarılmıştır. Yunanlıların artık bir kış harbi için hazırlık yapmaya başlamakla birlikte, bunu yapacak kuvvetlerinin de kalmadığı değerlendirilmesine yer verilmiştir. Ayrıca gazete milli ordunun da bir kış harbi için hazırlık yapmaya başladığı yönünde istihbarat aldıklarını paylaşmıştır⁷⁰².

Akşam gazetesi ise birkaç gündür olduğu gibi İstanbul halkının yüreğine su serpen haberler yayınlamaya devam etmiştir. Gazete “Kahraman Milli Ordumuzun Zafer ve Galibiyeti” başlığı ile verdiği haberinde, daha önce düşman taarruzlarının ordumuz tarafından kırıldığı müjdesini verdiği hatırlatarak, şimdi ise Sakarya hattında artık Yunanlıların bozulmaya ve ric'ata başladığı müjdesini İstanbul halkına duyurmuştur⁷⁰³.

İstikbal gazetesi “Panik Başladı Düşman Ayaklanmış Arslan Bir Ordu Önünden Bakalım Ne Kudret Gösterecek” başlığı ile verdiği haberinde düşmanın takatten kesildiğini ve artık bu saatten sonra ordumuz karşısında bir varlık gösteremeyeceğini ifade etmiştir. Habere göre, kaç gündür takatten kesilmiş düşman taarruzlarında bir dermansızlık belirmiştir. Büyük bir yaygara ile İngilizler sayesinde Sakarya önlerine gelen Yunan sesi yavaş yavaş kesilmiştir. Artık cepheden savuşmak yahut sıvışmak gayretindedirler. Gazetenin bir diğer haberi ise “Yunan Akıbetini Hiçbir Şey Değiştiremez Onun Alnına Hezimet Ezelden Yazılmıştır” başlığı altında okuyucuya aktarılan bilgilerde şu ifadelere yer verilmiştir: “Yunan ilk iki taarruzunu kendi destekleri ile yapmıştı. İkisinde de İnönü'de hezimete uğrayarak perişan oldu. Bu defa ise İngiliz desteği ve teçhizatı ile ordumuzun karşısına dikildi. Fakat bu da ona bir şey kazandırmadı.”

⁷⁰¹ *Varlık*, 8 Eylül 1921, N: 2.

⁷⁰² *Tercüman-ı Hakikat*, 8 Eylül 1921, N: 14523.

⁷⁰³ *Akşam*, 8 Eylül 1921, N: 1062.

Gazetenin başyazarı Faik Ahmet Bey ise “Ric’at-Takip” başlığı ile kaleme aldığı makalesinde, genel olarak harbin dünden itibaren düşman sürülerinin ric’ati ile gelişen yeni bir safhaya girmiş bulunduğunu izah etmeye çalışmıştır. Buna göre Yunan mağlubiyeti artık tamamen bir emr-i vaki şeklini almıştır. Gerek Anadolu Ajansı’nın dünkü tebliği gerek bugünkü nüshamızın harp raporları ile ilgili kısmında yazılmış olan resmi tebliğ, bize harbin bu yeni safhası hakkında müjdeli haberler getirmiştir. Düşman kıtaatının geri çekilmeye başladıklarını bildirmiştir⁷⁰⁴.

Güler Yüz dergisi ise muharebelerin seyrinin Türk ordusunun lehine dönmeye başladığı bu mühim günlerde olayları kendi mizah süzgecinden geçirerek yayınlama anlayışından ödün vermemiştir. Derginin ilk sayfasında Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Konstantin’in birlikte olduğu bir karikatür yayınlanarak, bu üç komutan arasında geçen bir diyaloga yer verilmiştir. Buna göre “İsmet Paşa: Ne o paşam Konstantin’in kafasının içinde ne arıyorsun. Mustafa Kemal Paşa: Akıl arıyorum, bulamıyorum. Dipsiz boş ambar” diyaloguna yer verilmiştir. Derginin “Çanak Yalayıcı” adı ile yayınlanan ekinde ise “Vaziyet-i Harbiye” başlıklı yazıda, muharebelere dair son gelişmeler yine mizah unsurları ile örgü edilerek sunulmuştur: “Askeri ressamımız tarafından yapılan son harp haritasında görüldüğü üzere, Yunan ordusu gittikçe Ankara’ya yaklaşmaktadır. Ankara mezkûr orduya yaklaştıkça ağzını açıyor. Şimdi ortada bir mesele alıyor ki, Ankara’nın bu koca orduyu tamamıyla yutup yutamayacağı ve yutarsa nasıl hazmedebileceği meselesidir. Acizane bana kalırsa, Ankara bu ordu gibi daha birkaç orduyu yutar.”

Derginin eki olarak verilen ve “Çanak Yalayıcı” adı ile çıkarılan gazetenin “Yunan Tebliği Resmisi” başlığı ile verdiği yazıda ise Yunan Kralı’nın ağzından Anadolu’daki planlarına değinilmiştir: “Ordumuz Ankara’yı zapt ettikten sonra Sivas’ı Türklere bağışlayarak, Kastamonu tarafından Samsun üzerine yürüyecek. Karadeniz’den donanmamızın himaye ateşi altında Trabzon’a kadar giderek, oradan sonra Erzurum’a geçip kışı orada geçireceğim”⁷⁰⁵.

8 Eylül tarihli Fransız gazetelerinde ise muharebelerin dönüm noktası olan bu günlerde ilginç bir haber çıkmıştır. Yunan kaynaklarına dayanılarak verilen haberde, “Ankara Ele Geçirildi” ifadeleri yer almıştır. Haberin içeriğinde Yunan ordusunun Millî

⁷⁰⁴ *İstikbal*, 8 Eylül 1921 N: 398.

⁷⁰⁵ “Çanak Yalayıcı”, “Vaziyeti Harbiye”, *Güler Yüz*, Cilt: 1, N: 19, 8 Eylül 1921, s. 7.

Mücadele'nin merkezi olan Ankara'yı ele geçirerek Türk ordusunu dağıttığı bilgisi Fransız kamuoyuna aktarılmıştır. Ertesi gün ise Fransız gazetelerinde haberin asılsız olduğu, yalnızca şehrin istasyonunu bir Yunan uçağının bombaladığı haberi yayınlanarak yapılan yanlış düzeltilmiştir⁷⁰⁶.

2.4.18. 9 Eylül 1921

Başkomutanlık ve Batı Cephesi Komutanlığı tarafından dün yapılan istişarelerde 10 Eylül 1921 tarihi itibarıyla düşman unsurlarına karşı taarruza geçilmesi yönünde karar alınmıştır. 9 Eylül günü ise bu taarruza yönelik hazırlık faaliyetleri ile geçirilecektir. Bu kararlar doğrultusunda yapılan faaliyetlere yönelik Mustafa Kemal Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı'na bugün yolladığı raporlarda 1'inci, 2'nci, 3'üncü ve 12'nci Grup cephelerinde, herhangi bir mühim hadisenin yaşanmadığını ve dün alınan kararlar doğrultusunda Grupların faaliyetlerine devam ettiğini bildirmiştir. 4'üncü Grup cephesinde ise yapılan keşif taarruzu ile düşmandan birçok esir ve ganimetin alındığını rapor etmiştir⁷⁰⁷.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 5'inci Grup Komutanlığı'na göndermiş olduğu cephe emirlerinde, düşman hareketlerinde ric'at emarelerinin belirdiğini bildirmiştir. Dün alınan kararlar gereğince, kesin sonuç elde etmek için 10 Eylül 1921'de güneş doğarken Mürettep Kolordu tarafından düşmanın sol kanadına taarruz edilmesi emrini vermiştir. İsmet Paşa raporunda bugün saat 15.22'den sonra kendisinin de Mürettep Kolordu mıntıkasına intikal ederek taarruzlara bizzat katılacağını bildirmiştir⁷⁰⁸.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa cephelerden düşmanın ric'at emareleri gösterdiği haberlerinin gelmeye başlaması üzerine, bugün öğleden sonra bizzat Mürettep Kolordu mıntıkasındaki Zafertepe bölgesine gelerek muharebe alanını gözlemlemiştir⁷⁰⁹. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa da daha önce buraya geleceğini bildirmişti. Türk ordusunun iki büyük komutanı burada yaptıkları incelemelerin ardından Batı Cephesi Komutanlığı'ndan daha önce rapor edildiği gibi, yarın yani 10 Eylül 1921 günü düşmanın sol cenahına taarruz yapılması konusunda son kararı almıştır. Bu taarruz harekâtı ile Türk ordusunun ilk hedefi düşman unsurlarının Sakarya'ya doğru bastırılması olacaktır⁷¹⁰. Paşalar

⁷⁰⁶ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 195.

⁷⁰⁷ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 54.

⁷⁰⁸ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2553.

⁷⁰⁹ Utkan Kocatürk, 2000, a.g.e., s. 283.

⁷¹⁰ Hüsnü Özlü, a.g.m., ss.71-93.

arasındaki görüşmelerde yapılacak taarruz harekâtının yanı sıra Sakarya geçitlerinin elde edilmeye çalışılması, bu surette düşmanın kolay bir çekilme harekâtına girişmesine izin verilmemesi yönünde karar almışlardır⁷¹¹.

10 Eylül 1921 tarihinde Türk ordusunun Yunan ordusu karşısında kesin bir süpürme harekâtına geçmesi kararının ardından, Türk ordusunun ilk taarruz harekâtına Mürettep Kolordu mıntikasından başlaması kararlaştırılmıştır. Bu nedenle 1'inci ve 17'nci fırkalar ile 1'inci Süvari Fırkası Mürettep Kolordu emrine verilerek, Mürettep Kolordu birlikleri taarruz için hazırlanılmıştır. Taarruz emrine göre, bu kuvvetlerden başka 23'üncü ve 15'inci fırkalar da Mürettep Kolordu emrine verilmiştir⁷¹².

Taarruza iştirak edecek olan 1'inci Fırka Kumandanı Abdurrahman Nafiz Bey, 15'inci Fırka Kumandanı Şükrü Naili Bey, 23'üncü Fırka Kumandanı Halis Bey, 17'nci Fırka Kumandanı Nurettin Bey, 1'inci Süvari Fırkası Kumandanı Osman Zati Bey fırkalarının görecekları görevleri öğrenmek ve gerekli emirleri almak üzere Batı Cephesi Komutanlığı tarafından Zafertepe'ye davet edilmiştir. Mürettep Kolordu Komutanı Kâzım Bey, gözetleme yerinden araziye ve düşmanın durumunu göstererek taarruz planını kendilerine izah etmiştir⁷¹³.

Başkomutanlık Karargâhı'na düşmana karşı kesin taarruzun 10 Eylül 1921 tarihinde başlatılması kararı alınmış olmasına rağmen, Türk basınında bugünden itibaren kesin bir dille zafer haberleri yer almaya başlamıştır. Gazeteler cephelerde bulunan özel muhabirleri vasıtasıyla elde ettikleri bilgilere dayanarak, Yunan ordusunun kesin bir ric'at harekâtına başladığına sayfalarında yer vermeye başlamıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesi diğer günlerden farklı olarak 9 Eylül 1921 tarihinde, tek manşet halinde verdiği "Muharebede Tarihi Harbin En Parlak Muvaffakiyetini İhraz Eden Ordumuz Taarruza Başladı ve Birçok Esir ve Ganimet Elde Etti" başlıklı haberde, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Yunan ordusunun dağıldığını ifade eden bir beyanatta bulunduğunu belirtmiştir. Gazetenin "Yunan Ordusunun Ric'at Hareketindeki Müşkülât" başlıklı haberinde ise yukarıda bahsettiğimiz beyanata değerlendirilmiştir. Buna göre, dün öğleden sonra Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen ve Büyük Millet Meclisi'nde büyük bir heyecan içinde okunan

⁷¹¹ Kazım Özalp, a.g.e., s. 205

⁷¹² A.g.e., s. 205

⁷¹³ A.g.e., ss. 205-206.

rapor ve bundan birkaç saat sonra cephedeki muhabirlerden gelen telgraf, Sakarya hattında Yunanlıların yenilgiyi kabul ederek batıya doğru kaçmaya başladıklarını göstermektedir. Her iki belge de üçüncü haftasına başlayan Sakarya Meydan Muharebesi'nin Cenâb-ı Hakk'ın lütfu ve inayetiyle ordumuzun muvaffakiyeti ile neticelendiğini tasdik etmektedir. Düşman bugün ordumuzun karşısında müdafaa dahi edemeyecek durumdadır. Kendisini Sakarya'nın batısına atmak gayretinde bulunmaktadır. Haberde yer alan ifadelerle göre, muharebelerin bugün aldığı vaziyette kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan 60 kilometrelik koca bir cephede 90 bini aşkın bir ordunun ric'at harekâtına şahit olmaktayız. Akıncı kollarımız düşmanın arkalarına doğru akın ederek, düşmanı pek düşkün vaziyette bırakmaktadır. Düşman şimendifer hattı civarında ve Bozdağ taraflarında kuvvetle ihtimal mevzi almış ve Sakarya nehrini geçmek üzere taarruz eden askerlerimizi beklemektedir. Fakat günlerdir iaşesiz ve ikmalsiz kalan Yunan ordusu varlığını devam ettirebilmek için bir an evvel ordumuzdan yakasını kurtarmaya çalışmaktadır. Sağ cenah mıntıkasında ise muhabiri mahsusanın bildirdiğine göre, vaziyet artık lehimize dönmüştür. Kıtaatımız cephenin en mühim aksamında keşif taarruzlarına geçmiştir. Düşmanın sağ cenahımızla merkezimizin karşısındaki mıntıkada bulunan iki alayı geriye atılarak püskürtülmüştür. Siperleri kıtaatımız tarafından ele geçirilmiştir. Sol cenah karşısında da taarruza geçen ordumuz, düşmanın pek şiddetli mukavemetine rağmen birçok siperlerini ele geçirmiştir. Gazetenin "Ordu Değil Eşküyalar Alayı" başlıklı haberine göre ise Yunan neferlerinin teslim olduklarını söyledikten sonra askerlerimize birdenbire ateş açmak ve bomba atmak suretiyle tuzak kurdukları bildirilmiştir⁷¹⁴.

İkdam gazetesinin bugünkü nüshasında ise Cuma namazından sonra bütün İstanbul Müslümanlarının Türk ordusu için dua etmek üzere Ayasofya'da buluşması yönünde ahaliye çağrı niteliği taşıyan bir haber yapılmıştır. Gazetenin ilgili haberinin içeriğinde yer alan ifadelerle göre, Yunanlılar Sakarya'da iki haftadan beri devam eden meydan muharebesinde muvaffakiyete ulaşamamıştır. Gazete haberin devamında, "Yunan ordusunun bundan önceki günlerde devam eden muharebelere pek çok zayiata duçar olduğunu bildirdiğimiz için bu taarruzları bütün cepheye yayamayacağımı da ifade etmiştik" ifadesi ile muharebelere dair daha önce belirttiği öngörülerin gerçekleştiğini ifade etmiştir⁷¹⁵.

⁷¹⁴ *Hakimiyeti Milliye*, 9 Eylül 1921, N: 287.

⁷¹⁵ *İkdam*, 9 Eylül 1921, N: 8794.

Vakit gazetesi “Düşmanın Taarruzu Tamamıyla Kırılmıştır” başlıklı haberinde, cephe hattında Yunanlıların artık taarruz edemeyecek olduğunu okuyucularına şu ifadeler ile aktarmıştır: “Dün elimize ulaşmış olan 6-7 Eylül 1921 tarihli resmi tebliğlere göre, düşmanın son üç günlük taarruzları tamamıyla kırılmıştır. Düşman kıtaatı bazı noktalarda geri çekilmektedir. Kıtaatımız, baskın suretinde mukabil taarruzlarda bulunarak, düşmandan bazı mühim bölgelerini zapt ve istirdat etmiş ve bir miktar esir almıştır”. Gazete Kars halkı adına Kars Belediye Başkanı’nca Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne gönderilen bir telgrafi okuyucularına “Kars’tan Gönderilen Telgraf Şöyledir” başlığı ile aktarmıştır:

Avrupa devletlerinin ihtiraslarının tatmini için güzel yurdumuza musallat ettikleri Yunan canavarlarının büyük milletimizin azmi sayesinde layık oldukları cezayı pek yakın zamanda bulacaklarına imanımız sarsılmazdır. Yarım asra yakın bir zaman süren esaretten büyük Anadolu’nun azimkar ordusu sayesinde kurtulan sancağımızın halkı bugün memleketin doğusunda çarpışan orduya ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne karşı yüreğinde duyduğu şükran borcunu eda için en son fedakarlığı yapmaya hazır olduğunu göstermek adına bir araya gelmiştir. Cihan şundan emin olsun ki memleketin garbında zulüm gören bir Türk’ün hakkı ve çiğnenen bir karış vatan parçasının namusu için yurdun doğusunda yasayan her bir İslam ve Türk’ün yüreğinde sönmez bir intikam ateşi yanmaktadır. Bütün şehir halkının iştiraki ile akdedilen bir içtimada livamız halkı hayat ve namusunu borçlu bulunduğu büyük Anadolu’ya karşı son nefesine kadar her türlü fedakarlığı ifaya hazır bulunduğunu şehrimiz adına sizlere arz ederim.

Belediye Reisi ve Müdafaa-i Hukuk Reisi İbrahim

Vakit gazetesi devam eden haberlerinde, ordumuzun Sakarya’daki başarıları üzerine doğu il ve ilçelerimizden Büyük Millet Meclisi’ne gönderilen telgrafları neşretmeye devam etmiş ve Lice’nin kahraman halkının da bir telgraf gönderdiğini belirterek, yöre halkının Türk ordusunun başarılarının devamı temennisinde bulunmuş ve her zaman ordunun yanında olduklarını belirtmiş olduklarını ifade etmiştir⁷¹⁶.

Tevhid-i Efkâr gazetesi de haberlerinde az önce İkdâm gazetesinin haberlerini analiz ederken değindiğimiz Ayasofya’da muharebeler için yapılacak olan duaya dair haberlere yer vermiştir. Tevhid-i Efkâr da bütün Müslümanları Ayasofya’ya davet ederek, “Müslümanlar Bugün Ordumuza Dua Ediniz” başlıklı haberi yapmıştır. Haberin detaylarına göre, İstanbul’daki Müslümanlar ordumuz için Ayasofya’da dua edeceklerdir. Gazetenin “Yunanlılar Ric’ate Ordumuz da Mukabil Taarruza Başlıyor” başlıklı haberinde ise

⁷¹⁶ *Vakit*, 9 Eylül 1921, N: 1346.

muharebelere dair elde edilen son istihbaratlar okuyucuya aktarılmak istenmiştir. Ordumuzun, Sakarya'daki muharebelerde Yunan ordusunun yalnız taarruzlarını değil, taarruz kabiliyetlerini de tamamen kırmış olduğunu ifade eden gazete, ikinci mevzi müdafaamızın önünde de düşmanın bocalamaya başlamış olduğunu duyurmuştur. Gazete muharebelere yönelik bundan sonraki sürecin ise iki seçenek dahilinde neticeleneceğini öngörmüştür. Bu öngörüsünde düşmanın ya Sakarya nehrinin batısına çekileceğini ya da bulunduğu mevzileri korumaya çalışarak ordumuzun önünde günden güne eriyeceğini ifade etmiştir⁷¹⁷.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi de diğer gazetelerin Sakarya hattında ordumuzun muzaffer olduğuna yönelik haberlerine "Sakarya Zaferi" başlığı ile destek olmuştur. Gazete cephede bulunan harp muhabirinden dün gece geldiğini belirttiği notları şu ifadeler ile okuyucuya aktararak, sağ ve sol cenahta başlayan mukabil taarruzlarımız üzerine düşmanın perişan bir vaziyette kaçmaya başladığını belirtmiştir. Habere göre kahramanlarımız mağlup düşmanın siperlerine girmiştir. Düşmanda bir ric'at alameti görülmesi üzerine ordumuz derhal sağ ve sol cenahlardan düşmana taarruz harekâtına başlamışlardır. Sağ cenahta iki düşman alayı perişan edilmiş, sol cenahta kahramanlarımız düşman siperlerine girmiştir. Yüzlerce düşman maktulü vardır. Namağlup Türk ordusu henüz adedi sayılmayan birçok esir almış ve mühimmat ele geçirmiştir. Taarruzlarımız tüm şiddeti ile devam etmektedir. Düşman Çal dağı eteklerinde de takip edilmektedir. Muhabir, muzaffer ordumuzla birlikte düşmanı adım adım takip ettiğini belirterek, düşmanın sağ cenahımızda sabahleyin çekildiği Çal dağında da ric'at etmekte olduğunu aktarmıştır⁷¹⁸.

Tercüman- Hakikat gazetesi de sayfalarında Anadolu'da Yenigün ile hemen hemen aynı olan haberlere yer vermiştir. Sağ ve sol cenahlarda yaptığımız mukabil taarruzlarla düşmanın iki alayı perişan bir halde ric'ata mecbur edilmiştir. Düşmanın ilk saf siperleri ele geçirilmiştir. Gazete "Düşmanın Süngülerimizin Önünden Kaçtığı Bir Günde" başlıklı yazısının içeriğinde, daha önce değindiğimiz Ayasofya camisindeki dua buluşmasını tekrar hatırlatmıştır.

Tercüman-ı Hakikat "Bir Taarruz Daha Yapamayacak Halde Bulunuyorlar" başlığı ile verdiği haberde ise muharebelerin genel durumu ve Yunanlıların nasıl bir harekât tarzı

⁷¹⁷ *Tevhid-i Efkar*, 9 Eylül 1921, N: 90-3118.

⁷¹⁸ *Anadolu'da Yeni Gün*, 9 Eylül 1921, N: 321.

izleyeceğine dair değerlendirmelere yer vermiştir⁷¹⁹. Tercüman-ı Hakikat gazetesinin ikinci sayfasında ise milli ordumuzun mukabil taarruza geçmek üzere olduğuna tekrar yer verilerek, “Hatta bu haber hazırlanırken ordumuz düşmana karşı topyekûn bir taarruza geçmiş olabilir” ifadesi kullanılmıştır⁷²⁰.

Akşam gazetesi ise bugün yayınlanan birçok gazetenin verdiği haberlerin hemen hemen aynısını “Ordumuz Mukabil Taarruza Başladı” başlığı ile İstanbul ahalsinin bilgisine sunmuştur. Habere göre, sağ ve sol cenahlarda yaptığımız karşı taarruzlarla düşmanın iki alayı ric’ata mecbur edilmiş ve mevziden ibaret siperleri zapt olunmuştur. Düşmanın çeşitli sınıflardan oluşan bir kolu karma karışık bir suretle batıya doğru kaçıyor. Yunan basını Eskişehir’e çekileceklerini söylüyor. Gazete bugünkü nüshasında bir de Konstantin’in karikatürüne yer vererek “Konstantin’in ordusuna 5 Eylül 1921 tarihli Ankara ziyafeti; Türk sözü: Misafir umduğunu değil bulduğunu yer” sözlerini kullanmış ve Konstantin’in ordusuna verdiği sözü tutamadığını vurgulamaya çalışmıştır⁷²¹.

Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal, Türk ordusunun düşmana karşı kesin bir taarruza girişeceği günün arifesinde olduğumuz bugün de “İki Safha” başlığı ile kaleme aldığı yazısında, Anadolu’da cereyan eden muharebelerin esasen iki safhadan meydana gelmekte olduğunu ifade etmiştir. Yazının devamında ise muharebelerin birinci safhasında meydana gelen gelişmeler hakkında Millî Mücadele’nin başarısı için çarpışan askerlerimizin elde ettiği başarının kesin muzafferiyet anlamına gelmediğini belirtmiştir. Savaşın ikinci safhasında şimdiye kadar meydana gelen olaylar için ise Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bu milleti kurtaracak kuvvette olmadıklarını gösteren gelişmelerin yaşandığını iddia etmiştir. Bunun sebebi olarak ise Millî Mücadele’ye girişen grubun saltanat ve hilafete itaat etmeyerek, gelişi güzel bir vaziyette batılılara ve onların desteklediği Yunanistan’a galip gelecekleri hayaline kapılmalarını göstermiştir⁷²².

İstikbal gazetesi ise “Son Haberler”, “Düşman Sürüleri Perişan Surette Kaçıyorlar” ve “Muzaffer ve Kahraman Kıtâatımızın Şiddetli ve Mukabil Taarruzlar” başlıkları ile hazırladığı haberlerin özünde cepheden bugün aldığını söylediği bilgilere göre, sağ cenahta kahramanlarımızın icra ettikleri mukabil taarruzlar neticesinde, düşmanın iki alayının pek

⁷¹⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 9 Eylül 1921, N: 14524.

⁷²⁰ A.g.g., N: 14524, s. 2.

⁷²¹ *Akşam*, 9 Eylül 1921, N: 1063.

⁷²² *Peyam-ı Sabah*, 9 Eylül 1921, N: 992.

bir perişan surette ric'ata mecbur olduğunu, Yunanlıların yakın zamanda tamamen kaçmaya başlayacaklarına değinmiştir⁷²³.

2.4.19. 10 Eylül 1921

10 Eylül 1921 günü sabahın erken saatlerinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Mürettep Kolordu karargâhına gelerek Kolordu Komutanı Kâzım Bey ile buluşmuşlardır. Kolordunun bulunduğu Zafertepe mıntıkası taarruzun idare merkezi olarak kullanılmıştır. Komutanlar burada iki gün evvel bugün için verilmiş olan taarruz hazırlıklarının son hazırlıklarını denetlemiştir. Yapılan son kontrollerin ardından Türk ordusu, Mürettep Kolordu mıntikasıdan saat 07.00'da kolordu ve tümen topçularının hazırlık ateşi ile ileri harekâtına başlamıştır. Ordu ilk istikamet olarak Yassihöyük güneyi-Pınar güneybatısı-Çekirdeksiz kuzeyi-Duatepe-Üçpınar hattını tutmakta olan 7'nci Yunan Tümeni'ne saldırılar düzenlemiştir⁷²⁴. Sabahın erken saatlerinde başlayan taarruzun temel gayesi Duatepe ve Üçpınar'ı düşmandan geri almaktır⁷²⁵.

Mürettep Kolordu mıntikasında yapılan Türk ordusunun bu ilk taarruz hareketleri 10 Eylül günü akşamı saat 20.30'a kadar devam ettirilmiştir. Bu süre zarfında öğle vaktine kadar 23'üncü Türk Tümeni, 7'nci Yunan Tümeni topçularının yaptıkları şiddetli ve kesif topçu ateşlerine rağmen Duatepe kuzey sırtlarını aşarak Çekirdeksiz'e girmiştir. Bu mıntıkada bulunan Yunan alayları ordumuzun daha ilk taarruzlarından itibaren perişan bir halde Sakarya nehrinin batısına geçmek için bu istikamette kaçmaya başlamıştır. Öğleden sonra Türk ordusu kuzeyden ve doğudan Mürettep Kolordu'ya bağlı 23'üncü Tümen ve 15'inci Tümen'in birlikte gerçekleştirdiği taarruz ve süngü hücumlarıyla saat 14.30'dan itibaren Duatepe ve batısını tamamıyla Yunanlılardan temizlemiştir⁷²⁶. Karapınar batısındaki sırtlardan muharebeyi takip eden Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve yanındaki Paşalar büyük bir heyecan içinde ordumuzun ortaya koyduğu bu başarıları gözetlemiştir. Bugün, Sakarya Meydan Muharebesi'nin göğüs göğüse ve boğaz boğaza çarpışıldığı günlerden biri

⁷²³ *İstikbal*, 9 Eylül 1921 N: 399.

⁷²⁴ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 56

⁷²⁵ Asım Gündüz, a.g.e., s. 102.

⁷²⁶ İsmet İnönü, *Hatıralar*, (Der. Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, s. 264.

olmuştur. Yunan istila ordusunun Ankara'ya gitme hayalleri Duatepe'de Türk iman ve azmi karşısında erimiştir. Türk milletinin ay-yıldızlı bayrağı bu tepeye dikilmiştir⁷²⁷.

Batı Cephesi Komutanlığı, bugünkü muharebelerin sonucunda muharebelerin almış olduğu vaziyeti Genelkurmay Başkanlığına saat 24.00'da verdiği raporda şöyle bildirmiştir: Düşmanın genel olarak çekilmeye mecbur olduğunun anlaşılması üzerine, düşmanı takip için bugün cephenin çeşitli kesimlerinde taarruza geçilmiş ve düşman birçok kesimlerden büyük kayba uğratılarak atılmıştır⁷²⁸. Beylikköprü doğusunda ve Basriköy batısında taarruz eden birliklerimiz, düşmanı Beylikköprü doğrultusunda geri atarak Duatepe, Çekirdeksiz, Ezineli ve Üçpınar'ı ele geçirmiştir. Bu muharebeler sırasında düşmandan birçok top ve makineli tüfek ganimet olarak ele geçirilmiştir. Bu kesimde taarruzumuz devam etmektedir. Dikilitaş doğrultusunda taarruz eden kıtaatımız muvaffakiyetle ilerlemiş ve bir kısım düşman mevzilerini zapt ve işgal etmiştir⁷²⁹.

Açıksöz gazetesinde yer alan 10 Eylül 1921 tarihli resmi tebliğ, "Merkezde Taarruzlarımız Devam Ediyor" başlığı ile ordumuzun Yunanlılara karşı başlattığı taarruzlara yönelik önemli bilgiler aktarmıştır. Haberin içeriğinde alınan esirlerin cebinden buğday ve arpa çıktığını ifade eden gazete, bu durumun Yunan ordusunun içinde bulunduğu açlık ve sefaleti gözler önüne serdiğini ifade etmiştir. Cephenin merkez mıntıkasında taarruzumuzun devam ettiği bilgisi ile haberine devam eden Açıksöz, kıtaatımızın düşman mevzilerinin bazı aksamını zapt ettiği ve bir miktar tüfek vesaire harp malzemesini temin ettiğini, birçok esir alınmış olduğunu okuyucularına aktarmıştır⁷³⁰.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise haberlerine düşmanın mühim bir mevhide 10 kilometre geri atılmış olduğu ve düşman ordusundan ganimetler alındığı müjdesini aktararak başlamıştır. Gazetenin "Düşmanın İki Fırkası Daha Ric'atta" başlığı ile verdiği bu haberlerinde, her zaman olduğu gibi harp sahasında bulunan muhabirlerinden gelen raporlar okuyucuya sunulmuştur. Bu raporlarda aktarılan bilgilere göre, merkez mıntıkasında düşmana muvaffakiyetli gece baskınları başlamış, zabıt ve neferden esirler alınmıştır. Firar eden düşman askerleri civar köylere saldırarak kıymetli ne varsa beraberinde götürmektedir.

⁷²⁷ Genelkurmay Başkanlığı, a.g.e., 1995b, s 228-229

⁷²⁸ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2555.

⁷²⁹ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., s. 236.

⁷³⁰ Açıksöz, 10 Eylül 1921, N: 279.

Gazete dün öğleden sonra gelen telgrafta ise muhabirin, muharebenin sonunda olduğumuzu bildirdiği bilgisini bize aktarmıştır. Gazetenin bugüne dair haberleri şu şekilde özetlenebilir: “Muhabirimizin bildirdiklerine göre her gün pek cesaretli uçuşlar yapan kahraman tayyarecilerimizin bu son günlerdeki keşif harekâtı da takdire şayandır. Bu keşif faaliyetleri ile düşmanın iki fırkadan fazla kuvvetinin ve birçok araba kollarının Sakarya’ya doğru ric’atleri tespit olunmuştur”. Gazetenin “Düşman Ric’atı Tahkik Etmiştir” başlıklı haberinde ise düşman ordusunun ric’at hattını belirten bilgiler yer almıştır. Buna göre ordumuzun sağ cenahında düşman on kilometre geriye atılmış durumdadır. Geri çekilmekte olan düşman, Sakarya geçitlerinden istifade edebilmek için pek çok zafiyette bulunacaktır. Süvarilerimiz düşmanı Sakarya kenarında sıkıştırmakta ve başarılı akınlar yapmaktadır. Dün düşmanın bu müşkül vaziyetini ıslah etmek için kendi sol cenahında mukavemette bulunarak, Çal dağından itibaren sağ cenahını güneye kaydırma girişiminde bulunduğu görülmüştür. Bu harekât ile Sakarya nehrinin batısına ric’at etmek istediği anlaşılan düşman askerleri, şu an için hâlâ Sakarya nehrinin doğusunda bulunmaktadır. Düşman ordusu kendi sağ taraflarından daha müsait şartlarda faydalanabilmek için bu aksamını Cihanbeyli ovasının kuzeyinde bulunan Bozdağ’ın güney kesimlerine çekmeye uğraşacaktır. İşte o zaman iş kahraman süvarilerimizin becerilerine kalmış olacaktır. Gazetenin bugün yayınlanan nüshasında yer alan bir diğer haberde ise Yunan ordusunun Sakarya hattındaki muharebelerde şimdiye kadar vermiş olduğu zayiata dair bilgiler paylaşılmıştır: “12 Bin Maktul 30 Bin Mecruh” başlığı ile verilen haberde Yunan ordusunda şimdiye kadar 12 bin askerin öldüğü, 30 bin askerin ise bir daha muharebelere katılamayacak vaziyette yaralandığı bilgisi yer almıştır. Yunanlıların verdikleri bu müthiş zayıat karşısında büyük bir telaş içinde oldukları belirtilmiştir⁷³¹.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin Yunan ordusundaki zayiata dair vermiş olduğu bu haberinden yola çıkarak Türk ordusunun muharebelerdeki askeri zayıat durumuna değinmekte de fayda vardır. Yunanlıların bu kayıplarının yanında aslında Türk ordusunda da durum oldukça ağırdır. Özellikle muharebeleri idare eden subaylar cephede şehit düşmektedir. Bu nedenledir ki muharebeler devam ederken Büyük Millet Meclisi tarafından vatanın çeşitli bölgelerinde görev yapan subaylara hızlı bir şekilde Ankara’ya gelme emri verilmiştir. Ankara’da toplanan Türk subayları oradan da cepheye gönderilmiştir⁷³².

⁷³¹ *Hakimiyeti Milliye*, 10 Eylül 1921, N: 288.

⁷³² İbrahim Sorguç, *İstiklal Harbi Hatıratı*, (Der. Erdoğan Sorguç), İzmir Yayıncılık, İzmir 1996, s. 98.

İkdam gazetesi “Ayasofya’da Tarihi Bir Gün” başlıklı haberinde daha önce duyurduğu Ayasofya’daki dini toplantının binlerce kişinin katılımı ile gerçekleştiğini ifade etmiştir. Habere göre Ayasofya’daki büyük dua buluşmasında “Sakarya boylarında Türklere karşı harp eden düşman askerlerini kahhar isminle kahret Yarabbi” duasına binlerce kişi âmin sesleriyle karşılık vermiştir. Veliht Abdülmecid ve Şehzade Ömer Hilmi Efendi de törende hazır bulunmuştur⁷³³.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise Ayasofya’da dün gerçekleştirilen dua buluşmasının ayrıntılarını içeren haberini Fetih suresinden ayetlere yer vererek okuyucularına aktarmıştır. Gazete, dün İstanbul’da Ayasofya başta olmak üzere bütün camilerde dualar edilirken cephede de ordumuzun düşman ordusunu ezerek muzaffer olduğu haberini aldıklarını duyurmuştur. Gazetenin haberinin içeriğinde, mukabil taarruzlarımızın başladığına düşman askerlerinin Türk’ün kahraman süngülerinin önünde ric’at hareketlerine giriştiğine yer verilmiştir⁷³⁴. İleri gazetesinin bugünkü sayfalarında da Tevhid-i Efkâr gazetesi ile benzer cümlelere yer verilmiştir⁷³⁵.

Peyam-ı Sabah gazetesi ise “Milli Ordunun Mukabil Taarruzu Başladı” başlığı ile ordumuzun düşmana karşı başlattığı taarruz harekâtını sayfalarına taşımıştır. Habere göre, üç gün süren keşiften sonra 9 Eylül günü yapılan Türk saldırısı üzerine Yunan kuvvetleri dağılarak geri çekilmeye başlamıştır. Sağ ve sol cenahımızda mukabil taarruzumuz başlamıştır. Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal Bey ise “Anadolu’nun Son Sedaları” başlığı ile Anadolu’dan gelen taarruz haberlerini her zamanki üslubu ile eleştiriye tâbi tutmuştur. “Bir herc ü merc esnasında Anadolu’dan gelen en son sedaları, feryadı bir şikâyeti yazmaktayım. Feryat Kemal Bey Anadolu’daki istila gittikçe artmaktadır. Bunun nedeni de o başı bozuklardır⁷³⁶.”

Tercüman-ı Hakikat gazetesi 10 Eylül 1921 tarihli sayısında “Çıldırılmışlar” başlıklı köşe yazısı ile Yunan ordusunun Türkler karşısında perişan olmasına rağmen, Atina’dan cephe hattına hâlâ Ankara’nın ele geçirilmesi yönünde emirler geldiği bilgisine yer verilmiştir. Gazetenin “Sakarya’da Roller Değişti” başlığı ile ikinci sayfasından

⁷³³ *İkdam*, 10 Eylül 1921 N: 8795.; Hatice Hilal Seyhan, a.g.t., s. 118.

⁷³⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 10 Eylül 1921, N: 91-3119.

⁷³⁵ *İleri*, 10 Eylül 1921, N: 195-298.

⁷³⁶ *Peyam-ı Sabah*, 10 Eylül 1921, N: 993.

okuyucularına aktardığı haberlerde ise Türk ordusunun Sakarya hattında taarruz harekâtına başladığı bilgisi yer almıştır⁷³⁷.

Akşam gazetesinin haberlerinde ise Yunanistan basınında da Sakarya hattındaki mağlubiyetlerinin itiraf edilmeye başlandığına değinilmiştir. Habere göre, Yunanlılar harekât-ı harbiyenin farklı bir hal almış olduğunu kabul etmeye başlamıştır. Evvelki gece ansızın cepheden Atina'ya gelen Erkan-ı Harbiye ikinci başkanı Stranfös, Yunan ordusunun derhal Sakarya nehrinin batısına geçirilmeye mecbur olduğunu beyan etmiş, harekât-ı harbiyenin tekrar müzakeratına ait hiçbir kelime söylenmemiştir. Atina meclisi gece gündüz toplanıp içinde buldukları durumu müzakere ediyorlar. Yunanlılar, cephede bulunan kuvvetlerimizin takviyesi lüzumu hasıl olmuştur, diyorlar⁷³⁸.

2.4.20. 11 Eylül 1921

Türk ordusunun düşmanını Sakarya nehrinin batısına atmak üzere dün başlatmış olduğu taarruz harekâtı 11 Eylül 1921 günü de devam etmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı tarafından bugün yayınlanan cephe emirleri ile Yunan ordusu Sakarya hattında kesin olarak ric'ata mecbur bırakılmıştır⁷³⁹.

Yunan ordusunda ise bugünden sonra Sakarya nehrinin doğusu ile ilgili planlardan tamamen vazgeçilmiştir. Bütün askeri planlar ordunun Sakarya nehrinin batısına sağ salim geçirilebilmesi üzerine tertiplenmeye başlamıştır. Yunan 3'üncü Kolordu'sunun bulunduğu mıntıka Yunan ordusunun ric'at hattının temelini oluşturacak şekilde çekilme planları uygulanmaya başlanmıştır. Yunan ordusunun nehri geçmeyi planladıkları Beylikköprü-Beşköprü arasındaki Sakarya geçitlerini tutan 3'üncü Kolordu birlikleri bu bölgedeki Yunan kuvvetlerini perdeleme görevi ile görevlendirilmiştir. Bu perdeleme sayesinde Yunan birlikleri doğudan ve güneyden emniyetle korunmuş olacak, bu sayede Yunan askerleri Türk ordusunun herhangi bir saldırısına maruz kalmadan Sakarya nehrini geçmiş olacaktı⁷⁴⁰.

Batı Cephesi Komutanlığı sabah erken saatlerde yayınladığı cephe emirleri ile cephenin sağ kanadına kaydırılmak üzere 1'nci Grup'un dört tümeninin (4'üncü, 5'inci, 7'nci ve 41'inci Tümenler) saat 14.00'dan sonra harekete hazır bulunmalarını emretmiştir. 2'nci Grup'tan bir tümenin de aynı maksatla hazırlanmasını, 3'ncü ve 2'nci Grupların ayrıca

⁷³⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Eylül 1921, N: 14525.

⁷³⁸ *Akşam*, 10 Eylül 1921, N: 1064.

⁷³⁹ Mehmet Arif, 1969, a.g.e., s. 57.

⁷⁴⁰ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., ss. 238-239.

çekilmekte olan düşmanla teması devam ettirmelerini belirtmiştir. 5'nci Grup'a ise Mangal dağı elde tutarak birliklerinin büyük kısmı ile Kızılkoyunlu-İncirli hattına ilerlemesi ve düşman gerilerine taarruzlarda bulunması emri verilmiştir⁷⁴¹.

Saat 09.30'da yapılan tayyare keşfi raporlarının sonucundan ve ele geçirilen esirlerin ifadelerinden Yunanlıların Eskişehir'e kadar veya Sevr Anlaşması'nın belirtildiği hatta kadar çekilebilecekleri bir plan üzerinde çalıştıkları bilgisine ulaşılmıştır. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Yunan Başkomutan Papulas kesin olarak Sakarya batısına çekilmeye karar vermiştir. Papulas Kolordulara göndermiş olduğu emirler ile bugün yapacak çekilme girişimlerinin şu düzenlerden biri veya duruma göre her ikisi ile birlikte yapılmasını emretmiştir: Birinci palana göre, 3'ncü Kolordu bulunduğu mevzilerde kalarak çekilen Yunan birliklerini perdeleme görevine devam edecektir. 1'inci Kolordu Beylikköprü-Tekkeköy-Beşköprü arasındaki Sakarya geçitlerini emniyet altına almak üzere 3'üncü Kolordu'nun sağında Ilıca'ya doğru yerleştirilecektir. Bu kolordu Türk kuvvetlerinin bugün girişecekleri taarruzları kırarak, çekilen Yunan birliklerini takip etmelerini engelleyecektir. Yunan Başkomutanı'nın ordusundan bugün hayata geçirmelerini istediği ikinci plan ise az önce sözünü ettiğimiz iki kolordu arasındaki mıntikalardan Türk ordusuna karşı Bayburt-Kızılcakışla istikametinde bir karşı taarruz harekâtına girişilmesidir. Papulas'ın planına göre, 3'üncü ve 1'inci Kolorduların bu taarruzu ile Türk ordusu bu mıntıkada tutulmuş olacak ve bu sırada Yunan 2'nci Kolordusu Sakarya nehrinin batısına çekilecektir⁷⁴².

Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı ve Başkomutan Papulas'ın 11 Eylül 1921 günü akşamı muharebelere dair Yunan Millî Savunma Bakanlığı'na göndermiş olduğu beyanatta yer alan ifadeler şunlardır: Türkler bugün 3'ncü Kolordu'ya karşı tekrar tekrar şiddetli taarruzlar yapmıştır. Türklerin bu girişimleri büyük kayıp verdirilerek püskürtülmüştür. Ordu Sakarya'yı geçerek nehrin arkasında elverişli bir hatta yerleşecektir. Bunun için şu beyanattaki gibi hareket edilecektir: 1'inci Kolordu bu gece (11-12 Eylül) mevzilerini terk ederek Sarıhalil-Ilıca hattına çekilecek ve bu hat bütün Türk taarruzlarına karşı kesin olarak savunulacaktır. İner Katrancı'daki karma müfreze ve Ilıca deresi ile Sakarya üzerindeki köprübaşlarını korumakla görevli sahra topçularımız 1'inci Kolordu'nun emrine girecektir. Kara Hamzalı civarında bulunan 2'nci Kolordu bu gece bir tümenini Çanakçı civarına çektikten sonra 12-13 Eylül gecesini Sakarya'nın batısına çekilecektir.

⁷⁴¹ GHTB, 1975, a.g.e., s. 331.

⁷⁴² Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., ss. 238-239.

Kolordu Sakarya nehrini geçtikten sonra Kavuncu ile Porsuk çayı arasındaki tepelerde savunma mevzileri oluşturacaktır. Yarın için hazırlanan çekilme planlarının gereği olan ikmal faaliyetleri 1'inci ve 2'nci Kolordular tarafından motorlu taşıtlar ile Kavuncu köprüsünden, 3'üncü Kolordu tarafından ise Sazılar demir yolu istasyonundan yapılacaktır⁷⁴³.

Yunan ordusu yukarıda Başkomutan Papulas'ın yayınladığı ric'at emirleri gereğince 11-12 Eylül gecesi boyunca da çekilmeye devam etmiştir. Dört tümeden oluşan 3'üncü Yunan Kolordusu mevzilerini muhafaza ve yer yer gösteriş taarruzları yaparken, 1'inci Yunan Kolordusu ise 3'üncü Kolordu'nun güney (Sarı Halil-İlica) hattında bir himaye mevzii tutmuştur. Gece boyunca, yarın yapılacak ric'at hareketlerinin, yapılan planlar dahilinde sorunsuz gerçekleşebilmesi için Sakarya nehri üzerinde bulunan mevcut üç köprüye ek olarak yedi tombaz köprüsü daha kurulmuştur. Yunan ordusuna ait ulaştırma araçları bu gece itibariyle nehrin batısına geçirilmiştir⁷⁴⁴.

Türk gazetelerinde 11 Eylül 1921 tarihinde yer alan resmi tebliğlerde, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın muharebelere yönelik yapmış olduğu son açıklamalarına yer verilmiştir. İsmet Paşa'nın son açıklamalarına göre, Beylikköprü mıntikasında tarafımızdan icra edilen taarruz neticesinde düşman mevzilerinin mühim kısımları zapt edilmiştir. Düşmandan pek çok top ve makineli tüfek mermisi ile çeşitli harp malzemesi ganimet edilmiştir. Biri zabıt olmak üzere birçok esir alınmıştır. Düşmanın genel vaziyette ric'ata karar verdiğinin anlaşılması üzerine ordumuz tarafından genel taarruza başlanmıştır. Beylikköprü'nün batı mıntıklarında taarruz eden ordu, düşmanı Beylikköprü istikametine doğru ric'ata mecbur bırakarak Çekirdeksiz, İzniyeli ve Üçpınar bölgelerini ele geçirmiştir. Bu mıntıkada taarruza devam edilmektedir. Dikilitaş istikametinde taarruz eden birlikler de muvaffakiyetle ilerlemiş ve onlar da bir kısım düşman mevzilerini ele geçirmiştir. Afyon ve Sandıklı mıntikasında ise sükûnet vardır⁷⁴⁵.

Açıksöz gazetesi başyazarı İsmail Habip Bey, 11 Eylül 1921 günü kaleme almış olduğu bir makale ile muharebelerin Türk ordusunun lehine evirilme sürecini ele almıştır. Muharebeleri başlangıcından itibaren genel bir bütün olarak ele alan İsmail Habip, olayları her iki ordu açısından da değerlendirerek, bu konudaki düşüncelerini okuyucuları ile

⁷⁴³ A.g.e., ss. 248.

⁷⁴⁴ Fahri Belen, a.g.e., ss. 358-359.

⁷⁴⁵ Açıksöz, 11 Eylül 1921, N: 280.

paylaşmıştır. Mili Mücadele döneminin en zor günlerinden sonra gelen bu heyecanlı günlerde halktan birinin halka dair düşünceleri kendi ifadeleri ile bize ulaştırdığı bu makale, dönemin siyasi, sosyal askeri havasını bütün canlılığı ile bize aktarmaktadır. İsmail Habip Bey “Zafer Yolu” başlığı ile kaleme aldığı bu makale ile bize sadece muharebelere dair birinci el bilgiler sunmamış, Türk milletinin bağımsızlığı için verdiği mücadeleleri o dönemin bakış açısı ile anlayabilmemize de yardımcı olmuştur:

Sakarya'ya kadar ilerleyen Yunan ordusu ile Sakarya'ya kadar çekilen Türk ordusu on beş gün boyunca kanlı, amansız bir harbe tutuştu. Sakarya'ya kadar ilerleyen kuvvet on beş gün boyunca sürekli hücumlarda ve geceli gündüzlü taarruzlarda bulundu. Sakarya'ya kadar çekilen kuvvet de on beş gün bu sürekli hücumlara ve bu geceli gündüzlü taarruzlara göğsünü gerdi. Neticede ilerleyen kuvvet çekilmeye, çekilen kuvvet ilerlemeye başladı. Vakiya bugün düşman daha dörtına kaçmıyor ve onun çekilişi henüz büyük bir ric'at halini almadı. Fakat biliyoruz ki artık onun ilerleme imkânı yoktur. Düşmanın yüzü artık gideceği yere değil geriye doğuyu değil batıyı muzaffer olmayı değil mağlup olmamayı düşünüyor. Lakin düşman bir defa sırtını zafere ve yüzünü ric'ata çevirdikten sonra biliyoruz ki onun talihi de tarihi de çevrilmiştir. Bugün ağır kaçıyor biliyoruz ki yarın çabuk kaçacak bugün artçı taarruzlar ile askerlerini kurtarmak istiyorsa biliyoruz ki yarın herhangi bir cenah darbesiyle buna da muvaffak olamayacaktır. Düşman zaferi kaybetti, hiç olmazsa orduyu kazanmak istiyor. Fakat zaferi kaybeden o ordu birkaç gün içinde göreceğiz ki kendisini de kaybedecek. Bu öyle bir harp ki düşmanın muvaffak olmaması bizim zaferimiz, bizim düşmanı ilerletmememiz düşmanın mağlubiyeti demektir. Halbuki düşman zafere ulaşamamış olmanın yanı sıra münhezim de oluyor. Biz yalnız düşmanın ilerlemesini durdurmak ile kalmadık. Düşmanın arkasından taarruz harekâtı başlattık. Yunan Harbiye Nazırı İngiliz ataşemiliterini 10 Eylül'de Ankara'daki vereceği ziyafete resmi olarak davet etmişti. Düşman ordusu ise 10 Eylül'de Sakarya'nın doğusundan batısına geçti. İşte bütün nükte burada. Artık düşman bundan sonra çok hızlı mı kaçacak yoksa çok yavaş mı? Dağınık mı ric'at edecek toplu mu? Sağdan mı savuşacak soldan mı? Artık buralarının o kadar ehemmiyeti kalmadı. Düşman bundan sonra yavaş da kaçsa münhezimdir, hızlı da kaçsa münhezimdir. Toplu da çekilse davayı kaybetmiştir dağınık da kaçsa davayı kaybetmiştir. Sağdan da savuşsa işi bitmiştir, soldan da! O artık yeniden seferberlik yapacak değildir. Çünkü zaten birçok vatandaşını silahaltına almıştı. O artık bir kış harbine de katlanacak değildir. Çünkü düşman Sakarya'da müspet veya menfi son kozunu ve son oyununu oynadı. Düşman artık bundan sonra neyi bekleyecek? Kendisinin kuvvetlenmesini mi? Fakat o kuvvetinin kemâline varmıştı. Bizim zafiyetimizi mi? Fakat şimdiden sonra kuvvetlenmeye başlıyoruz. Düşman ki Umumi Harpte hırpalanmamıştı. Düşman ki kendisine bütün denizler açık ve bütün yollar ve yardımlar açıktı. Düşman ki istediği kadar kuvvetle İzmir'e çıkmıştı. Bizim ise o zaman ne ordumuz vardı ne dermanımız. İzmir'den ilerleyen Yunan ordularının karşısında çıkardığımız kuvvetler bağ bekçilerinden daha fazla silahla donatılmış değildi. Milli teşkilat henüz hafif bir duman, henüz ufak bir

rüzgarla dağılıverecek zannedilen hafif bir buhar gibiydi. Düşman ki o zaman sert bir kitleydi. O duman gibi dağınık kuvvet zaman içinde düzenlenerek nihayet Sakarya'da granitlerden daha sert bir kaya oldu. Bu sert kayayı daha donuk haldeyken dağıtamayan düşman ordusu, toplayabileceği bütün kuvveti o granit kayanın çelikten cephesine çarpıp dağıldıktan sonra mı bir şey yapacak? Düşmanın iki buçuk sene evvel ayak bastığı yer ile iki buçuk sene sonra geldiği yer arasında 400-500 kilometrelik bir mesafe var. İzmir'le Ankara arasındaki bu 400-500 kilometrelik mesafe düşman için uzun bir yokuş ve zor bir yükseliş oldu. İzmir'le Ankara sanki 400-500 kilometre yükseklikte bir tepedydi. Düşman iki buçuk sene hep o tepeyi tırmandı. Bu zaten eziyetli bazen de şevkli bir çıkıştı. Aydın ilk defa o tepeyi çıkarken elini kanatan sivri bir taş, Bargama daha dağın eteklerindeyken ayağını yaralayan keskin bir diken oldu. Tepenin ortalarında İnönü'nün kayaları cinli, tılsımlı yerler gibi iki defa düşmanı çarptı. İşte düşman terleyerek, elleri ayakları kanayarak soluya soluya nihayet bu tepenin zirvesine yaklaştı. Ankara en zirvedeydi. Bir adım yalnız bir adım, düşman oraya varacak ve iki buçuk senelik bir yokuştan, 400-500 kilometrelik bir çıkıştan sonra oradan çok geniş ufuklar ve çok haşmetli manzaralar seyredecekti. Bir adım daha atsa oradan bütün Bizans'ın hudutları ve oradan Bizans zamanında çan çalan Ayasofya kubbesi görülecekti. Bir adım daha artık iki buçuk senelik emeklerin bütün mükâfatı oradaydı. Bir adım daha artık o zaman kendilerine bir zafer ve saadet cenneti açılacaktı. Bir adım daha... Fakat düşman bu tek adımı atmak için 15 gün çalıştı, çırpındı. 15 gün didindi, terledi ve nihayet o adımı attı. Fakat ileri değil geriye doğru o adım atıldı. Zafere değil mağlubiyete doğru... Düşman tepeye iki buçuk senede çıkmıştı fakat. İnerken ise iki buçuk hafta bile sürmeyecek. Çünkü yokuşlar ağır olsa da inişler süratlidir ve hele bu iniş bir de yuvarlanış şeklinde olursa⁷⁴⁶.

11 Eylül tarihli sayısında Hakimiyet-i Milliye gazetesi de "Zafer" başlıklı yazı ile Açıksöz gazetesi gibi Sakarya Meydan Muharebesi'nin nasıl geliştiği ve nasıl devam ettiği hakkında bir süreç analizi ortaya konulmuştur:

Ankara, Ankara! Ağustos'un 15'inci günü Eskişehir'den daha ileriye harekât için Kral'ın emrini dinleyen Yunan askerleri böyle bağıyorlardı. Ankara! Ankara! Fakat zabıtları ve kumandanları daha cihangir daha kahraman hayaller kuruyordu. Yalnız Ankara'ya değil ta Kızılırmak boylarına, Kayseri'ye, Sivas'a kadar gideceklerdi. Karadeniz'e asker çıkaracaklar ve icap ederse Kafkas hududumuza kadar bütün Anadolu'yu işgal edeceklerdi. Şimdi arkalarından gelen tekbir nidalarını duymamak için işlerinde muvaffak olamamış haydutlar gibi dehşetle kaçarken bir teselli olsun diye belki halen Ankara! Ankara! Diye bağıyorlar. Fakat gittikleri yol Ankara yolu değil, İzmir yolu ve daha sonra inşallah Atina yoludur.

Gazete bu yazısından sonra cephelelerdeki son durum hakkında bilgiler paylaşmıştır. Aktarılan haberlere göre ordumuzun tazyiki karşısında düşman müşkül bir vaziyette

⁷⁴⁶ Açıksöz, 11 Eylül 1921, N: 280.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 219.

muharebeye mecbur olmuştur. Batı Cephesi Komutanlığı tarafından düşmanın Beylikköprü ve Kavuncuköprü geçidi boyundan Sakarya'nın batısına doğru ric'at etmekte olduğunun görülmesi üzerine gereken tedbirler alınmış ve dün sabahtan beri Beylikköprü mıntikasında gerçekleşen şiddetli taarruzlarımız karşısında düşman geriye doğru bastırılmıştır. Ordumuzun bu şiddetli taarruzları karşısında Yunanlılar, arzularının helak olmasına ve Sakarya'nın batısına çekilmeye mecbur bırakılmıştır⁷⁴⁷.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin 11 Eylül 1921 tarihli haberlerinde ise ordumuzun cephenin merkezinde düşmanı ric'at etmeye mecbur bıraktığı haberlerine yer verilmiştir. Gazeteye göre, yeni başlayan taarruzumuz mıntika mıntika icra edilmek suretiyle düşmanı şaşırtmaktadır. Taarruzumuz gürültüsüz, tantanasız fakat vakur ve uygun bir şekilde muvaffakiyetimiz ile devam etmektedir. Keşif faaliyetlerimiz sonucunda yorgun olduğu görülen düşman üzerine Başkumandan'ımızın emri ile Beylikköprü mıntikasından başka cephenin merkezinden de taarruz emri verilmiştir. Kahraman ordumuz bu mıntıkada da düşman mevzilerinde mühim yaralar açmıştır. Bu durum Yunan karargâhının da hangi taarruzumuzun gerçek anlamda taarruz olduğunu anlayamamasına ve kararsızlık yaşamasına neden olmuştur⁷⁴⁸.

İleri gazetesinin haberlerinde ise ordumuzun bütün cephe boyunca mukabil taarruza geçtiği haberi verilmiştir. Gazete sayfalarında düşmanın sol cenahının inhidama uğratılmış olduğu bilgisini paylaşmıştır. Düşmanın perişan bir surette ric'at etmekte olduğu ve kaçan düşmandan birçok harp malzemesinin ganimet olarak ele geçirildiği okuyucuya aktarılmıştır. Gazete manevi kuvveti de inhidama uğrayan Yunan ordusunun bu bozgunun sonra kendisini toplayamayacağını düşündüğünü belirtmiştir.⁷⁴⁹

Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise muharebelere dair bugünkü gelişmeleri harp muhabirlerinden almış olduğu son dakika haberleri ile okuyucusuna sunmuştur. Habere göre, Sakarya'daki zaferin duyulması üzerine İzmit halkı kutlamalara başlamıştır bile. "Yunan Ordusu Merkezden Yarılmak Üzeredir" başlıklı bir diğer haberde ise bu sabah acil kodu ile geldiği ifade edilen haberlere göre, merkezde taarruza devam eden kahraman ordumuzun muazzam bir yarma harekâtına başladığı duyurulmuştur. Çal dağı eteklerinden ve Polatlı güneyinden Yıldız dağı istikametinde ilerleyen ordu, düşmanı merkezden yarak

⁷⁴⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 11 Eylül 1921, N: 289.

⁷⁴⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 11 Eylül 1921, N: 92-3120.

⁷⁴⁹ *İleri*, 11 Eylül 1921, N: 199-298.

sağ tarafını kuşatma ve esir etmek üzeredir. Allah muvaffak eylesin. Gazete “Kuvayı Milliye’nin Hedefi Yunan Ordusunu Esarete Düşürmektir” başlıklı bir diğer haberinde ise Türk Başkumandanlığının mukabil taarruzunun henüz kısmi bir mahiyette olduğunu bildirerek, yakında genel bir taarruza geçerek düşmanı tamamen Sakarya’nın batısına atacağı bildirilmiştir. Bir diğer haber olan “Yunan Ordusu Sıtmadan Kırılıyor” başlıklı bölümün içeriğinde ise Bursa’da Rumlar tarafından çıkarılan Proodos gazetesinde yer alan haberlere yer vermiştir. Gazete haberin içeriğinde Yunanlıların cephede Türk ordusu karşısında bozguna uğramış olmalarının yanı sıra, bir de sıtma hastalığı ile boğuşmak zorunda kaldıklarını okuyucularına aktarmıştır⁷⁵⁰.

Akşam gazetesi ise bugünkü nüshasında İstanbul’da yayın yapan Rum gazetelerinin Yunan ordusunun yeniden toplanmak üzere geri çekildiği yönünde haberler yaptıklarına değinmiştir. Gazete “Yunan Muhabirlerin Lisanı Değişti” başlığı ile yayınladığı bir diğer haberde ise Yunan muhabirlerinin Yunan ordusundaki yaralı sayısının pek mühim olduğunu söylediklerini ve ordularının ordumuz karşısında yenilgi almış olduğunu acı acı kabul ettiklerini ifade etmiştir⁷⁵¹.

İstikbal gazetesi ise 11 Eylül 1921 tarihi itibarıyla elde edebildiği bilgileri “Düşmanı Tepelemek Azmiyle Anadolu Baştan Başa Galeyarda” başlığı ile haberleştirmiştir. Gazete haberinin detaylarında Türk ordusunun cephe hattında Yunan ordusunu ric’ata mecbur ettiğini, bu durumun da Anadolu’da coşku ile karşılandığını sayfalarına taşımıştır⁷⁵².

2.4.21. 12 Eylül 1921

Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas dün sabah verdiği emirler ile 3’üncü Kolordu birliklerine diğer kuvvetlerin Sakarya nehrinin batısına geçişini perdeleme görevi vermişti. Bu kolordu muhtemel Türk taarruzlarının önünü kesip hızını yavaşlatacak, bu süre zarfında diğer Yunan birlikleri de emniyetli bir şekilde Sakarya nehrinin karşı kıyılarına geçecekti. Papulas’ın bu planına rağmen 3’üncü Yunan Kolordusu’nun Türklere karşı girişeceği bu harekâtın başarısız olması durumunda hem bu kolordunun hem de Sakarya nehrini geçmek için buraya yığılan diğer Yunan birliklerinin Türkler tarafından tamamen kuşatılma ihtimali vardı. Papulas bu tehlike karşısında hiçbir Yunan birliğini tehlikeye

⁷⁵⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 11 Eylül 1921, N: 14526.

⁷⁵¹ *Akşam*, 11 Eylül 1921, N: 1065.

⁷⁵² *İstikbal*, 11 Eylül 1921 N: 401.

atmamak için yeni bir çekilme planı hazırlayarak, Yunan ordusunu bir gece içerisinde tamamen Sakarya nehrinin batısına geçirme kararı almıştır⁷⁵³.

Başkomutan Papulas ordunun tamamen Sakarya nehrinin batısına çekilme planını saat 13.30'da bütün kolordulara gönderilmek üzere yayınladığı şu emirle tertiplemiştir: Türkler, ordumuzun sağ taraflarına yapmış oldukları taarruzun geriye atılmasından sonra dün öğleden beri taarruzlarını tekrarlamamıştır. Toplam 5 bin-7 bin kişi olan Türk yürüyüş kolları Güzelcekele'den güneybatı doğrultusunda ilerlemektedir. 1'inci Yunan Kolordusu dün yayınlanmış olan Başkomutanlık emrine uygun olarak Sarıhalil-İllica hattına kadar ilerleyecektir. Seyyar hastaneler yaralılar ve Uzunbey, Kürttaciri, İnlerkatrancı bölgelerindeki her türlü malzeme bugün itibarıyla Sakarya'nın batısına nakledilecektir. 12/13 Eylül gecesinde icra edilecek faaliyetler ile bütün ordu Sakarya'yı geçerek nehrin batısında savunma için tertiplenecektir. Ordu, Sakarya'nın batısında şu vaziyette tertiplenecektir:⁷⁵⁴ 2'nci Kolordu Günyüzü ve Porsuk arasındaki bölgede iki tümeni ile birinci hatta Sakarya'nın hemen batısındaki tepeler üzerinde; bir tümeni ile de Demirci köyü bölgesinde ihtiyatta olacaktır. 1'inci Kolordu, Günyüzü çayının güneyi ile Sakarya'nın güney kolu arasındaki bölgede yerleşecektir. Bu kolordu Sakarya'nın batısındaki Kabak, Beşköprü ve Günyüzü tepelerini bir tümenle tutacak aynı zamanda iki tümeni ile de Hisarhamam bölgesinde ihtiyatta bulunduracaktır. Sakarya'nın güney kolundan Bozlar'a kadar olan bölgeye küçük keşif birlikleri çıkaracaktır. Bunlar aynı zamanda ordunun diğer aksamının nehirden emniyetli bir şekilde geçebilmesi için Fettahoğlu köprüsünü tutacak ve emniyetini sağlayacaktır⁷⁵⁵. 3'üncü Kolordu bir tümenini Sakarya'nın batısında Porsuk kavşağından Gölceğiz tepesine kadar olan tepeler hattını tutacak şekilde birinci hatta diğer iki tümenini Biçer bölgesinde ihtiyatta bulunduracaktır. Süvari Tugayı ise ordu emrinde olarak Gölceğiz tepesinden Balıkçı köprüsüne kadar olan kesimde faaliyet gösterecektir. Yunan süvarileri Sakarya üzerindeki geçitlerde keşif ve gözetleme birlikleri bulunduracak, aynı zamanda nehir üzerinde yerli halk tarafından yapılmış olan köprü ve geçitleri ortadan kaldırarak halkın bir kıyıda diğerine geçmesini önleyecektir⁷⁵⁶.

Yunan ordusunun Sakarya nehrinden geçişinin bir faciaya dönüşmemesi için kolordular belirli kısımlardan Sakarya'nın batısına geçmek üzere tertiplenmiştir. Geçişin

⁷⁵³ Prens Andrea, a.g.e., s. 163.

⁷⁵⁴ İbrahim Arduç, a.g.e., s. 241.

⁷⁵⁵ Prens Andrea, a.g.e., s. 168.

⁷⁵⁶ A.g.e., s. 168.

tertip edilmesi, 1'inci Kolordu Sarıhalil-Kavuncu-Koçaş hattı ile buranın güneyinden Kavuncu köprüsünden ve Sakarya-Ilıca deresi kavşağındaki iki köprüden geçecektir. Kolordu birliklerinin Kavuncu ve Tekkeköy köprülerinden geçişini ayarlamak ve düzen sağlamak üzere karargâh subayları görevlendirilecektir. Birlikler bu köprülerden Sakarya nehrinin batısına geçtikten sonra 1'inci Kolordu'nun yazılı emriyle ve bu emrin geçişin intizamını sağlamaya memur karargâh subayları tarafından Köprücü Müfrezesi komutanına verilmesi suretiyle imha edilecektir. 3'üncü Kolordu Tekkeköy ve Kara İlyas köprülerinden faydalanarak geçecek, gerekirse lazım gelen emirleri alarak Sarıhalil-Kavuncu-Koçaş yolu kuzeyinden faydalanacaktır. Geçiş düzeni karargâhtan görevlendirilecek subaylarla sağlanacaktır. Bu köprülerin tahribi, yalnız 3'üncü Kolordu tarafından verilecek yazılı emirle ve bu emrin Köprücü Müfrezeleri komutanlarına geçişe memur karargâh subaylarınca verilmesi suretiyle yapılacaktır. Köprücü müfrezeleri komutanları yukarıdaki gibi ve kolordular tarafından verilmiş emirlere uyarak kurulmuş olan seyyar köprüleri bozduktan sonra diğer köprüleri de tamamen tahrip edeceklerdir. Ordu karargâhı, 12 Eylül günü saat 18,00'den itibaren Hamam köy mevkiinde olacaktır. Kolordular, karargâhlarını tesis eder etmez yeni irtibatlar göndermek suretiyle Başkomutanlık Karargâhı'nı vaziyetten haberdar edeceklerdir⁷⁵⁷.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin 21'inci gününde Türk kuvvetleri karşısında çekilen Yunan Küçük Asya Ordusu, yukarı izah ettiğimiz harekât planları dahilinde, Beylikköprü ile Beşköprü arasındaki Sakarya geçit ve köprülerinden faydalanarak, bütün gün ve gece büyük bir karışıklık içinde Sakarya nehrinin batısına çekilebilmek için çabalamıştır. Yunanlıların çekilme harekâtı karşısında Türk ordusunun Batı Cephesi kuvvetleri takip harekâtına devam ederek, bugün Yassıhöyük-Beylikköprü'nün kuzeydoğu ve güneydoğu sırtları Kartaltepe-Karadağ kuzeyi-Eskipolatlı güneydoğusu-Bayburt-Tobak dağı güneyi - Sarıhalil kuzeyi-Sivri-Baraközü deresi doğu sırtları-Ilıca-Göklince dağı genel hattına varmıştır⁷⁵⁸.

Gün boyu devam eden muharebelerin ardından Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, ordularına gece saat 23.40 itibariyle şu cephe emrini yayınlamıştır: Düşman ordusunun harekâtında kargaşalık görülmektedir. Düşmanın bu halini bozguna çevirmek lâzımdır. Cephe boyunca düşmanla muharebe temasında bulunan tümenler, bütün kuvvetleri ile

⁷⁵⁷ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., ss. 251-253.

⁷⁵⁸ İbrahim Arduç, a.g.e., s. 245.

karşılarındaki düşmana gece boyunca taarruz edeceklerdir. Henüz muharebe temasına geçmemiş olan birlikler derhal seri ve cebrî yürüyüşle temasa gelerek, bütün kuvvetleri ile düşmana taarruz edeceklerdir. Kartaltepe'yi zapt eden Mürettep Kolordu dahi Beylikköprü ve Tırnaksız doğrultusunda taarruza şiddetle devam edecektir. 4'ncü Grup özellikle sağ kanattaki düşmanı atmak üzere taarruzuna devam edecektir. 12'nci Grup, Sarıhalil doğrultusundan ileri yürüyerek düşman artçıları ile temasa geçecektir. Gece boyunca çeşitli zamanlarda çeşitli baskın kolları ile düşmanı şiddetli baskınlar ile çekilmeye mecbur edecektir. 3'üncü Grup, emrindeki tümenlerle derhal ileri yürüyüşe geçerek düşman artçıları ile temas edinceye kadar ilerleyecektir. Bu artçıları bu gece itibariyle Sakarya nehrinin batısına atmak için bütün kuvveti ile taarruz edecektir. Düşman mevzilerini terk ederse birlikler kaçan düşmanı aralıksız takip edecektir. Askerlerimiz 24 saatlik bir gayretin bütün düşman ordusunu mahvedeceğini bilmelidirler. Gece devam eden muharebelerin ardından fecirle beraber yapılacak yeni taarruzlar için komutanların elinde dinç ihtiyat kuvvetleri bulunmalıdır. Bu nedenle 1'inci Grup ve 57'nci Tümen ordu ihtiyatı olmak üzere yerlerinde bulunacaklardır⁷⁵⁹.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 12 Eylül 1921 gününün sonunda muharebelerin almış olduğu vaziyeti, Genelkurmay Başkanlığı'na saat 24.00'da göndermiş olduğu şu rapor ile bildirmiştir: Taarruzlarımız sonucunda çekilmeye mecbur edilen düşman ordusu, büyük kısmıyla Kavuncu köprüsü ile Beylikköprü'ye doğru gece gündüz çekilmesine devam etmektedir. Bütün cephede şiddetli takip harekâtı devam ediyor. Beylikköprü doğusunda bugün akşama kadar yapılan taarruzla Kartaltepe zapt ve işgal edilmiştir. Düşmana birçok kayıp verdirilerek esirler alınmıştır. Bu kesimde taarruzumuz gece de devam etmekte ve düşman Beylikköprü'ye doğru tazyik olunmaktadır. Yalnız bir alayımız karşısında geç vakit 150 şehit görülmüştür. Kavuncu köprüsü doğrultusunda çekilmekte olan düşman yürüyüş kollarına taarruz edilerek silâhlar, malzeme, otomobiller ve esir alınmaktadır. Sandıklı Cephesi'ndeki düşman, Afyon doğrultusunda çekilmekte ve takip edilmektedir. Afyonkarahisar Cephesi'nde kıtalarımız Çay civarındaki düşmana taarruz etmektedir⁷⁶⁰.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bugünkü muharebelerin sonunda düşmanın çekildiği bölgelerde patlayıcı tuzak kurmuş olması veya askerlerimize saldırmak üzere fedai birlikleri bırakmış olması olasılığı üzerine, Batı Cephesi Karargâhı'na bir uyarı raporu

⁷⁵⁹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 56-1.

⁷⁶⁰ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2559.

göndermiştir. Genelkurmay Başkanı tarafından Başkomutanlık Karargâhı'na ise şu rapor gönderilmiştir: Birkaç günden beri devam eden karşı taarruzlarla Sakarya boyundaki düşman ordusu, binlerce ölü bırakarak tamamen mağlûp edilmiştir. Yunan ordusu Türk tayyarelerinin de katılması ile her taraftan yapılan sıkı takip sonunda muharebe meydanında ve çekilme yollarında birçok silâh, eşya, tıbbî malzeme, otomobiller terk ederek, hatta yaralılarını taşımaya fırsat bulamadan perişan bir surette çekilmiştir. Anadolu'nun Yunanlılara mezar olacağı saat gelmiştir⁷⁶¹.

Genelkurmay Başkanlığı, Başkomutanlığa göndermiş olduğu bu raporu ayrıca Dışişleri Bakanlığına da göndererek, ordumuzun zaferini Büyük Millet Meclisine duyurmuştur⁷⁶².

23 Ağustos'tan itibaren başlayan ve ordumuzun Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonra çekildiği mevzilerinde aralıksız üç hafta devam eden muharebelerde, düşmanın ordumuza karşı yaptığı sayısız taarruz harekâtı bugün itibariyle tamamen kırılmıştır⁷⁶³. Düşman askerlerinin taarruzları kırılmakla kalmamış, ordumuz kararlaştırılan plâna uygun olarak düşmanın sol kanadına karşı taarruza geçmiştir. Düşman pek tehlikeli olan bu taarruzumuza karşı büyük fedakârlıklara katlanarak direnmeye ve hatta karşı taarruzlarla kendisini bu pek tehlikeli durumdan kurtarmaya uğraşmıştır. Fakat taarruzumuzun şiddeti karşısında nihayet bütün cephede çekilmeye mecbur olmuştur. Bunun üzerine taarruzumuz bütün cephede yayılmıştır. Süvarilerimiz düşmanın yan ve gerilerine yöneltilerek düşmanın çekilme harekâtı Türk Komutanları tarafından perişanlığa çevrilmiştir⁷⁶⁴.

Türk ordusunun başarılı taarruzları neticesinde hem Batı Cephesi Komutanlığı'nın hem de Genelkurmay Başkanlığı'nın az önce verdiğimiz raporlarından anlaşılıyor ki, 12 Eylül 1921 gecesinden itibaren Sakarya nehrinin doğu yakasında bir tek Yunan birliği kalmamıştır⁷⁶⁵.

Daha önce değinildiği gibi, muharebelerin en kanlı günlerinde düşman, Millî Mücadele'nin merkezi Ankara'ya 40 kilometre kadar yaklaşmıştır. Mecliste görev yapan

⁷⁶¹ Selahattin Tansel, a.g.e., ss. 118-119.

⁷⁶² Selahattin Tansel, a.g.e., ss. 118-119.

⁷⁶³ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., ss. 260-263.

⁷⁶⁴ Selahattin Tansel, a.g.e., s. 118.

⁷⁶⁵ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Der. Necdet Sander), Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul 1994, s. 335.

Milletvekillerinin anlattıklarına göre, muharebe sahasından gelen top sesleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden dahi duyulur olmuştur⁷⁶⁶. Bu şartlar altında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, hem meclisin faaliyetlerini daha rahat yürütebilmesi hem de muharebelerde meydana gelebilecek muhtemel bir yenilgi sonrasında meclisin düşman kuvvetleri tarafından basılarak yok edilmesini engellemek amacıyla Kayseri'ye taşınılmasını öneren bir telgraf bile beyan etmişti⁷⁶⁷. Ayrıca muharebelerde yaşanan subay zayıyatı nedeniyle diğer cephelerden Batı Cephesi Komutanlığı emrine girmek için birçok subay Ankara'ya çağrılmıştı.

Türk ordusunun 11-12 Eylül 1921 tarihlerinde düşman taarruzlarını kırarak, karşı taarruza geçmesi ve bunun sonucunda da düşmanın Sakarya nehrinin batısına geçmeye başlamasıyla birlikte meclisin Kayseri'ye taşınan ağırlıkları da daha Kayseri'ye varmadan zafer haberlerinin gelmesi üzerine yoldan geri dönerek Ankara yoluna girmişlerdir. Yayınlanan emir doğrultusunda diğer cephelerden Ankara'ya gelmek için yollara düşen Türk subayları da, Sakarya'da kazanılan zafer haberlerini yolda karşılaştıkları ve meclise geri dönen kurumların üyelerinden öğrenmişlerdir. Örneğin bu dönemde Ankara'dan Kayseri'ye gitmek üzere yolda iken gelen zafer haberleri üzerine Ankara'ya geri dönen Tophane Fabrikası'nın mühendisleri ile Konya'dan Ankara'ya gelen subaylar yolda karşılaşmıştır. Bu subaylar Sakarya'da zafer kazanıldığını Ankara'ya geri dönen bu görevlilerden öğrenmiştir⁷⁶⁸.

Açıksöz gazetesi bu önemli günde haberlerine 11 Eylül gününde yayınlanmış olan resmi tebliğe yer vererek başlamıştır. “Bütün Cepheye Teşmil Edilen Taarruzumuz Neticesi Düşman Sol Cenahımızda Ric’at Ediyor” başlığı altında verilen habere göre, birkaç günden beri merkez mıntikasında başlayan ve 10 Eylül 1921’de bütün cepheye yayılan karşı taarruzlarımız neticesinde düşman bilhassa sol cenahımız karşısındaki bütün mevzilerini terk ederek ric’ata başlamıştır. Bugün de bu ric’atı gizlemek için merkez ve sol cenahımıza yönelttiği taarruzlar neticesinde büyük zayıyatlara verdirilerek püskürtülmüştür. Takip kollarımız çekilen düşmanın yan ve gerilerine müessir olmaya başlamıştır. Düşman çekildiği istikametteki köylerimizi yakmaktadır. Gazetenin “Bir Yunan Askerinin Söyledikleri” başlıklı haberinde ise Yunan askerlerinin cephelerde yaşadıkları zorlukları itiraf ettiği

⁷⁶⁶ Damar Arıkoğlu, a.g.e., s. 246.

⁷⁶⁷ TBMM, *GCS*, Cilt: 11, Celse: 1, İ: 54, 23 Temmuz 1921, s. 103.

⁷⁶⁸ İbrahim Sorguç, a.g.e., s. 95.

cümlelerine yer verilmiştir. Londra’da neşredilen Daily Telgraf gazetesinden alınan habere göre, son Yunan taarruzuna iştirak eden bir Yunan askeri tarafından Eskişehir’deki İngiliz muhabire açlık ve susuzluktan dolayı savaşamaz halde olduklarını söylenmiş ve askerin sonucu her ne olursa olsun bu savaşın artık sona ermesini istediklerini ifade ettiği belirtilmiştir. Gazete ayrıca “Yunan Mezalimi” başlığı ile Yunanlıların Anadolu’da işledikleri savaş suçlarını bütün dünyaya duyurmaya devam etmiştir. Haberde verilen bilgilere göre, Yunanlılar Aydın’ın ova köylerinden on dört köyü topla tahrip etmişler ve camilere saklanan kadın, erkek bütün masum ahaliyi mitralyöz ateşiyle öldürmüşlerdir. Gazete bu haberlerine “Caniler Cinayetlerine Devam Ediyor” başlığı ile devam ederek bölgede bulunan özel muhbirlerinden aldığını ve güvenilir olduğunu belirttiği haberlerde şu ifadeleri kullanmıştır: “Yunan canilerinin işgal sahasında olan Aydın ve civarındaki vahşetlerinin gittikçe arttığı haber olunmaktadır. 9 Eylül’de Aydın ve havalisinde çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere 130 kişilik mazlum halk, Foçalı nahiyesine iltica etmiştir. Yunanlılar Tire havalisini yakıp yıkmakta ve dağlara iltica eden 300’e yakın erkek ve çocuğun pek feci akıbete maruz bırakılmaktadır”⁷⁶⁹.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise bugünkü sayısında “Türk Askeri” başlığı ile oldukça heyecanlı bir haber yaparak, Mehmetçiğin cephede gösterdiği kahramanlık karşısında yaşadığı coşkuyu sayfalarına taşımıştır. “Türk Askeri Yaşa! Türk askeri, sayende bir kere daha istiklal semasında güneş gibi yükseldik. Bir kere daha karanlık çöken kalplerimize türlü ümit, ağlamaktan kararan gözlerimize sevinç ışığını verdik”. Gazete “Kahraman Kıtaatımız Düşmanın Sağ Cenah Mevzilerini Kamilen İşgal Etti” başlığı ile de muhabirelere dair cephede bulunan harp muhabirinden aldığı son bilgileri okuyucusu ile paylaşmıştır. Buna göre, kıtaatımızın şiddetli taarruzları devam etmektedir. Düşman siperlerinin sağ cenah mevzileri askerlerimiz tarafından tamamen işgal edilmiş ve bu kısımdaki düşman kıtaatı Ilıca ve Sakarya vadilerine doğru batıya doğru kaçmaya başlamıştır. Beylikköprü mıntikasında sıkışıp kalmış olan düşman, oradaki kıtaatını takviye ederek genel bir ric’at hareketi maksadıyla karşı taarruza teşebbüs etmiş fakat büyük zayıat vererek püskürtülmüştür⁷⁷⁰.

İkdam gazetesi de “Müdafaaadan Taarruza Geçmemizin Neticesi” başlığı ile hazırlanmış haberlerinin içeriğinde, Türk askerî erkanından biri ile yapmış olduğu şu mülakatı yayınlamıştır. Mülakatta sözü edilen kişinin anlattıklarına göre, Anadolu harbi

⁷⁶⁹ Açıksöz, 12 Eylül 1921, N: 281.

⁷⁷⁰ Hakimiyeti Milliye, 12 Eylül 1921, N: 290.

büsbütün değişmiştir. Ordumuz müdafaa vaziyetinden taarruz haline, Yunan ordusu ise taarruzda iken ric'ata başlamıştır. Ordumuzun taarruzu merkez mıntikasında cereyan eylemektedir. Yunanlıların umumi ric'atı için merkezden gerçekleşen taarruzun bir yarma harekâtı ile ikmalini beklemek lazımdır. Bu darbe neticesinde düşman süratle çekilecektir⁷⁷¹.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise muharebelere dair elde ettiği son istihbarat bilgilerini okuyucuya aktarmıştır. Buna göre ordumuz, düşmana yeni darbeler indirmektedir. “Beylikköprü mıntikasında yaptığımız taarruzlarda düşman mevzilerini ele geçirerek birçok top, silah ve mühimmat ile biri zabıt olmak üzere bir miktar esir aldık. Taarruz devam ediyor. Düşman mukavemet göstermek istemesine rağmen ordumuz taarruzuna muvaffakiyetle devam etmektedir. Bu başarının altında evvela kıtaatımızın düşmanı mağlup edebilecek bir kabiliyette olması sonra da Başkumandanımızın mahir yetenekleri yatmaktadır”. Gazetenin harp muhabirinin bildirdiğine göre, merkez mıntikasındaki harekât da aynı şekilde ordumuzun muvaffakiyetiyle devam etmektedir. Düşman cephesini merkezden yarmaya çalışan ordumuz bu harekâta muvaffakiyet elde ettiği takdirde, bütün Yunan ordusunun fena bir mağlubiyete uğrayacağı açıktır. Merkezdeki harekâtımız bir müddet daha devam edip de Sakarya nehrine ulaşmak ve geçmek amacını gösterecektir. Gazete ayrıca Haymana Meydan Muharebesi'nin yaşandığı alanı ve Beylikköprü mıntikasını gösteren bir haritaya yer vermiştir⁷⁷².

Anadolu'da Yeni Gün 12 Eylül 1921 tarihli nüshasında “Cephedeki Harp Muhabiri Mahsusumuzun Telgrafnameleri” başlığı ile yayınladığı haberde, cephe hattından aldığı son bilgileri okuyucusuna aktarmıştır. Haberin içeriğinde genel olarak bugüne dair gazetelerde çıkan haberlerin benzerlerine yer verilmiştir. Gazete “Baskumandanımız Mustafa Kemal Paşa hazretleri bu sabahki raporlarında düşmanın kesin mağlubiyeti kabul ettiğini bildirmiştir” ifadesinin yer aldığı bir haberde, cephedeki zaferimizin bizzat Başkomutan tarafından teyit edildiğini duyurmuştur. Habere göre düşman, her tarafta binlerce miktar silah, cephe ve mühimmat bırakarak ric'at ve firar etmektedir. Birkaç günden beri mühim miktarda esir alınmıştır. Kuvvetlerimizin şiddetli taarruzu önünde ric'ata başlayan düşmanın dünden beri sol cenahımızda Beylikköprü'den Sazlık istikametine, merkez mıntikamızdan da Kartaltepe-Karadağlık aşağılarına çekilmekte olduğu görülmüştür. Yeni Gün'ün “Muhabirimizin gece yarısı gönderdiği telgraf” ibaresi ile aktardığı haberde ise kaçan

⁷⁷¹ *İkdam*, 12 Eylül 1921, N: 8797.

⁷⁷² *Tevhid-i Efkâr*, 12 Eylül 1921, N: 93-3121.

düşmanın tek amacının bir an önce Sakarya nehrinin batısına geçebilmek olduğu bilgisine yer verilmiştir. Haberde şimdiye kadar beş Yunan fırkasının Sakarya nehrini geçtiği belirtilmiştir⁷⁷³.

İleri gazetesi ise muharebelere dair haberlerinde, muharebelere dair yukarıda anlattığımız bilgiler yer almakla birlikte, haberin detaylarında dün akşam birbirleri ile iletişimi kesilen üç Yunan fırkasından birinin tamamen esir olduğu bilgisinin elde edildiği ifade edilmiştir⁷⁷⁴.

Akşam gazetesi ise son dakikada aldığı ifade ettiği bilgilere göre, Yunan ordusunun tamamen dağılmış olduğu bilgisine ulaştıklarını ifade etmiştir. “Düşman Askeri Cepheden Kıtalar Halinde Kaçıyor” başlığı ile aktarılan haberde, son taarruzlarımız ile Yunan ordusunda büyük zayıfın olduğu ifade edilerek, bunun sonucunda Yunan ordusunda bir düzensizlik baş gösterdiği ve Yunanlıların cepheden kıtalar halinde kaçmaya başladığı bilgisi yer almıştır. Gazete ayrıca Karadeniz’de donanmamızın Rusların verdiği gemiler sayesinde, Yunan askerlerinin sahile çıkmasına engel olduğunu ve yaşanacak her türlü olumsuzluğa karşı Rus askerlerinin de askerlerimize yardım etmek için kıyıda beklediklerini aktarmıştır⁷⁷⁵.

Peyam-ı Sabah gazetesinde başyazar Ali Kemal muharebelerin almış olduğu son vaziyet hakkında yeni bir köşe yazısı kaleme almıştır. “Tarihe Bir Nazar” başlığı ile yayınlanan köşe yazısında Ali Kemal, Yunanlıların mağlubiyetini kabul etmiş gözükmektedir. Yazıda yer alan ifadeler göre, Yunanlıların zafer teraneleri beyhudedir. Çünkü bu dava Yunanistan ile aramızda doğrudan doğruya fasıl olunamaz. Bu dava bir Avrupa meselesidir. Avrupalılar Umumi Harp’ten beri Osmanlı Devleti’nin bir karış toprağını almak için elinden geleni yapmaktadır. Haberin devamında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın Osmanlı Devleti’ne isyan ettiği dönemden beri Avrupalıların bu yolu izlediğine değinilmiştir. Milli ordu için düşüncelerini yineleyen Ali Kemal, Anadolu harekâtını hâlâ bir macera olarak görmekte ve bu harekâtın Türk milletini daha büyük felaketlere sürüklediği fikrini savunmaktadır. Ali Kemal’in kullandığı ifadeleri şu sözler ile aktarabiliriz:

⁷⁷³ *Anadolu’da Yeni Gün*, 11 Eylül 1921, N: 322.

⁷⁷⁴ *İleri*, 12 Eylül 1921, N: 203-298.

⁷⁷⁵ *Akşam*, 12 Eylül, N: 1066.

Beklediğimiz nedir, ne zaferidir. Düşünelim ki Yunanı Ankara önlerinde mağlup ettik. Eskişehir'e kadar sürdük. Hatta oradan da Kütahya'dan da Bursa'dan da çıkardık. Hatta ve hatta İzmir'den denize döktük. Bütün bu harikaları gösterdik. Gösterinceye kadar da ne fedakarlıklar göstermiş olacağız. Bunları da hesaba katacağız. Neticede ne kazanmış olacağız. Yine hemen hemen bugünkü vaziyette bulunmayacak mıyız? Avrupa ile karşı karşıya kalmayacak mıyız? Daha kestirme bir ifade ile yine Avrupalılar bizim hakkımızda ne düşünüyor ise o olmayacak mı⁷⁷⁶?

İstikbal gazetesinin haberlerinde ise genel olarak diğer gazeteler ile aynı haberlere yer verilmiştir. Gazete özet olarak on beş gündür süngü süngüye, göğüs göğüse savaşılan askerlerimizin nihayet düşmanı yenerek, Sakarya'nın batısına doğru sürmeye başladığı bilgisini Karadeniz halkına duyurmuştur⁷⁷⁷.

2.4.22. 13 Eylül 1921

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Millî Savunma Bakanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı'na 13 Eylül 1921 günü saat 02.00'da şu raporu göndermiştir: Ordumuzun çekilen düşmanı duraklamadan ve bütün kuvveti ile takip etmesi kararlaştırılmıştır. Yalnız, Sakarya demiryolu köprüsü tahrip edilmiştir. Tamirinin birkaç hafta süreceğinden bu süre zarfında ordumuzun iâşe bakımından zorluklarla karşılaşacağı tahmin edilmektedir. Bundan dolayı, takibin gecikmeye uğramaması için gerek Sakarya nehrinin kuzeyindeki bölgelerden gerekse Konya menzili üzerinden ordunun düzenli iâşesi hususunda Batı Cephesi'ne çok büyük yardım yapılmasını rica ederim⁷⁷⁸.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 13 Eylül günü saat 10.00'da bildirdiği harp raporunda, keşif uçuşlarının sonuçlarını Milli Savunma Bakanı Refet Paşa'ya telgraf olarak göndermiştir: Düşman birlikleri bugün Sakarya batısına geçmiştir. Totak, Güzelcekele, Büyükgökgöz'den İkice vadisine kadar olan kısımda düşman kalmadığı tespit edilmiştir⁷⁷⁹. Kavuncu köprüsünden batıya geçen ve dereyi takip eden yolda iki düşman tümeni çekilmeye devam etmektedir. Kavuncu köprüsünden Demirci köyüne giden yolda bir düşman tümeni çekiliyor. Kol nihyeti Kavuncu köprüsünden henüz iki kilometre uzaklaşmıştır. Kavuncu köprüsünün batısındaki sırtlarda bir alay kadar düşman kuvveti avcı halindedir. Beylikköprü'den Demirci köyüne giden yolda iki alay kadar düşman batı doğrultusunda gidiyor. Beylikköprü civarında parça parça ve toplu birlikler yoktur. Yalnız, düşman

⁷⁷⁶ Peyam-ı Sabah, 12 Eylül 1921, N: 995.

⁷⁷⁷ İstikbal, 12 Eylül 1921, N: 401.

⁷⁷⁸ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., ss. 264-265.

⁷⁷⁹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 57.

Beylikköprü istasyonu civarında tek tük otomobil ve araba bırakmıştır. Sazılar'da bir alay kadar düşman ordugâhı vardır. Biçer'de büyük bir otomobil parkı ile bir tümen düşman ordugâhı var. Biçer istasyonunda altı vagonluk bir tren duruyor. İstasyon doğusunda altı tayyaresi var. Sakarya vadisinden batıya giden bütün yollarda düşman ağırlıkları ve azar azar erler çekilmektedir⁷⁸⁰.

Yukarıda vermiş olduğumuz hem Genelkurmay Başkanı hem de Başkomutanın gece yarısından başlayarak yayınladığı raporlara bakıldığında, 13 Eylül 1921 tarihi gece yarısından itibaren Yunanlılar Sakarya nehrini birkaç artçı kuvvet dışında tamamen geçmeye başlamış ve nehrin batı kıyılarında tahkimat oluşturmaya başlamıştır⁷⁸¹.

Yunan ordusunun Sakarya nehrinden geçişi sırasındaki ortaya çıkan kargaşa Türk ordusunun düşmanını imha etmesi için büyük bir fırsat ortaya çıkarmıştı. Yunan 2'nci Kolordu Komutanı Prens Andrea hatıralarında, Yunan ordusunun 13 Eylül gecesini sabaha kadar yapmış olduğu çekilme harekâtı sırasında, Yunan askerlerinin Sakarya nehri kıyılarında nizamsız bir vaziyette tam bir kargaşa ve bilgisizlik içinde yığıldığını itiraf etmiştir. Geçiş esnasında ordu birliklerinin birbirlerinden haber alamadıklarını, hangi kolordunun ne zaman ve nereden geçeceğini bir plana bağlı olmadığını ifade etmiştir. Yunan ordusunun binlerce askerinin taarruz eden düşman karşısında sürüler halinde nehre yığılmış olduğunu söyleyen Andrea, Türklerin eğer bu kargaşaya en küçük birlikleri ile bile saldırırsa Yunan ordusunu tamamen imha edebileceğini ifade etmiştir. Yunan İkinci Kolordu Komutanı Prens Andrea, Türklerin böyle bir fırsatı neden değerlendirmedğini anlamlandıramadığını ifade etmiş ve bütün keşif faaliyetlerine rağmen Türk süvarilerinin Yunan ordusunun Sakarya nehrinin batısına çekileceğini öğrenemediklerini iddia etmiştir. Prens, Türklerin eğer nehrin kendi yakasındaki kıyılara topa bile gerek kalmadan birkaç makineli tüfek koymuş olsalar bile Yunan ordusunun bu kargaşa hali ile ya nehirde boğularak ya da Türk ordusunun ateşleri ile tamamen imha olacağını belirtmiştir⁷⁸².

Yunan 2'inci Kolordu Komutanı Prens Andrea'nın Yunan ordusunun çekildiği sırada ortaya çıkan gelişmelere dair bu iddialarına karşın, Türk ordusunda 3'üncü Grup Komutanı olarak görev yapan Kurmay Albay Mehmet Arif Bey ise durumu farklı ifadeler ile anlatmaktadır. Türk ordusunun Yunanlıların ric'ata başladıklarının farkında olduklarını

⁷⁸⁰ Genelkurmay Başkanlığı, 1995b, a.g.e., ss. 264-265.

⁷⁸¹ Selahattin Tansel, a.g.e., ss. 118-119.

⁷⁸² Prens Andrea, a.g.e., s. 166.

ifade eden Arif Bey, Türk ordusunun bu ric'atı kolaylaştırmak için Duatepe-Beylikköprü mıntikasına taarruz etmiş olduklarını aktarmaktadır. Yunan ordusunun çok müşkül durumda olduğu halde Sakarya nehrini geçerken neden imha edilemediği konusuna ise taarruza geçen Türk birliklerinin Yunan ordusunun geçiş noktalarına baskın düzenlemek yerine, Yunan ordusunun ric'at hattını kesmek için uğraştıklarını ifade etmiştir. Arif Bey bu sayede düşmanın erzak ve cephane yüklü otomobil kollarının ele geçirilmek istendiğini ifade ederek iaşesiz kalan Yunan ordusunun Sakarya nehrinin batısında tutunmasının da engellenmek istendiğini açıklamıştır. Mehmet Arif Bey bu konu hakkında son olarak Yunan ordusuna baskın yaparak imha etmek yerine, ric'at yollarının kesilmek istenmesinin Yunan ordusuna zaman kazandırdığını ve Türklerin Anadolu'da Yunanlılara son bir fırsat vermiş olduğunu söylemiştir⁷⁸³.

Ric'at eden Yunan askerlerini Sakarya kıyılarına kadar kovalamak ve Sakarya batısında da takip harekâtında bulunmak görevi ile görevlendirilen 5'inci Süvari Grubu Komutanı Fahrettin Paşa, Yunan ordusunun çekilişine dair son bilgileri Batı Cephesi Komutanlığı'na şu sözler ile rapor etmiştir: Süvarilerimiz düşmanı Sakarya kıyılarına kadar takip etmiştir. Yunan 12'nci Fırkası'ndan yakalayabildiklerini esir etmiştir. Sakarya kıyılarına kadar düşmanı kovalayan süvarilerimize piyadelerimiz de kavuşmak üzeredir. Bir ay devam eden Sakarya Meydan Muharebesi bu surette milletimizin kesin muzafferiyeti ile neticelenmiştir. Bütün silah arkadaşlarımı tebrik eder, şehit ve yaralılarımızı hürmetle yad ederim. 5'inci Süvari Grubu'nu bu akşam nehrin batısına geçirerek Sakarya güneyinden dolaşıp Sivrihisar'ın batısında düşmanın önünü kesmek için Kürttacı'ya toplayacağım⁷⁸⁴.

Cephe hattında Yunan askerlerinin bozguna uğratılmasının ardından bu kutlu haber Millî Savunma Bakanı Refet Paşa tarafından 13 Eylül 1921 günü Büyük Millet Meclisi'ne duyurulmuştur. Refet Paşa BMM kürsüsünden Milletvekillerine hitaben şu beyanâtı vermiştir:

Arkadaşlar, bundan birkaç gün evvel hususî şekilde huzurunuzda çıktığım zaman en büyük vazifenin bu harp ve gaza dolayısıyla köylülere düştüğünü, onların sayesinde bu harbin kazanıldığını ve bunun için köylülere teşekkür borçlu olduğumuzu burada söylemişim. Şimdi ise bu kesin zaferi milletin alicenaplığına borçluyuz. Milli Savunma Bakanı olarak ordumuzun şükranını milletin ayaklarına sererken, göz önünde kağıt arabaları ile çalışan köylülere ve köylü kadınlara bu şükranı burada bir defa daha yerine getirmek

⁷⁸³ Mehmet Arif, 1969, a.g.e., s. 58.

⁷⁸⁴ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2560.

en mukaddes bir vazifedir. Bu ferdin zaferi değil, milletin zaferidir. Asıl kağı arabası ile koşan, yavrusunu kucağında taşıyan köylü kadınının zaferidir. Şükranı bir defa daha resmî olarak ve açık olarak tekrar ediyorum⁷⁸⁵.

Mürettep Kolordu Komutanı Kâzım Bey ise kolordusunun bulunduğu mıntıkada 13 Eylül 1921 sabahı durumun şu vaziyette görüldüğünü aktarmaktadır:

Düşman bu sabah itibariyle artık perişan bir halde Sakarya'nın batısına geçmiş durumdadır. Geçemeyenler ise Sakarya nehrinde boğulmuştur. Düşman ordumuzun önünden kaçarken ölülerini, yaralılarını ve hastalarını da muharebe meydanında ve gerilerinde dökülmüş bırakmaktadır. Gece muharebe yapılan tepelerin üzerinde ve yakınlarında askerlerimizin kısmen toplu, kısmen dağınık buldukları görülüyor. Düşman yaralıları, kollarında Kızılay taşıyan sıhhiye askerlerimizin insanca yardımlarıyla, sedyelerle sargı yerlerine götürülüyorlar. Muharebe meydanında ölü ve yaralılarından başka, kaması alınmış veya alınmamış, tekerlekleri kırık veya sağlam toplar, kundakları kırılmış veya sağlam tüfekler, boş veya dolu cephaner, dökülmüş halde piyade ve topçu cephaneleri, benzin varilleri, gaz tenekeleri, su kovaları, testiler, gazeteler, atılmış mektuplar, konserve kutuları, tüfek ve bel kayışları, elbise, çorap ve ayakkabılar ve özetle birçok silâh, cephane, eşya ve malzeme bırakılmıştır. Asıl bozgun manzarası Sakarya'nın batısında görülmektedir. Kuytu yerlerde ve sel yarınları arasında küme olan düşman askerlerinin, aralarından yükselen ince siyah dumanlar, yakılan çalı ve ot ateşlerini gösteriyor. Bazı askerlerin yerlere saldırdıkları görülmekte. Bunlar şüphesiz ki açlıktan toprak üstünde gördükleri ekmek ve peksimet parçalarını kapışıyorlar⁷⁸⁶.

13 Eylül 1921 tarihinde yayınlanan resmi tebliğ haberlerinde 12 Eylül günü itibariyle yirmi iki gün ve yirmi iki gece boyunca devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türk ordusunun kesin bir muzafferiyeti ile neticelendiği bilgisine yer verilmiştir. Açıksöz gazetesinde "Ordumuzun Kat'i Muzafferiyeti" başlığı ile verilen ve düne ait olduğu belirtilen resmi tebliğ haberinde, birkaç günden beri devam eden mukabil taarruzlarımız sonucunda Sakarya mıntikasındaki düşman ordusuna binlerce maktul verdirilerek tamamen bozguna uğratıldığı haberi duyurulmuştur. Haberde yer alan bilgilere göre, Yunan askerleri tayyarelerimizin de katılımıyla her taraftan icra edilen bir taarruz neticesinde muharebe meydanında ve ric'at yolları üzerinde birçok silah, eşya, harp malzemesi, otomobiller terk ederek ve hatta yaralılarını taşımaya fırsat bulamayarak, perişan bir surette çekilmeye başlamıştır. Yalnız bu ric'atı himaye için Beylikköprü doğusunda artçı olarak bıraktığı yaklaşık iki tümenlik bir kuvveti bugün dahi mevzilerini muhafaza etmek istemiş ise de

⁷⁸⁵ Alptekin Müderrisoğlu, 1988, a.g.e., s. 427.

⁷⁸⁶ Kazım Özalp, a.g.e., ss. 212-213.

kıtaatımızın şiddetli taarruzuyla tard edilmiştir. Açık söz gazetesi başyazarı İsmail Habip Bey'in gazetesinin bugünkü nüshasında "Büyük ve İlahi Zafer" başlığı yayınlanan başmakalesinde ise Sakarya Meydan Muharebesi zaferi üzerine şu değerlendirmelere yer verilmiştir:

Nihayet düşman tamamen mağlup ve tamamen münhezim oldu. On beş gün mütemadiyen kuduz köpekler gibi saldırmış, on beş gün mütemadiyen taarruz etmiş fakat Mehmetçiğin demirden göğsü düşmanın bu on günlük taarruzlarını 40 bin-50 bin derecesinde zayıf verdirek döndürmüş ve püskürtmüştür. On beş gün akıllara durgunluk veren bir cellatla gece gündüz harp eden ordumuz on gün sonra yer yer taarruzlara başlamış ve üç gün evvel taarruzlarımız bütün cepheye sirayet etmişti. On günlük kanlı bir harpten sonra ordumuzun taarruza geçmesi çok yüksek inanılmaz bir harikadır. Ordumuz on beş günlük yorgunluğa, on beş günlük gece gündüz uğraşmaya bakmadı. Bütün cepheden düşmana taarruz etti. Çünkü düşman kaçmak ve muntazaman çekilmek istiyordu. Ordumuz buna meydan vermedi. Düşmanın Anadolu'da pek ziyade içeriye ilerlemiş olan sağ cenahını bozdu. Düşman artık muntazam olarak çekilme imkânını kaybediyordu. Sol cenahtan taarruz etti sökmedi, merkezden tekrar yükleneyim dedi para etmedi. Ordumuz merkezden de düşmanın sağ cenahından da taarruzlarını ilerletmiş ve düşmanı pek müşkül ve pek korkutucu bir vaziyete sokmuştu. Düşman bunun üzerine Beylikköprü'nün doğusunda sarp dağlardaki müstahkem mevkiilerini ve iki fırkasını terk etti. Bu fırkaları ordunun ric'atını temin için feda ediyordu. Bu iki fırkanın vazifesi mevkiilerinin sarplığından istifade ederek düşman sağ cenahını çekinceye kadar sebat etmekte. Bizim Kütahya harbinde yaptığımız gibi düşman şimdi sol cenahını fedakarlığa ve sebata davet ederek sağ cenahını cerh hareketiyle çekmeye çalışıyordu. Biz Kütahya'da bu hareketi muvaffakiyetle yaptık. Çünkü düşmanı elinden geldiği kadar durdurmakla görevli olan birliklerimiz kendinden altı yedi misli daha fazla olan Yunan askerlerini ordumuzun çekilmesi için gereken süre kadar durdurmayı başarmıştı. Biz o zaman o işi yaptık. Şimdi de düşman ordusu ihatadan ve ric'attan, endamıyla esir ve münhezim olmaktan kurtulmak için aynı şeyi yapmak istedi. İstedi fakat muvaffak olamadı. Sarp mevkiilerdeki iki fırkanın üzerine kahramanlarımız aslanlar gibi atladı. Bu suretle düşman tutunmaya çalıştığı bu son noktaları da kaybedince her taraftan perişan olmuş bir halde kaçmaya başladı. Önü harplerinden sonra olduğu gibi düşman muntazaman çekilemedi. Artık düşman askerî bir ric'at bile yapamıyor. Sakarya'ya kadar gelen düşman hiç çekilmese ilerlemekten sonra yine mağlup, muntazaman çekilse yine kahrolmuş demektir. Halbuki düşman hem ilerleyemedi hem de ric'at yapamadı. Artık düşman çekilişi bir ric'at bir inhidam oldu. Yollarda silahlarını, eşyalarını, harp eşyalarını bırakan düşman otomobillerini bile götürüyor. Yaralılarını bile taşıyamıyor işte onun içindir ki tebliğ-i resminin dediği gibi yirmi bir gün aralıksız devam eden Sakarya Meydan Muharebesi ordumuzun tam bir zaferiyle nihayet bulmuştur. İşte! Tam bir zafer. Düşmanı on beş gün durdurmak. Düşmanı on beş gün mütemadiyen kırdırmak ondan sonra da düşmanı kaçtırtmayarak onu her taraftan tepeleyerek, düşmanı ensesinden vura vura kovalayarak kazanılan tam bir zafer. Artık düşman

kaçıyor. Harp ederek değil, bacakları ensesine değerek kaçıyor. “Ankara Ankara” diye gelen düşman “Panayı Panayı⁷⁸⁷” diye bağırarak kaçıyor. Fakat kaçamayacak. Göğüslerimiz düşmanı ilerletmemek için ne kadar kuvvetliyse bacaklarımız da düşmanı kaçtırmamak için ondan daha kuvvetlidir. Düşman çürümüş ve bir zelzeleye uğrayıp da birdenbire çöküvermiş bir bina gibi göçtü. Artık bundan sonra yapacağımız iş yalnız o binanın enkazını toplamaktır. Bize bu büyük günü gösterdiği için Cenabı Hakk’a şükranlar olsun. Bize bu büyük zaferi kazandırdıkları için kahraman gazilerimize minnetler ve düşmanı bu hale getirmek için mübarek kanlarıyla vatan topraklarını sulayan aziz şehitlerimize rahmetler olsun. İftihar fedakâr necip milletimindir.

Açıksöz gazetesi makalenin ardından muharebelere dair haberlerine devam ederek “16.000 Maktul 30.000 Mecruh” başlığı ile Yunanlıların Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde yaşadığı kayıpları okuyucularına aktarmıştır. Gazetenin cephede bulunan muhabir-i mahsusasının telgrafına göre, Yunan zayıatı 16 bin maktul ve 30 bin mecruhtan fazladır. Yunanlılar bu zayıatın dehşeti karşısında büyük bir yas içindedir⁷⁸⁸.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi “Düşmanın Set Hareketleri Zayıatla Tard Edildi” ve “Düşmanın Maksadı Süratle Sakarya’yı Atlamak” başlıklı haberleri ile Yunan ordusunun yaşadığı bozgun sonrasında Sakarya nehrini geçmek için büyük çabalar harcadığına değinilmiş, buna rağmen kendisini mağlup eden şeci ordumuzun süngüsünden kurtulamadığını yazmıştır. Yunan askerlerinin ric’at planını istedikleri gibi tatbik edemediklerini belirten gazete, Yunan ordusunun 12 Eylül gününün sonunda yarı kuvvetini Sakarya’nın batısını atabildiğini aktarmıştır⁷⁸⁹.

İkdam gazete ise 13 Eylül 1921 tarihli nüshasında “Düşman Umumi Ric’ata Başlıyor” başlığı ile okuyucuya aktardığı haberlerinde, Türk ordusunun Beylikköprü’ye kadar uzanan taarruzları ile Yunan ordusunun tamamen ric’ata başladığı bilgisini paylaşmıştır. Haberin içeriğinde ordumuzun Yunanlıları ümit edemedikleri bir darbeye maruz bıraktığı ifadeleri kullanılmıştır. Gazetenin “Papulas Ancak Tarihten Bahsedebiliyor” ve “Ordu Maksadını İstihsalde Muvafık Olmuştur” başlıkları ile verilen diğer haberlerinde de Yunan ordusunun taarruzlarımızla perişan olduğu ve ordumuzun taarruzlarına devam ettiği ifade edilmiştir⁷⁹⁰.

⁷⁸⁷ Dini bir yakarış. Meryem anadan yardım dilemek için kullanılan Rumca bir söz olarak kullanılmıştır.

⁷⁸⁸ Açıksöz, 13 Eylül 1921, N: 282.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 222.

⁷⁸⁹ Hakimiyet-i Milliye, 13 Eylül 1921, N: 291.

⁷⁹⁰ İkdam, 13 Eylül 1921, N: 8798.

Vakit gazetesi de bugüne yönelik haberlerinde “Düşman Sol Cenahımız Karşısındaki Mevzilerini Terk ile Ric’ata Başlamıştır” başlığı ile diğer gazetelerdeki gibi cepheden gelen zafer haberlerini okuyucuları ile paylaşmıştır. Habere göre Beylikköprü, cephenin merkeze yakın bir noktasında mühim bir geçit mıntıkasıdır. Bu sebeple burada indirilen darbe düşmanın cenahlarını tehdit edecek derecede mühimdir. Birkaç günden beri merkez mıntıkasında başlayan ve 10 Eylül’de bütün cepheye yayılan taarruzlarımız neticesinde düşman bilhassa sol cenahımız karşısındaki bütün mevzileri terk ile ric’ata başlamıştır. Takip kuvvetlerimiz, çekilen düşmanın yan ve gerilerinde müessir olmaya başlamıştır. Düşman çekildiği istikametlerdeki bütün köylerimizi yakmaktadır⁷⁹¹.

Tevhid-i Efkâr gazetesi “Düşman Bütün Cephede ve Bilhassa Sol Cenahımızda Ric’ata Başladı” başlıklı haberi ile “Kaç günden beri tahmin ettiğimiz üzere Yunan ordusu nihayet ric’ate başladı. Bu ric’ata artık bugün korkmadan umumi bir ric’at diyebiliriz. Çünkü Yunan sağ cenahının -ki bizim sol cenahımız karşısında gelmektedir- ric’ata başlaması Papulas’ın bütün ordusunu geri almaya karar verdiğinin ispatıdır” ifadesi ile muharebelerin bu duruma geleceğini önceden tahmin ettiklerini belirtmiştir. Gazetenin devam eden haberinde yer alan ifadeler ise şunlardır: “Yunan ordusu Güzelcekele’ye varınca ne kadar kan dökmüş ve her tarafı yakmıştı. Yunan komutanların bütün ümidi bu cenahta idi. Bu cenah Ankara’ya herkesten evvel giderek, Türklerin Millî Mücadelesi ’ne son verecekti. Düşmanın bu cenahı yani sol cenahı Beylikköprü civarında ordumuzu karşılayarak bütün bir Yunan ordusunun kırılmasını engellemiş ve geri çekilmesini kolaylaştırmıştır⁷⁹².”

Anadolu’da Yeni Gün gazetesinin başyazarlarından Yunus Nadi “Milletin Azmi” başlığı ile kaleme aldığı bir köşe yazısı ile ordumuzun son bir yıl içerisinde ortaya koyduğu “harikaları” konu edinmiştir:

Büyük ruhlu Türk milletinin bağrından kopan kahramanlar ordusu son bir sene zarfında büyük harikalar yaptı. Birinci ve İkinci İnönü muzafferiyetlerinden, Dumlupınar’daki büyük galibiyetinden sonra şimdi de Sakarya muzafferiyetini kazandı. Bu zaferler bize daha büyük muzafferiyetlerin de önümüzde olduğunu göstermektedir. İtiraf etmeli ki bugünkü zaferlerin kazanılmasında siperlerde silah ve süngü ile çalışanlar kadar değilse de siper gerilerinde muhtelif şekillerde çalışanlarında büyük bir hissesi vardır. İki sene evvel ne idik şimdi ne olduk: Buna Allah da tarih de bütün dünya da şahittir. İki sene evvel cenazemiz için kefen hazırlanmış

⁷⁹¹ *Vakit*, 13 Eylül 1921, N: 1350.; Abdurrahman Yalçınkaya, a.g.t., s. 446.

⁷⁹² *Tevhid-i Efkâr*, 13 Eylül 1921, N: 94-3122.

mezarımız kazılmıştı. Bugün o kefeni yırttık ve mezarı kapattık. İki sene evvel bizim ölüm kefenimizi hazırlayanlar iki sene sonra bugün, bize hayat elbiseleri dikmek için ellerini uzatıyorlar. İki sene evvel artık Türk'ün dünya üzerinde eseri kalmadığını iddia edenler ki bunlar Avrupa siyasileriydi, iki sene sonra bugün şarkta sulhun tekrarı için müstakbel bir Türk devletinin vücuduyla mümkün olduğunu söylüyorlar. Milletın azmi ve o milletın içinden çıkan Mustafa Kemal'in dehası bugünkü yeni Türkiye'yi ortaya çıkardı. Hakkını er meydanında yalnız kendisinin kuvvetiyle istihsal eden bugünkü yeni ordu, Mustafa Kemal Paşa'nın eseridir. Millet bugün bütün varlığıyla Misak-ı Milli'nin istihsaline kadar her ne pahasına olursa olsun mücahedeye devam azmetmiştir. Küçük büyük, kadın erkek milletın her ferdinin milli gayede nasıl çalıştığını görmek için Anadolu'nun herhangi bir yerinde şöylece bir günlük yol kat etmek kafidir. Yapacağımız bir günlük seyahat milletın nasıl fedakarlıklarla çalıştığını size gösterecektir. Yakında Eskişehir'e girebiliriz. Birbiri ardına gelen haberlerle mütalaası daima teyit eden mütehassıs askerimiz ordumuzun yakında Eskişehir'e girebileceğini söylüyor.

Gazetenin “Sakarya Savaşı Büyük Bir Zaferle Nihayet Bulmuştur” başlıklı haberinde ise muharebelerin son vaziyeti hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Buna göre birkaç günden beri devam eden mukabil taarruzlarımızla Sakarya mıntikasındaki düşman ordusu binlerce maktul verdirilerek tamamıyla mağlup edilmiştir. Yeni Gün gazetesi haberinde Fransız, İtalyan ve İngiliz gazetelerinden aldığı haberlere dayanarak bu ülkelerin gazetelerinde, Sakarya zaferi ile ilgili Yunanlıların muvaffakiyetsizliklerinin anlaşılması olduğu yönünde haberler yapıldığını ifade etmiştir⁷⁹³.

İleri gazetesi “Yunan Ahval-i Dahiliyesinde Vahamet Alametleri” başlıklı haberi ile Yunanistan'da Venizelosculuk ve Konstantincilik mücadelesinin devam ettiğini belirtmiş, Sakarya hattında alınan son yenilgilerin Yunanistan'da iç savaş çıkarabilecek bu tartışmayı daha da alevlendirdiğini ifade etmiştir⁷⁹⁴.

Yeni Adana gazetesi ise 13 Eylül 1921 tarihinde Sakarya hattında kazanılan muharebelere atfen özel bir sayı yayınlamıştır. Tamamı kırmızı mürekkeple yazılan bu özel sayıda, gazetenin ilk sayfasında üstte Türk bayrağı altta ay yıldız simgesi ve bu iki figür arasında da “Ordumuz Kat'i Zaferi Kazandı, Düşman Panik Yapıyor” başlığı yer almıştır⁷⁹⁵. Haberin ayrıntısında ise 23 Ağustos'ta başlayan ve aralıksız 21 gün süren Sakarya Savaşı'nın

⁷⁹³ *Anadolu'da Yeni Gün*, 13 Eylül 1921, N: 324.

⁷⁹⁴ *İleri*, 13 Eylül 1921, N: 207-298.

⁷⁹⁵ Ömer Sami Coşar, a.g.e., s. 81.

zaferle sonuçlandığı, düşmanın birçok silah ve savaş malzemesi ile otomobil bırakarak kaçmakta olduğu belirtilmiştir⁷⁹⁶.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise bugünkü haberlerinde “Yunan Ordusunun Sağ Cenahı Süratle ve Perişan Halde Ric’at Etmektedir” başlığı ile Yunan taarruzunun tamamıyla durdurulduktan sonra düşman ordusunun yarı yarıya erimiş bir hale geldiğini ifade etmiştir. Habere göre Yunanlılar, Eylül’ün 3’ünde ileri harekâttan mutlak surette feragat etmişlerdir. 4 Eylül’de ordumuz düşmanın bazı aksayan mevzilerine karşı darbeler indirmeye başlamıştır. 6 Eylül’de ise umumi bir şekilde mukabil karşı taarruza başlamıştır. Bu taarruz sonucunda Yunan sağ cenahında bozgunlar yaşanmış ve Yunan ordusu ric’ata başlamak zorunda bırakılmıştır. Bu ric’at sonrası Ilıca ve Katrancı sularının kuzeyinde batıdan doğuya doğru bir hat teşkil eden Yunan sağ cenahının, evvelki günden itibaren bütün süratiyle ric’ata başladığı bildirilmiştir. Gazetenin “Taarruzumuzdaki Muvaffakiyeti Acı Acı İtiraf Ediyorlar” başlıklı haberinde ise Yunan basınında Sakarya’da yaşadıkları bozguna yönelik yapılan haberlere değinilmiştir⁷⁹⁷.

Akşam gazetesi ise “Papulas’ın İtirafnamesi” başlıklı yazısı ile İleri gazetesinin haberlerini değerlendirirken, değindiğimiz Papulas’ın ordusunun yaşadığı bozguna dair yayınladığı beyannamenin değerlendirmesine yer vermiştir. Habere göre Türk Hükümeti, son resmi tebliğinde düşmanın ric’ata başladığı haberlerini verdiği gün Yunan gazeteleri Papulas imzalı iki sütün bir harp raporu yayınlamıştır. Şimdiye kadar böyle uzun raporlar neşretmek hiç adet değilken Papulas yenilgilerden sonra durumu açık açık izah etmiştir. Papulas imzalı bu askeri makalede, Türk ordusunun kahramanlığından bahsedilmiştir. Böylece Yunan ordusunun cephede uğradığı bozgun, Yunan halkına izah edilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen Papulas makalesinde ordumuzun ardı ardına yaptığı mukabil taarruzlar ile Yunan ordusunu Sakarya nehrinin batısına attığını itiraf edememiştir⁷⁹⁸.

İstikbal gazetesi ise cephelerde ordumuz tarafından yapılan zafer taarruzlarını ve Yunan ordusunun yaşadığı bozgunları okuyucularına, “Son Haberler Düşman Tamamen Mağlup Edildi. Sayısız Ganimet Terk Ederek Yaralılarını Bile Taşımaya Vakit Bulamayarak Perişan Halde Bütün Sürüleri Kaçıyor” ifadeleri ile verdiği sürmanşeti ile duyurmuştur⁷⁹⁹.

⁷⁹⁶ *Yeni Adana*, 13 Eylül 1921, N: 152.; İbrahim İslam a.g.t., ss. 67-68.

⁷⁹⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, 13 Eylül 1921, N: 14528.

⁷⁹⁸ *Akşam*, 13 Eylül 1921, N: 1067.

⁷⁹⁹ *İstikbal*, 13 Eylül 1921 N: 402.

2.4.23. 14 Eylül 1921

13 Eylül 1921 günü itibariyle Yunan ordusu tamamen Sakarya nehrinin batısına geçmiş Türk ordusu ise süvari birliklerinin artçı baskınları dışında büyük bir takip harekâtına girişmemiştir⁸⁰⁰. Muharebeler dün itibariyle son bulmuş olsa da birçok gazete dün yaşanan gelişmeleri 14 Eylül 1921 günü çıkardıkları nüshalarında yayınlamıştır. Bu nedenle 14 Eylül 1921 günü yayınlanan gazetelerin haberlerini de Sakarya Meydan Muharebesi sürecinde incelemek, çalışmanın konu bütünlüğünü korumak amacıyla yerinde olacaktır.

Batı Cephesi Komutanlığı tarafından 14 Eylül 1921 tarihinde Millî Savunma Bakanlığı'na gönderilen harp raporuna baktığımızda, Sakarya nehrinden batıya kaçan düşman ordusunun Eskişehir'e doğru çekilmekte olduğunu belirtildiğini görmekteyiz. Belirtilen raporda Eskişehir istikametinde çekilen düşmanın Sakarya nehrinin batı kıyılarına artçı birlikler bırakarak, Türk askerlerinin nehirden geçişini engellemek istedikleri belirtilmiştir. Buna rağmen Yunanlıların birçok geçit noktasını tahrip etmiş olması sebebiyle nehrin birçok kısmında yüzerek karşı kıyıya geçmeyi başaran ilk birliklerimiz, Yunan ordusuna bazı zayıflar verdirmiştir. Ordumuz gün içerisinde nehir üzerinde bir köprü kurularak bugün itibariyle Sakarya nehrinin batı kıyılarına tamamen hâkim olmuştur. Ayrıca Hacıhüseyin civarında kurulan köprüden karşıya geçen birliklerimiz, Fettahoğlu istikametinde ilerleyerek kuzeye doğru ilerleyen bir Yunan taburuna rastlamıştır. Ordumuz bu Yunan taburuna yaptığı taarruzlar ile düşmandan birçok esir almıştır. Ele geçirilen esirlerin yanı sıra içlerinde uçakların da olduğu birçok ganimet elde edilmiştir⁸⁰¹.

Kazanılan büyük zafer yurdun her köşesinde çeşitli sevinç gösterileri ile kutlanırken, aynı zamanda birer milletvekili olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 14 Eylül 1921'de TBMM başkanlığına bir önerge vermiştir. Verilen bu önerge ile Sakarya Meydan Muharebesi'nin zafer olarak Türk tarihinde yer almasını sağlayan, "muharebelerin büyük kahramanı ve Başkomutanı" olarak ifade ettikleri Mustafa Kemal Paşa'ya Osmanlı Devleti'nin en büyük askeri rütbesi olan müşirlik rütbesiyle gazilik unvanının verilmesini önermişlerdir⁸⁰². Büyük Millet Meclisi, Paşaların bu önergesini 19 Eylül 1921 tarihinde kabul ederek kanunlaştıracaktır⁸⁰³.

⁸⁰⁰ Alptekin Müderrisoğlu, 1988, a.g.e., s. 427.

⁸⁰¹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2565.

⁸⁰² A.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 65.

⁸⁰³ Selahattin Tansel, a.g.e., ss. 118-119.

14 Eylül 1921 tarihli resmi tebliğ haberlerinde de düşman askerlerinin Sakarya nehrinin batısına atıldığı haberleri yer almaya devam etmiştir. Açıksöz gazetesinde resmi tebliğden başka yer alan haberlerde “Beylikköprü’de İki Düşman Fırkası Perişan Edilerek Düşman Sakarya Garbına Atıldı” başlıklı haber ile muharebelere dair son bilgiler okuyucuya aktarılmıştır. Belirtilen haberde aktarılanlara göre, düşman gerisinde harekât icra eden birliklerimizden bazıları düşmandan üç uçak ve dört otomobil ile birçok harp malzemesini ganimet olarak almıştır. Asıl Yunan kuvvetlerinin ric’atını himaye etmek için geride bırakılan iki düşman fırkası yüzlerce maktul vererek perişan bir surette Sakarya’ya atılmıştır. Bugün itibariyle tamamen Sakarya nehrinin batısına atılmış olan düşman ordusu kıtaatımız tarafından takip edilmektedir. Açıksöz gazetesi Başkomutan İsmet Paşa’nın 13 Eylül 1921 tarihli harp raporunu yayınlamış ve cephelerdeki Türk zaferini Batı Cephesi Komutanı’nın ağzından Türk halkına aktarmıştır. “Düşman Sakarya Garbına Atıldı Düşmanı Aralıksız Takip Ediyoruz” başlığı ile verilen haberde, 13 Eylül 1921 günü cephelerdeki vaziyete dair Batı Cephesi Komutanlığı’nın raporu aynen verilmiştir. Raporda belirtilen hususlara göre, 23 Ağustos 1921’den beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun kat’i muzafferiyeti ile neticelenmiştir. Üç gündün beri devam eden genel karşı taarruzlarımızın tesiriyle 13 Eylül 1921 öğleden önce bütün düşman ordusu mağlup vaziyette ve bütünüyle nehrin batısına atılmış bulunuyor. Düşman aralık vermeden takip edilmektedir⁸⁰⁴.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise “Mustafa Kemal Paşa ve Konstantin” başlığı altında bir makale yayınlamış ve Türk orduları Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa ile Yunan Kralı Konstantin’i karşılaştırarak Mustafa Kemal Paşa’nın üstünlüklerini ortaya koymaya çalışmıştır⁸⁰⁵:

Mustafa Kemal Paşa Konstantin’i yendi. Dünkü tebliğ-i resmi bizim daha evvel müjdelediğimiz zaferi tasdik etti. 23 Ağustos’tan beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi yirmi bir gün devam etti. Nihayet muharebeler ordumuzun zaferi ile son bulmuştur. Allah’tan beklediğimiz Nusret tahkik etti. Düşman Haymana ovasında aradığı belayı buldu. İslam ordusu salıp istilasını bir kere daha kırdı. Türk Reisi, Yunan Kralı Konstantin’i yendi. Bu zaferi inşaallah yenileri takip edecek, düşman yenilecek ve İslam ümmeti yüreğine koyduğu dini ve milli murada erecektir. Mağlup Kral İzmir’e çıktığı vakit Rumlar kendisini Kayserler gibi istikbal ettiler. Nutukları, neşideleri,

⁸⁰⁴ Açıksöz, 14 Eylül 1921, N: 283.

⁸⁰⁵ Hakimiyeti Milliye, 14 Eylül 1921, N: 292.

hediyeleri ile şahsında son Rum Kayseri Paleolog'un şerefli hilafını selamladılar. Üç gün üç gece bağırıyorlar. İleri! Bizans tahtına! Kral hain reayanın teşviklerine kapılarak yola düştü. Halbuki o huzuruna çıktığı Türk Başkumandanının şedit ve azimetini, karşılaşıcağı ordunun çelik metanetini bilmeliydi. Çünkü milleti asırlarca bu çeliğin çemberi içinde uşaklık etmişti. Fakat Kral bunu düşünmedi. İngilizlere güvenerek İstanbul'da bir Bizans devleti kurulabileceğini düşündü. Bu nedenle halkına Anadolu'da Türkleri çok kolay yeneceğine inandırdı. Kosti, bir yalan için harp ediyor. Ecnebi Kral 10 ay evvel Pire'ye sığınırken milletine harp değil sulh vaat etmişti. Yalan söyledi. Sözünü tutmadı. Sırf ihtirası için ordusunu dağıttı. Atina meydanlarında toplanan binlerce halk şimdi kendisinden hesap istiyor. Cezasını çeksin, müstahaktır. Halbuki Mustafa Kemal Paşa'nın davası iman davasıdır. Türk reisi doğruluk için hakkaniyet için milletin kurtuluşu için dövüşüyor. Mustafa Kemal Paşa azim hayatından doğmuş bir iradedir. Hakkı çalınmış binlerce mazlumun ahından, ilham ve kuvvet alıyor. Adalet kahramanıyla zalim ve ihtiras şeytanının bu mübarezesinde zaferin birinciye tevcihinden daha tabi ne olur.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi bu köşe yazısından sonra "Düşman Süratle Pek Perişan Bir Halde Kaçmaktadır" başlığı ile muharebelere dair haberlerine devam ederek, cephede bulunan özel muhabirinden aldığı bilgileri paylaşmıştır. "Muhabiri mahsusamızın 13 Eylül 1921 günü öğleden önce yolladığı telgraf" ibaresi ile aktarılan habere göre, kahraman ordumuzun Sakarya istikametindeki taarruzları bütün gece sabaha kadar devam etmiştir. Düşmanın yaktığı bahtsız köylerimizin alevleri semalarda yayılmaktadır. Düşmanın ric'at hareketleri sırasında görülmemiş bir hızla kaçtığı, terk ettiği ganimetlerin çokluğundan ve yollardaki perişanlıklarından anlaşılmaktadır. Sakarya kıyılarına doğru düşmanı kovalayan ordumuzun bu saatlerde nehre ulaşmış olması muhtemeldir. Gazetenin harp muhabirinin dün öğlende yolladığı telgrafta ise "Birliklerimiz düşmanı hâlâ takip devam ediyor. Cesur tayyarecilerimiz karadaki arkadaşlarını fedakarlıklarına havadan kahramanlıklar ilave ediyorlar. Pilotlarımız kaçan düşman kolları üzerine bombalar yağıyor. Makineli tüfekleriyle düşmanı biçiyorlar. Bu meydan da kıymetli keşiflerini minnet ve şükran ile yad etmek lazımdır" ifadeleri yer almıştır. Habere göre ayrıca Sakarya'nın doğusunda, düşmanın geçtiği bütün yolların kenarlarına otomobiller atılmıştır. Buralarda birçok harp malzemesi ve terk edilmiş yaralı Yunan askeri bulunmaktadır. Mağlup ve perişan düşman ordusunun Sakarya'nın batısına ric'atı devam etmektedir⁸⁰⁶.

İkdam gazetesi ordumuzda görevli bir rütbeliden aldığı malumat olarak nitelediği bilgileri "Yunanlıların Ric'at Haberleri Londra'ya Aksetti" başlığı ile okuyucularına

⁸⁰⁶ *Hakimiyeti Milliye*, 14 Eylül 1921, N: 292.

aktarmıştır. Haberin içeriğinde daha önce yukarıda aktarılan Yunanlıların ric'at harekâtına dair bilgiler yer almaktadır⁸⁰⁷.

Tevhid-i Efkâr gazetesinde ise Anadolu Ajansı tarafından düşmanın kaçmaya başladığının resmen ilan edildiğine değinilerek, 22 gün ve 22 gece boyunca devam eden muharebelerin sonunda Yunan ordusunun kaçmaya başladığı ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve ordusunun ise Yunan ordusunun kaçarak kurtulmasına fırsat vermeyeceğine inanıldığı ifade edilmiştir⁸⁰⁸.

İstikbal gazetesinin 14 Eylül 1921 tarihli nüshasında gazetenin başyazarı Faik Ahmet Bey “Ric'at Değil İnhidam” başlığı ile bir başyazı kaleme almış ve muharebeler hakkında genel bir sonuç değerlendirmesinde bulunmuştur:

Yunan sürülerinin Sakarya hattında tamamen inhidama uğrayarak gayr-i muntazam bir şekilde kaçmaya başladıkları artık kat'i surette teyit edilmiştir. Dünkü tebliğ-i resmi düşmanın bütün mevzilerini terk ederek hatta yaralıları bile kaçırmaya fırsat bulamayarak meydanı muzaffer süngülerimize bıraktıklarını, her taraftan firara başladıklarını bildirmiştir. Şu suretle yirmi günden fazla zamandan beri devam etmekte bulunan Sakarya muharebeleri, Türk ordusunun kat'i galebesi ve çok şanlı bir muzafferiyetle neticelenmiş oluyor demektir. Filhakika, bugünkü vaziyette Yunan sürüleri için netice itibariyle yine aynı noktada birleşecek olan iki türlü akıbet tasavvur edilebilir. Ya hiçbir şeylerini kaçırmaya ve nakletmeye imkân bulamayarak büsbütün inhilale uğramak yahut da pek cüzi bir kuvvetle müstahzar bir hatta tutunup bir müddet mukavemet çabalamaktır. Yunanlılar ihtimal ki mümkün olduğu kadar toplu bir halde çekilmek ve hatta belki de Eskişehir'de tutunmak isteyeceklerdir. Fakat onların bu husustaki gayretleri Yunan sürülerini inhilal akıbetine uğramaktan asla uzaklaştırmayacaktır. Çünkü bir defa Yunan ordusu muntazaman ric'at imkanını kaybetmiştir. Zapt altına alınamayan bir sürü halinde kaçmaktadır. Ric'at eden bir ordunun tutunmak isteyeceği herhangi bir hatta mukavemet gösterebilmesi için taze kuvvetler alması lazımdır. Hâlbuki Yunanlılar, cepheye taze kuvvet yetiştirecek bir vaziyette değildirler. Yunanlılar bir istinat hattı bulsalar bile o hattı milli ordunun şedit takip ve savetine karşı mukavemet gösterecek bir hale ifrağ için çok zamana muhtaçtırlar. Bütün bu sebepler Yunan ordusunun tutunmak isteyeceği hatta birleşip mukavemet göstermesini imkânsız hale getirmeye kafidir⁸⁰⁹.

Peyam-ı Sabah gazetesinin ordumuzun zaferi ile ilgili haberinde ise başyazar Ali Kemal “Ne Oluyoruz Nereye Gidiyoruz” başlığı ile daha önce de yayınladığımız birçok

⁸⁰⁷ *İkdam*, 14 Eylül 1921, N: 8799.

⁸⁰⁸ *Tevhid-i Efkâr*, 14 Eylül 1921, N: 95-3123.

⁸⁰⁹ *İstikbal*, 14 Eylül 1921, N: 403.

yazısında olduğu gibi, Anadolu gazetelerinin zaferi abartarak Atina kapılarına dayanma rüyalarında bulduklarını ifade etmiş ve bu tür söylemleri eleştirmiştir⁸¹⁰.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde “Sakarya’da Vaziyete Biz Hakimiz” başlıklı haberde yer alan hususlar ise şu cümleler ile özetlenebilir: “Aralıksız olarak 21 gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi, ordumuzun tam bir muzafferiyeti ile son buldu. Düşman birçok silah, eşya, harp malzemesi ve otomobillerini terk ederek ve hatta yaralılarını bile taşımaya vakit bulamayarak perişan bir surette kaçıyor. Düşmanın taarruzlarımızı kesmek için geride bıraktığı iki fırkası da dağılmıştır⁸¹¹.”

Akşam gazetesi de bugüne dair haberlerinin ilk sayfasında Fetih suresinden ayetlere ve çeşitli dualara yer vererek, zaferi ilan eden 13 Eylül 1921 tarihli Anadolu resmi tebliğini yayınlamıştır. Gazete Sakarya’dan kaçan düşmanın umumi bozgun halinde ric’at ettiği hakkında her taraftan telgraflar aldıklarını belirtmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: “Dün gazetemizin son haberler kısmında düşmanın ric’atının umumileştiği ve cephanelerini atarak firar ettikleri hakkında ilk defa verdiğimiz haberler bugün bu suretle resmen ve daha kuvvetli şekilde teyit edilmiştir⁸¹².”

2.5. Muharebe Sonrasındaki Takip Harekâtı

Türk ordusunun zaferi ile sonuçlanan Sakarya Meydan Muharebesi esas itibarıyla Kütahya-Eskişehir Muharebeleri’nden daha müşkül bir vaziyette yapılmış olmasına rağmen, Başkomutandan en düşük rütbeli ere kadar herkesin üzerine düşen görevi en iyi şekilde yapması ile kazanılmış bir Zaferdir. Nitekim ordumuzun Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde 80 bin olan muharip gücü, Sakarya nehrinin batısına çekildikten sonra yarı yarıya düşmüş durumdadır. Buna rağmen Sakarya’da Yunanlıları püskürtmemizin asıl sırrı, cephenin daha küçük olması ve bunun bir ölüm-kalım kavgası olduğunu her subayın ve her erin idrak etmiş olmasıdır⁸¹³.

Yüz kilometre genişliğindeki bir cephe hattında 22 gün boyunca gece ve gündüz devam eden Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında Türk ordusu, uzun bir süre sonra savunma hatlarından çıkarak düşmana taarruz harekâtı düzenlemiştir. Bu taarruz harekâtı

⁸¹⁰ *Peyam-ı Sabah*, 14 Eylül 1921, N: 997.; Hadiye Yılmaz, a.g.t., s. 184.

⁸¹¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 14 Eylül 1921, N: 14529.

⁸¹² *Akşam*, 14 Eylül 1921, N: 1068.

⁸¹³ Rahmi Apak, a.g.e., 1988, s. 241.

neticesinde Yunanlılar, Sakarya nehrinin batısına atılmış ve düşman burada da bir süre takip edilerek batıya doğru çekilmesi sağlanmıştır⁸¹⁴.

Sakarya Muharebelerinin kazanıldığıının kesinleştiği gün olan 13 Eylül 1921 günü Türk ordusu Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile yeni bir askeri yapıya geçmiş ve takip edilecek düşmanın üzerine bu vaziyette akınlar düzenlenmiştir⁸¹⁵. İlgili konu başlığı altında değindiğimiz üzere, Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden önce kolordu sistemi kaldırılarak yerine Grup Komutanlıkları kurulmuştu. Sakarya zaferinin kazanılmasında askeri faaliyetlerin hızla hayata geçirilmesi konusunda önemli bir kolaylık sağlayan bu sistem, Başkomutanlık emri ile 13 Eylül'den itibaren kaldırılarak tekrar kolordu düzeni teşkil edilmiştir⁸¹⁶.

Düşman Sakarya nehrinin batısına atıldıktan sonra 5'inci Süvari Kolordumuz tarafından bir müddet takip edilmiştir. Uzun muharebelerin ardından oldukça yorgun düşen Türk ordusu, Sakarya nehrinin batı kıyılarına attığı düşmanı ancak Afyonkarahisar-Eskişehir hattına kadar takip edebilmiştir. Çekilen düşman ordusunun Türk ordusu tarafından bütün varlığıyla takip edilmesi gerekse de Batı Cephesi birlikleri büyük çapta stratejik bir takip için gerekli güç ve olanaklara -o zaman için- sahip değildir. Bu nedenle Türk askerleri Eskişehir-Afyonkarahisar hattında savunma tertipleri alarak, bir seneye yakın bir süre burada kalacaktır. Bu süre zarfında ise düşmanın bütün Anadolu'dan atılacağı kesin bir süpürme harekâtının hazırlıkları tamamlanacaktır⁸¹⁷.

Kazanılan muharebenin ardından yapılan takip harekâtı ile Sakarya nehrinin batı kıyısında Türk ordularının keşif ve baskın faaliyetleri devam etmiştir. Bununla birlikte büyük bir zafer kazanmış olan Türk orduları Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa, muzaffer bir Başkomutan olarak 16 Eylül 1921 tarihinde cepheden Ankara'ya, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne dönmüştür⁸¹⁸.

Türk ordusu muharebeler sonunda şehit ve yaralı olmak üzere 26 bin zayıat vermiştir. Birliklerde mevcutlarına göre er zayıatı oranı yüzde 35, subay zayıatı oranı ise yüzde 70 veya 80 olmuştur. Bu nedenle Sakarya Meydan Muharebesi'ne "Subaylar Muharebesi" adı

⁸¹⁴ İlber Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 218.

⁸¹⁵ Utkan Kocatürk, 2000, a.g.e., s. 287.

⁸¹⁶ Zeki Sarıhan, 1996, a.g.e., s. 49.

⁸¹⁷ GHTB, 1975, a.g.e., s. 333.

⁸¹⁸ Nilüfer Hatemi, a.g.e., s. 827.

verilmiştir⁸¹⁹. Bu konuda Batı Cephesi Komutanı Kurmay Başkanı Asım Paşa, Sakarya Muharebeleri sırasında erlere örnek teşkil etmesi için subaylardan taarruz birlikleri kurulduğunu Anadolu'dan gelen acemi ve tecrübesiz birliklerin bu şekilde yetiştirildiğini belirtmiştir. Cephenin en önünde düşmana atılan ve kahramanca şehit olan subayları gören acemi erlerin komutanlarının arkasından ölüme koşmakta tereddüt etmediklerini, Sakarya'da büyük zaferin böyle kazanıldığını ifade etmektedir⁸²⁰. Mustafa Kemal Paşa da bu muharebeler için "Sakarya Melhame-i Kübra'sı" yani kan gölü, kan deryası demiştir. Ayrıca Paşa bu muharebeyi "Yeni Türk Devleti'nin tarihine, cihan tarihinde ender olan büyük bir meydan muharebesi olarak kaydetti" ifadeleri ile nitelemiştir⁸²¹.

14 Eylül'den sonra 5'inci Süvari Kolordusu tarafından takip edilen düşman, Eskişehir-Afyonkarahisar hattına çekilmek için batıya doğru kaçmaya devam etmiştir⁸²². Türk ordusunun diğer birlikleri ise oldukça yorgun olması nedeniyle takip harekâtına 20 Eylül 1921 tarihinde katılabiliştir⁸²³. 10 Ekim 1921 tarihine kadar sürecektir olan artçı takip harekâtımız neticesinde, işgal altındaki birçok Türk şehri düşmandan temizlenmiştir. Yapılan harekât ile 15 Eylül 1921 tarihinde Mürettep Kolordu tarafından Batı Cephesi Komutanlığı'na gönderilen telgrafta, ilk olarak Sivrihisar'ın düşman işgalinden kurtarıldığı müjdesi verilmiştir⁸²⁴. Böylece 14 Ağustos 1921'de Yunan ileri yürüyüşü sonrası ilk kaybedilen şehirlerimizden olan Sivrihisar, Sakarya Zaferi sonrası kurtulan ilk şehirlerden olmuştur⁸²⁵. Düşmanı takibini sürdüren Türk askerleri, 19 Eylül tarihine kadar Yunan askerlerini Kartal dağı, Mihaliççık dağı, Biçer, Hortu, Kızılca Meşe hattına kadar kovalamıştır⁸²⁶.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 15 Eylül günü çıkardığı nüshasında takip harekâtına dair bilgiler paylaşmıştır. Haberde yer alan bilgilere göre, Sakarya'nın batısında ordumuz düşmanı süratle ve aralıksız takip etmektedir. Gazetenin harp muhabiri dün sabah gönderdiği telgrafta, Sakarya nehrinin batısındaki takip harekâtının büyük ve şiddetli faaliyetlerle devam ettiğini bildirmiştir. Düşmanın yan ve gerilerinde yorulmak, yılmak bilmeyen

⁸¹⁹ İsmet Görgülü, a.g.e., s. 369.

⁸²⁰ Asım Gündüz, a.g.e., s. 80.

⁸²¹ Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 618.

⁸²² İ. Hakkı Sunata, a.g.e., s. 155.

⁸²³ GHTB, 1975, a.g.e., s. 333.

⁸²⁴ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2567.

⁸²⁵ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 164.

⁸²⁶ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 42, N: 96, 1993, Belge No: 2570.

süvarilerimiz pek büyük hizmetler ifa etmektedirler. Gazete “En Son Yunanı İmha İçin” başlıklı yazı ile Başkomutan tarafından bütün yurttan umumi seferberlik ilan edildiği haberine yer vermiştir. Buna göre “Başkomandanımız mağlup Yunan ordusunun en son neferine kadar imhası için vatanda umumi seferberlik ilan ediyor. 14-15 Eylül 1921 gece yarısından itibaren bütün vatanda umumi seferberlik ilan edilmiştir⁸²⁷.”

Hakimiyet-i Milliye “Yunan Ağzından Mağlubiyet Sözleri” başlığı ile yayınladığı haberde ise Yunan kaynaklı haberleri yayınlamıştır. “Atina’dan 8 Eylül 1921 tarihli Patris gazetesinde yazılanlar” ifadesi ile aktarılan haberde Yunanlıların, askerlerimiz hakkında cephede fevkalade bir şiddetle harp ettiklerini itiraf ettiklerine değinilmiştir. Yunan haberlerine göre bu mıntıkanın mukavemeti, bütün cephenin mukavemetini muhafaza etmektedir. Habere göre, Yunan gazeteleri yaşadıkları bozgunu kabul etmiş, fakat bir türlü mağlup olduk diyememiştir⁸²⁸.

Vakit gazetesinde yer alan haberde ise “Düşman Müşkül Vaziyettedir Acaba İnhidamdan Kurtulabilecek Mi” başlığı ile Yunanlıların yaralılarını dahi bırakarak alelacele kaçmakta oldukları ifade edilmiştir⁸²⁹.

15 Eylül’de Tevhid-i Efkâr gazetesinde ise “Türk Süngüsü Şanlı Bir Zafer Kazandı” başlığı ile ordumuzun düşmanı mağlup ve münhezim ederek tamamen Sakarya nehrinin batısına attığı okuyucuya duyurulmuştur. Haberin devamında, takip kollarımızın Sivrihisar’a kadar vasıl olarak düşmanın gerisine kadar ilerlediği ve Yunanlıların bozgun halinde kaçmakta olduğu belirtilmiştir⁸³⁰.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde “Düşmanın Sivrihisar’da Ric’at Hattı Kesiliyor Bu İhata Harekâtını Yapan Kuvvetlerimiz Üç Fırkadır” başlıklı haberde durum “Bu sabah aldığımız malumata göre Sivrihisar üzerine yoğunlaşan taarruzumuz süvari ve piyade olmak üzere üç fırka halinde gerçekleştirilmektedir. Yunanlıların civardan ve geriden ihtiyat kuvvetleri toplayarak, bu harekâtımıza mukabele etme ihtimaline karşı lazım gelen tedbirler alınarak düşman ric’at hattının tamamıyla kesilmesi temin edilmiştir” bilgileri ile özetlenmiştir. Haberde askeri kuvvetlerimizin düşmanın Eskişehir’de tutunamayacağını

⁸²⁷ Cihat Akçayaloğlu, *Atatürk, Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988. s. 365.

⁸²⁸ *Hakimiyeti Milliye*, 15 Eylül 1921, N: 293.

⁸²⁹ *Vakit*, 15 Eylül 1921 N: 1352. Abdurrahman Yalçınkaya, a.g.t., 447.

⁸³⁰ *Tevhid-i Efkâr*, 15 Eylül 1921, N: 96-3124.; **Bknz:** Ek 15.

muhakkak olarak gördükleri belirtilerek, düşmanın Uşak'ta durabilmesinin bile son derece zor bir ihtimal olduğunu söyledikleri aktarılmıştır. Gazete “Telaşa Düştüler Gizli Dertleşiyorlar” başlıklı haberi ile de Yunan askerî erkanının Kral'ın riyasetinde toplanarak bir Harp Meclisi icra ettiklerine değinilmiştir. Gazete bu toplantıda ne konuşulduğu hakkında hiçbir bilgi alınmadığını yazmıştır⁸³¹.

Akşam gazetesi, Sakarya hezimetini sonrası Yunan ordusunun toplanarak vaziyet-i harbiye hakkında Papulas'ın yeni bir plan için çalıştığını yazmıştır. Haberin devamında yer alan bilgilere göre ise bu toplantıda Başkumandan Papulas da hazır bulunarak cephenin vaziyetini izah etmiştir. Alınan kararlar hakkında hiçbir şey açıklanmamıştır. Bununla beraber harekât-ı harbiye üzerine tartışılması ve süratle yeni bir muharebe planı üzerinde çalışması muhakkak görünmektedir. Gazetenin bugünkü nüshasında başyazar Necmettin Sadık, “Yunan İnhinaları” başlıklı bir makale kaleme alarak, Yunan ordusunun bozulması üzerine Yunan basınında çıkan sulh haberlerinin yalan olduğunu belirtmiştir⁸³².

İstikbal gazetesinin 15 Eylül günlü haberlerine göre; “Düşman sürüleri büyük bir bozgun halinde Sakarya'nın ötesine atılmıştır. Hatta peşine düşen fırkalarımız tarafından müthiş bir akıbeta mahkûm bırakılmıştır. Ordumuzun ateş çemberi içine giren düşman inşallah bu defa kat'iyen izmihlal bulacaktır⁸³³.”

15 Eylül 1921 tarihli sayısında Güler Yüz dergisi muharebelerin son zamanlarda almış olduğu hali her zamanki mizahî üslubu ile sayfalarına taşımıştır. Dergi “Yunan Tebliği” başlığı altında, Yunan hükümetinin ağzından şu açıklamalara yer vermiştir: “Sakarya nehrinin bugünlerde sakarlığı tutmuştur. Nehir müşahede edildiği üzere ordumuzu yavaş yavaş iterek geriye çekilmemizi kolaylaştırmaktadır. Lehülhamd sıhhat ve afiyetteyiz⁸³⁴.”

Vakit gazetesinin 16 Eylül'de yaptığı haberlerde Meydan Muharebesi sonrası ordumuzun düşman askerlerini Sakarya'nın batısında kovalamaya devam ettikleri bilgisi paylaşılmıştır. “Ordumuz Sakarya'yı Geçti, Düşman Takip Ediliyor” başlığı ile aktarılan habere göre, son gelişmelerde düşman ordusundaki bozgun giderek artmaktadır. Yunan kıtaatı, silahlarını atarak kaçmaya çalışmaktadır. Bilhassa Sakarya'yı geçemeyen iki Yunan

⁸³¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 15 Eylül 1921, N: 14530.

⁸³² *Akşam*, 15 Eylül 1921, N: 1069.

⁸³³ *İstikbal*, 15 Eylül 1921 N: 404.

⁸³⁴ *Güler Yüz*, Cilt: 1, N: 20, 15 Eylül 1921, s. 7.

firkasının akıbeti hakkında haber yoktur. Yunanlıların bozgunundan sonra kendini toplayabilmesi imkânsız addedilmektedir⁸³⁵.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 16 Eylül tarihli haberlerinde, “Ordumuz Sakarya’nın Garbına Geçti” başlığı ile “Münhezim düşmanı takip ve tazyike memur eden kıtaatımızın harekâtı devam etmektedir” ifadelerini kullanarak muharebelere dair son bilgileri paylaşmıştır. Ayrıca gazete düşmanın Sivrihisar’da bulunduğunu ancak burada da tutunamayacağını yazmıştır⁸³⁶.

İleri gazetesi, “En Güzide Kıtaatımızdan” başlığı ile verdiği bir haberde güvenilir bir kaynaktan alındığını söylediği bilgilere göre, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın senelerden beri muhtelif muharebelerde görev almış askerlerden teşkil ettiği firkalar ile düşmanı yenerek kaçmaya mecbur ettiğine değinilmiştir. Habere göre Mustafa Kemal Paşa’nın askeri becerilerinin bu zafer üzerindeki etkisi büyüktür. “Arslanlarımız düşmanın peşinden Sakarya nehrine atılmışlar ve nehri yüzerek geçmişlerdir⁸³⁷”.

16 Eylül günlü Akşam gazetesi ise haberlerinin içeriğinde “El çabukluğunda pek mahir olan Yunanlılar, bu meziyetleriyle Avrupalıları ikna ederek onların desteği ile giriştikleri Anadolu’yu işgal hareketi sonucunda hezimete uğramışlardır. Umumi ric’ata sebep takviye ric’atımızdır⁸³⁸” ifadeleri ile muharebelerin sebep ve sonuçlarına dair yorum yapmıştır.

17 Eylül 1921 tarihinde Açıksöz gazetesinde çıkan haberlerde resmi tebliğ olarak 16 Eylül 1921’de yayımlanan “Ric’at Eden Düşman İstikametini Tebdile Mecbur Ediliyor Takip Hareketimiz İlerlemektedir” başlıklı yazı yer almıştır. Haberde kısaca Sivrihisar istikametinde çekilen düşman kuvvetlerinin güneyden ve Sivrihisar’daki kıtaatımızdan gördüğü tazyik üzerine Sarayköy istikametine doğru çekilmeye devam ettiği bilgisi paylaşılmıştır. Habere göre Yunanlıların muharebe muntikasında terk ettiği binlerce defnedilmemiş maktullerden ve esirlerin ifadelerinden tahmin edilenden çok daha fazla zayıat vermiş olabileceğine dikkat çekilmiştir. Habere göre ayrıca düşman çekilirken rast geldiği köyleri yakmakta ve kadınlar da dahil olduğu halde, Müslüman ahaliyi zorla yanında götürmektedir. Bu ahalinin akıbeti meçhuldür.

⁸³⁵ *Vakit*, 16 Eylül 1921, N: 1353.

⁸³⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 16 Eylül 1921, N: 97-3125.

⁸³⁷ *İleri*, 16 Eylül 1921, N: 219-298.

⁸³⁸ *Akşam*, 16 Eylül 1921, N: 1070.

Gazete “Bütün Vatanda Umumi Seferberlik” başlığı ile ise Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında 14-15 Eylül gece yarısından itibaren bütün vatanda umumi bir seferberlik ilan edildiğine değinmiştir. Haberde Başkumandan tarafından seferberlik hakkında yayınladığı beyannamenin detaylarına yer verilmiştir. Buna göre 14-15 Eylül 1921 tarihi gece yarısından itibaren bütün vatanda umumi seferberlik ilan edilmiştir. Mağlup düşmanı Anadolu içerisinden en son nefere kadar tard ve imha için ilan edilen bu seferberlikte hedeflenen gayeye varıncaya kadar lüzum hasıl oldukça silahaltında bulunan sınıflardan başka, halktan kimseler de silah altına alınacaktır. Silah altına alınacak sınıfları Millî Savunma Bakanlığı temin ve icap eden makamlara tebliğ edecektir⁸³⁹.

Açıksöz gazetesinin 17 Eylül tarihinde “Yunan Kralları İzmir’den Kayıklara Atlayıp Kaçıyorlar” başlığı ile yayınladığı bir diğer haberde ise alınan istihbaratlara göre, Yunan ordusunda Sakarya’daki bozgunun sonrasındaki asker kaçaklarının sayısının oldukça arttığı bilgisi paylaşılmıştır. İzmir’den alındığı ifade edilen ve güvenilir olduğu söylenen habere göre, Yunan ordusundan her gün yüzlerce asker firar etmektedir. İzmir ve civarında asker kaçaklarının çokluğu nedeniyle asayiş kalmamıştır. Doğu Trakya’dan getirilerek cepheye sevk edilen birliklerin büyük bir kısmı firar ettiğinden bu birlik tamamen dağıtılmıştır. Yunanlılar İzmir’de asayiş temin üzere bahriye askerlerini karaya çıkarmıştır. Firariler kayıklarla adalara savuştuklarından buna mâni olmak için sahil, bahriyelilerin kontrolü altına alınmıştır.

Açıksöz’ün “Dünkü Tebliğ-i Resmî” başlığı ile verdiği haberde ise Ankara Hükümeti tarafından birliklerimizin Sivrihisar’ı düşman işgalinden kurtardığı bilgisinin kamuoyu ile paylaşıldığı ifade edilmiştir. Habere göre Sivrihisar’ı işgal eden kıtaatımız, düşmana ağır zayıat verdirerek ikisi zabıt olmak üzere yüze yakın esir almış ve pek çok mühimmat, erzak, silah, hayvan, otomobil vesaire ganimet almışlardır. Sivrihisar’da düşmanın ahaliden toplayarak hapsettiği dört yüz kadar köylü de kurtarılmıştır. Düşman çekilirken civardaki köyleri yakmaktadır⁸⁴⁰.

İkdam gazetesi “Mağlup Düşmanı Tamamen İmha İçin Umumi Seferberlik” başlığı ile Mustafa Kemal Paşa tarafından bütün yurttan ilan edilen genel seferberliği halka duyurmuştur. “Amaçlanan gayeye ulaşana kadar herkes silah altına alınacaktır. Mağlup

⁸³⁹ Açıksöz, 17 Eylül 1921, N: 285.

⁸⁴⁰ A.g.g, N: 285.

düşmanı Anadolu içerisinde en son neferine varıncaya kadar imha etmek için ilan edilen seferberlikte amaçlanan hedefe ulaşılanaya kadar silah altına alımlar devam edecektir”. Haberlerinin devamında Sivrihisar’ın geri alındığını bildiren gazete, bugün itibariyle birliklerimiz Sakarya nehrinin 45 kilometre batısına kadar ilerlediğini haber vermiştir. İkdam gazetesi bunun yanı sıra “Şimdi de İşi Sulh ile Halletme Arzusuna Düştüler” başlıklı haberinde ise Yunan Patris gazetesinde çıkan haberlere dayanarak, Atina Hükümeti’nin barış yolları aramaya başladığını bildirmiş ancak barış isteme vaktinin geçtiğini ifade etmiştir⁸⁴¹.

İleri gazetesi ise “Düşmana Aman Vermeyen Kahraman Kıttaatımız Sivrihisar’ı İşgal Etti” başlıklı haberinde, Sivrihisar’ın ordumuz tarafından geri alınmasına dair bilgiler vermiş ve “Her neferi bir burç gibi metanet ve hamaset dolu ordumuz, dün düşmanı azîm zayıyata uğratarak Sivrihisar’ı işgal eylemiştir. Yunan’ın ganimet ve mühimmat depoları olduğu gibi elimize geçmiştir” ifadelerini kullanmıştır. Gazete Mustafa Kemal Paşa’nın seferberlik ilanı ile ilgili beyannamesi hakkında ise “Kahraman ordularımızın Başkumandanı lisan-ı celadet ile düşmanın içinde bulunduğu acizliği millete ilan etti. Topraklarımızda Yunan’ı son neferine kadar yere sermek için bütün Anadolu silah başına gidiyor⁸⁴²” ifadelerini kullanmıştır.

17 Eylül 1921 tarihli Alemdar gazetesinde ise “Bir İzah” başlığı ile yer alan haberlerde, Anadolu basınının üç gündür yayınladığımız haberlerinin aksine, muharebelerin henüz tam kazanılmadığı ve harbin devam ettiğine dair iddialar yer almıştır⁸⁴³.

18 Eylül günü çıkarılan gazetelerden Açıksöz gazetesi dün eline ulaştığını ifade ettiği resmi tebliğe dayanarak, “Kıttaatımız Kartal Dağı’nı İşgal Etti” başlıklı haberinde, birliklerimizin Mihaliççık’ın kuzeybatısındaki Kartal Dağı’nı dün işgal ettiği bilgisini paylaşmıştır⁸⁴⁴.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise haberlerinde Seyitgazi’nin ordumuz tarafından ele geçirildiğini ve Eskişehir’in de her an düşmek üzere olduğunu belirten bir haber ile başlamıştır. Gazetenin “Seyitgazi’yi İşgal Ettik” başlığı ile servis ettiği haberinde, son

⁸⁴¹ İkdam, 17 Eylül 1921, N: 8802.

⁸⁴² İleri, 17 Eylül 1921, N: 223-298.

⁸⁴³ Alemdar, 17 Eylül 1921, N: 1986.

⁸⁴⁴ Açıksöz, 18 Eylül 1921, N: 286.

kendilerine ulaştığını belirttiği habere göre, sol cenah kıtaatımızın 17 Eylül akşamından itibaren 24 saat devam eden bir yürüyüşten sonra Seyitgazi'yi işgal ettiğini duyurmuştur⁸⁴⁵.

Vakit gazetesi ise “Nurettin Paşa Ordusunun Resm-i Geçidi” başlığı ile verdiği haberlerinde, Kafkas İslam Ordusu ile bu ordunun komutanı olan Nurettin Paşa'nın Batı Cephesi'ne gelmek üzere olduğu bilgisini aktarmıştır. Gazete “Yunan Kuvvetleri Çember İçine alınmıştır” başlıklı haberlerinde ise ordumuzun takip harekâtına dair son bilgileri paylaşmıştır. Yunanlılar Sivrihisar'ı kaybetmeleri üzerine buradan gelebilecek baskınlara karşı Eskişehir'e yani daha batıya doğru ilerlemiştir. Sivrihisar'dan hareket eden kuvvetlerimiz Mihaliççık'tan gelen birlikler ile irtibat kurmuş, bu suretle Yunan ordusunun bir kısmını çember içine almıştır. Bu çemberden kurtulabilen düşman kuvvetleri bozulmuş şekilde kaçmakta ve şiddetle takip edilmektedir. Türk Süvarileri kaçmakta olan Yunan askerlerinin büyük bir kısmını esir etmiştir⁸⁴⁶.

Alemdar gazetesi 19 Eylül 1921 tarihinde çıkardığı sayısında, muharebelerde Yunan zayıtı ile ilgili olarak İstanbul'da zikredilen miktara değinmiştir. Gazetenin “Yunan Zayıtı” başlığı ile sunduğu haberde, Sakarya Muharebesi'nde Yunan zayıtının 18 bin kişiden fazla olduğu iddia edilmiştir⁸⁴⁷.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi de iki haber önce değindiğimiz Vakit gazetesi gibi Nurettin Paşa'nın ordusuyla birlikte Batı Cephesi'ne intikal ettiği haberini yapmıştır. “Yunan Ordusu İhatadan Kurtulamadı” başlıklı haberde, Nurettin Paşa'nın bir de fotoğrafına yer veren gazete, “Gün geçtikçe Yunan mağlubiyetinin büyüklüğü daha büyük bir mahiyette anlaşılıyor” sözlerini kullanmıştır⁸⁴⁸.

Tevhid-i Efkâr gazetesi ise 18 Eylül günü çıkardığı sayısında Yunan ordusunun takviye kuvvetler alan Türk ordusu tarafından kuşatılmak üzere olduğu haberini yapmıştır. Gazete “Zaferden Sonra Seferberlik” başlıklı haberi ile Türk taarruzları sonrasında muharebelerin aldığı son durumu ve ordumuzun takip harekâtı ile neyi amaçladığının izahına yer verilmiştir. Habere göre, Yunan hezimetini artık bir emri vaki olmuştur. Gazete haberinde “Biz bu satırları yazarken Yunan ordusu ya çevrildi ya da çevrilmek üzeredir. Pek yakın bir zamanda Yunanlıların Anadolu'nun harim-i ismetinde boğulduğu haberini alacağız”

⁸⁴⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Eylül 1921, N: 14535.

⁸⁴⁶ *Vakit*, 18 Eylül 1921, N: 1355.

⁸⁴⁷ *Alemdar*, 19 Eylül 1921, N: 2-1988.

⁸⁴⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Eylül 1921, N: 14533.

ifadesini kullanmış, buna rağmen Yunan basınının hâlâ bozgunu itiraf etme cesaretini gösteremediğini belirtmiştir⁸⁴⁹.

Açıksöz gazetesi 19 Eylül 1921 tarihine yönelik haberlerinde “Tebliğ-i Resmi 18 Eylül 1921” başlıklı haberi ile muharebelere dair Ankara Hükümeti tarafından yayınlanan son bilgileri yayınlamıştır. Buna göre, düşmanın batıya doğru ric’atı ve kıtaatımızın takip ve kuşatma hareketi devam etmektedir. Kıtaatımız Seyitgazi civarındaki Kırgız Dağı’na kadar ilerlemiştir. Dumlupınar civarına akın yapan süvarilerimiz İslam köy yakınında demiryolu üzerinde mühim tahribat yapmış, Yunanlıların telefon ve telgraf hattını kullanılamaz hale getirmiştir. Gazete cephede bulunan muhabirlerinden almış olduğu 18 Eylül 1921 akşamına dair harp raporlarını, “Akşam Harp Raporu” başlığı ile okuyucusuna aktarmıştır. Raporda harp muhabirlerinin aktardığı son haberlere göre, süvari kıtaatımız Mihaliççik kuzeybatısında Kartaltepe kuzeyinde, Pozan köy istikametinde düşman kollarına doğru ilerlemektedir. Mihaliççik civarında düşmanın bir fırka kadar piyadesi, üç alay kadar süvarisi bulunduğu tahmin edilmiştir. Bugün Sakarya nehrinin batısında bulunan kıtaatımız Ahırağzı, Biçer, Demirköy, Akçabey hattına kadar ilerlemiş ve yalnız Sarayköy batısında düşmanın bir alay kadar piyadesi ile karşılaşarak bu düşman birliklerini batıya doğru sürmüştür. Güneyden Sakarya boyunca düşman gerilerine doğru yürüyen Süvari Kolordumuz ise Mahmudiye ve Hamidiye mıntikasını işgal etmiş, Alpu istikametinde kuzeye doğru ilerlemiştir⁸⁵⁰.

Tercüman-ı Hakikat ise 19 Eylül günlü sayısında, Yunanlıların yenilgisinin altında yatan teknik nedenlere yönelik bir analiz ve değerlendirme yazısı yayınlamıştır. “Yunan Hezimetinin Sebebi Nedir” başlığı ile aktarılan yazıda yer alan ifadeler şunlardır:

Yunan Kumandanlığı Karargâhı Umumiyesi’nin emriyle bundan yirmi bir gün önce Ankara’yı her ne pahasına olursa olsun işgal etmek için Yunan askerleri yeni bir harekâta başlamışlardı. Burada şunu zikredelim ki Yunan Başkumandanlığı 40 bin tahmin ettiği düşmanın kuvvetleri hakkında pek yanlış malumata sahipti. Bununla birlikte Yunanlılar düşmanın gülle ve mermisinin varlığı hakkında da yanlış istihbarat toplamışlardı. Hakikatte ise düşmanın kuvveti 75 bin nefere baliğ idi. Yunanlılar düşmanları hakkında bunun gibi yanlış bilgilere sahip olmaları nedeniyle sürekli yanlış taktikler uyguladı ve sürekli ordumuz tarafından bozguna uğratıldı. Yunan Hükümeti bunun gibi yanlış işlerin yanı sıra Müttefik Devletlerin kışkırtması ve yine onların teçhizatına sahip olarak kendilerinden hiçbir şeye sahip olmayarak

⁸⁴⁹ *Tevhid-i Efkâr*, 18 Eylül 1921, N: 99-3127.

⁸⁵⁰ *Açıksöz*, 19 Eylül 1921, N: 287.

savaşa girmek gibi büyük bir hata yapmıştır. Hiçbir ordu kendisinden bir şeyler ortaya koymadan muharebe kazanamaz⁸⁵¹.

Açıksöz 20 Eylül 1921 tarihli sayısında “Bütün Cephede Düşmanı Takip Ediyoruz” başlığı altında, birliklerin bütün cephede düşmanı takip etmeye devam ettiğini bugün de belirterek, sağ cenahta batıya doğru ric’at eden düşmanın Mihalıççık kasabasıyla civar köyleri yaktığını belirtmiştir. Gazetenin “Bursa’da Şura-yı Harp” başlıklı haberinde ise Sakarya Meydan Muharebesi’ni kaybeden düşman Erkan-ı Harbiye’sinin Bursa’da bir Harp Meclisi toplayarak durum değerlendirmesi yaptığını bildirmiştir. Habere göre Bursa’da Kral’ın riyasetinde bir Harp Şurası akdedilmiştir. Papulas mecliste bulunarak vaziyeti izah etmiştir. “Yerli Rumların Firarı” başlıklı haberde ise Yunan ordusundaki yerli Rumların kaybedilen muharebe sonrasında kılık değiştirerek bölgeden kaçmaya başladığına değinilmiştir⁸⁵².

İkdam ve Vakit gazeteleri de 20 Eylül 1921 tarihli nüshalarında Sakarya nehrinin batısına geçmiş olan ordunun ilerlemekte olduğunu bildirmişlerdir. İkdam Eskişehir, Bursa, İzmir istikametlerinde düşman ordusunun yan ve gerilerinde taarruz kollarımızın Nurettin ve Galip Paşa kumandanlığında ilerlediğini belirtmiştir⁸⁵³. Vakit gazetesi ise kuşatma harekâtımızın devam ettiğini ve ordumuzun Seyitgazi civarındaki Kırgız dağına kadar ilerlemiş olduğunu belirterek yakında Eskişehir’e gireceğimize inandığını ifade etmiştir⁸⁵⁴.

Açıksöz gazetesinde 21 Eylül 1921 tarihli haberler her zaman olduğu gibi resmi tebliğ ile başlayıp cepheden gelen diğer haberler ile devam etmiştir. “Takip ve İhata Harekâtımız Devam Ediyor” başlıklı habere göre, Eskişehir istikametinden ilerleyen süvarilerimiz Ağapınar istikametinde ilerleyerek demiryolu, telgraf ve telefon hattını tahrip etmiştir. Ağapınar’dan Seyitgazi’ye giden bir düşman otomobil koluna taarruz ederek ekmek yüklü on bir otomobil ganimet edilmiş ve mürettebatı esir alınmıştır. Diğer kıtaatımız ufak müsademelerden sonra Seyitgazi’yi işgal etmiş ve burada düşmana ait mühim miktarda cephaneye, erzak, eşya iğtinam etmiştir. Düşman ric’at ederken Eskişehir’deki bütün Türk köylerini yakmaktadır. Hayatta hiç kimseyi bırakmayarak yağma ve katliamlar icra eden Yunanlılar kadınlara her yerde tecavüz etmektedir⁸⁵⁵.

⁸⁵¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Eylül 1921, N: 14534.

⁸⁵² *Açıksöz*, 20 Eylül 1921, N: 288.

⁸⁵³ *İkdam*, 20 Eylül 1921, N: 8805.

⁸⁵⁴ *Vakit*, 20 Eylül 1921, N: 1357.

⁸⁵⁵ *Açıksöz*, 21 Eylül 1921, N: 289.

Vakit ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinin 21 Eylül 1921 tarihli nüshalarında da Açıksöz gazetesi ile benzer haberler yer almaktadır. Vakit gazetesinin “Yunan Başkumandanı Sivrihisar’dan Kaçarken Nişanlarını Alamamış” ve “Yunan Başkomutan Papulas’ın Ele Geçirilen Nişanları” başlıkları ile okuyucularına aktardığı haberlerde, Papulas’a ait askeri sembollerin Türk ordusu tarafından ele geçirildiği bilgisi paylaşmıştır. “Papulas’ın askeri nişan ve madalyaları Sivrihisar’da 17 Eylül’de ele geçirilen diğer ganimetlerin içinden çıkmıştır. Papulas’ın beş adet nişanın yanı sıra diğer birçok komutanın da eşyası ele geçirilmiştir⁸⁵⁶”

Tevhid-i Efkâr gazetesi Sakarya Meydan Muharebesi’nin ilk günlerinde yayınladığı bir haber ile muharebelere dair genel bir anlayışı sayfalarında bir haber dizisi olarak belirli günlerde işleyeceğini açıklamıştı⁸⁵⁷. Önceki sayfalarda değindiğimiz bu habere göre, bir muharebenin genel anlamda üç safhadan meydana geldiği belirtilmiş, muharebelerin cereyan sürecine göre bu safhaları incelenmişti. Tevhid-i Efkâr yazarları gazetenin bugünkü sayısında ise muharebelere dair üçüncü ve son evre olarak tanımladıkları takip devresini ele almıştır. “Ne Kaçış Ne Kaçış” başlığı ile açıklanmaya çalışılan bu haberin içeriğinde, genel olarak muharebelere dair son birkaç gündür yukarıda anlatılan ifadeler yer verilmiştir⁸⁵⁸.

İstanbul’da çıkarılan ve Millî Mücadele hareketinin karşısında İstanbul Hükümeti taraftarı olarak yer alan Alemdar gazetesi de 21 Eylül 1921 tarihli nüshasında Yunan ordusunun yaşadığı bozguna sayfalarında yer vermiştir. Habere göre, yaşadığı bozgun ile ne yapacağını şaşırان Yunan ordusu, yeni mevzi müdafaasını nerede yapacağına henüz karar verememiştir. Gazetenin diğer haberlerinde ise Yunanlıların Anadolu’da yaşadıkları hezimetin Fransız ve Yunan basınında geniş yer bulduğu belirtilmiştir. Buna göre Fransız basını, Yunanlıların Anadolu’da her an için genel bir ric’ata geçebileceğini yazarken, Yunan basınında ise “Türkler bizden daha kuvvetli taarruzda bulunuyorlardı” ifadelerinin kullanıldığına değinmiştir⁸⁵⁹.

İleri gazetesi ise bugüne dair haberlerinde “Kıtaatımız Kırgıztepe’yi Aldı” başlığı ile ordumuzun Eskişehir önlerinde bulunduğunu bildirmiştir. Düşmanın tamamen imha edilmesine bir şey kalmamış olduğunu söyleyen gazete, Dumlupınar’da akıncılarımızın

⁸⁵⁶ *Vakit*, 21 Eylül 1921, N: 1358.

⁸⁵⁷ *Tevhid-i Efkâr*, 30 Ağustos 1921, N: 80-3108.

⁸⁵⁸ A.g.g., N: 102-3130.

⁸⁵⁹ *Alemdar*, 21 Eylül 1921, N: 1990.

düşmanın güneyde bulunan birlikleri ile merkezdeki birliklerinin bağlantısını kestiğini ifade etmiştir. Haberin devamında “Yunan ordusu mevcudiyetinin son devresini yaşıyor” ifadesini kullanan İleri gazetesi, artık yalnız bir haber beklediklerini o haberin de düşmanın esareti olduğunu beyan etmiştir. Gazete son olarak kıtaatımızın bugün Eskişehir’e girmesini umduklarını belirtmiştir⁸⁶⁰.

Ayine dergisinin 22 Eylül 1921 tarihli nüshasında Yunan Kral Konstantin ve Yunan Başkomutan Papulas için “Kosti ve Papuli” kısaltmaları kullanılarak bir karikatür yayınlanmıştır. Karikatürde Yunan askerleri ise “eşek” ile tasvir edilmeye çalışılarak, bu görseller üzerinden Yunan ordusunun Sakarya nehrini geçememiş olması mizahi unsurlar ile ortaya konulmaya çalışılmıştır⁸⁶¹.

25 Eylül 1921 günü yayınlanan “Düşman Karahisar Cephesi’nde de Mağlup Edildi” başlıklı haberde süvarilerimizin düşman gerilerinde harekâtına devam ettiği bilgisi paylaşılarak, Eskişehir’in doğusundaki mevzilerine kadar takip olunan düşmanın bu mevzilerinin ilerisinde terk ettiği öncü birliklerinin de ordumuz karşısında daha fazla tutunamayarak batıya doğru ric’ata mecbur kaldığı belirtilmiştir⁸⁶².

25 Eylül tarihli İkdam gazetesi haberlerinde “Yunan Ordusunun Zayıyatı” başlığı ile savaşı kaybeden Yunanlıların, kış şartları altında yeni bir muharebeye girişemeyeceğine dair haberlere ulaştıkları bilgisini paylaşmıştır. Habere göre büyük harp ancak kıştan sonra olabilir. Paris basınında Yunan ordusunun Sakarya’yı geçtiği günden itibaren muntazam bir surette kaçmaya devam ettiğinin yazıldığına değinen gazete, bu bilgiden yola çıkarak “Bu vaziyete göre Yunan ordusu insan ve mühimmat olarak pek ağır zayıyat vermiştir” yorumunu yapmıştır⁸⁶³.

26 Eylül 1921 tarihli Açüksöz gazetesinde yer alan resmi tebliğlerde, Eskişehir’in doğusunun düşman kıtaatından tamamen temizlenmiş olduğu belirtilmiştir. Haberlerde Akıncıların Eskişehir’in kuzeybatısındaki Keskin karyesinde bulunan düşman müfrezesine baskın yaparak, Yunan askerlerini dağıtmış olduğu ve birkaç hayvanı ganimet olarak ele geçirdiğinden bahsedilmiştir. Yine süvarilerin Bozüyük’ün kuzeyinde yer alan Karaköy

⁸⁶⁰ *İleri*, 21 Eylül 1921, N: 239-298.

⁸⁶¹ “Kosti ve Papuli” *Ayine*, Cilt: I, N: 6, 22 Eylül 1921, s. 1.; Görseller için **bknz**: Ek 16.; *Bonn Üniversitesi Sayısal Arşivi*. <https://digitale-sammlungen.ulb.uni-bonn.de/ulbbnioa/periodical/titleinfo/6497819>, (Erişim Tarihi: 21.06.2020).

⁸⁶² *Açüksöz*, 25 Eylül 1921, N: 292.

⁸⁶³ *İkdam*, 25 Eylül 1921, N: 8810.

istasyonuna baskın yaparak düşmana zayıt verdimiş olduğuna ve burada da bir miktar esir ve ganimet alındığına değinilmiştir. Son olarak düşmanın sürekli çekilmekte olduğu ve çekildiği köyleri yakarak, küçük çocuklar ve kadınlar dâhil bütün Müslüman halkı katlettiğine yer verilmiştir⁸⁶⁴.

Vakit gazetesinde ise “Yunanlıların Beklemedikleri Bir Darbe” başlıklı haberde, Afyonkarahisar mıntıkasında kıtaatin iki noktadan taarruza geçtiği, düşmanın durmadan ric’ata devam ettiği aktarılmıştır⁸⁶⁵.

Türk gazetelerinde Sakarya Meydan Muharebesi sonrasındaki harekâta dair Ekim ayının ilk gününde yer alan haberlerde Açıksöz gazetesi ikinci sayfasından “Yunan Kundakçılığı” başlığı ile verdiği haberde, Yunanlıların Anadolu’da meydana getirdiği tahribatı ve işlediği savaş suçlarını sayfalarına taşımaya devam etmiştir. Habere göre Yunanlılar kaçtıkları yerlerde birçok köylerimizi, kasabalarımızı yakıyor ve her türlü cinayeti icra ediyorlar. Verilen bilgilere göre Yunanlılar, Güzelcekale’yi tahrip etmiş buradaki camiye yakmışlar, Kur’an-ı Kerim’i yırtarak bu hareketlerine mâni olmak isteyen iki genç Müslümanı da öldürmüşlerdir. Şerikli, Katrancı, Bayragır, Yenimehmedli köylerini yakıp yıkmışlardır. Eşya ve nakliye araçlarını yağma ve gasp etmiş, kadın ve kızların namuslarına taarruz etmişlerdir. Koyunyayla, Sarayköy, Ahırağzı, Üçbaşı, Halil, Oğlanbabanur, Sazak, Yarıkçı, Ömerköy, Berlenlütfiye, Dağcı, Demirci, Ortaklar, Kuşcağız, İğnecik, Melek köyleri yakılmış ve bu köylerle Tekke, Köseler köyleri yağma edilmiştir. Buralardaki erkeklerden birçoğu öldürülmüş, kadın ve kızlara tecavüz edilmiştir. 17 Eylül’de Mihaliççik kasabası tamamen, 9 Eylül’de Bilecik tekrar Yunanlılar tarafından yakılmış, ahalinin malları gasp edilmiştir. Yunanlılar Sarıköy istasyonunu da ateşlemiştir. Katrancı’dan Kürthacı köyüne kadar olan tarlaların tamamı ve Sivrihisar-Mihaliççik hattının doğusunda köylerin mahsulâtı tamamen yakılmıştır⁸⁶⁶.

3 Ekim 1921 tarihinde Vakit gazetesinde çıkan haberlerde “Askeri Vaziyetimiz” başlığı ile “Erkan-ı Askeriyemizden bir zatın beyanatı” ifadeleri kullanılarak yapılan habere göre, Yunanlılar Sakarya Muharebesi’nden sonra ordumuzu harp edemeyecek bir vaziyete getireceklerini ve Ankara’yı alarak harbe son vereceklerini ümit ediyorlardı. Yunanlılar Eskişehir’in doğusundan Sakarya’ya doğru ilerleyip ve Sakarya’yı geçtikten sonra Kuva-yı

⁸⁶⁴ Açıksöz, 27 Eylül 1921, N: 294.

⁸⁶⁵ Vakit, 27 Eylül 1921, N:1364.

⁸⁶⁶ Açıksöz, 1 Ekim 1921, N: 297, s. 2.

Milliye'nin müstahkem mevkilerine taarruz etmişti. Takriben yirmi gün devam eden muharebede insan ve malzemece büyük zayiata uğrayan Yunanlılar, maksadını elde edemeyeceğini ve taarruza devam edilmesi halinde ordunun büsbütün imha olacağını anlamıştı. Bu sebeple Yunan Başkomutanı eylül'den itibaren sağ cenahtan ric'ate başladı. Nihayet 14 Eylül'de her iki cenahını da Sakarya'nın batısına geçirdi. Bunu takiben Eskişehir'in doğusu ile Seyitgazi'nin batısı evvelden hazırladığı müstahkem mevzilere çekilmiştir. Ordunun elinde kalan ve zayiata duçar olan aksamıyla muharebenin son günlerine doğru bilhassa sağ cenahı ric'at ettikten sonra Eskişehir'de toplanarak bir firkalık bir kuvvetle merkezden müdafaa harekâtına karar verdiği anlaşılmaktadır. Birçok hayal ile Ankara'ya doğru ilerleyen Yunan ordusu bu büyük zayıttan sonra hâlâ Anadolu'yu tahliye etme gereği duymamış olacak ki şu an Eskişehir ve civarında bulunmaktadır⁸⁶⁷.

Yeni Şark gazetesi 3 Ekim 1921'de çıkardığı ilk nüshasında muharebelere dair elde ettiği bilgileri "Afyonkarahisar Civarına Kadar Düşman Tard ve Takip Olunmuştur" başlığı altında derleyerek, üç aydır sabırsızlıkla bekledikleri müjdenin sonunda geldiğini belirtmiştir⁸⁶⁸.

Açıksöz, 5 Ekim 1921 tarihinde "Yunan Yaralıları 30 binden Çok Fazla" başlıklı haberi ile Yunan kaynaklı Neologos gazetesinin yayınladığı resmi raporlara göre, Sakarya muharebesinde Yunan yaralılarının sayısının 16 bin kişiden fazla olduğu bilgisine yer verildiğine değinmiştir. Açıksöz, Yunan gazetesinin bu haberini pek inandırıcı bulmamış ve Tevhid-i Efkâr gazetesinin cephede bulunan muhabirlerinin bu sayıyı 30 bin olarak aktardığını belirtmiştir⁸⁶⁹.

Aynı gün tarihli Yeni Şark gazetesinde ise şu haberler yer almıştır: "Yunanlıların İki Cepheden Tazyiki" Yunan orduları Başkumandanı General Papulas tarafından verilen bir beyanatta, bütün harekât serbestîsinin Türk ordusunda olduğu bildirilmiştir. Gazete haberinin devamında Yunanlıların da zaman zaman karşı taarruzlarda bulunduğunu belirtmiştir⁸⁷⁰.

Yeni Şark gazetesinin 9 Ekim tarihli nüshasında ise "Anadolu'da Askeri Hazırlıklar Afyonkarahisar ve Eskişehir Harpleri" başlığı ile verilen haberde, Yunan ordusunun

⁸⁶⁷ *Vakit*, 3 Ekim 1921, N: 1370.; Abdurrahman Yalçinkaya, a.g.t., s. 456.

⁸⁶⁸ *Yeni Şark*, 3 Ekim, N: 1.

⁸⁶⁹ *Açıksöz*, 5 Ekim 1921, N: 301.

⁸⁷⁰ *Yeni Şark*, 5 Ekim 1921, N: 3.

Sakarya'nın batısında Afyonkarahisar civarlarında askerlerimize karşı bazı faaliyetlerinin ordumuzda moral bozukluğuna neden olduğu belirtilmiştir⁸⁷¹.

Yeni Şark gazetesi 6 Ekim 1921'de ise Türk ordusunun vatanını tamamen işgalden kurtarana kadar durmayacağını belirterek, "Türkler Sonuna Kadar Harbe Devam Edecekler" başlıklı haberi ile Afyonkarahisar ve Eskişehir'in stratejik noktalar olduğundan bahsetmiş, İzmir'e giden yolun bu iki şehrin ele geçirilmesinden geçtiğini belirtmiştir. Türk ve Yunan taraflarının her ikisinin de bu durumun farkında olduğuna değinen gazete, Türklerin bu iki şehri almak için keşif taarruzları yaparken, Yunanlıların da bu iki şehri ne pahasına olursa olsun ellerinde tutabilmek için tahkimat çalışmalarına aralıksız devam ettikleri haberine yer vermiştir⁸⁷².

Açıksöz gazetesi 9 Ekim 1921 tarihli nüshasında Eskişehir mıntıkasında keşif faaliyeti olduğuna, kıtaatımızın tazyiki ile düşmanın bazı köyleri terk ile daha batıya çekildiğine değinmiştir. Gazete 10 Ekim tarihli nüshasında "İzmir'de Yunan Mezalimi" başlığı ile verdiği haberinde ise Yunan ordusunun Anadolu'da meydana getirdiği facialara dair bilgiler aktarmıştır. Buna göre son hezimetten sonra Yunanlılar çalgınca mezalime devam etmektedir. Ayrıca İzmir'de Müslümanlara karşı yapmakta oldukları zülüm son mağlubiyetlerinden sonra daha fazla artmıştır. Haberin devamında yer alan bilgilere göre ise İzmir sokakları cepheden firar eden Yunan askerleriyle dolmuş ve şehrin güvenliği kaybolmuştur. Birçok Yunan firarisi üzerlerindeki asker üniformalarını çıkarmadan dükkânlarda ve meyhanelerde çalışmaktadırlar⁸⁷³.

10 Ekim tarihinde İkdâm gazetesi ise "İlhak Oyunu ve Yunan Entrikası" başlığı yayınladığı haberlerde, Yunan Hükümeti'nin İtilaf Devletlerinin Anadolu'daki muharebelere müdahalesini sağlamak için çabaladığını belirterek, Yunanlıların bu suretle içinden çıkamayacaklarını anladıkları harpten ucuz kurtulacaklarını umduklarını iddia etmiştir⁸⁷⁴.

Açıksöz gazetesinde 11 Ekim günü çıkan bir haberde ise Eskişehir'in Yunanlılar tarafından tahliye edileceği haberleri yer almıştır. "Eskişehir'in Tahliyesi" başlığı ile

⁸⁷¹ A.g.g., N: 7.

⁸⁷² A.g.g., N: 4.

⁸⁷³ Açıksöz, 10 Ekim 1921, N: 305.

⁸⁷⁴ İkdâm, 10 Ekim 1921, N: 8825.

sayfalara taşınan haberde, İtalyan gazetelerinin Yunanlıların Bursa'ya doğru çekildiklerini ve yakında Eskişehir'i tahliye edeceklerini yazdıklarına değinilmiştir⁸⁷⁵.

11 Ekim 1921 tarihinde Yeni Şark gazetesinde ise “Vak'a-i Ahire-i Harbiye'ye Dair Bir Fikir İcmali” başlığı ile kaleme alınan yazıda, Yunan Ordusu Başkomutanı Papulas'ın bir beyanatına yer verilmiştir. Papulas'ın beyanatında, “Eğer bizim silahımız ve teçhizatımız Türk ordusunda olsaydı bizi şimdiye kadar mahvederlerdi” ifadesini kullandığı belirtilmiştir. Haberin devamında Türk ordusunun mühimmat ve erzak sıkıntısı çektiği vurgulanmış, buna rağmen Sakarya'da üstün bir zafer kazanıldığına değinilmiştir. Aynı yazıda, Sakarya Savaşı'ndan sonra da Türk taarruzlarının devam ettiğini belirten gazete, yakında daha iyi zaferlere şahitlik olunacağını sevinçle temenni ettiklerini ifade etmiştir⁸⁷⁶.

Yeni Şark gazetesinin 13 Ekim 1921 tarihli nüshasında “Afyonkarahisar'a Karşı Sakarya Unvanıyla Selahattin Adil Bey'in Kumandasında Bir Fırka Teşkil Edildi” başlığı ile yer alan habere göre, Afyonkarahisar'ın Yunan direnişinin kırılması için stratejik bir nokta olduğu belirtilmiştir. Türk-Yunan savaşının şu an için Afyonkarahisar-Eskişehir hattında devam ettiğini ifade eden gazete, bu noktanın ele geçirilmesi ile Yunanlıların Anadolu'dan daha kolay atılabileceğini belirtmiştir. Bir diğer haberde Selahattin Adil Bey'in komutasında “Sakarya” ismiyle bir fırka teşkil edildiğini haber veren gazete, bu fırkanın Afyonkarahisar'ın kurtuluşu için özel olarak teşkilatlandırıldığını ifade etmiştir⁸⁷⁷. Yeni Şark 14 Ekim 1921 tarihli nüshasında ise “Karargâhın Eskişehir'den İzmir'e Nakli Eskişehir'in Tehdit Altında Bulunmasındandır” başlığı ile Türk taarruzlarının artması dolayısıyla Yunan ordusunun karargâh merkezini Eskişehir'den İzmir'e nakletme kararı aldıkları bilgisini aktarmıştır⁸⁷⁸.

15 Ekim 1921 tarihli Yeni Şark gazetesi haberlerini “Yunanistan Hakkında Artık Ümit Kalmadı Halleri Görüldüğünden Fazla Vahimdir” ve “Sulh Müzakereleri İçin Birinci Şart Yunanistan'ın Anadolu'dan Çekilmesidir” başlıkları ile okuyucuya aktarılmıştır. Her iki başlığın altında da özetle şu haberlerden bahsedilmektedir: “Kuva-yı Milliye son zamanlarda pek mükemmel harp teçhizatları ile donatılmıştır. Yunan mukavemetini kırarak onları Anadolu'dan atacaklardır”. Gazete “Yunan Karargâhı İzmir'e Taşındı Büyük

⁸⁷⁵ *Açıksöz*, 11 Ekim 1921, N: 306.

⁸⁷⁶ *Yeni Şark*, 11 Ekim 1921, N: 9.

⁸⁷⁷ A.g.g., N: 11.

⁸⁷⁸ A.g.g., N: 12.

İhtimalle Oradan da Atina'ya Dönecek” başlıklı haberinde ise dün yayınlamış olduğu ilgili haberin devamını yapmıştır. Habere göre Yunan ordusunun geriye doğru yaptığı bu nakil harekâtı, İzmir'deki Yunanlılar tarafından alkışlanmıştır. Gazete Papulas, Konstantin ve Gunaris'in çizimlerine yer vererek az önce bahsettiğimiz haberi duyurmuştur⁸⁷⁹.

16 Ekim 1921 günlü Açıksöz gazetesi “Yunan Karargâh-ı Umumiyesi İzmir'e Nakl Olunuyor” başlıklı haberlerinde ise İstanbul'da neşredilen Rumca Tahidromos gazetesinin 12 Ekim 1921 tarihinde Bursa'dan aldığı bir telgrafnameyi değerlendirmiştir. Açıksöz, adı geçen Yunan gazetesinin şimdiye kadar Eskişehir'de bulunan Yunan Karargâh-ı Umumiyesi'nin İzmir'e nakledileceğine dair haberlere yer verdiğine değinmiştir. Haberin içeriğinde Yunan Karargâh-ı Umumisi'nin 12 Ekim 1921 tarihinde Mudanya'dan hareket edeceği ve Esmiya isimli Yunan vapuruyla İzmir'e gideceği aktarılmaktadır⁸⁸⁰.

16 Ekim 1921 tarihli Yeni Şark gazetesi “Afyonkarahisar Yanında Harp, Şehrin İstirdadı Yakın Görünüyor” başlıklı haberi ile ordumuzun Afyonkarahisar'ı kuşatmak üzere olduğu bilgisine ve Afyonkarahisar havalisini gösteren bir haritaya yer verilmiştir. Ayrıca gazete “Türklerin Takibi” başlıklı yazısında Türk ordusunun, önünden kaçan Yunan ordusunu takibinin tahmin edilenden çok daha fevkalade olduğunu belirtmiştir. “Piyademizin İki Misli Artması Umumi Taarruz Hazırlığının İkmali” başlığı ile aktarılan başka bir haberde ise Roma gazetelerine dayandırılan haberde, Türk piyadesinin iki misline çıkmış olduğu ve bununla birlikte en son teçhizatlar ile donatıldığı ifade edilmiştir. Haberin detaylarında bu hazırlıklardan yola çıkarak, Yunanlıları Anadolu'dan kovmak için Türklerin umumi bir taarruza hazırlandığını belirtmiştir. Bununla birlikte gazete tarafından “Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Garp Ordusu Kumandanı İsmet Paşa” başlığı ile Paşaların umumi taarruza hazırlanan ordumuzu teftiş ettiği sırada çekilmiş birer fotoğrafı yayınlanmıştır⁸⁸¹.

Yeni Şark “Bize Mühimmat Satılmaması İçin Müracaat” başlıklı haberinde ise Yunanlıların Romanya, Bulgaristan ve Avusturya hükümetleri ile yaptıkları görüşmelerde, Ankara'ya askeri anlamda hiçbir şeyin satılmaması için istirhamda buldukları bilgisi aktarılmıştır. Gazete haberin içeriğinde Yunanlıların uluslararası siyaset alanında Ankara'nın elini daha zora sokmak için çaba harcadığını belirtmiştir. Gazetenin bugünkü

⁸⁷⁹ A.g.g., 15 Ekim 1921, N: 13.; Görseller için **bknz**: Ek 17.

⁸⁸⁰ Açıksöz, 16 Ekim 1921, N: 310.

⁸⁸¹ Yeni Şark, 16 Ekim 1921, N: 14.

nüshasında yayınlanan “Kâzım Karabekir Paşa’dan Garp Cephesi’ne, Mütemediyen Gönüllü Kıtaatı Gönderiliyor” başlıklı haberlerde ise Kars-Ardahan bölgesinde yeni gönüllü kıtaatının teşkil edildiği ve bu birliklerin Batı Cephesi’ne gönderilmek üzere hazırlandığı bilgisine yer verilmiştir⁸⁸².

Açıksöz 18 Ekim 1921 günlü sayısında “Yunan Çapulculuğu Köylerde İmam ve Muhtar Mühürlerini De Alıyorlar” başlığı ile Yunanlıların Sakarya’dan ric’atları esnasında, Haymana ve Sivrihisar’ın bazı köylerinde imam ve muhtarların resmi mühürlerini alıp yanlarında götürdükleri bilgisini okuyucuları ile paylaşmıştır⁸⁸³.

Yeni Şark gazetesi 21 Ekim günlü nüshasında Anadolu’da yapılacak muhtemel bir barışa dair bazı haberler yapmıştır. “Barış Görüşmeleri Yunanistan Anadolu’yu Tahliye Edecek” başlığı ile ele alınan haberlerin içeriğinde yer alan hususlarda şu ifadeler kullanılmıştır: “Yunanistan sulh şartlarını bildiriyor. Gunaris, İzmir’i ve bütün Anadolu’yu tahliyeye hazır olduğunu ve bu şartlar kabul olunduğu takdirde derhal harekâtı askeriye’nin ta’diline ve sulh müzakerelerine başlayabileceğini bildirmektedir⁸⁸⁴.”

22 Ekim 1921 tarihli Vakit gazetesinde ise yapılacak bir barış için öncelikle Yunanlıların Anadolu’da meydana getirdikleri zararı telafi etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. “Tahrip Edilen Yerlerin İmarı” başlıklı yazıda, Yunanlıların tahribatının büyüklüğünden bahsedilerek, eğer Türkler ile Yunanlılar arasında bir barış yapılacaksa öncelikle buraların imarı için bir savaş tazminatı konusunun gündeme gelmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca gazete bu tezini desteklemek amacıyla Almanların Dünya Savaşı sonrasında Fransızlara ödemek zorunda kaldıkları tazminata atıfta bulunmuştur⁸⁸⁵. Gazete 23 Ekim’de ise “Sulh İhtimallerinin Kuvvetlenmesine Rağmen Anadolu Hazırlanıyor” ve “Yunan Milleti Sulh İstiyor” başlıkları ile okuyucusuna aktardığı haberlerde, Türklerin düşmanını vatanından atmak için hazırlanırken, Yunan Başbakanı Gunaris’in Avrupa’da sulh arayışı içinde olduğu bilgisine yer verilmiştir. Gazete, Yunan Başbakanı’nın sulh görüşmeleri yapmak için Avrupa’ya gittiği yönündeki haberleri yaparken, “Gunaris’e kimse

⁸⁸² A.g.g., N: 15.

⁸⁸³ Açıksöz, 18 Ekim 1921, N: 312.

⁸⁸⁴ Yeni Şark, 19 Ekim 1921, N: 17.

⁸⁸⁵ Vakit, 22 Ekim 1921, N: 1389.

yüz vermiyor” ifadesini kullanarak, Avrupalı devletlerin Anadolu’daki muharebelere dahil olmak istemediklerini belirtmiştir⁸⁸⁶.

Yeni Şark gazetesinde 24 Ekim 1921 tarihinde Anadolu’daki muharebelere yönelik yer alan haberlerde “Yunanistan Sulh Peşinde Dolaşırken Anadolu Düşmanı Tarda Hazırlanıyor” başlığı ile önemli birkaç hususa değinilmiştir. Gazetenin Anadolu’dan aldığı beyan ettiği haberlere göre, yakında mühim askeri hareketler icra edilmek üzeredir. Mustafa Kemal Paşa bu hususa dair lazım gelen talimatları vermiştir. Son taarruzun muvaffakiyetle neticelenmesi için tedbirleri almıştır. Mustafa Kemal Paşa taarruza hazırlık faaliyetleri esnasında buraları ziyaret ederek, askerlerin azimlerinden dolayı memnuniyetini beyan buyurmuştur⁸⁸⁷.

Yeni Şark 25 Ekim 1921 tarihli nüshasında ise “Türkler Bu Kış Mutlaka Bir Taarruz Harekâtı İcra Edeceklerdir” başlıklı haberlerinde Londra Morning Post gazetesinden aldığı bilgilere yer vererek, Londra basınında Anadolu’da kış harbinin muhakkak olarak gerçekleşeceği yönünde bir algının bulunduğu değinmiştir. Gazete “Venizelos da Artık Yunanistan’ın Davayı Kaybettiğini Beyan Ediyor” başlıklarında ise eski Yunan Başbakanı’nın “Eğer İzmir’de bir komisyon idaresi temin edersek o da bir başarı sayılır” ifadesini kullanarak, Yunanlıların Anadolu’daki ilerleyişinin geçici olduğunu düşündüğünü belirtmiştir⁸⁸⁸.

Yeni Şark gazetesinin 26 Ekim tarihli nüshasında “İngiliz Siyasi Mahfiline Göre De Yunanistan İçin Anadolu Harbine Nihayet Vermekten Başka Çare Yok” ve “Fransızların Yunanistan’a Sulh Tavsiyesi” balıklı haberlerine göre, İngiliz ve Fransız Hükümetleri Yunanlılara olan desteklerini artık sonlandırmıştır. Bu ülkelerin hükümetleri Anadolu’da biran öce barışın sağlanması için uyarıda bulunmuştur⁸⁸⁹.

Vakit gazetesi 28 Ekim 1921 tarihli nüshasında “Yunan Zayıyatı” başlığı ile aktarılan haberde, Kütahya-Eskişehir muharebelerinin sona erdiği günden bugüne kadar süren muharebelere Yunan ordusundaki zayıyatın mecruh, maktul, esir, hasta ve firari toplam 52 bin olduğu ifade edilmiştir⁸⁹⁰.

---

⁸⁸⁶ A.g.g., N: 1390.

⁸⁸⁷ *Yeni Şark*, 24 Ekim 1921, N:27.

⁸⁸⁸ A.g.g., N: 22.

⁸⁸⁹ A.g.g., 26 Ekim 1921, N: 24.

⁸⁹⁰ *Vakit*, 28 Ekim 1921, N: 1395.

29 Ekim 1921 tarihli Vakit gazetesi haberlerinde ise “Gayet Büyük Muharebeler İçin Hazırlık” başlığı altında, Türk ordusundaki hazırlıklara bakılacak olursa Anadolu’da yakında daha büyük muharebelerin başlayacağı belirtilmiştir⁸⁹¹.

---

⁸⁹¹ A.g.g., N: 1396.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BASININDA SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELERE YÖNELİK HABERLER

Sakarya Meydan Muharebesi Türk ordusunun kesin bir muzafferiyeti ile sonuçlanmıştır. Türk ordusunun kazanmış olduğu bu başarı sonrasında başta Anadolu olmak üzere Türk dünyası ve Müslüman coğrafyalarda kutlamalar yapılmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tebrik mesajları gönderilmiştir⁸⁹². Bununla birlikte çeşitli Avrupa ülkelerinde de Türklerin elde ettiği zafer büyük yankı uyandırmıştır⁸⁹³. Bu esnada Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında Türklerin Anadolu'daki mücadelesinin haklılığını idrak etmek zorunda kalan dost ve düşman ülkelerle çeşitli siyasi teşebbüsler yaşanmıştır⁸⁹⁴.

3.1. Zafere Yönelik Kutlama ve Tebrikler

15 Eylül 1921 tarihinde Hakimiyet-i Milliye gazetesi sayfalarında Başkomutan ve kahraman askerlerine yönelik "Sakarya Zaferi" başlığı ile bir teşekkür yazısı yayınlamıştır. Sözü edilen yazının içeriğinde şu ifadeler yer almıştır:

Hain düşman topraklarımızdan kat'i olarak çıkarılana kadar malen ve bedenen bütün mevcudiyetimizi milletimize feda etmeye hazır bulunmaktayız. Vatanın kurtuluşu uğrunda en büyük fedakarlıkları sergileyen başta Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa hazretleri olmak üzere bütün askerlerimizi ve fedakâr yüce Türk milletinin evlatlarını sonsuz hürmetle ve şükranla selamlıyoruz. İftihar et bayram et, fedakâr necip milletim artık. Dün akşamdan itibaren önünde yeni bir tarih yeni bir fecir açıldı⁸⁹⁵.

Gazete 17 Eylül 1921 tarihli nüshasında ise Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasından dolayı mecliste yapmış olduğu zafer konuşmasına yer vermiştir⁸⁹⁶:

Mukaddes topraklarımızı çiğneyerek Ankara'ya gelmek ve memleketin istiklali için fedakâr muhafızı olan ordumuzu imha etmek isteyen Yunan ordusu 21 gün devam eden pek kanlı muharebeden sonra avn-i Hakla mağlup edilmiştir.

⁸⁹² *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Eylül 1921, N: 308

⁸⁹³ Salahi R. Sonyel, 2003, a.g.e., s. 213.

⁸⁹⁴ Sabahattin Selek, 2004, a.g.e., s. 706.

⁸⁹⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Eylül 1921, N: 293.; Hatice Hilal Seyhan, a.g.t., s. 134.

⁸⁹⁶ A.g.g., N: 295.

Ordumuzun mukabil taarruza geçmesi üzerine yüz geri etmek suretiyle kahraman Türk askerlerinin süngülerinden kurtulmak isteyen düşman ordusuna ric'at hareketleri sırasında aman verilmemiş ve mühim kuvvetleri Sakarya nehrinin doğusunda imha edilmiştir. Düşman Sakarya'dan geçerek şaşkın ve gayrı muntazam bir vaziyette batıya doğru ilerlemektedir. Yunan ordusunun bu kısımlarının dahi arkasını bakmayarak kaçmaktadır. Ordumuz masum Türk milletinin hayat ve istiklaline canavarca tecavüz edenlere layık olan cezayı vermek için sönmez bir azim ve celadetle vazifesini ifaya devam ediyor. İstanbul'da o zaman kendisine Türk Hükümeti namını veren ve fakat ecnebilere hoş görünmek gayretiyle Türk milletinin en mukaddes menafini ayaklar altına alan vatan muhabbetinden mahrum bir takım ricalin caniyane müsamahasından bilistifade İzmir'e çıkan düşman bundan evvel dahi İnönü'nde, Dumlupınar'da mükerreren Türk azim ve imanı karşısında makhur ve mağlup edilmişti. Ancak bu derslerden ibret almayan ve hiçbir hakka istinad etmeyerek mübarek vatanımıza tecavüz etmekte ısrar eden Yunanlılar bu defa Kral Konstantin'in saltanat hırsını tatmin için memleketlerinin bütün menabiini açtılar. Para, asker, malzeme hususunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyerek aylarca hazırlandılar. Ayrıca doğudaki siyasi menfaatlerini muhafaza etmek için masum kanların dökülmesini arzu eden bazı ecnebi dostlarının hafî ve celi muavenetlerine, teşviklerine istinad ettiler. Bu suretle vücuda getirdikleri muntazam ve mücehhez büyük bir ordu ile pervasızca Anadolu içerlerine saldırdılar. Düşünmediler ki Türklerin vatan sevgisiyle dolu olan göğüsleri kendilerinin melun ihtiraslarına karşı daima demirden bir duvar gibi yükselecektir. Filvaki milletimiz düşmanın hazırlıklarına mukabele için hiçbir fedakarlıktan çekinmedi. Ordumuzu takviye için para, insan, silâh, hayvan, araba velhasıl her ne lazımsa kemali haheşle ibzal etti. Avrupa'nın en mükemmel vesaitiyle mücehhez olan Konstantin'in ordusundan, ordumuzun teçhizat itibariyle de geri kalmaması ve hatta ona tefevvuk edebilmesi gibi inanılmaz mucizeyi Anadolu halkının fedakarlığına medyunuz. Maksud-ı milli uğrunda efradı milletin menafî-i hususiyetlerini istihkar emrinde gösterdikleri harikalar ahfat ve emsalimizin ilelebet sermaye-i mefhareti olacaktır. Bu umumi gayretler sayesinde ki ordumuz mevte istihkar için hiçbir dakika tereddüt etmeyecek surette yüksek bir kuvve-i maneviye ile düşman üzerine atıldı. Canımızı, namusumuzu almak üzere Haymana ovalarına kadar gelen düşman efradı esir düştükleri zaman alicenap askerlerimizden ilk nidayı istirham olarak bir parça ekmek istemeleri manzarası mağrur düşmanlarımızın akıbetini gösteren manidar bir levhadır. Bu derece azim bir hiss-i fedakari ile topraklarını müdafaa eden milletimiz ne kadar iftihar etse haklıdır. İstiklâl mücadelemizde inayet-i Samedânisini Türk milletinden esirgemeyen Cenabı Hakka hamt ve sena etmeği asla unutmayalım. Bizler esasen meşru olan davamızda inayeti ilahiyeden hiçbir zaman ümidimizi kesmedik. Hiç kimsenin hakkına tecavüz etmek istemediğimiz gibi diğerleri tarafından da hakkı hayat ve istiklâlimize riayet olunmasından başka bir davamız yoktur. Hudud-u milliyemiz dahilinde müdahale-i ecnebiyeden azade olarak her medeni millet gibi hür yaşamaktan başka bir gayesi olmayan Türk milletinin hakkı meşru nihayet alemlî insaniyet ve medeniyet tarafından teslim olunacaktır. Ancak silâhlarımızı maksadımız tamamen istihsal olunduktan sonra bırakacağımızdan pek karib olan bu mesud

ana kadar kemafissabık bütün efradı milletin azami gayret ve fedakârlık göstermesine intizar eylerim. Cenab-ı Hakk tevfiyat-ı Samedâniyesini idâme buyursun. Âmin⁸⁹⁷.

Vakit gazetesi ise 29 Eylül 1921 tarihli nüshasında “Galip Mustafa Kemal Paşa’nın Türk Ordusuna; Konstantin’in Mağlup Kıtaatına Beyannamesi” başlığı altında, Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın ordunun çeşitli kademelerinde görev yapan askerlere yönelik Sakarya Meydan Muharebesi’nin kazanılması münasebetiyle yapmış olduğu konuşmaya yer vermiştir. Haberin devamında da Yunan Kralı Konstantin’in ordusuna yapmış olduğu konuşma aktarılmıştır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa:

Arkadaşlar: Milletimizi yabancıların elinde köle olmuş görmemek için giriştiğimiz bu muharebede Sakarya muzafferiyeti gibi adı daima anılacak yeni ve büyük bir zafer kazandınız. Ben de sizin gibi ömrünü senelerden beri saflarınızın yanında geçirmiş olan bir silah arkadaşınızım. Ezilmiş, kahredilmiş düşmanın ric’atinden sonra hakkınızda duyduğum takdir, hayret, minnet ve şükranı ordunun her ferdi, memleketin her tarafından duyulacak kadar yüksek sesle söylemeğe lüzum gördüm. Sakarya boyunda verdiğimiz muharebe çok evvelki muharebelerimizde olduğu gibi ana vatanın yalnız bir köşesini ufak veya büyük bir parçasını tehlikeye düşürmüyordu. Orada biz bütün memleket bütün varlığımız ve istiklalimiz pahasına denecek kadar ehemmiyetli büyük bir muharebeye giriştik. Yirmi bir gün yirmi bir gece bir milletin istiklâl fikriyle başka bir milletin istilâ ve yağma fikri birbiriyle boğuştu. Sizin başınızı eğmeğe razı olmayan istiklâl fikriniz ilerleyen düşmanı ric’ate mecbur etti. Kızgın bir ufuk üzerinde tüten ve yanan yüzlerce köylerimizi arkasında bırakarak düşman ordusu ceza önünde kaçan bir cani gibi geldiği yerlere gidiyor. Halbuki o bir muharebe değil yalnız bir akın düşünüyordu. Fikir ve imanın kadiri mutlak kuvvetine kazandığınız zafer kadar büyük bir delil olamaz. Mazlum milletimizi tarihin en mühlik bir zamanında yeniden ışığa ve necata kavuşturan bu muharebede sizin Başkumandanınız olmaktan dolayı bir insan kalbi için mukadder olabilecek en derin saadet ve iftiharını duydum.

Kumandanlara: Tehlike büyüdükçe yükselen azim ve tedbiriniz, derin ve hassas zekalarınızla muharebenin muvaffak bir surette sevk ve idaresinde gösterdiğiniz harikulade liyakat için...

Zabıtlara: Trablusgarp, Balkan ve Cihan Harbinden henüz çıkmış iken bir ateşten diğerine geçerek milletin istiklâl mücadelesinde tuttuğunuz mevki, genç ve aziz başlarınızın üzerinde dönen yeni ölüme karşı gösterdiğiniz istihkar ve kalplerinizde ışıldayan ve bize zafer yolumuzu aydınlatan millet aşkı ve bütün bir heyecanla seyrettiğim sayısız kahramanlıklarınız için...

⁸⁹⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 17 Eylül 1921, N: 295.

Neferlere: Kurtuluş için yaptığımız bu savaştan çok daha evvel sizi başka muhabere meydanlarında da tanımıştım. Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle, imanıyla, itaatinle hiçbir korkunun yıktırmadığı demir gibi pak kalbin ile düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeği nefsiye en aziz, bir borç bildim.

Sizin gibi kumandanları, zabıtları neferleri olan bir millete yad elleri altında köle olmak mümkün değildir. Bu defa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hakkımda yeni bir rütbe ve unvan ile tecelli eden iltifat ve teveccühü doğrudan doğruya size râcidir. Milletten verdiği bu rütbe ile yükselen ordu en şerefli, en ulu bir gaza ile mümtaz olan yine ordudur. Zaferden dolayı sizin kahramanlıklarınızla sizin gösterdiğiniz nihayetsiz fedakarlıklar bahasına kazanılan bu büyük muzafferiyetin millet tarafından takdirine delâlet eden bu rütbe ve unvanı ancak size izafe ederek bütün askerlik hayatımın en büyük sermayeyi iftihar olarak taşıyacağım. Cenab-ı Hakk giriştiğimiz kurtuluş mücadelesinde şerefli silah arkadaşlarıma kendilerini temyiz eden asaletin, civanmertliğin, kahramanlığın hakkı olan kat'i hâlâsı nasip etsin.

Konstantin:

Ben sizin Ankara, Ankara diye bağırdığınızı işittim fakat yeni yorgunluklara yeni fedakarlıklara maruz kalmamanız için oraya gitmenize lüzum görmedim. Esareten kurtardığınız memleketleri kuvvetle muhafaza edeceğinize ve buralardaki Türk ve İslam ahalisini imha edeceğinize eminim. Vatanın size emrettiği harp vazifesini pek parlak bir vaziyette ifa ettiniz. Şimdi size düşen tahkimat oluşturmak ve düşmanın harekât icrasına meydan vermemektir. Çünkü bu kadar emeklerin bu kadar fedakarlıkların bu kadar şerefin zayi olması günahdır. Geriye kalan bu görevi de yerine getirip sonra sevgili vatanınıza döneceksiniz. Süngünüz ve silahınız düşmana pek acı dersler verdi. Fakat düşman ezilmiş olmakla beraber fırsat gözetiyor. Düşmana Yunanlıların vatan mücadelesinde yorulmakta olmadığını gösteriniz⁸⁹⁸.

3.1.1. Basında Yer Alan Makale ve Tebrik Yazıları

Açıksöz gazetesi başyazarı İsmail Habip "Ruhun Kuvveti" başlığı ile 15 Eylül 1921 günlü kaleme almış olduğu başmakalesinde, kazanılan zaferde rol oynayan etkenlere değinmiş ve Yunan ordusunun her türlü imkana sahip olmasına rağmen, inanmış ve Başkomutanına sonuna kadar güvenmiş Türk milleti karşısında bozguna uğradığını belirtmiştir:

⁸⁹⁸ Vakıf, 29 Eylül 1921, N: 1366.

Dünyada hiçbir ordu Yunan ordusu kadar müsait şartlar içinde harbe girmiş değildi. Yine dünyada hiçbir ordu bizim kadar en fena şartlar içinde harbi kabul etmemiştir. Muvaffakiyet için ne kadar sebep ve imkân varsa o tarafta, hüsrân ve mağlubiyeti hazırlayan ne kadar vaziyet varsa bizim taraftaydı. Yunan ordusu Umumi Harp'ten en zinde ve en hırpalanmamış çıkan ordu idi. Umumi Harbin sonlarında bin iki bin zayıyla bütün kuvvetini muhafaza ederek ayakta kalmıştı. Halbuki bizim ordu beş senelik Umumi Harbin en ağır yüklerini taşımış beş senelik Umumi Harp'te en ziyade kan akıtan, en ziyade zayıy veren ordu idi. Sonra harpten zinde ve sarsılmamış çıkan Yunan ordusu, Mondros Mütarekesi'ni müteakip yeniden teçhiz ve yeniden takviye edilerek üzerimize saldırmıştı. Halbuki beş senelik harpte bitap ve perişan kalan Türk ordusunun elinden bu mütareke ile bütün silahı ve bütün kudreti alınmış, yaralı ve bitap durumda olan ordu tamamen dağıtılmıştı. Yunanistan'ın arkasında bütün Avrupa vardı. Avrupa'nın galip devletleri onun müttefikiydi. Her şey ve herkes onun dostu ve onun tarafında idi. Halbuki bizim ne ordumuz vardı ne müttefikimiz ne silahımız vardı ne iaşemiz. Bize Avrupa düşman, başımızdaki hükümet düşman, sağ düşman, sol düşman, kara düşman, su düşmandı. Yunanistan Harb-i Umumi'den sonra bir iki misli büyümüş aksine biz de mütareke ile silahımızı teslim ettikten sonra beş altı misli küçülmüştük. Onun elinde hududu genişlemiş bir ülke, bizim elimizde her taraftan kırılmış bir vatan vardı. Ona her taraftan bir imdat ve kuvvet geliyor, bize her taraftan gaile ve uğraşma çıkıyordu. İşte iki buçuk sene Yunanlılar biz bu şartlar içinde çarpıştık. İki buçuk sene içinde o, İzmir'den Sakarya'ya geldi. Biz İzmir'den Sakarya'ya çekildik. Artık burada son harbi verdiği vakit, elinde fazla olarak Anadolu'nun yarısı ve bizim elimizde hepsinden feci olarak yarım bir Anadolu vardı. Onun elindeki Anadolu en mamur, en zengin bir kısımda, Anadolu'nun en iyi yerleri orada, en kullanılır şimendiferleri orada, en bereketli en verimli mahsulatı hep oradaydı. Sakarya'ya kadar gelen düşman, Yunanistan'ın ve Batı Trakya'nın askerlerinden başka, istila ettiği yerlerdeki bütün yerli Rumları ve İstanbul'un gönüllü fırkalarını peşine takmış sayı olarak büyük bir üstünlük sağlayarak gelmişti. Sakarya'ya kadar gelen düşmana bütün yollar ve denizler açık, İngiltere'nin hazineleri ve İngiltere'nin mühimmat fabrikaları açıktı. Sakarya'ya kadar gelen düşman Kütahya ve Eskişehir'i alan, Kütahya ve Eskişehir'e doğru muzafferane yürüyen, zaferin verdiği gururla mest ve mahmur, manevi kuvveti yüksek bir düşmandı. Halbuki bizim ordu, Kütahya ve Eskişehir'den sonra Sakarya'ya kadar çekilmiş bir orduydü. Sayı olarak daha az ne silah itibariyle üstün ne de mali olarak refahta idi. Düşmanın sayısız vapurlarına bedel bir iki yelkenli, düşmanın elindeki birçok şimendiferlere karşı birkaç bozuk yol, düşmanın binlerce otomobillerine bedel kaplumbağa yürüyüşlü kağnılar vardı. Düşmanın vinçlerle çıkardığı mühimmatı biz ahalinin sırtında çıkarıyor, düşmanın vapurla taşıdığı teçhizatı bir merkeplerin sırtında sevk ediyor, düşmanın kamyonlarla yığıldığı askeri biz çarıklarla gönderiyorduk. Bir tarafta yağmur yerine kurşun, kurşun yerine gülle, gülle yerine zelzele yağdıran bir düşman diğer tarafta her gülleye bir kurşun, her kurşuna bir süngü, her süngüye bir yumrukla mukabele eden Anadolu ordusu... Hiçbir milletin tarihinde Sakarya Harbi gibi eşit olmayan şartlar altında kazanılmış bir harp, Sakarya Harbi gibi kağnyaya bedel tank, tanka bedel

kağnı harbi yapılmadı. Öyle iken düşman nasıl oldu da bozguna uğradı ve biz nasıl oldu da galip ve muzaffer olduk? Oh, bunun bütün sırrı tek bir kelimededir. Ruhun kuvveti. Düşmanlar her şeyi hesap ettiler, askerlerinin miktarlarını, mühimmatın bolluğunu, vesaiti mebzuliyetini her şeyi hesap ettiler. Fakat onlar Türk ruhundaki enginliği ve o enginlikteki kudreti hesap etmediler. Bu harp yalnız zalim bir mağlubiyetin, haksızlık ile adaletin, istila ile müdafaanın bir harbi değil, bu harp aynı zamanda maddiyat ile maneviyatın bir harbi oldu. Bu harpte yalnız put ile hilâl değil, şirk ile vahdaniyet, tahakküm ile istiklâl değil, bu harpte madde ile ruh da birbirleriyle çarpıştı. Madde ki görünen bir kütle, ölçülen ve hesap edilen bir kuvvettir. Görülüp hesap edildiği için, madde bu harpte çok mağrur ve emindi. Ruh ki görünmez bir sır, ölçülmez bir kuvvettir. Görülüp ölçülemeyen her şey gibi esrarlı ve muammalı kaldı. Madde ki her şeyi hesapla yapar. Madde 10 Eylül 1921’de Ankara’da vereceği ziyafeti hesaplamıştı. Ruh ki yapacağı şeyi söylemez, aynı ziyafetin hesaplandığı günde düşmanı Sakarya’nı batısına kovalıyor. Madde ve ruh münazaası diye bir şey var mı? Bilmem. Eğer varsa Sakarya harbinden sonra yalnız biz değil bütün dünya da anladı ki madde bir kere daha kahrolmuş ve hezimete uğramış ruh bir kere daha galip ve şerefli dir⁸⁹⁹!

Sakarya’daki büyük zafer sonrası 15 Eylül’de İkdâm gazetesinde yer alan zafer haberlerine baktığımızda, “Panhelenizm Haymana’da Can Veriyor” başlığı ile Yunanlıların Anadolu’yu işgal etmelerinin temel sebebi olan Helenizm düşüncesinin irdelendiğini görürüz. Buna göre Helenizm fikri son beş altı yıldır Yunanistan’da ortaya çıkmış ve Anadolu’ya kadar yayılmıştır. Eski Bizans topraklarında tekrar canlandırılmak istenen ve bütün Yunan halkı için büyük bir ülke kurarak bu halkı bir çatı altında toplamayı hedefleyen bu düşünce sistemi Panhelenizm olarak da ifade edilir. Panhelenizm Türk askerinin kahraman müdafaası sonucu Sakarya Meydan Muharebesi’nde dağılarak, Haymana ovasındaki taarruzlarımızla bir hayal olmaktan öteye geçememiştir⁹⁰⁰.

Tevhid-i Efkâr ise “Kahraman Mücahitlere Bin Şükran ve Minnet” başlığı ile “Sakarya’da Muharebelerin sonucunu süngülerinin keskin ucu ile belirleyen kahraman ordumuzu hürmet ve minnetlere takdir ederiz” ifadelerini kullanarak, Türk ordusuna şükranlarını sunmuştur. Haberin detaylarında ise “Sakarya Meydan Muharebesi’ni Sakarya nehrinin sularından çok kan dökerek kazanan aslanlarımızın bu zaferini aylardan beri her gün bekliyorduk. Ordumuzun Yunan ordusunu bir gün mutlaka mağlup edeceğini biliyorduk. Çünkü Allah’ın ezelden beri dini için en kuvvetli ordusu olan Türkleri kendi

⁸⁹⁹ Açıköz, 15 Eylül 191, N: 284.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 225.

⁹⁰⁰ İkdâm, 15 Eylül 1921, N: 8800.

yurdunda Yunanlılara mağlup olmasına müsaade etmeyeceğine inanıyorduk” cümleleri ile orduya duyulan şükran pekiştirilmiştir⁹⁰¹.

15 Eylül 1921 tarihli *Vakit* gazetesindeki zafer haberlerinde ise Türk ordusunun kazandığı zaferden duyulan coşku, “Sakarya Zaferi” ve “Zafer Hitabesi” başlıkları altında şu ifadeler ile aktarılmıştır:

Yunan’ın başı yine kırıldı. 23 Ağustos’tan beri devam eden 21 günlük kanlı hak ve zalim kavgası zulmün yerle bir olmasıyla neticelenmiştir. Bugün Sakarya’nın şevk içinde Karadeniz’e koşan hak dalgaları üstünde muzaffer al bayrağın al askerleri var. Haymana ovasının seması düşmana ölüm saçan Türk toplarının ateşli sesleri ile inliyor. Gülünç bir istila fikri ile Anadolu’ya koşan serseri Kral’ın menfaati alçaklığına her sene kurban olan hayalci Yunan milleti için Sakarya zaferi düşman indirilmiş bir silledir. Sakarya muharebeleri Türk tarihi için şerefli, izzetli ve heybetli bir zafer destanıdır. Sakarya yeni bir cesaret ve kahramanlık eseridir. Ey! Uzun yıllar felaketlerden bağı yanan kahraman Anadolu halkı. Her zaman yaptığın fedakarlıkların boşa gitmedi. Zafer mübarek olsun. Ey! Vatanını çiğnetecek diye kendisine iftiralar atılan Türk şehitleri. Dökülen kanlarınız parçalanmış göğüsleriniz, boşa çıkmadı. Zafer mübarek olsun. Ey! Türk tarihinin en tehlikeli ve ağır vazifesini omuzlarına alan Türk kumandanları. Planlarınız tedbirleriniz, gayretleriniz boşa çıkmadı. Zafer mübarek olsun⁹⁰².

Ayinde dergisinin 15 Eylül tarihli sayısında Yunan Kral Konstantin’in bir karikatürü manşetten verilmiştir. Ayrıca dergi “Cenab-ı Hakk’ın İnaneti Bizimle Beraber” başlığı ile muharebelere yönelik bir şiir daha yayınlamıştır. Dergi “Yeni Bir İttifak” başlıklı başmakalede ise Yunan iç siyasetine yönelik olarak birtakım bilgiler paylaşmıştır. Buna göre Anadolu’da istediği başarıyı elde edemeyen Yunan siyasetçiler, yeni bir hükümet için ittifak görüşmeleri yapmaktadır⁹⁰³.

İleri gazetesinde çıkan haberler ise “Zaferden Sonra” başlığı ile verilmiş ve Yunanlıların nihayet kat’i mağlubiyetlerini anladıkları vurgulanmıştır. Habere göre zaten Anadolu harbinde Yunanlıların galip gelmeleri imkân dahilinde değildi. Haberin devamında şu ifadeler kullanılmıştır: “Anadolu’nun Yunan sürüleri için mutlak mezar olacağına inancımız tamdı. Sakarya Meydan Muharebesi birkaç şüpheli günden sonra hep belirttiğimiz gibi lehimize gelişti ve sonuçlandı. Esasen bu muharebelerde Yunanlılar galip gelselerdi de

⁹⁰¹ *Tevhid-i Efkâr*, 15 Eylül 1921, N: 96-3124.

⁹⁰² *Vakit*, 15 Eylül 1921, N: 1366.

⁹⁰³ Başmuharrir, “Cenabı Hakk’ın İnaneti Bizimle Beraber” *Ayine*, Cilt: I, N: 5, 15 Eylül 1921, s. 1.

asıl amaçları olan Anadolu’da Türk ve Müslüman kıyamını bastırmak maksadını gerçekleştirmeleri mümkün olmayacaktı”.

Gazete Mustafa Kemal Paşa için ise Paşa’nın portresini vererek, “Dahiyane sevk ve idaresi ve aynı zamanda azim ve metanetiyle Yunan ordusuna Sakarya’da müthiş bir darbe indirmiş olan Mustafa Kemal Paşa” ifadelerini kullanmıştır. Haberin devamında Başkomutanın hemen solunda da Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’nın portresine yer verilmiş ve kendisi için “Sakarya Meydan Muharebesi’nde Batı ordumuzun harekâtını süratle idare ederek bize şanlı bir zafer kazandırmış olan İsmet Paşa” ifadelerine yer vermiştir⁹⁰⁴.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 17 Eylül günlü nüshasında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’yı işaret ederek “Büyük Kumandana” başlıklı bir methiye dizisi yayınlamıştır:

Hoş geldin büyük kumandan! Gazan mübarek, himmetin meşkur, zaferin ebedi olsun. Bugün millete getirdiğin zafer iki sene evvel verdiğin necat vaadi kadar büyüktür. İki sene evvel memleketi saran felaket bulutlarını yırttın. İslam’a ufuktan doğan güneşi gösterdin. Bugün başımızda dönen ölüm kasırgasını parçalayarak dağıttın. Ruhumuz parlattığın büyük güneşle ısındı. Allah senden razı olsun. İki sene evvel herkesin ümidi durgun kalbi karalıydı. Şura-yı Saltanat’ta Osmanlı Devlet Erkanı İstanbul’dan rahat koltuklarında oturarak devletin ölümünü izliyorlardı. Zalimlerin senin hakkında verdikleri idam hükmüne, onlardan başka kimsenin rızası yoktu⁹⁰⁵.

Tevhid-i Efkâr gazetesinde ise Mustafa Kemal Paşa’nın büyük bir portresine yer verilmiş ve bu portrenin hemen sağında “Ordumuzun civanmert komutanlarından” ifadesi kullanılarak Miralay Halit Bey’in portresine yer verilmiştir⁹⁰⁶.

İleri gazetesi “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Beyannamesi” başlığı ile Paşa’nın Sakarya zaferi sonrası Mecliste yapmış olduğu -yukarıda yer alan- nutka yer vermiştir. Haberin devamında düşüncelerini “Türk ordusu zaferini, bağımsızlığını korumak uğrunda dökülen kanlarının üzerine nakşediyor. Bütün alem bir kere daha öğrensin ki, biz en yoksul zamanımızda harikalar ortaya koyarak alçak düşmanlarımızı tepeler, sonra onların aç gırtlaklarına ekmek uzatırız⁹⁰⁷” ifadeleri ile aktarmıştır.

⁹⁰⁴ İleri, 16 Eylül 1921, N: 219-298.

⁹⁰⁵ Hakimiyeti Milliye, 17 Eylül 1921, N: 295.

⁹⁰⁶ Tevhid-i Efkâr, 17 Eylül 1921, N: 98-3126.; Bknz: Ek 18.

⁹⁰⁷ İleri, 17 Eylül 1921, N: 223-298.

18 Eylül günlü Açıksöz gazetesinde İsmail Habip Bey, “Cehenneme Kadar” başlığı ile -daha çok Güler Yüz dergisi ile çalışmamız da yer verdiğimiz- mizahi bir anlayışı kullanarak Yunan Kralı Konstantin’in Yunan basınına verdiği bir röportajı yorumlayarak aktarmıştır:

Yunan gazetelerinin muhabirlerinden biri Eskişehir’de Kral Konstantin ile mülakatta bulunuyor. Kral memnun ve mağrurdur. Baş yukarıda ve sözleri yüksektedir. Çünkü ordusu Kütahya ve Eskişehir’e girdi. Onun bu zaferi yanında Fransızların Marne zaferi bir hiç, onun askeri kudreti yanında Fransız General Foch⁹⁰⁸ bir gölge, onun bu ileri yürüyüşü yanında İskender’in seferleri bir efsanedir!

Muhabir Kral’a soruyor: Ankara’ya gidecek misiniz?

Kral cevap veriyor: Bu ordu ile Ankara’ya değil, cehenneme kadar giderim!

Evet o ordu ile nerelere kadar gidilmez. O ordu ki yalnız iki alayıyla Umumi Harbi kazanmıştı. O ordu ki yalnız bir darbe ile Kütahya ve Eskişehir’i almıştı. O ordu ki şimdi de bir ileri yürüyüşle Ankara’ya kadar gidecekti. Başında Konstantin gibi bir İskender bulunan o ordunun önüne kim ve ne engel olabilirdi. O ordunun önünde artık Türkler değil, dağlar ve taşlar duramazdı; dağlar ve taşlar değil, cehennem zebanileri bile duramazdı. İskender’in, elinde kudret olsa güneşi de fethedecekmiş öyle mi? İşte Kosti ilan ediyor: Önüme cehennem bile çıksa zapt ederim!

Muhabir yine soruyor: Peki Ankara’yı aldıktan, millicileri dağıttıktan sonra ne yapacaksınız?

Kral’ın dudaklarında manalı bir tebessüm uçuyor: Ben 12’nci Konstantin’im!

Evet o 12’nci Konstantin’dir. Bütün Bizans’ın varisidir. Ankara’dan sonra yapacağı şey tabii ki İstanbul’u düşündürmektir. 5 Eylül’de Ankara’da Büyük Millet Meclisi binasında beyanatta bulunacağı gibi, ondan sonra bilmem hangi ayın çarşambasında da Ayasofya’da ayin yapacak! Zaten Atina Kralı olması dolayısıyla eski Yunanistan’ın bütün şaşaası onda. İskender’in yürüdüğü yollarda at koşturduğu için onun bütün mirası onda. On ikinci Konstantin olduğu için de Bizans İmparatorluğu’nun bütün hukuku hep onda toplamıştı. Kral Konstantin deyip geçmemeli. Perikles’in tacı onun. İskender’in tahtı onun. Bizans’ın saltanatı hep unundu. Şimdi ordusuna, yürü! Emrini verdi mi eski Yunanistan’ın şaşaası, İskender’in saltanatı, Bizans’ın İmparatorluğu tarihin mezarı içinden kefenlerini yırtarak hep birden ayağa kalkacaklardı. O, ordusuna ileri! Emrini verince bütün o ölü ve çürümüş

⁹⁰⁸ Marne zaferi 1914 yılında İtilaf Devletlerinin Almanları bozguna uğrattığı muharebedir. Bu muharebelerin kaybedilmesi Almanları Osmanlı Devleti’ne bir adım daha yaklaştırmış ve Osmanlı Devleti’nin Almanların yanında savaşa dahil olmasında etkili olmuştur. General Foch ise bu muharebeler sırasında İtilaf Devletleri adına muharebeleri yöneten Fransız generaldir. **Bknz:** Refik Arıkan, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Marn Cephesi ve Osmanlı Devleti’nin Savaşa Girişi”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: I, N: 1, 2016, ss. 24-27.

tarihler dirilecekler ve Sakarya kıyısında hâlâ ayakta durmaya çalışan bir tarih devrilip ölecekti!

Ankara'ya gidecek misiniz? Ankara ne demek? Bu ordu ile cehenneme giderim! Şimdi anlaşıldı ki Kral hakikaten doğru söylemiş. Kendisi değilse de ordusu cehenneme kadar gitti. Kral'ın ufak bir hatası varsa cehennemin mesafesinde yanılmasıdır. O, Ankara'ya değil, Sivas'a değil, icap ederse cehenneme kadar giderim, derken cehennemi çok uzakta Ankara'dan, Sivas'tan daha ileride sanıyordu. Hâlbuki ordusu Sakarya'ya gelince cehennemin nerede olduğunu çabucak anladı. Meğer Kral'ın çok uzakta zannettiği cehennem Eskişehir'le Ankara arasındaymış ve Sakarya denilen ırmak meğer o cehennemin lavdan ve ateşten akan bir ırmağıymış. Sakarya'nın arkasındaki tepeler meğer cehennemin kızgın alevini püskürten birer yanardağmış. Kral'ın hakkı var. Hem de yerden göğe kadar hakkı var. Bu ordu ile cehenneme kadar giderim diyor, değil mi? Zaten canilerin, hunharların eli kanlı günahkârların gideceği yer cehennemden başka neresidir? Köy yakan, çocuk kesen, cana kıyan, insan doğrayan Yunan sürüleri de işte Sakarya'nın cehennemine geldi. Sakarya'nın ölüm ve elem cehenneminde o sürüler cinayetlerinin cezasını, kasaplıklarının kefarecini, hunharlıklarının azabını çekiyor. Bu ordu ile cehenneme kadar giderim! Çok doğru söyledin, On ikinci Konstantin! Ordun o cehenneme kadar geldi. O cehennemin içine girdi. Şimdi o cehennemin içinden çıkamıyor. Hâlbuki sen kaçtın, cehennemin ateşinden korkarak Bursa'ya kaçtın. Ordunla beraber cehenneme kadar gelmek değil, ordundan çok evvel uzaklara kaçtın. Eğer On birinci Konstantin gibi sende de kendini feda edecek kadar bir cesaret olaydı, şimdi sen de çoktan onun gittiği yere giderdin. Zararı yok. On ikinci Konstantin... Ölüm cehenneminden kaçtın fakat hicap ve zillet cehennemine gittin. Kim bilir ikinci cehennemin azabı belki birincisinden daha fazladır⁹⁰⁹!

Vakit gazetesi ise “Mahsur Düşman Etrafındaki Çember Gittikçe Sıkıştırılmaktadır” başlıklı haberinde, Sakarya Meydan Muharebesi'ni kazanan kahraman komutanlarımıza bir teşekkür yazısı yayınlamıştır. Yazıda, başta Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Grup Komutanları Miralay Halit Bey, Arif, Kemal ve İzzettin Paşalar ile Süvari harekâtını idare eden Yusuf İzzet Paşa'nın zaferde büyük hizmetleri olduğu belirtilmiştir⁹¹⁰.

Alemdar gazetesi ise “Kuva-yı İşgalîyenin Beyannamesi” başlığı ile aktardığı haberlerde, Türkler tarafından kazanılan zafer sonrasında İstanbul'da bulunan işgal kuvvetlerinin tedirginliklerinin arttığını belirtmiştir. Gazete haberinde, muhtemel bir taşkınlığı engellemek amacı ile işgalcilerin şehrin huzurunu, sükununu ve müttefiklerin işgal

⁹⁰⁹ *Açıksöz*, 18 Eylül 1921, N: 286.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 229.

⁹¹⁰ *Vakit*, 19 Eylül 1921, N: 1356.

kıtaatının emniyetini tehdit eden hiçbir teşkilata müsaade edilmeyeceğine dair bir beyanname yayınladıklarına değinmiştir⁹¹¹.

İstikbal gazetesinde Faik Ahmet Bey, “Milletin Kararı” başlığı ile kaleme aldığı bir makalede düşüncelerini şu cümleler ile aktarmıştır:

Anadolu, artık haddini çoktan aşmış, mübarek yurdumuzda ellerini kollarını sallayarak ilerlemek cüretini göstermiş olan adi ve kahpe düşman sürülerini son neferine kadar imha etmekten ve yurdumuzdan silip süpürüp denize dökmekten ibaret olan son ve kesin kararını vermiştir. Bu kararını bir defa da Başkumandanının lisanıyla teyit ve tekrar eylemiştir. Düşmanın tamamen yurdumuzdan atmak için 15 Eylül 1921 gece yarısında itibaren Mustafa Kemal Paşa tarafından Başkomutanlık emri ile bütün vatanda seferberlik ilan edilmiştir⁹¹².

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde “Altın Zafer” başlığı ile yayımlanan bir makalede, Sakarya hattında kazanılan zaferin asıl sahibinin Kuva-yı Milliye’nin gösterdiği mukavemet olduğu vurgulanmış ve zafer bütün milli unsurlara mal edilmiştir. Gazete tarafından Sakarya zaferi, “Türk tarihine altın kalemlerle yazılmaya layık bir zafer” olarak nitelendirilmiştir⁹¹³.

Varlık gazetesinin 22 Eylül 1921 tarihli nüshasında Sakarya Meydan Muharebesi’nin zaferle neticelenmiş olması anısına yazılan bir şiire yer verilmiştir. “Sakarya Güneşi” adı ile kaleme alınmış olan şiirin yazarı ise “Mazlumlar Şairi” mahlasını kullanmıştır⁹¹⁴.

Servet-i Fünun dergisi 22 Eylül 1921 tarihli sayısında “Biz ve Onlar” başlıklı yazıda, İstanbul’un fethi sırasında ve sonrasında Türklerin yapmış olduğu kahramanlara fetih sonrasında İstanbul’da kalan Hristiyanlara gösterilen merhamet örneklerine yer vermiştir. Dergi bu yolla Yunanlıların Anadolu’da meydana getirmiş olduğu tahribat ile İstanbul’un fethinde yaşanan olayları kıyaslama yoluna gitmiştir. Ayrıca o yıllarda Türklerin sahip olduğu zenginliklerden bahsederek, milletimizin efendiliğinden ve elindekileri muhtaçlar ile paylaştığından bahseden dergi, bu noktada Amerika Devleti’nin şu an içinde bulunulan durumda zenginliklerini, Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılan ve perişan bir durumda olan Anadolu halkından esirgediğini belirtmiştir. Yazının devamında milletimizin zenginlik dönemlerinde yapmış oldukları ile şimdilerde en zengin dönemlerini yaşayan Amerika Devleti’nin bir mukayesesini yapmıştır⁹¹⁵. Bu yazının yanı sıra dergi “Harp Sahası” başlığı

⁹¹¹ *Alemdar*, 19 Eylül 1921, N: 1988.

⁹¹² *İstikbal*, 19 Eylül 1921, N: 407.

⁹¹³ A.g.g., N: 14535.

⁹¹⁴ *Varlık*, 26 Eylül 1921, N: 5.; “Sakarya Güneşi” şiiri için **bknz**: Ek 19.

⁹¹⁵ Celal Sahir, “Biz ve Onlar”, *Servet-i Fünun*, Cilt: 57, N: 1470, 22 Eylül 1921, s. 158.; **Bknz**: Ek 20.

ile devam eden muharebelere yönelik olarak çizimler yayınlamış ve bir de Ankara demiryolu manzaralı fotoğrafa yer vererek dönemin Ankara'sını bize ulaştırmıştır.

Güler Yüz dergisi ise 22 Eylül 1921 tarihinde çıkardığı nüshasında Yunan yenilgisini her zamanki mizahi üslubu ile haberleştirmiştir. Derginin Yunan Başkomutan Papulas'ın ağzından Sakarya muharebelerindeki Yunan zayıyatını ülkesinde halka nasıl izah ettiğine dair yapmış olduğu çalışmada, “Haymana ovasının bunaltıcı sıcaklığından bizar kalan kahraman efradımız Sakarya nehrine yıkanmaya girmiş ve yüzme bilmeyen bazı neferlerimiz nehrin şiddetli akıntısına kapılarak gark ve nabut olmuştur. Diğerleri güç bela karşı kıyıya çıkabilmiştir. Bu banyo ameliyesi bitinceye kadar muharebe ta'dil edilmiştir. Endişe edilecek bir durum yoktur⁹¹⁶” ifadelerini kullanarak, durumu Papulas'ın ağzından kendi üslubu ile aktarmıştır.

Sebilürreşad dergisinin Eylül ayı sayısında “Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihadı” başlığı altında muharebelerin sonuçlarına dair haberlere yer verilmiştir. Derginin sayfalarında Dünya Savaşı'ndan ve bu harp sonrasında üç büyük kıtaya hükmeden Osmanlı'nın yenilmiş olduğundan bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nde bu yenilginin ardından iki düşüncenin ortaya çıktığından bahseden dergi, bu düşüncelerden birincisinin büyük bir devletin himayesi altına girerek yaşamak, diğerinin ise savaşmak olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal önderliğinde başlatılan Millî Mücadele hareketi ile bu seçeneklerden vatanın ve dinin kurtuluşu için mücadele etme seçeneğinin tercih edildiğini belirten dergi, milletin içinde bulunduğu uyuşuk vaziyetten şikâyet ederek Müslüman alemine şöyle seslenmiştir:

Aziz dindaşlarım Hristiyanların umumiyeti itibariyle İslam olan bizler hakkımızdaki nokta-i nazarları malumdur. Tarih bu nokta-i nazarları tamamen teşrih eden birçok acı misallerle doludur. Bununla birlikte Hristiyanların nokta-i nazarları malum olunca esasen vazifesi bütün dünyayı Hristiyan yapmaktan ibarettir. Biliyor muyuz? En acı nokta ise böyle bir muahedeyi (Sevr Anlaşması) o zamanki İstanbul Hükümeti'nin tereddütsüz imzalamaktan çekinmemiş olmasıdır. İşte Anadolu böyle bir muahedenin tatbikine karşı isyan etti. Anadolu kahramanlarının cesur mukavemeti karşısında İngiliz siyaseti Osmanlı Devleti'ni kullanarak onun elinde tuttuğu Hilafet makamını Millî Mücadele'ye karşı kullanmak istedi. Osmanlı'nın rezil yöneticileri de buna müsaade etti. Buna rağmen Anadolu'ya karşı hiçbir başarı elde edemediler. Son çare olarak ilk önce hiçbir surette değiştirilemez dedikleri Sevr Anlaşması'nda bazı değişiklikler yaparak bunu Anadolu'ya kabul ettirmek istediler. Bunun için Londra'da konferans topladılar. Düşmanlarımız

⁹¹⁶ Güler Yüz, Cilt: I, N: 21, 22 Eylül 1921, s. 7.; **Bknz:** Ek 21.

burada Millî Mücadele'yi bir tuzağa çekmek istediler fakat çok şükür milletimiz bu tuzağı da bozdu. Bütün hesapları alt üst etti⁹¹⁷.

Açıksöz başyazarı İsmail Habip Bey 26 Eylül 1921 tarihli “Yapılan İşin Azameti” başlıklı makalesi ile Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuçları üzerine kaleme aldığı bir makale daha yayınlamıştır:

Evvelce Sakarya Harbi'nin en keskin devrelerinde Sakarya Harbi'nin ehemmiyetinden bahsederken, harplerdeki ehemmiyetin neticelerdeki büyüklükle ölçüleceğini söylemişim. Tarih, harplerin ehemmiyetini yalnız çarpışan kuvvetlerin adedi ve akan kanların miktarıyla değil, o harplerin yaptığı neticelerin derecesiyle ölçüyor. Tarihteki Sırp Sındığı Harbi, dünyanın tarihini ikiye bölen İstanbul'un fethinden belki daha büyüktür! Çünkü birincide, Osmanlı tarihinin o ilk safhalarında düşman ordusu muvaffak olaydı bu yedi asırlık tarih olmayacaktı. Bunun sonucu olarak belki de Murat Hüdavendigâr Osmanlı devletinin son padişahı olarak kalacaktı. Hâlbuki Fatih İstanbul'un fethinde muvaffak olmasaydı, Orta çağın kapanması yalnızca üç beş sene gecikirdi. Çünkü nasıl olsa biz İstanbul'u alacak ve nasıl olsa Bizans göçüp gidecekti. Ayasofya'dan çan sesi yerine müezzin sesi duyulması olayı dünya tarihini ikiye biçen büyük bir olaydır. Fakat onun büyüklüğü, neticesinde değil kendisinde tecelli ediyor. Fatih mesela on sene bekleseydi İstanbul'u belki karadan gemi yürütmeden de alırdı! Tarihimizin Mohaç zaferi şüphesiz en şaşalı en parlak bir zaferdir. Çünkü o harbi biz Tuna'nın doğduğu yerlerde yaptık ve dünyanın en kalabalık ordularından biri Boğaziçi sularının kıyısından Tuna'nın aktığı yerlere kadar gitti. Lâkin krallar kralı Şarlken'in ordularını mağlup ettiğimiz o zafer neticesi itibariyle tarihimizin hiç de en büyük harbi değildir. Çünkü Kanuni, orada muvaffak olmasaydı beş sene sonra yine aynı kuvvetle başka bir ordu ile aynı yerlere gidebilirdi? Kara Mustafa Paşa, Viyana muhasarasında hemen hemen muvaffak olacakken yanlış bir tedbir yüzünden ric'ata mecbur kaldığı için kızgın olanlar ve dizini dövenler var. Peki Paşa Viyana'yı alsaydı ne olacaktı. Madem ki elli sene sonra Budapeşte'yi bile terk ettik. Tarihçiler harplerin azametini anlatmak için harplerdeki büyüklüklerden bahsederken bu büyüklükleri nitelik ve nicelik olarak farklarını ortaya koymalıdır. İşte harplerin ehemmiyeti hakkındaki bu kıyası Sakarya Harbi'ne de tatbik edince derhal anlarız ki Sakarya'nın kıyılarında yükselen zafer, tarihimizin en irtifalı bir şahikasıdır. Netice olarak bu harp Mohaç gibi Tuna'nın doğduğu yerlerde yapılmadı. Bu harbin yapıldığı yer bu saltanatın doğduğu yerlerin bile gerisindedir. Fakat tarih Sakarya'yı Mohaç'tan yüksek görecektir çünkü birincisi kemâlini bulmuş bir saltanatın son şaşası, ikincisi ise zevalini bulmuş bir tarihin tekrar doğuşudur. Mohaç şerefli bir yokuşun sonu, üç asırlık bir inişin iptidasıdır. Sakarya ise uzun bir inişin hâtimesi ve yeni bir çıkışın mukaddimesi oldu! Tarihimiz Mohaç'ta kemâlini, Sakarya'da zevalini bitiriyor. Orada genç bir tarih ihtiyarladı. Burada ihtiyar bir tarih gençleşiyor. Ne şiir yapıyorum ne teşbih. Sakarya Harbi her cihetten ve her noktadan tarihimizin en büyük zaferidir. O,

⁹¹⁷ “Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihadı” *Sebilürreşad*, Cilt: 19, N: 490, 24 Eylül 1921, ss. 1-7.

bizatihi büyüktür, çünkü burada 200 binden fazla silah çarpıştı ve 200 binden fazla silah Sakarya nehrini kızıl bir renk ve Haymana'nın semasını kanlı bir yangın manzarasına çevirdi. Bu harp meydan muharebelerinin süresi itibariyle de en büyüktür. Çünkü meydan harpleri içinde en fazla devam etmesiyle meşhuru olan Ruslar ve Japonlar arasındaki Mukden Muharebesi bile Sakarya Meydan Harbi kadar uzun sürmedi. O, gaye itibarıyla da büyüktür çünkü hiçbir harpte hak ile haksızlık, istila ile müdafaa, hırs ile istiklâl bu kadar açık çarpışmadı. Sakarya zaferi çarpışan orduların sahip olduğu imkanlar bakımından da dünyanın en büyük meydan muharebesidir. Çünkü Yunan ordusu dünyanın en modern ve güçlü devletleri tarafından en küçük eksiği kalmayacak şekilde donatılmışken Türk ordusu halkın elinde ne varsa onu alarak donatılmıştır. Sakarya Harbi ortaya çıkardığı netice itibarıyla de tarihimizin en büyük harbidir. Çünkü düşman emeline muvaffak olsaydı İzmir ve Trakya'yı değil, İznik'ten Afyonkarahisar'ına kadar olan yerleri de alacaktı. Yalnız oraları değil İstanbul'u da alacaktı. Bizans hortlayacak, Pontus dirilecek ve tarihimiz gömülecekti. Artık ne vatan ne vatandaş, vatan bir malikâne, vatandaşlar birer köle... Artık ne sancak ne istiklâl, sancak şafağın hemşiresi değil, matem ve siyahlığın timsali; istiklal, ruhların süruru değil boyunların kemendi ve bileklerin kelepçesi. Artık ne ezan ne cami, narin endamlı minare yerine kubat gövdeli çan kuleleri, Allah'ın tevhidi yazılı camiler yerine, teslisin putları asılı erganun ve ayin mabetleri. İşte Sakarya zaferi bütün bunları tersine çevirdi. Biz, o zaferle yalnız alınacak yerleri değil, alınan yerlerin de kurtuluşunu temin ettik. Bu zaferle bize, Eskişehir ve Bursa'nın değil, İzmir ve Edirne'nin de yolu açıldı. Biliyoruz ki artık Ayasofya'nın dört minaresi yerine dört çan kulesi yapılacak değildir. Bu zaferle bütün dünya anladı ki Bizans'ın gömüldüğü mezar ebedi bir mezardır. Oradan hiçbir şey hortlayamaz. Bir, Sakarya zaferiyle yalnız bir vatan, yalnız bir istiklâl değil, bütün İslam âleminin istiklâlini de kurtardık. Biz Sakarya zaferiyle... Fakat neye sayıp duruyorum. Sakarya yalnız üç asırlık bir inişin müntehası ve yeni bir çıkışın iptidası değil, Sakarya bütün Asya tarihinin yeni bir sahifesi, bütün İslam âleminin yeni bir dönüm noktası olmuştur⁹¹⁸.

5 Ekim günü Dergâh dergisinde yapılan haberlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya zaferinin ardından Büyük Millet Meclisi'nde verdiği beyanat konu edilmiştir. Derginin bir diğer haberi olan "Harp Gayelerimiz Bellidir Memleketi Kurtarmak" başlığı ile Anadolu'da yapılan Millî Mücadele'deki maksat okuyuculara izah edilmeye çalışılmıştır. Haberin içeriğinde Mustafa Kemal Paşa'ya gazilik unvanının ve mareşallik rütbesinin verildiği duyurulmuştur. Dergâh dergisine göre Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin kahramanlık ruhunu kendi şahsiyetinde toplamış bir timsaldir. Türk milletinin vücut bulmuş hali Mustafa Kemal Paşa'dır. Haberlerin devamında yer alan ifadelerde Mareşallik rütbesinin Türk devletinin en son ve en büyük bir rütbesi olduğundan bahsedilmiş ve Gazilik unvanının da

⁹¹⁸ Açıklama, 23 Eylül 1921, N: 293.

İslam'da pek az kişiye verilen yüksek bir mertebe olduğundan bahsedilmiştir. Yazının devamında Gazi için şu ifadeler kullanılmıştır:

Mustafa Kemal Paşa ki üç sene evvel can çekişen memlekete hayat verdi. Ve onu bugünkü haline getirdi. Ümit sönmüştü. O yekpare azmiyle herkesin gönlünü ümitle doldurdu ve bugünkü haşmetli azmi yarattı. İşte milletin onun uhdesinde verdiği bu iki kıymetli unvan bu azmin ve bu ümidin kıymetli timsalleridir. Türk milleti kendine rehber yaptığı bu serdara bu unvan ile rütbeyi verirken fazla ve hariç bir şey vermiş olmaz. Belki gazasını ve belki kendi gazi unvanını bir vücut haline getirerek bir timsalde bir ruhta toplamıştır⁹¹⁹.

Vakit, 22 Ekim 1921 tarihli haberinde “Ankara’da Sakarya Günleri” başlığı ile Millî Mücadele’nin merkezi Ankara’da sabah ezanlarından sonra okunan duaların ve şehirdeki zafer havasının 21 günden beri hâlâ devam ettiğini bildirmiştir⁹²⁰.

Açıksöz gazetesi başyazarı İsmail Habip Bey 31 Ekim 1921 tarihli “Toptan Hal” başlığı ile kaleme aldığı yazısında, Millî Mücadele’nin ilk dönemlerinden başlayıp Sakarya Meydan Muharebesi’nin zaferle neticelenmesine kadar geçen süreci içeren uzun bir durum değerlendirmesi kaleme almıştır:

Birinci İnönü Muharebesi’nden sonra Lloyd George Avam Kamarası’nda bir nutuk beyan etmiş ve demiştir ki: “İstanbul’u Türklere bırakırsak, onların İzmir ve Trakya’nın kaybedilmesine ses çıkarmayacakları bize İstanbul’dan temin edilmişti. Halbuki İstanbul’u bıraktık, hâlâ İzmir’i istiyorlar. İzmir’i de versek Trakya’yı isteyecekler.” İngiliz Başbakanı bu ifadeleri ile bizim bazı vatan toprakları karşılığında yine bizim olan bazı vatan topraklarımızdan vazgeçeceğimizi düşündüğünü dile getirmiştir. Halbuki İzmir ve Edirne bizim için yalnız birer vatan parçası değil bütün bir vatanı. Biliyorduk ki onlar giderse bütün bir vatan gidecek çünkü İzmir olmadan Anadolu ciğersiz bir vücut, Edirne olmadan İstanbul vücutsuz bir ruh demektir. İzmir’de Yunan, Anadolu’nun ciğerinde bir hançer ve Çatalca’da Yunan, İstanbul’un eşiğinde bir tehditti. Biz onları istemekle yalnız hakkımızı değil yaşamamızın asgari imkânını istemiş oluyorduk. İşte asıl hırs hem de en hayasız ve alçakça hırs orada idi. Ve bu hırs bütün dünyanın gözü önünde perde perde inkişaf etti. Yunan’a Batı Trakya’yı verdiler, İzmir’i verdiler, Doğu Trakya’yı verdiler. Yunan Çatalca’ya ve Manisa’ya geldi. Fakat doydumu? Hemen bütün Yunan gazeteleri İzmir ve Edirne’nin işgalini bir gaye değil, bir adım telâkki ettiler. İzmir ve Edirne’nin alınışı büyük Yunanistan’ın kurulması için sadece bir adım imiş. Asıl gaye Kızılırmak’a kadar bütün Anadolu’yu almak, İstanbul’u ilhak etmek, eski Bizans’ı bütün eski hudutlarıyla tekrar diriltmekmiş. Venizelos cebinde Sevri Muahedesi Atina’ya geldiği vakit birçok intizarlara hedef oldu. Fakat memleketi neden fazla tevsî ettin, küçük

⁹¹⁹ İmzasız, “İstanbul’un On Beş Günü”, *Dergâh Mecmuası*, Cilt: I, N: 12, 5 Ekim 1921, s. 196.

⁹²⁰ *Vakit*, 22 Ekim 1921, N: 1389.

Yunanistan'ı neden tehlikeli surette genişlettin diye değil, İstanbul'u niye almadın, yarı Anadolu'yu neden ilhak edemedin, Pontus'u niye diriltemedin diye! Venizelos, Yunan meclisinde o meşhur nutkunda bu hararetle vatandaşlarını şu suretle teskine çalıştı: “Bütün meseleleri biz bitirmeye çalışmayalım, biraz da gelecek nesillerimize halledilecek meseleler bırakalım!” Bütün Anadolu açıkça anlamıştı ki Yunan İzmir'e ayak basmakla, giden yalnız bir şehir değil, gidecek olan bütün bir vatandı. Venizelos'un bitiremediğini ondan sonrakiler bitirecek, onların yapamadığını onların nesilleri yapacak, Anadolu'da ve Çatalca'da bulunan Yunan, o büyük gayelerine varıncaya kadar bu böyle devam edecekti. Venizelos düştü, lâkin onun yerine gelen Konstantin, Venizelos'un evlat ve ahfadımıza bırakalım dediği meselenin hepsini toptan halletmeye kalktı. Konstantin ki İsviçre'deyken Venizelos'un siyasetini tehlikeli görüyordu. Konstantin ki Atina'ya gelince Yunanlılara barış verecekti. O, bunu yapamayınca başka şey yaptı. Venizelos'un yarım bıraktığı işi bitirmeye kalktı. Kral Eskişehir'e girdikten sonra Yunan'ın artık Sevr Muahedesi'ne riayet edemeyeceğini ilan etti. İngiliz Başbakan'ın da galip bir devletin Sevr'e riayet etmesine gerek yoktur dediği gibi Yunan, Sakarya üzerine ilerlerken Yunanistan'ın yeni hedefini artık bütün dünya öğrenmiş ve bütün dünya gazeteleri yazmıştı. İznik'ten başlayan Eskişehir ve Afyonkarahisar'ı da alan bir hudut! Konstantin zaten on ikinci Konstantin değil miydi? Artık Bizans diriliyor, Ayasofya beş asırdır mahrum kaldığı çana kavuşuyordu! Trakya'da mümtaz bir Paleolog fırkası teşkil edildi. Yunan ordusu muzaffer olarak Ankara'ya girerken bu mümtaz fırka da bir hamlede İstanbul'u zapt edecekti. Ne bir kelime mübalağa ne bir kelime hayal yapıyorum Eskişehir'e kolayca giren ve Ankara'ya da sühuletle gireceğine emin olan Kral artık evlât ve ahfada iş bırakmak istemiyordu. İşle bunun içindir ki Başkumandan Papulas dahi bir ecnebi gazetesi muhabirine alenen teminat verdi: “Türklerle bütün meseleleri artık toptan halledeceğiz!” Yani Papulas artık Türkiye'de Rumlardan başka kimseyi yaşatmayacaktı. Venizelos'un gelecek nesillere bıraktığı meseleler, bize Sakarya'da indirecekleri darbeden sonra artık toptan halledilecekti. Sakarya'da yaşadıkları hezimet Yunan hayalperestlerin bütün bu imalı hayallerini bir fiske ile arka arkaya devrilen iskambil kâğıtları gibi alt üst etti. Artık ne Eskişehir ve Afyonkarahisar'a kadar Anadolu'nun ilhakı ne Pontus'un dirilmesi ne Bizans'ın hortlaması düşünülmüyor. Hatta Gunaris'in seyahati sırasında etrafındakilerin sızdırdığı haberlerden anlıyoruz ki Yunanistan Sevr Muahedesi'nden bile fedakârlığa veya bazı noktaların yeniden görüşülmesine hazırdır. Gunaris'in de bütün Yunanistan'ın da şimdi temine çalıştıkları şey geleceğe ait bir ümit kazanmaktır. Fakat biz artık Papulas'ın dediği gibi geleceğe yapılan bir iş bırakmadan bu hesabı burada kapatmak istiyoruz. Artık her şey toptan halledilsin istiyoruz⁹²¹.

⁹²¹ *Açıksöz*, 31 Ekim 1921, N: 323.; İbrahim Halil Tanık, a.g.t., s. 253.

3.1.2. Anadolu’da Gerçekleştirilen Zafer Kutlamaları

Sakarya Meydan Muharebesi’nin Türk ordusunun mutlak zaferi ile sonuçlanmasının ardından Türk halkı Anadolu ve İstanbul’da günlerce süren şenlikler düzenlemiştir⁹²². Bu şenliklerde yapılan kutlamaları başta Hakimiyet-i Milliye gazetesi olmak üzere bu dönemde yayın hayatına devam eden birçok Türk gazetesi sayfalarında detaylı olarak yayınlamıştır⁹²³.

Ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan Hakimiyet-i Milliye muhabirleri Sakarya Meydan Muharebesi’nin zaferle neticelendiği haberinin alınması ile birlikte Anadolu’nun birçok kentinde kutlamaların yapılmaya başlandığını, bütün yurdun yıllardır hasret kaldığı zafer haberleri ile şenlik ortamına dönüştüğünü bildirmiştir.

Hakimiyet-i Milliye Anadolu’daki diğer gazetelere servis ettiği bilgiler ile muharebeler boyunca Millî Mücadele’nin en büyük sesi olmuştur. Muharebeler boyunca vatana büyük hizmeti dokunan gazete, Anadolu’ya zafer haberlerini de bizzat yaymıştır. Zaferin Anadolu’da yarattığı havayı bizlere yine Hakimiyet-i Milliye ulaştırmaktadır⁹²⁴. Gazete 15 Eylül 1921 tarihinden başlayarak çeşitli aralıklarla İstanbul ve Anadolu’daki farklı kentlerde yapılan zafer kutlamalarına dair bilgileri sayfalarında vermiştir.

İlk olarak zaferin İstanbul’da meydana getirdiği coşkuya yer veren gazete “İstanbul” başlığı ile İstanbul’da bulunan Müslüman halkın zafer haberleri üzerine sokaklarda sevinç gösterileri yaptıkları bilgisini paylaşmıştır. Gazete “Anadolu’da Sakarya Zaferi” başlığı altında ise Anadolu’nun çeşitli kentlerinde bulunan muhabirlerinden gelen telgrafları haberleştirmiştir. “Zonguldak’taki muhabirimizin 13 Eylül 1921 tarihli telgrafi” ifadesi ile verilen haberde, ordumuzun büyük zaferini alan Zonguldaklıların bugün bir umman gibi taşarak Allah’a şükredip dinin ve milletin kanayan yaralarını saran Türk ordusuna ve Büyük Millet Meclisi’ne minnet ve şükran duyduğunu belirtmiştir. Gazetenin diğer kentlerden aktardığı haberler ise şunlardır:

Gölpazarı muhabiri: “Şanlı ordumuzun muzafferiyeti rezil ve namussuz düşmanın taraf taraf firarı haberi Gölpazarı’nda süratle yayılınca, bütün halk hükümet meydanına toplanarak birbirini tebrik etmiş ve bunu takiben Cami-i Kebire giderek dualar etmiştir”.

⁹²² A.g.g., N: 291.

⁹²³ Ömer Sami Coşar, a.g.e., s. 141.

⁹²⁴ A.g.e., ss. 141-145.

Karaköse muhabiri: “Düşmanın bütün cephede ric’atta olduğu ve kahraman ordumuzun umumi taarruza kalkarak düşmanı takipte bulunduğu büyük bir sevinçle karşılanmış ve Karaköse halkı yerlere kapanarak şükürler etmişlerdir.”

Sinop muhabiri: “Asırlardan beri İslam’ın kılıcı olan Türklerin hayat ve namus değerlerini yok etmek için canavarcasına muazzez yurdumuza saldıran düşmanlarımız dinsiz Yunanlıların Sakarya’da kahraman kıtaatımız tarafından kahredildikleri haberlerini alan Sinop, bugün büyük tezahürata sahne oldu”.

Adapazarı muhabiri: “Livamız muazzam tezahürat içinde çalkalanıyor. Gönüllülerden müteşekkil bir grup asker halkın tezahüratları arasında cepheye düşmanın takibine koşarken herkes Sakarya zaferinin teyit edilmesinin ardından bayram yapıyor⁹²⁵”.

Bolu muhabiri: “Sakarya zaferinin haber alındığı 13 Eylül 1921 akşamı bütün şehir bayraklarla donatılmıştır. Öğrencilerin öncülüğünde bir fener alayı düzenlenerek, belediye önünden hareketle Hükümet Caddesi, hastane ve mezarlık güzergâhı üzerinde bir yürüyüş yapılmıştır”.

Bartın muhabiri: “Bartın’da zafer kutlamalarının ardından cepheye gönderilmek için bir kampanya düzenlenmiştir. Ordumuzun eksiklerinin giderilmesi için yapılan bu çalışmada bir dakikada yüz bin kuruş toplanmıştır”.

Trabzon Maçka muhabiri: “İnayet-i Bâri ile alçak düşmanı kahır ve münhezim ederek takip etmekte olan mukaddes ordumuzun muzafferiyet başarıları haberini alan umumi halk hükümet binası önünde toplanarak, bir süvari bölüğü ile bir bando müfrezesi ile saadet ve selamet ile zaferi kutladılar⁹²⁶”.

Vakit gazetesi ise 19 Eylül 1921 tarihli nüshasında “Zafer ve Anadolu” başlığı altında Anadolu’dan aldığı kutlama haberlerine yer vermiştir.

Kozan: “Zafer haberlerinin gelmesi ve kat’i muzafferiyet için Başkomutanımız ilan ettiği seferberliğin duyulmasının ardından milli istiklalimizin müdafaası uğrunda çarpışan dilaverlerimize destek olmak üzere cepheye iltihak etmek için Ceyhan ve civarındaki gençlerden yirmi kişilik ilk gönüllü kafilesi şehrimize ulaştı”.

⁹²⁵ *Hakimiyeti Milliye*, 15 Eylül 1921, N: 293.

⁹²⁶ A.g.g., N: 295.

İnebolu: “Bugün İnebolu’da Sakarya zaferi şerefine muazzam bir kalabalık toplandı. Söylenen nutuklardan sonra yaralı gazilerimize tütün, sigara hediye edilmek üzere beş dakika içinde yüksek miktarda yardım toplandı. Şehrimiz bütün gün sürur içinde çalkalanmış ve gece de fener alayı tertip olmuştur”.

Konya: “Müdafaa-ı Hukuk Ereğli Şubesi Reisi Ağazade Osman Efendi’nin idaresi altında olarak ellerinde Ereğli’den İzmir’e ibaresi yazılı bayrağı olan yüz beş gönüllü bugün Ereğli’den şehrimize gelmiş ve merasim-i mahsusa ile karşılanmıştır.”

Ankara: Baştan başa bayraklar ile donatılmış ve fener alayları düzenlenmiştir⁹²⁷.

Erzincan: Halk fedakâr ve kahraman ordumuzun kazandığı zaferden dolayı şükran ve selamlarını telgrafla iletmışlerdir.

Mardin: Mardinliler Kahraman ordumuzun azmi ile kazanmış olduğu zaferi kutlamışlar ve ordumuzun muvaffakiyeti için bir kez daha Cenab-ı Hakk’a dua etmişlerdir⁹²⁸.

İleri gazetesi ise Bartın’daki zafer havasını “Büyük Zafer” başlığı ile aktarmaktadır. Habere göre ordumuzun Sakarya’daki muzafferiyeti haberini alan halk hükümet önünde toplanarak tezahüratta bulunmuş ve yaralı gazilerimize yardım etmek amacıyla aralarında yüz bin kuruş toplamıştır. Ayrıca İleri gazetesi zafer kutlamaları kapsamında “Ankara’da Zafer Alayı” başlığı ile Ankara’daki zafer kutlamalarına dair bilgilere de yer vermiştir⁹²⁹.

Dertli gazetesinden de Sakarya Meydan Muharebesi’nde elde edilen zaferin Akçakoca’da da büyük bir coşkuyla kutlandığı haberini öğrenmekteyiz. Yapılan kutlamalardan sonra şehre Sakarya Meydan Muharebesi’nin zaferle neticelendiğini müjdeleyen mektubun zarfına bir miktar yardım toplanarak Kızılay’a verilmek üzere Ankara’ya yollandığı ifade edilmiştir⁹³⁰.

Açıksöz gazetesinin çıkarıldığı yer olan Kastamonu şehrinde, Sakarya Savaşı’nın kazanıldığının duyulmasıyla birlikte ortaya çıkan his ve manzara “Gece ki Fener Alayı ve Şenlik” başlığı altında şu ifadeler ile aktarılmıştır:

Dün Kastamonu için üç yüz senedir en çok sevindiği bir gün oldu. Dün sabahleyin İsmet Paşa’nın yirmi bir gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi’nin kesin zaferimizle neticelendiğini bildiren tebliği neşredilir

⁹²⁷ *Vakit*, 19 Eylül 1921, N: 1356.

⁹²⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Eylül 1921 N: 301.

⁹²⁹ *İleri*, 19 Eylül 1921, N: .231-298.

⁹³⁰ *Dertli Gazetesi*, 20 Eylül 1921, N: 83.; Erol Evcin, a.g.m., s. 274.

edilmez bütün Kastamonu beş dakika içinde cazibeli bir saadetle titredi. Herkes birbirini tebrik ediyor, herkes bir diğerini öpüyordu. Kendini tutamayanların gözlerinden sevinç gözyaşları dökülüyor. Bütün daireler bütün resmi binalar, bütün evler ve bütün dükkanlar baştanbaşa bayraklarla donatılmıştır. Sanki bayraklarımız bile bugünün ne sevinçli bir gün olduğunu biliyormuş gibi tebessüm ediyor gibiydi. On bin kişiden fazla kalabalığı istiap edecek kadar büyük olan Namazgâh Meydanı ağzına kadar dolmuştu⁹³¹.

Açıksöz gazetesinin 24 Eylül 1921 tarihli nüshasında yer alan “Anadolu’nun Muzafferiyet Bayramı” başlıklı haberde ise Sakarya zaferi üzerine Anadolu’nun farklı kentlerinde yapılan diğer kutlamalara yer verilmiştir. Habere göre ordumuzun Sakarya muzafferiyeti Anadolu’nun her tarafında bayram gibi kutlanmıştır. Cide, Keskin, Hacıbektaş, Gümüşköy, Safranbolu, Zile, Çarşamba, Kars, Zülkadiriye, Pozantı, Düzce, Boğazlıyan, Kayseri, Mardin, Midyat, Iğdır, Macidiye, Erzincan, Eğin, Sungurlu vesaire alınan telgraflara göre bu şehirlerde halk sokaklarda günlerce kutlama yapmıştır⁹³².

3.1.3. Yurt İçinden ve Yurt Dışından Gönderilen Tebrikler

Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında ulusal ve uluslararası birçok lider, makam veya kurum kazanılan zafer münasebetiyle hem Mustafa Kemal Paşa’ya hem de Büyük Millet Meclisi’ne tebrik telgrafları göndermiştir. Türk gazeteleri de sayfalarında bu duruma oldukça geniş yer vermiştir.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin haberlerinde yer alan tebrik telgraflarına bakacak olursak, yurt dışında gönderilen ilk tebrik telgraflarından birinin Gürcistan meclisinden geldiğini görürüz. Haberden zaferin Gürcistan Meclisine Mustafa Kemal Paşa’nın bizzat müjdelediği anlaşılmaktadır. “Gürcistan Meclisi Reisi Yoldaş Medinav’ın telgrafı” ifadesi ile verilen haberde, Gürcü liderin zaferden dolayı şu ifadeleri kullandığı aktarılmıştır: “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin şanlı ordularının kazandığı muzafferiyetten bahseden sevinçli haberleriniz dün alınmıştır. Zat-ı alilerinin doğrudan doğruya acizlerine müjdelemenize pek büyük bir sevinç hasıl etti. Zat-ı alileriyle birlikte kat’i muzafferiyetin sevinçli hadiseler doğuracağına ve sonunda bütün Türkiye’nin emperyalistlerin zulüm ve tazyik penceresinden kurtulacağına eminim. Pek samimi tebrik duygularımın kabulünü rica ederim ve hakkın zulüm vahşiliğine karşı yakında muzafferiyetlere nail olmasını temenni etmekte bulunduğumu arz eylerim.”

⁹³¹ Açıksöz, 14 Eylül 1921, N: 283.

⁹³² A.g.g., N: 291.

Hakimiyet-i Milliye haberin devamında Batum Hükümeti tarafından gönderilen şu telgrafa da yer vermiştir. “Büyük Sakarya Meydan Muharebesi’nde zalim düşmanlara karşı yapılan savaşın galibiyeti münasebetiyle Batum ahalisi adına zaferden duyduğumuz mutluluğu ve tebriklerimizi bütün Anadolu’ya, Türk askerlerine, onları bu büyük zafere hazırlayan büyük kumandanlara onların Başkumandanı Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa’ya ve Milli Hükümete, Batum Hükümet-i Âlî’si ve azaları tebriklerini sunarlar⁹³³.”

İkdam gazetesi de 19 Eylül 1921 tarihli nüshasında “Şark Cephesi Kardeşlerinin Zaferini Tebrik Ediyor” başlığı ile Kâzım Karabekir Paşa’nın göndermiş olduğu tebrik telgraflarına değinmiştir⁹³⁴. Varlık gazetesi ise bu konuşmayı sayfalarına “Kumandanlarımız Arasında” başlığı ile taşımış ve konuşmaya yer vermiştir. Buna göre “Başkumandanımız Mustafa Kemal Paşa hazretlerine hayat ve istiklalimizin mahvı için uğraşan düşmanlarımıza karşı inayet ile Batı Cephesi’nde elde ettiği büyük zaferden dolayı Doğu Cephesi’nin samimi şükranlarını ve tebriklerimi takdim ediyorum. Ve bütün Doğu Cephesi mıntikasını sevinçle dolduran bu büyük zaferin düşmanımızı büsbütün perişan edecek bir hal almasını niyaz ediyorum” ifadesi ile Kâzım Karabekir Paşa’nın tebrikini iletmiştir. Bu tebrike cevap olarak ise Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın “Samimi tebriklerinize teşekkür ederim. Allah’ın tevfikatı masum milletimizin üzerinden eksik olmasın” cevabını verdiğini belirtmiştir⁹³⁵.

İleri gazetesi de 19 Eylül 1921 günlü nüshasında Genelkurmay Başkanı, Batı Cephesi Komutanı ve Başkomutanı ayrı ayrı tebrik etmiştir:

Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretlerine: Asırlarda beri her felaketten sonra daima yeniden dinç bir vaziyette kendi başını kaldıran Türk milleti bugün hep birlikte genç bir insan gibi seni düşünüyor. Kalbi muhabbetle doluyor.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa hazretlerine: İstiklal mücadelemizde ordumuzun kahramanca savaşmasında ve sevk edilmesinde, Sakarya boylarında düşman kuvvetlerini üzen milli ordumuzda aldığınız görevden dolayı size şükran borçluyuz.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa hazretlerine: Birinci, İkinci İnönü zaferleri ile Sakarya’da silahlarımıza temin ettiğiniz yararlılık ve

⁹³³ *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1921, N: 297.

⁹³⁴ *İkdam*, 19 Eylül 1921, N: 8804.

⁹³⁵ *Varlık*, 22 Eylül 1921, N: 4.

muvaffakiyet Türk milletinin istiklal mücadelesinde büyük bir öneme sahiptir⁹³⁶.

Hakimiyet-i Milliye 30 Eylül 1921 tarihli nüshasında Azerbaycan'dan gelen tebrik telgrafına ve Mustafa Kemal Paşa'nın vermiş olduğu cevaba yönelik haberlere yer vermiştir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Türk orduları Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa hazretlerine: Kahraman Türk ordusu ve halkının cephede kazandığı şanlı muzafferiyet münasebetiyle tebriklerimi etmek isterim. Cesur Anadolu insanının kahramanca düşmana indirdikleri bu son darbenin Türk milletinin kurtuluşu için son galibiyet olduğu kanısındayım. Türkiye'nin bu başarısı batının kölesi olmuş Yunanistan'a vurulan bir darbedir. Hürmet ve saygımın hususi kabulünü rica ederim Efendim.”

Azerbaycan Sosyalist Şura Cumhuriyeti Ankara Elçisi İbrahim Abilof

“Azerbaycan Sosyalist Şura Cumhuriyeti Ankara Elçisi İbrahim Abilof Beyefendi'ye: Sakarya muzafferiyeti münasebetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları ve şahsım hakkında gösterilen tebriklere teşekkürlerimi sunarım. Ana toprakları ile mazlum doğu toplumlarının hayat hakkı ve istiklalini müdafaa uğrunda giriştiğimiz bu büyük savaşın, yakın süre içinde hak ve adaletin kutsal zaferleriyle neticelenmesi hakkındaki kanaatinize samimiyetle katılır ve bu yolla saygılarımı sunarım⁹³⁷.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal

Yeni Şark gazetesi ise 15 Ekim 1921 tarihli sayısında “Dağıstanlı Prens Şamil” başlıklı haberi ile Kafkasya ve Anadolu'daki muharebeler hakkında Dağıstan Prensi Şamil ile yapılan bir mülakata yer vermiştir. Yayımlanan mülakatta Prens'in Anadolu harekâtının ve başarısının doğru ve muhakkak olduğunu belirttiğini bildiren gazete Prens Şamil'in fotoğrafına da yer vermiştir⁹³⁸.

Vakit gazetesi ise 28 Ekim 1921 tarihli haberinde Azerbaycan'dan Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle neticelenmesi münasebetiyle Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen birtakım hediyelerden bahsetmiştir. Gazetenin “Azerbaycan'ın Mustafa Kemal Paşa'ya Hediyesi” başlıklı habere göre Azerbaycan'ın Ankara temsilcisi İbrahim Abilof Bey Azerbaycan Hükümeti tarafından Mustafa Kemal Paşa hazretlerine gönderilen hediyeleri

⁹³⁶ *İleri*, 19 Eylül 1921, N: 231-298.

⁹³⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Eylül 1921, N: 308.; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, a.g.e., s. 443.

⁹³⁸ *Yeni Şark*, 15 Ekim 1921, N: 13.

bizzat takdim etmiştir. Hediyeler arasında pek kıymetli bir halı, Kafkas süvari elbisesinin altın suvatlı aksamını teşkil eden bir kama, bir kırbaç, bir kat feşenklik vesaire teferruat vardır. Kamanın üzerinde altın kakma ile “Türkiye İnkılabı Kahramanı Mustafa Kemal Paşa hazretlerine Azerbaycan Köylü ve İşçi Hükümeti tarafından yadigardır” ifadesi yer almaktadır⁹³⁹.

3.2. Zaferin Yabancı Basındaki Yankılarına Yönelik Haberler

Sakarya Meydan Muharebesi’nde kazanılan zafer yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da yankı bulmuştur. Bu dönemde birçok Türk gazetesi de muharebelere dair yurt dışında yapılan gösterilere veya yurt dışında yayın yapan yabancı gazetelerde Sakarya Meydan Muharebesi’ne yönelik yer alan haberleri sayfalarına taşımıştır.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi “Konstantin’in Yunan Gazetelerine Dedikleri” başlığı ile verdiği haberde Kral Konstantin’in Sakarya’da yaşadığı hezimet sonrası ülkesinde bir gazeteye verdiği beyanatlara değinmiştir. Habere göre Kral Konstantin Astiye isimli Yunan gazetesinin muhabirine verdiği demeçte, “Şu sıralarda İstanbul meselesi mevzu-u bahis olamaz” ifadesini kullandığına ve eğer mesul bir Türk Hükümeti kendileri ile muhatap olur da (Osmanlı Hükümeti) İzmir’e kadar olan Batı Anadolu topraklarını boşaltabileceklerini söylemiştir⁹⁴⁰. Kral’ın Yunan basınına verdiği bu demeçten anladığımız kadarıyla Yunanlılar Sakarya yenilgisinin ardından Ankara’yı ele geçirme ve Millî Mücadele’yi dağıtma hedeflerinden vazgeçmiştir.

Peyam-ı Sabah gazetesi ise Yunan basınında yer alan çekilme haberlerini “Umumi Ric’ati Nihayet İtiraf Ettiler” başlığı altında “Nihayet Yunan tarafı da geri çekilme haberlerini tasdik etmek zorunda kalmıştır” ifadesi ile yayınlamıştır⁹⁴¹.

Tercüman-ı Hakikat gazetesi “Yunan Ordusu Durup Dinlenmeksizin Kaçıyor Amansız İhatamızdan Kurtulmak İçin Uğraşılıyor” ve “Yunan Bozgunu” başlıkları ile verdiği haberlerde Yunan basınında çıkan bazı haberleri irdelemiştir. Buna göre Yunan askerî erkanı tarafından Yunan ordusunun Sakarya’nın batısındaki hududa çekilmesi bir hezimet değil, bir muvaffakiyet adımı olarak değerlendirilmektedir. Gazete, Yunan ordusunun Sakarya’daki geri çekilme harekâtının Yunan basınında Türklerin asıl harekât planlarından uzaklaşması

⁹³⁹ *Vakit*, 28 Ekim 1921, N: 1395.

⁹⁴⁰ *Hakimiyeti Milliye*, 17 Eylül 1921, N: 295.

⁹⁴¹ *Peyam-Sabah*, 17 Eylül 1921, N: 400.

için yapılmış olan bir taktiksel çekilme olarak değerlendirildiğinden bahsetmiştir. Habere göre Yunanlılar, hâlâ seferin muzafferiyetleri ile neticeleneceğini zannetmekte⁹⁴². Ordularının Sakarya nehrinin batısına çekilmesinin ise Türk ordusunun Kütahya-Eskişehir Muharebelerinden sonraki taktiksel çekilmesi ile aynı amaca hizmet ettiğinden bahsetmekte. Hakimiyet-i Milliye'nin haberinde ise Tercüman-ı Hakikat gazetesinin bu haberinin aksine Yunan basınının Sakarya'daki yenilgiyi kabullendiği haberi yer almıştır. Millî Mücadele'yi destekleyen bu iki gazetede iki farklı haber, bu dönemdeki Türk basınında yer alan kaynak çeşitliliğini görmek açısından da önemlidir.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 18 Eylül günü çıkardığı sayısında “Gunaris'in Beyanati” başlığı ile verdiği haberlerde Yunan Başbakanı Gunaris'in Yunan basınından Patris gazetesine verdiği demeçte, orduları Sakarya'nın batısına istirahat etmeleri için çektiklerini beyan ettiğini bildirmiştir. Gazete “Müdahale İçin Toplanmışlar” başlığı ile verdiği bir haberde ise Roma gazetelerinde yer alan Avrupalıların Türk ordusunun muzafferiyetini duyar duymaz müdahale için Londra'da toplanma kararı aldıkları bilgisini aktarmıştır. Haberde Roma basınında İtilaf Devletlerinin Yunanlılara yardım edilmesi için bir toplantı düzenleneceğinin ifade edildiğine değinilmiştir⁹⁴³.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin “Zaferimizin Tesirleri” başlıklı haberlerine göre ise Fransız, İngiliz ve İtalyan gazeteleri Anadolu'daki muharebelere dahil olmaktan ve müdahaleden ziyade Anadolu'da sulhun tesisinden bahsetmektedir⁹⁴⁴.

18 Eylül tarihli Alemdar gazetesi de Yunan basınının artık iyiden iyiye barıştan söz etmeye başladığına dair haberlere yer vermiştir. Gazete de “Müzakerat-ı Siyasiye Başlıyor Mu” başlığı ile verilen habere göre Yunan Patris gazetesi, Yunan temsilcilerinin Avrupa devletlerinin dışişleri bakanlarına yazdıkları telgraflar ile Avrupa başkentlerinde siyasi müzakerelerin başlaması için çaba sarf ettikleri bilgisini paylaşmaktadır⁹⁴⁵.

Vakit gazetesi 20 Eylül 1921 tarihli nüshasında, Batum ve çeşitli Avrupa ülkelerinin başkentlerinde Yunan yenilgisine dair yer alan haberleri sayfalarına taşımıştır. “Bütün dünyaya Yunanın mağlubiyet haberleri yağıyor. Atina başta olmak üzere her tarafta Türk'ün

⁹⁴² *Tercüman-ı Hakikat*, 17 Eylül 1921, s.14532

⁹⁴³ *Hakimiyeti Milliye*, 18 Eylül 1921, N: 296.

⁹⁴⁴ *Tevhid-i Efkâr*, 18 Eylül 1921, N: 99-3127.

⁹⁴⁵ *Alemdar*, 18 Eylül 1921 N: 1987.

muazzam zaferi itiraf edilmektedir” ifadeleri ile aktarılan haberde, çeşitli başkentlerden zaferle dair aldığı bilgileri aktarmıştır. Çeşitli başkentlerden bildirildiğine göre:

Batum: Müslümanlar ile Ruslar birlikte ordumuzun muzafferiyetini kutluyorlar.

Roma: Yunanlıların ric’at hareketlerine devam etmekte olduğu bildirilmektedir. İtalya basını Türklerin şiddetli bir zafer kazandığını halka duyurmuştur.

Paris: Askeri kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Kuva-yı Milliye ordusunun muvaffakiyeti tasdik ve itiraf ediliyor.

Londra: Türklerin taarruza geçmesi üzerine Yunan askerlerinin geri mevzilere çekilmekte mecbur kaldığı yazılmaktadır⁹⁴⁶.

Vakit gazetesi de “Yunan’ın Mağlubiyetini Cihan Duydu” başlığı ile Londra ve diğer Avrupa başkentlerinde çıkarılan gazetelerin Türk zaferine ve Anadolu’da vaziyetin büsbütün değiştiğine yönelik haberler yaptıkları bilgisine yer vermiştir⁹⁴⁷.

Hakimiyet-i Milliye 21 Eylül 1921 tarihli ve “Sakarya Mağlubiyeti ve Avrupa Matbuatı” başlıklı haberlerinde Avrupa basınında Sakarya zaferinin sonuçlarına dair çıkarılan haberlere yönelik şu bilgileri paylaşmıştır: “Paris gazeteleri Yunanlıların sağ ve sol cenahlarından püskürtülmesi suretiyle Sakarya’nın batısına ric’at mecburiyetinde kaldığını yazıyorlar. Ayrıca İtalyan gazetelerinde muharebenin ilk devriyesinde Yunanlıların 18 bin zayıat verdiklerine dair haberler yer almıştır⁹⁴⁸”

Tercüman-ı Hakikat, “Yunan Ordusu Bir Daha Taarruz Edemez” başlıklı haberinde “Yunan Proodos gazetesi diyor ki” ifadesi ile Yunan basınında çıkan şu habere yer vermiştir: Ordumuz uzun bir istirahat dönemi geçirse de artık taarruz edemez. Mesul ve gayri mesul mahfil doğrudan doğruya Ankara’ya yürüyeceklerini ilan ederek büyük bir hatada bulunmuşlardır⁹⁴⁹.

Açıksöz gazetesi “Times da Nihayet Anladı” başlıklı haberi ile İngiltere’nin en büyük haber kaynaklarından birisi olan The Times gazetesinin artık Anadolu’daki muharebelerde Yunanlıların bir başarı elde edemeyeceğine inandığına yer vermiştir. Gazete haberin içeriğinde, “Şimdiye kadar daima Yunanlıların Anadolu’yu mağlup edeceğini yazan

⁹⁴⁶ *İleri*, 19 Eylül 1921, N: 231-298.

⁹⁴⁷ *Vakit*, 20 Eylül 1921, N: 1357.

⁹⁴⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1921, N: 299.

⁹⁴⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Eylül 1921, N: 14535.

Times gazetesi artık Yunanlıların Anadolu'yla başa çıkamayacağını yazıyor” ifadesini kullanmıştır⁹⁵⁰.

İngiliz The Daily Express gazetesi 15 Eylül 1921 tarihinde çıkardığı nüshasında, Yunanlıların bu savaşta 10 bin ölü ve yaralı verdiğini bununla birlikte Ankara'nın alınması için başlatılan taarruzların da sonuçsuz kaldığını İngiliz kamuoyu ile paylaşmıştır. Gazete haberin devamında “Türk Kahramanlığı” başlığıyla verdiği haberde Türklerin, düşmanlarının her açıdan üstün olmasına ve daha önce yapılan muharebelerde Yunanlıların Türkleri doğuya atmış olmaları nedeniyle moralinin yüksek olmasına rağmen, cesaret ve iyi liderlik sayesinde zafere ulaştıklarını yazmıştır. Gazete bir sonraki gün yayınladığı sayısında ise Yunanlıların Eskişehir'i ele geçirdikten sonraki süreçte verdiği zayıyatı 20 bin ölü ve yaralı olarak düzeltmiştir.

The Guardian gazetesinin 20 Eylül 1921 tarihli haberinde “20 Bin Yunan Kaybı” başlığı ile verilen haberde de Yunan zayıyatının 20 binden fazla olduğu bilgisine yer verilmiştir. The Observer gazetesinin “Yunanistan ve Türkiye” başlıklı haberinde ise Yunanlıların artık askeri bir çözüm aramak yerine diplomatik yollara başvurmak için girişimlerde bulunduğu belirtilmiştir. Bir başka İngiliz gazetesi Daily Mirror gazetesi ise 20 Eylül 1921 tarihli sayısında İngiliz halkına, Yunan ordusunun Türk milliyetçilerinin başkenti Ankara'yı ele geçirmek için başlattıkları harekâtın başarısız olduğunu duyurmuştur. Haberinin devamında Yunanlıların Ankara'nın 50 mil yakınına bile yaklaşamadıklarına yer veren gazete, Yunanlıların İzmir'den 300 mil ilerleyebildikleri ve Eskişehir'i almalarına rağmen Türklerin iki hafta sonra büyük bir taarruzla Yunanlıları yendiği ve onların silahlarını ellerinden aldığı bilgisini paylaşmıştır⁹⁵¹.

Türk ordusunun İtilaf devletleri tarafından donatılan ve desteklenen Yunanlılara karşı kazanmış olduğu bu muzafferiyet Hırvat basınında da geniş yer bulmuştur. Hırvat Katolika Rijec dergisinde yer alan haberlerde Mustafa Kemal Paşa'dan, “İşgal kuvvetlerine karşı eli kolu bağlı olan ve Millî Mücadele hareketine karşı çıkan Osmanlı Hükümeti'nin baskılarına rağmen Yunanlılarla savaşı göze alan bir kahraman olarak bahsedilmiştir”. Haberin içeriğinde Mustafa Kemal Paşa'nın hem Osmanlı Hükümeti'ne hem de Yunanlılara

⁹⁵⁰ *Açıksöz*, 26 Eylül 1921, N: 293.

⁹⁵¹ Aylin Hacıhanifoğlu, Millî Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yankıları (1919-1922), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, ss. 70-72.

karşı iki cephede birden savaştığına ve sonunda her iki cephede de zafer kazandığına değinilmiştir. Ayrıca Hırvat Vrhbosna gazetesi de muharebeler ve Mustafa Kemal Paşa hakkında, “İngilizler Sevr Anlaşması’nı kabul etmeyen Mustafa Kemal’e karşı Yunan ordusunu donatıp gönderdiler, fakat o Yunanlıları tamamen yenip Türklere nadiren verilen Gazi unvanına erişti” ifadelerini kullanmıştır⁹⁵².

Sakarya Meydan Muharebesi zaferinin ardından İspanyol basınında yer alan haberlere baktığımızda El Globo gazetesi 20 Eylül 1921 tarihli haberlerinde, Türk ordusunun Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Sarıköy ve Sivrihisar’da Yunan ordusunu mağlup ederek Anadolu’da Yunan ilerleyişini durdurduğu haberini yapmıştır. Gazete Yunan ordusunun Sakarya nehrinin kıvrımlarında bozguna uğrayarak, doğuya doğru çekilmeye mecbur kalmasının Osmanlı başkenti İstanbul’da da coşku ile karşılandığını bildirmiştir. Aynı gazete 24 Eylül 1921 tarihli nüshasında ise “Yunan Kral Konstantin Averof zırhlısı ile Atina’ya dönmek zorunda kaldı” haberini yapmıştır⁹⁵³.

Avustralya basınında çıkarılan haberler ise genel olarak Türklerin büyük bir zafer elde ettiğine yönelik olmuştur. Avustralya basınında bu zaferde başta Sovyetler olmak üzere Türklerin; Afganistan, Tunus, Hindistan gibi ülkelerden almış oldukları yardımların da büyük payı olduğuna değinilmiştir. Kalgoorlie Miner gazetesi, 16 Eylül 1921 tarihli nüshasında Avustralya halkına Mustafa Kemal Paşa’nın kişisel ve askeri yeteneklerinden bahsederek, onun askeri dehası ve stratejileri sayesinde Türk ordularının Çanakkale’de olduğu gibi, Sakarya’da da savaşın talihini değiştirerek zafere ulaştığını aktarmıştır⁹⁵⁴.

Sakarya Meydan Muharebesi zaferi İran basınında ise 24 Ekim 1921 tarihli Setareye İran gazetesinin “Küçük Asya’dan alınan bilgilere göre Türkler Yunanlıların Anadolu’daki ilerleyişini durdurmuştur” ifadeleri ile yer almıştır⁹⁵⁵.

⁹⁵² Anđelko Vlasic, “Hırvatistan Kaynaklarına göre Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 33, N: 96. 2017 s. 45-73.

⁹⁵³ Esin Tüylü Turan, İspanyol Basınında Türk Millî Mücadelesi (1918-1923), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2019, s. 331.

⁹⁵⁴ Esra Sarıkoyuncu Değerli vd., “Avustralya Basınında Sakarya Meydan Muharebesi”, (Der. Timuçin F. Ertan, Alper Bakacak), Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu, Ankara-Türkiye, (21-22 Eylül 2017), 2018, s. 9.

⁹⁵⁵ Masoumeh Daei vd., “Sakarya Meydan Muharebesi ve Türk Kurtuluş Savaşının İran Gazetelerine Yansımaları”, (Der. Timuçin F. Ertan, Alper Bakacak), Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu, Ankara-Türkiye, (21-22 Eylül 2017), 2018, s. 230.

3.3. Başkomutan'a Gazilik Unvanı ve Mareşallik Rütbesi Verilmesi

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk Erkan-ı Harbiye'si her ferdine kadar üstüne düşen görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Bu disiplin ve intizam Türk ordusuna zaferi getirmiştir. Türk orduları Başkomutanı'nın muharebeler sırasındaki karar ve tercihleri yüksek rütbeli Türk komutanlar tarafından da takdirle karşılanmıştır⁹⁵⁶.

Yunan ordusunun ileri harekâta başladığı ve her an taarruza geçmek için hazırlıklarını tamamladığı haberlerinin alınması üzerine Mustafa Kemal Paşa cephedeki faaliyetlerine hız vermişti⁹⁵⁷. Arazi keşiflerinde kullanılmak üzere harita bulmakta zorlanan Başkomutan; İsmet Paşa, Fevzi Paşa ve teknik personel ile arazide keşif yaptığı sırada geçirdiği bir kaza sonucu ağır şekilde yaralanmış ve tedavi olmak üzere bir süre Ankara'ya gelmişti. Fakat bir günlük bir tedavinin ardından daha tedavisi devam ederken tekrar cepheye dönmüştü⁹⁵⁸. Paşa'nın bu fedakarlıklarına karşılık olarak muharebelerin kesin zaferle neticelendiğinin ertesi günü Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa Meclis Başkanlığına bir önerge vermişlerdir⁹⁵⁹. Bu önerge ile Sakarya Meydan Muharebesi'nin zafer olarak Türk tarihinde yer almasını sağlayan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya Osmanlı Devleti'nin en büyük askeri rütbesi olan mareşallik rütbesiyle gazilik unvanının verilmesini önermişlerdir⁹⁶⁰.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi öncesindeki süreçte Osmanlı Devleti Hükümeti'nin kendisini engelleme girişimleri sonucunda askerlik görevinden istifa ederek kendisini milletin sinesine emanet etmişti⁹⁶¹. Muharebeler döneminde de Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi Başkanlığı ve Başkomutanlık görevlerini yürütmüş fakat Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuna kadar herhangi bir askeri rütbe kullanmamıştır⁹⁶². Sakarya zaferi sonrasında en yakın silah arkadaşları Kozan Milletvekili Fevzi Paşa ve Edirne Milletvekili İsmet Paşa'nın vermiş oldukları "Muharebe alanında tedbirleri, zaferin etmen ve etkeni olan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa hazretlerine, müşirlik rütbesi ve gazilik

⁹⁵⁶ Selahattin Tansel, a.g.e., ss. 118-119.

⁹⁵⁷ Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 620.

⁹⁵⁸ Asım Gündüz, a.g.e., s. 59.

⁹⁵⁹ Genelkurmay ATASE Başkanlığı, a.g.d., Cilt: 62, N: 131, 2013, Belge No: 65-2.

⁹⁶⁰ İlber Ortaylı, a.g.e., s.219.

⁹⁶¹ Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 47.

⁹⁶² Seyyid Ahmed Canpulad, a.g.e., s. 43.

unvanı verilmesini öneririz ve dileriz” önergesi ile 19 Eylül 1921 günü Mareşallik rütbesi ve Gazilik unvanına sahip olmuştur⁹⁶³.

Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis tarafından kendisine tevcih edilen Gazilik unvanı ve Mareşallik rütbesi 19 Eylül 1921 tarihinde kabul edilmesine rağmen, Türk basınında bu konuya dair haberleri 26 Eylül günlü gazete haberlerinde görmeye başlıyoruz. İleri gazetesi bu konuyu sayfalarında “Mustafa Kemal Paşa'ya Gazilik Unvanı ve Müşiriyet Tevcihiyesi” başlığı ile haberleştirmiştir⁹⁶⁴.

İkdam gazetesinde ise “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı ve Müşirlik Rütbesi Tevcihi” başlığı ile verilen haberlerde “Bu unvanlar milletimiz tarafından doğrudan doğruya orduya verilmiş unvanlardır” ifadesini kullanmıştır⁹⁶⁵.

Tevhid-i Efkâr gazetesinde “Milli Kahramanımıza Milletın Tevcih Ettiği Payeler” başlığı ile verilen haberlerde ise Mustafa Kemal Paşa'nın bu unvanlara sahip olabilecek en doğru kişi olduğu vurgulanmıştır. Habere göre Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan olarak Sakarya Meydan Muharebesi'nde gerçek bir liderlik görevi yerine getirmiştir. Bu görevi ile muharebelerin zafer ile sonuçlanmasında en etkili kişi o olmuştur⁹⁶⁶.

3.4. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Siyasi Sonuçları

Sakarya zaferi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin itibarını iç politikada arttırdığı gibi dış politikada da birçok konuda elini kuvvetlendirmiştir.⁹⁶⁷ Türk ordusunun Sakarya boylarında kazandığı zafer, Yunan ordusunun her ne kadar müttefikler tarafından desteklenerek takviye edilse de Türk ordusuna karşı zafer ve galebe kazanamayacağını kanıtlamıştır⁹⁶⁸. Bu nedenle bazı İtilaf Devletleri Anadolu'yu tahliye etme kararı alırken, bazıları da yeni Türk devleti ile anlaşmazlık yaşadığı birçok konuda taviz vererek geri adım atmak zorunda kalmıştır⁹⁶⁹.

⁹⁶³ Cihat Akçayalıoğlu, a.g.e., s. 370.

⁹⁶⁴ *Vakit*, 26 Eylül 1921, N: 1363.

⁹⁶⁵ *İkdam*, 26 Eylül 1921, N: 8811.

⁹⁶⁶ *Tevhid-i Efkâr*, 26 Eylül 1921 N: 109-3140.

⁹⁶⁷ Sabahattin Selek, 2004, a.g.e., s. 635.

⁹⁶⁸ Seyyid Ahmed Canpulad, a.g.e., s. 45.

⁹⁶⁹ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 220.

3.4.1. Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile Kars Anlaşması

Mustafa Kemal Paşa harp meydanında yendiği Yunanlıları siyaset masasında alt edebilmek için uluslararası diplomasiye önem vermiştir. Öncelikle daha önceki antlaşmalar ile büyük ölçüde sorunların giderilmiş olduğu ve şu durumda sorun yaşanmayan doğu sınırlarındaki bazı anlaşmazlıkların tamamen çözüme kavuşması için çabalamıştır. Bunun için de Sovyetler ile daha önce yapılan görüşmelerin tekrar canlanması adına Millî Mücadele hareketinin başlarında Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye birliklerini örgütlemekle görevli olan Ali Fuat Paşa ile irtibata geçmiştir. Daha sonraki görev dağılımlarında Moskova Büyükelçisi olarak atanmış olan Ali Fuat Paşa, Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir'in de desteği ile Sakarya zaferi sonrasında Türk-Sovyet ilişkilerini tekrar canlandırmak için harekete geçmiştir⁹⁷⁰.

Sovyetler ile Doğu sınırları hakkında görüşmeler 1921 yılı başlarında başlamış ve Moskova Antlaşması ile büyük ölçüde tamamlanmıştır. Ruslar, Moskova görüşmeleri sırasında Kafkas milletlerinin de bu görüşmelere dahil olmasını istemiş, fakat Ankara hükümeti bu durumun kendi çıkarlarına aykırı sonuçlara neden olacağını ileri sürerek reddetmiştir. Bunu yerine her devlet ile ayrı ayrı antlaşmalar yapıp, sorunların ayrı ayrı çözüme kavuşturulması fikri benimsenmiştir⁹⁷¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'nin en başında kendisine arka çıkan iki silah arkadaşının girişimleri ile düzenlenen Kars Konferansı 26 Eylül 1921 tarihinde Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir başkanlığında başlamıştır⁹⁷². Konferans sırasında temel prensip olarak Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan Cumhuriyetlerinden her birisi ile aramızdaki meseleleri çözmek, bunlarla ayrı ayrı antlaşmalar yapmak ve bu devletlerden herhangi birisi Moskova Antlaşması'nın kendisini bağlayan maddelerinden birisini kabulden kaçarsa o zaman Rus delegasyonunun sözünü yerine getirmek şeklinde olmuştur⁹⁷³. Özellikle Türk delegasyonu Konferans boyunca Moskova Antlaşması'nı temel alarak görüşmeleri sürmeye çalışmıştır⁹⁷⁴.

⁹⁷⁰ Salahi R. Sonyel, 2003, a.g.e. s. 183.

⁹⁷¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Millî Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler (1917-1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994b, s. 133.

⁹⁷² Kazım Karabekir, 1960, s. 1008.

⁹⁷³ Dışişleri Bakanlığı, *Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*, Dışişleri Bakanlığı, Ankara 1973, s. 138.

⁹⁷⁴ Muhammet Erat, a.g.e., s. 265.

Türkiye'nin bu konferans sırasında en çok önem verdiği konu sınırlar olmuştur. Çünkü Gürcistan delegasyonu Moskova Antlaşması ile Türkiye'ye verilen Ardahan, Artvin ve Batum'un Gürcistan'a geri verilmesi hususunda itiraz etmekteydi. Gürcistan, başta Artvin olmak üzere bölgedeki zengin maden yataklarını elinde tutmak için konferans boyunca bunu gündemde tutmuştur⁹⁷⁵.

Görüşmeler sonucunda Türkiye, Nahcivan'ın Türkiye garantörlüğü altında Azerbaycan'a bağlı bir cumhuriyet olması konusunda Kafkas ülkeleri ile antlaşma sağlamıştır. Nitekim Gürcüler de Sovyet desteği ile Batum'u tekrar geri almışlardır. Bir hayli çekişmeli geçen görüşmelerden sonra 13 Ekim 1921 tarihinde antlaşma metni konferansa katılan devletler tarafından imzalanmıştır⁹⁷⁶.

Kars Antlaşması ile birlikte Batı Cephesi'nde Yunanlılar ile savaş devam ederken doğu sınırlarımız kesin olarak belirlenmiş ve burada herhangi bir çatışma durumunun ortaya çıkma ihtimali kalmamıştır⁹⁷⁷. Ermeni Meselesi de bu antlaşma ile kapanmıştır. Bu nedenle de buradaki birçok harp malzemesi Batı Cephesi'ne aktarılmıştır⁹⁷⁸.

Bu konferans ile birlikte Türk Millî Mücadelesi Sovyetlerden sonra üç Kafkas ülkesine daha kabul ettirilmiş ve meşruluğu dünya ülkeleri tarafından daha fazla tanınır hale gelmiştir. Anadolu'daki Millî Mücadele'ye silah yardımı yapan Sovyetler bu anlaşma ile birlikte yeni yardımları göndermeyi de kabul etmiştir⁹⁷⁹.

Varlık gazetesi 6 Ekim 1921 tarihli sayısında Kars Konferansı için "Kars Konferansında İktisadi Meseleler Görüşülmeye Devam Ediyor Güzel Neticeler Yakındır" ifadelerini kullanarak, konferansın devam ettiği ve yakın bir vakitte bir antlaşmanın imzalanacağı haberini vermiştir⁹⁸⁰.

Varlık gazetesi 14 Ekim 1921 tarihinde ise "Türkiye ve Kafkas Hükümetleri Muahedesi" başlığı ile bir gün önce (13 Ekim 1921) antlaşmanın imzalandığını duyurmuştur. Haberde yer alan bilgilere göre Kars Muahedesi, 13 Ekim 1921 Perşembe günü saat 2'den sonra imzalanmıştır. Haberde yer alan ifadeler şunlardır:

⁹⁷⁵ Sabahattin Selek, 2004 s. 699.

⁹⁷⁶ Kazım Karabekir, 1960, ss. 1008-1010.

⁹⁷⁷ Genelkurmay Başkanlığı, 1994b, a.g.e., s. 134.

⁹⁷⁸ Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s. 137.

⁹⁷⁹ Salahi R. Sonyel, 2003, s. 191.

⁹⁸⁰ *Varlık*, 6 Ekim 1921, N: 6.

Milletlerin kardeşliği ve mukadderatlarını serbestçe kendilerinin idare etme hakkı prensibinde olan bu muahede sayesinde bu devletlerin aralarında her vakit kalbi duygular olacaktır. Bir tarafta Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti diğer tarafta Ermenistan Sosyalist Şuraları Cumhuriyeti, Azerbaycan Sosyalist Şuraları Cumhuriyeti, Gürcistan Sosyalist Şuraları Cumhuriyeti ve Rusya Sosyalist Şuraları Cumhuriyeti'nin iştirakiyle bir dostluk ahitnamesi akdi için müzakereye girişmeye karar vermişler ve bu husus için aşağıdaki murahhaslarını tayin etmişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına Edirne Mebusu ve Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ve maiyeti katılmıştır.

Gazete Konferansa dair detaylı bilgileri ele aldığı bu sayısında 16 Mart 1921 tarihinde akdedilmiş olan Türk-Rus Muahedesi'nin Kars Muahedesi'ne bir istisna teşkil ettiğini de bildirmiştir⁹⁸¹.

Yeni Şark gazetesinde “Kars Muahedesi’ni İmzalayan Devletler Misak-ı Milliyi Kabul Ediyorlar” başlığı ile muahede ile ilgili olarak “Büyük Millet Meclisi’nin bu ay zarfında taraflar arasında sulh temin eden muahedenameyi tasdik etmesi bekleniyor⁹⁸²” ifadesi ile antlaşmanın Milli Meclis tarafından bir ay içinde imzalanarak yürürlüğe gireceği bildirilmiştir.

Tevhid-i Efkâr ise 25 Ekim 1921 tarihli sayısında “Şark ve Garbın Galibi ve Milletın Sevgili Baş Tacı İki Serdar-ı Namdarın Siyasi Zaferleri” başlığını atarak Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Cephesi'nde, Kâzım Karabekir Paşa'nın ise Doğu Cephesi'nde galip gelen iki muzaffer serdar olduklarını belirtmiştir. Tevhid-i Efkâr'ın “Şark Hudutlarımızın Kurtarıcısı” başlığı ile devam eden haberlerinde Kâzım Karabekir Paşa'nın bu antlaşma ile büyük bir başarı elde ettiğine değinilmiştir⁹⁸³. Gazete konu ile ilgili haberlerine 31 Ekim tarihli nüshasında da devam ederek “Şark Hududumuzu Kılıcımızla Çizdik” başlığı ile verdiği haberde, Millî Mücadele'nin başarılarını harp meydanında kılıcı ile siyaset masasında ise kalem ile elde ettiği belirtilmiştir. Bu antlaşma ile vatanın doğu sınırlarının belirlendiğini ifade eden gazete, Batum'un Gürcistan'a bırakılmasının kabul edildiğine yer vermiştir. Buna karşılık Nahcivan'ın ise Türkiye'nin garantörlüğü altında Azerbaycan'a bırakıldığına değinerek bu kardeş ülke ile bir sınır bağı elde edildiği bilgisini aktarmıştır⁹⁸⁴.

⁹⁸¹ A.g.g., N: 7.

⁹⁸² *Yeni Şark*, 24 Ekim 1921, N: 27.

⁹⁸³ *Tevhid-i Efkâr*, 25 Ekim 1921, N: 139-3170.

⁹⁸⁴ A.g.e., N: 145-3176.

3.4.2. Fransızlar ile Ankara Antlaşması

Türklerin Anadolu'da işgal edilen topraklarını istilacı devletlerden kurtarabilmek için girişmiş olduğu mücadelesinin çaresizlikten başarıya evirildiği bir dönemde Fransa için ise işler bu kadar yolunda gitmemekteydi. Fransızlar bu dönemde Dünya Savaşı'nın ardından işgal ettiği bölgelerin güvenliğini tesis etmekte oldukça zorlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte işgal altında tuttıkları Ren bölgesinin geleceği konusunda da İngilizler ve Almanlar ile ihtilafa düşmüş ve çatışma içine girmeye başlamışlardır⁹⁸⁵. Bütün bu gelişmelere ek olarak Türklerin Anadolu'da yeniden ayağa kalkması ve Sakarya boylarında modern devletlerin desteklediği Yunanlıları bozguna uğratması, Fransızları Anadolu'daki gelecekleri hakkında da kaygılandırmaya başlamıştır. Türklerin Yunanlıları ülkelerinden kovduktan sonra sıranın kendilerine geleceğini bilen Fransızlar, Ankara ile temasa geçerek bir dostluk antlaşmasının imzalanması yönünde girişimlerde bulunmuşlardır⁹⁸⁶.

Bu dönemde Türklerin Sovyetler ile yakın ilişkiler kurmuş olması ve Türklerin Sovyet etkisi altına girme tehlikesinin belirmesi, Fransızların Türkler ile bir dostluk antlaşması yapılması konusunda ayrıca istekli olması da ayrı bir etken olmuştur. Fransa devlet başkanı Aristide Briand, Fransız Hükümet üyeleri arasında Türk yandaşı olarak bilinen Senato Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Franklin Bouillion'u Türkler ile yakın ilişkiler kurulması ve yapılacak görüşmeleri yürütmesi için görevlendirmiştir. Fransa ile yapılacak görüşmeler boyunca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ise Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey temsil edecektir⁹⁸⁷.

Esas olarak Fransa ile görüşmeler Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde başlamıştır. 11 Mart 1921'de Bekir Sami Bey Fransa ile Ankara Hükümeti'nden habersiz birtakım antlaşmalar yapmıştır⁹⁸⁸. Fakat bu antlaşmalar Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmemiş, Büyük Millet Meclisi tarafından da onaylanmamıştır⁹⁸⁹. Bu dönemde Fransız Hükümeti'nin görevlendirmesi sonrası önce İnebolu'ya oradan da Haziran 1921'de Ankara'ya gelen Bouillion⁹⁹⁰ burada Mustafa Kemal Paşa ve diğer Türk diplomatları ile yaptığı görüşmelerin ardından, bu görüşmelerin detaylarını Fransız Hükümeti'ne aktarmak

⁹⁸⁵ Cihat Akçayalhoğlu, a.g.e., s. 371.

⁹⁸⁶ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 220.

⁹⁸⁷ Salahi R. Sonyel, 2003, a.g.e., s. 199.

⁹⁸⁹ Kültür Bakanlığı, *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, Doğumunun Yüzüncü Yılında Atatürk Yayınları, Ankara 1981, s. 47.

⁹⁹⁰ Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 295.

üzere tekrar Fransa'ya dönmüştür⁹⁹¹. İnönü Muharebelerinden sonraki bu ilk görüşmelerde Türkler, Misak-ı Milli'nin kabul edilmemesi halinde herhangi bir antlaşma olmayacağını bildirmiştir. Fransız temsilci de özellikle kapitülasyon ve Türklerin tam bağımsızlığının sağlanması konularında Türklerin taviz vermesi gerektiğini belirtmiştir. Sakarya'nın doğusunda Yunanlıların ileri harekâta geçmesi ile birlikte bu ilk görüşmeler netice alınmadan sonlandırılmıştır⁹⁹².

24 Eylül 1921 tarihinde tekrar başlayan Türk-Fransız görüşmelerinin Sakarya zaferi sonrasındaki süreci ise daha kararlı yürütülmüştür⁹⁹³. Fransızlar artık Anadolu'da sürekli bir başarı elde edemeyeceklerini anlamış ve artık buna bir son vermek için görüşmeleri tekrar başlatmışlardır.

Franklin Bouillion'un tekrar Ankara'ya gelmesi ile görüşmeler tekrar başlamış ve 20 Ekim 1921 tarihinde iki taraf arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır⁹⁹⁴. Buna göre iki taraf arasındaki savaş hali sona ermiş ve Fransızlar iki ay içerisinde Hatay hariç Misak-ı Milli sınırları içerisindeki askerlerini Türk topraklarından çekmeyi kabul etmiştir⁹⁹⁵. Böylece Ankara idaresi doğu sınırlarından sonra güney sınırlarını da güvence altına almayı başarmıştır. Fransızların Çukurova ve civarını boşaltmasının ardından Türk ordusu 5 Ocak 1922 tarihinde Adana'ya girmiştir. Adana halkı milli unsurları sevinç gözyaşları içinde karşılamıştır⁹⁹⁶. Ankara sahada elde ettiği askeri zaferlerden sonra siyaset masasında da Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi dehası sayesinde diplomatik zaferler kazanmıştır.

Ankara Antlaşması ile İtilaf Devletleri arasında Ankara Hükümeti'ni ve Millî Mücadele'nin anayasası olan Misak-ı Milli'yi tanıyan ilk devlet Fransa olmuştur⁹⁹⁷. Türk-Fransız anlaşmasının ardından İtilaf Devletleri arasında ilk büyük fikir ayrılıkları da ortaya çıkmış ve İngiliz Başbakanı Lloyd George, Fransız Başbakanı Briand'ı İtilaf Devletlerini arkadan hançerlemek ile suçlamıştır⁹⁹⁸.

⁹⁹¹ Mustafa Kemal Atatürk, 1969, a.g.e., s. 621.

⁹⁹² Salahi R. Sonyel. 2003, a.g.e., s. 199.

⁹⁹³ Kültür Bakanlığı, a.g.e., s. 46.

⁹⁹⁴ Cemal Kutay, *Ege'nin Kurtuluşu*, Boğaziçi Yayınları İstanbul 1981, s. 58.

⁹⁹⁵ Mustafa Kemal Paşa bir konuşmasında bu antlaşma için şu sözleri söylemektedir: "Bu antlaşma ile siyasi, iktisadi, askeri hülâsa hiçbir sahada istiklalimizden hiçbir şey feda etmeden her biri ayrı değerdeki vatan topraklarımızı işgalden kurtarmış olduk. **Bknz:** Cemal Kutay, a.g.e., s. 58.

⁹⁹⁶ Damar Arıkoğlu, a.g.e., s. 363.

⁹⁹⁷ İbrahim Arduç, a.g.e., s. 344

⁹⁹⁸ Fahri Belen a.g.e., s. 466.

Ankara Antlaşması'nın imzalanması ile Ankara Hükümeti bağımsızlık mücadelesindeki haklılığını büyük devletlere kabul ettirmiş olmakla birlikte iki yıldan beri girişmiş olduğu davasına da uluslararası siyasette meşruluk kazandırmıştır. Öte yandan Millî Mücadele hem askeri sahada hem de diplomasi masasında başarı ile yürütülürken, içinde bulunulan koşulların sonucu olarak bazı tavizler de ortaya çıkmıştır. Buna göre Kars Antlaşması ile Batum'un Gürcistan'a ait olduğunun kabul edilerek Misak-ı Milli sınırlarından ilk taviz verilmesinin ardından⁹⁹⁹ Ankara Antlaşması ile Hatay, Fransız mandasındaki Suriye'ye bırakılması ile ikinci taviz de verilmek zorunda kalınmıştır. Misak-ı Millî'den ikinci kez taviz verilmesine neden olan bu durum, daha sonraki politikacılarımızın başarılı yönetimi ile lehimize olarak çözüme kavuşturulmak üzere şimdilik kabul edilmiştir¹⁰⁰⁰.

Bu konunun basına yansımaları ise ilk olarak İkdâm gazetesinin 11 Ekim 1921 tarihli nüshasında "Türkiye-Fransa Mukarebesine Doğru" başlığı ile verdiği haberde Fransızlar ile yapılacak muhtemel bir dostluk antlaşmasına değinmesi ile olmuştur. İkdâm, "Bir büyük Fransa gazetesi" adı ile verdiği bir Fransız gazetesinde yer alan "Ankara Hükümeti'nin bütün Fransız esirlerinin derhal tahliyesi emri verdi" haberine dayanarak aktardığı bilgilere göre, iki devlet arasında yakın zamanda bir dostluk antlaşmasının imzalanacağı bildirilmiştir¹⁰⁰¹.

18 Ekim 1921 tarihinde Yeni Şark gazetesinde ise "Fransa'nın Tevessütünden Bahis Olunuyor" başlığı ile şu habere yer verilmiştir: "Şark Meselesi Avrupa'da gittikçe günün meselesi oluyor. Yunanlılar Anadolu harbinin artık sulh safhasına dahil olduğuna ümit ederek seviniyorlar ve bir İtilaf projesinden bahsediyorlar". Bu haberlerin devamında "Millet Meclisi'nden Piyer Loti'ye Bir Telgrafname" başlığı altında BMM tarafından Piyer Loti'ye Avrupa'da Anadolu harekâtı lehine verdiği destekten dolayı teşekkür edildiği yazılmıştır. Yeni Şark bu yakınlaşmaların yakın gelecekteki bir Türk-Fransız dostluk antlaşmasına zemin hazırladığını iddia etmiştir¹⁰⁰².

İkdâm gazetesinde 21 Ekim günü çıkan haberde, iki gün önce iki taraf arasında bir antlaşma imzalandığı haberine yer verilmiştir. "Ankara-Fransa İtilafnamesi" başlıklı haberde aktarılanlara göre, Ankara'da taraflar arasında evvelki gün bir itilafname

⁹⁹⁹ Sabahattin Selek, 2004, a.g.e., s. 699.

¹⁰⁰⁰ A.g.e., s. 711.

¹⁰⁰¹ *İkdâm*, 11 Ekim 1921 N: 8826.

¹⁰⁰² *Yeni Şark*, 18 Ekim 1921, N: 16.

imzalanmıştır. Ayrıca gazete “Fransız Başvekil diyor ki” ifadesi ile Fransız Başbakanı’nın konu ile ilgili olarak “Kilikya hududunda 40 bin asker bulundurmak mecburiyetinden kurtulacağız” açıklamasını yaptığını belirtmiştir¹⁰⁰³.

Gazete, 23 Ekim tarihli nüshasında da bu konu ile ilgili haberlerine devam etmiştir. “Fransa ile Ankara’da Akdedilen İtilafnamenin Esasları” başlığı ile verdiği haberde muahedenin içeriğine değinmiştir. Buna göre “Fransa hududun tashihini kabul etmiştir. Kilikya’nın tahliyesi bu mıntıkadaki nüfuzun Türklerin hakimiyetini sarsmayacak şekilde mukarrerdir. Fransa namına itilafnameyi Franklin Bouillon Ankara’da 20 Ekim 1921’de müzakere etmiş ve o gece sabaha kadar müzakere devam ederek ertesi gün sabah saat dörtte imzalanmıştır. Bunun üzerine Franklin Bouillon derhal İnebolu’ya ve oradan da ülkesine hareket etmiştir¹⁰⁰⁴.”

Vakit gazetesi de konu ile ilgili haberlerinde “Türk-Fransız İtilafı İmza Edildi” başlığı ile Türkiye ile Fransa arasında bir itilaf anlaşması için uzun süredir görüşüldüğünü ve nihayet itilafnamenin Ekim’in 20’nci gününde Ankara’da imzalandığını bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Kemal Bey ve Fransız murahhası Franklin Bouillon tarafından imzalanan antlaşma ile Türk-Fransız ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Asırlarca müddet birbirlerine karşı samimi bir dostluk beslemiş olan Türk ve Fransız milletleri bu vesile ile belirli bir aradan sonra tekrar eski dostluk günlerine dönmüştür. Ayrıca tekrar tesis edilen dostluğun iki devlet içinde güzel sonuçlarının olacağını düşündüklerini ifade eden gazete, bu sebeple imzalanan itilafnameyi bütün kalbiyle taktir ettiklerini ve bu itilafnameyi imzalamak için çabalayanları tebrik ettiklerini belirtmiştir¹⁰⁰⁵.

Vakit gazetesi bu antlaşmaya yönelik haberlerine 25 Ekim tarihinde de devam etmiş ve muahedenin Fransa’da nasıl yankı bulduğuna değinmiştir. Haberde aktarılanlara göre, Türk-Fransız dostluğu Fransa’da da oldukça olumlu karşılanmıştır. Antlaşma Fransa kamuoyu üzerinde derin ve samimi bir etki oluşturmuştur. Başvekil Mösyö Briand’ın itilafname hakkında mecliste yaptığı konuşma alkışlarla kabul edilmiştir. Fransız gazeteleri Türkiye ile Fransa arasında barış halinin yeniden tesis edildiğine dair samimi makaleler yayınlamaktadır¹⁰⁰⁶.

¹⁰⁰³ *İkdam*, 21 Ekim 1921, N: 8836.

¹⁰⁰⁴ A.g.g., N: 8838.

¹⁰⁰⁵ *Vakit*, 23 Ekim 1921, N: 1390.

¹⁰⁰⁶ A.g.g., N: 1392.

Servet-i Fünun dergisi ise bu konu ile ilgili olarak Ankara Hükümeti ve Fransa arasında imzalanan itilafname sonrası Fransızlar tarafından tahliye edilen Adana'nın genel durumunu anlatan bir yazı yayınlamıştır. Dergide, Büyük Millet Meclisi tarafından Adana Fevkalade Kumandanlığına tayin olunan Cevat Paşa ile Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından Adana Valiliği'ne tayin olunan Muhiddin Paşaların portrelerine yer vermiştir¹⁰⁰⁷. Dergi bunun yanı sıra Fransa Hükümeti Cumhuriyeti ile Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında imzalanan itilafname gereğince “Anavatana İltihak Eden Güzel Adana'mız” başlığı ile konu hakkında bir yazı yayınlamış ve Adana'nın Seyhan sahilinden çekilen 1921 yılı fotoğrafına yer vermiştir. Fotoğraf, Adana'nın 1921 yılı itibarıyla genel görünümünü günümüze taşıması açısından değerlidir.

3.4.3. İngilizler ile Tutsakların Serbest Bırakılması Antlaşması

Sakarya zaferi İngilizler ile olan ilişkilerimizde de yeni bir sayfa açmıştır. İngilizler Sevr Antlaşması'nı Türklere kabul ettirmek için çok uğraşmıştır. Osmanlı Hükümeti'ne anlaşma metnini imzalatmasına rağmen ne Osmanlı Meclisi ne de Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketi bu anlaşmayı onaylamıştır. İönü Muharebeleri sonrası toplanan Londra Konferansı'nda da Türklere Sevr Antlaşması'nı imzalatamayan İngilizler, bu gelişmeden sonra Yunanlılara olan desteğini daha artırmıştır. Bunun neticesi olarak I. Dünya Savaşı'ndan beri gergin olan Türk-İngiliz ilişkileri daha da gerilmiştir.

Bu sırada Sovyetler, İngilizler ile olan ilişkilerinde birtakım düzelmeler olmasını istiyor, bu yönde politika uyguluyordu. Bu nedenle de Türk-Sovyet yakınlaşmasının İngilizler lehine bir ittifak olmadığını göstermek için Sovyet Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Çiçerin, İngiliz diplomat Hodgson'a Türk Hükümeti'nin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Bey ile doğrudan bir görüşme yapması konusunda telkinlerde bulunmuştur. Bu görüşmenin gerçekleşmesi ile uzun yıllar hasım olan Türkler ve İngilizler arasındaki ilk görüşmeler Sovyet çabaları sonucunda başlamıştır¹⁰⁰⁸.

Sovyet arabuluculuğu ile İngilizler ve Türkler arasında Sakarya Meydan Muharebesi sonrası iki tarafın da elinde bulunan esirlerin takası konusunda görüşmeler hız kazanmıştır. Nitekim 23 Ekim 1921 tarihinde İngilizler ile Tutsakların Serbest Bırakılması Antlaşması

¹⁰⁰⁷ “Büyük Millet Meclisi Tarafından Adana Valiliğine Tayin Olunan Cevat Paşa” *Servet-i Fünun*, Cilt: 57, N: 1471, 15 Aralık 1921, s. 158.; **Bknz:** Ek 22.

¹⁰⁰⁸ Salahi R. Sonyel, 2003, a.g.e., s. 213.

imzalanarak Malta'da tutsak edilen Türkler ve Anadolu'da esir edilen İtilaf Devletleri subayları karşılıklı olarak serbest bırakılmıştır¹⁰⁰⁹.

Tutsakların Serbest Bırakılması Antlaşması ile ilgili ilk olarak İkdam gazetesi 12 Ekim 1921 tarihli nüshasında birtakım haberlere yer vermiştir. “Türk Esirleri ile Mübadele” başlığı ile verilen habere göre, Türkiye'deki İngiliz esirlerinin toplam 20 kişi olduğu aktarılmıştır. Bunların içinde Miralay Rawlinson da bulunmaktadır. İngilizler tarafından Malta'da tutulan esir Türkler ile Anadolu'da Türkler tarafından esir tutulan 20 kişilik İtilaf devleti esirlerinin mübadelesi antlaşması İnebolu'da görüşülmektedir. Gazete antlaşmanın detayları ile ilgili olarak, İngiliz esirlerinden bazılarının Türkiye'de kalmak istediklerini bölgede görevli Türk memurları tarafından beyan edildiğini ifade etmiştir. Bunlar Hindistan ordusuna mensup bazı Müslümanlardır. Buna göre esirler İnebolu'ya getirilecek ve Türkiye'de kalmak isteyenler orada bir İngiliz zabiti huzurunda arzularına göre Türkiye'de kalabileceklerdir¹⁰¹⁰.

Vakit gazetesi ise 23 Ekim 1921 tarihli haberlerinde “Malta Mevkufları” başlığı ile bu antlaşma ile Malta'ya sürgün edilen Türklerin serbest bırakılacağını ve Anadolu'daki İngiliz esirleri ile İnebolu'da mübadele edileceğini yazmıştır. Mahkumların 25 Ekim 1921 günü Muntenor isminde bir İngiliz vapuru ile Malta'dan hareket ederek 29 Ekim'de İstanbul'a geleceklerini bildirmiştir¹⁰¹¹. Gazete bir sonraki gün yaptığı haberlerde ise “İngiliz ile İtilaf Müzakeratı” başlıklı yazıda Türk-Fransız antlaşmasını bir Türk-İngiliz anlaşmasının takip etmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu konu edinmiştir¹⁰¹².

25 Ekim 1921'de İkdam gazetesinin “Malta'daki Vatandaşlarımız Dün Sabah Geldiler” başlığı ile verdiği haberde ise İngilizlerin elinde esir olan vatandaşların vatanlarına kavuştukları haberi paylaşılmıştır. Haberde yer alan bilgilere göre vatandaşlarımız limanda iki saat bekledikten sonra İnebolu'ya geçmiştir. Haberde “İki vapurla dün sabah saatlerinde 07.00'da limanımıza vasıl olan Malta tutsakları doğru İnebolu'ya gönderilmişlerdir. Orada tamamen serbest bırakılacaklardır¹⁰¹³” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁰⁰⁹ Muhammet Erat, a.g.e. s. 295.

¹⁰¹⁰ *İkdam*, 12 Ekim 1921 N: 8827.

¹⁰¹¹ *Vakit*, 23 Ekim 1921, N: 1390.

¹⁰¹² A.g.g., N: 1391.

¹⁰¹³ *İkdam*, 25 Ekim 1921, N: 8840.

İngilizler ile yapılan esir değişimi sonrası Osmanlı ordusunda ve siyasetinde mühim işler görmüş olan paşalar ve siyaset adamları Anadolu'ya gelerek Millî Mücadele saflarında yer almaya başlamıştır. Bu durum paşalar arasında rütbe tartışması çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Fakat bu sorun kısa süre de zlmştir. Nitekim bu dönemde Malta'dan gelen Mirliva Ali İhsan Paşa, Batı Cephesi Karargâhı'na geldiğinde Başkomutan ile görüşmüş, kendisine Cephe Komutanlığı verilmesinin uygun olduğunu belirtmiştir. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın hem kıdem hem de rütbe olarak kendisinden daha aşağıda olduğunu belirterek Batı Cephesi'nin eski düzenine getirilmesi (Güney Cephesi ve Batı Cephesi olarak yeniden teşkilatlandırılması) fikrini ortaya atmıştır. Fakat bu görüş Başkomutan ve diğer Erkan-ı Harp tarafından kabul edilmemiştir. İsmet Paşa da bu durum için "Anadolu'da rütbe ve kıdem Anadolu'ya geldikten sonra başlar" ifadesi ile buna razı olmadığını belli etmiştir. Ali İhsan Paşa Batı Cephesi Komutanlığı emrinde kurulan Afyonkarahisar ve mntikasında görevli 1'inci Kolordu Komutanlığı'na getirilerek bu durum çözüme kavuřturulmuřtur¹⁰¹⁴.

---

¹⁰¹⁴ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, Cilt: VI, Güneş Matbaası, Ankara 1951, ss. 53-57.

SONUÇ

Sakarya Meydan Muharebesi, Türk milletinin Mondros Mütarekesi sonrasında vatanına yönelik başlayan işgallere karşı girişmiş olduğu topyekûn bir Millî Mücadele hareketinin olgunluk derecesine ulaştığı safhadır. Sakarya Zaferi, vatanı ve bağımsızlığı elinden alınmak istenen bir milletin, varlığını korumak için kendi dinamiklerinden yeni bir güç ortaya çıkarma serüveninin mutlak başarıyla sonuçlandığı tarihi bir dönemeçtir.

Millî Mücadele'nin bu mühim safhasının aydınlatılması yolunda resmî belgeler ve bu dönemde kaleme alınan hatıraların önemi ne kadar yüksek ise basın-yayın araçlarında yer alan bilgilerin önemi de o kadar yüksektir. Bunun yanı sıra vatanın kurtuluşu için hazırlanan programın halka duyurulması ve bu kurtuluş davasının halka izah edilmesi de mühim bir konudur. Böyle bir vaziyette bu mühim görevi üzerine alacak olan araçlar da basın-yayın organları olmuştur. Öyle ki yerel veya ulusal yayın yapan birçok basın-yayın aracı, halkı bilinçlendirme ve bilgilendirme konusunda oldukça iyi bir sınav vermiştir. Gazete ve dergilerin verdiği haberler ve yaptıkları değerlendirmeler sayesinde Anadolu halkı, Millî Mücadele hareketinin önemini daha iyi kavramış olmakla birlikte, muharebelere dair son dakika bilgilerine çok daha kolay ulaşmış ve cephe gerisindeki vazifesini daha iyi idrâk etmiştir. Bu sayede cephedeki askerler ile cephe gerisindeki halk, vatanın kurtuluşu için bir bütün olarak hareket edebilme kabiliyetine kavuşmuştur.

Basın-yayın araçlarının bu süreçte üstlendiği vazife, sadece Sakarya Meydan Muharebesi'ne dair bilgileri halka aktarmak olarak sınırlandırılmaz. Çalışmanın içeriğinde de görüldüğü üzere, bu dönemde memleketi ilgilendiren eğitim, sosyal, edebiyat vb. konulara yönelik birçok haber de yayınlanmıştır. Gazeteler tarafından bu konular birçok kez muharebeler ile ilişkilendirilerek köşe yazısı olarak yayılanmış ve halkın ilgisine sunulmuştur. Gazete ve dergiler ülke içerisinde yer alan gelişmelere yönelik haberlerden başka, muharebelere yönelik olarak başka ülkelerin basın-yayın araçlarında çıkarılan haberleri de okuyucusuna aktarmış ve kıyas yapma imkânı vermiştir. Böylece Anadolu'da yaşanan gelişmelere karşı diğer ülkelerde meydana gelen tepkiler hakkında Türk halkına bilgiler verilmiştir. Türk basınında özellikle Yunan gazetelerinde çıkan haberlere hemen hemen her gün değinilmiş ve Yunan basını tarafından servis edilen asılsız haberler doğruları ortaya konularak zamanında yalanlanmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi süresince gazeteler tarafından kaleme alınan heyecan dolu dini, tarihi edebi vb. yazılar, basın-yayın araçlarının muharebeler boyunca Türk ordusunun ve Türk milletinin zafere olan inancını körüklemiş ve bu inancı her zaman canlı tutmuştur. Bu süreçte bazı gazeteler, dinî metinler ile halka zafer inancını kazandırmaya çalışırken, bazı gazeteler ise bunu millî unsurları kullanarak yapmaya çalışmıştır. Ortak amaçları Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması olan bu gazeteler, kendilerine en büyük düşman olarak ise Millî Mücadele'nin başarılı olacağına inanmayan ve Millî Mücadele aleyhinde yayın yapan bazı İstanbul gazetelerini seçmiştir. Öyle ki Anadolu basınında hemen hemen her gün bu gazeteleri hedef alan yazıları görmek mümkün olmuştur. Gazeteler bütün bunlardan başka Yunan askerlerinin Anadolu'da meydana getirdiği tahribatı da gözler önüne sermiştir. Günlük haberlere bakıldığında, neredeyse hemen her gün bir şehrin Yunanlılar tarafından yakıldığı ya da bir yerleşim yerinde bulunan masum halkın Yunan askerleri tarafından tamamen yok edildiği haberlerini görmek mümkündür. Bu soykırım niteliğindeki faaliyetlerin ortaya çıkarılması konusunda da gazeteler önemli birer kaynak niteliği taşımaktadır.

Türk Milleti için önemi tartışılmaz olan bu süreçte basın-yayın araçları, halkı yönlendirme ve halkı bir dava uğrunda bir araya getirme konusunda çok önemli bir işlev görmüştür. Büyük bir savaştan yenilgi ile çıkmış olan kadim bir milletin, kendi içerisinden çıkardığı bir liderin arkasında nasıl bir bütün olarak bir araya geldiği, toplumsal birlikteliğin ve toplumsal özverinin bütün zorlukların üstesinden nasıl geldiği açık olarak görülmektedir.

İşgal ordularının Mondros Mütarekesi ile vatanı istila etmeye başlaması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın "Ya istiklal ya ölüm!" parolası ile kıvılcımlanan Millî Mücadele hareketi, Sakarya hattında Başkomutanın "Hatt-ı müdafaa yoktur. Sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatandır" emri ile zafere ulaşmıştır.

Sakarya Meydan Muharebesi sonrasındaki bir yıllık hazırlık sürecini takiben 26 Ağustos 1922 tarihinde, Başkomutan tarafından vatanı düşman işgalinden tamamen temizleyecek nihai emir olan "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir" emri verilmiş ve Türk ordusu düşman ordularına karşı genel bir süpürme harekâtı başlatmıştır. Türk ordularının Yunan Küçük Asya ordularına karşı başlatmış olduğu bu taarruz, Türk ordusunun kesin zaferi ile neticelenmiş ve Yunan orduları 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'den denize dökülmüştür. Böylelikle Millî Mücadele'nin askeri safhası Türk ordularının zaferi ile

kapanmıştır. Bu durum diplomatik alanda da 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi ile hem Yunanlılara hem de onların destekçisi İtilaf Devletleri'ne kabul ettirilmiştir.

Yeni kurulan Türk Devleti, Osmanlı Devleti'nden kalan sorunların çözümü için İtilaf Devletleri ile Lozan Barış Konferansı görüşmelerine uzunca bir süre devam etmiştir. Görüşmelerin nihayetinde 24 Temmuz 1923 tarihinde, boğazlar ve diğer bazı sınır sorunları dışında birçok sorunu çözüme kavuşturmuş olan genç Türk Devleti, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde tam bağımsızlığını elde etmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Adıvar, Halide Edip (2005). *Türk'ün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Akçayalioğlu, Cihat (1988). *Atatürk, Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Akşin, Sina vd. (1997). *Türkiye Tarihi*. (Der. Sina Akşin). 4. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akyüz, Yahya (1988). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Altay, Fahrettin (1949). *İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu*. İstanbul: İnsel Kitabevi.
- (1970). *Onyıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*. İstanbul: İnsel Yayınları.
- Andrea, Prens (1932). *Felakete Doğru*. (Çev. Hüseyin Rahmi), İstanbul: İstanbul Askeri Matbaası.
- Apak, Rahmi (1988). *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1990). *Batı Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arduç, İbrahim (1985). *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Arıkan, Refik (2016). Birinci Dünya Savaşı Sırasında Marn Cephesi ve Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 24-27.
- Arıkoğlu, Damar (1961). *Hatıralarım*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbası.
- Arif, Mehmet (1969). *Milli Mücadele Hatıratı Anadolu İnkılabı*. İstanbul: Yeni İstanbul Yayınları.
- (1987). *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları*. (Der. Bülent Demirtaş), İstanbul: Arba Araştırma Basım Yayınevi.
- Armoğlu, Fahir (1985). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Atatürk, Mustafa Kemal (1969). *Nutuk*. 1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- (1970) *Nutuk*. 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Aybars, Ergün (1975). *İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Başboğa, Sevcan (2007). Anadolu Ajansı (1920-1922). İstanbul Yedi Tepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bayar, Celal (1997). *Ben de Yazdım Milli Mücadele'ye Gidiş*. 8. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Baykara, Tuncer (1985). *Milli Mücadele*. Ankara : Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Belen, Fahri (1973). *Askeri, Siyasi, Sosyal Yönleriyle Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Bıyıklıoğlu, Tefik (2000). *Atatürk Anadolu'da*. İstanbul: Çağdaş Yayıncılık.
- Bozok, Salih; Cemil S. Bozok (1985). *Hep Atatürk'ün Yanında*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Canpulad, Seyyid Ahmed (2020). *İstiklal Harbi'nde İranlı Bir Subayın Anıları*.(Der. Mehmet Çalışkan), İstanbul: Kronik Kitap.
- Cebesoy, Ali Fuat (1953) *Milli Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyat.
- (2002). *Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Coşar, Ömer Sami (1964). *Milli Mücadele Basını*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Çalışlar, İzzettin (2009). *Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın Anılarıyla Gün Gün Saat Saat İstiklal Harbinde Batı Cephesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çekiç, Orhan (2015). *İmparatorluktan Cumhuriyete*. 3. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çetinkaya, Ali (2012). *Askerlik Hayatım*. (Der. Oktay Şimşek). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erat, Muhammet (2000). Millî Mücadele Döneminde Kâzım Karabekir Paşa'nın Faaliyetleri (1919-1922), İ.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, T.C. Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- (Ed.) (2013). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- (2016). *Milli Mücadele Tarihi*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Erikan, Celal (1961). *100 Soruda Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Tisa Matbaası.

- (2004). *Kurtuluş Savaşı Tarihi*. (Der. Rıdvan Akın). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eroğlu, Hamza (2005). Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin Lideri Olması. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(63), 841-858.
- Ethem, Çerkes (1962). *Anılarım*. İstanbul: Dünya Yayınları.
- Evcin, Erol (2011). Millî Mücadele Döneminde Bolu Livasında Düzenlenen Mitingler, İhtifaller ve Tezahürat. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(80), 241-292.
- Daei, Masoumeh (2018). Sakarya Meydan Muharebesi ve Türk Kurtuluş Savaşının İran Gazetelerine Yansıması. (Der. Timuçin F. Ertan, Alper Bakacak), Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu, Ankara-Türkiye 21-22 Eylül 2017, 230.
- Değerli, Esra Sarıkoyuncu (2018). Avusturya Basımında Sakarya Meydan Muharebesi. (Der. Timuçin F. Ertan, Alper Bakacak), Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu. Ankara-Türkiye 21-22 Eylül 2017, 9.
- Dursunoğlu, Cevat (1946). *Milli Mücadele'de Erzurum*. Erzurum: Dergah Yayınları.
- Gezgin, Suat (2007). *Türkiye'de Yerel Basın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Güner, Zekai (1999). *Milli Mücadele Başlarken Türk Kamuoyu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gündüz, Asım (1973). *Hatıralarım*. (Der. İhsan Ilgar). İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Gürer, Cevat Abbas (2006). *Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl*. (Der. Turgut Gürer). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Görgülü, İsmet (2014). *On Yıllık Harbin Kadrosu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hacihanifoğlu, Aylin (2019). Millî Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yankıları (1919-1922). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Hatemi, Nilüfer (2002). *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Hoca Şükrü (1921). Zafer Müminlerindir. *Sebilürreşad*, 14(488), 1.
- Hoca Şükrü (1921). Anadolu'nun Büyük ve Mukaddes Cihadı. *Sebilürreşad*, 19(490), 1-7.
- İğdemir, Uluğ (1986). *Sivas Kongresi Tutanakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnönü, İsmet (1985). *Hatıralar*. (Der. Sabahattin Selek). Ankara: Bilgi Yayınları.
- (2009). *Hatıralar* (Der. Sabahattin Selek). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İslam, İbrahim (1995). Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Jaeschke, Gotthard (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalkavanlıoğlu, İlyas Sami (1957). *Milli Mücadele Hatıralarım*. İstanbul : Ekicigil Yayınevi Matbaası.
- Kansu, Mazhar Müfit (1997). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karabekir, Kâzım (1960). *İstiklal Harbi'miz*. İstanbul: Türkiye Basımevi.
- (1981). *İstiklal Harbi'nin Esasları*. İstanbul: Basın Kitapevi.
- Kemal, Abdulkadir (1921). Tanzimatçılık. *Sebilürreşad*, 19(489), 2-3.
- Kinros, Lord (1994). *Atatürk; Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. (Der. Necdet Sander). İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi.
- Kocatürk, Utkan (1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- (2000). *Atatürk ve Türkiye Tarihi Kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koloğlu, Orhan (2014). *Hainname*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- (2014). *İlk Gazete İlk Polemik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- (1994). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kortan, Enis (2011). *Tuna'dan Sakarya'ya*. İstanbul: Ceres Yayınları.
- Kutay, Cemal (1981). *Ege'nin Kurtuluşu*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kütükoğlu, Mübahat R. (1998). *Tarih Araştırmalarında Usul*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

- Müderrişoğlu Alptekin (1988). *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- (2004). *Sakarya Savaşı Günlüğü*. Ankara: Kastaş Yayınevi.
- Orbay, Rauf (1993). *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım*. 1. İstanbul: Emre Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özalp, Kâzım (1998). *Milli Mücadele (191-1922)*. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özlu, Hüsnü (2020). İstiklal Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesinde Mürettep Kolordunun Askeri Harekâtı. *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(8), 71-93.
- Özsoy, Osman (2007). *Salatanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öztoprak, İzzet (2006). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili Yunan Belgeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- (2014). *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pallis, Aleksander Anastasius (1995). *Yunanlıların Anadolu Macerası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Perinçek, Şule (2005). *Atatürk'ün Bütün Eserleri*. 11. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Sabis, Ali İhsan (1951). *Harp Hatıralarım*. Ankara: Güneş Matbaası.
- Sahir, Celal (1921). Biz ve Onlar. *Serveti Fünun*, 57(1470), 158-159.
- Sarıhan, Zeki (1986). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. 1. Ankara: Özen Matbaası.
- (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. 4. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (2019). *1921 Maarif Kongresi*. İstanbul: Tarihçi Kitapevi.
- Selek, Sabahattin (1987). *Anadolu İhtilali*. 1. Ankara: Kastaş Yayınları.
- (2002). *Milli Mücadele*. 2. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- (2004). *Anadolu İhtilali*. 2. İstanbul: Kastaş Yayınevi.

- Seyhan, Hatice Hilal (2004). *Sakarya Savaşı'nın ve Zaferi'nin Yankıları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Smith, Michael Llevellyn (2002). *Yunan Düşü*. (Çev. Halim İnal). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Sonyel, Salahi Ramadan (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politikası*. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (2003). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politikası*. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (2008). *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sorguç, İbrahim (1996). *İstiklal Harbi Hatıratı*. (Der. Erdoğan Sorguç). 1. İzmir: İzmir Yayıncılık.
- Soyak, Hasan Rıza (2004). *Atatürk'ten Hatıralar*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Sunata, İ. Hakkı (2009). *İstanbul'un İşgal Yılları*. İstanbul : İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sürmeli, Serpil (1998). *Milli Mücadele'de Tekalif-i Milliye Emirleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şeref, Mehmet (2011). *Birinci Millet Meclisi*. (Der. Taner Lülecı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Şimşir, Bilal N. (2016). *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Taçalan, Nurdoğan (1971). *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*. Milliyet Yayınları.
- Tanık, İbrahim Halil (2012). I. İnönü Muharebesinden İzmir'in Kurtuluşuna kadar Açıksöz Gazetesinde Batı Cephesi Haberleri. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.
- Tansel, Selahattin (1978). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. 4. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Tengirşek, Yusuf Kemal (2001). *Vatan Hizmetinde*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Togan, A. Zeki Velidi (1985). *Tarihte Usul*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Turan, Esin Tüylü (2019). *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

- Turan, Osman (1978). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Yalçınkaya, Abdurrahman (2019). Vakıf Gazetesinde Milli Mücadele. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Yılmaz, Hadiye (2014). Peyam-ı Sabah Gazetesinde Milli Mücadele. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Yularkıran, Cevdet R (2009). *Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Hatıraları*. Sivas: Sivas Hizmet Vakfı.
- Vandemir, Baki (2006). *Türk İstiklal Savaşı'nda Sakarya'dan Mudanya'ya*. Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet (1971). *Milli Mücadele Anıları*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Vlasic, Anđelko (2017). Hırvatistan Kaynaklarına Göre Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33(96), 45-73.

Diğer Kaynaklar

- (1921). *Açıksöz*, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim.
- (1921). *Akşam*, Ağustos, Eylül.
- (1921). *Alemdar*, Temmuz, Eylül.
- (1921). *Anadolu Ajansı*, Temmuz, Ağustos.
- (1921). *Anadolu'da Yeni Gün*, Temmuz, Ağustos, Eylül.
- (1921). *Bolu Gazetesi*, Ağustos.
- (1921). Büyük Millet Meclisi Tarafından Adana Valiliğine Tayin Olunan Cevat Paşa. *Serveti Fünun*, 57(1471).
- (1921). Cenabı Hakk'ın İnayeti Bizimle Beraber. *Ayine*, 1(5).
- (1921). Çanak Yalayıcı, *Güler Yüz*, 1(19).
- (1921). *Dertli*, Ağustos, Eylül.
- (1921). *Gaye-i Milliye*, Mart.

(1921). *Güler Yüz*, 1(17).

(1921). *Güler Yüz*, 1(21).

(1921). *Hakimiyet-i Milliye*, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül.

(1921). *İkdam*. Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim.

(1921). *İleri*, Temmuz, Ağustos, Eylül.

(1921). *İrade-i Milliye*. Nisan, Eylül.

(1921). İstanbul'un On Beş Günü. *Dergah Mecmuası*, 1(12).

(1921). *İstikbal*. Temmuz, Ağustos, Eylül.

(1921). Kosti ve Papuli. *Ayine*, 1(6).

(1921). Mehmet'ten Sevgilisi Ayşe'ye Mektup. *Ayine*, 1(3).

(1921). Papulas'ın Yalanları, Yeni Yunan Tebliği, *Güler Yüz*, 1(18).

(1921). *Peyam-ı Sabah*, Ağustos, Eylül.

(1921). *Tercüman-ı Hakikat*, Ağustos, Eylül.

(1921). *Tevhid-i Efkar*, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim.

(1921). Topal Eşek İle Konstantin Cepheye Gidiyor, *Güler Yüz*, 1(12).

(1921). *Vakit*, Temmuz, Ağustos, Eylül Ekim.

(1921). *Varlık*, Eylül, Ekim.

(1921). *Yeni Şark*, Ekim.

(1921). *Yeni Yozgat*. Temmuz.

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (2006). *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Bayannameleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Dışişleri Bakanlığı (1973). *Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)*. Ankara: Dışişleri Bakanlığı.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı(1999). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Devri, İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali, TBMM Hükümetinin Kurulması, Batı Anadolu ve Trakya*

Cephelerinde Yunan İleri Harekâtı (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (1993). *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 42(95), Belge No: 2481, 2485, 2487, 2489, 2493, 2498.

— (1993) 42(96), Belge N: 2530, 2540, 2544, 2546, 2548, 2551, 2553, 2555, 2559, 2560, 2565, 2567, 2570.

— (2013). 62(131) Belge N: 2-9, 4-1, 4, 26, 25-1, 25-2, 26-1, 28-1, 31-1, 31-2, 32, 34-4, 43, 47, 47-1, 50, 51-1, 54, 56, 56-1, 57, 65, 65-2.

Genelkurmay Başkanlığı (1973). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

— (1994). *Millî Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler (1917-1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

— (1994). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Yunanlıların Batı Anadolu'da İstila Hareketine Başlamaları-İzmir'in İşgali-Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e Çıkması, Milli Mukavemetin Kurulması (15 Mayıs-4 Eylül 1919)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

— (1995). *Türk İstiklal Harbi Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

— (1995). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

— (1999). *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

— (1999). *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

— (2010). *Türk İstiklal Harbine Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri*. 2. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1964). *Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

— (1971). *Türk Devrim Tarihi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- (1974). *İstiklal Harbi Batı Cephesi Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- (1975). *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Günü Gününe İstiklal Harbi Gazetesi (1969). *General Papulas'ın Hatıratı*. 6. İstanbul: Yeni İstanbul Kültür Yayınları.
- Kültür Bakanlığı (1981). *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*. Ankara: Doğumunun Yüzüncü Yılında Atatürk Yayınları.
- Sivas Belediyesi (2014). *İrade-i Milliye Tıpkı Basım ve Yeni Harflerle*. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1921). *Gizli Celse Zabıtları*. 11(54). 98-103.
— 12(62). 164-185.

İnternet Kaynakları

- Ankara Üniversitesi, Atatürk Araştırma Merkezi.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/810/10298.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.09.2020).
- Bonn Üniversitesi Sayısal Arşivi. <https://digitale-sammlungen.ulb.uni-bonn.de/ulbbnioa/periodical/titleinfo/6497819>, (Erişim Tarihi: 21.06.2020).
- Hakki Tarık Us Koleksiyonu.
<http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#%C4%AA>, (Erişim Tarihi: 11.05.2019).
- Milli Savunma Bakanlığı. Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi Arşivi.
<https://msb.gov.tr/ArsivAskeriTarih/icerik/askeri-tarih-belgeleri-dergisi>, (Erişim Tarihi: 17.09.2020).
- Taksim Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv E-Kaynaklar
<http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?undefined>, (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT02/gcz01002054.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.09.2020).

Türkiye *Büyük* *Millet* *Meclisi.*
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_gc?v_mecelis=11&v_donem=1, (Erişim Tarihi: 19.04.2020).

كونتورلېك اوراق مدير مسولو
كونتورلېك . درج اېمپلېن اوراق
اعاده اېداز .
نسخه شمېر ۱۰۰ پارود

صاحب امتياز ومدير مسولو صلاح الدين
ادرسى : سوسا — اراده مليه
منه لاسي اېك يوز بگرمي غروشمدر
اتي آتلي يوز بگرمي غروشمدر .

اراده مليه

هفته اېك دفعه نشر اولتور

مطالب وآمال مليه لك مهادمدر .

پاريز : ۱۸ ذى الحججه ۱۳۳۷ و ۱۹ ايلول سنه ۱۳۳۵ نومرو : ۱

حركات مليه نك اسبابي

عجبا يا كتر معلوم اولنه درودت بوجه كله پيليري ؟ هر شيدن اول شوخيتي نظر اعتباره آتلي بركه نه اولهاديندر هزيه ك وست ودمهق ونده دشمنلر برك ولك مادي دولتي ، آتيا يولانرستان كي حرب خمريده بزنه لترك مدمرات ايديب صبي مسايي صرف اولانكمن سوكره عبي ملو يونه ترك سلاح اېغني اسكي ملو برك بركون بزم وضمينه بولناملري و هيج اولانسه مستقل بر وچويته ايتك اېچندن چيپش اولالريد . پلاكي دولتي بزمه غايه اېچر كن بلكه بر اعتراض امراء ايديبدر و دينلر كه اولر بزم قدر معلوم اوله لخدري ، چوتكه آتيا هيج برقاويش طوريغلي دشمنه چيكنه مهن اوليني كي يولانرستانك بونون نلاك حريمي سه ده ما كوتوراده ك اولانسه منحصر اولش بويا ك مانيبل اصل بولانرستان بونون غاييه بولنارلك ائنده قالندي ؛ قايقه افاق صبح اركانندن حرب اناسه لك چوق اراضي غالب ايدن دولت ، هيج شهسركه بودندي ؛ فقط بولنك برار شوقده هيج كيسه انكار ايدمركه حرب جنگلارن غايب ايدن نورك اولف كندى آتايوردى اولان آتلابلو ليى ياخونده برار بونون ثابت مليه سيله ممانه وعافظه ايتي وناگره نانه اشلالايني كوه بولنر بولنر دمن ائنده هيج برقاويش برقاوشمدر . نورك عاكس تورنك ائنده دور بودردى و حكومتده صرف ايته بووشينه استناد اولونك ملت نظريسي موجييه صالح عدليه طالب اولندي . متاركه ماهدسي بوشراط ائنده امشايدي . فقط اولادون اون آهي كبر كين ناك جبري دولوب كوهدى ؛ باشده سوكل ياخون اولديني حالده مومل ، آتياهه ، ازبكي لك كوزل ولفياض ايلالمره ايزيت ، اسكي شهر ، سلسون و سنا ياكيسر سنجالرين وحتي اكي آدم اوتده دوران صربون اسدمك فاسان و سارگه كي بروجوق لرلين دشمن استياشه اولهادي ؛ طوريالرين بوجه ايتديكي ؛ ملنيزده يا كتر ازير جايينده بو بگرمي بلكه ايراق بركه بوردنه قالدي . متاركه همدن پوكه ودر همي ايدن شامازي بوسدر كوردوبه بونك ايتي چيپش وكريده نه قالينه بزه قاتلش فرض ايدلر الهاميرل ؛ بولاك نك برده هوز طليق ايدمهن بونك برار طابق يا كتر تصور دكل وحتي تقرر بيايتي ديكر برقي ده وادركه ۱۹۱۶ سنه سدمك لوندرو مفراتيه بيلر جيلنك اشعار ايتديكي تفسير برقيسي هب بوننه داخل فلاكتردنر ؛ يني بز بركون اكي دولر نبيد آتيدنر ؛ بولنك برقيسي بركون حقيق ايتي اولان فلاكتلر بزمه و ايتي بزمه بونن سوكره ككله ستمل فلاكتردنه ؛ اساسا لك دهنتل قسمده ايته بو هوز بروزه حالده بولانن و كوزله كوريله بياير بر ماميت آتلمش اولان بلكدر . مثلا ولايات بربري بلكه بر ارستان خانه و ضامن تصور وحتي اساس اعتباريله مفراتوييني سولر سه ، نه ديك ايتديكسز آكلشايير غن ايدرم !

اينجه دن لائل زمينر حالي آتلي ؛ هر حالده هر كسه باشنده ك شدن باشغه عتاييله دلالت ايدمجه اولانده هيج برقي قائلندي ؛ حتى شك تر اولورده يوز ايتيمه وارنجه ي قدر مهن اچي صرافيسي آتانه كيهدى ؛ او صمدده استازوله بولك برصا چاق حائر ايتكيز برالواي وادي ؛ بركون بولنك كوردوشونكن ياخشك صورتله اشاندنك حتملندن يث ايك ايتدم ؛ بو چدي و فوجسگر بكجا جواب اولوق ؛ «استازول اشاندن بونون مسولون دوعوردن دوهوي بولنك كندى كونه كنده ؛ « ؛ ديدى و سلاه ق شومونله ايشاح ايتدي ؛ متاركه دن سوكره استازوله يا كتر برقاچ ضابط كونتورلېك حاله و آرادن بر مدت كيدمسن سوكره فرانسولر برده مفرزه عسكري كونتورلېك ؛ بونك اوزريته اشكازلر بولانرستازولر مفرزه سى كرى چكدر برك ايزون هب عاينك متاركه ناما حكمنه استناد بولنستوايني بگره ؛ هيج برسي چينماز ا برقاچ كون سوكره فرانسولر بر مفرزه ده ا كونتورلېك ؛ اشكازلر بو سرفا اولون بلكه باب عاينك هتي باشنه كايده بروننو ايدن ديه نه بلكه فرانسولر و بربرل ؛ فقط ينه بزم طرفدن هيج برسي چينماز ؛ نهايت او چيپش برانسولر لقمه كهرسي ده ا خارج ايدمك سوكره ، موازنك كندى عليهنده اخلا لاييله چكي كورن اشكازلر ده بلغايه ياخوندره عسك چيفردين ميمورينده قايلر ؛ كنه نك منابع مليه سنى ندر ممانه ايتديكي بونين حقيقتن آكلشايير غن ايدرم . . .

وهميش غاييه توسيع ايتون برآزده شيدنكي صدر اعظم فريد باشانك بوكونه قدر نهايتديني بونيني كوزاوكنه كندرم ؛ بركون ايتي دولو سياستي اولور ؛ بولنك برسي سياست داخله سي وديكر يده سياست خارجيه سي ؛ فريد باشانك تشكيل ايتديكي اوج قاييه نك نه اويده و ايتي سياستك هر ايكسده ده بولنه بونك دوهويون دوهويوه . هر كس اقتدار ؛ بو حقيقت ايتان ايجوق اول سياست داخله سي آله آلام ؛ خاتن فريد برقي قاييه سي تشكيل ايتديكي كوند اعتباراً سوزده قانون اساسيه استاذ هماره دن موك ستوايلر ك تنييله مشغول اولايه باشلايدى ؛ بولنه برقيته كيرين بركونك لك بولوك وطنه سي ، طيب هر شيدن اولونديك ، بولننده ممدلار اولانلر لك عاكسي اوقلازم كايدي . دولت ارادينه بلكه دنده اونچي ياباي ايتدي ؛ شاربيني ايتي بر حكومت ايتون بونن بولوك سبب سوليت اولمازدي و ذاتاً اساجيرون لغت لاييه دولر ايتديك بولوك سيده او طوريالر لك شياينه منجدي ؛ باعداد ايل حكومت حاضره ايتون حقيق لازم كمن ايل بولوك مسولتي ، بواي لوجه دولك نده دولتي بوجه ايتديكي اولايدي ؛ فقط وطنه فارسي هيج برعلايه حسن ايتي ايتي صدر اعظمك خاتن قاييه سي ، وطني ، ملي ، علكي ، ديني ، دولتي ، خلاصه بونون مقدسي برطره براروب يا كتر ايتي نتيجه ستوايلر لك مشغول اولانچ برديوان حرب عرق تشكيل ايتدي ؛ بولنك فلاكتي هيج كيسه دن سوزويو ؛ ايتي و قاينده قران دوشن بوز پيكلرجه است عمده سمايي ارادشرميرون ، يا كتر ايتي بطرفنك كيني برنه كينيك ايجوق ايتي حوقفي ممانه ايجويروي ؛ عجبا قانون نظردن برسانك براري قدر قيت حوققيسي ويقيدي ؛ نهن ايتي چيندمه سولك اولان مسالطل تجره ايدني بوديه ده ممانن قيتندي سول اوليني اولان كمن ايتديكي بي كنام عه اولوتويروي ؛ يوزاد و قايندن دولتي اعدام اولونن مصرف ايتي بلكه هر كسك شيدن قاي ايتديسه لك بولوك سابق ؛ ايتي بونون عايتدي ويينه وي سيله استازوله مسالطل سي هر كس ايتي باشلرنك اوستنده طاشيار قاييه سوزده مسلمان مفراتيه تويع ايدركن آله ايتدي ؛ اكر كالك برك مرحوم ايل برابر ؛ بيرده مسلمان قيتندن سول اولان ايتي جبرداردن برده اعدام ايتيلش اولايدي ؛ بوسته ايتي مفراده هيج بر دليان ملي ظهور ايتدي . چونكه هر ايكس ايتي ايتدي متقابل فلاكتلردن سول اولانلر وادي ؛ خابو كه ديوان حرب عريده قران كره سده جبرمل ايتي ايتدي حاله ؛ ايتيه شاملدردن باشغه هيج كيسه آل سوره سي ؛

- ۱ — ازير قاييه سده دوهويون دوهويوه صدر لاجك قلات وختاي سسيه اولندي ؛ توولينر ياشاكي تيكه قياشراي تدبير ايتدم اولانلر بوزوروق بوقاي و تويمانانك اشفاهه عاذا هر نه سنده عزل ايدوب برنه قايلور عرت كي بر ايتي كوندي ؛ بو ملموقده سانك ممانه ؛ تريياني ؛ ايتامسي ؛ بركونيك كنده ؛ كورسرتوب غاييه ايتون اچي موق طوب اشتمكندن ازير بونان اشانه تويع اولندي ؛ بولنه اوليني حاله خاتن فريد قايلوري حالا عزل ايتدي ؛ ازير فلاكتي اوزريته قاييه سنا سمانسي بربوب اوبولك اهل اولديني و مسولاني سننا اعتراف ايتي اوليني حاله ؛ ايتيجه قاييه سي نه كندسي تشكيل ايتكمن اوطاعادي ؛
- ۲ — فقط بو ايتي قاييه سده ؛ ايسر كوتوروكي هيتت هر كسه صلح قوتوراستن طرفي كي برونات اوزريته سقوط ايتدي ؛ فريد خاتن بو سفر بونون بونون ايتي اولويروي ؛ چونكه ايسره ايتن موسيو قالماسو ايل اولان همارا سي استازوله موندن سوكره خرطاً ترجه ايدرك هم ايشاهري ، هم ايتي ايتامه قايندي ؛ خابو كه بوهار برك فرانسوزه من ايساري ؛ كندسيك استازوله دوهويون اولور ؛ ايتيجه ملبوامنده ايتامه ايتي بوسوندره ايتيه حقيقي بونون جهان ملوم ايتدي ؛
- ۳ — خاتن فريد پاشا ، موسيو نمانسويه تويع ايتديكي توطاردن بوننه

عجبا بوهدن عفراتيك بولايوش ؛ اياغ اولايه بيله هر حالده برده و لايته ولايت طرقي ايدروب دورماسه سبب نهدر ؛ يا كتر دولك معلومني ، يا كتر ادرودك ترك سلاح ايتدي ؛ دولك ملو يني ، بزمسور بلكه ، عراقك و جبالك ، بلك شيايه مال اولندي . بو قدر نديت نجات اعط ايدن بركونك دهافظه برضا كارنه ، موجوديته نهايت بومديك قدر مهن برضا كارله ايتامه هيج برسي صور ايديله سوزي ؛ عجبا متاركه دن سوكره كروب كين و لحاسه شردنكي صدر اعظم فريد باشانك و ايتيده كره لوب دوران كونه نايون ، هاتكي قلمه مماننده موجود برك ايتامه ايتي ايدويروي ؛ ملنده مقاومت قايتق اولاديته ني ؛ خار ، چونكه عرضي و ناموسي ، مقدسي بو ناييلر كي صمراجه تورك اوشاقك ايتي برطاق اساله چيكنيك ايتيمه ين بويات بكون يوق بردن براريز ممانه سي ايتي اولديني حاله حكومت بوننده قول ايتك ايتيمه يوز ؛ نهدر ؛ هبيا حكومتك ممانده نهدر ؛ اسكي عايرله ده قله لرين سونط ايتيكه مكرلر بزه امان ايتي آراسنده برطاق روايتلر بوزاري ؛ تويمان باشايه دشمن قايلور ايتيمه آتون كلش ؛ ياخوندره كوله كن بيورتون ايتي ايتي ايتي ؛ ياخوندره دشمن بزم تويمانك چايرينه بر كاله آتشي و بركه ؛ ايتامه ؛ چونكه ايتيمه دوه آتولري و ايتي ؛ ايتيه شيدن قدر حاله سونطده بواج سوزدن بريله مملوق تويمان رشوت آتشي سايلر وحتي بضا فمرمانلر بيله بو ايتي آتنده قايلوي ؛ بونونكي فلاكتلر بركه لك بولوك لك ووتر سبي ، ايتيه بو اشاندن استخرج ايديله بيلر ؛ قايقه صدر اعظم بونن باشانك هباري ؛ آتيلري اولتوري قايلور بوشود يورت ايتندن آللور رسده هر حاله ؛ رضا اسكي داخله نظري مومور هبل كمال شلالان كي دشمن كيسه سندن ويغاده ده اسكي داخله نظري عمده وريل كي دوهويون دوهويوه مثال شخصيات سوندر سندن آيلورل ؛ بو ايتي ايتي استازوله اشغال ايتن ايتي قوتريته استام ايدرك ملنك واي خلاصه عافظه موق ايتي بونون سبي ، ايتيه بوننده وي و مماندن هباريند . ايتي تونه استاذ ايتك و كانه چلرسيده ، طيب مثال ممتق برنه ايتي سوزده ديكه سله تاين ايديله بيلر . . .

ممتق ده واضح سوزنده قاوراي بيليك ايتون مثلا استازولك اشاندن حكومتك تاسيل حركت ايتي اولديني كوز اوكنه كينيك جبروتندرم ؛ متاركه ماهدسده ياخوندره بولنه دوديني برده ودرحال اشفاهه دتر هيج برماده بولدر ؛ بو بولنه لولاني حاله ، زوالا استازول عرت پاشا قاييه سونطدن اعتباراً عاذا برقاچ كون

« خلاص وطن بولنده دینی وطنی وظیفه لرین »

آفریدن

۱ - مثال کرم کینک کیری اوجینی چه کونی
جه نمازنی متناقب آفرنده بولک ملت مجلسی کسا.
ایدیله چکنده .

۲ - وطنک استلالی مقام معالی خلافت وسه طنک
استخلاصی کی ال بولک و جانی وطنانی انا ایدله چکنده
بولک ملت مجلیتک بوم کشارینی چه به نصاف ایتره کله بوم
مذکورک مبرکتدن استفاد، قیل الکناد با لعموم میوین
کرام حضاریه حاجی ابرام ذلی جامع شریفده، چه نمازی
ادا اولرکن انوار قرابت وصلایه زدن استفاضه له جودر.
یدالصلایه طلیعه سعادت وسنجایی شریفی عالیله داره حضور
صایه کیریله چکنده . دائره خصوصیه قدر قول اردو
قوماندانی و مقامات عکریه ایله ترتیبات مخصوصه له جودر.
۳ - بوم مذکورک تأیید قدسیان ایچین بولرکن
اجباراً مساکر و لایسته والی اقله ایسی دسرتلرکن ترتیبه
حتم و بخاری شریف لایسته نأ اوله جتی و حتم شریفک
سوک انسانی تبرکاً چه نارمین سرکره دائره خصوصه
ایلدکنده .

۴ - مقدس و بیخروج وطنرک هر کوشمسنده عن
سودنک بولرکن اجباراً بخاری و حتم شریف قرابت
ایدیله کجه حتم کون آلدن اول مارمارده صلوات شریفه
اوقرتیج و انانی خطیلمه خلافت نأ و بارشهر اقدس
نصیظرتلیکن تام نامی هارونی ذکر ایلدیلرکن ذات
شوکیمت باشایلیک و مالک شاهانلیقه با لعموم تبعه
المکاتلیکن بر آن اول نائل فایح سعادت اولرکی دانی
علاوه نذکار اوله جودر و چه نمازینک ادا مین سرکره
اکال حتم ایلدنک نام معالی خلافت و سلطنتک و ایلیله
انسان وطنک خلاصه مقصدیله وقوع بولان مساعی مالک
اهم و دینی و غیره فرم مالک کنیدی و کیریدن سرک
اولان بولک ملت مجلیتک تویع ایلیجینی و ظائف وطنی
ایضاً جیوریی سده موعظله ابرام اوله جودر . بعده
حایزه و باشاهمک دین و دولتک وطن و دتمزک خلاص
وسانلی و مسغانلی ایزین دعا ایدیله چکنده . بومرماندیه
و وطنیک اجناسدن و جاملردن چالندن سرکره بلاد
عناایتک هر طریقه قلم حکومته کله کمالک آلدن
طولانی رسماً تبریکات ایبرا ایدیله چکنده . هر طریقه چه
نمازین اول مناسبت سوزنده مولود شریف اوقولچنجه .

۵ - جناب مقدس و وقتیک کلام آسرع و اولور
هیت تجزیه نانه
مصلی کال

شقی آرزو وارلک تشکیل حقدمه

۱۶ - ۴ - ۲۶ - ترمیل سوسمردن عموم قوی شیری
قوماندانی ادم ککن انان نفر ادا مسوردن بر آزره بیزارانده
۱۵ - ۴ - ۳۶ - ارکدن سرکره با قاتل اولور وارلک ادا
سنده عساکه صوصیجی جوازنده قوای ملیه آردسه
باشلان سادمه کجه قاصله ایله کچرک شوقه برابر حرکت
نفرضانله دی سعادت دوم این ششید بر مبادندن
سرکره عصان یریشل بر سوزنده طایفه لندرو و قنیش اسیر
ایله موجود ایکی عدد ملوب مجاهدک و آکارانه هتاریله
انتقام ایلیش و سوادوز غیر هزینه اوغرا انا عصای شوقه
تزیب ایچکده در . عساکه بیخروج و مینوی یک جوهر .

مرعش ایله عینتاب آرمسنده کی

(عربدار) و قسمت عائد - مابده

و بدنیلی جلی اوللاک برادری طریقی آروا سمن عسکریمانده
ارلوب اشیا و سارلاری طایفه دینی و عهدیاری عیان اوله ک
پروانلاق اوزره بر ایدر اولری زمان ابراهیم عسکری اولوب
تکلیفکله این اسمی بیلمک بر ارضی کسین طرفدن اولرکله

بلی ارضی کون میساحین لریدن چندیجه اندر تکلیف و نه مسیاح
فره بنجده بر سلاح آکوروب باقرینه دوام ایش و قرینه بر یا یکه
ساعت مسوده سره یی اولرکله قورده قری ساریوزله کورده
وار حوزده ایدر قری آنک تا یزله چوله کمان چولون عساکه
اوله قدره اولر قریکی و چالوس اآن ابراهیم بودایی و
چولاق عساکه اوله عیب سول قایلمدن ایزله اولوب برای
شادی عساکه کورده یکی و یزلی بلایز فرانسز عسکری آره
سنده کی اولوب بولاردن بولورده اسی ذکر ایلیش غرضت دکلیفک
ایزله یی ارماس و کوریک چارلک لویه بر ایدر ایله توتون
باغچیس کدکله اوله ترسیس نلندن ایشکله اوله سالی عینابلی
جیل اوللاکله برادری طریقی آروا سمن عساکه یی
عینابلی شکلی و دما ساینده قری بر اچ عسکری افرادی اوله یی
بیان و حکایه ایلری اوزرنه بنایلی کتیرک اوزره بر اکی
کی کورده قری کی ژانسه فوسمان بیکیه ای طلک کورده یی
و یوز و اولان برسی اولره اعشاشدن ابر غارجات اسلامدن
عمره ایزی و یزلی بر مسطی ایدی ایله عساکه و دهنن ایزله
صحر ک بر عساکه کورده قریه . تحریرات و شایان کت و یزلی ک
أمون ایلدنک طایفه یکی یکن کت دکازدر ایزله کورده
قری بر یی عساکه . بخاری کورده یی ایزله یی شالی آروا
سرت ایدنکی مذکورک طایفه ایدر . کورده یزلی کورده
قاریلرک ریات اولرکی باغچیه و اولرکله طایفه اولرکی
کوموشدن مسول بخاری سرت او کمانکی و قری سنیق دوتون
کده کتیکه قاری ایدرله سار ایشکله یالاندی و دیکر طایفه
کرسنق قری سمن دروننده یی ایزله و ایشی سار
سرت اوله یی یان ایشکری کی برده حلق تومده شوقه
دوکوش اوله یی و یزلی ایلیان سرک عدد غله ایلی قاری
قاری و میوزی لورک قری و بر ایزدن قاری اولرکی کورده
ای و یزلی و یزلی و یزلی ایلیان اوله یی قاری کورده کی
عساکه کله ایدنکی کله یزلی یان ایدر اوج قاری کتیکه
ایلیع اولرکن سرکره کورده یزلی کورده کورده یی و
بدر ایزلر یی ایشی مسوی روتو کورده یی ایشی ایشی
عینابلی عساکه ایشی اولرکله اسی ایشی ایشی ایشی
ایلیان اولرکن و کورک عساکه ایشی ایشی ایشی ایشی
موتده سادمه ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
چندیکی زمان کتیکه دیکر کله شرب ایشی کورده یی
کورده یی اولرکله اولرکله سار ایشی ایشی ایشی ایشی
اولرکله بر ایزلر ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
مور ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
و یزلی کله اولرکله ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
مور ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
ایلیان اولرکن ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
وصول قایلمه ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
پایلی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
اغنی اولرکی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
بردها بر ایزدن سرکره و یزلی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
کله ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
کورکله قری کله ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
بیانیه مودت ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی

۱ - انکلیز اسکی شپردن چیتزدن اول استابول
خارجنده بر ایزلر و یوزلرکله ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
ترمه یی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
دوم کورکی اولان اوزره کورده ایشی ایشی ایشی ایشی
قری ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
دانا سرککله طوری کورکن مذکور قریده و یوزلر
شایلیک ادا رسنده قویله برود ایشی ایشی ایشی ایشی
اطراف سادتنکی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
نفرزورنه ترمه جرات ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
وایدیق ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
چیت نأ ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی

۲ - موسوا ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
تلیزیدو ؛ بورونوق منطه سنده قلمناز دشن ترشلق
طرد ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
شریک شایله جا بل اولور بورولاشیق منطه سنده
اولرکله شایله قلمناز دشنله حرب ایشی ایشی ایشی ایشی
چیمسنده قری منطه سنده قلمناز دشنله حرب ایشی ایشی ایشی
ایرولکده در . قفاص چیمسنک قره دکر سادتمه توالیسه
منطه سنده مویسی ضبط این قلمناز ساحل بورنجه
نمرسریته دوام ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
داغستان لی اسلام قلمناز طرفدن ضبط ایشی ایشی ایشی
درین شیره یی منظم کله و یزلی ایشی ایشی ایشی ایشی
کیرشدر .

۳ - ازمیر ؛ یوزن فوق العاده قویسری ایشی ایشی
تویز نیمان تارنجهده خصوصی بر ایشی ایشی ایشی ایشی
أمورینک لئو ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
۴ - استانبول کینک و یزلیه ثابت و ایشی ایشی ایشی
توقیفات باشلاش اسکادره بر کجهده علان اولرکی ذات
تویف ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
ایده قلمناز سول ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
توقیفات نأ ترتیب ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
علاقه داراله أموریشل و یزلی ایشی ایشی ایشی ایشی
۵ - مقدس حوضسنده یوزله قارشو برقم قوت

بردرجه لکسلسونک آیی و کیندر سوزلرنه خطاب اولرکی ده
خارزنده در مسویوز ۱۰۰۰ بولک استلال و استیباتی
دوشونان بالکر بودایدر ؟ . تویق ایشی ایشی ایشی ایشی
اجد و شایک و سارکله کی هم و معتد دوت عالیه طرودون
کندسک ایزه ، اوقولوی بر شیره تکرار کینک ایشی
شبه یزلیه ولی ساری انکلیزک اسر اوزده سیه اوله کورده .
پایلی بر اسی اولرکله شقت و قوی حایث شخصیدن
سرت نظر شرف و وقع منقده اوزر بر . . و نه اوقورده
مشکرآ یوزکله فی و خلاصی دوشووز . یوزن ایشی بر ش

لنت ایزون خاطره . .
اوقر کندی کیندرنه کورک اولرکی . ملت سیران
وسلاتی دها آل دوشووز . و دها آل یی . .
شوقده سولیکه ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
عسی فیخ ایدرک خود یزلی حرکت ایشی ایشی ایشی ایشی
زشت یزلی . .
عومانداری سعادت و مدوکت ملیه سنده ایشی ایشی ایشی
ایده کی بر سادمه پایلی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
بوسرک قوم کینکله یی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
بر شان و یزلی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
ایلیان ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی

کیندی موع ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
انلال ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
ایده کینک شریف ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
اولرکله بو ت شرف و شان ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
دله سنی آیشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی

اناطولی ازانسی تلغرافلری

۱ - انکلیز اسکی شپردن چیتزدن اول استابول
خارجنده بر ایزلر و یوزلرکله ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
ترمه یی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
دوم کورکی اولان اوزره کورده ایشی ایشی ایشی ایشی
قری ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
دانا سرککله طوری کورکن مذکور قریده و یوزلر
شایلیک ادا رسنده قویله برود ایشی ایشی ایشی ایشی
اطراف سادتنکی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
نفرزورنه ترمه جرات ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
وایدیق ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی
چیت نأ ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی ایشی

Ek 3.

Ek 6.

بر نطق
 مارک دهلاوردتا ، آقره برم
 نامور کارانه آرزولمری
 تقدیر آقهدی ، دیور
 آراسر ، ایتایا خارجه نظریهاری
 (دهلاوردتا) طرفند برنق کور اوله
 ایراد ایدین نطق خلاصهسی تبلیغ
 ایجیشل ایدی . (دوزولنال دودان)
 مکر نطق شره دایر اولان فلسفی

آقره وار هم به نطق ایراد ایدین
 نامور کارانه

مصطفی کمال وعصمت پاشا لک اردویه وملمته بیانامه لری

بووک وعزمکار عهدهبیز ، مصطفی کمال پاشا حضرتاری دیورکه :

« مننگ اراده نظریهسی دشمن اوردوسن ایلا ایتک و برونه برناستاتک
 قوه مسخرهسندره عهدهات اوردیه اردوی آت اوردیزرک حریم عهدهسندره
 برهتقدیر ایدی »

۶- آگستوس ۹ آقره - توکیا بیزرک ملت جلسی دیشی ویش فرماندهان مصطفی کمال پاشا حضرتاری اردو ولمه خطاب آیدیک بیانامه ی نشر ایجیشدر :

عصمت پاشاک بیانامهسی
 اردوزرک اسکیشور حوالیش ترک
 ایتمیش بویوک بر موقیت صورتده
 کورتمک پایشال دشمن وسیمتک مطبق
 آکلایر بیا ایدینه ایدوهونک کافلامتور.
 بزم هدف آتایر برنال اردوسنگ
 آنطولیده بردها پاشانامی درجهده
 هر نظریهسیر . اراضیزرک تشکلات
 جیرانیسته . وسالترک درجهده
 کوره بوتیجه نظریهسی بهبه حال اشتعال
 ایون ابر ایتیکر سرکاه غاصانه
 آماد ایتک ویش نظریه حرال ووشیده
 اردویه عهده ای بویوک اراده دایر
 وجیشیک ، ستمدن قیاضی نظریه ایتک
 جهزمه ترت ایدین وظیفه سلاسه سیدر.
 دشمن سوک قوهی صرف ایدیزر
 دشمن موتقیله ه قدار بویوک طن ایدر
 و نه درجه بوکک ایازره ایجیره بزم
 ایجون اوقدار سیرلر . کیشور
 دیکر کیشور کوشر کین سلسله آیدرون
 راها منک ودها امتداد اوله بندر.
 اعالیزه ایلا آکلایر ک بویوک فریسه
 جاد بیسکیرک :
 برانیزک آکلایریده . بهبه حال اعدا
 ایدینه عهدهسندره .

مارک دهلاوردتا

بردهجه آتایر ایجیشدر بیلر برناستارایه
 بویوده دیشدرک :
 فترق و تکریم بو یایهمن صوصات
 اقتصادیه ایله ملم اولیدره . کاکرت ،
 شرق واقع سیاسی و صکرسی ایتایا
 تشانسی موق اسنادره بویوک بر هم ایدر
 سیاست و دیپلوسی اید تقیبا ایدیزر .
 بخر سلسله اولان منک هما خیل زمان
 بزم تیلیر دوجار خیل اولان سنده رفعت
 ملتله مالکتر . بو صوفده ، طرفین
 عهده ایشلال ایله بزم ثامن ایدیش
 اولان معاضتک درک تطبیق دوجار خیل
 اولانسی کت ضاه آتای ایجون هم
 ایدر حرکت دیشدر . بوکک ایدرده
 منتظر ایجاب و کیشور بره سینه
 بر تشریح حرکت کت ازمیندهد . بر
 آقره ایله طرشلر طوفی بوزمان
 مفید ایدین برائتلاف حموله کیشورک
 خصوصتک کقیات لیر موق قوهی .
 ایتایا سکوتتک نایت معضله
 د ناموس کرامتسی (آقره) سکوتتیه
 تقدیر ایدینهسی . شرق بوزمان لیر
 تخیل بو انور . بالکتر تطبیق اموری
 تخیل اولدهسدر . (آتایله) ده
 اولی اوردو پاشانامه لری کوش
 و (مدرس) وادینه شره لک عود
 و جیشدر خیل ایراد ایدینه حکم ایدر حدت
 وقوع بویدی .
 آقره ده ششلی قوش بوسنده .
 ایراستدولر و تکریمک سورده ای ایدینه
 ایتایا ایتک ایکنایف کین قشلق ایجون
 سنات بوزمان لیر سیر موق ودها ایتای
 قشلق کوریکمه سلق عهدهت اولور ایدر
 بوزانک معضله موق مینامهسی ده
 تخیل موق ودها موق مینامهسی موق
 اولی اوردو پاشانامه لری کوش
 توعدول کوش قشلق . موق
 قشلق

مصطفی کمال پاشاک باش فرماندهان تعیین قانونی

آقره ۹ آگستوس - بویوک ملت مجلسک ترکیبی ایدینه جلسی . توکیا بویوک ملت جلسی مصطفی کمال پاشا
 حضرتاریه باش فرماندهانی تعیین ایجیشدر . بویوک ملت جلسی بویوک آقره :
 ماده ۱ - ملت مجلسک تعیین ایدینه اولان اعضا سندن هر بریکه قانون اساسی تشکیلات اساسی تعیین
 مشور و مشوریت ترکیبیسی تطبیق عهده و شخصیت ترکیبیسی باش فرماندهانی حال برونان توکیا بویوک ملت جلسی فرماندهانی
 باش فرماندهان وظیفه ایستکینی دیشی معضلی کال ایشاری مأمور ایدندر . ماده ۲ - باش فرماندهان اولونک مادی و معنوی
 قوهی اصلی صورتده تزیید وسوق و ادراریسی بردها تحریض عهدهسندره توکیا بویوک ملت جلسک بوزمان سنالین جلسی
 نامه سلا استعمال ایجورده . ۳ - مشورا ایتک بلادمک عهده ایله مودوع صفت وسالین اوج آتای منته مقدر . عس زوم
 کوردی کیشوره برهمنه تشانستن اولدی برهمن وسالین دای ایدیلیر . ماده ۴ - ایشور قانون کال ایشور ایتک ایشور
 مری الاجاردر . ماده ۵ - ایشور قانون ایشور ایتک ایشور توکیا بویوک ملت جلسی مأموردر .

شماره ۳۹۲

ساخت انتشار و سر تحریری : دهوی و کلی قاتی احمد

مجلسه هیئت مدیره هیئت تحریریه روزنامه ایران در روز پنجشنبه ۱۳۳۳

مجلسه هیئت مدیره هیئت تحریریه روزنامه ایران در روز پنجشنبه ۱۳۳۳

اعلامات سازمان آوارگی و مهاجرت

اعلامات سازمان آوارگی و مهاجرت

استقبال

تاریخ تأسیس [۱۳۳۲ - ۱۳۱۸]

× [همه ایرانشناسان با هم هر کون نشر آوانورد سیاسی حتی و نیکوکاران و کورنگان] ×

دو نده کج و قه قدر دوام این دشمن تعرضی خطر من او کنده هر عشر

هر وقت عزت و دما و پرستی مملکت ایران خود سووری و کج و قه قدر دوام این دشمن تعرضی خطر من او کنده هر عشر... (The text continues with a detailed analysis of the political and military situation of the time, discussing the challenges faced by the Iranian government and the role of various factions.)

انگیز دشمنکی

انگیز دشمنکی... (This section discusses the motivations and goals of the enemy forces, highlighting their strategic objectives and the impact of their actions on the Iranian state.)

آناطولی اردویه سلام و شوکران یاغدریور

آناطولی اردویه سلام و شوکران یاغدریور... (This section reports on the military movements and activities in the Anatolian region, specifically mentioning the actions of the 'Yağderi' forces.)

اراولدرک مختاری

اراولدرک مختاری... (This section provides information about the activities and movements of Aravaldar Khatari, a notable figure in the region.)

دوسیه معاونت... (This section contains various news items, reports, and administrative notices, including mentions of military appointments and regional developments.)

۲۲ ایلول ۱۳۳۷ - ۱۹۲۱

برشته

تومرو ۶ - برنجی سنه

عمل اداره سی :
بازیمالیه قارشیمده
«سولک» کتابخانیسی
هر مخصوص اییون
اداره به صراحت اولتور

ایلیسه

آیونه شرنلی :
سنه لکی ۱۱۷۵ آلی
آیسی ۹۰۰ غروشدر
اعلانات اجرنی
ماهیکته کوردهدر

نرسیس ۱۰۰ یاردر

برشته کونلری اختشار ابره مستقل اولفتار مزاج غزنیسیر

نرسیس ۱۰۰ یاردر

طارزان

کین کون سینه ماده سیر ایتم . حقیقه
نه مبرت آتیز ، نه شایان دقت بر قیام ایلی ،
طارزانی بوتون سیاسیونیز کیدوب - سیر
اجه لیدر . امینک پوقورده لا سوربون دارا .
لنوننده علوم سیاسی تحسینانده اما فاشده ،
داهایر به بخشور . وقعی آ کلام :

بر کون ، اختیار بر کیچی پوه بلکن
اندکنزده دولاشیرکن نیرطنه طوتویبور .
فوجه سینه دالغارک آراسنده جانفانه جانفانه
پووارلاوب کیدبور . زوالی ستم دیده قایدان
اضطراب و هیجان ایچده چیرینده دور .
پایانز ده کز حلاجوشقون و بوم بوش نهایت
پدخت اختیار حوز برطاج آلی چوینی بر
سندیک ایچه قویوب آ قینی بر اییور .
و حکمت خدا چوچ بر ساحله واریبور .
پورای باغونر آلمسیدر مایونر اوکا شفت
و محنته باغیورلر . آرادن اون بش بگری
سنه کیبور ، آرقن دونکی یادرو فوس
فوجه بر دیقانل اولیورده . دیرکن عشق
ماجرازی باشلاور . سودیک قیزی بالینا
یانی رتیور . فقط هم ایده یوب تکرار
چیقاریور . بر سلسله وقعات که عیال سیمه
علم پاننده دوده فولاق قالبره .

قطعی - بوتونر نیه کری دوندیلر ، آریلری آز کلدی ؟
پایولی - خایر ، صوب بر درلو کیرمه دم .

شیمدی قصه دن حصه :

« انا فتحناک فتحاً مبیناً... »

ای خانان اوردوسی ، ای جوشقون دگر ،
ای یاتین یوزلو تورک فهربانلی ،
آنه کز طنه حلال ایلیکیز
سیل ایلیکیز قیزل قانلی ا
ایهدن یا الهام کلدی سزله ،
یاخود آنکزدن توبدی بیله بر :
کونکره ال آجان کیسه سزله
ینه کوندوکیکیز شانی بر خبر .

طاشدی نیشکزدن فاحک قالی ،
فوجه بر جهی مان یاردیکیز :
طاهرده طاهره قاجان دشانی
دمیردن بر چیر کی ساردیکیز . . .

شانکر کون کی مرعی دوله درور ،
دشمانک آدیکیز یا خنجیکزی .
آرقن حکمدر عظمت ، غرور ،
اله کسین ایسین قلیبیکیزی ا

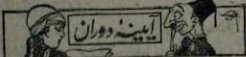
شید اوردولری عرش صارساق ،
قایسی آچیلان چنه دولسون ،
غازی قانریک توبدی طوبرانی
نیه مک کوزنده صولک سورمه اولسون . . .

بزم دودیزله بر آی آغلادی
مبارک ساقاری ، کوزل ساقاری ،
ارکاده ایرتجه طفرک طادی
آرقن نشسته ندن جوشقون آقاری ا

ای تورک ، دمتکدن کیدی بو ستر
دشمانک فودقونا ایلیکریته :
سونکوزک شیشکسین ، پوسه دودولر
قاندری سو ورمیش چیلکریته ؟

اکلیز عرسک دنیا به یله بر ،
پوردیکی تولودن سن خلاص ایله .
آکازسه اولام بدن دکدر
امسکی بر دکل بیک بسمله . . .

بمنأ بویوک بالی کوچوک بالی یونار .
بالیناک تیزی پودنی کی فقط هم ایده یوب
تکرار چیقارو ا
ملا یونانسانک طویله تونکیله مبارک
آ ناسولیز . سالدیروب کوی نصیه ، شوره . .
توکنه کان هر شیشی باغوب بییدندن سوکر آتکرار
بلکن کورک کلدیک بره دوتونم کی . . .
ایشته مایه شین عارف اولان آ کلاسین .
پالکز یز شوفا درمی سولیمه که سیاستده
اک مهم رولی کورک و بیلکی اوینار . حق
حوروزس پهلوان قدری بیکه پرکری شپهر
ودیع جواد جالبیک موفیقتری هب حیات
آدانی اولوشلرندینوا . . . باقیزه علمداری
ینه لیره موفق اولدیلر . آ نشاهی نه سولیمه .
وسه سولیمسین بابای ، معروف ملی کال بلک
ینه پالکز قانادی . ایشته خاندانک جانسز
سایلاق کونکن بیک برقیلیر داما سوردی ا
علمدار یلیزی ا
قوری اولرله جان بوردن الهه بویوکک . . .

بیرره آفن . . . فسطی نه تک رؤیسه و آله کله
دلیسی ارسته مشابته کتله ری . . . یونان غنچه شینه
تکی جبهتری . . . استاپرده طبیعیدر .

کین هفتک کک ، هم حادگی شپه یوق که
یونان منک اوغرادنی طایندور . آ تفرقه ی کینک
اوزده یوله چیقان باربار سوروسی ، طبق
قازندن بارالانورق ایلی آرایان طب شیان
دب ایلی کی صالاته حق برلایک آرییور
شو حال سیر ایتمک دوشورون دوشوریه
علاسه دار اولما یانر ایچون بیله ذوق آور دکلیمر ا
تصور ایلیکیز :

چیچکار ، آ عاجلار و قوشلرله زه غمش آسوده
بر هاگه به مانه فیضیل بر باغچه به بر کون
بکچیلرک « جانیانه مساحسه » یوزندن بر آری
داسل اولور او کوزمه ل چیچکاری ، ضرورعانی
محوایدیور ، عاله افرادنی یاز چایبور ، هر کون
براز ده دغان تسلیلی اوزاتیرکن بر دهغه
بر باجاندن ، بر دیکر دهغه باشقه بریردن
بارالایبور ، عادت قازندن بدنی بر صمی ایله
باغچه مک خرابیه چیردیک بلارنده قیزیل
ایزله برانه قی خلووه خلووه چکلییور
پوشربه آخن محقق ده طلی به ده اصابت
ایندی ، حرس قرال باشنده مک تاسی دور
شورمه مک ایچون دوامده امرار ایلیکیز

نومبر ۲۱

۲۲ اپریل ۱۳۳۷
ابوہ شہ الطی

ملک عثمانیہ کے سرکاری ایوان سنی ۲۰۰ . آئی ایف
۱۳۰ . اوج آئی ۷۰ . غروشدر . ملک اجنبیہ ایوان
سنہ کی ۲۷۵ . آئی ایف ۱۰۰ . اوج آئی ۸۰ . غروشدر
پوستہ حوالہ سی ، اوراق و کتاب صاحب امتیاز
نامہ کوئٹہ لیدر .

نسخہ سی ۵ غروشدر

صاحب امتیاز : سداد سیاہی
ادارہ خانہ

معاذہ نور عثمانیہ بروتھون مطبعہ سداد سیاہی
تفصیلات : درمات کوروز
پستہ نوٹوسی : درمات نومبر ۳۱
غزہ ضلعہ مندرج بازی ورسپلر حقوقی
(حق تالیف) قاتوی موجنبہ عموطدر

*** مرہفہ درماتندہ بختیہ کوئٹہ لیدر اوتور ، مسلکندہ مستقل ادنی ، سیاسی ، مزاح غزہ سیدر ***

— نصلش دودو کم آقرہہ کپرکن آباغی قوندرمی سیدی !

الی بدیچی چلہ
 ***
 مطبعہ سی : نور عثمانیہ
 اسکریٹنگ ملکہ کارشپیندہ
 تہران : استانبول - شروت فون
 *
 ۱۵ کتون اول ، ۱۳۳۷
 ۱۴ ربیع الآخر ، ۱۳۴۰

روزنامہ نوری

بکری مطور مجسمہ
 ***
 صاحب امتیاز و مدیر مسئول:
 احمد احسان
 تہفون : استانبول ۱۴۰۲
 *
 نومبر : ۱۴۷۱

آقرہ بویوک ملت مجلسی طرفندن آکلنہ والیککنہ تعیین اولونان
 محی الریسہ یاشا

آقرہ بویوک ملت مجلسی طرفندن آکلنہ فوق المادہ قوماندانلغہ تعیین اولونان
 ہواد یاشا

فرانسہ حکومت جہوریہ سی ایلہ آقرہ بویوک ملت مجلسی آردہ سندہ تقراریدن اشلانامہ موجبہ آناوطنہ التخاصی ایدن کوزدل آکلنہ من
 - یوانہ ساملی

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Karakütük, Harun
Uyruğu :
Doğum Tarihi ve Yeri :
Telefon :
E-mail :

Eğitim

Derece Eğitim Birimi

Mezuniyet Tarihi

Yüksek Lisans : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi .....
Lisans : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 12.06.2017
Lise : Şebinkarahisar Anadolu İmam Hatip Lisesi 08.06.2012

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2019-2020-2021	İstanbul	Tarih Öğretmenliği

Yabancı Dil

İngilizce-Orta

Orcid : 0000-0003-2503-4306